

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Audronė Veilėtienė

**LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMŲ ĮTAKA UŽSIENIO POLITIKAI
1920–1927 METAIS**

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)

Vilnius, 2010

Disertacija ginama eksternu

Mokslinis konsultantas:

prof. dr. Zenonas Butkus (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai,
istorija – 05 H)

TURINYS

ĮVADAS.	4
1. STEIGIAMOJO SEIMO INDĒLIS Į LIETUVOS TARPTAUTINĖS PADĒTIES STABILIZACIJĄ:	18
1.1. Parlamento kompetencija ir Lietuvos tarptautinio pripažinimo problemos	18
1.2. Seimo įtaka Taikos sutarties su Sovietų Rusija rengimui ir jos ratifikavimas	41
1.3. Seimas ir santykiai su Lenkija:	59
1.3.1. Nutarimai Vilniaus klausimu.	59
1.3.2. Derybos su Lenkija ir Vilniaus lenkų atstovais.	79
1.3.3. Lietuvos delegacijos veikla Briuselyje.	93
1.3.4. Hymanso projektų vertinimai.	114
1.4. Bendradarbiavimas su Baltijos šalių parlamentais.	131
2. I SEIMO FRAKCIJŲ NESUTARIMŲ POVEIKIS UŽSIENIO POLITIKAI.	145
3. II SEIMO DARBAI UŽSIENIO POLITIKOS SRITYJE:	161
3.1. Tarptautinės orientacijos pakeitimas.	161
3.2. Klaipėdos krašto konvencijos ir integracijos vertinimai.	185
3.3. Santykiai su Didžiąja Britanija ir Baltijos šalimis.	202
3.4. Nesėkmingų derybų su Vatikanu ir Lenkija panaudojimas rinkiminėse kovose	214
4. III SEIMAS IR DIPLOMATINĖS IZOLIACIJOS PROBLEMOS:	230
4.1. Užsienio politikos klausimai Seime.	230
4.2. Užsienio reikalų komisijos indėlis rengiant Nepuolimo sutartį su SSRS ir jos ratifikavimas.	246
5. UŽSIENIO REIKALŲ MINISTERIJOS BIUDŽETO FORMAVIMAS	262
IŠVADOS.	281
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS.	285

I V A D A S

Valstybingumo ir parlamentarizmo siekius išreiškė beveik visų XIX a. pabaigoje pradėjusių kurtis lietuvių politinių partijų programos, 1905 metų Didžiojo Vilniaus Seimo, lietuvių konferencijų nutarimai, tačiau naujo turinio parlamentarizmas atgijo Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje, kuriantis Lietuvos valstybei. Vasario 16-osios Nepriklausomybės akte buvo parašyta, kad Lietuvos Taryba „atstato nepriklausomą, demokratiniiais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje“, kurios „pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo galutinai nustatyti kiek galima greičiau sušauktas Steigiamasis Seimas, demokratiniu būdu visų jos gyventojų išrinktas“¹.

Moderniojo parlamentarizmo istorija Lietuvoje buvo labai neilga – nuo 1920 iki 1927 metų ir apėmė Steigiamojo, I, II ir III seimų veiklą. Kai kurie istorikai parlamentarizmo laikotarpį skaičiuoja iki 1926 m. karinio perversmo, tačiau III Seimas dirbo iki 1927 m. balandžio 12 d., kai buvo paskelbtas Prezidento Antano Smetonos pasirašytas III Seimo paleidimo aktas. Kiekviena frakcija turėjo savo programines nuostatas užsienio politikos klausimais, kurias reiškė Seimo, frakcijų, centro komitetų posėdžiuose, suvažiavimuose ir konferencijose bei partinėje spaudoje. Visi Lietuvos Respublikos seimai bandė išspręsti valstybės užsienio politikos problemas, palaikydami glaudų kontaktą su vyriausybėmis ir Prezidentu. Visų demokratiškas seimų įtaka užsienio politikai buvo skirtinga, nes keitėsi seimų, kartu ir Užsienio reikalų komisijos sudėtis, daugumos ir opozicijos santykiai, skyrėsi seimų narių patirtis politinėje ir parlamentinėje veikloje, jų išsilavinimas bei asmeninės savybės. Darbas Užsienio reikalų komisijoje bei delegacijose kai kuriems Seimo nariams pakeitė visą gyvenimą – 5 politikai perėjo dirbti į diplomatinę tarnybą (Kazys Bizauskas, Valdemaras Vytautas Čarneckis, Ladas Natkevičius, Eduardas Turauskas, Pranas Dailidė), 3 – susiklosčius palankioms aplinkybėms tapo užsienio reikalų ministrais (Vladas Jurgutis, V. Čarneckis, Mykolas Sleževičius). Be to, Lietuvos užsienio politiką veikė geopolitinė padėtis bei per visą tarpukario laikotarpį išlikęs Lietuvos ir Lenkijos konfliktas dėl Vilniaus.

Tyrimo aktualumas ir naujumas. Pastaruoju metu suaktyvėjo Lietuvos

---

¹ Protokolas Nr. 62, 1918 02 16 // *Lietuvos valstybės tarybos protokolai 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 208.

parlamentarizmo ir diplomatijos istorijos tyrinėjimai, tačiau seimų įtaka Lietuvos užsienio politikai, kaip atskiras tyrimo objektas, nėra išsamiau nagrinėta. Daugiausia dėmesio iki šiol skirta Steigiamojo Seimo atliktiems darbams – Konstitucijos priėmimui, žemės ir pinigų reformai arba bendriems Lietuvos užsienio politikos klausimams – Vilniaus ir Klaipėdos problemoms, sutartims su Sovietų Rusija (vėliau – SSRS), santykiams su kai kuriomis valstybėmis, užsienio reikalų ministrų, diplomatų bei Seimo narių biografijoms. Seimo veikla, siekiant išspręsti svarbiausias Lietuvos užsienio politikos problemas, jo įtaka užsienio politikos formavimui nuosekliai ir išsamiai neanalizuota, retai pateikiama Seimo frakcijų nuomonė užsienio politikos klausimais, beveik netyrinėta parlamento delegacijų užsienyje veikla. Tyrinėjimuose, skirtuose Lietuvos diplomatijos istorijai, Lietuvos užsienio politikos kurso nustatymas dažniausiai priskiriamas užsienio reikalų ministrams, diplomatams, o seimų indėlis neminimas.

Lietuvos istoriografijoje ir parlamentarizmo istorijoje tai pirmas mokslinis tyrimas, siekiantis išanalizuoti Lietuvos seimų veiklą, sprendžiant užsienio politikos problemas, ir įtaką, nustatant Lietuvos užsienio politikos kryptis 1920–1927 metais. Disertacijoje charakterizuojamos ir lyginamos parlamentinių partijų, frakcijų ir atskirų seimų narių nuostatos valstybės užsienio politikos klausimais, gvildenami Seimo ir Vyriausybės santykiai sprendžiant aktualias šios srities problemas. Disertacijoje taip pat pateikiami į Steigiamąjį, I ir II seimus nepatekusios ir opozicijoje veikusios Tautos pažangos partijos (vėliau – Lietuvos tautininkų sąjungos) lyderių nuomonė apie Seimo poveikį valstybės užsienio politikai. Siekiant įvertinti Lietuvos Steigiamojo Seimo veiksmus sprendžiant Vilniaus klausimą, disertacijoje nagrinėjami Lenkijos steigiamojo seimo nutarimai dėl Vilniaus krašto. Demokratinių seimų, atskirų frakcijų ar parlamentarų veiklos ir įtakos valstybės užsienio politikai analizė ir įvertinimas prisidės prie parlamentarizmo istorijos tyrimų. Be to, tarpukario parlamentinis patyrimas užsienio politikos srityje gali būti naudingas ir dabar siekiant išsaugoti ir įtvirtinti Lietuvos valstybingumą.

Tyrimo objektas – Lietuvos Respublikos seimų, Užsienio reikalų komisijų, frakcijų ir atskirų narių veikla ir įtaka užsienio politikos srityje 1920–1927 metais, Seimo ir Vyriausybės santykiai sprendžiant svarbiausias užsienio politikos problemas, frakcijų ir seimų narių nuostatos užsienio politikos klausimais.

Tikslas ir uždaviniai. Disertacijos tikslas – išanalizuoti demokratinių seimų

veiklą ir įtaką nustatant valstybės užsienio politikos kryptis, tarptautinės orientacijos paieškas, įvertinti jų indėlį į valstybės interesų gynimą. Disertacijoje taip pat bus bandoma nustatyti, kiek seimų sprendimus veikė visuomenės bei opozicijos nuomonė. Tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

1. Ištirti Seimo kompetenciją ir valdžių sąveikos principus, Steigiamojo Seimo veiklą siekiant tarptautinio Lietuvos pripažinimo, nagrinėtus užsienio politikos klausimus, Seimo įtaką sutarties su Sovietų Rusija parengimui, jos svarstymą ir ratifikavimą, Seimo narių dalyvavimą derybose su Lenkija ir Vilniaus lenkų politinėmis grupėmis, Hymanso projektų vertinimą, kontaktus su Baltijos šalių parlamentais, išanalizuoti, kokią įtaką Seimas darė Užsienio reikalų ministerijai ir kiek ji veikė savarankiškai.

2. Išnagrinėti I Seimo frakcijų, tautinių mažumų atstovų poziciją, svarstant užsienio politikos problemas, palyginti pozicijos ir opozicijos požiūrį į Lietuvos užsienio politiką, išanalizuoti frakcijų požiūrį į Klaipėdos prijungimą, išsiaiškinti, kaip partijų konfrontacija veikė užsienio politiką.

3. Išanalizuoti II Seimo frakcijų užsienio politikos nuostatas, tarptautinės orientacijos paieškas, ištirti Klaipėdos konvencijos ir Klaipėdos krašto integracijos problemų svarstymą II Seime, požiūrį į bendradarbiavimą su Anglija ir Baltijos valstybėmis bei į santykius su Vatikanu ir Lenkija, išsiaiškinti ir įvertinti Seimo frakcijų, Užsienio komisijos veiklą, formuojant Lietuvos užsienio politikos koncepciją.

4. Įvertinti III Seimo veiklą, siekiant išvesti Lietuvą iš diplomatinės izoliacijos, Seimo Užsienio reikalų komisijos indėlį rengiant ir ratifikuojant Nepuolimo sutartį su SSRS, išanalizuoti Seimo daugumos padarytas klaidas užsienio politikos srityje, ištirti, kokią įtaką užsienio politikai darė vidaus politika, išnagrinėti po 1926 m. perversmo Seime svarstytus užsienio politikos klausimus.

5. Atskleisti seimų įtaką formuojant Užsienio reikalų ministerijos biudžetą ir tvirtinant etatus, išanalizuoti frakcijų požiūrį į ministerijos struktūros tobulinimą ir jos veiklos problemas.

Chronologija. Disertacijos chronologija 1920–1927 metai iki III Seimo paleidimo. Po 1926 m. perversmo Seime dar buvo svarstomi valstybės užsienio politikos klausimai, tvirtinami Užsienio reikalų ministerijos etatai, todėl reikia šiuos momentus paminėti ir įvertinti.

Istoriografija. Istoriografija, kuri tiesiogiai nagrinėtų šią temą, negausi ir dažniausiai tyrinėja bendrus užsienio politikos klausimus atitinkamo Seimo laikotarpiu. Vienas pirmųjų darbų – išeivijos istorikės Vandos Daugirdaitės-Sruogienės monografija², kurioje pateikta svarbios informacijos apie Steigiamojo Seimo užsienio politiką, tačiau autorė negalėjo išsamiau išnagrinėti šio klausimo dėl archyvinių šaltinių stokos. Steigiamojo Seimo veiklą užsienio politikos srityje išeivijoje taip pat įvertino buvęs diplomatas Vaclovas Sidzikauskas³. Reginos Žepkaitės straipsnyje⁴, išspausdintame sovietmečio laikotarpiu išleistoje kolektyvinėje monografijoje apie parlamentarizmo laikotarpio politines partijas, apžvelgiama parlamentinio laikotarpio užsienio politika bei partijų nuostatos, pateikiama reikšmingų faktų iš archyvinių dokumentų, tačiau tuo metu nebuvo sąlygų plačiai ir visapusiškai tyrinėti politinį Nepriklausomos Lietuvos gyvenimą. Seimai ir partijos buvo vadinami buržuaziniais ir vertinami vienodai neigiamai, idealizuojama pogrindyje veikusios Lietuvos komunistų partijos veikla, o kitos partijos traktuojamos kaip ginančios „buržuazijos klasinius interesus“. Atkūrus nepriklausomybę, Lietuvoje siekta užpildyti naujų laikų istorijos spragas, tačiau nagrinėjamai temai kol kas neskirta pakankamai dėmesio. Česlovas Laurinavičius⁵ analizavo Steigiamojo Seimo laikotarpio užsienio politiką ir kritiškai įvertino parlamento poveikį sprendžiant Lietuvos užsienio politikos problemas. Lietuvos Respublikos seimų narių biografiniuose žodynuose Liudas Truska, Mindaugas Tamošaitis ir Danutė Blažytė-Baužienė pateikė Steigiamojo, I, II ir III seimų laikotarpio užsienio politikos apžvalgas, atskleidžiančias Vyriausybės ir Seimo santykius, užsienio politikos problemas bei kontrolę⁶. Vertingos informacijos suteikė kai kurios seimų narių biografijos, ypač tautinių mažumų atstovų, kadangi jų nuomonė ne visada atsispindėdavo plenariniuose posėdžiuose, o Užsienio reikalų komisijos darbe jie taip

---

² Daugirdaitė-Sruogienė V. *Lietuvos Steigiamasis Seimas*. New York, 1975.

³ Sidzikauskas V. Steigiamasis Seimas ir Lietuvos tarptautinės problemos // *Tėvynės sargas*, 1970, Nr. 1, p. 58–67.

⁴ Žepkaitė R. Buržuazinės partijos kai kurių užsienio politikos klausimų požiūriu // *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919–1926 metais*. Vilnius, 1978, p. 198–222.

⁵ Laurinavičius Č. Geopolitikos ir demokratijos dilema: moderniosios Lietuvos užsienio politika ir Steigiamasis Seimas // *1920–1922 metų parlamentinė patirtis: sprendimų politika, tikslai ir aplinkybės*. Vilnius, 2000, p. 33–39.

⁶ Truska L. Steigiamasis Seimas ir jo vieta naujų laikų Lietuvos istorijoje. // *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Vilnius, 2006, p. 11–59; Tamošaitis M. I Seimas (1922–1923) // *Lietuvos Respublikos seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*, Vilnius, 2007, p. 17–55; Blažytė-Baužienė D. II Seimas (1923–1926) // *ten pat*, p. 56–118; Tamošaitis M. III Seimas (1926–1927) // *ten pat*, p. 119–184.

pat negalėjo dalyvauti dėl mažo narių skaičiaus frakcijose. Algimanto Kasparavičiaus straipsnis⁷ padėjo įvertinti III Seimo užsienio politikos įgyvendinimo sunkumus ir klaidas, kurios kilo dėl Lietuvos kairiųjų partijų nesubredimo ir polinkio į populizmą. Socialdemokratų ir Žydų frakcijų veiklą Seimuose ir požiūrį į užsienio politiką padėjo suprasti Gintaro Mitrulevičiaus straipsnis⁸ ir Anatolijaus Bliumino monografija⁹, tačiau šiuose darbuose frakcijų nuostatos užsienio politikos srityje plačiau neanalizuotos ir neįvertintos.

Seimo nario Prano Viktoro Raulinaičio straipsnis¹⁰ padėjo apibūdinti parlamentinę užsienio politikos kontrolę ir Užsienio reikalų komisijos veiklą. XX a. 4-ajame dešimtmetyje rašytas teisininko Mykolo Romerio¹¹ veikalas atskleidė Lietuvos parlamentarizmo ypatumus, o dabartinio teisės istoriko Kazimiero Monkevičiaus straipsnis¹² padėjo išsiaiškinti valdžių padalijimo principą 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje.

Disertacijoje taip pat panaudota istoriografija, apimanti tyrimus apie 1920–1927 metų užsienio politiką. Buvusio užsienio reikalų ministro Juozo Purickio¹³ straipsnis išryškino parlamentinio laikotarpio svarbiausius užsienio politikos pasiekimus ir problemas, padėjo įvertinti vyriausybės pastangas siekiant jas išspręsti. Faktografinė medžiaga apie Vilniaus klausimą buvo naudinga tarpukario Lietuvos diplomato, užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio studija¹⁴. Lietuvos ir Lenkijos konflikto poveikį Lietuvos vidaus ir užsienio politikai padėjo įvertinti Gintauto Vilkelio monografija¹⁵, Rimanto Miknio¹⁶ ir Audriaus Abromaičio¹⁷ straipsniai.

Papildomos informacijos apie Lenkijos užsienio politiką bei Juzefo Pilsudskio planus Lietuvos atžvilgiu, gen. Lucjano Želigovskio akciją suteikė Lenkijos istorikų

---

⁷ Kasparavičius A. Trečiojo Seimo užsienio politika: tarp iliuzijų ir pragmatizmo // *Parlamento studijos* Nr. 8, 2009, p. 52–71.

⁸ Mitrulevičius G. Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose 1920–1927 // *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose*. Vilnius, 2006, p. 63–109.

⁹ Bliuminas A. *Žydų frakcija Lietuvos seimuose*. Vilnius, 2003.

¹⁰ Raulinaitis P. V. Parlamentinė užsienio politikos kontrolė // *Teisė*, 1925, Nr. 8, liepa – gruodis, p. 23–43.

¹¹ Riomeris M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990.

¹² Monkevičius K. Valdžių padalijimo principas 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje // *Parlamento studijos*, 2005, Nr. 5,

¹³ Purickis J. Seimų laikai // *Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*. Vilnius, 1990.

¹⁴ Urbšys J. *Medžiaga Vilniaus ginčo diplomatinei istorijai*. Kaunas, 1932.

¹⁵ Vilkelis G. *Lietuvos ir Lenkijos santykiai Tautų Sąjungoje*. Vilnius, 2006.

¹⁶ Miknys R. Masonerijos kuluaruose. Ieškant Vilniaus klausimo sprendimo // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, Kaunas, 2004, p. 201–211.

¹⁷ Abromaitis A. Kaip kito požiūris į Lenkiją. Lietuvos viešoji nuomonė 1920–1923 metais // ten pat, p. 213–225.

Piotro Łossowskio¹⁸, Andrzejaus Ajnenkielio¹⁹, Włodzimierzo Sulejos²⁰, Joannos Gierowskos-Kaflaur²¹ bei Krzysztofo Buchovskio²² tyrimai. K. Buchowski pateikė vertingų duomenų apie Lenkų frakcijos veiklą Lietuvos seimuose, jos ryšius su Lenkijos užsienio reikalų ministerija, padėjo išsiaiškinti šios frakcijos požiūrį į Lietuvą ir jos užsienio politiką.

Klaipėdos klausimo analizei buvo vertingi tarpukario laikotarpiu rašyti Marijos Urbšienės²³ bei buvusio Seimo nario Lado Natkevičiaus straipsniai²⁴, tačiau tuo metu Klaipėdos klausimu Lietuvos diplomatija laikėsi oficialios taktikos, kad sukilimą įvykdė patys Klaipėdos gyventojai, o ne Vyriausybės remiami Lietuvos savanoriai, todėl tuo laikotarpiu spausdintuose leidiniuose neatskleisti visi šių įvykių politiniai ir diplomatiniai aspektai. Lietuvos valdžios veiklą siekiant Klaipėdos prijungimo padėjo geriau suprasti Vytauto Žalio studija²⁵ bei Alfonso Eidinto straipsnis apie Lietuvos propagandinę veiklą ruošiant sukilimą Klaipėdoje²⁶.

Sovietų Rusijos (vėliau – SSRS) požiūrį į Lietuvą ir jos valdžią, politinių sutarčių rengimo aplinkybes padėjo nustatyti Zenono Ivinskio²⁷, Č. Laurinavičiaus, Algimanto Kasparavičiaus ir Zenono Butkaus tyrinėjimai. Č. Laurinavičiaus darbai²⁸ taip pat padėjo suprasti Lietuvos tarptautinę padėtį, jos užsienio politiką lėmusius

---

¹⁸ Łossowski P. *Stosunki polsko – litewskie w latach 1918–1920*. Warszawa, 1966; To paties. *Stosunki polsko – litewskie 1921–1939*. Warszawa, 1997.

¹⁹ Ajnenkiel A. Problem Wilenszczyzny w stosunkach polsko–litewskich w okresie międzywojennym // *Lietuvos karybos istorijos klausimai (2)*. Tarptautinės mokslinės konferencijos tezės ir pranešimai, Kaunas 1994.

²⁰ Suleja W. Lietuva Jozefo Pilsudskio politinėje mintyje // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, p. 61–70.

²¹ Gierowska-Kaflaur J. Lenkijos Respublikos įstatymų leidžiamasis Seimas ir buvusios Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės žemių problema // *1920–1922 metų parlamentinę patirtis: sprendimų politika, tikslai ir aplinkybės*, p. 41–64.

²² Buchowski K. Realizuojant federacijos idėją // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, p. 129–136; To paties. *Polacy w sejmach litewskich 1920–1927* // *Studia z dziejow Rosji i Europy Srodkowo–Wschodniej*, t. XXXII, Warszawa, 1997, s. 71–85.

²³ Urbšienė M. Klaipėdos krašto istorijos paraštėje // *Mūsų žinynas*, 1933, Nr. 101, p. 121–154, 276–290.

²⁴ Natkevičius L. Klaipėdos krašto cesijos raida // *Mūsų žinynas*, 1933, Nr. 101, p. 155–170.

²⁵ Žalys V. *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939 m.* Lüneburg, 1993.

²⁶ Eidintas A. Lietuvos propagandinė veikla ruošiant sausio sukilimą Klaipėdoje // *1923 metų sausio įvykiai Klaipėdoje*, Klaipėda, 1995, p. 32.

²⁷ Ivinskis Z. Lietuvos ir Sovietų Sąjungos santykių dvidešimtmetis (1919–1939). Reikšmingieji etapai šaltinių šviesoje // *Aidai*, 1969, Nr. 6, p. 254–260; Nr. 7, p. 290–293; Nr. 8, p. 346–354.

²⁸ Laurinavičius Č. *Lietuvos – Sovietų Rusijos taikos sutartis*. Vilnius, 1992; To paties. *Politika ir diplomatija. Lietuvių tautinės valstybės tapimo ir raidos fragmentai*. Kaunas, 1997; To paties. *Kodėl abejota, bijota ir atsiribota? Lietuvos vyriausybės požiūris į vidurio Lietuvos problemą* // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, p. 253–260.

geopolitinius veiksmus. Z. Butkaus darbai²⁹ padėjo išsiaiškinti Baltijos šalių santykius, Vokietijos ir Sovietų politikos poveikį Lietuvai ir Baltijos šalims. Svarbios informacijos suteikė autoriaus panaudoti Latvijos, Rusijos ir Vokietijos archyvuose rasti dokumentai, atskleidžiantys ne tik šių šalių politiką Lietuvos atžvilgiu, bet ir Lietuvos politikų vertinimus. Taip pat labai vertingi temai A. Kasparavičiaus monografijose ir straipsniuose³⁰ panaudoti dokumentai iš Rusijos ir Vatikano archyvų, kuriuose atsispindi šių šalių diplomatų nuomonė apie Lietuvos politikus.

Bendrą supratimą apie Lietuvos tarptautinę padėtį bei užsienio valstybių požiūrį į Lietuvą suteikė išėivijoje išleista Prano Čepėno³¹, sovietmečio laikotarpiu išleistos R. Žepkaitės knygos³², JAV istoriko Alfredo Ericho Senno monografija, skirta Vilniaus klausimui 1920–1928 metais ir didžiųjų valstybių pozicijai³³, bei Vytauto Žalio³⁴ monografija. Taip pat disertacijoje panaudota faktografinė medžiaga apie Vyriausybės ir Seimo santykius formuojant Lietuvos užsienio politiką, esanti monografijose ir straipsniuose, skirtuose tarpukario Lietuvos Respublikos veikėjams: Aleksandro Merkelio monografijoje, skirtoje Lietuvos Respublikos Prezidentui Antanui Smetonai³⁵, Alfonso Eidinto – Prezidentui Aleksandrui Stulginskiui³⁶, Gedimino Ilgūno – Prezidentui Kaziui Griniui³⁷, Prano Zundės – diplomatu Kaziui

---

²⁹ Butkus Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*. Vilnius, 1993; To paties. Bendrininkų kėslai (Vokietijos ir SSRS požiūris į Klaipėdos problemą 1923–1939 metais) // *Darbai ir dienos*, Nr. 21, 2000, p. 193–211; To paties. Vokietijos ir Sovietų politikos poveikis Baltijos sąjungos kūrimui 1919–1940 metais // *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, Nr. 20, p. 21–41; To paties. Dr. Kazys Grinius // *Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai*. Vilnius, 1994; To paties. Jei opozicija gauna paramą iš svetur... // *Kultūros barai*, 1995, Nr. 8/9, p. 80–94; To paties. Pirmasis Sovietų pasiuntinys Lietuvoje A. Akselrodas: diplomatinės veiklos pusmetis (1920 m rugsėjis – 1921 m. kovas), *Lietuvos istorijos metraštis 1996*, Vilnius, 1997, p. 120–136; To paties. SSRS intrigos Baltijos šalyse (1920–1940) // *Darbai ir dienos*, 1998, Nr. 7, p. 156–157.

³⁰ Kasparavičius A. *Didysis X Lietuvos užsienio politikoje*. Vilnius, 1996; To paties. A. Šimšonas Rozenbaumas: vieno žydo patrioto diplomatinis eskizas // *Iš Lietuvos diplomatijos istorijos (3)*. Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus, 2000. p. 41; To paties. Kunigas Mečislovas Reinys diplomatinėje tarnyboje (1925 09 25–1926 04 20); To paties. Mykolo Sleževičiaus profilis tarpukario Lietuvos užsienio politikoje (1919 04 12–10 06 ir 1926 06 15–2 16) // *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*. Kaunas, 1999; To paties. Don Kichotas prieš Prometėją. Tarpukario lietuvių–lenkų iracionalioji diplomatija // *Darbai ir dienos*, Nr. 30, Kaunas, 2002, p. 49–71; To paties. *Tarp politikos ir diplomatijos. Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika*. Vilnius, 2008.

³¹ Čepėnas P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 2. Vilnius, 1992.

³² Žepkaitė R. *Lietuva tarptautinės politikos labirintuose (1918–1922 m.)*. Vilnius, 1973; Tos pačios. *Diplomatija imperializmo tarnyboje. Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1919–1939 m.* Vilnius, 1980; Tos pačios. *Lietuva ir Didžiosios valstybės 1918–1939 m.* Kaunas, 1986.

³³ Senn A. E. *The Great Powers Lithuania and Wilna question. 1920–1928*. Leiden, 1966.

³⁴ Žalys V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, t. 1. Vilnius, 2007.

³⁵ Merkelis A. *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. New York, 1964.

³⁶ Eidintas A. *Aleksandras Stulginskis*. Vilnius, 1995.

³⁷ Ilgūnas G. *Kazys Grinius*. Vilnius, 2000.

Bizauskui³⁸, Juozo Skiriaus – diplomatu B. K. Balučiui³⁹, Aldonos Gaigalaitės straipsniuose⁴⁰, skirtuose užsienio reikalų ministrų Juozui Purickiui ir Ernestui Galvanauskui

Šaltiniai. Rašant disertaciją susidurta su archyvinių šaltinių problema – Lietuvoje nėra išlikusio 1920–1927 metų Seimo kanceliarijos archyvo, todėl likusi medžiaga yra labai fragmentiška. Lietuvos centriname valstybės archyve Ministrų Tarybos fonde (f. 923) peržiūrėti visi 1920–1927 m. Ministrų kabineto posėdžių protokolai, tačiau rasta tik keletas Seimo paklausimų bylų ir atskiros bylos, susijusios su Klaipėdos sukilimu.

Daugiau medžiagos yra Užsienio reikalų ministerijos fondo (f. 383 ap. 7) 1920–1927 metų bylose, tačiau ir čia duomenys apie Seimo veiklą užsienio politikos srityje yra labai epizodiški. Yra atskiros bylos, skirtos Lietuvos deryboms su Sovietų Rusija, deryboms su Lenkija Briuselyje, Lietuvos ir Vatikano konfliktui (b. 582), deryboms su Lenkija Kopenhagoje ir Lugane, Klaipėdos kraštui, deryboms su SSRS ir kt. Tiriamai temai svarbi byla apie Lietuvos derybas su Sovietų Rusija (b. 77), kurioje pateikiami informatyvūs P Klimo pranešimai užsienio reikalų ministrui bei Steigiamojo Seimo Užsienio reikalų komisijos protokolai, kuriuose atsispindi komisijos veikla redaguojant sutartį ir jos narių nuomonė. Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžių protokoluose (b. 130) užfiksuota delegacijos taktika, tarpusavio santykiai, psichologinis didžiųjų valstybių diplomatų spaudimas. Byloje apie Klaipėdos sukilimą (b. 378) yra išsami Seimo nario L. Natkevičiaus ataskaita apie Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto skyrių suvažiavimą Šilutėje 1923 m. sausio 19 d. ir jų paskelbtą rezoliuciją. III Seimo Užsienio reikalų komisijos nuomonė, užrašyta Užsienio reikalų ministerijos atstovo B. K. Balučio ranka, sutarties projektų redagavimas bei SSRS diplomatų spaudimas, vykdytas per SSRS ambasados darbuotojus bei Lietuvos pasiuntinį J. Baltrušaitį atsispindi byloje apie Lietuvos ir SSRS Nepuolimo sutartį (b. 679).

Šiek tiek informacijos apie padėtį Klaipėdos krašte bei konkordatą su Vatikanu rasta Vidaus reikalų ministerijos fonde (f. 377). Fragmentiškos medžiagos apie Seimo narių dalyvavimą kuriant visuomenines organizacijas yra Vidaus reikalų ministerijos

³⁸ Zundė P. *Kazys Bizauskas 1893–1941*, t. 1–2. Čikaga, 1994.

³⁹ Skirius J. *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis*. Vilnius, 2001.

⁴⁰ Gaigalaitė A. Dr. Juozo Purickio veikla siekiant Lietuvos tarptautinio pripažinimo (1920 06 19–1922 01 01); Tos pačios. Ernestas Galvanauskas tarptautiniame Klaipėdos ir Vilniaus problemų sukūryje (1922 09 28–1924 0610) // *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*. Kaunas, 1999.

Kauno apskrities viršininko spaudos ir draugijų skyriaus organizacijų, sąjungų veiklos sekimo fonde (f. 402).

Svarbios faktinės medžiagos galima rasti kai kurių valstybės veikėjų archyvuose. Politinę situaciją III Seime padeda atskleisti Antano Tumėno fonde (f. 1557) esantys dokumentai. Svarbiausias jų – memorandumas, kuriame pateikti pasiūlymai dėl koalicijos sudarymo.

Tyrimą apsunkino taip pat kai kurių politinių partijų archyvų nebuvimas. Lietuvoje nėra išlikusio Lietuvos krikščionių demokratų partijos (toliau –LKDP) archyvo, o iš Lietuvos socialdemokratų partijos (toliau – LSDP) archyvo išliko tik keletas bylų. Dalis LSDP archyvo bylų yra Lietuvos centriname valstybės archyve – LSDP centro komiteto (f. 937) fonde yra 1925–1926 metų LSDP centro komiteto posėdžių protokolų knyga, kurioje užfiksuota socialdemokratų pozicija Vilniaus klausimu bei 1924–1925 metų LSDP frakcijos gautų raštų byla.

Iš Lietuvos politinių partijų gausiausia archyvine medžiaga pasižymi Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos (LVLS) archyvas (f. 199), saugomas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyriuje (LMABRS). Jame yra Steigiamojo Seimo Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijos (toliau – LSLDP) ir Lietuvos valstiečių sąjungos (toliau – LVS) bloko ir I, II ir III seimų LVLS frakcijos dokumentinė medžiaga: frakcijų posėdžių protokolai, centro tarybos bei jungtinių frakcijos prezidiumo ir centro komiteto posėdžių protokolai, korespondencija. Šiuose posėdžiuose plačiau ar siauriau buvo svarstomi Lietuvos užsienio politikos klausimai. Informatyviausi ir plačiausiai aprašyti – Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS bloko bei jungtiniai frakcijos prezidiumo bei centro komiteto posėdžių protokolai (b. 22, 102, 104, 109), kuriuose užfiksuota frakcijos lyderių ir kitų narių nuomonė apie užsienio politiką, santykius su Lenkija, Hymanso projektus, delegacijų narių pranešimai iš kelionių po Antantės šalis, Varšuvą, Rygą, Vilnių, priimti nutarimai ir kita informacija. Ypač įdomios ir informatyvios L. Natkevičiaus ataskaitos apie Lietuvos delegacijos Latvijoje veiklą. Be to, protokoluose užfiksuota, kad frakcija dažnai gaudavo informacijos iš Vilniaus krašto. I Seimo protokolai yra mažiau informatyvūs, tačiau juose atsispindi frakcijos nuomonė apie Klaipėdos kraštą. II Seimo protokolai mažai atspindi frakcijos veiklą Seime, šiek tiek plačiau aprašyta tik frakcijos narių nuomonė apie konkordatą su Vatikanu. III Seimo LVLS frakcijos protokolai labai lakoniški – dažniausia tik pažymėta, kokie klausimai svarstyti. Taip pat yra atskira

byla (b. 289) su liaudininkų ir Vilniaus lenkų atstovų susitikimo deklaracijomis ir bendra rezoliucija bei krikščionių demokratų ataskaita apie susitikimus su Vilniaus lenkais politinių grupių vadovais.

Nemažai informacijos suteikė amžininkų dienoraščiai bei atsiminimai, kurių dauguma saugoma Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyriuje. Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų delegacijos vizitas į L. Želigovskio kariuomenės okupuotą Vilnių aprašytas M. Romerio dienoraštyje (f. 138). Taip pat reikšmingi Vytauto Merkio fonde (f. 291) saugomi kun. Juozo Vailokaičio užrašai apie Lietuvos delegacijos Sovietų Rusijoje veiklą 1920 metais, kuriuose aprašytos delegacijos suformavimo problemos ir jos veiklos pradžia. Įdomios informacijos apie Steigiamojo Seimo narių dalyvavimą delegacijose, santykius su Vatikanu, Latvija bei derybas su Lenkija Kopenhagoje ir Lugane suteikia Antano Tylos fonde (f. 290) esantys vyskupo Justino Staugaičio atsiminimai bei diplomato Jurgio Šaulio dienoraštis. Fragmentiškos medžiagos apie santykius su Lenkija rasta Augustino Voldemaro (f. 172), Petro Klimo (f. 191) bei Vaclovo Biržiškos (f. 163) fonduose. V. Biržiškos fonde yra Steigiamojo Seimo nario Jono Staugaičio ataskaita apie Lietuvos delegacijos įspūdžius ir susitikimus Varšuvoje (b. 1156).

Vertingos informacijos atskleidė Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje esantys Zigmo Toliušio (f. 87) atsiminimai apie amžininkus, kuriuose jis ne tik apibūdina kai kuriuos seimų narius, bet ir aprašo Latvijos seimo delegacijos vizitą bei apibūdina visą parlamentarizmo laikotarpį, nurodo parlamentarizmo krizės ir 1926 metų perversmo priežastis.

Informatyviausia ir nuosekliausia šaltinių grupė – tai publikuoti šaltiniai: „Steigiamojo Seimo darbai“, I, II ir III seimų stenogramos. Šiuose šaltiniuose atsispindi užsienio politikos klausimų nagrinėjimas seimų posėdžiuose, Ministrų kabinetų deklaracijų svarstymas, Seimo narių paklausimai ir interpeliacijos Vyriausybei. Seimų stenogramos atskleidžia frakcijų požiūrį į valstybės užsienio politiką, jų nuostatas bei taktiką, taip pat parodo įtakingesnių Seimo narių sampratą bei įtaką priimant sprendimus. Svarstant valstybės biudžetą Seime buvo aptariama Užsienio reikalų ministerijos ir pasiuntinybių veikla, tačiau stenogramose mažai duomenų apie Užsienio reikalų komisijos darbą, taip pat nėra frakcijų ar seniūnų tarybos posėdžių protokolų.

Kitas svarbus šaltinis yra Lenkijos steigiamojo seimo stenogramos⁴¹, kuriose atsispindi Lenkijos seimo narių požiūris į Vilniaus klausimą ir santykius su Lietuva.

Disertacijoje taip pat panaudotas Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkinių spaudos grupėje saugomas Steigiamojo Seimo atsišaukimas dėl karo su Lenkija, parodantis Seimo daugumos požiūrį į santykius su Lenkija; Lietuvos atstovo prie Tautų Sąjungos A. Voldemaro pasiaiškinimas Tautų Sąjungos Generaliniam sekretoriui dėl Lietuvos ir Sovietų Rusijos Taikos sutarties, kuris buvo išspausdintas leidinyje „Relations Russo-Lithuano-Polonaises“, išleistame 1920 m. Paryžiuje⁴², bei Rusijos archyvuose saugomų dokumentų fragmentai apie 1923 m. įvykius Klaipėdoje, išspausdinti atskirame leidinyje⁴³. Pagalbiniai publikuoti šaltiniai yra 1920 metų „Lietuvos kariuomenei įsakymai“⁴⁴ bei leidinys apie Vyriausiąją Lietuvos gynimo komitetą⁴⁵, kuriuose yra informacijos apie Steigiamojo Seimo narių veiklą karinio konflikto su Lenkija metu. Siekiant apibūdinti Seimo ir Vyriausybės kompetenciją, jų sąveiką, valdžių padalijimo principą, išanalizuoti kai kurias sutartis ir parodyti pasiektus rezultatus užsienio politikos srityje parlamentarizmo laikotarpiu, pasinaudota teisės aktų leidiniais⁴⁶.

Trūkstant archyvinių šaltinių, šias spragas padėjo užpildyti tarpukario periodinė spauda. Disertacijoje daugiausia naudojama dienraščio „Lietuva“, liaudininkų savaitraščio „Lietuvos Ūkininkas“, dienraščio „Lietuvos Žinios“, laikraščio „Varpas“; Krikščionių demokratų partijos laikraščių „Laisvė“ ir „Rytas“ bei „Krikščionis demokratas“; Lietuvos socialdemokratų partijos laikraščio – „Socialdemokratas“, Tautos Pažangos partijos laikraščių – „Krašto balsas“, „Lietuvos balsas“, „Lietuvių balsas“, „Tėvynės balsas“, „Vairas“; Šaulių Sąjungos – „Trimitas“ publikacijos. „Lietuvoje“ užsienio politikos klausimais rašė J. Purickis, kurio straipsniai informatyvūs, pagrįsti tarptautinės politikos analize. „Laisvėje“ savo nuomonę apie užsienio politiką reiškė Steigiamojo Seimo Pirmininkas A. Stulginskis, vicepirmininkai kunigas Justinas Staugaitis bei daktaras Jonas Staugaitis, nariai – Antanas Šmukštys, Eliziejus Draugelis, Vytautas Bičiūnas, bei V. Čarneckis.

---

⁴¹ *Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia Sejmu Ustawodawczego*. Warszawa, 1919–1922.

⁴² Profesorius Augustinas Voldemaras. *Raštai*, Chicago, 1976, p. 225

⁴³ *Klaipėdos kraštas 1920–1924 m. archyvuose saugomose dokumentuose*, Klaipėda, 2003.

⁴⁴ *Lietuvos kariuomenei įsakymai*. Kaunas, 1920.

⁴⁵ *Vyriausias Lietuvos gynimo komitetas*. Kaunas, 1921.

⁴⁶ *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918. II. 16 – 1940. VI. 15)*, Vilnius, 1996; *Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis*, Kaunas, 1930; *Svarbiausios Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys 1918–1995*. Vilnius, 1997.

A. Stulginskis rašė apie būtinybę kurti Baltijos šalių Sąjungą. Justinas Staugaitis išspausdino tęstinį straipsnį apie Steigiamojo Seimo delegacijos į Antantės šalis veiklą. Jonas Staugaitis rašė apie Lietuvos delegacijos susitikimus Varšuvoje. A. Šmulksčio, E. Draugelio ir V. Bičiūno straipsniai atskleidė daugumos Seimo narių nuomonę apie Hymanso projektą ir nuogąstavimus dėl Vyriausybės nuolaidžiavimo, V. Čarneckis informavo apie keliones į Latviją ir Estiją. „*Socialdemokrate*“ apie Steigiamojo Seimo delegaciją į Antantės valstybes rašė Socialdemokratų frakcijos narys V. Čepinskis. „*Lietuvos žiniose*“ užsienio politikos klausimais rašė Jonas Vileišis, diplomatas Ignas Šeinius, K. Grinius, Z. Toliušis, P. Dailidė. Liaudininkai savo straipsniuose dažniausiai kritikavo krikščionių demokratų vykdomą užsienio politiką, tačiau J. Vileišis ir P. Dailidė pateikė pasiūlymų dėl Lietuvos tarptautinės orientacijos. „*Ryte*“ užsienio politikos klausimais rašė Kazimieras Ambrozaitis, Leonas Bistras, Petras Karvelis, E. Turauskas. L. Bistro, P. Karvelio ir E. Turausko straipsniai pasižymėjo tarptautinių santykių ir Lietuvos situacijos analize. Tautos pažangos partijos (vėliau – Lietuvos tautininkų sąjungos) lyderiai A. Voldemaras bei A. Smetona savo spaudoje bei „*Trimate*“ dažniausiai kritikavo krikščionių demokratų vyriausybių vykdomą užsienio politiką, tačiau jų straipsniai labai išsamūs bei informatyvūs, juose gausu faktinės medžiagos, pateikiama informacija iš užsienio laikraščių.

Ketvirtoji grupė – buvusių Lietuvos diplomatų, Seimo narių bei visuomenės veikėjų memuaristika, kuri atspindi atsiminimų autorių pažiūras, įvykių vertinimus, gausi istorinių veikėjų charakteristikų. Gausiausios faktų – P. Klimo atsiminimų knygos⁴⁷, kuriose ilgametis diplomatas aprašė valstybės kūrimosi ir savo diplomatinės tarnybos momentus. P. Klimo atsiminimuose aprašyta Lietuvos sutarties su Sovietų Rusija pasirašymo aplinkybės, sutarties vertinimas, santykių su Lenkija peripetijos ir kt. Nemažai informacijos apie Hymanso projekto svarstymus, Klaipėdos sukilimo parengimą bei Klaipėdos konvencijos svarstymą yra Gedimino Galvos knygoje⁴⁸, kurioje autorius publikavo savo brolio, Ministro Pirmininko, užsienio reikalų ministro ir ilgamečio diplomato Ernesto Galvanausko atsiminimus. Vilniaus klausimo problemai svarbus Mykolo Biržiškos dienoraštis⁴⁹ ir Jono Basanavičiaus

⁴⁷ Klimas P. *Iš mano atsiminimų*. Vilnius, 1990; To paties. *Lietuvos diplomatijos tarnyboje*. Vilnius, 1991.

⁴⁸ Galva G. *Ernestas Galvanauskas. Politinė biografija*. Čikaga, 1982. (Toliau: Galva G. Ernestas Galvanauskas...)

⁴⁹ Biržiška M. *Vilniaus golgota*. Kaunas, 1930.

atsiminimai⁵⁰, kuriuose aprašyti Steigiamojo Seimo narių apsilankymai Vilniuje ir jų susitikimai su Vilniaus krašto lietuviais bei lenkų visuomeninėmis grupėmis.

Vaclovo Sidzikausko atsiminimuose⁵¹ plačiau aprašytos derybos su Lenkija Kopenhagoje. Šie memuarai pateikia daug faktų apie Vyriausybės veiklą, užsienio politikos niuansus, juose fragmentiškai aprašomi Vyriausybės ir Seimo santykiai. Santykius su Vatikanu bei konkordato problemą savo atsiminimuose aprašė buvęs II Seimo Pirmininkas, vyskupas Justinas Staugaitis⁵². Klaipėdos sukilimo parengimo ir įvykdymo peripetijos nušviečiamos Aleksandro Marcinkevičiaus-Mantauto, buvusio Lietuvos šaulių sąjungos sekretoriaus ir slapto sąjungos atstovo Klaipėdos krašte, atsiminimuose⁵³, kuriuose autorius taip pat pateikė medžiagos apie Seimo narių požiūrį į Klaipėdos sukilimą bei tuometinio Lietuvos šaulių sąjungos pirmininko Vinco Krėvės-Mickevičiaus prisiminimus.

Dėl 1920–1927 metų Seimo kanceliarijos archyvo nebuvimo parlamento veiklą formuojant užsienio politiką reikėjo tyrinėti gretinant archyvuose ir bibliotekų rankraščių skyriuose išlikusių dokumentų informaciją su seimų stenogramų medžiaga bei to laikotarpio periodika ir memuarais. Taip pat dėl šaltinių stokos tik fragmentiškai galima buvo atkurti Užsienio reikalų komisijos, LKDP, LSDP bei tautinių mažumų frakcijų veiklą užsienio politikos srityje. Užsienio reikalų komisijos veikla bei parlamento frakcijų nuostatos užsienio politikos klausimais bandytos rekonstruoti remiantis jų atstovų pasisakymais Seime, straipsniais partinėje spaudoje, atsiminimais bei kita informacija.

Darbo struktūra. Disertacijos struktūra sudaryta derinant chronologinį ir problematinį medžiagos išdėstymo principus. Disertaciją sudaro įvadas, penkios dalys, išvados, šaltiniai ir literatūra. Pirmoje dalyje aptariama Seimo kompetencija, valdžių pasidalijimo principas, Steigiamojo Seimo frakcijų požiūris į Lietuvos užsienio politiką bei tarptautinio pripažinimo siekimas, dalyvavimas derybose su Sovietų Rusija bei Lenkija, santykiai su Baltijos šalių parlamentais. Antroje dalyje analizuojamas I Seimo frakcijų nesutarimų poveikis užsienio politikai bei požiūris į Klaipėdos krašto prijungimą. Trečioje dalyje nagrinėjama II Seimo veikla užsienio

---

⁵⁰ Jonas Basanavičius. Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija // LMS IC: Lietuvių klasikinės literatūros antologija: 1851–1922 // prieiga per internetą: <http://anthology.lms.lt/texts/20/tekstas/28.html>.

⁵¹ Sidzikauskas V. *Lietuvos diplomatijos paraštėje*, Vilnius, 1994.

⁵² Staugaitis J. *Mano atsiminimai*. Vilnius, 2006.

⁵³ Marcinkevičius-Mantautas A. Šaulių sąjunga Klaipėdos sukilime // *Nepriklausomai Lietuvai*. Čikaga, 1965.

politikos srityje – tarptautinės orientacijos pakeitimas, Klaipėdos konvencijos svarstymas ir ratifikavimas, požiūris į santykius su Anglija ir Baltijos šalimis, opozicijos įtaka ir nesėkmių derybose su Vatikanu ir Lenkija panaudojimas rinkiminėse kovose. Ketvirtoji dalis apima III Seimo laikotarpį – Seimo požiūrį į užsienio politikos uždavinius, iškilusius po Lokarno konferencijos, sutarties su SSRS parengimą bei permainas parlamente po karinio perversmo. Penktojoje dalyje analizuojamas Užsienio reikalų ministerijos biudžeto svarstymas seimuose bei Užsienio reikalų ministerijos etatų formavimas, Seimo įtaka ministerijos struktūros tobulinimui ir požiūris į jos darbą.

Tyrimo metodai. Disertacijoje naudojami deskriptyvinis (aprašomasis), analizės, indukcinis bei komparatyvinis (lyginamasis). Didelis pirmą kartą į historiografinę apyvartą įtraukiamų istorinių šaltinių kiekis bei Lietuvos partijų nuostatų užsienio politikos srityje analizė nulėmė deskriptyvinio (aprašomojo) ir analizės metodų panaudojimą. Dėl archyvinės medžiagos fragmentiškumo taip pat buvo taikomas indukcinis metodas, kai iš pavienių faktų ir žinių reikėjo nustatyti bendresnius teiginius. Šis metodas buvo pasitelktas norint išaiškinti Seimo narių dalyvavimą delegacijų sudėtyje ar tarptautinėse konferencijose, rekonstruoti Užsienio reikalų komisijos veiklą. Seimo frakcijų užsienio politikos samprata bei jos kitimas analizuojami panaudojant komparatyvinį (lyginamąjį) metodą.

1. STEIGIAMOJO SEIMO INDĒLIS Į LIETUVOS TARPTAUTINĖS PADĒTIES STABILIZACIJĄ

1. 1. Parlamento kompetencija ir Lietuvos tarptautinio pripažinimo problemos

Steigiamasis Seimas dirbo nuo 1920 m. gegužės 15 d. iki 1922 m. spalio 6 d. Iš 112 atstovų Steigiamajame Seime buvo 59 krikščionių demokratų (toliau – KD) bloko, 28 – LSLDP LVS, 12 – LSDP, 7 žydų, 3 lenkų, 1 vokiečių ir 2 nepartiniai atstovai. Daugumą turėjęs KD blokas, kuris jungė LKDP, Ūkininkų sąjungos (toliau – LŪS) ir Darbo federacijos (toliau – LDF) frakcijas, sudarė koaliciją su LVS ir LSLDP. Koalicija vėliau iširo, tačiau tai nesukliudė Seimui atlikti svarbiausių darbų. Kaip rašė Vaclovas Sidzikauskas, tai buvo: „valstybės sienų nustatymas; tarptautinis naujos valstybės įpilietinimas – tarptautinis *de jure* pripažinimas; vokiečių okupacijos likvidavimas ir santykių su kitomis valstybėmis mezgimas, saugumo ir teritorinio integralumo užtikrinimas“⁵⁴. Ir tai reikėjo padaryti per palyginti trumpą laiką. Tik bendras Seimo, Vyriausybės ir besiformuojančio diplomatinio korpuso darbas galėjo įgyvendinti šiuos uždavinius.

Parlamento viršenybė buvo fiksuojama 1918 m. Laikinosios konstitucijos pamatiniuose dėsniuose, 1920 m. Laikinojoje Konstitucijoje ir 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje⁵⁵. Valdžių padalijimo principas nėra tiesiogiai įvardijamas pagrindiniame įstatyme, tačiau jis išvedamas iš 2-ojo 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos straipsnio, kuriame rašoma, kad valstybės valdžią vykdo Seimas, Vyriausybė ir Teismas. Ši Konstitucijos nuostata bei atitinkami Konstitucijos skyriai, nustatantys Seimo, Vyriausybės, Prezidento ir Teismo institucijų organizaciją bei funkcionavimą ir apibrėžiantys jų galias bei kompetencijas, įtvirtino valdžių pasidalijimo principą, kuris lemė valstybės valdžios organizaciją, jos funkcionavimą, garantavo žmogaus teises ir laisves⁵⁶.

1920 m. birželio 10 d. Laikinojoje Lietuvos Valstybės Konstitucijoje pirmą kartą nurodomos Steigiamojo Seimo funkcijos: įstatymų leidimas, sutarčių su kitomis

⁵⁴ Sidzikauskas V. Steigiamasis Seimas ir Lietuvos tarptautinės problemos // *Tėvynės sargas*, 1970, Nr. 1, p. 58.

⁵⁵ Andriulis V. Lietuvos valstybės teisinės sistemos formavimo (1918.II.16–1940.VI.15) bruožai // *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918 . II. 16 – 1940. VI. 15)*, p. 16.

⁵⁶ Monkevičius K. Valdžių padalijimo principas 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje // *Parlamento studijos*, 2005, Nr. 5, p. 131.

valstybėmis ratifikavimas, valstybės biudžeto tvirtinimas bei įstatymų vykdymo kontrolė (4 str.)⁵⁷. Parlamento prerogatyvos Vyriausybės atžvilgiu konkretizuotos 1922 m. rugpjūčio 1 d. Konstitucijoje. Seimas tvirtino Ministrų kabineto programas, ministerijų ir kitų valstybės įstaigų struktūrą bei valstybės tarnautojų atlyginimus. Pagal savo kompetenciją parlamentas nustatydavo Lietuvos užsienio politikos kursą ir kontroliavo Užsienio reikalų ministerijos veiklą. Jokie svarbesni klausimai negalėjo būti sprendžiami be Seimo pritarimo. Konstitucijoje buvo numatyta, kad Seimas tvirtina šias Vyriausybės sudarytas sutartis: taikos sutartis, valstybės teritorijos įgijimo, atsisakymo ar perleidimo; prekybos sutartis su kitomis valstybėmis, užsienio paskolas; sutartis, kurios visai ar dalinai naikina arba pakeičia esamuosius įstatymus; sutartis, kurios uždeda pareigų Lietuvos piliečiams; sutartis, kurios nustato tiesiogines arba netiesiogines monopolijas arba nusavinimo teises (Valstybės konstitucijos 30 str.)⁵⁸. Išskirtinė Seimo teisė taip pat buvo karo ir taikos klausimų sprendimas (31 str.) ir nepaprastosios padėties įvedimas (32 str.). Tvirtindamas biudžetą Seimas taip pat galėjo kontroliuoti Vyriausybės vykdomą užsienio politiką, išsakyti savo nuomonę patardamas bei pareikšdamas pasitikėjimą ar nepasitikėjimą visam Ministrų kabinetui ar užsienio reikalų ministrui (29, 59 str.)⁵⁹.

Parlamentinės Vyriausybės darbų kontrolės formos, kuriomis Seimo nariai reaguodavo į svarbesnius įvykius, buvo numatytos Konstitucijos 28 straipsnyje – tai interpeliacijos ir paklausimai Ministrui Pirmininkui ir atskiriems ministrams bei revizijų skyrimas⁶⁰. Interpeliacijos būdavo plačiai svarstomos Seimo plenariniuose posėdžiuose, o išklausus atsakymą ir apsvarsčius, būdavo balsuojama dėl pasitikėjimo. 1920–1925 m. Vyriausybei pateikti 663 paklausimai, iš kurių dešimtadalis apie užsienio politiką⁶¹. Šios parlamentinės praktikos priemonės buvo plačiai naudojamos visuose Lietuvos seimuose.

Vykdomosios valdžios struktūra, galios ir kompetencijos buvo suformuluotos ketvirtame Konstitucijos skyriuje – „Vyriausybė“. 40 straipsnyje teigiama, kad Vyriausybę sudaro Respublikos Prezidentas ir Ministrų kabinetas⁶². Konstitucija Prezidento institucijai, o kartu ir vykdomajai valdžiai suteikė nemažus įgaliojimus,

⁵⁷ 1920 05 26 I sesijos 7 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

⁵⁸ Lietuvos valstybės konstitucija // *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918 . II. 16 – 1940. VI. 15)*, Vilnius, 1996, p. 9.

⁵⁹ Ten pat, p. 9–10.

⁶⁰ Ten pat, p. 9–11.

⁶¹ Raulinaitis P. V. Parlamentinė užsienio politikos kontrolė // *Teisė*, 1925, Nr. 8, liepa – gruodis, p. 32.

⁶² Lietuvos valstybės konstitucija // *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918 . II. 16 – 1940. VI. 15)*, p. 9.

kurie sudarė tam tikrą atsvarą Seimo galioms. Pirmiausia Prezidentas buvo valstybės vadovas (44 str.), galintis atstovauti šali į jos santykiuose su užsienio valstybėmis. Jis galėjo daryti įtaką vidaus ir užsienio politikai, nes Konstitucija jam suteikė teisę skelbti ar 21 dienai atidėti Seimo priimamus įstatymus (50 str.), paleisti Seimą (52 str.), dalyvauti Ministrų kabineto posėdžiuose ir juose pirmininkauti (54 str.), skirti Valstybės kontrolierių (48 str.), vyriausiąjį kariuomenės vadą ir kitus aukštus valstybės valdininkus (49 str.). Be to, jis turėjo teisę paskelbti Ministro Pirmininko kandidatūrą, pavesti jam sudaryti Ministrų kabinetą ir tvirtinti jo sudėtį (47 str.)⁶³. Norėdamas disponuoti šiais įgaliojimais Prezidentas privalėjo turėti Seimo valdančiosios daugumos paramą. Be to, Prezidento aktus savo parašais turėjo tvirtinti Ministras Pirmininkas ar atitinkamas ministras. Konstitucijoje buvo numatyta nemažai straipsnių, kurie reglamentavo Prezidento ir Seimo santykius. Seimas 2/3 balsų galėjo atstatydinti Prezidentą (44 str.). Prezidento atidėtą Seimo priimto įstatymo įsigaliojimą Seimas galėjo įveikti antrą kartą balsuodamas absoliučios daugumos balsais (50 str.)⁶⁴. Taigi Konstitucija įgaliojo Prezidentą savo veiksmus derinti su Seimu.

Ministrų kabineto formavimą, jo funkcijas ir atsakomybę Seimui reglamentavo Konstitucijos 47-asis ir 56–61-asis straipsniai. Ministrų kabinetas pagal Konstitucijos 61-ąjį straipsnį turėjo vykdyti Seimo priimtus įstatymus, spręsti vidaus ir užsienio politikos klausimus, saugoti valstybės teritoriją ir vidaus tvarką. Be to, Ministrų kabinetas turėjo įstatymų leidimo iniciatyvos teisę – galėjo rengti įstatymų sumanymus ir projektus, kurie įsigaliodavo po svarstymo procedūros Seime ir patvirtinus Prezidentui (60 str.). Tai rodo, kad Ministrų kabinetas vykdė ne tik valdymo funkciją, bet galėjo daryti įtaką formuojant ir įgyvendinant šalies vidaus ir užsienio politiką. Tam, kad Ministrų kabinetas neviršytų savo įgaliojimų, Konstitucijoje buvo numatyta, kad Ministrų kabinetas atsakingas Seimui už bendrą Vyriausybės politiką, o kiekvienas ministras už savo sritį (59 str.)⁶⁵. Seimui pareiškus nepasitikėjimą Ministrų kabinetu, jis privalėjo atsistatydinti, o jo atsistatydinimą turėjo priimti Prezidentas (47 str.).

Valstybės Konstitucija lėmė valdžių sąveikos būtinumą, nes nė viena iš valdžios institucijų negalėjo atlikti savo funkcijų, nederindama veiksmų su kitomis

---

⁶³ Lietuvos valstybės konstitucija // *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918 . II. 16 – 1940. VI. 15)*, p. 10.

⁶⁴ Ten pat.

⁶⁵ Ten pat, p. 10–11.

valdžios institucijomis. Parlamentinėje sistemoje nebuvo griežto valdžių atskyrimo tarp įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių, tačiau toks valdžių suartėjimas nepažeidė valdžių padalijimo principo, bet sudarė galimybę palaikyti glaudesnius ryšius tarp parlamento ir vyriausybės bei prisidėjo prie efektyvaus valdžių bendradarbiavimo sprendžiant valstybinės reikšmės klausimus⁶⁶. Kita vertus, valdžių tarpusavio sąveika, „stabdžių ir atsvarų“ sistemos veikimas rėmėsi tuo, kad Konstitucijoje buvo apibrėžti ne tik tiesioginiai valdžių įgaliojimai, bet ir jų galios viena kitos atžvilgiu, kas sudarė galimybę palaikyti valdžių pusiausvyrą, sulaikyti nuo bandymo peržengti savo kompetencijos ribas. Vienas iš svarbiausių „stabdžių ir atsvarų“ sistemos veikimo pagrindų parlamentinėje sistemoje buvo parlamento teisė pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybei ir Prezidento teisė paskelbti pirmalaikius parlamento rinkimus⁶⁷. Ši Prezidento konstitucinė teisė buvo efektyvi atsvara Seimo galioms ir mažino seimokratijos pasireiškimą.

Steigiamojo Seimo veikla skyrėsi nuo kitų seimų, nes tuo metu dar nebuvo aiškiai suformuluotos Seimo funkcijos, Seimo nariai buvo jauno amžiaus – trečdalis neturėjo 30 metų, apie 40 % sudarė 31–40 metų amžiaus žmonės, tik apie 35 % parlamentarų turėjo aukštąjį ir nebaigtą aukštąjį išsilavinimą⁶⁸, nė vienas Seimo narys neturėjo parlamentinio darbo patirties. Lietuvoje, kaip ir visoje to meto pokarinėje Europoje vyravo radikalios ir net revoliucinės nuotaikos. Kalbėdami apie Lietuvos užsienio politiką, Seimo nariai skelbė tautų lygybės ir draugystės idėjas bendraujant su kaimyninėmis šalimis, nors pastarosios Lietuvos atžvilgiu turėjo savo planų ir išskaičiavimų. Tai parodė Sovietų Rusijos kariuomenės įsiveržimas į Lietuvą 1919 metų pradžioje, Vokietijos planai kolonizuoti Lietuvą, padedant plk. P. Bermondto-Avalovo kariuomenei (vadinamiesiems „bermontininkams“), 1919 m. vasarą ir Lenkijos kariuomenės veiksmai 1919–1920 metais.

Savo veiklą Seimas organizavo remdamasis 1920 m. gegužės 18 d.⁶⁹ priimtu Steigiamojo Seimo statutu, o nuo 1924 m. birželio 18 d. – nauju Seimo statutu⁷⁰. Remdamasis statutu Seimas nustatydavo komisijų ir jų narių skaičių. Nuolatinei užsienio politikos kontrolei ir įvairių tos srities klausimų sprendimui sudarydavo

⁶⁶ Monkevičius K. Valdžių padalijimo principas 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje // *Parlamento studijos*, 2005, Nr. 5, p. 143.

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ Truska L. Steigiamasis Seimas ir jo vieta naujųjų laikų Lietuvos istorijoje // *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, p. 28.

⁶⁹ 1920 05 18 I sesijos 3 posėdis // *SSD*, 1920–1922.

⁷⁰ 1924 06 18 IV sesijos 110 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

Užsienio reikalų komisiją. Steigiamajame Seime Užsienio reikalų komisiją sudarė 11 narių, vėliau – 8 nariai, t. y. apie 10 % Seimo narių. Dažniausiai į komisiją buvo renkami įtakingiausi didesniųjų frakcijų atstovai. Tautinių mažumų frakcijos, išskyrus Steigiamąjį Seimą, buvo negausios, todėl jų atstovai negalėjo patekti į Užsienio reikalų komisiją. Komisijos posėdžiuose, kurie vykdavo kartą savaitėje, nuolat dalyvaudavo užsienio reikalų ministras, kartais – Ministras Pirmininkas bei kai kurie Lietuvos atstovai užsienyje. Užsienio reikalų ministras informuodavo komisiją apie visus svarbesnius užsienio politikos reikalus – sutartis su kitomis valstybėmis, klausimus Tautų Sąjungoje bei Ambasadorių konferencijoje. Be to, komisija gaudavo vadinamąsias Geltonąsias knygas, sutarčių projektus ir kitus dokumentus, svarstydavo politines sutartis.

Užsienio politikos klausimai buvo svarstomi Seimo Seniūnų sueigoje, Užsienio reikalų komisijoje, frakcijų posėdžiuose ir tik po to – Seimo plenariniuose posėdžiuose, kur užsienio reikalų ministrui tekdavo atsakyti į Seimo narių paklausimus. Po ministro pranešimų vykdavo diskusijos aktualiais užsienio politikos klausimais. Jau Seimo 4-ajame posėdyje 1920 m. gegužės 20d., dar nesudarius naujos Vyriausybės, išrinkta Užsienio reikalų komisija, kurią sudarė: KD bloko atstovai – J. Purickis (greitai tapęs užsienio reikalų ministru), K. Bizauskas ir V. Jurgutis (1922 m. vasario 1 d. jis tapo užsienio reikalų ministru, o nuo kovo 3 d. atsisakė būti Seimo nariu⁷¹); LVS ir LSLDP atstovai – K. Grinius (tapęs Ministru Pirmininku), Juozas Buzelis, Vladas Lašas ir Jonas Makauskas; LSDP – Bronius Cirtautas ir Pranas Šemiotas; žydų atstovas Naftalis Fridmanas; lenkų – Antanas Snelevskis⁷². Vienintelis J. Purickis turėjo neilgą diplomatinio darbo patirtį – 1919 m. jis buvo neoficialus Lietuvos atstovas Vokietijoje. Vietoj Ministru Pirmininku tapusio K. Griniaus į Užsienio reikalų komisiją buvo įtrauktas dr. Jonas Staugaitis, o vietoj J. Purickio – KD blokas delegavo V. Čarneckį⁷³.

---

⁷¹ 1922 02 01 I sesijos 166 posėdis; 1922 03 03 I sesijos 178 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

⁷² 1920 05 20 I sesijos 4 posėdis // ten pat. (Sprendžiant iš Steigiamojo Seimo stenogramų, kai kurie 1920 m. gegužės 20 d. išrinkti nariai – LVS ir LSLDP atstovai J. Buzelis, J. Makauskas, Lenkų frakcijos – A. Snelevskis, LSDP – P. Šemiotas mažai dirbo Užsienio reikalų komisijoje, tačiau nepavyko išsiaiškinti jų atšaukimo datos.)

⁷³ 1920 07 05 I sesijos 23 posėdis; 1921 05 20 I sesijos 94 posėdis; 1921 06 10 I sesijos 103 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

1 lentelė. Užsienio reikalų komisijos nariai 1920–1922 m.

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Specialybė	Frakcija	Data	Pirmininkas
1.	Juozas Purickis	kunigas	LKDP	1920 05 20–1920 07 05	1920 05 20–1920 07 09
2.	Kazys Bizauskas	teisininkas	LKDP	1920 05 20–1921 05 31	
3.	Vladas Jurgutis	kunigas	LKDP	1920 05 20–1921 03 03	1920 07 10–1920 07 30
4.	Valdemaras Vytautas Čarneckis	inžinierius	LŪS	1920 07 05–1921 11 04	
5.	Kazys Grinius	gydytojas	LVS	1920 05 20–1920 07 05	
6.	Juozas Buzelis	gydytojas	LSLDP	1920 05 20–?	
7.	Vladas Lašas	gydytojas	LVS	1920 05 20–1921 05 25	
8.	Jonas Makauskas	vaistininkas	LSLDP	1920 05 20–?	
9.	Bronius Cirtautas	teisininkas	LSDP	1920 05 20–?	
10.	Pranas Šemiotas	amatininkas	LSDP	1920 05 20–?	
11.	Naftalis Fridmanas	teisininkas	Žydų	1920 05 20–1920 05 30	
12.	Antanas Snelevskis	darbininkas	Lenkų	1920 05 20–?	
13.	Ozeris Finkelšteinas ⁷⁴	teisininkas	Žydų	1920 05 30–1921 05 31	
14.	Jonas Pakalka	kooperatininkas	LSDP	1921 02 01–1921 05 20; 1921 06 10	
15.	Simonas Rozenbaumas ⁷⁵	teisininkas	Žydų	1921 05 31–1922 11 06	
16.	Mykolas Sleževičius ⁷⁶	teisininkas	LSLDP	1920 05 30–1922 11 06	1920 07 30–1922 11 06 ⁷⁷
17.	Justinas Staugaitis	kunigas	LKDP	1921 05 31	
18.	Jonas Staugaitis	gydytojas	LVS	1920 07 05–?	
18.	Ladas Natkevičius ⁷⁸	karininkas	LSLDP	1921 05 31–1922 03 02	
19.	Vincas Čepinskis ⁷⁹	fizikas	LSDP	1920 05 30–1921 02 01	

⁷⁴ Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokolas 1920 06 05 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 77, l. 152.

(O. Finkelšteinas buvo Užsienio reikalų komisijoje svarstant instrukciją Lietuvos delegacijai Sovietų Rusijoje).

⁷⁵ 1920 05 31 I sesijos 98 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

⁷⁶ Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokolas 1920 06 05 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 77, l. 152.

(M. Sleževičius pirmininkavo Užsienio reikalų komisijos posėdžiams svarstant instrukciją Lietuvos delegacijai Sovietų Rusijoje).

⁷⁷ Raulinaitis P. V. Parlamentinė užsienio politikos kontrolė // *Teisė*, 1925, Nr. 8, p. 37.

⁷⁸ Steigiamojo Seimo SLDP ir VS frakcijų bloko posėdžio protokolas, 1921 05 25 // LMABRS, f. 199–22, p. 258.

⁷⁹ Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokolas 1920 06 05 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 77, l. 152.

(V. Čepinskis buvo Užsienio reikalų komisijoje svarstant instrukciją Lietuvos delegacijai Sovietų Rusijoje).

1921 m. vasario 1 d. LSDP į Užsienio reikalų komisiją pasiuntė dirbti J. Pakalką, o 1921 m. gegužės 20 d. jį atšaukė kartu su kitais savo nariais iš visų komisijų, tačiau 1921 m. birželio 10 d. grąžino savo narius į tas pačias komisijas⁸⁰. Dauguma Užsienio komisijos narių turėjo aukštąjį arba nebaigtą aukštąjį išsilavinimą, tik LSDP atstovas B. Cirtautas vidurinį, o kitas socialdemokratas P. Šemiotas ir Lenkų frakcijos narys A. Snelevskis – pradinį išsilavinimą⁸¹, tačiau nei stenogramos, nei archyviniai dokumentai nerodo, kad šie Seimo nariai būtų ilgesnį laiką dirbę Užsienio reikalų komisijoje.

Seimas daugiau kaip mėnesį nesudarė naujos Vyriausybės. Tik birželio 23 d. naujasis Ministras Pirmininkas K. Grinius Seime pristatė Ministrų kabineto deklaraciją⁸². Jis suformulavo pagrindinius Vyriausybės uždavinius užsienio politikoje – pirmiausia tai Lietuvos pripažinimas *de jure*, orientacija į Vakarų Europos valstybes, ypač Angliją, santykių su artimiausiais kaimynais sunormalizavimas. Tarptautinis valstybės pripažinimas po Pirmojo pasaulinio karo buvo suprantamas kaip Antantės valstybių pripažinimas.

Po Ministro Pirmininko kalbos sekė pareiškimai dėl deklaracijos, kurie atspindėjo frakcijų požiūrius į Lietuvos vidaus ir tarptautinę padėtį, atkurtos valstybės sustiprinimo būdus. Didžiųjų Seimo frakcijų pranešimai buvo platesni, juose išryškėjo bendras valstybės valdymo supratimas, tam tikri prioritetai, savo misijos Seime suvokimas. LSLDP ir LVS bloko deklaracijos pagrindiniai principai sutapo su Ministro Pirmininko nuomone, o KD bloko programines nuostatas perskaitęs Mykolas Krupavičius buvo gana radikalus. Jis paminėjo Lenkijos ir Latvijos norus pasidalinti lietuviškas žemes, pasisakė už Baltijos sąjungos sukūrimą ir įstojimą į Tautų Sąjungą.

LSDP frakcijos deklaracijoje į visas valstybės gyvenimo sritis žvelgiama pro socialdemokratų pasaulėžiūros prizmę. Jų lyderis Steponas Kairys kalbėjo, kad jis nesidžiaugs, jei Lietuvą pripažins „buržuazinės Europos valdžios“, kad reikia susitarti su „kaimynų šalių liaudimi“⁸³, pasisakė už „pasaulio tautų federaciją“. Tai rodo, kad

⁸⁰ 1920 02 01 I sesijos 59 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

⁸¹ Tamošaitis M. Cirtautas Bronislovas; Mitrulevičius G. Šemiotas Pranas; Stravinskiene V. Šnielevskis Antanas // *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, p. 117, 374, 386.

⁸² 1920 06 23 I sesijos 18 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

⁸³ Ten pat.

tarpvystybinuose santykiuose socialdemokratai bandė pritaikyti utopinio socializmo idėjas, deklaravo tik darbininkų klasės interesų gynimą ir atvirai pasisakė, kad Seimas jiems bus tribūna ir kovos su „reakcine dauguma“ arena.

Tautinių mažumų frakcijų požiūrį į Lietuvos valstybę demonstruoja ir tai, kokia kalba jie perskaitė savo deklaracijas. Lenkų atstovas A. Snelevskis deklaraciją skaitė lenkų kalba ir sveikindamas atgaivintą „krašto nepriklausomybės idėją“ kartu pasisakė už „ankščiaušius ryšius su atgimusia Lenkijos Respublika“⁸⁴. Lenkijos istorikas K. Buchowskis rašė, kad lenkų tautinei mažumai Lietuvoje buvo iškilusi dilema dalyvauti rinkimuose, ar juos boikotuoti: dalyvavimas rinkimuose jiems reikė Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą be unijos su Lenkija, bet rinkimų boikotas būtų neleidęs jiems dalyvauti valstybės valdyme ir daryti įtaką politikai. Apsispręsta rinkimuose dalyvauti, nes Varšuva taip pat buvo suinteresuota, kad lenkai aktyviai dalyvautų Lietuvos valstybės gyvenime. K. Buchowskis teigė, kad Lenkų frakcijai faktiškai vadovavo dvarininkų politinė organizacija – Informacinis biuras, finansuojamas iš Varšuvos⁸⁵.

Žydų frakcijos atstovas Nachmanas Rachmilevičius deklaraciją Seime perskaitė lietuvių kalba, pareikšdamas solidarumą su Vyriausybe, kuri kuo greičiau suvienytų visas Lietuvos žemes su sostine Vilniumi, bet nepamiršdamas priminti tautinės autonomijos programą, išdėstytą Paryžiaus deklaracijoje 1919 m. rugpjūčio 8 d.⁸⁶. Čia nagrinėtos Seimo frakcijų nuostatos užsienio politikos klausimais padės suprasti tolesnius jų veiksmus ir reakcijas į iškilusias problemas.

Užsienio reikalų ministras periodiškai darydavo pranešimus Seime, informuodamas, kaip sekasi vykdyti Vyriausybės numatytą programą užsienio reikalų srityje. 42-ajame posėdyje 1920m. rugsėjo 17 d. J. Purickis pranešė, kad Seimo Užsienio reikalų komisija posėdžiauja kiekvieną savaitę ir pasidžiaugė, kad sprendžiant užsienio politikos klausimus visos partijos labai vieningos⁸⁷. Steigiamajam Seimui rūpėjo tarptautinis Lietuvos pripažinimas ir Vilniaus klausimas, tačiau tame pačiame Steigiamojo Seimo posėdyje Seimo vicepirmininkas Justinas Staugaitis paklausė užsienio reikalų ministro, kas daroma dėl Klaipėdos krašto

⁸⁴ 1920 06 23 I sesijos 18 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

⁸⁵ Buchowski K. Polacy w sejmach litewskich 1920–1927 // *Studia z dziejow Rosji i Europy Srodkowo–Wschodniej*, t. XXXII, s. 71–73.

⁸⁶ 1920 06 23 I sesijos 18 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

⁸⁷ 1920 09 17 I sesijos 42 posėdis // ten pat.

prijungimo⁸⁸. J. Purickis atsakė, kad Klaipėdos kraštas yra Antantės dispozicijoje. Jo nuomone, Lietuvai svarbiausia, kad krašto gyventojai pareikštų norą priklausyti Lietuvai, nes dabar dalis Klaipėdos krašto gyventojų to nenori. Ministras informavo, jog Versalio konferencijos pirmininkas Georges Clemanceau buvo pasakęs, kad Klaipėdos kraštas ateityje turėtų atitekti Lietuvai kaip uostas. J. Purickis paaiškino, kad Vyriausybė norėtų artimesnių ekonominių santykių su tuo kraštu, reikalinga viena muitų siena, nes per Klaipėdos sritį daug spekuliuojama prekėmis iš Lietuvos. Lietuva Klaipėdos kraštą laikė savo teritorija ir 1919 m. gruodžio 2 d. paskelbtame Steigiamajam Seimui rinkti įstatyme numatė šiam kraštui tuos pačius nuostatus rinkimams, kaip ir visai Lietuvai, kai tik čia bus panaikinta okupacija⁸⁹.

Pasiekti tarptautinį Lietuvos pripažinimą dėl sudėtingos tarptautinės situacijos buvo nelengva. Į Vyriausybės deklaraciją buvo įrašyta orientacija į Vakarų Europos valstybes, ypač į Angliją, tačiau dėl Lenkijos pretenzijų Lietuvai Antantės valstybės delsė pripažinti Lietuvą *de jure*. Siekdamas, kad Lietuva būtų greičiau pripažinta, Steigiamasis Seimas nutarė pasiųsti į užsienį delegaciją, kuri informuotų apie Lietuvos užsienio politiką bei sustabdytų Lenkijos propagandą bei karo veiksmus. 1920 m. spalio 1 d. Seimo delegacija išvyko į Antantės valstybes ir Tautų Sąjungos institucijas. Delegacijos pirmininkas buvo Seimo vicepirmininkas kunigas Justinas Staugaitis, nariai – frakcijų lyderiai: M. Sleževičius – LSLDP ir LVS, V. Čepinskis – LSDP ir Maksas Soloveičikas – Žydų⁹⁰. Delegacijos uždavinys buvo informuoti Antantės valstybių vyriausybes apie neteisėtą Lenkijos kariuomenės veržimąsi į Lietuvą, užmegzti ryšius su tų šalių parlamentinėmis grupėmis, stengtis paneigti Lenkijos propagandos šmeižtus, skleidžiamus prieš Lietuvą. Buvo manoma, kad Steigiamojo Seimo atstovai sustiprins Lietuvos diplomatinę akciją ir informacinį darbą užsienyje, nors tuo metu Paryžiuje lankėsi Lietuvos užsienio reikalų ministras J. Purickis. Delegacijos narys prof. V. Čepinskis, grįžęs iš kelionės, savo straipsnyje paminėjo, kad kai kurie Užsienio reikalų ministerijos atstovai trukdė išvažiuoti delegacijai teigdami, kad „prof. Voldemaro ir kitų mūsų diplomatų Lietuvos klausimas Entantos kraštuos taip puikiai pastatytas, kad kvepiančio bolševizmu Seimo delegacija gali tik sukompromituoti Lietuvos dalyką ir bendrai Lietuvos

⁸⁸ 1920 09 17 I sesijos 42 posėdis// SSD, Kaunas, 1920–1922.

⁸⁹ Čepėnas P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 2, p. 757.

⁹⁰ Mūsų delegacija į Antantos valstybes ir Tautų Sąjungą // *Laisvė*, 1920 10 02, Nr. 203, p. 2.

reikalams pakenkti⁹¹. M. Sleževičius 1920 m. lapkričio 24 d. kalbėdamas LSLDP ir LVS frakcijų posėdyje tiesiai pareiškė, kad Užsienio ministerijos valdytojas P. Klimas trukdė Seimo delegacijai išvykti⁹². Galbūt dėl šių kliudymų Prancūzijos misija Lietuvoje atsisakė vizuoti Seimo delegatų pasus, todėl pirmiausia teko vykti į Londoną, o ne į Paryžių, kaip buvo planuota. Atvykusi į Berlyną delegacija gavo telegramą iš Užsienio reikalų ministerijos, raginančią tuoj pat grįžti į Lietuvą. Be to, čia susitiko Tautos Pažangos partijos atstovą (turbūt A. Voldemarą – aut. past.), kuris išgąsdino delegaciją, teigdamas, kad Antantės vadovai į Lietuvos Seimą žiūri kaip į slaptą Sovietų Rusijos padalinį, nes labai pasipiktinę projektuojama žemės reforma ir akcija prieš lenkus. Nežinodama ką daryti, delegacija pasiuntė telegramą užsienio reikalų ministrui J. Purickiui į Paryžių, prašydama leidimo važiuoti toliau. J. Purickis ne tik davė leidimą, bet ir manė, kad delegacijos kelionė bus naudinga⁹³.

Delegacijos veikla Lietuvoje buvo vertinama nevienareikšmiškai. Opozicinės Tautos Pažangos partijos spauda abejojo, ar ši kelionė reikalinga ir kaltino delegacijos narius pabėgimu, kai Tėvynė pavojuje. Delegacijos pirmininkas kunigas Justinas Staugaitis paneigė šiuos gandus valstybės oficioze, pabrėždamas, kad delegacijos nariai nenorėjo važiuoti į šią kelionę, o paskui skubėjo kuo greičiau grįžti (kelionė truko 40 dienų)⁹⁴.

Seimo delegacijos veikla užsienyje ne kartą buvo svarstoma LSLDP ir LVS frakcijų posėdžiuose, kurių protokolai atkleidžia skirtingą Seimo narių požiūrį į delegacijos veiklą. 1920 m. spalio 13 d. dr. Jonas Staugaitis pranešė, kad delegacija ne tik nepataisė Lietuvos reikalų, bet jiems pakenkė⁹⁵. Jis paminėjo, kad Ministrų kabinetas jau prašė Seimo Pirmininką atšaukti delegaciją iš užsienio. V. Lašas informavo, kad šiuo metu delegacija persiskyrusi į dvi dalis – viena važiuoja į Ameriką, kita – į Italiją. M. Soloveičikas planavo surengti didelius mitingus, tikėdamasis paveikti Europos žydus. V. Lašas teigė, kad delegacija užsienyje gaus daugiau informacijos ir Seimas galės nustatyti vieningą politikos liniją. Dr. Jonas Staugaitis nurodė delegacijos atšaukimo motyvus: 1) susidarys dvi politikos, 2) Ministrų kabinetas yra už tai atsakingas ir turi būti nevaržomas. Vis dėlto,

⁹¹ Čepinskis V. Lietuvos politinė padėtis užsieniuose // *Socialdemokratas*, 1920 12 02, Nr. 31, p. 2.

⁹² Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 11 24 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 109.

⁹³ Ten pat.

⁹⁴ Kun. J. Staugaitis. Steigiamojo Seimo delegacija užsienyje // *Lietuva*, 1920 11 20, Nr. 254, p. 2–3.

⁹⁵ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 10 13 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 67.

dauguma frakcijų narių nutarė delegaciją užsienyje palikti, tačiau atšaukti M. Sleževičių, kuris reikalingesnis Lietuvoje (jis buvo išrinktas Vyriausiojo Lietuvos gynimo komiteto (toliau – VLGK) pirmininku). Vėliau K. Grinius paaiškino, kad Vyriausybė visai nesiruošė atšaukti delegacijos, tą informaciją skleidė Užsienio reikalų ministerija⁹⁶.

Grižę į Lietuvą delegacijos nariai pateikė ataskaitą Mažajame Seime bei savo frakcijose, be to, jie davė interviu žurnalistams, o kunigas Justinas Staugaitis bei socialdemokratų atstovas V. Čepinskis plačiai aprašė kelionių išpūdžius „*Lietuvos*“ bei „*Socialdemokrato*“ laikraščiuose. Taip plačiai delegacijos veikla buvo nušviesta greičiausiai dėl įvairių gandų, skleidžiamų Lietuvoje apie delegacijos veiklą.

Delegacijos pirmininkas kun. Justinas Staugaitis Mažojo Seimo posėdyje 1920 m. lapkričio 15 d. padarė pranešimą. Jis informavo, kad Londone delegacija susitiko su Anglijos atstovu Tautų Sąjungoje, parlamento nariu ir konservatorių lyderiu lordu Robertu Cecilliu, kuris patarė dėl L. Želigovskio bylos paduoti skundą Tautų Sąjungai, kaltinant Lenkiją sulaužius Tautų Sąjungos statuto 16-ąjį straipsnį. Be to, jis pasiūlė kreiptis į Tautų Sąjungos Tarybą su prašymu priimti Lietuvą visateise nare į Tautų Sąjungą, nes tai palengvintų Lietuvos pripažinimą *de jure* ir apsunkintų Lenkijos kariuomenės veržimąsi į Lietuvą. Delegacijos narys J. Čepinskis rašė, kad šie R Cecilio patarimai buvo įvykdyti – Lietuvos atstovas Londone A. Tiškevičius įteikė Tautų Sąjungos generaliniam sekretoriui abu dokumentus: protestą prieš Lenkijos veiksmus bei prašymą priimti Lietuvą į Tautų Sąjungą⁹⁷. Be to, delegacija susitiko su Užsienio reikalų ministerijos atstovu Jonu Gregory, žurnalistais, visuomenės veikėjais, žydų ir lietuvių kolonijų atstovais. Pasimatyti su Davidu Georgu Lloyd'u delegacija nespėjo, nes skubėjo į Paryžių, kur susitiko su Tautų Sąjungos Tarybos pirmininku Leonu Burgeois prieš jam išvykstant į Briuselį.

1920 m. spalio 19 d. Tautų Sąjungos Tarybos pirmininkas maloniai priėmė delegaciją ir pažadėjo „lietuvių reikalą paremti“⁹⁸. V. Čepinskis rašė, kad L. Burgeois kalbėjosi gana ilgai, norėdamas suprasti konflikto priežastis ir užtikrindamas, kad Tautų Sąjunga išspręs Lietuvos ir Lenkijos konfliktą teisingai ir nešališkai. Jis domėjosi Vilniaus ir Gardino sričių etnografinė sudėtimi ir prašė pristatyti duomenų

⁹⁶ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 11 24 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 111.

⁹⁷ Čepinskis V. Lietuvos politinė padėtis užsieniuose // *Socialdemokratas*, 1920 12 09, Nr. 32, p. 2.

⁹⁸ Iš St. Seimo delegacijos pranešimo // *Lietuva*, 1920 11 18, Nr. 2, p. 2.

su žemėlapiais, kuriuose būtų nurodytos visos demarkacijos linijos. Socialdemokratų atstovas pažymėjo, kad Paryžiuje delegacija bendravo su Prancūzijos vidaus reikalų ministru Steegu, parlamento Užsienio reikalų komisijos pirmininku Henriu Frankland-Bouillonu, spaudos atstovais ir buvo pakviesti į Žmogaus teisių lygos (League des droits de l'homme) posėdį⁹⁹. V. Čepinskis taip pat atkreipė dėmesį, kad prancūzai menkai supranta Lietuvos ir Baltijos šalių reikalus, tačiau labai gražiai kalba ir aiškina, kad jiems rūpi Lietuvos nepriklausomybė, bet priekaištuoja, kad Lietuva iki šiol neužmezgė artimesnių ekonominių ir kultūrinių ryšių su Prancūzija. Paryžiuje 1920 m. spalio 20 d. įvyko Žydų delegacijų prie Taikos konferencijos komiteto ir Lietuvos delegacijos bendras posėdis¹⁰⁰. Jame Žydų delegacijų komitetas pareiškė simpatijas ir palaikymą Lietuvos valstybei.

Italijoje delegacija susitiko su užsienio reikalų ministru Carlu Sforza, Italijos atstovu Tautų Sąjungoje, senatoriumi Titoni bei popiežiumi Benediktu XV. Apibendrindamas delegacijos pirmininkas Justinas Staugaitis padarė išvadą, kad lietuviams palankiausi italai, po jų – anglai, trečioje vietoje – prancūzai, pabrėžė, kad užsienyje trūksta informacijos apie Lietuvą, todėl delegacijai teko aiškinti paprasčiausius dalykus.

1920 m. lapkričio 24 d. M. Sleževičius pranešimą apie delegacijos vizitą užsienyje padarė LSLDP ir LVS bloko frakcijai Seime. Delegacijos darbą jis vertino teigiamai, nors laikas buvo nepatogus, nes parlamentarai buvo išvykę atostogauti. Jis aiškino, kad Anglijoje, Prancūzijoje ir Italijoje jie susitiko su įtakingais žmonėmis, informavo apie Lietuvą spaudos atstovus. M. Sleževičius teigė, kad „Lietuvos informacijos reikalai yra blogi, ELTA telegramos tik gadina reikalą, o Lietuvos atstovybės, išskyrus Londoną, nieko neveikia“¹⁰¹. Taip pat jis pranešė, kad Belgijai neįsileidus delegacijos, neaplankytas Internacionalo biuras, tačiau jam pasiūstas laiškas, kviečiantis ginti Lietuvos darbo žmones.

Duodamas interviu „Lietuvos“ žurnalistui M. Sleževičius pareiškė, kad Prancūzija ir Italija karinių veiksmų prieš Lenkijos avantiūrą nesiruošia imtis, o Anglijoje griežtų pasisakymų prieš Lenkiją delegacija išgirdo ne vieną. Lietuvos atstovo prie Tautų Sąjungos A. Voldemaro sutikimą daryti plebiscitą Lietuvos rytų

⁹⁹ Čepinskis V. Lietuvos politinė padėtis užsieniuose // *Socialdemokratas*, 1920 12 23, Nr. 34, p. 2.

¹⁰⁰ Žydų tautinė autonomija Lietuvoj // *Lietuva*, 1920 11 12, Nr. 247, p. 3.

¹⁰¹ Steigiamojo Seimo SLDP ir VS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1920 11 24 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 109–110.

žemėse, okupuotose L. Želigovskio, jis pavadino skaudžiu smūgiu Lietuvai ir paneigė gandus, kad ši pasiūlymą davė Lietuvos Vyriausybė ar delegacija (A. Voldemaras sutiko su plebiscitu be Vyriausybės žinios)¹⁰².

LSDP frakcijos atstovo V. Čepinskio uždavinys buvo užmegzti ryšius su darbininkų organizacijų veikėjais ir atstovais. Londone jis ir M. Sleževičius susitiko su leiboristų partijos sekretoriumi ir parlamento nariu Arthuru Hendersonu, kurio prašė paremti Lietuvos reikalavimą pašalinti iš Vilniaus L. Želigovskį ir jo kariuomenę¹⁰³. Prancūzijoje ir Italijoje V. Čepinskis susitiko su socialistų laikraščiu „*L'Humanite*“ ir „*Avanti*“ žurnalistais. Jis paaiškino, kad trys delegacijos nariai – kun. Justinas Staugaitis, M. Sleževičius ir M. Soloveičikas buvo prieš plebiscitą ir net vengė kalbėti apie jį. Socialdemokratų atstovas apie plebiscitą kalbėjo su laikraščio „*L'Humanite*“ bendradarbiais, kurie kaltino, kad Lietuva taip pat imperialistė, nes prisijungė baltarusių žemes¹⁰⁴.

Č. Laurinavičius rašė, kad ši delegacija Londone nebuvo priimta nei Didžiosios Britanijos vyriausybės, nei parlamento atstovų todėl, kad neatstovauja tai teritorijai, į kurią pretenduoja, ir kad šis vizito į Londoną fiasko paskatino gen. L. Želigovskį žygiui į Vilnių¹⁰⁵. Aukščiau pateikti faktai prieštarauja šiam teiginiui, nes Seimo delegacija tik 1920 m. spalio 8 d. atvyko į Londoną¹⁰⁶, o su valdžios atstovais susitiko dar vėliau, kai L. Želigovskis jau buvo užėmęs Vilnių, todėl Lietuvos Seimo delegacijos veiksmai negalėjo turėti įtakos iš anksto suplanuotai gen. L. Želigovskio akcijai. Steigiamojo Seimo delegacija susitiko su įtakingais Antantės šalių politikais bei pateikė daug informacijos tų šalių žiniasklaidos atstovams apie Lietuvos reikalus. Seimo delegacijos ir J. Purickio ryžtingi diplomatiniai žygiai paveikė Vakarų Europos diplomatiją – 1920 m. spalio 12 d. Anglijos ir Prancūzijos atstovai Varšuvoje dėl Vilniaus užgrobimo padarė demaršą Lenkijos Vyriausybei¹⁰⁷. Lietuvos Steigiamojo Seimo politikai Vakarų Europai pademonstravo visų partijų solidarumą bei išaiškino Lietuvos poziciją, taip padėdami savo diplomatams.

---

¹⁰² Iš pasikalbėjimo su St. Seimo nariais // *Lietuva*, 1920 11 21, Nr. 255, p. 2.

¹⁰³ Čepinskis V. Lietuvos politinė padėtis užsieniuose // *Socialdemokratas*, 1920 12 16, Nr. 33, p. 2.

¹⁰⁴ Čepinskis V. Lietuvos politinė padėtis užsieniuose // *Socialdemokratas*, 1920 12 23, Nr. 34, p. 2.

¹⁰⁵ Laurinavičius Č. Geopolitikos ir demokratijos dilema: moderniosios Lietuvos užsienio politika ir Steigiamasis Seimas // *1920–1922 metu parlamentinė patirtis: sprendimų politika, tikslai, aplinkybės*, p. 37–38.

¹⁰⁶ Čepinskis V. Lietuvos politinė padėtis užsieniuose // *Socialdemokratas*, 1920 12 02, Nr. 31, p. 2.

¹⁰⁷ Gaigalaitė A. Dr. Juozo Purickio veikla siekiant Lietuvos tarptautinio pripažinimo (1920 06 19–1922 01 01) // *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, p. 52.

1921 m. vasario 4 d. 60-ajame posėdyje užsienio reikalų ministras Seimui pranešė, kad Paryžiuje susirinkusi Antantės Ministrų pirmininkų konferencija 1921 m. sausio 26 d. nutarė pripažinti *de jure* Estiją ir Latviją, tačiau Lietuvos pripažinimą atidėjo dėl neišspręsto rytų – pietų sienos klausimo¹⁰⁸. J. Purickis priminė Vyriausybės deklaracijos punktus užsienio politikos srityje, pateikė įvykių analizę – Lietuvos laikyseną Rusijos ir Lenkijos karo metu, susidūrimus su Lenkijos kariuomene, Lenkijos siekimus atkurti 1772 metų valstybės sienas bei Tautų Sąjungos bandymą Vilniaus klausimą išspręsti surengiant plebiscitą. Ministras užsiminė apie kraštutinių dešiniųjų (Tautos pažangos partijos) pasipiktinimą, kad Vyriausybė sutiko su plebiscitu, tačiau paaiškino, kad kito kelio Lietuvai nebuvo. Jis teigė, kad Lietuvai nepavyko suartėti su Antantės valstybėmis dėl Lenkijos vykdomos Lietuvos šmeižimo politikos, tačiau pasiūlė nesikarščiuoti ir toliau ramiai siekti užsibrėžto tikslo.

Kunigas Juozas Vailokaitis savo pasisakyme pabrėžė, kad Lietuva yra nepriklausoma, nes „to reikia kitoms valstybėms, o Lietuvos tarptautinė padėtis priklauso ne tik nuo didžiųjų valstybių tarpusavio santykių, bet ir nuo jų ekonomikos bei vidaus politikos. Lietuva iki šiol Antantei buvo naudinga kaip užtvara nuo bolševikų, dabar padėtis pasikeitė“¹⁰⁹. Diplomatiją jis glaudžiai siejo su ekonominiais valstybių interesais. Kunigas pripažino, kad Lenkija suinteresuota Lietuvą turėti savo įtakos zonoje – okupavusi Vilnių ir per Prancūziją galėdama daryti įtaką sprendžiant Klaipėdos klausimą, ji tikisi priversti Lietuvą sudaryti uniją, tačiau Lietuva nori likti laisva.

Socialdemokratas V. Čepinskis kalbėjo, kad Lietuvos atstovai užsienyje, o ypač delegacija Paryžiuje visada iš aukšto žiūrėjo į Latviją ir Estiją. Jis pasiūlė vykdyti tikslingesnę ir gudresnę politiką. V. Čepinskis aiškino, kad Lietuva nepripažinta dėl to, kad kliūdo sudaryti barjerą prieš Sovietų Rusiją, kurioje yra likęs Prancūzijos ir Anglijos kapitalas. Jis kaltino Lietuvos atstovą Tautų Sąjungoje A. Voldemarą, kad nieko nebuvo daroma, norint sustiprinti Lietuvos tarptautinę padėtį. Socialdemokratas pesimistiškai galvojo, kad vis dėlto bus norima Lietuvą padaryti baze kovai prieš Rusiją, o jei Lietuva nesutiks, gali net grėsti okupacija, todėl reikia ieškoti artimiausių

---

¹⁰⁸ 1921 02 04 I sesijos 60 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

¹⁰⁹ Ten pat.

kaimynų Latvijos, Estijos ir Suomijos paramos. Pasisakė už ekonominę ir karinę konvenciją su šiomis valstybėmis.

Liaudininkų lyderis M. Sleževičius kaltino buvusį Ministrų kabinetą diplomatinėmis klaidomis: santykių paaštrinimu su Baltijos valstybėmis; uždara, kabinetine užsienio politika; propagandos nebuvimu užsienyje, todėl, jo nuomone, atėjus pavojui Lietuva liko viena ir izoliuota. Jis konstatavo, kad su Latvija, Estija ir Suomija buvo galima užmegzti stipresnius ryšius, tai galėjo padėti kovoje su Lenkija. Patarė, kad reikia sustiprinti propagandą apie Lietuvą užsienyje, paskirti tinkamus atstovus atstovybėse. Jis pareiškė, kad Tautų Sąjunga nėra nešališka, bet vykdo Prancūzijos užsienio politiką. M. Sleževičius savo kalboje išreiškė tikėjimą plebiscito sėkme Rytų Lietuvoje, pažadėjo tautinę – kultūrinę autonomiją vietiniams gyventojams, bet griežtai pasisakė prieš uniją ar federaciją su Lenkija. Jis pasiūlė sudaryti sutartį su Latvija, Estija ir Suomija, siekiant apsiginti nuo išorės priešų. Pastebėjęs, kad užsienio reikalų ministro kalboje nuskambėjo pesimizmo gaidelės, jis patarė labiau pasitikėti Lietuvos žmonėmis. Liaudininkas L. Natkevičius pritarė savo partijos lyderiui M. Sleževičiui dėl spragų palaikant santykius su Baltijos valstybėmis. Jis atkreipė dėmesį, kad Užsienio reikalų ministerija šia kryptimi dirbo nesistemiškai, o atstovybės negaudavo jokių instrukcijų iš ministro; pageidavo, kad ministras laikytųsi aiškios užsienio politikos linijos.

LŪS frakcijos atstovas V. Čarneckis patarė ieškoti Lietuvos politikų kaltės dėl valstybės nepripažinimo. Pirmiausia, tai neaiški užsienio politika, laviravimas ir pasyvumas. Jis siūlė aiškiai pasakyti, kas Lietuvos draugai, o kas – priešai. Patarė santykius su Anglija sustiprinti ekonominėmis sutartimis.

LDF frakcijos atstovas K. Ambrozaitis teigė, kad Lietuva negavo pripažinimo dėl to, kad Lenkija yra prieš jos nepriklausomybę, o Antantės interesai sutampa su Lenkijos. Atkreipė dėmesį, kad Antantės atstovai yra per daug susirūpinę žemės reformos vykdymu Lietuvoje, o lenkai pasiryžę net jėga sustabdyti žemės reformą. Jis griežtai pasisakė, kad Lietuva nenusileis Lenkijai daugiau negu siūlė Varšuvos derybose, nes tai būtų tolygu vergijai. Steigiamasis Seimas posėdžio gale priėmė rezoliuciją, pritariančią Ministrų kabineto vykdomai užsienio politikai.

J. Purickio vykdoma užsienio politika Seime buvo vertinama nevienareikšmiškai. Tai rodo ir 1921 m. vasario 1 d. vykusios diskusijos dėl užsienio

reikalų ministro pranešimo¹¹⁰. Dr. Jonas Staugaitis LSLDP ir LVS frakcijų posėdyje padarė pranešimą apie užsienio politikos įvykius ir Latvijos ir Estijos pripažinimą *de jure*. Jis paaiškino, kad krikščionys demokratai labai pasitiki užsienio reikalų ministru, todėl nenorėjo debatų po jo pranešimo, teigė, kad J. Purickis beveik nuolat dirbo kontaktuodamas su Seimu, Mažuoju Seimu ir Užsienio reikalų komisija, todėl jam negalima pareikšti nepasitikėjimo. Jo nuomone, dėl blogo pasiuntinybių darbo kalti Tautos pažangos partijos atstovai, kurių nemažai yra Užsienio reikalų ministerijoje.

Frakcijos nariai V. Lašas ir Kazys Škirpa matė klaidų Lietuvos užsienio politikoje – delsimas ir svyravimas, aiškios linijos neturėjimas. V. Lašas kritikavo užsienio politiką dėl laukimo taktikos, blogą pasiuntinybių darbą, siūlė pareikšti nuomonę dėl užsienio politikos linijos. Vytautas Račkauskas taip pat pritarė, kad reikia pertvarkyti pasiuntinybes Anglijoje ir Prancūzijoje. Jonas Kriščiūnas siūlė nenusiminti dėl Lietuvos nepripažinimo. Jis aiškino, kad Latvijai ir Estijai nėra geriau, nes Prancūzija jas planuoja atiduoti atkurtai „nebolševikinei“ Rusijai, o Lietuvą – Lenkijai. Jis nekaltino Lietuvos diplomatų, pritarė laviravimo taktikai ir manė, kad kaltos išorinės aplinkybės bei Prancūzijos ir Anglijos santykiai.

L. Natkevičius manė, kad Prancūzija planuoja naują žygį prieš Sovietų Rusiją, į kurią norės įtraukti ir Baltijos valstybes. Felicija Bortkevičienė įrodinėjo, kad tik laikas gali Lietuvai padėti kovose su Lenkija. K. Grinius ramino partijos kolegas, teigdamas, kad Antantė „*de jure*“ terminą padarė preke ir pardavinėja tam, kas daugiau moka, siūlė nenusiminti, nes po kurio laiko ši prekė atpigs. K. Škirpa norėjo, kad Seimas turėtų aiškia ir griežtą nuomonę Vilniaus klausimu, kurios galėtų laikytis ir Vyriausybė. Posėdyje nutarta nereikšti nepasitikėjimo užsienio reikalų ministru, nes jo pakeitimas sudarytų įspūdį, kad jo vykdoma užsienio politika nėra tinkama ir suprastų tai kaip orientacijos pakeitimą į Lenkijos pusę.

Steigiamojo Seimo narių pasisakymuose galima pastebėti nemažai kritikos Užsienio reikalų ministerijos adresu. Tiek krikščionių demokratų, tiek ir liaudininkų atstovai kritikavo Užsienio reikalų ministeriją dėl neaiškios užsienio politikos, svyravimo, pasyvumo, blogo užsienio atstovybių darbo. Vis dėlto, dauguma kalbėjusiųjų suprato, kad dėl nesėkmių užsienio politikoje kalta ne tiek Užsienio

---

¹¹⁰ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijos bloko posėdžio protokolas 1921 02 01 // *LMABRS*, f. 199–22, p. 179–183.

reikalų ministerija, kiek tarptautinė Lietuvos padėtis ir susiklosčiusios aplinkybės. Seimo nariai pasisakė už ryšių su Baltijos valstybėmis bei Didžiąja Britanija stiprinimą.

1921 m. kovo 15 d. 72-ajame Steigiamojo Seimo posėdyje Lietuvos atstovas Tautų Sąjungoje E. Galvanauskas paaiškino, kad Lietuvos delegacija, siekdama, kad Paryžiaus konferencijoje 1921 m. sausio pabaigoje Lietuva būtų pripažinta *de jure*, aplankė Tautų Sąjungos pirmininką L. Burgeois ir Prancūzijos Užsienio reikalų ministeriją. Jis pranešė, kad tuoj po Antantės ministrų pirmininkų konferencijos į Paryžių atvažiavo Lenkijos užsienio reikalų ministras Eustachijus Sapieha ir Jozefas Pilsudskis, kuris reikalavo duoti jam „laisvas rankas Lietuvoje“, jeigu įvyktų susidūrimų tarp Sovietų Rusijos ir Lenkijos kariuomenių. Lietuvos delegacija informavo Prancūzijos vyriausybę, kad toks leidimas turėtų blogas pasekmes ne tik Lenkijai, bet ir Europai, be to, Prancūzija buvo nutarusi keisti politiką Sovietų Rusijos atžvilgiu, todėl toks leidimas J. Pilsudskiui nebuvo duotas¹¹¹. E. Galvanauskas informavo apie Anglijos užsienio politikos nuostatus naujų valstybių atžvilgiu. Jis teigė, kad Anglijos politikų nuomone, naujos valstybės – tai pozityvus, bet laikinas reiškiny, kol politiškai ir ekonomiškai bus atkurta Rusija.

Vykstant debatams dėl antrojo Hymanso projekto 1921 m. rugsėjo 21 d. socialdemokratai Vladas Požela, S. Kairys, K. Bielinis, P. Šemiotas, Kazys Venclauskis, B. Cirtautas, V. Čepinskis pateikė interpeliaciją užsienio reikalų ministrui dėl Klaipėdos krašto. Joje klausama, ką daro Vyriausybė, siekdama Klaipėdos krašto ir Lietuvos suartėjimo bei to krašto prisijungimo, kokie bus santykiai su Klaipėdos kraštu tapus bendra valstybe. 1921 m. spalio 25 d. 135-ajame Seimo posėdyje interpeliacija pripažinta skubia¹¹², tačiau užsienio reikalų ministras į ją atsakė tik po mėnesio.

1921 m. lapkričio 8 d. 138-ajame posėdyje J. Purickis, atsakydamas į socialdemokratų interpeliaciją, paaiškino, kad prijungus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, būtina atsižvelgti į jo kultūros, visuomenės ir tikybos skirtumus, todėl reikia garantuoti tam kraštui autonomines teises kultūros, administravimo ir tikybos srityje, teismų sutvarkymą ir visišką ekonominį savarankiškumą. Pabrėžė, kad Klaipėdos kraštas juridiskai Lietuvai yra garantuotas ir nereikia abejoti, kad jis susijungs su

¹¹¹ 1921 03 15 I sesijos 72 posėdis // SSD, Kaunas 1920–1922.

¹¹² 1921 10 25 I sesijos 135 posėdis // ten pat.

Lietuva¹¹³. Vicepirmininkas kun. Justinas Staugaitis pasiūlė rezoliuciją, pritariančią Vyriausybės nutarimui dėl politikos Klaipėdos krašto atžvilgiu – suteikti jam teritorinę autonomiją tapus Lietuvos dalimi.

Socialdemokratų lyderis S. Kairys kalbėjo, kad Versalio sutartis iš Klaipėdos krašto padarė politinės spekuliacijos objektą. Jo nuomone, Prancūzija ne tik palaiko Lenkiją, bet ir ragina įsitvirtinti Klaipėdos krašte ir uoste. Palyginęs gyvenimą Lietuvoje ir Klaipėdos krašte, jis matė, kad Klaipėdos krašte yra aukštesnis išsivystymo lygis visose srityse: žemės ūkyje, pramonėje, prekyboje, administraciniame aparate, visuomenės santykiuose bei politiniame gyvenime. Jis pridūrė, kad siekiant Klaipėdos prijungimo, Lietuvai netinka „didžiosios politikos“ priemonės, nes tiek karybos, tiek diplomatijos srityje Lietuva yra per silpna. V. Požela norėjo, kad užsienio reikalų ministras plačiau paaiškintų, kokios yra garantijos, kad Klaipėdos kraštas tikrai bus atiduotas Lietuvai.

N. Rachmilevičius ragino greičiau kreiptis į Klaipėdos gyventojus su realiais pasiūlymais ir aiškiai pasakyti, kad Lietuva nori susijungti tik ekonominiu atžvilgiu, o tikiybinius ir kultūrinius reikalus palikti jų pačių nuožiūrai. Jis prašė Užsienio reikalų ministeriją sudaryti specialią komisiją, kuri paruoštų pasiūlymus Klaipėdos krašto prijungimui siekiant atitraukti to krašto gyventojus nuo lenkų įtakos.

Vokiečių atstovas Oskaras Biuchleris pareiškė, kad vokiečių partija nenori kištis į Lietuvos užsienio politiką, nors ir pritarė, kad Lietuva turi siekti Klaipėdos krašto prijungimo, tačiau manė, kad Versalio sutarties 87-asis straipsnis gali tam sukliudyti.

1921 m. lapkričio mėnesį LSLDP ir LVS blokas svarstė nuostatas Klaipėdos klausimu. Lapkričio 7 d. posėdyje M. Sleževičius siūlė palaukti Vyriausybės nuomonės šiuo klausimu, tačiau pareiškė, kad reikia klaipėdiečiams suteikti „kultūrinę, tikiybines bei teismo autonomiją“¹¹⁴. Lapkričio 10 d. Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų posėdyje Balys Žygelis pranešė, kad „Klaipėdos buržuazija koketuoja su prancūzais ir lenkais“, o darbininkai ir tikrieji vokiečiai dėl ekonominių išskaičiavimų nepitaria nepriklausomybės siekimui, nes nenori patekti į prancūzų ir lenkų įtaką. Pasiturintiems gyventojų sluoksniams nepatinka Lietuvoje vykdoma

¹¹³ 1921 11 08 I sesijos 138 posėdis // SSD, Kaunas 1920–1922.

¹¹⁴ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1921 11 07 // LMABRS, f. 199–22, l. 328.

žemės reforma. Kritikavo Lietuvos atstovybės Klaipėdoje darbą¹¹⁵. Dr. Jonas Staugaitis įspėjo, kad skirtingos frakcijų rezoliucijos pakenkė Lietuvos užsienio politikai, todėl reikia paruošti bendrą rezoliuciją Klaipėdos klausimu.

1921 m. lapkričio 11 d. 139-ajame Seimo posėdyje buvo pasiūlyta bendra rezoliucija dėl Ministrų kabineto atsakymo į LSDP interpeliaciją dėl Klaipėdos krašto. Nutarta būsimuose santykiuose su Klaipėdos kraštu atsižvelgti į šio krašto ypatingus poreikius – leisti savarankiškai rūpintis vietos ūkio, administracijos, mokesčių, darbo ir socialinės apsaugos, teismų, švietimo, kultūros ir tikybos reikalais, t. y. suteikti teritorinę ir kultūrinę autonomiją¹¹⁶. Ši rezoliucija buvo priimta vienbalsiai.

Gruodžio 8 d. dėl J. Purickio atsistatydinimo LSLDP ir LVS frakcijos svarstė, ar neatšaukti K. Grinių iš Vyriausybės, tačiau nutarta atidėti jo atšaukimą iki deklaracijos Vilniaus klausimu paskelbimo¹¹⁷. Gruodžio 12 d. J. Purickis atsistatydino iš užsienio reikalų ministro pareigų dėl išaiškėjusių spekuliacijos faktų Lietuvos pasiuntinybėse Maskvoje ir Berlyne, nors atleistas buvo nuo 1922 m. sausio 1 d. Laikinais šias pareigas perėmė viceministras P. Klimas. Savo straipsnyje A. Voldemaras apibūdino J. Purickio vadovavimo stilių kaip sistemą, kurios pagrindiniai bruožai buvo faktų slėpimas, apgaudinėjimas, atsakomybės vengimas, stengimasis visiems įtikti ir nieko aiškiai nepasakyti, kad, reikalui esant, būtų galima kitaip aiškinti savo žodžius¹¹⁸.

1922 m. sausio 13 d. vykusiame Seimo posėdyje LSLDP ir LVS blokas atšaukė Ministrą Pirmininką K. Grinių iš Vyriausybės, nenorėdamas „nešti atsakomybės už krikščionių demokratų daugumos grynai partinę ir klerikalinę politiką“¹¹⁹. Neabejotinai prie tokio jų sprendimo prisidėjo ir nesėkmės užsienio politikoje bei spekuliacijos skandalas. A. Smetona straipsnyje „Dėl naujojo ministerių kabineto“ rašė, kad liaudininkai, nutraukdami koaliciją, nori visą atsakomybę suversti ant Seimo daugumos pečių, o patys ruošiasi rinkimams¹²⁰. Jo nuomone, vengdami atsakomybės

¹¹⁵ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1921 11 10 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 332.

¹¹⁶ 1921 11 11 I sesijos 139 posėdis // *SSD*, Kaunas 1920–1922.

¹¹⁷ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijos bloko protokolas 1921 12 08 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 356.

¹¹⁸ Voldemaras A. Lydint d-rą Purickį // *Lietuvių balsas*, 1921 12 15–16, Nr. 19, p. 2.

¹¹⁹ 1922 01 13 I sesijos 158 posėdis // *SSD*, Kaunas 1920–1922.

¹²⁰ A. Sm. [A. Smetona]. Dėl naujojo ministerių kabineto // *Tėvynės balsas*, 1922 02 04-05, Nr. 12, p. 1.

už nevykusią užsienio politiką ir opesnius vidaus politikos klausimus, jie prisidengia kritikuodami švietimo ir tikybos reikalus. A. Smetona rašė, kad iki šio laiko Ministrų kabineto vaidmenį atliko Seimo komisijos, tiksliau – jų pirmininkai su padėjėjais, Seimo vadai rengė instrukcijas užsienio politikai vykdyti, lydėjo ir kontroliavo užsienio delegacijas į Briuselį ir Ženevą.

Ministrų kabineto krizė apsunkino Lietuvos politinę padėtį. Krikščionys demokratai dar bandė derėtis su liaudininkais dėl naujos Vyriausybės sudarymo. Skubiai sudaryti naują Ministrų kabinetą ragino ir V. Jurgutis, savo pranešimuose pabrėždamas, kad tokiu sunkiu momentu negalima ilgiau būti be Vyriausybės¹²¹.

1922 m. vasario 8 d. Steigiamojo Seimo 169-ajame posėdyje Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas perskaitė naujojo Ministrų kabineto deklaraciją¹²². Kalbėdamas apie užsienio politiką, santykiuose su Vokietija jis žadėjo likviduoti okupacijos padarinius bei sureguliuoti ekonominius santykius, su Rusija – siekti sutarties laikymosi, su Baltijos valstybėmis – branginti „jau sukurtą Baltijos valstybių sąjungą, grindžiamą kooperavimo pagrindais“, su Lenkija – ieškoti taikaus susitarimo galimybių. Jis informavo, kad Tautų Sąjungos Tarybai užbaigus tarpininkavimo misiją, Lietuva pasiūlė Lenkijai tiesiogines derybas, pareikalavusi atšaukti kariuomenę iš okupuotos teritorijos.

1922 m. vasario 10 d. 170-ajame posėdyje Seimo frakcijos išsakė savo nuomonės dėl E. Galvanausko deklaracijos¹²³. K. Bielinis, kalbėdamas LSDP vardu, kritikavo krikščionių demokratų vykdomą vidaus politiką ir išreiškė nepasitikėjimą Ministrų kabineto programa, tą patį padarė ir V. Lašas liaudininkų vardu. M. Krupavičius kritikavo, kad Sovietų Rusija Lietuvos teritorijoje palaiko antivalstybinę komunistų partijos agitaciją, todėl Ministrų kabinetas turi aiškiai Rusijai pasakyti, kad to nedarytų. Santykius su Vokietija siūlė pagrįsti teisingumo ir lygybės principais, o dėl santykių su Lenkija – palaikė Vyriausybės poziciją. Vienu svarbiausių Vyriausybės uždavinių jis pavadino „Baltijos valstybių sąjungos įkūrimo užbaigimą“. Konstatavo, kad Antantės valstybės nepadėjo likviduoti ginčo su Lenkija, o dabar delsia Klaipėdos kraštą prijungti prie Lietuvos, net norima Klaipėdos kraštą padaryti nepriklausoma valstybe. Įpareigojo Vyriausybę siekti Klaipėdos

¹²¹ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1922 01 22 // *LMABRS*, f. 199–109, l. 14.

¹²² 1922 02 08 I sesijos 169 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

¹²³ 1922 02 10 I sesijos 170 posėdis // ten pat.

krašto prijungimo prie Lietuvos. E. Draugelis LŪS vardu reikalavo, kad vykdoma politika būtų labiau koordinuota ir kontroliuojama centro, parėmė Baltijos valstybių sąjungos kūrimą.

LSDP atstovas V. Čepinskis pritarė santykių su Baltijos valstybėmis stiprinimui, pasiūlė į sąjungą įtraukti ir Skandinavijos valstybes. Pritarė, kad reikia susitaikyti ir su Lenkija. Jo nuomone, neteisingas A. Smetonos ir A. Voldemaro požiūris, kad dėl blogos žemės reformos Antantė nepripažįsta Lietuvos *de jure*. Jis manė, kad nereikia nuolankiai žiūrėti į Antantę, nes pripažinimas priklauso tik nuo mūsų pačių, o Klaipėdos ir Vilniaus likimas priklausys nuo tų kraštų gyventojų valios.

Buvo pasiūlytos 3 rezoliucijos: 1) LSLDP ir LVS – kad jie negali pareikšti pasitikėjimo kabinetu, 2) KD bloko – išreiškianti pasitikėjimą Ministrų kabinetu; 3) LSDP – kad deklaracija neatitinka daugumos Lietuvos gyventojų reikalavimų, todėl jie pareiškia nepasitikėjimą Ministrų kabineto veikimo programa. Seimo Pirmininkas A. Stulginskis pasiūlė pirmiausia balsuoti už KD rezoliuciją. Jai pritarė KD blokas ir nepartinis Jurgis Žitinevičius, iš viso 49 balsai, prieš balsavo 23 Seimo nariai.

E. Galvanausko Ministrų kabinetas stengėsi Vilniaus klausimą laikyti atvirą ir kiek galima dažniau jį kelti tarptautinėse organizacijose. Vis dėlto yra duomenų, kad Vyriausybės ir Seimo nariai turėjo neoficialių ryšių su Lenkijos diplomatais. 1922 m. rugsėjo 5 d. 243-ajame posėdyje Ministras Pirmininkas turėjo atsakyti į Seimo KD bloko atstovų Jono Valickio, Jurgio Marčiulionio ir Antano Šilgalio paklausimą dėl susisiekiimo ministro Petro Vileišio atleidimo¹²⁴. E. Galvanauskas atsakė, kad P. Vileišis turėjo palikti ministro portfelį dėl to, kad dėl amžiaus ir patirties neturėjimo nepasiruošė deryboms su Vokietija ir Latvija, padarė klaidą tiesiai parašydamas Vokietijos susisiekiimo ministrui laišką, kai tai turėjo daryti per Užsienio reikalų ministeriją; be to, Lietuvai Ženevoje kaltinant Lenkiją dėl represijų prieš Vilnijos lietuvius, jis pakvietė arbatos Lenkijos pasiuntinybės Berlyne sekretorių Gavronskį. Toks jo elgesys Lietuvos Vyriausybę pastatė į keblią padėtį, nes užsienio diplomatai pagalvojo, kad Lietuvos politikai vienaip kalba užsienyje, o kitaip elgiasi namuose.

1922 m. birželio 2 d. 210-ajame Seimo posėdyje Ministras Pirmininkas

---

¹²⁴ 1922 09 05 I sesijos 243 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

E. Galvanauskas informavo apie Lietuvos delegacijos veiklą Genujos konferencijoje ir pareiškė, kad norint išvaduoti Vilnių neužtenka tarptautinės akcijos, bet reikia sustiprinti laisvąją Lietuvos dalį, tai turi būti planingas, ilgesnio laiko reikalaujantis darbas. Jo manymu, krašte turi būti disciplina, kuri pašalintų demagogišką propagandą ir neteisingų žinių skleidimą¹²⁵. Socialdemokratas K. Venclauskis pareiškė, kad delegacija nieko gero negalėjo nuveikti, todėl nereikia jos veiklos pristatyti kaip laimėjimo, nes laimėjimas priklauso nuo vidaus politikos, kaltino Seimo daugumą trukdžius krašto susiorganizavimo darbui, tačiau Seimo dauguma pritarė Vyriausybės pozicijai. Bendrame LSLDP ir LVS bei LSDP Seimo frakcijų posėdyje 1922 m. birželio 22 d. E. Galvanauskas išsamiau atsakė į Seimo narių klausimus¹²⁶. Į V. Čepinskio klausimą dėl pripažinimo *de jure* E. Galvanauskas atsakė, kad Anglija šį klausimą nori išspręsti kartu su Klaipėdos klausimu. Jis teigė, kad Vokietijai ir Sovietų Rusijai pasirašius Rapalo sutartį, Lietuvai gali kilti daug keblumų iš Vokietijos pusės, tačiau santykius su Sovietų Rusija jis įvertino kaip geriausius iš visų naujai susikūrusių valstybių. Antanas Tamošaitis domėjosi, kokios Vilniaus klausimo išsprendimo perspektyvos. E. Galvanauskas atsakė, kad Vilniaus klausimas susijęs su Rusijos sienų nustatymu arba gali kilti sprendžiant Klaipėdos klausimą.

1922 m. rugpjūčio 17 d. 242-ajame Seimo posėdyje LDF frakcijos atstovas Antanas Milčius referavo Tarptautinės parlamentų unijos klausimą¹²⁷. Jis informavo, kad gegužės 4 d. Steigiamojo Seimo Pirmininkas gavo Tarptautinės parlamentų unijos kvietimą Lietuvos parlamentui dalyvauti šios organizacijos veikloje. Pranešė, kad Unija įsikūrė 1889 m., joje dalyvauja 30 valstybių, stojamasis nario mokestis 2 tūkstančiai Šveicarijos frankų. Šios organizacijos tikslas – „sutvarkyti tarptautinius santykius taikos ir solidarumo pamatais“, todėl ji stengiasi įtvirtinti dėsni, kad visi tarptautiniai ginčai būtų sprendžiami arbitražo būdu. Tarptautinės parlamentų unijos organai – taryba, vykdomasis komitetas ir tarptautinis biuras, svarbiausia instancija – konferencija. Į tarybą šalys siunčia po 2 atstovus su sprendžiamuoju balsu. Ši organizacija – Tautų Sąjungos ramstis. A. Milčius paaiškino, kad šį klausimą svarstė Seniūnų sueiga, tačiau neišsprendė ir nutarė pasiklausti Užsienio reikalų ministerijos

¹²⁵ 1922 06 02 I sesijos 210 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

¹²⁶ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko ir LSDP frakcijos posėdžio protokolas 1922 06 22 // LMABRS, f. 199–109, l. 104–108.

¹²⁷ 1922 08 17 I sesijos 242 posėdis // SSD, Kaunas 1920–1922.

nuomonės. Užsienio reikalų ministerija patarė įstoti į šią uniją, nes tai bus dar viena priemonė Lietuvos tarptautinei padėčiai stiprinti, todėl Seniūnų sueiga nutarė priimti pasiūlymą. Balsuojant LSDP pasisakė už įstojimą, LSLDP ir LVS ir KD susilaikė.

Po Pirmojo pasaulinio karo besikuriančioms nacionalinėms valstybėms didelę įtaką turėjo Prancūzijos parlamentarizmas. M. Romeris, lygindamas naujai susikūrusių valstybių grupę – Estiją, Latviją, Lietuvą ir Lenkiją, teigė, kad polinkis į seimokratiją labiausiai pasireiškė tose valstybėse, kurios konstituciją priėmė anksčiausiai. Estijos konstitucijoje, kuri buvo priimta 1920 m., jo nuomone, „seimokratinis prancūziškojo parlamentarizmo racionalizavimas yra ryškiausias“¹²⁸. Lenkijoje ir Latvijoje šio racionalizmo buvo mažiau, o Lietuvos konstitucijoje – mažiausiai. Jaunoje atsikūrusioje valstybėje trūko kvalifikuotų valdininkų, nebuvo parlamentinio darbo tradicijų, todėl Steigiamojo Seimo atstovai jautėsi atsakingi už valstybės likimą ir kartais perimdavo Vyriausybės funkcijas, tačiau, kaip jau buvo minėta, parlamentinėje sistemoje nebuvo griežto valdžių atskyrimo tarp įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių. Toks valdžių suartėjimas nepažeidė valdžių padalijimo principo, bet sudarė galimybę palaikyti glaudesnius ryšius tarp parlamento ir vyriausybės bei prisidėjo prie efektyvaus valdžių bendradarbiavimo sprendžiant valstybinės reikšmės klausimus. Steigiamojo Seimo nariai dažnai buvo įtraukiami į diplomatinių delegacijų sudėtį, tokiu būdu jie padėjo Užsienio reikalų ministerijai, kuri neturėjo pakankamai aukštos kvalifikacijos valdininkų. Seimo nariai galėjo tiesiogiai sužinoti užsienio valstybių požiūrį į Lietuvą ir pabandyti jį pakeisti, ginadami Lietuvos interesus. Be to, jie informavo savo frakcijų narius bei Lietuvos visuomenę apie savo kelionių rezultatus, aiškindami apie Lietuvos tarptautinę padėtį ir valstybės užsienio politikos uždavinius. Kita vertus, frakcijos, pasiūsdamos į delegacijų sudėtį geriausius užsienio politikos žinovus, negalėjo kritikuoti Vyriausybės dėl delegacijos padarytų klaidų. Tai suprato ir Seimo daugumą turėjęs KD blokas. Krikščionių demokratų laikraščio „*Laisvė*“ vedamajame, vertinant pirmuosius Steigiamojo Seimo metus, buvo rašoma:

„Nenustatytos aiškios ribos tarp Steigiamojo Seimo, kaip įstatymų leidžiamosios instancijos, ir Vyriausybės, kaip Seimo išleistų įstatymų pildomosios instancijos [...] Iš čia kyla nesusipratimų – tai viena, ir antra, Steigiamasis Seimas dirbdamas kai kuriuos Vyriausybės darbus, jau nebeturi moralės galės Vyriausybės

---

¹²⁸ Riomeris M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*, p. 135.

nevykusius darbus smerkti“¹²⁹.

Vis dėlto, nors turėdamos skirtingas ideologines nuostatas, užsienio politikos srityje didžiausios Steigiamojo Seimo frakcijos iš pradžių stengėsi laikytis vieningos linijos. Tik LSDP frakcija kartais užimdavo dvilypę poziciją – viešų posėdžių metu nevengdavo pakritikuoti koalicijos partnerius, tačiau delegavo savo atstovą į Antantės šalis ir Tautų Sąjungą. 1921 m. sausio pabaigoje, kai *de jure* buvo pripažintos Latvija ir Estija, o Lietuvos pripažinimas atidėtas, Vyriausybės vykdomą užsienio politiką dėl svyravimo ir aiškios linijos neturėjimo pradėjo kritikuoti ir liaudininkai bei patys krikščionys demokratai. Didžiausios Seimo frakcijos siekė, kad Vyriausybės veikla būtų vieša ir visuomenei būtų paaiškinama valstybės užsienio politika, o J. Purickis buvo kabinetinės užsienio politikos šalininkas, todėl kildavo įvairių nesusipratimų. Užsienio reikalų ministras neretai nulepėdavo dalį informacijos kalbėdamas Seimo plenumė. 1921 m. pabaigoje, išaiškėjus spekuliacijos Maskvos ir Berlyno atstovybėse, ministras buvo priverstas atsistatydinti. Dėl nesėkmių užsienio politikoje bei nesutarimų svarstant Konstitucijos projektą 1922 m. sausio mėnesį koalicija tarp KD ir LSLDP ir LVS blokų iširo bei atsistatydino K. Griniaus Vyriausybė. Naujas E. Galvanausko Ministrų kabinetas gavo tik KD bloko pritarimą.

1. 2. Seimo įtaka Taikos sutarties su Sovietų Rusija rengimui ir jos ratifikavimas

Steigiamasis Seimas savo veiklos pradžioje turėjo išspręsti santykių su Sovietų Rusija sureguliuojimą. Lietuvos kariuomenei išstūmus Raudonąją armiją iš Lietuvos teritorijos, dar 1919 m. rugsėjo mėnesį Sovietų Rusija pasiūlė Lietuvos Vyriausybei taikos derybas, tačiau Lietuvos Vyriausybė neskubėjo sėsti už derybų stalo. Steigiamojo Seimo nariai kaltino buvusį Lietuvos užsienio reikalų ministrą A. Voldemarą delsimu pradėti derybas su Maskva. KD lyderio M. Krupavičiaus teigimu, LKDP centro komiteto įgaliotas atstovas 1920 m. vasario 17 d. Ministrų kabinete bandė priversti Vyriausybę „daryt žingsnių taikai su bolševikais“¹³⁰. Šiai misijai nepavykus, LKDP centro komitetas 1920 m. kovo 16 d. nusprendė Valstybės taryboje imtis griežčiausių priemonių ir priversti laikinąją Vyriausybę pradėti derybas

¹²⁹ Prie metinių sukaktuvių // *Laisvė*, 1921 05 18, Nr. 108, p. 1.

¹³⁰ 1920 09 15 I sesijos 41 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

su Sovietų Rusija. Netrukus krikdemų atstovai Valstybės taryboje kunigas Juozas Vailokaitis ir A. Stulginskis griežtai pareikalavo iš A. Voldemaro, kad būtų pradėtos derybos su Sovietų Rusija. LKDP centro komitete buvo nutarta, jei A. Voldemaras nesutiks, pareikšti jam nepasitikėjimą. LSLDP lyderis M. Sleževičius taip pat manė, kad derybas su Sovietų Rusija reikėjo pradėti 1919 m. spalio mėnesį, kai Anglijos atstovas Rygoje pasakė, kad tam neprieštarauja. Jis kaltino Tautos pažangos partiją ir krikščionis demokratų, kad tuo metu derybos neįvyko¹³¹.

1920 m. balandžio pabaigoje buvo sudaryta delegacija, pasiruošusi vykti į Maskvą¹³². Formuojant delegaciją Vyriausybė turėjo problemų – delegacijos nariais paskirti Martynas Yčas, Petras Šniukšta, S. Kairys, Petras Leonas ir Vladas Stašinskas atsisakė vykti į Rusiją¹³³. Balandžio 29 d. į delegaciją įtraukti Tomas Naruševičius, Užsienio reikalų ministerijos atstovas P. Klimas ir baltarusių atstovas Dominykas Siemaška bei keturi balandžio 14–16 d. išrinkto Steigiamojo Seimo nariai – Žydų frakcijos atstovas S. Rozenbaumas, krikščionių demokratų – K. Bizauskas ir kunigas Juozas Vailokaitis bei liaudininkas V. Račkauskas. Kunigas Juozas Vailokaitis delegacijoje pakeitė savo brolių Joną Vailokaitį.¹³⁴ Prieš išvykdamas delegacija turėjo kelis posėdžius, kuriuose nustatė taisykles, pasiskirstė į sekcijas ir paruošė sutarties projektą. Pirmuose posėdžiuose dalyvavo vėliau iš delegacijos pasitraukę M. Yčas ir S. Kairys. Kun. Juozas Vailokaitis rašė, kad privačiame pokalbyje su jo broliu Jonu Vailokaičiu balandžio 24 d. V. Požela pareiškė, kad socialdemokratams taktikos atžvilgiu nepatogu dalyvauti Taikos delegacijoje, nes sovietai „statytų daug kliūčių kaip social-pardavikams“¹³⁵. Socialistai liaudininkai per V. Račkauską pareiškė, kad sutinka dalyvauti delegacijoje, bet oficialiai partija jų nesiunčia, o skiria Vyriausybę.

1920 m. balandžio 21 d. posėdyje delegacija pasiskirstė į 6 sekcijas: politinę, sienų apsaugos, finansinę–ekonominę, belaisvių apsikeitimo, juridinę–redakcinę bei ūkio reikalų¹³⁶. Politinės sekcijos nariai P. Klimas ir V. Račkauskas turėjo rūpintis sienų, archyvų, dokumentų ir kt. klausimais. Sienų apsaugos sekcija, kuriai priklausė

¹³¹ 1920 09 15 I sesijos 41 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

¹³² Galva G. *Ernestas Galvanauskas...*, p.164.

¹³³ Lietuvos delegacijos taikai su Rusija pirmininko T. Naruševičiaus raštas Ministrui Pirmininkui. Kaunas, 1920 04 26 // *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 95, p. 171.

¹³⁴ Instrukcija Lietuvos delegacijai Taikos konferencijoje su Rusija 1920 04 29 // *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 95, p. 172; Delegacijos taikai su Rusija 2 posėdžio protokolas // ten pat, p. 175.

¹³⁵ Kunigo Juozo Vailokaičio užrašai 1920 m. // *LMABRS*, 291–63, l. 3.

¹³⁶ Bendros Lietuvos delegacijos taikai su Rusija taisyklės // *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 95, p. 179–180.

P. Klimas ir ekspertai kariškiai, buvo atsakinga už kariškus reikalus, Raudonosios armijos evakuaciją iš okupuotų Lietuvos teritorijų ir pan. Finansinės–ekonominės sekcijos nariai T. Naruševičius, kun. Juozas Vailokaitis ir V. Račkauskas turėjo nustatyti atlyginimą už karo metu patirtus nuostolius. Belaisvių apsikeitimo sekcijai priklausė K. Bizauskas ir D. Siemaška, Juridinei–redakcinei – S. Rozenbaumas, Ūkio reikalų sekcijai – D. Siemaška ir K. Bizauskas, kuris taip pat buvo ir delegacijos sekretorius¹³⁷. Juozas Vailokaitis dalyvavo 2 ekonominės sekcijos ir 2–3 bendruose posėdžiuose, be to, jam buvo pavesta sudaryti delegacijos biudžetą vienam mėnesiui¹³⁸.

Delegacijai buvo duotos labai griežtos instrukcijos, kuriose nurodoma, kad iškilus naujiems klausimams, būtina susisiekti su Vyriausybe ir tik suderinus su ja galima pateikti atitinkamas nuostatas Rusijai; griežtai uždrausta viešai pasirodyti atskiriems delegacijos nariams ar grupėms, jei tam nepritaria dauguma delegacijos narių. 1920 m. balandžio 26 d. Ministrų kabinetas nutarė, kad delegacijos nariams ar ekspertams draudžiama be pirmininko žinios susitikinėti su Rusijos atstovais arba suteikti jiems kokių žinių apie Lietuvą. Pespėjama, kad nusižengusieji tam nutarimui bus prilyginami Tėvynės išdavikams¹³⁹. Paskutinis posėdis prieš išvykstant į Maskvą įvyko balandžio 29 d.¹⁴⁰ Jame dalyvavo delegacijos, Vyriausybės nariai ir partijų atstovai. Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas paaiškino kai kuriuos sutarties punktus:

1. Dėl valstybės ribų – siūlė reikalauti Slonimo žemės, kad ji neatitektų Lenkijai ir paraleliai derėtis su baltarusiais.

2. Dėl nuostolių atlyginimo – reikalauti atlyginti Pirmojo pasaulinio karo nuostolius, bet kartu prisiimti atitinkamą dalį Rusijos skolų užsienio valstybėms, kurią išskaičiuoti iš nuostolių sumos.

LSDP atstovui S. Kairiui ir LVS atstovui Albinui Rimkai buvo nepriimtina delegacijos ir Vyriausybės nuostata reikalauti Slonimo žemės. E. Galvanauskui pritarė krikščionis demokratas A. Tumėnas ir P. Klimas¹⁴¹.

1920 m. gegužės 1 d. delegacija specialiu traukiniu išvyko į Maskvą, išlydėta

¹³⁷ Komisijos taikai su bolševikais posėdžio protokolas 1920 04 21 // *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 95, p. 178.

¹³⁸ Kunigo Juozo Vailokaičio užrašai 1920 m. // *LMABRS*, 291–63, l. 3.

¹³⁹ Ministro Pirmininko E. Galvanausko raštas Nr. 530. 1920 04 30 delegacijos taikos deryboms su Rusija vesti pirmininkui // *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 95, l. 150.

¹⁴⁰ Kunigo Juozo Vailokaičio užrašai 1920 m. // *LMABRS*, 291–63, l. 6.

¹⁴¹ Ten pat, l. 4–5.

Ministro Pirmininko E. Galvanausko ir kai kurių ministrų kabineto valdininkų¹⁴².

Nuo pat pirmųjų posėdžių derybos vyko sunkiai. Jau antrajame posėdyje, įvykusiame gegužės 7 d., Sovietų Rusijos derybininkai pasirodė labai priekabūs ir neperkalbami, delegacijos pirmininkas Adolfas Joffė nevensgė vartoti demagogijos ir propagandos. Į posėdį rusai atėjo gerai pasiruošę – atsinešę ne tik visas apie Lietuvos sienas išleistas knygas, bei ir kelių metų lietuviškus laikraščius ir citavo visus apie Lietuvos sienas rašiusius autorius¹⁴³. Derybų metu Lietuvos delegacijos nariai buvo pasiskirstę pateikti atskirus sutarties straipsnių projektus. Pavyzdžiui, K. Bizauskas pateikė pirmo straipsnio formuluotę apie tai, jog Rusija, atsisakydama imperialistinės politikos, anuliuoja Rusijos imperijos atliktą Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės aneksiją ir pripažįsta Lietuvos nepriklausomybę¹⁴⁴. Lietuvos delegacija buvo gavusi instrukcijas šį punktą deklaruoti atskiru aktu, tačiau Sovietų Rusijos delegacija sutiko tai padaryti, jei Lietuva kartu su Sovietų Rusija kariaus prieš Lenkiją. Be to, sovietų delegacijai buvo nepriimtini istoriniai motyvai.

Derybose daugiausia diskusijų sukėlė sienų klausimas. Lietuvos delegacija reikalavo maksimumo – Kauno, Vilniaus, Suvalkų ir Gardino gubernijų. Šiais klausimais Lietuvos poziciją išdėstė S. Rozenbaumas ir D. Siemaška. Sovietų atstovai apkaltino Lietuvą imperializmu, nes pietinė Gardino gubernijos dalis, jų nuomone, priklausė Ukrainai. Tuomet Lietuvos delegacija padarė kompromisą, tačiau nenusileido dėl likusios Gardino gubernijos dalies¹⁴⁵. Vienu metu į A. Joffės kalbas S. Rozenbaumas sureagavo gana griežtai, pasakydamas, kad Lietuva nebuvo nugalėta ir nesileis, kad jai būtų diktuojamos sąlygos¹⁴⁶. Taip pat S. Rozenbaumo iniciatyva Lietuva reikalavo dalies baltarusiškų teritorijų su Slonimo žeme. Šis žydų veikėjas delegacijos posėdyje įrodinėjo, kad reikia prisijungti ir Lietuvos Brastą, bet delegacijos nariai tam nepritarė. Kun. Juozas Vailokaitis, jau būdamas Maskvoje, dienoraštyje rašė, kad baltarusių veikėjai nenorėjo, kad jų teritorija būtų padalinta. Jo nuomone, Lietuvos Vyriausybė nelinkusi užgrobti baltarusių žemes, todėl, galbūt, net sudarys jiems atskirą Seimą, tik žydai gali prieštarauti, nes „visos ribos jiems nenaudingos“¹⁴⁷. Lietuva pateikė P. Klimo paruoštą sienų projektą, kuriame buvo

¹⁴² Zundė P. *Kazys Bizauskas 1893–1941*, t. 2, p. 177.

¹⁴³ Ten pat, p. 196.

¹⁴⁴ Laurinavičius Č. *Lietuvos – Sovietų Rusijos taikos sutartis*, p. 88–89.

¹⁴⁵ P. Klimo pranešimas Užsienio reikalų ministrui dėl derybų su Rusija. Maskva, 1920 05 26 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 77, p. 158–159.

¹⁴⁶ Laurinavičius Č. *Lietuvos – Sovietų Rusijos taikos sutartis*, p. 89.

¹⁴⁷ Kunigo Juozo Vailokaičio užrašai 1920 m. // *LMABRS*, 291–63, l. 8.

argumentuotas lietuvių pretenzijų į pageidaujamas žemes pagrindimas, atsisakyta Slonimo žemės ir akcentuotas Vilniaus gubernijos reikalingumas. Vėliau paaiškėjo, kad sovietai taip atkakliai nenorėjo atiduoti baltarusiškų žemių, nes jiems buvo reikalingi geležinkeliai karui prieš Lenkiją¹⁴⁸.

Nagrinėdamas Rusijos Federacijos užsienio politikos archyve esančias Lietuvos ir Rusijos derybų posėdžio stenogramas, A. Kasparavičius iškėlė S. Rozenbaumo vaidmenį derybose su Maskva. Jis rado, jog kai kada – ypač sienų klausimu – S. Rozenbaumas buvo vienas pagrindinių Lietuvos interesų gynėjų, nes kai kurių posėdžių stenogramose jo pasisakymams skirta apie 50% ar net daugiau vietos¹⁴⁹. Taip pat jis teigė, jog tai, kad Lietuva 1920 m. iš Sovietų Rusijos sugebėjo išsiderėti ne tik Vilnių, bet ir Gardiną bei Lydą, buvo didelis S. Rozenbaumo nuopelnas. Apskritai, S. Rozenbaumas, būdamas sionistų veikėju, iš pradžių norėjo istorinės Lietuvos atkūrimo, vėliau šios idėjos atsisakė, bet, kaip dauguma Lietuvos žydų, norėjo didesnės valstybės teritorijos dėl ekonominių interesų. Lietuvos delegacijos narys P. Klimas šiek tiek pašaipiai atsiliepė apie S. Rozenbaumą, kad jis „buvo ne tik didžiosios Lietuvos mažumos reprezentantas, bet ir potencialus „mygtukų“ spaudikas“, tačiau pripažino, kad T. Naruševičius kartais pasiimdavo S. Rozenbaumą „susidūrimams likviduoti“¹⁵⁰.

Prasidėjusios derybos vienu metu įstrigo, nes Sovietų Rusijos derybininkai pasiūlė Lietuvos delegacijai sudaryti karinę sutartį, nukreiptą prieš Lenkiją. Z. Butkus, Maskvoje tyrinėjęs to laikotarpio archyvus, teigia, kad tai buvo aukščiausios Sovietų Rusijos vadovybės L. Trockio, J. Stalino ir M. Tuchačevskio sumanymas. M. Tuchačevskis net parengė bendrą Rusijos ir Lietuvos karinių veiksmų planą, kuriam pritarė Rusijos komunistų partijos centro komiteto Politinis biuras. J. Stalinui buvo pavesta šį planą koordinuoti, o A. Joffei – įtikinti Lietuvos delegaciją, kad ji planą priimtų¹⁵¹. Lietuvos delegacija pritarė tokiam pasiūlymui ir net siuntė telegramas Vyriausybei, ragindama priimti Maskvos pasiūlymus. Tuometinis Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas, nepasitikėdamas Sovietų Rusija ir nenorėjo šio pasiūlymo priimti, tačiau Lietuvos delegacija pradėjo Maskvoje tartis

¹⁴⁸ P. Klimo pranešimas Užsienio reikalų ministrui dėl derybų su Rusija. Maskva, 1920 05 26, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 77, p. 158–159.

¹⁴⁹ Kasparavičius A. Šimšonas Rozenbaumas: vieno žydo patrioto diplomatinis eskizas // Iš Lietuvos diplomatijos istorijos (3), p. 47.

¹⁵⁰ Klimas P. *Iš mano atsiminimų*, p. 245; Jo paties. *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje*, p. 31.

¹⁵¹ Butkus Z. Dr. Kazys Grinius // *Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai 1918–1940*, p. 231.

dėl slaptos karinės sutarties ir net apsvarstė ir kartu su kariniais ekspertais pataisė jos projektą. Nepritardama tokioms deryboms Lietuvos Vyriausybė atšaukė Lietuvos delegacijos pirmininką T. Naruševičių ir kelis jos narius į Kauną konsultacijoms. P. Klimas savo pranešime rašo, kad delegacija, neturėdama įgaliojimų pasirašyti karinės sutarties, nutarė, kad dalis narių turi skubiai vykti į Kauną ir spręsti šį klausimą. Jis aiškino, kad, jei Vyriausybė nepritars tokiai sutarčiai, Lietuva negalės gauti Ašmenos, Lydos bei Gardino apskričių. Jo manymu, slaptoji sutartis Lietuvai neuždės jokios naštos, tik padės apginti savo teritoriją nuo Lenkijos. Taip pat paaiškėjo, kad su slaptąja sutartimi rusai siejo ir kitus klausimus: ekonominius, tremtinių (Lietuvos gyventojų, pasitraukusių į Rusiją dėl Pirmojo pasaulinio karo) grąžinimo ir net atskirojo pripažinimo akto klausimą. P. Klimas rašė, kad Sovietų Rusija suinteresuota ne tiek Lietuvos pagalba, kiek garantijomis, kad Lietuvos kariuomenė jų neužpultų ir nepadarytų sutarčių su Lenkija¹⁵².

1920 m. gegužės 30 d. grįžusi delegacijos dalis – T. Naruševičius, S. Rozenbaumas, K. Bizauskas ir D. Siemaška – atsiskaitė Steigiamojo Seimo Užsienio reikalų komisijai. Komisija derybas su Rusija svarstė net iki birželio 13 d.¹⁵³. Gegužės 30 d. posėdyje dalyvavo Užsienio komisijos nariai, Vyriausybės atstovai ir delegacijos nariai T. Naruševičius, K. Bizauskas, D. Siemaška, S. Rozenbaumas, K. Kleščinskis. Delegacijos pirmininkas padarė pranešimą, kurį papildė K. Bizauskas, S. Rozenbaumas ir D. Siemaška, tačiau protokole neužfiksuoti jokie pasisakymai¹⁵⁴. Plk. K. Kleščinskis informavo, kad Maskvoje sutikęs karo akademijos bendramokslį generolą Rylskį, kuris jam konfidencialiai pranešė, kad Sovietų Rusija turi parengusi armiją iš šiaurės ir pietų pulti Lenkiją¹⁵⁵. Čia K. Kleščinskis įžiūrėjo pavojų Lietuvai ir siūlė skubiai ruoštis gynybai ir mobilizuoti kariuomenę. Laikinoji E. Galvanausko vadovaujama Vyriausybė nepaklausė pulkininko patarimo, o tuometinis krašto apsaugos ministras A. Merkys taupumo sumetimais sumažino ir taip nedidelę Lietuvos kariuomenę. Ta klaida vėliau sukliudė Lietuvai apsiginti nuo L. Želigovskio.

Birželio 4 d. posėdyje, kuriam pirmininkavo J. Purickis, dalyvavo Seimo Pirmininkas A. Stulginskis, delegacijos vadovas T. Naruševičius, užsienio reikalų

¹⁵² P. Klimo pranešimas Užsienio reikalų ministrui dėl derybų su Rusija. Maskva, 1920 05 26 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 77, l. 158–159.

¹⁵³ Butkus Z. Dr. Kazys Grinius // *Ministrai pirmininkai*, p. 232.

¹⁵⁴ Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokolas 1920 05 30 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 77, l. 149.

¹⁵⁵ Ilgūnas G. *Kazys Grinius*, p. 240.

ministras A. Voldemaras, Užsienio reikalų komisijos pirmininkas V. Jurgutis, LSDP frakcijos atstovas V. Čepinskis, Užsienio reikalų ministerijos atstovas B. K. Balutis, delegacijos nariai K. Bizauskas ir S. Rozenbaumas bei Žydų frakcijos atstovas O. Finkelšteinas, buvo pradėtos svarstyti instrukcijos Taikos delegacijai. Pirmuoju punktu – teritorijos klausimu nutarta pritarti delegacijos nuostatai: Dysnos pavieta reikalauti visos Tverėčiaus parapijos, teritorijoje tarp Dauguvos ir Dysnos upių ir Slonimo žemėje sutikti su plebiscitu. Užsienio reikalų komisija siūlė nenusileisti Sovietų Rusijai ir laikytis numatyto minimumo, net jei teks nutraukti derybas, tačiau nuspręsta dar šį klausimą pasvarstyti frakcijose¹⁵⁶.

Birželio 5 d. posėdyje, kuriam pirmininkavo M. Sleževičius, tie patys asmenys, išskyrus A. Stulginskį, svarstė kitus instrukcijos punktus. B. K. Balučio rašytame protokole užfiksuotos visos nuomonės ir diskusijos, kurios iliustruoja Seimo frakcijų, delegacijos ir Vyriausybės atstovų nuomonių skirtumus.

Antrasis punktas numatė, „jeigu rusai užimtų iš apibrėžtos teritorijos dalis lenkų okupuotas, jie pasižada tuoj atiduoti jas Lietuvos valdžiai“¹⁵⁷. T. Naruševičius norėjo, kad instrukcija būtų platesnė ir labiau konkretizuota. S. Rozenbaumas bijojo, kad sovietai nepasiūlytų lietuviams patiems užimti tuos plotus. O. Finkelšteinas taip pat nuogaštavo, kad 2-ojo punkto pritaikymas gali įvelti Lietuvą į karą, nes, jo manymu, 3-iasis punktas taip pat turi „karingą atspalvį“. Jis siūlė 3-įjį punktą visai išmesti, o 2-ąjį modifikuoti taip, kad Lietuva pasiliktų „laisvas rankas“ spręsti, ar jai užiminėti, ar neužiminėti Lenkijos kariuomenės paliktų lietuviškų žemių.

A. Voldemaras kritikavo Žydų frakcijos atstovus, aiškindamas, kad jei lietuviai sėdės rankas sudėję ir nieko nedarys dėl savo žemių išvadavimo, tai naivu būtų tikėtis, kad sovietai jas atiduos kaip dovaną. Jis stebėjosi, kad tokius pasiūlymus daro S. Rozenbaumas ir O. Finkelšteinas, kurie nori ne tik etnografinės Lietuvos, bet ir Balstogės, Gardino gubernijos ir kt. Jis teigė, kad instrukcija kaip tik nenurodo būtinybės kariauti prieš vieną ar kitą pusę, bet suteikia galimybę pasilikti „laisvas rankas“ elgtis pagal aplinkybes. Socialdemokratų atstovas V. Čepinskis sutiko su A. Voldemaro nuomone ir patarė papildyti instrukciją žodžiais „Lietuvos valdžiai pareikalavus“. M. Sleževičius pritarė A. Voldemarui ir V. Čepinskio pataisai. KD atstovas J. Purickis pritarė abiem punktams, bet abejojo, ar Sovietų Rusija sutiks

¹⁵⁶ Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokolas 1920 06 04 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 77, l. 150.

¹⁵⁷ Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokolas 1920 06 05 // ten pat, l. 151–152.

perduoti Lietuvai išvaduotas jos žemes, jei Lietuva pasiskelbs neutralia ir prieš Lenkiją nekariaujanti. Jo nuomone, sovietai su tuo niekada nesutiks. V. Čepinskis perdavė frakcijos nuomonę, kad jeigu Sovietų Rusija ir nesutiks, tai tie 2 punktai padės užvilinti derybas ir neleis Lietuvos įtraukti į karines operacijas.

M. Sleževičius įrodinėjo, kad jeigu Lietuva nepasiryžusi ginti išvaduotų žemių, tai galima „statyti kryžių ant Vilniaus ir kitų dalių“. Jo nuomone, instrukcija aiškiai parodo, jei Lietuvos kariuomenė užims Vilnių, tai jį ir gins, o Sovietų Rusija turi suprasti ir patraukti savo kariuomenę kitur. Visi posėdžio dalyviai pritarė instrukcijos formuluotei su V. Čepinskio pataisa:

„2. Jeigu rusai užimtų iš apibrėžtos teritorijos dalis lenkų okupuotas, jie, Lietuvos valdžiai pareikalavus, pasižada tuoj atiduoti jas Lietuvos valdžiai“¹⁵⁸.

Toliau svarstytas trečias punktas taip pat sukėlė nemažai diskusijų:

„3. Lietuvos valdžia imsis visų jos galioj esančių priemonių, kad prašalinius jos teritorijoje besančių lenkų kariuomenę“¹⁵⁹.

S. Rozenbaumas manė, kad tokia formuluotė reiškia karą, todėl siūlė jį papildyti pataisa: „tatai mes padarysim tuo momentu, kada tai skaitysim reikalinga“. O. Finkelšteinas vėl pasisakė prieš šį punktą, stebėdamasis, kodėl Lietuva pati dalija Sovietų Rusijai tokius pažadus. A. Voldemaras aiškino, kad formuluotė yra pakankamai lanksti ir visai nereikia karo, nors tokios galimybės neatmeta. J. Purickis prieštaravo O. Finkelšteinui, sakydamas, kad reikalaujant ko nors iš sovietų, reikia jiems kažką ir pažadėti, neabejodamas, kad tokių pažadų jie reikalaus. Balsuojant O. Finkelšteino pasiūlymą išbraukti šį punktą, visi balsavo prieš, išskyrus jį.

M. Sleževičius pasiūlė pataisą, išaiškinančią šio punkto formuluotę, kuri reiškę, kad Lietuva imsis visų jos galioje esančių priemonių „neišskyrus ir panaudojimo karo pajėgos, bet pasirinkimas įrankių, kuriais manoma lenkus pašalinti iš Lietuvos, o taipgi pasirinkimas momento panaudojimui karo pajėgos priklauso išimtinai Lietuvos valdžiai“. Ši pataisa buvo priimta visais balsais, išskyrus O. Finkelšteino. T. Naruševičiaus nuomone, ši pataisa galėjo būti įrašyta tik slaptoje sutartyje. J. Purickis manė, kad visas punktas gali būti tik slaptos sutarties objektu. Visais balsais, išskyrus O. Finkelšteino, nutariama, kad visas punktas būtų įtrauktas į slaptą protokolą ir viešai neskelbiamas.

¹⁵⁸ Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokolas 1920 06 05 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 77, l. 152.

¹⁵⁹Ten pat.

Kiti du punktai diskusijų nesukėlė ir buvo priimti visais balsais. Ketvirtajame punkte pažymima, kad Lenkijos kariuomenės buvimas iki tam tikro laiko Lietuvai pripažintoje teritorijoje sutarčiai neprieštarauja. Penktajame punkte Lietuvos valdžia pasižada „nesidėti prieš Rusiją nei su kokia kita valstybe arba grupe žmonių ir neleisti savo teritorijoje jokios akcijos prieš Rusiją“¹⁶⁰.

Ir paskutinėje sąlygoje teigiama, kad pašalinus iš Lietuvos teritorijos Lenkijos kariuomenę, Lietuvos Vyriausybė paskelbs neutralumą abiejų šalių atžvilgiu, „jei Lenkija iki tam laikui pripažintų tame plote nepriklausomą Lietuvą“. O. Finkelšteinas siūlė išmesti šį punktą, nes jis netikslus ir be reikalo suerzins Lenkiją, nes pabrėš tikrąją karinę 3-ojo punkto reikšmę. T. Naruševičius taip pat prieštaravo, aiškindamas, kad neutraliteto pabrėžimas apsunkintų derybų vedimą, nes Sovietų Rusija kariaudama su Lenkija dėl Lietuvos neutraliteto negalės atsisakyti geležinkelio linijos Molodečnas – Lyda. J. Purickis, V. Čepinskis ir M. Sleževičius palaikė instrukcijos formuluotę, nors T. Naruševičius dar kartą pakartojo savo nuomonę. Nutarta punktą palikti, bet jeigu sovietai labai prieštarautų, delegacija telegrafu perduos jų motyvus į Kauną ir valdžia nuspręs, ar nusileisti, ar ne.

Birželio 8 d. posėdyje, dalyvaujant M. Sleževičiui, V. Čepinskiui, J. Purickiui, V. Jurgučiiui, O. Finkelšteinui, D. Siemaškai, A. Voldemarui ir T. Naruševičiui, perskaityta ir galutinai priimta instrukcija delegacijai. Visi punktai priimti, kaip buvo nutarta birželio 5 d. posėdyje, tačiau pasiūlyta pastaba prie 3-iojo punkto. Ji įgaliojo delegaciją šio punkto interpretaciją įrašyti tik tokiu atveju, jei Sovietų Rusija sutiks visą 3-įjį punktą įrašyti į slaptą sutartį. Priešingu atveju – visiškai atsisakyti šios interpretacijos, tačiau vis tiek nurodoma, kad „visas punktas yra slėptinas“¹⁶¹. Instrukcijos tikslas buvo neleisti Sovietų Rusijai įtraukti Lietuvą į karinį konfliktą ir išlaikyti valstybės neutralumą, tačiau instrukcijos 2-asis punktas numatė, kad Sovietų Rusijos kariuomenė gali užimti Lenkijos kariuomenės paliktas Lietuvos teritorijas, o 3-uoju punktu Lietuva pati nutarė pasirašyti slaptą susitarimą, kuriame išipareigojo pašalinti išvaduojoje Lietuvos teritorijoje likusias Lenkijos kariuomenės dalis. Matyt, Lietuvos valdžia galvojo, kad tokiu būdu pavyks pasiekti kompromisą: neleisti Lietuvos įtraukti į atvirus karinius veiksmus prieš Lenkiją ir kartu priversti Sovietų Rusiją pasirašyti sutartį.

¹⁶⁰ Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokolas 1920 06 04 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 77, l. 153.

¹⁶¹ Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokolas 1920 06 08 // ten pat, l. 154.

D. Siemaška posėdyje iškelė Baltarusijos klausimą, tačiau nutariama šį klausimą apsvarstyti frakcijose, susipažinus su Vaclovo Lastauskio raštu, įteiktu Vyriausybei. Taip pat nutarta delegacijai pasiųsti Lietuvos Brastos sutarties kopiją, kuri padėtų derėtis dėl ekonominių klausimų. Ekonominius klausimus perdavė skubiai apsvarstyti Ekonominei, o vėliau – ir Užsienio reikalų komisijoms. Pasisakyta už skubų delegacijos grįžimą į Maskvą tęsti derybų.

Diskusijos dėl instrukcijų Taikos delegacijai atskleidžia Seimo frakcijų, Vyriaybės atstovų ir delegacijos požiūrį į santykius su Sovietų Rusija. Žydų frakcijos atstovai S. Rozenbaumas ir ypač O. Finkelšteinas vengė bet kokios formuluotės, kuri galėjo įtraukti Lietuvą į karą su Lenkija, tačiau tik O. Finkelšteinas balsavo prieš 3-įjį punktą, o S. Rozenbaumas pakeitė savo nuomonę ir balsavo kaip dauguma posėdžio dalyvių. Užsienio reikalų ministras A. Voldemaras tvirtino, kad siekdama atgauti savo teritorijas Lietuva negali atsisakyti karo, jeigu tai bus reikalinga, tačiau tai turi nuspręsti ji pati. Jam pritarė socialdemokratų atstovas V. Čepinskis, liaudininkų lyderis M. Sleževičius ir krikščionis demokratas J. Purickis, tačiau pastarasis abejojo, ar Sovietų Rusijai užteks tokių Lietuvos nuolaidų. T. Naruševičius prieštaravo, kad į sutartį būtų įrašytas neutraliteto paskelbimas, teigdamas, kad tai apsunkins derybas.

Birželio 11 d. posėdyje svarstytas sutarties dėl tremtinių grąžinimo projektas, pritarta delegacijos nuomonei¹⁶². Posėdyje dalyvavo J. Purickis, A. Voldemaras, T. Naruševičius, S. Rozenbaumas, O. Finkelšteinas, liaudininkai – K. Grinius, Jonas Masiulis, Julius Kaupas.

Birželio 13 d. posėdyje svarstyti turtų, išvežtų į Rusiją prieš karą, sienų klausimai ir bendros pažiūros į taiką su Rusija¹⁶³. Sienų klausimu išryškėjo frakcijų nuomonių skirtumai. Posėdžio protokole trijų frakcijų pozicijos buvo suformuluotos atskirai. Krikščionių demokratų atstovai pasisakė už etnografinę Lietuvą su Gardinu. Frakcijos mažuma siūlė daryti plebiscitą Lydos ir Ašmenos apskrityse. LSLDP ir LVS blokas pritarė krikščionims demokratams, pasisakydami už etnografinę Lietuvą su Vilniumi, o dėl kitų pakraščių siūlė susitarimą. Socialdemokratai manė, kad Gardino galima atsisakyti, dėl Ašmenos ir Lydos siūlė plebiscitą, net dėl Vilniaus siūlė susitarti su vietos gyventojais. Žydai buvo už etnografinę Lietuvą su Slonimo

¹⁶² Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokolas 1920 06 11 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 77, l. 155.

¹⁶³ Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokolas 1920 06 08 // ten pat, l. 156.

žeme. Be to, krikščionys demokratai reikalavo sudaryti Taikos sutartį kiek galima greičiau, manydami, kad dėl teritorijos dar galima daryti kompromisų, o ekonominius klausimus siūlė palikti delegacijos nuožiūrai. Liaudininkų nuomone, taika būtinai reikalinga, kartu jie išreiškė pasitikėjimą delegacija, kuri padarys viską, kas galima bus padaryti. Socialdemokratai teigė, kad jie taikos norėję dar praeitą rudenį, siūlė nieko nereikalauti, tik imti, kas duodama. Posėdyje taip pat užsiminta apie delegacijos pirmininko pakeitimą. T. Naruševičius patarė, jeigu bus keičiamas pirmininkas, siūsti jį kuo greičiau, kad dar spėtų padirbėti.

K. Grinius pasiūlė apie derybas su Rusija kuo plačiau informuoti visuomenę per spaudą ir taip užkirsti kelią paskaloms. Jo manymu, toks viešumas padėtų sustiprinti delegacijos pozicijas Maskvoje. Tačiau K. Griniui paprieštaravo užsienio reikalų ministras A. Voldemaras ir Užsienio reikalų ministerijos atstovas B. K. Balutis, nenorėdami paprastų žmonių jaudinti dėl tarpvalstybinių nesutarimų. Pastarieji buvo linkę užsienio politikos problemas spręsti siaurame rate.

Maskvoje likusioji delegacijos dalis patyrė didžiulį psichologinį sovietų spaudimą, tai akivaizdžiai parodo antrasis P. Klimo pranešimas, rašytas birželio 13 d.¹⁶⁴ A. Joffė reiškė abejones jų mandatų teisėtumu, siūlė ypatingą koncesiją ir aukso, jeigu Lietuva padėtų Rusijai nugalėti Lenkiją, o Taikos sutartį pasirašyti žadėjo per dvi valandas. Priešingu atveju apskritai atsisakė sudaryti taiką. Tai kartu buvo ir spaudimas Lietuvos Vyriausybei, kuri, atšaukusi delegacijos dalį, vilkino derybas.

Birželio 16 d. T. Naruševičius ir S. Rozenbaumas išvyko į Maskvą tęsti derybų. Į Maskvą negrįžo D. Siemaška ir K. Bizauskas. Delegacija laikėsi instrukcijos, tačiau Lietuvos pažadai Sovietų Rusijos netenkino. Lietuvai nepriėmus karinės sąjungos Sovietų Rusijos vadovai buvo smarkiai įpykę ir net atrodė, kad derybos gali žlugti. Z. Butkus rašė, kad birželio 23 d. rašte Politiniam biurui Lietuvos atstovus A. Joffė išvadino „bukapročiais, visiškai neturinčiais valstybinio mąstymo“. Juk už karinę sąjungą Sovietų Rusija žadėjo patenkinti visus teritorinius ir ekonominius reikalavimus, tuojau pat, per dvi valandas, pasirašyti taikos sutartį, net atskiru aktu pripažinti Lietuvos nepriklausomybę, ko Lietuvos delegacija siekė nuo pat derybų pradžios¹⁶⁵.

¹⁶⁴ P. Klimo pranešimas Užsienio reikalų ministrui dėl derybų su Rusija. Maskva, 1920 06 13 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 77, l. 143–145.

¹⁶⁵ Butkus Z. Dr. K. Grinius // *Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai. 1918–1940*, p. 233.

Derybų metu Sovietų Rusijai pradėjo sektis kare su Lenkija, todėl ir Lietuvai pradėjo grėsti pavojus, kad ją užplūs sovietų kariuomenė. Vyriausybė siuntė delegacijai į Maskvą telegramas, kad pagreintų sutarties pasirašymą. Lietuva skubėjo pasirašyti sutartį, tikėdamasi, kad Rusija nedrįs sulaužyti savo pasirašytos sutarties ir neokupuos Lietuvos.

Birželio 24 d. „*Laisvėje*“ pasirodė ELTA informacija, kurioje ji paneigė vokiečių laikraščių žinias, kad Sovietų Rusija pasiūlė Lietuvos delegacijai bendrą karinę akciją prieš Lenkijos kariuomenę dėl Vilniaus ir Gardino¹⁶⁶. Vokiečiai teigė, kad šias žinias gavo iš Kauno.

Birželio 30 d. Lietuvos delegacijos nariai T. Naruševičius, P. Klimas, S. Rozenbaumas ir kun. Juozas Vailokaitis su Rusijos delegacijos pirmininku pasirašė Sutartį dėl tremtinių grąžinimo, kuri įsigaliojo nuo pasirašymo dienos ir jos nereikėjo ratifikuoti¹⁶⁷.

Taikos delegacija liepos 10 d. atsiuntė šifruotą pranešimą Juzo aparatu, kuriame pranešė kad Sovietų Rusijos kariuomenės štabams duota instrukcija susitarti su Lietuvos kariuomenės vadovybe, tačiau, kol lietuviai nekoordinuos karinių veiksmų su sovietais, jie nenorėjo leisti Lietuvos kariuomenei užimti teritoriją, iš kurių pasitrauks Lenkijos kariuomenė. T. Naruševičius perspėjo, kad Rusijos kariuomenė eina į Vilnių ir ragino Lietuvą tuojau užimti Vilnių ir geležinkelio liniją Dvinskas – Vilnius – Gardinas¹⁶⁸. Sovietų Rusijai, kariaujant su Lenkija, reikėjo pereiti per Lietuvos teritoriją, todėl Rusija privertė Lietuvos delegaciją pasirašyti papildomą slaptą pareiškimą prie antrojo straipsnio. Jame buvo parašyta, kad vykstant Rusijos – Lenkijos karui ir Lenkijai okupavus dalį Lietuvos teritorijos, „Raudonosios Armijos peržengimo per Lietuvos sieną ir jos dalies teritorijos užėmimo faktas nebus laikomas Taikos sutarties pažeidimu ir nedraugišku aktu Lietuvos atžvilgiu su sąlyga, kad praėjus karinei – strateginei būtinybei Raudonoji Armija bus išvesta iš šios teritorijos“¹⁶⁹. Č. Laurinavičius teigia, kad Lietuvos delegacija nusižengė duotai instrukcijai, o Vyriausybė apie slaptą priedą sužinojo tik delegacijai grįžus į Kauną¹⁷⁰. Diskusijos Seimo Užsienio komisijos posėdžiuose, kuriuose buvo svarstoma instrukcija, verčia abejoti, ar Lietuvos delegacija nusižengė duotai instrukcijai.

¹⁶⁶ Klaidingos žinios // *Laisvė*, 1920 06 04, Nr. 121, p. 2.

¹⁶⁷ *Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis*, p. 24–29.

¹⁶⁸ Šifruota Taikos delegacijos juzograma, Maskva, 1920 07 10 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 77, l. 112.

¹⁶⁹ *Svarbiausios Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys 1918–1995*, p. 17.

¹⁷⁰ Laurinavičius Č. *Lietuvos – Sovietų Rusijos taikos sutartis*, p. 149.

Vyriausybės ir Seimo instrukcijos 2-ajame punkte buvo numatytas atvejis, kad Sovietų Rusijos kariuomenė gali įžengti į Lenkijos okupuotą Lietuvos teritoriją, be to, slaptu 3-uoju punktu Lietuva pati pasižadėjo pašalinti iš savo teritorijos likusią Lenkijos kariuomenę. Vadinas, Lietuvos Vyriausybė ir Seimo Užsienio reikalų komisija numatė, kad Lietuvai nepavyks išlaikyti neutralumo Lenkijos ir Sovietų Rusijos kare, o priverstinį bendradarbiavimą su sovietų kariuomene siekė kiek galima apriboti, todėl šio bendradarbiavimo sąlygas norėjo užfiksuoti slaptame pareiškimė. Lietuvos Vyriausybė, matyt, nematė kito būdo gauti Sovietų Rusijos pripažinimą. Nagrinėjant pareiškimo tekstą, aišku, kad Lietuvos delegacijai teko nusileisti ir sutikti su sovietų sąlyga gražinti iš Lenkijos paimtas Lietuvos teritorijas „praėjus karinei – strateginei būtinybei“, o ne „tuoj atiduoti jas Lietuvos valdžiai“.

K. Grinius savo atsiminimuose pripažino, jog slaptas priedas prie sutarties su Sovietų Rusija, „kad nepriklausoma Lietuva 1920 m. praleidžia per Vilniją sovietų armiją, buvo nedraugiškas Lenkijai žygis“¹⁷¹. LCVA taip pat yra pareiškimas prie 5-ojo sutarties straipsnio, kuriuo „Sovietų Rusijos vyriausybė įsipareigojo gerbti ir saugoti Lietuvos neutralitetą, jei ji pati dalyvaus šio neutraliteto sąlygų nustatyme“¹⁷². Praktiškai tai 5-ojo sutarties straipsnio, kuriuo Rusija pasižadėjo saugoti Lietuvos neutralitetą ir dalyvauti garantijose tam neutralitetui išlaikyti, interpretacija. Šis pareiškimas yra rusų kalba ir nebuvo svarstytas Seime ir išspausdintas Lietuvos sutarčių dokumentų rinkiniuose¹⁷³. Panašu, kad Rusija sutarties pasirašymo metu jautėsi pakankamai stipri ir pradėjo Lietuvai diktuoti savo sąlygas. Vis dėlto, pasirašydama 1920 m. liepos 12 d. sutartį su Sovietų Rusija, Lietuvos delegacija atsispyrė didelei pagundai ir nesudarė karinės sąjungos.

Sovietai sutartį su Lietuva pasirašė siekdami pagerinti savo karinę padėtį, norėdami apsaugoti Lenkiją puolančios Raudonosios armijos dešinįjį sparną bei tikėjosi priversti Lietuvą kariauti prieš Lenkiją. Raudonosios armijos sėkmė kare su Lenkijos kariuomene galėjo nulemti liepos 12 d. sutarties sulaužymą ir Lietuvos okupaciją, nes liepos pabaigoje sovietų politiniai ir kariniai vadovai L. Trockis su M. Tuchačevskiu buvo parengę Lietuvos užėmimo planą, kurį įgyvendinti turėjo apie

¹⁷¹ Ilgūnas G. *Kazys Grinius*, p. 243.

¹⁷² Taikos sutarties su Rusija priedas prie V str. (rusų k.) // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 77, l. 102.

¹⁷³ *Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis*, p. 35. (Šis priedas dokumentų rinkinyje „Svarbiausios Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys“ pridėtas prie 6-ojo straipsnio¹⁷³, o archyve esantys dokumentai rodo, kad jis turėtų būti prie 5-ojo straipsnio.)

15 tūkstančių karių¹⁷⁴. Pralaimėjimas prie Varšuvos privertė Sovietų Rusiją pakeisti planus.

Lenkijos Vyriausybė žinojo apie slaptą Lietuvos ir Sovietų Rusijos susitarimą, nes 1920m. rugsėjo 5 d. Lenkijos užsienio reikalų ministras E. Sapieha parašė telegramą Tautų Sąjungos Generaliniam sekretoriui Ericui Drummondui, kad Lietuvos Vyriausybė padarė slaptą susitarimą su Sovietų Rusijos vyriausybe, kuriuo leido Raudonajai armijai naudotis savo teritorija kariuomenei pereiti ir karinėms bazėms steigti¹⁷⁵. Lietuvos atstovas A. Voldemaras Tautų Sąjungos Generaliniam sekretoriui turėjo pasiaiškinti dėl Lenkijos kaltinimų. Savo kalboje jis citavo visą notos prie 2-ojo straipsnio tekstą. Jis konstatavo, kad Lietuvos delegacija sutiko su Rusijos reikalavimu, pridėdama esminę sąlygą, kad „rusų kariuomenė bus atitraukta, kai tik išnyks karinis ir strateginis jos buvimo reikalas“¹⁷⁶. A. Voldemaras teigė, kad šis sprendimas lietuviams nepatiko ir tik laikydamosi griežto neutralumo Lietuva pripažino Sovietų Rusijai teisę okupuoti savo žemių dalį todėl, kad Lenkijos kariuomenė taip pat jas buvo okupavusi. Jis priminė, kad sutartis pasirašyta dvi dienos prieš sovietų kariuomenės įžygiavimą į Vilnių ir jie galėjo okupuoti visą Lietuvą, tačiau pasirašę sutartį jie to nepadarė.

Steigiamajame Seime sutartis su Rusija buvo pristatyta kelis kartus. 1920 m. liepos 16 d. šią sutartį Seime referavo Užsienio reikalų ministras J. Purickis ir delegacijos vadovas T. Naruševičius¹⁷⁷. Jie abu sutartį pavadino labai palankia Lietuvai, paaiškino, su kokiais sunkumais susidūrė Lietuvos delegacija, ir trumpai apibūdino sutarties straipsnius. J. Purickis įvertino šios taikos juridinį ir moralinį aspektus: Lietuva tikėjosi išvengti naujo karo su Rusija, be to, vylėsi, kad Rusijos pripažinimas paspartins kitų valstybių pripažinimą. Europos valstybės laukė, kuo baigsis karai Rusijoje, ir neskubėjo pripažinti naujų valstybių, išaugusių iš buvusios Rusijos imperijos griuvėsių. J. Purickis paminėjo, kad, kaip ir buvo nurodęs uždarame posėdyje, Lietuvos kariuomenei įžengus į Vilnių, ten įžengs ir Sovietų Rusijos kariuomenė. Jis paaiškino, kad nors delegacija prašė Sovietų Rusijos kariuomenės neiti į Vilnių, buvo atsakyta, kad strateginiu atžvilgiu tai jai reikalinga. Jis pabrėžė, kad Vyriausybė nekaltą, jog Lietuvos kariuomenė negalėjo anksčiau užimti Vilniaus,

¹⁷⁴ Butkus Z. Pirmasis Sovietų pasiuntinys Lietuvoje A. Akselrodas: diplomatinės veiklos pusmetis (1920 m rugsėjis – 1921 m. kovas), *Lietuvos istorijos metraštis 1996*, p. 123.

¹⁷⁵ *Profesorius Augustinas Voldemaras. Raštai*, p. 225.

¹⁷⁶ Ten pat, p. 230.

¹⁷⁷ 1920 07 16 I sesijos 28 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

jos nepraleido Lenkijos kariuomenė. Ministras pasiūlė sutartį apsvarstyti Seimo Užsienio reikalų komisijai. LSDP atstovas K. Venclauskis patarė sutartį apsvarstyti ne tik šiai komisijai, bet taip pat Krašto apsaugos bei Ekonomikos komisijoms. Ministrui neprieštaraujant, šis pasiūlymas buvo priimtas. Derėtis su sovietų kariuomene dėl Vilniaus atidavimo buvo pasiūsti generalinio štabo viršininkas gen. lt. Maksimas Katchė (paskirtas į šias pareigas nuo 1920 m. liepos 12 d.)¹⁷⁸, Seimo atstovas – kpt. Petras Ruseckas ir Vyriausybės atstovas Tadas Petkevičius.

1920 m. liepos 21 d. Vilniaus krašto, okupuoto sovietų kariuomenės, padėtį svarstė Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS blokas savo frakcijos posėdyje. J. Makauskas pranešė apie vietinių gyventojų nepasitenkinimą Lietuvos valdžia, kad ši nesuorganizavo civilinės administracijos, informavo, kad šiuo metu okupuotame krašte valdžia yra revkomų rankose. Posėdyje nutarta:

1) išsiaiškinti Vilniaus padėtį ir nuspręsti, ar užimti Vilnių ir įvesti civilinę bei karinę administraciją, ar atšaukti komendantūrą ir čia esančią kariuomenę;

2) nustatyti aiškia demarkacijos liniją su Sovietų Rusijos kariuomene, stropiai ją saugoti ir neleisti pervežti produktų;

3) įteikti Rusijai notą dėl kariuomenės išvedimo iš Vilniaus¹⁷⁹.

Taip pat nutarta sustiprinti vidaus padėtį, padidinti kariuomenės skaičių, pagreitinti karo mokyklos kariūnų laidos išleidimą, remti Šaulių sąjungą, vykdyti propagandą žodžiu ir raštu prieš Lietuvos nepriklausomybės priešus ir kt.

Įkūrusi revkomą Vilniuje Sovietų Rusija sulaužė taikos sutarties 4-ąjį straipsnį, draudusį „leisti savo teritorijoje kurtis ir būti vyriausybėms, organizacijoms arba grupėms, kurios kelia sau tikslą ginklu kovoti prieš antrą susitariančią šalį“¹⁸⁰. Nepaisant to, valstiečių liaudininkų blokas pritarė taikos sutarties su Rusija ratifikavimui. Seimo nariai suprato pavojų, gresiantį valstybei, nes liaudininkai 1920 m. liepos 23 d. frakcijos posėdyje nutarė: 1) sustiprinti krašto apsaugą, padidinant kariuomenę; 2) neturint pakankamai lėšų, įvesti vienkartinį mokestį ir gauti užsienio paskolą; 3) paleisti Steigiamąjį Seimą, kad jo nariai galėtų organizuoti ginkluotą pasipriešinimą visoje Lietuvos teritorijoje, paliekant svarbesnes komisijas ir

¹⁷⁸ Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 379, Kaunas, 1920 07 13.

¹⁷⁹ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 07 21 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 14.

¹⁸⁰ *Svarbiausios Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys 1918–1995*, p. 17.

frakcijų prezidiumus; 4) siekti sudaryti karines sutartis su Baltijos valstybėmis¹⁸¹.

1920 m. rugpjūčio 6 d. Seimas svarstė sutarties su Rusija ratifikavimą. Sutartį referavo Užsienio reikalų komisijos narys V. Jurgutis, kuris pateikė komisijos išvadas. Jis apibūdino šią sutartį ne kaip „ginklų pergalės vaisių, bet kaip dviejų valstybių nutarimą“, iš kurio abi pusės gauna naudos, bet daro ir nuolaidų¹⁸². Lietuvai nauda – jos nepriklausomybės ir jos sienų pripažinimas, nemažai teisių ekonominėje srityje, tačiau neatlyginama už nuostolius, padarytus karo metu.

Socialdemokratai, įvertindami sutartį, konstatavo, kad geriausias momentas taikai sudaryti buvo praleistas, nors taika svarbi ir esamu momentu. S. Kairys išvardijo sutarties trūkumus: 1) Rusija negarantuoja Lietuvai kultūros vertybių, išvežtų prieš Pirmąjį pasaulinį karą, grąžinimo; 2) Rusija prižada grąžinti Lietuvos piliečių indėlius nerealio valiuta ir nenumatomu būdu, 3) kompensacija neatitinka Lietuvai padarytiems karo metu nuostoliams¹⁸³. Toliau jis atkreipė dėmesį, kad dalis pripažintų Lietuvai žemių yra okupuota, todėl šiuo metu ratifikavimas negalimas ir pasiūlė jį atidėti, kol Rusija atitrauks savo kariuomenę iš Vilniaus krašto. Tuo tarpu kita dalis socialdemokratų, vadovaujama Jeronimo Plečkaičio pasisakė už skubų sutarties ratifikavimą, nes manė, kad po to Rusijai bus nepatogu sutartį sulaužyti ir Lietuvą okupuoti.

LSLDP lyderis M. Sleževičius pasisakė už sutarties ratifikavimą, nors pritarė S. Kairiui dėl sutarties neigiamų pusių. Jis pagyrė Estiją, kuri pasirašiusi sutartį anksčiau, gavo geresnes sąlygas. Taip pat pažymėjo, kad ratifikavusi sutartį, Lietuva įgautų juridinį pagrindą reikalauti, kad Rusijos kariuomenė išeitų iš Lietuvos teritorijos, užimtos karo su Lenkija metu. Paminėjo, kad dėl Rusijos kariuomenės išvedimo iš Vilniaus yra atskira sutartis¹⁸⁴. Valstiečių liaudininkų bloko posėdyje, kalbant apie sutarties ratifikavimą, buvo pageidaujama Seime į plačius debatus nesileisti¹⁸⁵.

V. Čarneckis išreiškė KD bloko pritarimą sutarties ratifikavimui. Sutartį jis pavadino Lietuvos atsiskyrimo nuo Rusijos aktu, bet kartu pasipiktino, kad Vilniaus krašte Rusijos kariuomenės elgesys pažeidžia kai kuriuos sutarties punktus. Jis

¹⁸¹ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 07 31 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 16.

¹⁸² 1920 08 06 I sesijos 36 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

¹⁸³ Ten pat.

¹⁸⁴ Ten pat.

¹⁸⁵ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 08 02 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 24.

piktinosi, kad Vilniuje ir kitose Rusijos kariuomenės užimtose vietose neleidžiama dirbti Lietuvos civilinės valdžios atstovams, kuriami revkomai, vykdoma agitacija prieš Steigiamąjį Seimą, uždaromi lietuviški laikraščiai, areštuojami ir plėšiami gyventojai. Taip pat apgailestavo, kad sutartyje neminimas Lietuvai priklausančio dalies Rusijos valstybės turto – aukso fondo, karo laivyno, ginklų, pasiuntinybių turto užsienyje gražinimas, per mažai atlyginama karo nuostolių¹⁸⁶.

Dauguma Seimo narių matė, kad Sovietų Rusijos kariuomenė Vilniaus krašte elgiasi kaip prieš teritorijoje ir jos buvimas pavojingas Lietuvos nepriklausomybei, todėl reikalavo, kad Vyriausybė imtųsi priemonių prieš tokį Rusijos kariuomenės elgesį. Sovietų kariuomenė pasitraukė iš Vilniaus rugpjūčio 26 d. gavusi krašto apsaugos ministro Konstantino Žuko ultimatumą¹⁸⁷. Lietuvos Vyriausybė nenorėjo, kad Lietuvoje susitelktų besitraukianti iš Lenkijos Sovietų Rusijos kariuomenė ir kad Lietuva pasidarytų Lenkijos ir Rusijos karo arena. Gabrielė Petkevičaitė Seimo moterų vardu pareiškė, kad blogiausia taika yra geresnė už geriausią karą.

Svarstant 1-uoju skaitymu už sutarties su Rusija ratifikavimą balsavo visi Seimo nariai, išskyrus 4 socialdemokratų S. Kairį, Stasį Digrį, K. Bielinį ir V. Čepinskį, kurie balsuojant susilaikė¹⁸⁸. Svarstant 2-uoju skaitymu buvo balsuojama už kiekvieną straipsnį atskirai. Prieš 3-įjį skaitymą buvo paklausta Užsienio reikalų, Bendrųjų teisių ir Krašto apsaugos komisijų nuomonės. Komisijos sutarčiai neprieštaravo, tačiau krikščionis demokratas V. Bičiūnas abejojo dėl kai kurių sutarties punktų neaiškumo, dėl to, kad nėra V. Lenino parašo, kad Vilniuje kuriami revkomai, kad nebus gražinti Lietuvos archyvai.

Užsienio reikalų ministras J. Purickis pasisakė už kuo skubesnę sutarties ratifikavimą. Atsakydamas į Seimo narių klausimą, kodėl sovietų kariuomenė yra okupavusi dalį Lietuvos teritorijos, J. Purickis paaiškino, kad šių teritorijų Lietuva nevaldė, o tik į jas pretendavo. Kai sutartis bus ratifikuota, galima bus sakyti, kad tos teritorijos yra Lietuvos. Jis pripažino, kad Rusijos kariuomenė neišvengiamai būtų tas žemes paėmusi ir kad jie turėjo juridinę teisę tai padaryti. Tai sakydamas, ministras greičiausiai turėjo omenyje slaptą sutarties priedą, kurį pasirašė Lietuvos delegacija ir leido Rusijos kariuomenei užimti šias žemes. Taip pat jis pažymėjo, kad Vyriausybė derasi su Rusija dėl okupacijos fakto ir turi vilties susitarti, bet jei Rusijos

¹⁸⁶ 1920 08 06 I sesijos 36 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

¹⁸⁷ 1920 09 15 I sesijos 41 posėdis // ten pat.

¹⁸⁸ Ten pat.

kariuomenė veršis į Lietuvą, tai visi stos gintis.

Seimo nariai nediskutavo apie ministro pateiktą informaciją ir nesureagavo į jo frazę, kad Rusijos kariuomenė turėjo juridinę teisę užimti šiuo metu jų okupuotas Vilniaus krašto žemes. Tai rodo, kad dauguma žinojo apie slaptą priedo egzistavimą. Dar kartą buvo perskaitytas nepakeistas sutarties tekstas ir priimtas vienbalsiai, 3 atstovams susilaikius¹⁸⁹.

Sutartį su Sovietų Rusija visos frakcijos vertino rimtai ir kritiškai. Sutarties pasirašymas nenuslopino jų nepasitikėjimo sovietais. Dauguma Seimo narių suprato sutarties svarbą ir pritarė jos ratifikavimui, nors kai kurie norėjo didesnės kompensacijos iš Rusijos karo nuostoliams atlyginti, kritikavo kai kurių straipsnių formuluočių neaiškumą ir kitus niuansus. Tarpukariu ši sutartis buvo vertinama teigiamai, nes suteikė juridinį pagrindą Lietuvos ir Rusijos santykiams, apibrėžė Lietuvos valstybės sienas, o pinigine kompensacija tapo pagrindu savos valiutos įvedimui, tačiau Rusija neįvykdė visų sutarties punktų – neatidavė Gardino ir Lydos, kurie tuo laiku buvo jų rankose, nekompensavo visų karo nuostolių, negrąžino gyventojų indėlių. Dabar kai kurių Lietuvos istorikų ši sutartis vertinama skeptiškai, remiantis Lenkijos istoriografija, aiškinama, kad Lenkijos ir Sovietų Rusijos sutartis Rygoje faktiškai paneigė Maskvos sutartį ir pan.¹⁹⁰. Tačiau Maskvos sutartis 1921 m. kovo 8 d. buvo įregistruota Tautų Sąjungos sekretoriате, tai rodo, kad ji buvo pripažinta tarptautinėje politikoje¹⁹¹.

Seimas darė tiesioginę įtaką sutarties parengimui ir pasirašymui. 4 Seimo nariai buvo delegacijos sudėtyje, sutarties projektas buvo svarstomas bendruose Vyriausybės, Seimo Užsienio reikalų komisijos bei frakcijų vadovų pasitarimuose, uždaruose ir atviruose posėdžiuose paruoštos instrukcijos delegacijai, kuriose buvo numatyta pasirašyti slaptą protokolą. Lietuva skubėjo pasirašyti sutartį, nes galvojo, kad ji apsaugos nuo naujo karo su Rusija. Tuo laikotarpiu Lietuva negalėjo išlikti visiškai neutrali, todėl ir buvo pasirašytas slaptas priedas, tačiau Seimas ir Vyriausybė dėjo visas pastangas, siekdami išlaikyti neutralumą, ir atsispyrė pagundai sudaryti karinę sąjungą su Sovietų Rusija.

---

¹⁸⁹ 1920 09 15 I sesijos 41 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

¹⁹⁰ Laurinavičius Č. Geopolitikos ir demokratijos dilema: moderniosios Lietuvos užsienio politika ir Steigiamasis Seimas // *1920–1922 metų parlamentinė patirtis: sprendimų politika, tikslai, aplinkybės*, p. 37.

¹⁹¹ *Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis*, t. 1, p. 30.

1. 3. Steigiamasis Seimas ir santykiai su Lenkija

1. 3. 1. Nutarimai Vilniaus klausimu

Vilniaus klausimas atsikuriančioje Lietuvos valstybėje buvo tiesiogiai susijęs su Lietuvos ir Lenkijos santykiais. Tai buvo svarbiausia problema per visą tarpukario laikotarpį. Šis klausimas buvo svarstomas ne viename Steigiamojo Seimo posėdyje.

Jau 1-ajame Steigiamojo Seimo posėdyje, perduodamas krašto valdymą Steigiamajam Seimui, Prezidentas A. Smetona apgailestavo, kad Lietuvos parlamentas negalėjo susirinkti sostinėje Vilniuje, kuris tuo metu priklausė Lenkijai. Savo deklaracijoje Ministras Pirmininkas K. Grinius, kalbėdamas apie užsienio politiką, pareiškė, kad ir su Lenkija Vyriausybė pasiruošusi derėtis, jei ji grąžins teritorijos dalį su sostine Vilniumi. To meto Lietuvos politikai neabejojo, kad ši teritorija jiems teisėtai priklauso, tačiau Lenkijos steigiamasis seimas 1919 m. balandžio 4 d. posėdyje taip pat įpareigojo savo vyriausybę „kuo greičiau išvaduoti nuo sovietų Lenkijos rytų žemes „su jų sostine Vilniumi“ ir prijungti jas prie Lenkijos Respublikos“¹⁹². (R. Žepkaitė rašė, kad šis Lenkijos seimo nutarimas priimtas 1919 m. balandžio 5 d.¹⁹³.)

Raudonajai armijai įžengus į Lenkiją, 1920 m. liepos 4 d. Lenkijos užsienio reikalų ministras E. Sapieha atsiuntė Lietuvos užsienio reikalų ministrui J. Purickiui telegramą, kurioje „[...] Lenkijos vyriausybė nusprendė pripažinti Lietuvos Steigiamąjį Seimą ir jo pastatytą vyriausybę kaip faktiškai nepriklausomas organizacijas“¹⁹⁴. Telegramoje E. Sapieha taip pat pareiškė, kad Lenkijos vyriausybė pasiruošusi užmegzti su Lietuvos Vyriausybe draugiškus santykius. Ši nota traktuojama kaip Lietuvos pripažinimas *de facto*. Liepos 10 d. Spa konferencijoje (Belgijoje) Lenkija, spaudžiama Anglijos ir Prancūzijos delegacijų, sutiko perduoti Vilnių „Lietuvos okupacijon“, o galutinai jo likimą norėjo išspręsti tarptautinėje konferencijoje¹⁹⁵.

Lietuvos Steigiamojo Seimo nariai dar prieš Spa konferencijos nutarimą greitai sureagavo į Sovietų Rusijos ir Lenkijos karo padėties pasikeitimus. LSLDP ir LVS Seimo frakcijų blokas bendrame posėdyje su socialdemokratais 1920 m. liepos 9 d.

¹⁹² Urbšys J. *Medžiaga Vilniaus ginčo diplomatinei istorijai*, p. 8.

¹⁹³ Žepkaitė R. *Diplomatija imperializmo tarnyboje*, p. 58.

¹⁹⁴ Urbšys J. *Medžiaga Vilniaus ginčo diplomatinei istorijai*, p.16.

¹⁹⁵ Gaigalaitė A. Dr. Juozo Purickio veikla siekiant Lietuvos tarptautinio pripažinimo (1920 06 19–1922 01 01) // *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, p. 40.

priėmė rezoliuciją, kurioje nutarta pareikalauti iš lenkų atiduoti Vilnių, o jiems nesutikus, užimti Vilnių jėga. Taip pat paraginti Lietuvos delegaciją Maskvoje kuo greičiau pasirašyti taikos sutartį su Rusija. Socialdemokratas S. Kairys ir liaudininkas L. Natkevičius buvo įpareigoti tą patį vakarą supažindinti su rezoliucija Užsienio ir Krašto apsaugos ministerijas¹⁹⁶. Posėdžio pradžioje, kol dar nebuvo prisijungę socialdemokratai, beveik visi LSLDP ir LVS frakcijų atstovai, išskyrus A. Rimką, pasisakė, kad būtinai reikia užimti Vilnių. Vėliau atvyko liaudininkų atstovas Vyriausybėje krašto apsaugos ministras plk. Konstantinas Žukas, taip pat prisijungė LSDP frakcija ir buvo priimta aukščiau minėta rezoliucija. Platesnės diskusijos ir A. Rimkos argumentai posėdžio protokole neaprašyti.

Tą pačią liepos 9 d. bendrame Lietuvos Vyriausybės ir Seimo frakcijų posėdyje buvo nutarta Lenkijai pateikti ultimatumą, o kariuomenei įsakyta žygiuoti į Vilnių¹⁹⁷. Aišku, kad Steigiamasis Seimas tuo metu dar nežinojo apie Spa konferencijos nutarimus. A. Gaigalaitė teigė, kad Lietuva apie Spa konferencijos nutarimą perduoti Vilnių jai sužinojo liepos 12 d.¹⁹⁸. Č. Laurinavičius rašė, kad liepos 12 d. Didžiosios Britanijos atstovas Stephen Tallents perdavė Lietuvos Vyriausybei penkis Lenkijos vyriausybės klausimus: 1) kokios Lietuva nori sutarties dėl Vilniaus perėmimo – žodžiu ar raštu, 2) ar pažada Vilnių ginti ginklu, 3) ar bus amnestuoti priešiški Lietuvai lenkų organizacijų nariai, 4) ar Lenkijos kariuomenė galės pasitraukti su ginklu, 5) ar Lietuva sutinka Vilniaus klausimo sprendimą perduoti Tautų Sąjungai. Sulaukusi teigiamo atsakymo į paskutinį klausimą, Lenkija žadėjo atitraukti kariuomenę per 24 valandas¹⁹⁹. Lietuvos Ministrų kabinetas atsakė, kad sutartis sudaroma žodžiu, Lietuva laikysis neutraliteto, bet gins savo teritoriją, sutiko duoti amnestiją priešiškių politinių organizacijų dalyviams, tačiau pareiškė, kad Lenkijos kariuomenė, pasilikusi Vilniuje, bus internuota ir nesutiko Vilniaus klausimo sprendimo perduoti Tautų Sąjungai. Liepos 13 d. A. Tiškevičius iš Londono J. Purickiui atsiuntė telegramą, kurioje pranešė apie Spa konferencijos nutarimą, kad Lenkijos kariuomenė atsitraukia iš Vilniaus ir evakuotą teritoriją perduoda Lietuvai

---

¹⁹⁶ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 07 09 // *LMABRS*, f. 122–22, l. 9.

¹⁹⁷ Laurinavičius Č. Geopolitikos ir demokratijos dilema: moderniosios Lietuvos užsienio politika ir Steigiamasis Seimas // *1920–1922 metų parlamentinė patirtis: sprendimų politika, tikslai ir aplinkybės*, p. 36.

¹⁹⁸ Gaigalaitė A. Dr. Juozo Purickio veikla siekiant Lietuvos tarptautinio pripažinimo (1920 06 19–1922 01 01) // *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, p. 48.

¹⁹⁹ Laurinavičius Č. *Lietuvos – Sovietų Rusijos taikos sutartis*, p. 146–147.

Anglijos spaudžiami, o Rusijai pasiūlyta sustabdyti karą²⁰⁰. Tačiau Lietuvos kariuomenė sulaukė Lenkijos kariuomenės pasipriešinimo, o J. Pilsudskio įsakymas perduoti Vilnių Lietuvai atėjo tik liepos 14 d., kai jau veržėsi Raudonoji armija.

1920 m. liepos 16 d. į Seimo 28-ąjį posėdį atvykęs krašto apsaugos ministras plk. K. Žukas informavo, kad Lietuvos kariuomenė liepos 15 d. įžengė į Vilnių, bet žygiuodama patyrė stiprų Lenkijos kariuomenės pasipriešinimą, nors buvo duotas J. Pilsudskio įsakymas atiduoti Vilnių Lietuvai. Užsienio reikalų ministras J. Purickis pranešė, kad Lietuvos kariuomenės žygį į Vilnių sulaukė ne tik Lenkijos kariuomenė, bet ir telegramos iš Londono ir Paryžiaus, reikalaujančios nepulti Lenkijos²⁰¹. Lietuva tikėjosi, kad didžiosios valstybės tuo metu pripažins ją *de jure*, nes Spa tebevyko tarptautinė konferencija, kurioje buvo svarstomas ir Lietuvos nepriklausomybės klausimas, todėl teko nusileisti.

1920 m. liepos 21 d. 29-ajame posėdyje Žydų frakcija perskaitė nepaprastąjį pareiškimą apie besitraukiančios Lenkijos kariuomenės plėšikavimą ir taikių gyventojų žydų žudymą Vilniaus krašte, prašydami sudaryti Seimo komisiją tiems įvykiams ištirti²⁰². Lenkų frakcijos atstovas B. Liaus pareiškė protestą, kai žydų atstovas lenkų kariuomenę pavadino „plėšikų gauja“. Krikščionis demokratas V. Bičiūnas stebėjosi, kad Lenkų frakcijos atstovas nori Seime atstovauti kitai valstybei ir gina svetimos valstybės kariuomenę. Seimo dauguma nusprendė, kad komisiją turi sudaryti vykdomoji valdžia, dalyvaujant Seimo atstovams.

Rugpjūčio 15 d. Ministras Pirmininkas K. Grinius Seime perskaitė deklaraciją, kurioje pabrėžė, kad Vyriausybė nesiūlo Vilniaus krašto gyventojams plebiscito, bet pažada leisti vartoti gimtąsias kalbas ne tik bažnyčiose ar mokyklose, bet ir valstybės įstaigose. Taip pat Vyriausybė įsipareigojo atkurti ekonomiką, panaikinti luomų nelygybę, duoti žemės tiems, kas ją dirba, sutvarkyti savivaldybių įstaigas bei surengti rinkimus į Lietuvos Seimą²⁰³.

Deklaracijai pritarė savo kalbose krikščionis demokratas V. Bičiūnas, liaudininkų lyderis M. Sleževičius. Jie abu pasisakė prieš referendumus ar plebiscitus Vilniaus krašte. KD bloko lyderis M. Krupavičius pasakė, kad lenkų dvarininkai Vilniaus krašte nori apsisprendimo ir teritorinės autonomijos, kad jų rankose buvo

²⁰⁰ A. Tiškevičiaus ir O. Milašiaus telegrama Užsienio reikalų ministrui J. Purickiui, Londonas, 1920 07 13 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 74, l. 40.

²⁰¹ 1920 07 16 I sesijos 28 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

²⁰² 1920 07 21 I sesijos 29 posėdis // ten pat.

²⁰³ 1920 08 15 I sesijos 41 posėdis // ten pat.

visos valstybinės ir visuomeninės įstaigos. Jis neslėpė, kad įvykdžius plebiscitą, jo rezultatai bus ne Lietuvos naudai, nes to krašto žmonės nėra pakankamai sąmoningi:

„Plebiscitas atiduos tą kraštą dvarininkam lenkam, o darbo žmonės, norėdami nusikratyti jų jungo, atiduos jį sovietam. Tad tuo būdu socialdemokratai pasigerins ir Varšuvai ir Maskvai“²⁰⁴.

Diskusijose pasisakęs socialdemokratas K. Venclauskis kritikavo Vyriausybės deklaraciją, kad ji nemato užsienio politikos ir ekonominių sunkumų prijungiant išvaduotus kraštus, pasisakė už tai, kad Vilniaus kraštui būtų palikta teisė apsispręsti ir suteikta amnestija. Socialdemokratas V. Čepinskis teigė, kad jam yra brangus Lietuvos tautinis sustiprėjimas, bet plebiscitas Lietuvos rytuose jam atrodo neišvengiamas, jei ne dabar, tai ateityje.

Žydų atstovas N. Rachmilevičius pareiškė žydų lojalumą Lietuvos valstybei ir prašė suteikti galimybę žydams dirbti valdžios ir savivaldybės įstaigose ir taip prisidėti prie šalies atkūrimo. S. Rozenbaumas, kalbėdamas savo vardu, pasisakė prieš plebiscitą, bet sutiko, kad reikalinga amnestija bei pilietinių, politinių ir tautinių teisių suteikimas lenkams, jei jie parodys, kad nori būti gerais Lietuvos piliečiais. Jis manė, kad pavojinga ir klaidinga visą Vilniaus miesto valdybą perduoti į lenkų rankas.

Pasibaigus diskusijoms buvo pasiūlytos trys rezoliucijos – LSLDP ir LVS, KD ir LSDP. Koalicijos partnerių rezoliucijos iš esmės buvo vienodos, todėl buvo sujungtos į vieną, kurioje buvo išreikštas pritarimas Vyriausybės deklaracijai dėl išvaduoto Vilniaus krašto ir pasiūlyta paskelbti ją visam kraštui. KD bei LSLDP ir LVS pasisakymai atspindėjo valdančiosios krikščionių demokratų ir valstiečių liaudininkų koalicijos nuomonę.

Socialdemokratų rezoliucija pripažino, kad deklaracija nepatenkina demokratinių sluoksnių reikalavimo, nes „neduoda atvaduotiem kraštam apsisprendimo teisės, neduoda laidavimų pilietinių teisių vykinimo, neteikia darbininkų klasei veikimo laisvės, nenurodo plano nedarbui prašalinti, vykina savo nusistatymą karo padėčia atsiremdu“²⁰⁵. Seimo dauguma pritarė valdančiosios koalicijos rezoliucijai.

Diskusijose dėl Vyriausybės deklaracijos aiškėja dvi tendencijos: valdančiosios

---

²⁰⁴ 1920 08 15 I sesijos 41 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

²⁰⁵ Ten pat.

koalicijos noras prijungti Vilniaus kraštą tiesiogiai ir socialdemokratų reikalavimas surengti šioje teritorijoje plebiscitą. Tai atsispindėjo ir jų pasiūlytose rezoliucijose. Valdančioji koalicija nenorėjo ir bijojo plebiscito, galvodama, kad jis bus ne Lietuvos naudai, nes Vilniaus krašto gyventojų sąmoningumas jiems kėlė abejonių.

Steigiamojo Seimo stenogramose neatsispindi Lenkų frakcijos nuomonė šiuo klausimu, tačiau K. Buchowskis rašė, kad Lietuvos Vyriausybė iš pradžių kreipėsi į Lenkų frakciją, siūlydama bendradarbiauti rengiant Vilniaus krašto statuso Lietuvos valstybėje projektą. Pasirodo, Adolfas Grajevskis kartu su M. Romeriu paruošė Vilniaus krašto autonomijos projektą, tačiau Lietuvos Vyriausybė jam nepritarė. Lenkijos frakcija nenorėjo, kad į Vilnių būtų perkelta Lietuvos sostinė, nes A. Snelevskio nuomone, Vilniaus valdymas turi būti laikino pobūdžio, kol šiam kraštui bus suteikta galimybė apsispręsti²⁰⁶.

Vilnius buvo istorinė Lietuvos sostinė, todėl visos frakcijos neabejojo, kad Vilnius turi priklausyti Lietuvai. Jų nuomonės skyrėsi tik dėl Vilniaus krašto prijungimo būdų. Žydų frakcijos nuomonė sutapo su valdančiosios koalicijos nuomone. Socialdemokratai galvojo, kad plebiscitas Vilniaus krašte yra neišvengiamas ir anksčiau ar vėliau jį teks surengti.

Lenkijos atstovai plk. Mieczyslawas Mackiewiczus ir kpt. Adamas Römeris 1920 m. rugpjūčio pabaigoje buvo atvykę į Kauną norėdami įtraukti Lietuvą į karą su Sovietų Rusija. Nors jų misija nepasisekė, savo raportuose jie rašė, kad Lenkijai palankūs yra liaudininkai, Ministras Pirmininkas K. Grinius ir socialdemokratai²⁰⁷. (Tuo metu lenkų informacija apie lietuvių politines nuotaikas dažnai būdavo klaidinga.)

Lenkijos kariuomenei pasiekus laimėjimų prieš Raudonąją armiją, Vilniaus krašte smarkiai augo lenkų opozicija, nukreipta prieš lietuvių valdymą. Pasikeitus jėgų pusiausvyrai Sovietų Rusijos ir Lenkijos kare, Lenkijos kariuomenė perėjo į puolimą ir priartėjo prie Lietuvos sienų, prasidėjo kariuomenių susidūrimai.

1920 m. rugsėjo 17 d. Steigiamojo Seimo 42-ajame posėdyje užsienio reikalų ministras J. Purickis padarė pranešimą apie Lietuvos konfliktą su Lenkija ir jo sprendimą Antantės Aukščiausioje Taryboje. Jis informavo, kad 1920 m. rugpjūčio 27 d. Lietuvos Vyriausybė pasiuntė notą Lenkijai, kurioje pranešė apie Lietuvos

---

²⁰⁶ Buchowski K. Polacy w sejmach litewskich 1920–1927 // *Studia z dziejow Rosji i Europy Srodkowo–Wschodniej*, t. XXXII, s. 75.

²⁰⁷ Łossowski P. *Stosunki polsko – litewskie w latach 1918–1920*, p. 228.

neutralumą Lenkijos ir Sovietų Rusijos kare bei prašė, kad Lenkijos kariuomenė neitų į Lietuvos teritoriją. Lenkija atsiuntė savo derybininkus, tačiau nesulaukusi derybų pabaigos rugpjūčio 30–31 d. Lenkijos kariuomenė puolė Lietuvos kariuomenę ties Augustavu, ir atstūmė ją anapus buvusios Foscho linijos²⁰⁸. Ministras pareiškė, kad Kalvarijos derybose Lenkijos delegacija griežtai reikalavo pasitraukti už gruodžio 8 d. linijos, bet Lietuvos delegacija atsisakė tai padaryti, nes, jei kovų nėra, kariuomenė pasilieka ten kur stovi. J. Purickis supažindino su Lenkijos notos Tautų Sąjungai turiniu. Lenkija kaltino Lietuvą, kad: 1) ji leido Sovietų Rusijos kariuomenei eiti per savo teritoriją ir įkurti ten karinę bazę; 2) užėmė dalį Lenkijos teritorijos; 3) nepripažįsta Antantės nustatytos gruodžio 8 d. linijos; 4) nepaskelbusi karo puolė Seinus; 5) koordinuoja savo veiksmus su Sovietų Rusija. J. Purickis paneigė visus kaltinimus. Jis aiškino, kad sovietų kariuomenei buvo leista eiti tik per tas sritis, kurias buvo okupavusi Lenkijos kariuomenė, o dėl lenkų tautinių teritorijų, tai tos teritorijos ties Augustavu yra ginčytinos. Jos gali būti nustatytos tik abiems valstybėms susitarus, o tokio susitarimo su Lenkija nebuvo. Dėl Seinų puolimo ministras sakė, kad Lietuvos kariuomenė tik gynėsi, nes Lenkijos kariuomenė puolė pirma. Jis aiškino, kad veiksmai su Rusija nebuvo suderinti, nes kai kariavo Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės, rusų fronte buvo ramu. J. Purickis atkreipė dėmesį, kad Lenkijos diplomatijos veiksmai ir straipsniai spaudoje rodo, kad susitarti su Lietuva Lenkija nenori.

J. Urbšys rašė, kad pasibaigus deryboms Kalvarijoje, rugsėjo 22 d. Lenkijos kariuomenė atakavo Lietuvos kariuomenę visu frontu, pralaužė ją, perėjo gruodžio 8 d. liniją, persikėlė per Nemuną, atskirdama vieną Lietuvos kariuomenės dalį nuo karo vadovybės, tokiu būdu sumaišius Lietuvos kariuomenės dalis į Sovietų Rusijos kariuomenės dalių tarpą. Taip padariusi, Lenkijos vyriausybė „gavo įrodymus“, kad Lietuvos kariuomenė bendradarbiauja su Sovietų Rusijos kariuomene ir pranešė apie tai Tautų Sąjungai²⁰⁹. Vis dėlto Sovietų Rusijos pasiuntinio Lietuvoje A. Akselrodo pranešimai G. Čičerinui rodo, kad K. Griniaus Vyriausybė rugsėjo 16 d. sutiko patvirtinti, kad tebegalioja taikos sutarties 2-ojo punkto slaptasis priedas, pagal kurį Lietuva sutiko praleisti per savo teritoriją Rusijos kariuomenės dalinius, kariaujančius su Lenkijos kariuomene. Taip pat pažadėjo, kad prireikus Lietuvos kariuomenė

²⁰⁸ 1920 09 17 I sesijos 42 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

²⁰⁹ Urbšys J. *Medžiaga Vilniaus ginčo diplomatinei istorijai*, p. 37.

sutrauks prie savęs dalį Lenkijos kariuomenės, kad palengvintų raudonarmiečių padėtį. Be to, išpareigojo rusams teikti slaptas žinias apie Lenkijos kariuomenės dislokaciją bei tiekti Raudonajai armijai maisto produktų, amunicijos ir arklių²¹⁰, tačiau nepavyko rasti informacijos, ar Steigiamasis Seimas žinojo apie tokius Vyriausybės pažadus.

Nesėkmingai pasibaigus Kalvarijos deryboms, Lietuvos kariuomenei pralaimėjus mūšį Lenkijos kariuomenei ties Gibais, 1920 m. rugsėjo 24 d. LSLDP ir LVS frakcijų pasitarime buvo svarstytas Lenkijos kariuomenės puolimo ir karo padėties klausimas. L. Natkevičius ir V. Lašas manė, kad Lietuvos diplomacija padarė klaidą neatitraukusi kariuomenės iki gruodžio 8 d. linijos ir davė Lenkijos kariuomenei pretekstą pulti. Dr. Jonas Staugaitis paprieštaravo, kad Lietuvos padėtis pasunkėjo dėl to, kad Sovietų Rusijai pradėjo nesisekti kare su Lenkija. Jis teigė: „geruoju nei lenkai, nei Santarvė mums Vilniaus neduos. Ar ne laikas mums būtų pagalvoti apie kitokią orientaciją“²¹¹. Lenkijos kariuomenės puolimai Seimo nariams kėlė baimę dėl Vilniaus likimo. Be to, Lietuvos kariuomenė buvo sutraukta prie Suvalkų, o Vilnių saugojo gana nedidelės pajėgos. Tame posėdyje turbūt pirmą kartą Lietuvos politikai prabilo apie orientacijos pakeitimą, nusivylę Antantės politika Lietuvos atžvilgiu.

Steigiamasis Seimas dėl karinio konflikto su Lenkija 1920 m. rugsėjo 25 d. sušaukė nepaprastąjį posėdį. Ministras Pirmininkas K. Grinius ir krašto apsaugos ministras plk. K. Žukas pranešė apie Lenkijos vyriausybės telegramą ir Lenkijos kariuomenės puolimus. LSLDP frakcijos lyderis M. Sleževičius savo karštoje kalboje pritarė Vyriausybės veiksams ir kvietė ginti Lietuvos nepriklausomybę. Jis kaltino Lietuvos dvarininkus „priešvalstybiniu darbu lenkų naudai“ ir kvietė visuomenę sekti kiekvieną dvarą, kartu pagyrė žydų ir gudų tautines mažumas, kurios „eina kartu su lietuvių tauta“. Kad reikia ginti nepriklausomybę pritarė LDF atstovas Jonas Valaitis, LKDP atstovai Emilija Spudaitė-Gvildienė ir Pijus Kriščiūnas.

Vokiečių atstovas Seime Oskaras Biuchleris patikino, kad 66 tūkstančiai Lietuvos vokiečių „laiko save Lietuvos sūnumis“, jis perskaitė Lietuvos vokiečių partijos Centro valdybos rezoliuciją, kurioje reiškiamas ištikimybė Lietuvai ir žadama

²¹⁰ Butkus Z. Pirmasis Sovietų pasiuntinys Lietuvoje A. Akselrodas: diplomatinės veiklos pusmetis (1920 m rugsėjis – 1921 m. kovas) // *Lietuvos istorijos metraštis 1996*, p. 124.

²¹¹ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 09 24 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 46.

parama Vyriausybei „kovoje su imperialistine Lenkija“²¹². Žydų frakcijos atstovas N. Rachmilevičius taip pat pažadėjo darbais ir aukomis ginti Lietuvos nepriklausomybę ir protestavo prieš „Lietuvos sienų laužymą“. KD atstovas Juozas Akmenskis išreiškė savo rinkėjų požiūrį į santykius su Lenkija, kviesdamas Vyriausybę rasti būdų apsiginti ir paieškoti draugiškų valstybių, kurios suteiktų konkrečią pagalbą Lietuvai, o nežiūrėtų į ją kaip į Lenkijos dalį.

LSDP lyderis S. Kairys savo kalboje pažymėjo, kad Lenkija perėmė Vakarų Europos žandaro vaidmenį ir jos tikslas ne tik kovoti su sovietais, bet ir įsigalėti Lietuvoje. Jis teigė, kad pabėgę lenkai dvarininkai siekia atgauti savo dvarus Lietuvoje, kritikavo „prancūzų imperialistus, remiančius Lenkiją“ ir anglų buržuaziją, kuri remia Lietuvą tik siekdama ją išnaudoti. Kritikavo Seimo daugumos užsienio ir vidaus politiką, bet pasisakė už valstybės gynimą. Jam pritarė socialdemokratas Jurgis Daukšys. Už valstybės gynimą pasisakė ir LVS atstovas Povilas Kuzminskis, krikščionis demokratas V. Bičiūnas. KD bloko lyderis M. Krupavičius stebėjosi, kad tuo metu, kai visi reiškia pasiryžimą ginti Lietuvą, Lenkų frakcija tyli. Jis pareiškė, kad „jų elgesys Seime ir Seimo komisijose mum parodo, kad toji „trijų“ frakcija tai yra Varšuvos idealų atstovybė“²¹³.

Vėliau kalbėjęs liaudininkas L. Natkevičius kritikavo „Lenkijos imperialistinę politiką“, lenkiškus Kauno laikraščius, be to, Lietuvos ir Lenkijos kare jis matė socialinę kovą – valstiečio kovą su dvarininku. Posėdžio pabaigoje buvo priimta rezoliucija, kurioje Seimas pritarė Vyriausybės veiksams, siekiant apginti Lietuvą. Taip pat buvo priimtas atsišaukimas į Lietuvos piliečius. Atsišaukime Lenkijos ir Lietuvos konfliktas traktuojamas ne tik kaip konfliktas tarp dviejų valstybių, bet ir kaip socialinis konfliktas – dvarininkų kova su valstiečiais. Jame rašoma:

„Ginkimės nuo svetimos, mūsų dvarininkų vedamos kariuomenės, nes jei nesiginsime, tai dvarininkai pas mus viršų paims, tai mes niekad negalėsime žemės reformos padaryt, tai dvarai dvarininkų rankose liks arba bus išdalinti lenkų legionininkams“²¹⁴.

Lenkų frakcija vėliau įteikė protesto pareiškimą prieš kai kurių Seimo narių kalbas, jų nuomone, kurstančias vieną gyventojų dalį prieš kitą, teigė, kad jau prasidėjo lenkų visuomenės persekiojimas, kaltino Seimo prezidiumą dėl pasyvaus

²¹² 1920 09 25 I sesijos Nepaprastasis posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

²¹³ Ten pat.

²¹⁴ Steigiamojo Seimo atsišaukimas „Piliečiai“. Kaunas, 1920 09 25 // *VDKM*, 15968–S.

elgesio. Seimo Pirmininkas A. Stulginskis paneigė Lenkų frakcijos kaltinimus, o dėl lenkų užpuldinėjimo patarė kreiptis į administracijos ir teismo įstaigas.

Šiame posėdyje visos frakcijos, išskyrus Lenkų, buvo vieningos ir pasisakė už valstybės gynimą. Nemažai krikščionių demokratų ir liaudininkų atstovų smerkė Lietuvos lenkų dvarininkų priešvalstybinę veiklą. Vertinant Lenkijos ir Lietuvos karo priežastis liaudininkų ir socialdemokratų atstovų kalbose, į pirmą vietą iškeliamas socialinis klausimas – dvarininkų ir valstiečių kova dėl žemės. Socialdemokratams nevenge Vyriausybės užsienio ir vidaus politikos kritikos dėl darbo žmonių išnaudojimo, tuo demonstruodami, kad jie yra opozicija. Lenkų frakcija savo nuomonės neišsakė, bet vėliau įteikė protestą dėl tautinės nesantaikos kurstymo. Jų veiksmai rodo, kad karinio konflikto su Lenkija metu Lietuvos Steigiamojo Seimo Lenkų frakcija neišlaikė lojalumo Lietuvai egzamino.

Steigiamojo Seimo Užsienio reikalų, Krašto apsaugos ir Finansų ir biudžeto komisijų jungtiniame posėdyje 1920 m. rugsėjo 26 d. dėl konflikto su Lenkija išrinktas Vyriausiasis Lietuvos gynimo komitetas ir nutarta pasiųsti Seimo delegaciją, kurią sudarytų 4 frakcijų atstovai, į Antantės valstybes ir Tautų Sąjungą²¹⁵. VLGK sudarė: pirmininkas – M. Sleževičius, vicepirmininkas – M. Krupavičius, sekretorius – P. Ruseckas, išdininkas – vokiečių atstovas O. Biuchleris, nariai: kunigas Juozas Vailokaitis, žydų tarybos įgaliotinis O. Finkelšteinas, Lietuvos šaulių sąjungos pirmininkas Vladas Putvinskis, baltarusių atstovas Bojevas, atstovas nuo Krašto apsaugos ministerijos mjr. Jonas Motiejūnas–Valevičius²¹⁶. Visi komiteto nariai, išskyrus V. Putvinskį, Bojevą ir J. Motiejūną–Valevičių buvo Steigiamojo Seimo atstovai. Vėliau VLGK įkūrė Propagandos biurą, kuriam vadovavo Seimo narys, krikščionis demokratas kunigas A. Šmulškštys.

Šalia politinių veiksmų Seimas ėmėsi ir ekonominių sankcijų, norėdamas susilpninti Lenkiją remiančių Lietuvos dvarininkų įtaką. 1920 m. rugsėjo 27 d. posėdyje Seimo Prezidiumas pasiūlė svarstyti „Įstatymą dėl privatių savininkų žemių naudojimo“²¹⁷. Jį priėmus, Žemės ūkio ministerija galėjo perimti savininkų paliktus dvarus ir juos išnuomoti bežemiams ir mažažemiams, taip pat apkarpyti visus dvarus iki 70 dešimtinių. Lenkų frakcijos atstovai A. Grajevskis ir Bronislavas Liaus

²¹⁵ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 09 27 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 49.

²¹⁶ *Vyriausiasis Lietuvos gynimo komitetas*. Kaunas, 1921, p. 10.

²¹⁷ 1920 09 27 I sesijos 45 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

prieštaravo šiam įstatymui, įžiūrėdami jame tik politinius motyvus ir bausmės pobūdį. M. Krupavičius teigė, kad šį įstatymą reikia priimti tik dėl ekonominių motyvų. Nors krikščionys demokratai neigė šio įstatymo politinius motyvus, vis dėlto jis pirmiausiai buvo nukreiptas prieš dvarininkus, kurie buvo pabėgę į Lenkiją.

L. Želigovskio kariuomenei okupavus Vilnių, spalio 9 d. Steigiamajame Seime buvo sušauktas jungtinis Seniūnų sueigos, Užsienio, Krašto apsaugos, Finansų ir biudžeto komisijų posėdis, dalyvaujant Vyriausybės ir VLGK atstovams, kuriame buvo svarstoma susidariusi padėtis²¹⁸. Po išsamių pranešimų buvo duoti nurodymai Seimo Užsienio reikalų, Krašto apsaugos ir Finansų komisijoms, kad jos ištirtų padėtį savo srityse ir pasiūlytų projektus. Spalio 10 ir 11 d. šios komisijos ir kai kurie Seimo nariai dirbo pavestą darbą: Krašto apsaugos komisija svarstė būdus, kaip greičiau suorganizuoti ir parengti karui su Lenkija daugiau kariuomenės, Finansų ir biudžeto komisija ieškojo reikalingų pinigų šaltinių, o Užsienio reikalų komisija rūpinosi diplomatine akcija. Visos komisijos dirbo kontaktuodamos su atitinkamų ministerijų atstovais. Spalio 11 d. vakare vėl buvo sušauktas Seniūnų sueigos, Užsienio reikalų, Krašto apsaugos bei Finansų ir biudžeto komisijų posėdis, dalyvaujant Vyriausybės atstovams ir pirmininkaujant Seimo Pirmininkui A. Stulginskiui. Pranešimą padarė Ministras Pirmininkas K. Grinius, papildomų žinių suteikė krašto apsaugos ministras plk. K. Žukas, vidaus reikalų ministras Rapolas Skipitis, švietimo ministras K. Bizauskas bei Suvalkuose derybose su Lenkijos delegacija dalyvavęs V. Čarneckis. Po pranešimų pasisakė KD, LSLDP ir LVS bloku, LSDP ir žydų frakcijos atstovai. Buvo priimta rezoliucija dėl tolesnio darbo, tačiau ji nebuvo skelbiama.

LSLDP ir LVS bloko frakcijų posėdyje 1920 m. spalio 13 d. atstovas iš Vilniaus Danielius Alseika pranešė, kaip L. Želigovskio kariuomenė užėmė Vilnių. Jis papasakojo, kad vietos civiliai gyventojai dar prieš ateinant Lenkijos kariuomenei užpuldinėjo Lietuvos kareivius, o L. Želigovskio kariuomenę apie 1500 žmonių minia sutiko su gėlėmis²¹⁹. D. Alseika informavo, kad dauguma Lenkijos kariuomenės – ne vietiniai gyventojai. Svarstyta derybų su L. Želigovskiu klausimas, tačiau bendras nutarimas nepriimtas. Jungtiniame abiejų partijų centro komitetų posėdyje griežtai pasisakyta prieš bet kokias derybas su L. Želigovskiu ir pasiūlyta Vyriausybei imtis

²¹⁸ Steigiamasis Seimas ir nauja lenkų okupacija // *Lietuva*, 1920 10 14, Nr. 223, p. 1.

²¹⁹ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 10 13 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 67–68.

priemonių kraštui apginti²²⁰. Viename iš LSLDP ir LVS bloko posėdžių V. Lašas prasarė, kad K. Grinius nepaklausė frakcijos nutarimo ir buvo už derybas su L. Źeligovskiu, dėl to liaudininkai turėjo daug ginčų su kitomis frakcijomis²²¹.

1920 m. spalio 15 d. 51–ajame Seimo posėdyje Ministras Pirmininkas oficialiai informavo, kad L. Źeligovskio kariuomenė spalio 9 d. užėmė Vilnių²²². K. Grinius pabrėžė, kad kelias savaites Vilniaus kraštą valdant Lietuvai čia buvo įvesta ramybė ir tvarka, suorganizuotos laikinos savivaldybės, persikėlė visos ministerijos, o dauguma gyventojų buvo patenkinti Vyriausybės valdymu.

Užsienio reikalų viceministras P. Klimas kalbėjo apie Suvalkų derybas ir sutarties sulaužymą bei ministerijos veiksmus tuo momentu. Jis atskleidė, kad Vilniuje apie planuojamą L. Źeligovskio žygį buvo žinoma prieš kelias savaites, vadinasi, dar vykstant deryboms Suvalkuose. Lietuvos atstovas prie Tautų Sąjungos A. Voldemaras pranešė apie Lietuvos ir Lenkijos santykių eigą Tautų Sąjungoje. Diskusijų dėl valdžios atstovų pranešimų Seime nebuvo. Apie priežastis, kodėl L. Źeligovskio kariuomenė taip lengvai užėmė Vilnių, nebuvo kalbėta. Vyriausybė ir Seimas neabejojo, kad L. Źeligovskio akcija suplanuota ir įvykdyta J. Pilsudskio bei Lenkijos Vyriausybės. P. Łossowski rašė, kad L. Źeligovskiui tiesiogiai buvo pavaldūs 14 tūkstančių kareivių, kuriuos dengė apie 50 tūkstančių Lenkijos 3-osios divizijos kareivių ir apie 14 tūkstančių 2-osios divizijos kareivių. Kartu jie sudarė apie 80 tūkstančių kareivių kariuomenę, kuri keturis kartus viršijo Lietuvos kariuomenės, ginančios Vilnių, skaičių²²³. R. Źepkaitė nurodė, kad gen. L. Źeligovskio ginkluotąsias pajėgas sudarė 15 393 žmonės, o visa Lietuvos kariuomenė turėjo apie 19 000 karių²²⁴.

Lenkijos Seimui apie L. Źeligovskio „maištą“ ir Vilniaus užėmimą pranešė Ministras Pirmininkas Wincentas Witosas 172-ajame posėdyje 1920 m. spalio 14 d.²²⁵. Jis informavo, kad Vilniaus krašte susidariusi „Vidurinės Lietuvos valdančioji komisija“ atsiuntė deklaraciją, kurioje prašo apginti nuo puolimo iš rytų ir atsiųsti į Vilnių delegaciją deryboms. Lenkijos premjeras išreiškė oficialią

²²⁰ Jungtinio LSLDP ir LVS centro komiteto ir Steigiamojo Seimo frakcijų bloko posėdis 1920 10 13 // *LMABRS*, f. 199–104, l. 68.

²²¹ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 11 10 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 101.

²²² 1920 10 15 I sesijos 51 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

²²³ Łossowski P. *Stosunki polsko – litewski w latach 1918–1920*, p. 273.

²²⁴ Źepkaitė R. *Lietuva ir didžiosios valstybės 1918–1939 m.*, p. 52.

²²⁵ *Sprawozdanie stenograficzne z 172 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 14 10 1920.*

Vyriausybės nuomonę, teigdamas, kad Lenkija visada pritarė laisvam Vilniaus žemės apsisprendimui, tačiau laiko ją Lenkijos dalimi, atsižvelgdama į daug kartų išreikštą to krašto žmonių norą. Prieš siųsdama delegaciją Lenkijos Vyriausybė išsiaiškino, ar „Valdančioji komisija“ tikrai turi tikslą užtikrinti laisvą žmonių apsisprendimą ir pažadėjo jį ginti nuo išorės jėgų. Neoficialiai Lenkija rėmė L. Želigovskio kariuomenę, apie tai žinias tiesiogiai iš Vilniaus gaudavo Lietuvos atstovas Tautų Sąjungoje A. Voldemaras²²⁶.

1920 m. spalio 22 d. Lietuvos Steigiamojo Seimo posėdyje dėl karo su Lenkija nutarta Seimo darbą laikinai nutraukti ir išrinkti 7 asmenų Mažąjį Seimą, kurį sudarė: pirmininkas – A. Stulginskis ir nariai – M. Krupavičius, A. Tumėnas, M. Sleževičius, V. Lašas, K. Venclauskis ir N. Fridmanas. Spalio 23 d. įvyko tarpfrakcinis Steigiamojo Seimo narių pasitarimas drauge su VLGK. Nutarta, kad pertraukos metu Seimo atstovai VLGK nurodymais važinės į frontą ir provinciją, padės organizuoti šaulių būrius ir dirbs agitacinį darbą. Kiti nariai dirbs vyriausybinese įstaigose arba Mažajam Seimui, padėdami ruošti įstatymų projektus. Tą pačią dieną įvyko Steigiamojo Seimo prezidiumo, komisijų pirmininkų ir Mažojo Seimo atstovų pasitarimas. Nutarta, kad kai kurios komisijos dirbs ir Mažojo Seimo veiklos metu²²⁷. Seimo nariai karininkai grįžo į karinę tarnybą – gen. ltn. Jonas Galvydis Bykauskas, kpt. K. Škirpa, ltn. Antanas Matulaitis (1921 11 20 miręs nuo sužeidimų), veterinarijos gydytojas vyr. ltn. Feliksas Mikšys, kpt. L. Natkevičius, karo gydytojas kpt. Klemensas Vaitekūnas²²⁸.

Mažasis Seimas dirbo iki 1921 m. sausio 17 d. Dauguma Seimo atstovų dirbo propagandinį darbą: važinėjo po šalį, aiškindami žmonėms apie Lietuvos padėtį, platino atsišaukimus, rengė mitingus, kūrė gynimo komitetus, rinko aukas kariuomenei. Seimas taip pat stengėsi aprūpinti Lietuvos kariuomenę amunicija ir ginklais. Karinei medžiagai įsigyti buvo sudaryta ir spalio 19 d. pasiūsta į užsienį komisija: pirmininkas – Seimo narys, krikščionis demokratas Jonas Vailokaitis, nariai – Seimo narys, liaudininkas V. Račkauskas ir pilietis Jonas Fledžinskas²²⁹. Seimo Pirmininkas A. Stulginskis siuntė šifruotas telegramas Jonui Vailokaičiui į Londoną, pvz.: „Skubiai reikalinga apie 6000 rūbų komplektų ir 3000 šautuvų. Būk atsargus su

²²⁶ Pranešimas iš Vilniaus A. Voldemarui 1920 11 20 // *LMABRS*, f. 172–706, l. 1.

²²⁷ Iš Steigiamojo Seimo // *Lietuva*, 1920 10 24, Nr. 232, p. 1.

²²⁸ Plačiau: A. Veilentienės, M. Tamošaičio, L. Truskos straipsniai // *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*.

²²⁹ Įsakymas kariuomenei Nr. 482 § 9. Kaunas, 1920 11 15.

dideliais užsakymais [...]“²³⁰.

Mažasis Seimas per beveik trijų mėnesių laikotarpį surengė 45 posėdžius, apsvarstė 51 įstatymų sumanymą, iš kurių 25 įstatymus priėmė²³¹. Mažajame Seime pranešimus darė grįžę iš užsienio ministras J. Purickis ir delegacijų nariai. Taip pat dirbo kai kurios komisijos ir Seimo frakcijos. Išlikę protokolai rodo, kad LSLDP ir LVS frakcijos nuolat susirinkdavo į posėdžius. Svarstant opius užsienio politikos klausimus, posėdžiuose dalyvaudavo ne tik Seimo nariai, pranešimus darė atstovas iš Vilniaus D. Alseika, diskusijose pasisakydavo Motiejus Nasvytis, Adolfas Klimas.

1920 m. spalio 23 d. LSLDP ir LVS frakcijų posėdyje buvo svarstytas plebiscito klausimas Vilniaus krašte. V. Lašas savo pranešime konstatavo, kad gaunama informacija iš Tautų Sąjungos yra neaiški, todėl Vyriausybė negali apsispręsti. Jis norėjo sužinoti frakcijos narių nuomonę: ar klausyti Tautų Sąjungos, jei siūlytų Vilniui plebiscitą, ar paimti Vilnių ginklu? Dauguma pasisakė už tai, kad plebiscito nedaryti, nes Lietuva gali pralaimėti. Vincas Meilus ir A. Klimas išsakė nuotaikas kariuomenėje, pranešdami, jog dalis karininkų galvoja, kad, norint išsaugoti Lietuvą, dėl Vilniaus reikia nusileisti. A. Klimas suabejojo, ar kariuomenė „panorės eiti dėl Vilniaus kraują lieti“²³². Nutarta dėl informacijos trūkumo šito klausimo nespręsti.

Tautų Sąjungos sesijoje 1920 m. spalio 26 d. Belgijos užsienio reikalų ministras Paulas Hymansas pasiūlė plebiscitą, siekdamas išspręsti Lietuvos ir Lenkijos ginčą²³³. Lietuvos atstovas A. Voldemaras, nepasitaręs su Vyriausybe, iškart sutiko su šiuo pasiūlymu, tuo Lietuvos Seimą ir Vyriausybę pastatydamas į keblią padėtį. A. Voldemaras, atstovaudamas Lietuvai Tautų Sąjungoje dažnai veikė savo iniciatyva ir tokia jo veikla buvo didelė problema Lietuvos užsienio reikalų ministerijai.

Steigiamojo Seimo Užsienio reikalų komisijoje taip pat buvo analizuojamas plebiscito Vilniaus krašte klausimas. Lapkričio 16–17 d. Seimo Užsienio reikalų komisija kartu su ministru J. Purickiu ir viceministru P. Klimu parengė nutarimus dėl plebiscito vykdymo. Numatyta plebiscito teritorija, balsavimo forma, laikas ir kitos sąlygos. Balsavimas numatytas slaptas, nustatyta rinkimų į Steigiamąjį Seimą tvarka.

²³⁰ Šifruota Steigiamojo Seimo Pirmininko telegrama J. Vailokaičiui į Londoną 1920 11 01 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 74, l. 19.

²³¹ 1921 01 17 I sesijos 55 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

²³² Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 10 23 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 92–93.

²³³ Gaigalaitė A. Dr. J. Purickio veikla siekiant Lietuvos tarptautinio pripažinimo (1920 06 19–1922 01 01) // *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, p. 55.

Balsavimui buvo numatytos 4 zonos: Seinų–Punsko, Gardino–Lydos, Vilniaus, Slonimo. L. Želigovskio kariuomenė privalėjo būti išvesta, ją pakeisti turėjo tarptautinė Tautų Sąjungos kariuomenė. Balsuoti galėjo vyrai ir moterys, sulaukę 20 metų, kurie dar prieš karą gyveno ginčijamoje teritorijoje. Agitacija turėjo būti laisva, o išlaidas turėjo padengti abi valstybės proporcingai gyventojų skaičiui ir teritorijos dydžiui²³⁴. Apie komisijos darbus buvo reguliariai pranešama LSLDP ir LVS bloko posėdžiuose. Užsienio reikalų komisijos narys dr. Jonas Staugaitis 1920 m. lapkričio 17 d. pranešė, kad komisija, atsižvelgdama į baltarusių atstovų pasiūlymą, norėjo praplėsti plebiscitą gilyn į baltarusių gyvenamas žemes. Sritį, kurioje bus rengiamas plebiscitas, jis siūlė padalinti į 4 dalis: Slonimo, Gardino, Vilniaus ir Seinų, suteikiant teisę balsuoti piliečiams nuo 20 metų amžiaus. Komisija manė, kad turėtų būti išrinktas plebiscito komitetas, o lėšas jam skirtų abi valstybės²³⁵.

Seimo nariai atsižvelgė į baltarusių atstovų pasiūlymą, tikėdamiesi, kad plebiscito metu Vilniaus krašto baltarusiai palaikys Lietuvos pusę. 1920 m. lapkričio mėnesį baltarusių delegacija iš Rygos buvo atvykusi į Lietuvą prašyti jų atstovybės pripažinimo ir finansinės paramos. Liaudininkų frakcija parėmė šiuos jų atstovų prašymus ir žadėjo paveikti Užsienio reikalų ministeriją²³⁶. Lapkričio 11 d. Lietuvos Vyriausybė pasirašė sutartį su Vaclovo Lastauskio vadovaujama „Gudų Liaudies Respublikos“ vyriausybe. Sutarties 1-asis straipsnis skelbė, jog „Gudų Liaudies Respublikos vyriausybė prižada dėti visas pastangas tam, kad tų vietų, kur bus daromas plebiscitas tarp Lenkijos ir Lietuvos, gyventojai gudai balsuotų Lietuvos naudai“²³⁷. Kiek ta sutartis buvo reikšminga ir veiksminga ir ar buvo ji teisėta pasirašius su vyriausybe be valstybės, yra atskiro tyrimo tema.

Tuo metu Lenkijos steigiamojo seimo Užsienio reikalų komisija 1920 m. lapkričio 10 d. 183-ajame posėdyje pasiūlė rezoliuciją plebiscito Vilniaus srityje klausimu, kurioje ragino savo vyriausybę greičiau suorganizuoti paskutinę šių žemių žmonių apklausą prisijungimo prie Lenkijos klausimu. Kitoje teritorijoje, kurią užėmė Lenkijos kariuomenė ir kuri pagal Rygos sutartį su Sovietų Rusija priklausė Lenkijai,

²³⁴ Steigiamojo Seimo Užsienio reikalų komisijos nutarimai 1920 11 17 // LCVA, f. 383, ap.7, b. 91, l. 148–149.

²³⁵ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 11 17 // LAMBRs, f. 199–22, l. 103.

²³⁶ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 11 04 // ten pat, l. 98–99.

²³⁷ Vilkelis G. *Lietuvos ir Lenkijos santykiai Tautų Sąjungoje*, p. 80.

siūlė tuojau pat įvesti normalią Lenkijos administraciją²³⁸. Stanislawas Grabskis, perskaitęs šią rezoliuciją, kreipėsi į Vyriausybę, kad pastaroji reikalautų iš Tautų Sąjungos Vilniaus klausimą išspręsti kuo greičiau ir paprasčiau, nes Lenkijai labai kenkia tai, kad jos sienos dar iki šiol nėra nustatytos. Jis aiškino, kad lenkai turi teisę šito reikalauti, nes jie apgynė Europą nuo Sovietų Rusijos. Jo nuomone, Lenkija turėjo galimybę, nekreipdama dėmesio į silpnesnius kaimynus, prisijungti savo kariuomenės užimtas žemes, bet ji nepasielgė taip, kaip Lietuva, kuri, pasirašiusi sutartį su Sovietų Rusija, neatsiklausė vietinių gyventojų, prijungė šią sritį prie Lietuvos valstybės. S. Grabskis perspėjo savo Vyriausybę, kad Lietuva gali reikalauti plebiscito visoje teritorijoje, kurią Sovietų Rusija atidavė Lietuvai pagal 1920 m. sutartį. Jis patarė, kad reikia toliau tos sutarties nepripažinti, nes ir Sovietų Rusija jos atsisakė. Taip pat jis neabejojo, kad Vilniaus kraštas yra lenkiškas ir jo gyventojai pasisakys už prisijungimą prie Lenkijos, tačiau nenorėjo, kad šioje teritorijoje būtų kuriama kokia nors laikina valstybė, kad nesukomplikuotų šio reikalo naujomis koncepcijomis. Jis atkreipė dėmesį į tai, kad Vakarų Europa labai blogai žino Rytų Europos klausimus, todėl jų nuomonę galima labai greitai pakeisti.

Vėliau kalbėjęs Lenkijos socialistų partijos lyderis Mieczyslawas Niedzialkowski taip pat pasisakė, kad Vilniaus kraštas būtų prijungtas prie Lenkijos, tačiau kokiu būdu – turėtų spręsti patys Vilniaus gyventojai, todėl pasiūlė Užsienio reikalų komisijos rezoliucijos 1-ąją dalį suformuluoti vietoj frazės, kurioje kalbama, kad „Vilniaus krašto gyventojai galės pasisakyti dėl savo prisijungimo prie Lenkijos Respublikos į vieną valstybę“, parašyti: „siekiame tiems gyventojams duoti galimybę pasisakyti jų ateities klausimu“. Jis buvo įsitikinęs, kad, jeigu Lietuva liks egzistuoti, ji turi „remtis“ į Lenkiją, taip pat turi elgtis ir Baltarusija bei Ukraina. Jo partijos programa numatė, kad Lenkija nebus „mažoji sesė“ didžiosioms Antantės valstybėms, o vykdys savarankišką užsienio politiką, bus „švyturys Rytų Europoje, aplink kurį bursis kaimyninės tautos“. Jis klaidingai manė, kad kai Lenkijoje ir Lietuvoje nugalės „liaudies ir darbininkų demokratija“, baigsis A. Voldemaro ir krikščionių demokratų įtaka ir nacionalizmas Lietuvoje ir vėl atgims ankstesnioji Abiejų Tautų Respublika.

Lenkijos seimo žydų atstovas Samuelis Hirszhornas pasisakė už Vilnijos

---

²³⁸ Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych w sprawie Ziemi Wilenskiej // *Sprawozdanie stenograficzne z 183 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 10 11 1920.*

prijungimą prie Lenkijos, pabrėždamas, kad žydai visada norėjo kiek galima didesnės Lenkijos, tačiau jis kaltino Lenkijos delegacijos Rygoje vadovą S. Grabskį, kad šis išsiderėjo iš Sovietų Rusijos „koridorių“ į Vilnių. S. Hirszhorno nuomone, sovietai specialiai atidavė tas žemes, norėdami sukiršinti Lenkiją ne tik su Lietuva, bet ir su ją remiančia Anglija. Jis teigė, kad Lietuvos ir Lenkijos ginčą dėl Vilnijos ėmėsi spręsti Tautų Sąjunga, pasiūlysi plebiscitą daryti visoje teritorijoje pagal Kerzono liniją, ko Lenkija visai nesitikėjo. Lenkijai reikėjo tą plebiscitą laimėti, nors, statistikos žiniomis, lenkų tose vietovėse gyvena dauguma, tačiau plebiscitą galima laimėti vos 2 ar 3 procentais, o tai Lenkijai nenaudinga. Jis nurodė, kad laimėti galima patraukus į Lenkijos pusę ne tik lenkus, bet ir kitų tautybių žmones. Bet tas pasiūlymas, jo manymu, galbūt pavėluotas, nes tuos kraštus valdant Lenkijai buvo vykdoma antisemitinė politika. Jis aiškino, kad Lietuva supratusi esanti per silpna tas teritorijas išlaikyti, todėl, norėdama tą pasiekti, padarė nuolaidų žydams. S. Hirszhornas siūlė taip pat pasielgti Lenkijai, tuomet plebiscitas bus laimėtas, tačiau neužteks vien suteikti jiems kokių nors teisių, bet reikės pakeisti visą politiką žydų atžvilgiu ir Lenkijos pakraščiuose, ir centre²³⁹.

Kunigas Stanislawas Maciejewiczus neabejojo Vilniaus krašto lenkiškumu ir kritikavo Lenkijos vyriausybę už per lėtą šio klausimo sprendimą. Jis taip pat neabejojo, kad plebiscitas šiame krašte bus Lenkijos naudai. Jis siūlė neduoti jokių nuolaidų žydams, nes pirmiausia jie turi įrodyti savo lojalumą Lenkijai, kadangi „žydai šaudė lenkų kareiviams į nugaras ir su gėlėmis sutiko bolševikus“. Kunigas pripažino, kad Lietuva gali kurti savo valstybę tik buvusioje Kauno gubernijoje, turinčioje tik kiek daugiau nei 1 milijoną gyventojų.

Po diskusijų dauguma Lenkijos seimo narių nubalsavo už komisijos rezoliuciją su M. Niedzialkowskio pataisa²⁴⁰.

Lietuvai buvo svarbu išlošti laiko. Ji tikėjosi, kad vėl suaktyvės Sovietų Rusijos kariniai veiksmai rytuose, todėl Lietuvos kariuomenei bus lengviau kovoti. Tuo metu L. Želigovskio kariuomenė slinko gilyn į Lietuvos teritoriją. Lapkričio 17–18 d. vyko lenkų kariuomenės puolimas Širvintų – Giedraičių ruože. Lapkričio 19 d. prasidėjo Lietuvos kariuomenės kontrpuolimas ir L.Želigovskio kariuomenė buvo sumušta.

Lapkričio 15 d. Ženevoje prasidėjo visuotinis Tautų Sąjungos narių

---

²³⁹ Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych w sprawie Ziemi Wilenskiej // *Sprawozdanie stenograficzne z 183 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 10 11 1920.*

²⁴⁰ Ten pat.

susirinkimas, į kurį vėl buvo pasiūstas A. Voldemaras ir Seimo LŪS frakcijos atstovas V. Čarneckis. 1920 m. lapkričio 17d. LSLDP ir LVS frakcijos bloko posėdžio protokole rašoma, kad Mažasis Seimas buvo paruošęs instrukcijas delegacijai, bet delegacijos pirmininkas A. Voldemaras jų nesilaikė. Seimo Užsienio reikalų komisija norėjo, kad į Ženevą vyktų 6 asmenų delegacija, tačiau A. Voldemaras griežtai tam prieštaravo, aiškindamas, kad jam patarėjų nereikia²⁴¹. 1920 m. lapkričio 20 d. J. Purickis jam pasiuntė telegramą, kad į šiaurę nuo Bastūnų plebiscito reiktų nepripažinti, tai reiškia, kas plebiscitas neturi būti vykdomas Vilniaus srityje, nes Lietuva negali rizikuoti sostine. Taip pat padėti delegacijai J. Purickis pasiuntė viceministrą P. Klimą ir T. Naruševičių, kurie išsiaiškino, kad Tautų Sąjunga nieko nežino apie Lietuvos siekius, nes A. Voldemaras neinformavo jos apie Lietuvos požiūrį į plebiscitą.

Pasirodo, Lenkija buvo pateikusi plebiscito projektą, o Lietuvos atstovas A. Voldemaras nepaminėjo jokių konkrečių Lietuvos siekimų. Tautų Sąjungos pareigūnai suprato, kad Lietuva su viskuo sutinka, todėl nustebo sužinoję, kad Lietuva nenori plebiscito Vilniaus srityje²⁴². Paaiškėjus, kad Lietuvai nepavyks išvengti plebiscito Vilniaus srityje, pradėta svarstyti, kaip jo iš viso atsisakyti. Vėliau A. Voldemarą Tautų Sąjungoje pakeitė E. Galvanauskas.

Lapkričio 29 d. tarpininkaujant Tautų Sąjungos karinės kontrolės komisijai buvo pasirašytos paliaubos su L. Želigovskio kariuomene. Seimo Užsienio reikalų komisijos pirmininkas M. Sleževičius 1920 m. gruodžio 1 d. pranešė, kad pasirašę paliaubas lenkai turėjo prisipažinti, kad L. Želigovskis vykdė valdžios įsakymą²⁴³. Lenkijos istorikas Andrzejus Ajnenkielis rašė, kad J. Pilsudskis tikėjosi, jog L. Želigovskio akcija buvo paskutinis bandymas priversti Lietuvą tartis dėl federacijos²⁴⁴. Jam pritarė ir kiti Lenkijos istorikai W. Suleja²⁴⁵ bei K. Buchowski²⁴⁶.

1921 m. sausio 17 d. 55-ajame Seimo posėdyje J. Purickis išsakė oficialią Vyriausybės poziciją plebiscito klausimu, išreiškdamas nepasitikėjimą Tautų

---

²⁴¹ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 11 17 // *LAMBR*, f. 199–22, l. 103–104.

²⁴² Vilkelis G. *Lietuvos ir Lenkijos santykiai Tautų Sąjungoje*, p. 82–84.

²⁴³ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1920 12 01 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 124–125.

²⁴⁴ Ajnenkiel A. *Problem Wilenszczyzny w stosunkach polsko-litewskich w okresie międzywojennym // Lietuvos karybos istorijos klausimai(20)*, p. 101.

²⁴⁵ Suleja W. Lietuva Jozefo Pilsudskio politinėje mintyje // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, p. 68.

²⁴⁶ Buchowski K. Realizuojant federacijos idėją // ten pat, p. 132.

Sajungos Kontrolės komisijos objektyvumu, abejodamas ar bus sudarytos tinkamos sąlygos plebiscitui vykdyti – išvesta L.Želigovskio kariuomenė ir Lietuva pripažinta *de jure*. Jis nuramino Seimą, kad iš Rytų Lietuvos Vyriausybė gauna žinių, kad Lietuva plebiscitą gali laimėti, nes žydų bendruomenė yra Lietuvos pusėje, taip pat savo lojalumą ne kartą yra pareiškę baltarusiai, be to, net ir sulenkintoje visuomenėje atsiranda nemažai balsų už Lietuvą. Seimo stenogramose parašyta, kad po šių ministro žodžių plojo ir lenkų atstovas A. Grajevskis²⁴⁷. J. Purickis taip pat informavo, kad rudenį Lietuva padavė prašymą, kad ją priimtų į Tautų Sąjungą. Tautų Sąjungos plenumo suvažiavimas Ženevoje svarstė šį klausimą, bet atidėjo pripažinimą dėl neaiškių sienų rytuose, nes pagal 10 statuto punktą, Tautų Sąjunga turėjo garantuoti savo narių teritorijos neliečiamybę.

LSLDP ir LVS bloką paveikė nesėkmės Lietuvos užsienio politikoje, todėl jie 1921 m. sausio 20 d. frakcijų posėdyje svarstė, ar nutraukti koaliciją su KD bloku. Prieš koalicijos nutraukimą pasisakė K. Ralys, L. Natkevičius, Juozas Liekis, K. Grinius, Juozas Pronskus, už – B. Žygelis ir M. Sleževičius. M. Sleževičius padarė išvadą, kad pasilikus koalicijoje reikės dalintis su krikščionimis demokratais atsakomybe ir išverti visuomenės nepasitenkinimą, o perėjus į opoziciją – bus lengva kritikuoti, tačiau neaišku, ar tai pritrauks rinkėjus. Jis kaltino Ministrų kabinetą Seimo ignoravimu ir reikalavo artimesnių kontaktų. Dauguma frakcijos narių balsavo už pasilikimą koalicijoje bei prieš ministrų atšaukimą iš Vyriausybės, tačiau dr. Jonui Staugaičiui pasiūlius balsuoti dėl K. Griniaus atšaukimo iš Ministro Pirmininko posto, dauguma – 12 frakcijos narių – balsavo už K. Griniaus atšaukimą, 8 – susilaikė, 1 nebalsavo²⁴⁸. Dėl kitų ministrų atšaukimo nutarta nebalsuoti, nes atšaukus Ministrą Pirmininką, šis klausimas savaime išsisprendžia. V. Lašui ir J. Makauskui pavesta pranešti apie premjero atšaukimą.

Atrodo, kad M. Sleževičius ir K. Grinius tuo metu iš posėdžio buvo išėję, nes kitos dienos posėdyje M. Sleževičius griežtai kritikavo nutarimą atšaukti K. Grinių ir pareikalavo perbalsuoti iš naujo. Pakartotiniame balsavime 10 balsavo už K. Griniaus palikimą, 7 – prieš ir 4 – susilaikė²⁴⁹. Šis balsavimas rodo, kad liaudininkai nebuvo vieningi: dalis suprato, kad negalima griauti koalicijos ir Vyriausybės tuo metu, kai

²⁴⁷ 1921 01 17 I sesijos 55 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

²⁴⁸ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1921 01 20 // LMABRS, f. 199–22, l. 163–165.

²⁴⁹ Ten pat.

valstybė sunkioje padėtyje, tačiau akivaizdžiai didėjo partijos kolegų nepasitenkinimas Ministro Pirmininko veikla, nes, jų nuomone, K. Grinius pernelyg linko į kompromisus.

1921 m. kovo 3 d. Tautų Sąjunga panaikino sprendimą daryti plebiscitą ir vietoj jo pasiūlė tiesiogines derybas, tarpininkaujant Tautų Sąjungos atstovui. Taip pat Tautų Sąjunga pareikalavo atšaukti L. Želigovskį, apriboti lenkų kariuomenės skaičių iki 15 tūkstančių, atitraukti Lietuvos kariuomenę į krašto vidų, Lietuvai aprūpinti Vilniaus krašto gyventojus maistu ir sėklomis²⁵⁰. Šis sprendimas pasėjo nerimą Vilniaus krašte – vietiniai lenkai bijojo Lietuvos kariuomenės puolimo. Lenkijos Seimo narys ir socialistų partijos generalinis sekretorius M. Niedzialkowski parašė laišką LSDP vadovui, Seimo nariui S. Kairiui, prašydamas, kad Lietuva nepultų Vilniaus ir žadėdamas „priešintis lenkų ofenzyvai prieš Kauną“²⁵¹. Atsakyme M. Niedzielkowskiui LSDP centro komitetas parašė, kad savo taikius ketinimus socialdemokratai įrodė savo nuostatomis dėl plebiscito ir važiuodami derėtis į Varšuvą ir Vilnių, kaltino Lenkijos socialistų partiją neaiškia pozicija užsienio politikoje, „Didžiosios Lietuvos“ idėjos, L. Želigovskio ir Vilniaus seimo rėmimu²⁵².

1921 m. gruodžio 17 d. 152-ajame Steigiamojo Seimo posėdyje Ministras Pirmininkas K. Grinius perskaitė Ministrų kabineto deklaraciją dėl neteisėtų rinkimų į Vilniaus seimą, kuriame Vyriausybė žadėjo protestą prieš neteisėtus rinkimus nusiųsti į Tautų Sąjungą²⁵³. K. Grinius pirmą kartą viešai deklaravo, kad Lietuvos rytinės sritys turėtų gauti autonomiją Lietuvos Respublikoje su seimu Vilniuje.

S. Kairys Vyriausybės deklaraciją pavadino pavėluota, kritikavo už tai, kad nei Vyriausybė, nei Seimas anksčiau aiškiai nesuformulavo savo pasiūlymų dėl Rytų Lietuvos, pažymėjo, kad vis dėlto ir dabar Vyriausybė nepripažįsta apsisprendimo teisės Vilniaus krašto gyventojams, bet pritarė, kad Lenkijos elgesys neteisėtas ir išreiškė viltį, kad Vilniaus krašto gyventojai vėliau apsispręs ir prisijungs prie Lietuvos. Jis pateikė Seimui socialdemokratų rezoliuciją, kurioje pripažįstama neribojama teisė Vilniaus krašto gyventojams pasisakyti dėl savo politinės ateities.

M. Sleževičius ir kun. Juozas Vailokaitis pritarė Vyriausybės deklaracijai. Steigiamasis Seimas balsų dauguma nutarė priimti liaudininkų rezoliuciją, kurioje

²⁵⁰ Tautų Sąjungos nusprendimas dėl plebiscito Vilniuj // *Lietuva*, 1921 03 06, Nr. 51, p. 2.

²⁵¹ Iš laikraščių // *Lietuva*, 1921 03 21, Nr. 63, p. 2.

²⁵² Ten pat.

²⁵³ 1921 12 17 I sesijos 152 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

pritariama Vyriausybės deklaracijai.

1922 m. sausio 10 d. Ženevoje įvyko Tautų Sąjungos Tarybos posėdis, kuriame buvo svarstomas Lietuvos Vyriausybės skundas dėl Vilniaus rinkimų. Lietuvai atstovavo B. K. Balutis, Seimo nariai krikščionis demokratas kunigas A. Šmulkštys ir liaudininkas L. Natkevičius²⁵⁴. L. Natkevičius rašė laiškus LSLDP ir LVS bloko frakcijoms, skųsdamasis sunkia politine padėtimi, susidariusia atmetus Hymanso projektą²⁵⁵. 1922 m. sausio 13 d. Tautų Sąjungos Taryba priėmė rezoliuciją, kurioje išreiškė apgailestavimą, kad abi šalys, ir Lietuva, ir Lenkija, atsisakė priimti galutinę Tautų Sąjungos rekomendaciją, todėl pareiškė atšaukianti Kontrolės komisiją. Taryba pasitenkino abiejų šalių taikiomis deklaracijomis ir pasiūlė neutraliąją zoną pakeisti demarkacijos linija. Taip pat Taryba pareiškė nepripažįstanti rinkimų į Vilniaus seimą rezultatų²⁵⁶.

1922 m. vasario 1 d. Vilniuje Lenkija sušaukė „Vidurinės Lietuvos“ seimą, kuris 1922 m. vasario 20 d. nutarė Vilniaus kraštą prijungti prie Lenkijos. Lietuvai neliko nieko kito, kaip protestuoti prieš tokią aneksiją ir nutraukti bet kokius santykius su Lenkija.

Vilnius buvo istorinė Lietuvos sostinė, todėl visos Lietuvos Steigiamojo Seimo frakcijos neabejojo, kad Vilnius turi priklausyti Lietuvai. Jų nuomonės skyrėsi tik dėl Vilniaus krašto prijungimo būdų. Valdančiosios koalicijos frakcijos ir Žydų frakcija nenorėjo plebiscito Vilniaus krašte, bet pasisakė už tautinių mažumų kalbų vartojimą bažnyčiose, mokyklose ir savivaldybėse. Socialdemokratai galvojo, kad plebiscitas Vilniaus krašte yra neišvengiamas ir anksčiau ar vėliau jį teks surengti.

Lenkijos ir Sovietų Rusijos karo metu Steigiamojo Seimo nariai norėjo, kad Lietuvos kariuomenė užimtų Vilnių anksčiau, nei Raudonoji armija, tačiau dėl Lenkijos kariuomenės pasipriešinimo to nepavyko padaryti. Prasidėjus Lenkijos ir Lietuvos kariuomenių susidūrimams, Lietuvos Seimas, siekdamas apginti valstybę, suorganizavo Vyriausiąjį Lietuvos gynimo komitetą, kuris mobilizavo visus Lietuvos gyventojus. Kartu Seimas ėmėsi ekonominių sankcijų prieš Lietuvos dvarininkus lenkus, kurių dauguma buvo prolenkiškos orientacijos, nutardamas dvarus, likusius be savininkų (pabėgusių į Lenkiją arba negrįžusių į Lietuvą po Pirmojo pasaulinio

²⁵⁴ Kauno kronika // *Tėvynės balsas*, 1922 01 19–20, Nr. 5, p. 3; 1922 01 13 I sesijos 158 posėdis // *SSD*, Kaunas 1920–1922.

²⁵⁵ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1922 01 18 // *LMABRS*, f. 199–109, l. 7.

²⁵⁶ Tautų Sąjungos Taryboje // *Tėvynės balsas*, 1922 01 17–18, Nr. 4, p. 3.

karo) išnuomoti bežemiams arba mažžemiams. Ši priemonė turėjo sulaikyti lenkus dvarininkus nuo priešvalstybinės veiklos ir padėti atsigauti Lietuvos žemės ūkiui.

Dėl karo su Lenkija nutarta Lietuvos Steigiamojo Seimo darbą laikinai nutraukti ir išrinkti 7 asmenų Mažąjį Seimą. Tautų Sąjunga kariaujančioms šalims pasiūlė surengti plebiscitą ginčijamose teritorijose, tačiau nei Lietuvos, nei Lenkijos seimai jo nenorėjo, nes nebuvo įsitikinę savo pergale. Tik paskelbus rinkimus į Vilniaus seimą, Lietuvos Vyriausybė perskaitė Seime deklaraciją, kurioje buvo žadama teritorinė autonomija Vilniaus kraštui, tačiau buvo pavėluota. Prijungus Vilnių prie Lenkijos Lietuvai teliko protestuoti ir kelti šį klausimą tarptautinėse institucijose. Nesėkmės užsienio politikoje ir principiniai nesutarimai dėl Konstitucijos sugriovė krikščionių demokratų bei liaudininkų koaliciją.

1. 3. 2. Derybos su Lenkija ir Vilniaus lenkų atstovais

Spaudžiant Antantės valstybėms abi šalys sutiko sėsti prie derybų stalo. Kalvarijoje ir Suvalkuose vykusių derybų su Lenkija Lietuvos delegacijų sudėtyje buvo ir Seimo krikščionių demokratų bloko atstovas V. Čarneckis. 1920 m. rugsėjo 16–18 d. Kalvarijoje vyko Lietuvos ir Lenkijos derybos. Lenkijos delegacijoje buvo plk. M. Mackiewiczus, Juliuszas Lukasiewiczus – Užsienio reikalų ministerijos valdininkas (vėliau – Lenkijos įgaliotasis ministras Rygoje), kpt. A. Römeris, Mirosławas Arcisewskis, (taip pat vėliau tapęs Lenkijos įgaliotuoju ministru Rygoje) ir ltn. Leonas Bulowskis. Išvykdama iš Varšuvos, Lenkijos delegacija sužinojo, kad Lietuvos kariuomenė rugsėjo 13 d. užėmė Seinus.

Lietuvos delegacijoje buvo gen. ltn. M. Katchė, lenkų fronto vadas mjr. Aleksandras Jakaitis, kpt. Antanas Zubrys, Seimo narys V. Čarneckis ir Užsienio reikalų ministerijos atstovas B. K. Balutis²⁵⁷. Lenkijos delegacija turėjo J. Pilsudskio nurodymus kaltinti Lietuvą dėl Lenkijos teritorijos užėmimo, Sovietų Rusijos kariuomenės praleidimo per savo teritoriją, karo veiksmų prieš Lenkijos kariuomenę nesustabdymo ir ultimatyviai reikalavo atitraukti Lietuvos kariuomenę už maršalo Focho nustatytos linijos, kad Lenkijai būtų priskirtos Antantės Aukščiausiosios Tarybos 1919 m. gruodžio 8 d. nustatytos teritorijos. Laimėjimai kare su sovietų kariuomene nulėmė tokią Lenkijos delegacijos laikyseną. Lietuvos delegacija paneigė

---

²⁵⁷ Urbšys J. *Medžiaga Vilniaus ginčo diplomatinei istorijai*, p. 28.

lenkų kaltinimus. Ji teigė, kad Focho linijos pati Lenkija nesilaikusi, o apie gruodžio 8 d. liniją Lietuva nebuvo informuota. Lietuviai paprašė Antantės autentiško sprendimo apie šią liniją ir pasiūlė nustatyti tokią demarkacijos liniją, kuri atitiktų abiejų šalių interesus. Seinų užėmimą ji pavadino kontrataka. Lenkijos delegacija šiose derybose siekė neigiamo lietuvių atsakymo, nes jis atrišo jiems rankas tolesniems puolimams²⁵⁸.

Lenkija buvo derybų su Lietuva iniciatorė Suvalkuose, bet nesustabdė karo veiksmų derybų metu. Derybomis Lenkija norėjo užmigdyti Tautų Sąjungos budrumą ir laimėti laiko, reikalingo Vilniaus užėmimui. Tačiau tikruosius planus dėl Vilniaus Lenkija turėjo maskuoti prieš Antantę ir Tautų Sąjungą. P. Łossowski rašė, kad 1920 m. rugsėjo viduryje J. Pilsudskis priėmė sprendimą užimti Vilnių maištaujančių karinių dalinių, kilusių iš Vilniaus krašto, rankomis²⁵⁹. Kad reikia Vilnių paimti jėga manė, ir daugumą Lenkijos seime turėję endekai (tautiniai demokratai), tik socialistai norėjo Vilniaus klausimą išspręsti taikiai. Generolas Tadeuszas Rozwadowskis buvo paruošęs planą persekiojant besitraukiančią Sovietų Sąjungos kariuomenę užimti ne tik Vilnių, bet ir visą Lietuvą. J. Pilsudskis su tuo planu nesutiko, turėdamas savo tikslų – paėmęs Vilnių, jis norėjo Lietuvą priversti sudaryti federaciją su Lenkija²⁶⁰.

Lietuvos ir Lenkijos delegacijos turėjo susitikti 1920 m. rugsėjo 29 d. Suvalkuose. Lenkijos kariuomenė sustiprino karo veiksmus prieš Lietuvos kariuomenę, kurie tęsėsi beveik visą derybų laikotarpį. Lietuvos delegaciją sudarė gen. ltn. M. Katchė, B. K. Balutis, V. Čarneckis, M. Biržiška ir mjr. Aleksandras Šumskis²⁶¹. Lietuvos delegacija buvo gavusi instrukciją Suvalkų gubernijoje priimti „gruodžio 8 d.“ liniją ir vesti ją toliau į rytus tarp Lietuvos kariuomenės, kuri buvo Vilniaus gubernijoje ir Lenkijos kariuomenės, tuo metu jau persikėlusios per Nemuną. Lenkijos delegacija nesutiko sustabdyti karo veiksmų ir vykstant deryboms Suvalkuose Lenkijos kariuomenė užėmė Varėną. Ji buvo gavusi instrukcijas kaltinti lietuvius neutraliteto laužymu, nepripažinti Lietuvos sutarties su Rusija ir laimėti laiko²⁶². Nė viena delegacija nekalbėjo apie Vilnių, bet abi suprato, kad derybos vyksta tik dėl Vilniaus.

Lietuvių delegacija siūlydama naują demarkacijos liniją nusileido 40–60

²⁵⁸ Łossowski P. *Stosunki polsko – litewskie w latach 1918–1920*, p. 230.

²⁵⁹ Ten pat, p. 270.

²⁶⁰ Ten pat, p. 268–270.

²⁶¹ Urbšys J. *Medžiaga Vilniaus ginčo diplomatinei istorijai*, p. 44.

²⁶² Łossowski P. *Stosunki polsko – litewski w latach 1918–1920*, p. 277.

kilometrų lyginant su 1920 m. liepos 12 d. sutartimi su Sovietų Rusija, tačiau pasiliko Varėną ir Vilnių. J. Lukaszewiczius ir A. Römeris išvyko į Balstogę pasitarti su J. Pilsudskiu ir gavo instrukcijas reikalauti Varėnos, kurią Lenkijos kariuomenė užėmė „strateginiais tikslais“²⁶³. Dėl šių Lenkijos delegacijos reikalavimų derybos vos nenutrūko, nes Lietuvos delegacija daugiau negalėjo nusileisti.

Derybas išgelbėjo spalio 4 d. į Suvalkus atvykusi Tautų Sąjungos Kontrolės komisija. Ji pareikalavo iš abiejų pusių tuoj pat sustabdyti karo veiksmus. Lenkijos delegacija šį kartą sutiko tai padaryti. Toliau derybose buvo stipriai jaučiama Kontrolės komisijos įtaka. Kontrolės komisija įteikė Lenkijos delegacijai rezoliuciją, kurioje tvirtino, kad nemato jokių kliūčių dėl Lenkijos ir Sovietų Rusijos karo, kurios trukdytų nutiesti demarkacijos liniją toliau į rytus nuo Bastūnų, be to, faktai, kad Lietuvos ir Sovietų Rusijos kariniai daliniai yra susimaišę, nepasitvirtino. Komisija paprašė, kad Lenkijos delegacija susisiektų su savo vadovybe ir pratęstų toliau demarkacijos liniją²⁶⁴. Lenkijos delegacija bandė protestuoti, kad komisija remiasi tik Lietuvos informacija, tačiau Kontrolės komisija atsakė, kad tiki tais faktais. P. Klimas dar spalio 5 d. pranešė Lietuvos delegacijai, kad dalis Lenkijos kariuomenės pasiskelbs maištininkais ir užims Vilnių, o vėliau nuvers ir Kauno valdžią²⁶⁵. Ši informacija buvo panaudota derybose, bet nesustabdė Lenkijos kariuomenės.

Spalio 7 d. Suvalkuose buvo pasirašyta sutartis, nustačiusi naują demarkacijos liniją. Jau pasirašius sutartį sužinota, kad Lenkijos kariuomenė pradėjo naują akciją Lydos – Vilniaus kryptimi. Lietuvos delegacija Tautų Sąjungos Kontrolės komisijai įteikė protestą prieš Lenkijos kariuomenės veiksmus. Delegacijos paliko Suvalkus spalio 8 d. Kontrolės komisija, lydima Seimo nario V. Čarneckio, išvyko į Vilnių, o tai trukdė Lenkijos planams. Lenkijos delegacija buvo gavusi instrukcijas užlaikyti Tautų Sąjungos atstovus kelias dienas Suvalkuose²⁶⁶.

Tautų Sąjungai pasiūlius ginčą su Lenkija dėl teritorijų spręsti plebiscitu, 1920 m. gruodžio 7 d. į Varšuvą išvažiavo Lietuvos Steigiamojo Seimo delegacija: LSLDP ir LVS atstovas dr. Jonas Staugaitis, KD bloko – kunigas V. Jurgutis, LSDP – S. Digrys ir Aukštųjų kursų vedėjas Zigmas Žemaitis²⁶⁷. Trys pirmieji buvo Steigiamojo Seimo nariai, delegacijos pirmininkas buvo vienas LSLDP ir LVS bloko

²⁶³ Łossowski P. *Stosunki polsko – litewski w latach 1918–1920*, p. 279–280.

²⁶⁴ Ten pat, p. 286–287.

²⁶⁵ Skirius J. *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis*, p. 195–196.

²⁶⁶ Łossowski P. *Stosunki polsko – litewski w latach 1918–1920*, p. 288.

²⁶⁷ Mūsų delegacija Varšuvoj // *Tėvynės sargas*, 1920 12 31, Nr. 2, p. 16.

lyderių daktaras Jonas Staugaitis. Istoriografijoje nutylimas faktas, kad 1920 m. Lietuvos delegaciją Varšuvoje sudarė Seimo nariai. Be to, delegacijos narys, socialdemokratas S. Digrys apskritai neminimas, o delegacijos pirmininku klaidingai vadintas krikščionių demokratų atstovas kunigas Justinas Staugaitis²⁶⁸, kai iš tikrųjų juo buvo liaudininkas daktaras Jonas Staugaitis. (Steigiamajame Seime buvo 3 Staugaičiai – krikščionių demokratų atstovai kunigas Justinas Staugaitis, Antanas Staugaitis ir liaudininkas daktaras Jonas Staugaitis, todėl kartais sunku išsiaiškinti, kuris Seimo narys minimas.)

Tautų Sąjungos Kontrolės komisijos atstovas plk. Pierre Chardigny bandė daryti įtaką Vyriausybei, kad delegacijos nariais būtų paskirti A. Smetona, E. Galvanauskas, M. Yčas, tačiau į jo nuomonę neatsižvelgta²⁶⁹.

Delegacija rūpinosi lietuviais belaisviais, susitiko su Lenkijos užsienio reikalų ministru E. Sapieha, su kuriuo kalbėta apie plebiscitą ginčijamose teritorijose. Lietuvos ir Lenkijos derybose dalyvavo taip pat Prancūzijos, Anglijos, Italijos, Japonijos ir Ispanijos atstovai. Delegacijos uždaviniai buvo nurodyti instrukcijoje, kurioje pabrėžta, kad svarbiausias delegacijos tikslas – „ieškoti pamato susitarti su lenkais, kad išvengus plebiscito. Šiam tikslui pasiekti delegacija privalo ne tik tartis su valdžia, bet ir ieškoti kontakto su parlamento frakcijomis ir vadovaujančiomis politinėmis sferomis“²⁷⁰. 1921 m. sausio 17 d. Seimo 55-ajame posėdyje užsienio reikalų ministras J. Purickis pateikė šios delegacijos pasiūlymus Lenkijai: „1) laisvas tranzitas ir derybos dėl ekonominių konvencijų, 2) lenkams personalinė ir nacionalinė autonomija rytuose, 3) visuotinė amnestija visiems lenkams, nusikaltusiems Lietuvos valstybei“²⁷¹. Lietuvos delegacijos pasiūlymai buvo suformuluoti 1920 m. gruodžio 20 d. deklaracijoje, žodžiu pareikštoje Lenkijos delegacijai 1920 m. gruodžio 23 d. posėdyje. Seime plačiau nekalbėta apie delegacijos veiklą, S. Digrio ir Z. Žemaičio neoficialius susitikimus su įvairiomis lenkų politinėmis grupėmis Varšuvoje.

Opozicijoje esantiems Tautos pažangos partijos vadovams A. Smetonai ir A. Voldemarui pradėjus spaudoje kaltinti delegaciją per dideliu nuolaidumu Lenkijai,

---

²⁶⁸ Žepkaitė R. *Lietuva ir Didžiosios Valstybės 1918–1939 m.* Kaunas, 1986; Łosowski P. *Stosunki polsko – litewskie 1921–1939*, Warszawa, 1997; Laurinavičius Č. Kodėl abejota, bijota ir atsiribota? Lietuvos vyriausybės požiūris į vidurio Lietuvos problemą.; Miknys R. Masonerijos kuluaruose // *Darbai ir dienos*, 2004, t. 40, p. 253–260, 201–211.

²⁶⁹ B. K. Balučio memorandumas prie Chardigny charakteristikos A. Voldemarui, 1920 12 03 // *LMABRS*, f. 172 – 716, l. 6.

²⁷⁰ Žepkaitė R. *Lietuva tarptautinės politikos labirintuose (1918–1922 m.)*, p. 112.

²⁷¹ 1921 01 17 I sesijos 55 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

delegacijos pirmininkas dr. Jonas Staugaitis krikščionių demokratų laikraštyje „*Laisvė*“ pateikė 12-os punktų Lietuvos pasiūlymą Lenkijai²⁷².

1-asis punktas apibrėžė Lietuvos valstybės sienas pagal Lietuvos ir Rusijos 1920 m. liepos 12 d. sutartį, tačiau numatė galimą sienų korekciją susitarus Lietuvai ir Lenkijai. 2-uju punktu Lietuva pasižadėjo nepulti Lenkijos ir neleisti kitoms valstybėms pasinaudoti jos teritorija Lenkijos puolimui. 3-uoju punktu Lietuva garantavo laisvą tranzitą prie jūros ir žadėjo tartis dėl kitų ekonominių konvencijų. 4-uoju punktu Lietuva garantavo lygias teises ir laisves visoms tautoms savo teritorijoje, 5-uoju – lenkams Lietuvoje personalinę autonomiją. 6-uoju punktu Lietuva žadėjo viduje tvarkytis plačios decentralizacijos dėsniais. Tai reiškė, kad Rytų Lietuvai gali būti suteikta autonomija. 7-uoju punktu numatyta vietines kalbas leisti vartoti savivaldybės ir net valstybinėse įstaigose, 8-uoju – suteikti amnestiją politiniams kaliniams lenkams. 9-uoju reikalavo pašalinti Lenkijos kariuomenę iš Lietuvos, o kariškius, kilusius iš Lietuvos, demobilizuoti. 10-asis ir 11-asis punktai numatė rinkimus į Seimą, kurie turi įvykti atitraukus L. Želigovskio kariuomenę ir stebint nešališkai komisijai. 12-asis punktas Vilnių numatė suvienytos Lietuvos sostine ir Seimo būstine. Delegacijos pirmininkas Jonas Staugaitis, rašė, kad visi deklaracijos punktai buvo gerai aptarti ir suredaguoti, remiantis duotomis instrukcijomis ir Steigiamojo Seimo frakcijų nuostata šiuo klausimu²⁷³.

Akivaizdu, kad J. Purickis pranešime Seimo nariams nepamirėjo gana svarbių punktų apie Lietuvos sienų korekciją, decentralizaciją ir kitų kalbų vartojimą valstybinėse ir savivaldybės įstaigose. Jis tikėjosi, kad dėl šių nuolaidų lenkams pavyks išvengti plebiscito ir Lietuva atgaus L. Želigovskio kariuomenės okupuotas žemes.

Antantės ir Tautų Sąjungos komisijos atstovai domėjosi derybų eiga. Lietuvos delegacijos nariai teigė, kad parodžius Lietuvos 12 punktų pasiūlymą plk. P. Chardigny apsidžiaugė, kad dabar tikrai pavyks susitaikyti²⁷⁴. Lenkija iš pradžių taip pat buvo nustebinta Lietuvos pasiūlymų, tačiau netrukus vėl ėmė kalbėti apie Tautų Sąjungos tarpininkavimą, plebiscitą, toliau pasiūlė atidėti teritorinių klausimų svarstymą ir pradėti derėtis dėl draugiškų santykių užmezgimo. Pradėjus tai svarstyti

²⁷² D-ras J. Staugaitis. Dėlei Varšuvos derybų // *Laisvė*, 1921 04 06, Nr. 73, p. 2–3.

²⁷³ Ten pat.

²⁷⁴ Iš mūsų derybų su lenkais (Pasikalbėjimas su mūsų delegacijos nariais) // *Lietuva*, 1921 02 11, Nr. 33, p. 1.

Lenkijos pusė pasiūlė karinę ir ekonominę konvencijas. Derybos nutrūko. 1921 m. sausio 7 d. delegacijos pirmininkas dr. Jonas Staugaitis ir V. Jurgutis grįžo į Kauną gauti instrukcijų²⁷⁵. Dar vykstant deryboms, pirmąją Naujųjų metų savaitę Varšuvoje surengta „Vilniaus savaitė“, kurios metu buvo numatoma agitacija su šūkiu „Neduosime Vilniaus“ teatruose, koncertuose, bažnyčiose ir gatvėse, tačiau ji nesulaukė didelio lenkų visuomenės dėmesio²⁷⁶. Ši akcija rodo, kad Lenkija nenorėjo daryti nuolaidų dėl Vilniaus, bet dalyvavo derybose priversti Antantės ir Tautų Sąjungos komisijos.

Kai Varšuvoje pasklido žinia, kad išvažiuojant nariai negrįš, likę delegacijos nariai S. Digrys ir Z. Žemaitis gavo daugybę kvietimų į įvairius partinius ir nepartinius, privačius ir pusiau oficialius pasitarimus. Tuo metu lietuviams pirmą kartą paaiškėjo Lenkijos požiūris į Lietuvą: endekai (tautininkai demokratai) ir apskritai dešinieji norėjo aneksuoti dalį Lietuvos, o likusi dalis, jų nuomone, galėjo egzistuoti, kaip tautinė valstybė, o Lenkijos socialistų partija (Polska Partia Socjalistyczna) ir kiti kairieji norėjo prisijungti visą Lietuvą federaciniais ryšiais. Tarp abiejų šių grupių vyko arši kova ir Seime, ir spaudoje. Tuo metu Lenkijoje ir Vilniaus krašte endekai turėjo daugumą, todėl Lenkijos politikoje vyravo aneksionistai.

Susitikimų metu Lenkijos kairiųjų atstovai lietuviams davė suprasti, kad jie atsisakytų unijos ar federacijos idėjos, bet Lietuvai reikalinga kantonų sistema ir tuo klausimu lietuviams reikėtų susitikti su Vilniaus kairiosiomis partijomis²⁷⁷. Po šių pasikalbėjimų Lenkijos politikai pamatė, kad federacijos projektai yra nerealiūs, nes Lietuva siekia visiškos nepriklausomybės, todėl reikėjo kito pagrindo naujoms deryboms, tada buvo pasiūlytas kantonų projektas, artimas federacijos idėjai. Tuo metu Lietuvos delegacija išgirdo apie „Vidurio Lietuvos kantono“ projektą, kurį jai įteikė generolas Aleksandras Babianskis²⁷⁸. Šį projektą delegacija pasiuntė Vyriausybei.

Pranešime Užsienio reikalų ministerijai 1920 m. gruodžio 20 d. Jonas Staugaitis rašė, kad Lietuvos delegaciją Varšuvoje aplankė Vilniaus lenkų Laikinosios

---

²⁷⁵ Varšuvos delegacija sugrįžo // *Laisvė*, 1921 01 09, Nr. 6, p. 1.

²⁷⁶ „Vilniaus savaitė“ Varšuvoje // *Laisvė*, 1921 01 06, Nr. 4, p. 1; Ir „Vilniaus savaitė“ nepavyko // *Laisvė*, 1921 01 12, Nr. 8, p. 2.

²⁷⁷ Iš mūsų derybų su lenkais (Pasikalbėjimas su mūsų delegacijos nariais) // *Lietuva*, 1921 02 11, Nr. 33, p. 1.

²⁷⁸ Valdžios atsakymas į St. Seimo nario dr. E. Draugelio paklausimą // *Laisvė*, 1921 04 03, Nr. 71, p. 2–3.

valdančiosios komisijos (Tymczasowa komisja) atstovas Marjanas Swieckowski, kuris norėjo prašyti Lietuvos Vyriausybės paramos apsiginti nuo Varšuvos endekų. Jo nuomone, geriau Lietuva tiesiogiai derėtųsi su Vilniaus lenkais, negu „per jų pečius“ su Varšuva²⁷⁹. Jonas Staugaitis jam atsakė, kad Lietuvos Vyriausybė su šia komisija į jokias derybas neis, tačiau neatsisakys kalbėtis su kitomis demokratinėmis Vilniaus organizacijomis.

1921 m. sausio 8 d. LSLDP ir LVS bloko posėdyje M. Sleževičius informavo, kad derybos su Lenkija vyksta vangiai, nes Lietuvos ir Lenkijos pozicijos dėl daugelio punktų skiriasi. Jis atkreipė dėmesį, kad „Rytuose stabilizavosi bolševikų – lenkų santykiai, todėl Lietuvos užsienio politika darosi neaiški“²⁸⁰. Dr. Jonas Staugaitis informavo apie delegacijos veiklą Varšuvoje. Jis padarė išvadą, kad realių vaisių beveik nepasiekta – lenkai tik pasiūlė apsikeisti pasiuntinybėmis. Dėl plebiscito ir kitais klausimais nesusitarta, todėl šio klausimo sprendimas paliktas Tautų Sąjungai. Jonas Staugaitis teigė, kad Vilniaus valdžios atstovai buvo specialiai atvykę į Varšuvą, norėdami pasimatyti su Lietuvos delegacija, bet tai jiems nepasisėkė. Šis jo teiginys prieštarauja anksčiau cituotam jo pranešimui Užsienio reikalų ministerijai, kuriame delegacijos pirmininkas užsiminė, kad buvo susitikęs su M. Swieckowskiu. Jonas Staugaitis pastebėjo, kad agitacija dėl Vilniaus Varšuvoje labai intensyvi, o Vilniaus visuomenė tuo klausimu mažai domisi, tvirtino, kad plebiscito Lenkija nenori, o siūlo visų partijų ir grupių seimą, kuris išreikštų Vilniaus žemių gyventojų valią. Jis išvelgė ir teigiamų pusių derybose: 1) dėl Lietuvos delegacijos veiklos Varšuvoje atsirado nuomonių skirtumas tarp Lenkijos politinių grupių, 2) gauta nemažai informacijos, 3) be to, Lietuva parodė Antantei, kad nėra nesukalbama, kaip teigė Lenkija, kad ji iš tikrųjų nori taikiai išspręsti ginčą, kad ji nėra Rusijos ar Vokietijos įtakoje²⁸¹.

1921 m. vasario 10 d. delegacijos narys Z. Žemaitis taip pat padarė pranešimą apie delegacijos veiklą Varšuvoje Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdyje²⁸². Z. Žemaitis aiškino, kad Lenkijoje susidariusi klaidinga nuomonė apie Lietuvą dėl pabėgusių iš Lietuvos POW dalyvių pateikiamos neteisingos

---

²⁷⁹ Lietuvos delegacijos pirmininko dr. J. Staugaičio Varšuvoje pranešimas URM dėl derybų rezultatų su Lenkija 1920 12 20 // *LMABRS*, f. 163–1156, l. 1.

²⁸⁰ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1921 01 08 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 141–142.

²⁸¹ Ten pat.

²⁸² Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1921 02 10 // ten pat, l. 185.

informacijos. Jis pareiškė, kad Lenkijoje vykdomos dvi politikos – viena endekų vadovaujamo seimo, antra – J. Pilsudskio.

Apskritai, delegacijos nuomone, „visų oficialinių derybų eiga parodė, kad [...] santykiai su mumis jų tebegrindžiami 1380 ir 1569 m. dėsniais ir Lenkai mūsų klausimo negali ir nenori dar kitaip rišti, kaip tik taip, kad jie vieni turėtų naudoti ir visai nesiskaito su mūsų tautiniu atbudimu, nei su mūsų valstybės kūrimu, nei turėjimu daugiau ekonominių, politinių, tautinių ir istorinių motyvų laikyti Vilnių savo sostine ir miestu, kaip jie“²⁸³.

Derybos Varšuvoje susilaukė didelio dėmesio ir net nerimo Lietuvoje. Opozicijoje esančios Tautos pažangos partijos lyderiai A. Voldemaras ir A. Smetona buvo labai kritiški Varšuvos derybų atžvilgiu. A. Voldemaras, grįžęs iš Tautų Sąjungos posėdžio Ženevoje, teigė, kad delegacijos nuvažiavimas į Varšuvą pakenkė Lietuvos atstovo darbui Ženevoje, nes praktiškai sustabdė derybas ir „iš viešumos jas perkėlė į slaptumą“²⁸⁴. Spaudoje A. Voldemaras kaltino delegacijos pirmininką dr. Joną Staugaitį įgaliojimų peržengimu, siūlant lenkams autonomiją Lietuvoje ir „sutvarkymą Lietuvos kantonais“²⁸⁵.

Delegacijos veiklą kritikavo ir A. Smetona, rašydamas, kad dėl Lietuvos delegacijos buvimo Varšuvoje didžiosios valstybės neskuba pripažinti Lietuvos nepriklausomybės. Pareiškė, kad jau siunčiamos Seimo delegacijos derėtis su Vilniaus lenkais Lietuvos nepriklausomybės kaina. A. Smetona piktinosi, kad neaišku, kas Lietuvoje vykdomoji valdžia – Ministrų kabinetas ar Seimas, o gal partijos, neaišku, kas atsakingas už tokią politiką. Stebėjosi, kad Gynimo komiteto atsišaukime, kurį pasirašė didžiųjų partijų vadovai, smerkiami Lietuvos lenkai dvarininkai, kad atvedę Lenkijos legionus, o dabar važiuoja su jais derėtis²⁸⁶. Šių straipsnių publikavimas krikščionių demokratų leidžiamoje „*Laisvėje*“ rodo, kad su Tautos pažangos partijos lyderių nuomone sutiko radikalesni KD bloko atstovai Seime E. Draugelis ir V. Bičiūnas, leidę šį laikraštį. Šie opozicijos straipsniai paskatino delegacijos Varšuvoje pirmininką dr. Joną Staugaitį ir kitus narius plačiau spaudoje paaiškinti delegacijos tikslus ir veiklą. Delegacijos pirmininkas atsakė į

²⁸³ Iš mūsų derybų su lenkais // *Lietuva*, 1921 02 11, Nr. 33, p. 1.

²⁸⁴ Tautų Sąjunga ir mūsų klausimas. Interviu su A. Voldemaru, grįžusiu iš TS posėdžio Ženevoje // *Lietuva*, 1921 01 09, Nr. 6, p. 2.

²⁸⁵ Prof. A. Voldemaras. Lenkai ir mes // *Laisvė*, 1921 01 14, Nr. 10, p. 1; Prof. A. Voldemaras. Lenkija ir mes // *Laisvė*, 1921 01 18, Nr. 13, p. 1–2.

²⁸⁶ A. Sm. [A. Smetona]. Vingių politika ir jos vaisiai // *Laisvė*, 1921 02 02, Nr. 26, p. 2.

Seimo nario E. Draugelio paklausimą, aiškindamasis, kad delegacija jokio projekto apie Lietuvos sutvarkymą kantonais nesiūlė, bet tokį projektą sukūrė ir delegacijai įteikė lenkas A. Babianskis. Šį projektą delegacija pasiuntė Vyriausybei kartu su pranešimu apie derybų eigą²⁸⁷. Kitame savo straipsnyje Jonas Staugaitis atsakė į A. Voldemaro straipsnius, paaiškindamas delegacijos pasiūlymus Lenkijai, o kitame numeryje buvo išspausdinti Lietuvos delegacijos pasiūlyti punktai bei aprašyti delegacijos narių pasikalbėjimai su Lenkijos politikais²⁸⁸. Delegacijos pirmininkas rašė, kad Lenkijai Lietuvos pasiūlymai pasirodė nepakankami, nes jų „dešinieji politikai siekė unijos, o nuosaikesnieji – federacijos su Lietuva. Tik tokiu atveju lenkai galėjo atiduoti Lietuvai Vilnių“²⁸⁹.

Palyginus delegacijos ar užsienio reikalų ministro pranešimus frakcijai ir Seimui bei informaciją, pateiktą spaudoje, akivaizdu, kad spaudoje informuota daug detaliau ir plačiau, negu Seime. Be to, informuodamas Seimo narius, užsienio reikalų ministras neretai nutylėdavo svarbius faktus, kurie vėliau paaiškėdavo iš opozicijos spaudos, tuomet delegacijos nariai pateikdavo daugiau informacijos.

Dar nepasibaigus deryboms Varšuvoje kairiosios Seimo frakcijos, remiamos J. Purickio, pradėjo ieškoti tiesioginių kontaktų su Vilniaus lenkų politinėmis grupėmis. R. Miknys rašė, kad šių derybų iniciatyva priklauso Lietuvos masonams ir, remdamasis M. Romerio dienoraščiais, nurodė, kad 1920 m. liepos 22 d. atvykus į Kauną M. Romeriui, S. Kairio bute buvo atkurta „Lietuvos“ ložė, kurios veikloje dalyvavo J. Šaulys, Vaclovas Bielskis, D. Siemaško, Augustinas Janulaitis, M. Sleževičius, J. Vileišis, Vaclovas Biržiška, Z. Žemaitis, V. Čepinskis, Antanas Purėnas, Antanas Sugintas, Viktoras Biržiška, G. Petkevičaitė-Bitė, Z. Toliušis, Pelikšas Bugailiškis, K. Venclauskis ir kt.²⁹⁰. Daugiau kaip pusę atkurtosios „Lietuvos“ masonų ložės narių buvo Steigiamojo Seimo nariai: socialdemokratai – S. Kairys, V. Čepinskis, A. Purėnas, K. Venclauskis, liaudininkai – M. Sleževičius, G. Petkevičaitė-Bitė. Be to, kai kurie jų buvo iš ankstesnės veiklos masonų ložėje pažįstami su Vilniaus lenkų visuomenės veikėjais, todėl galėjo ieškoti kontaktų

---

²⁸⁷ Valdžios atsakymas į St. Seimo nario dr. E. Draugelio paklausimą // *Laisvė*, 1921 04 03, Nr. 71, p. 2–3.

²⁸⁸ D-ras J. Staugaitis. Dėlei Varšuvos derybų. Atsakymas prof. A. Voldemarui „Laisvės“ Nr. 10 ir 13 // *Laisvė*, 1921 04 05, Nr. 72, p. 3; D-ras J. Staugaitis. Dėlei Varšuvos derybų // *Laisvė*, 1921 04 06, Nr. 73, p. 2–3.

²⁸⁹ D-ras J. Staugaitis. Dėlei Varšuvos derybų // *Laisvė*, 1921 04 06, Nr. 73, p. 3.

²⁹⁰ Miknys R. Masonerijos kuluaruose // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, p. 206.

deryboms. Pirmieji susitikti su Vilniaus lenkais su oficialiu užsienio reikalų ministro pavedimu 1920 m. gruodžio 21 d. išvažiavo M. Romeris ir S. Kairys²⁹¹. Jie buvo nuvykę tartis dėl derybų su Vilniaus lenkų politinėmis grupėmis, tačiau buvo skelbiama, kad delegacijos tikslas – pasitarti „tremtinių, grįžtančių iš Rusijos, klausimais“²⁹². J. Purickis žadėjo vilniečiams dideles nuolaidas kalbos, amnestijos ir autonomijos klausimais. Susitikime su lenkais, kurie beveik visi buvo prieškarinio Vilniaus masonų atstovai, išaiškėjo, kad jie nori kantoninės Lietuvos ir glaudžių ryšių su Lenkija. Gruodžio 30 d. grįžę į Kauną, pasiuntiniai apie išvykos rezultatus pranešė Ministrui Pirmininkui K. Griniui, J. Purickiui, E. Galvanauskui, P. Klimui ir J. Šauliui²⁹³. J. Basanavičius savo atsiminimuose rašė:

„Atvykęs iš Kauno inž. St. Kairys gruodžio 22 d. suteikė žinių apie sąlygas derybų tarp lietuvių delegacijos ir lenkų Varšuvoje, apie ką iki šiol lenkų laikraščiai tyli. Pasirodo, kad Lietuvos valdžia per savo delegatus (d-rą Joną Staugaitį ir Z. Žemaitį) pasiūlusi lenkams atiduoti Lietuvai Vilnių su visu tuo plotu, kurį bolševikai pripažino Lietuvai, prižadėdama padaryti šitame krašte ypatingą kantoną, paliekant jam plačiausią kultūrinę autonomiją su bendru seimu visai Lietuvai, kariuomene ir t.t.“²⁹⁴

Neaišku, ar J. Basanavičius neteisingai suprato S. Kairį, ar S. Kairys savotiškai interpretavo Lietuvos Vyriausybės pasiūlymus Vilniaus lenkams, tačiau gruodžio 30 d. J. Basanavičių aplankęs I. Jonynas, kuris važinėjo su Tautų Sąjungos Kontrolės komisija, kaip Lietuvos atstovas, pasakojo „kad lietuvių valdžios pasiūlymai jokiū būdu dar nepaima kantoninės sistemos įvedimo Vilniaus krašte, bet kad kalbama tik apie plačią kultūros autonomiją [...]“²⁹⁵.

Tolesnes derybas su Vilniaus lenkais taip pat galėjo paspartinti ir Lietuvos delegacijos Varšuvoje patyrimas. 1921 sausio 2 d. LSLDP ir LVS centro komitetų ir Seimo šių frakcijų bloko prezidiumo posėdyje M. Romeris padarė pranešimą apie Vilniaus lenkų politinių grupių nuotaikas. Informavo, kad endekai, Starz Kresowa (Krašto sargyba) ir kitos grupės siekia Vilniaus žemių sujungimo su Lenkija, bet Lenkų socialistų partija ir nauja grupė – „Odrodzenie“ (Polskij związek ludowyj

---

²⁹¹ Miknys R. Masonerijos kuluaruose // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, p. 206.

²⁹² Iš Vilniaus delegatai grįžo // *Laisvė*, 1920 12 31, Nr. 24, p. 1.

²⁹³ Ten pat.

²⁹⁴ Basanavičius J. *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija. 1851–1922* // anthology.lms.lt/texts/20/tekstas/28.html

²⁹⁵ Ten pat.

„Odrodzenie“ – Lenkų liaudies sąjunga „Atgimimas“) ypač linksta prie susitarimo su Lietuva²⁹⁶. Pastarosios sąjungos atstovai pareiškė norą susitikti su liaudininkais, todėl juos nutarta pasikviesti į Kauną. LSLDP ir LVS centro komiteto ir Seimo bloko prezidiumo posėdyje 1921 m. sausio 19 d. M. Romeris pranešė, kad „Odrodzenie“ atstovai negali atvykti, nes sutrukdė planuojami rinkimai į Vilniaus Seimą. Nutarta deleguoti į Vilnių F. Bortkevičienę, V. Račkauską ir J. Makauską²⁹⁷.

M. Biržiška knygoje „Vilniaus golgota“ ir M. Romeris dienoraštyje rašė, kad Seimo Liaudininkų frakcijos delegacija F. Bortkevičienė, V. Račkauskas, J. Makauskas ir socialdemokratų atstovas K. Venclauskis atvyko į Vilnių 1921 m. vasario 23 d.. Prie jų prisidėjo iš Varšuvos grįždami Z. Žemaitis, B. K. Balutis ir I. Jonynas²⁹⁸. M. Romeris rašė, kad vasario 22 d. iš Varšuvos į Vilnių susitikti su Lietuvos delegacija atvyko gen. A. Babianskis, Lietuvos lenkas, gimęs Kauno gubernijoje. Jis laikraštyje „*Kurjer Polski*“ išspausdino Lietuvos projektą iš lietuviškojo Kauno ir lenkiškojo Vilniaus kantono bei paruošė Lietuvos ir Lenkijos karo konvenciją²⁹⁹. Gen. A. Babianskis, artimas J. Pilsudskiui, dalyvavęs neoficialiuose pokalbiuose su Lietuvos delegacijos nariais Varšuvoje, jau 1921 m. sausio pabaigoje derybų pagrindu pasiūlė „Didžiosios Lietuvos“ projektą, kuris buvo perduotas ne tik Lietuvos delegacijai, bet ir Prancūzijos diplomatams. Didžiąją Lietuvą jis siūlė sudaryti iš 2 kantonų Kauno ir Vilniaus su atskirais Seimais ir vienu bendru parlamentu. Po susitikimų su Lietuvos delegacijos Varšuvoje nariais A. Babianskis pamatė, kad Lietuva nenori nei unijos, nei federacijos su Lenkija, todėl paruošė naują „Didžiosios Lietuvos“ projektą, artimą konfederacijai, kurį 1921 m. vasario 22 d. atspausdino oficioze „*Lietuva*“³⁰⁰. Savo straipsnyje, jis patarė lietuviams įgyti Vilniaus visuomenės palankumą, užmegzti artimesnius santykius su Varšuva ir Vilniumi. „*Lietuvoje*“ rašoma, kad tik M. Romeris ir A. Babianskis bandė taikiai išspręsti lietuvių ir lenkų santykius. A. Babianskis Varšuvoje leidžiamame „*Kurjer Polski*“ ne kartą stengėsi švelninti ir aiškinti Lietuvos elgesį, pasisakė prieš POW bei L. Želigovskio akcijas Lietuvoje. R. Žepkaitė rašė, kad A. Babianskis dar

²⁹⁶ LSLDP ir LVS CK ir Steigiamojo Seimo frakcijų bloko prezidiumo posėdžio protokolas 1921 01 02 // *LMABRS*, f. 199–102, l. 14.

²⁹⁷ LSLDP ir LVS CK ir Steigiamojo Seimo frakcijų bloko prezidiumo posėdžio 1921 01 19 protokolas // ten pat, l. 15.

²⁹⁸ Biržiška M. *Vilniaus golgota*, p. 106; Michał Römer. *Dziennik*, t. 28, 1920–1921 // *LMABRS*, f. 138–2254, l. 110.

²⁹⁹ Michał Römer. *Dziennik*, t. 28 // *LMABRS*, f. 138–2254, l. 109.

³⁰⁰ Babianskis A. „Didžiosios Lietuvos“ projektas // *Lietuva*, 1921 02 22, Nr. 41, p. 1–2.

1919 m. lapkričio mėnesį kartu su kitais Vilniaus politinių partijų atstovais buvo atvykęs į Kauną derėtis su Lietuvos politinių partijų vadovais dėl minimalių reikalavimų, neliečiant esminių klausimų³⁰¹. Šie faktai rodo, kad Lietuvos Seimo atstovų vizitas į Vilnių ir A. Babianskio projekto publikavimas Lietuvos spaudoje buvo suderinti su valdžios atstovais.

1921 m. kovo 1 d. abi pusės – Lietuvos Steigiamojo Seimo liaudininkų frakcijos atstovai bei Lenkų liaudies sąjunga „Odrodzenie“ pateikė Lietuvos valstybės sutvarkymo projektus. „Odrodzenie“ projekte Lietuva padalinta į du kantonus – Kauno ir Vilniaus, kurie turi atskirus Seimus ir Vyriausybes. Bendrus reikalus sprendžia abiejų seimų delegacija pagal Austrijos – Vengrijos pavyzdį, o vykdo bendra Vyriausybė iš kelių ministrų, reziduojančių Vilniuje. Be to, šis projektas numatė glaudžius ryšius su Lenkija, tačiau jie priklausytų nuo to, kaip būtų užtikrintos tautybių teisės Vilniaus krašte. Jei tautybių teisės būtų užtikrintos tokiu būdu, kaip pasiūlė „Odrodzenie“, santykiai su Lenkija galėtų apsiriboti bendrais kariniais ir užsienio politikos sprendimais bei kultūriniu, finansiniu ir ūkiniu bendradarbiavimu. O jei nebūtų dviejų kantonų valstybės, tai reiktų Lietuvą susieti su Lenkija federaciniais ryšiais – su bendru Lietuvos – Lenkijos Seimu ir bendra Vyriausybe³⁰².

„Odrodzenie“ pasiūlytas projektas, pateiktas Lietuvos liaudininkų delegacijai kovo 1 d., greičiausiai buvo sukurtas A. Babianskio, kuris taip pat dalyvavo derybose su Lietuvos Seimo kairiųjų atstovais. P. Łossowski rašė, kad 1920 m. kovo ir balandžio sandūroje Vilniuje įvyko taip vadinamas Lenkijos demokratijos suvažiavimas (Zjazd Demokracji Polskiej), kuris priėmė nutarimą padalinti Lietuvą į tris kantonus, kurių centrais būtų Minskas, Vilnius ir Kaunas. Visi jie kartu federaciniais ryšiais turėjo būti sujungti su Lenkija. Vilniaus kraštas turėjo būti vidurinis kantonas, nuo to kilo pavadinimas „Vidurinė Lietuva“ („Litwa Srodkowa“), kuris neteko prasmės, kai derybose su Sovietų Rusija Rygoje Lenkijos delegacija atsisakė Minsko. J. Pilsudskis šį pavadinimą priskyrė „Laikinosios valdančiosios komisijos“ nariams³⁰³.

³⁰¹ Žepkaitė R. *Diplomatija imperializmo tarnyboje*, p. 73.

³⁰² *Oswiadczenie Polskiego Związku Ludowego „Odrodzenie“*, w Wilnie, zlozone delegacji ludowcow litewskich z Kowna, jako wyrazienie stanowiska w sprawie przyszłych losow kraju 1921 03 01 (toliau – *Oswiadczenie... „Odrodzenie“*// *LMABRS*, f. 199–289, l. 4–5.

³⁰³ Łossowski P. *Stosunki polsko – litewski w latach 1918–1920*, p. 274–275.

Lietuvos Steigiamojo Seimo liaudininkų delegacija turėjo savą Lietuvos valstybės projektą, kuris numatė vieną Seimą ir Vyriausybę, išikūrusius Lietuvos sostinėje Vilniuje. Be to, liaudininkai numatė prie Lietuvos prijungti ir Gardiną, teigdami, kad to prašė vietos gyventojai. („Odrodzenie“ projekte Gardinas neįtrauktas į Lietuvos sudėtį.) Liaudininkai deklaracijoje garantavo visoms tautybėms personalinę ir plačią vietinę savivaldą, taip pat savivaldybių ir valstybinėse įstaigose oficialų vietos gyventojų daugumos kalbos vartojimą. Šie siūlymai yra analogiški Lietuvos delegacijos Varšuvoje siūlymams.

Nors ir abiejų pusių pateikti projektai labai skiriasi, tačiau bendrame posėdyje abi delegacijos priėmė bendrą nutarimą: 1) galutinai nutraukti karinius veiksmus tarp Lietuvos ir Lenkijos ir niekada jų neatnaujinti, 2) atstatyti komunikacijos priemones tarp abiejų kraštų, siekiant pagerinti santykius tarp politinių grupių ir kt., 3) siekti, kad Vilniaus ir Kauno gyventojai netrukdomi grįžtų į savo gyvenamąsias vietas, 4) siekti abiejų šalių amnestijos politiniams kaliniams, 5) tęsti derybas ir „Odrodzenia“ atstovams atvykti į Kauną³⁰⁴.

LSLDP ir LVS Seimo frakcijų posėdyje kovo 3 d. V. Račkauskas, J. Makauskas ir F. Bortkevičienė padarė pranešimus apie kelionės išpūdžius ir rezultatus³⁰⁵. V. Račkauskas „Odrodzenie“ vadino netvirta, J. Pilsudskio idėjas remiančią partija, kurios ideologinius pagrindus galėtų sugriauti kitokia propaganda. Susitikime dalyvavę 30 valstiečių neturėjo tvirtos nuomonės, nes Lietuvos jie nepažinojo, tačiau labai susidomėjo liaudininkų atstovų kalbomis ir po susitikimo daugelis pakeitė savo nuomonę Lietuvos naudai. Žydus ir baltarusius tenkino Lietuvos Konstitucijos siūlomos jiems teisės, tačiau baltarusiai reikalavo pakeisti D. Siemašką kitu atstovu. F. Bortkevičienė pažymėjo, kad Vilniuje keičiasi gyventojų nuomonė apie Lietuvą – „jau nieks nesigina esąs „litvin“ tik lenkiškos kalbos“.

Socialdemokratų atstovas K. Venclauskis apie Lietuvos pasiūlymus kalbėjosi ir su Lenkijos socialistų partijos, Bundo bei Vilniaus baltarusių demokratinės orientacijos veikėjais: Fabianu Jaremičiumi, Karabačiumi, Duševskiu, I. Luckievičiumi. R. Miknys rašė, kad Lenkijos socialistų partijos veikėjai kėlė Lietuvos ir Lenkijos federacijos idėją, baltarusiai su ja nesutiko, bet įkalbėti K. Venclauskio pritarė LSDP aprobuotam kantoninės Lietuvos su Steigiamuoju

³⁰⁴ Oświadczenie... „Odrodzenie“ // *LMABRS*, f. 199–289, l. 6–8.

³⁰⁵ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1921 03 03 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 201–202.

Seimu Vilniuje kūrimui³⁰⁶. Šias derybas stebėjo Vilniaus vyskupas Jurgis Matulaitis, atsiuntęs kunigus Antaną Viskantą ir Konstantiną Olšauską. Jis pasiūlė suorganizuoti panašias derybas su krikščionimis demokratais³⁰⁷. „Lietuvos“ oficioze paskelbti Lietuvos liaudininkų atstovų ir Vilniaus „Odrodzienie“ pareiškimai bei bendra rezoliucija, šie pasitarimai apibendrinti, įvertinant derybas kaip „sveiką žingsnį“³⁰⁸. „Lietuvoje“ parašyta, kad liaudininkų ir socialdemokratų partijų atstovai nuvyko į Vilnių pamėginti tiesiogiai susitarti su socialinėmis nuostatomis jiems artimomis lenkų, gudų ir žydų grupėmis. Oficioze palankiai įvertintas susitikimas, nes Vilniaus klausimas pagaliau perkeltas iš tarptautinės plotmės santykių tarp Lietuvos ir Lenkijos į „Lietuvos vidaus klausimą“. Šį žingsnį laikraštis vadino dideliu šių visuomeninių grupių laimėjimu. Antras plusas – tai bandymas konkretizuoti Lietuvos valstybės vidaus sutvarkymą, neskriaudžiant nė vienos tautinės grupės. Be to, tai pirmosios derybos su lenkais, kurios baigėsi ne santykių nutraukimu, bet noru tęsti pasikalbėjimus ir toliau.

1921 m. kovo pradžioje į Kauną buvo atvažiavęs gen. A. Babianskis³⁰⁹. Tuo metu neoficialios Lietuvos Seimo atstovų derybos su Vilniaus lenkais tęsėsi. Liaudininkų pavyzdžiu pasekė Seimo KD blokas. M. Biržiška rašė, kad 1921 m. balandžio 20 d. į Vilnių atvyko Steigiamojo Seimo KD bloko atstovai Juozas Vailokaitis ir Kazimieras Jokantas išsiaiškinti lenkų dešiniųjų grupių nuostatas Vilniaus ir Lietuvos atžvilgiu³¹⁰. 1921 m. balandžio 24–26 d. jie susitiko su Vilniaus lenkų visuomenės grupėmis: tautiniais demokratais, krikščionimis demokratais, demokratais „krajovcais“, „Odrodzienia“ bei dvarininkų grupe. Pranešime apie pasikalbėjimus su Vilniaus lenkų grupėmis Seimo nariai rašė, kad prieita prie tokios išvados: „Lietuva nepriklausoma valstybė – savo nepriklausomybės gynime remiasi Lenkija“³¹¹. Lietuvos atstovai sutiko, kad ši formulė svarstyтина. Visos lenkų grupės tikino, kad Lenkija nemano griauti etnografinės Lietuvos valstybingumo ir nesiųs savo kariuomenės į tą Lietuvos teritoriją, kurioje yra įvykę rinkimai į Steigiamąjį Seimą. Diskusijos vyko ramiai ir rimtai, buvo bandoma ieškoti išeities iš susidariusios padėties. Seimo nariai pastebėjo, kad Vilniaus lenkų visuomenė yra fanatiškai

³⁰⁶ Miknys R. Masonerijos kuluaruose // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, p. 209.

³⁰⁷ Ten pat.

³⁰⁸ Sveikas žingsnis // *Lietuva*, 1921 03 15, Nr. 58, p. 1.

³⁰⁹ Kauno kronika // *Lietuva*, 1921 03 10, Nr. 54, p. 4.

³¹⁰ Biržiška M. *Vilniaus golgota*, p. 112.

³¹¹ Pasikalbėjimas su Vilniaus visuomenės grupėmis seimo narių Juozo Vailokaičio ir Kazimiero Jokanto, 1921 04 24–26 // *LMABRS*, f. 199–291, l. 1.

suagituota ir paniškai bijo, kad Vilniaus vėl neužimtų Lietuvos kariuomenė, nes toks žingsnis jiems tolygus okupacijai ir vergijai. Jie manė, jeigu Lietuva garantuotų, kad nesiųs savo kariuomenės į Vilnių ir suteiks galimybę ne tik tautinėms, bet ir visuomenės grupėms dalyvauti sudarant valstybę, tuomet tarp lenkų visuomenės atsiras grupių, remiančių Lietuvą. Susiklosčius nepalankioms aplinkybėms, sėkmingai prasidėjusios derybos su Vilniaus lenkais nutrūko. M. Romeris teigė, kad prasidėjus Lenkijos ir Lietuvos deryboms Briuselyje, tiesioginiai Kauno ir Vilniaus kontaktai tapo antraplaniais ir užsimezgę kontaktai nutrūko³¹². Be to, Lenkijos seime daugumą turėjusiems endekams negalėjo patikti „Didžiosios Lietuvos“ projektas bei Lietuvos Seimo atstovų ir Vilniaus lenkų derybos, nes jie siekė aneksuoti Vilniaus kraštą. Galbūt norėdama sutrukdyti Lietuvos Seimo ir Vilniaus lenkų atstovų derybas, o galbūt nutraukti Briuselio derybas, Lenkija pranešė užsienio spaudai, kad Lietuvos Vyriausybė pradėjo derybas su L. Želigovskio vyriausybe³¹³.

Lietuva ir Lenkija nenorėjo plebiscito Vilniaus krašte, nes abi netikėjo, kad jį laimės. Lietuvos Steigiamasis Seimas ėmėsi įvairių priemonių, siekdamas išvengti plebiscito: pasiuntė delegaciją į Varšuvą, užmezgė kontaktus su Vilniaus lenkų politinėmis grupėmis, pateikė pasiūlymus ir Varšuvai, ir Vilniui. Lietuvos Seimo narių ir Vilniaus lenkų politinių grupių atstovų susitikimus iniciavo M. Romeris ir generolas A. Babianskis, tačiau jiems pritarė tik negausi ir neįtakinga, J. Pilsudskio idėjas remianti Lenkų liaudies sąjunga „Odrodzenie“. Lietuvos Seimo nariai pastebėjo, kad Vilniaus lenkų visuomenė yra fanatiškai suagituota ir paniškai bijo, kad Vilniaus vėl neužimtų Lietuvos kariuomenė, nes toks žingsnis jiems tolygus okupacijai ir vergijai. Lietuvos valdžia žadėjo leisti vietiniams lenkams vartoti gimtąją kalbą ne tik mokyklose, bažnyčiose, bet ir savivaldybėse, vėliau net užsiminė apie Lietuvos decentralizaciją, t. y. apie teritorinę autonomiją, tačiau šie pažadai lenkams pasirodė nepakankami.

1. 3. 3. Lietuvos delegacijos veikla Briuselyje

Tautų Sąjungai priėmus nutarimą nedaryti plebiscito Vilniaus krašte, Lietuvai ir Lenkijai buvo pasiūlytos tiesioginės derybos. Planuojamos derybos ir Tautų Sąjungos

³¹² Miknys R. Masonerijos kuluaruose // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, p. 210.

³¹³ Neišmanymas ar blogas noras // *Lietuva*, 1921 05 07, Nr. 99, p. 1.

nutarimai kėlė nerimą Lietuvos politikams. KD bloko LŪS frakcijos narys E. Draugelis ėteikė paklausimą dėl Tautų Sąjungos nutarimo išspręsti Vilniaus klausimą be plebiscito, į kurį 1921m. kovo 15 d. 72-ajame posėdyje atsakė Lietuvos delegacijos Tautų Sąjungoje pirmininkas E. Galvanauskas ir užsienio reikalų ministras J. Purickis³¹⁴. E. Galvanauskas stebėjosi, kad Lietuvos visuomenėje ir spaudoje buvo daug priekaištų dėl tiesioginių derybų su Lenkija rezultatų – bijoma bet kokių konvencijų, nes tai gali privesti prie unijos. Jis pritarė socialdemokratų ir liaudininkų iniciatyvai kalbėtis su Vilniaus lenkais, manydamas, kad šios neoficialios derybos gali palengvinti Briuselio derybas, parodydamos, kad Vilniaus lenkų norai nesutinka su Varšuvos politika ir norais. J. Purickis paaiškino Tautų Sąjungos nutarimą ir Lietuvos sutikimą tiekti maistą Vilniaus krašto gyventojams, bet ne L. Želigovskio kariuomenei. Ministras pažadėjo, kad maisto tiekimas Vilniaus kraštui turės būti kontroliuojamas. E. Galvanausko ir J. Purickio atsakymai į paklausimą E. Draugelio neįtikino. Jis ir toliau abejojo, ar Lenkija vykdys savo sutartis, tačiau pasidžiaugė, kad visuomenė bus plačiau informuota šiuo klausimu, taip pat pageidavo, kad Užsienio reikalų ministerija geriau informuotų užsienio valstybes apie Lietuvos siekius.

Lenkijos steigiamasis seimas ruošėsi tiesioginėms deryboms Briuselyje su Lietuva – 1921 m. kovo 18 d. 222-ajame posėdyje endekų atstovas Alfonsas Erdmanas perskaitė Užsienio reikalų komisijos išvadas Vilniaus žemių klausimu:

1) „Lenkijos Respublika, laukdama vietinių žmonių valios nustatymo, pareiškia savo nepažeidžiamas teises į Vilniaus žemę. To sprendimo motyvai buvo ilgaamžis valstybių sugyvenimas unijoje, lenkų kareivių kraujas, pralietas vaduojant Vilniaus kraštą nuo bolševikų, daug kartų pareikštas daugumos vietinių gyventojų noras susijungti su Lenkija.

2) Lenkijos Respublika negali pripažinti „Kauno Lietuvai“ jokių teisių į Vilniaus žemę pagal bolševikų – lietuvių 1920 m. liepos 12 d. sutartį, kuri pažeidė tarptautinę teisę ir tautų apsisprendimo teisę, todėl palieka gyventojams teisę apsispręsti ir dėl to priėmė Tautų Sąjungos siūlomą plebiscitą.

3) Seimas patvirtina, kad iš lenkų pusės nebuvo jokių trukdymų plebiscito surengimui ir todėl protestuoja prieš Lenkijai primetamą atsakomybę už šio klausimo vilkinimą.

---

³¹⁴ 1921 03 15 I sesijos 72 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

4) Lenkijos Respublika nedelsdama siekia taikiai išspręsti Vilniaus klausimą, remiantis vietinių gyventojų valia, tokiu būdu, kuris turi atvesti prie Lenkijos ir Lietuvos sąjungos pagal seną abiejų tautų unijos tradiciją, ir sutinka, kad Lenkijos Vyriausybė pradėtų derybas su Lietuvos Vyriausybe, kurios turi įvykti Briuselyje vadovaujant Tautų Sąjungai.

5) Lenkijos Respublika jokiais aplinkybėmis nesutiks su jokia arbitražo forma.

6) Lenkija palaiko savo teises į likusią Vilniaus žemės teritoriją, lenkų kariuomenės išvaduatą iš bolševikų nelaisvės, ir į Lietuvos valdomas žemes, kuriose dauguma gyventojų lenkai.

7) Jei nepavyks tinkamai susitarti, Lenkija bus priversta laikytis savo pažadų, duotų Vilniaus žemės gyventojams ir duos jiems teisę laisvai pareikšti savo valią.

8) Gyvybiniai Vilniaus žemės gyventojų interesai, jų ūkių atkūrimas, krašto atstatymas ir žaizdų, padarytų per karą ir kelias okupacijas, užgydymas reikalauja galutinio viso krašto sutvarkymo, ūkio ir susisiekimo sujungimo su Vilniumi, vieningos vietinės administracijos, todėl Seimas prašo Vyriausybę, kad pasitardama su generolu Želigovskiu, skirtų tam savo jėgas³¹⁵.

Iš pasiūlytų 8 punktų už 6 balsavo visa Lenkijos seimo Užsienio reikalų komisija, o prieš 1 ir 6 punktą balsavo Lenkijos socialistų partijos ir „Wyzwolenie“ („Išsivadavimo“) atstovai. Diskusijos dėl šių išvadų vyko 224-ajame posėdyje 1921 m. balandžio 15 d.³¹⁶ Bronislawas Ziemieckis, kaltino Vyriausybę, kad Vilniaus klausimas atsidūrė „mirties taške“ ir siūlė išeities tašku imti Vilnijos gyventojų apsisprendimą. Jis komisijos mažumos, kurią sudarė socialistų ir „Wyzwolenia“ atstovai, vardu pasiūlė Lenkijos seimui mažumos rezoliuciją, kurioje derybų tarp Lietuvos ir Lenkijos pagrindu būtų Vilniaus seimo nutarimas. Mažumos nuomone, Vilniaus seimas turėjo būti renkamas visoje ginčytinoje teritorijoje laisvuose, lygiuose ir slaptuose rinkimuose visiškos asmeninės laisvės sąlygomis, o Lenkijos vyriausybė turėjo palengvinti tokio Seimo sušaukimą, kad jis įvyktų artimiausiu laiku, ir pasirūpinti, kad Vilniaus žemių administravimas būtų pilnai perduotas vietiniams gyventojams. Kalbėdamas apie daugumos rezoliuciją, jis pareiškė, kad šių frakcijų atstovai nebalsuos už 1 ir 6 punktus, o už kitus balsuos.

³¹⁵ *Sprawozdanie stenograficzne z 222 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 18 03 1921.*

³¹⁶ *Wniosek Komisji Spraw Zagranicznych w sprawie Wilenszczyzny // Sprawozdanie stenograficzne z 224 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 15 04 1921.*

Endekų atstovas kunigas Kazimierz Lutoslawskis taip pat kaltino vyriausybę, kad nevykdomi seimo nutarimai dėl Vilniaus krašto prijungimo, kritikavo J. Pilsudskio politiką bei kaltino seimo Žydų frakciją, kad ji priešinasi vieningos tautinės Lenkijos valstybės sukūrimui, o nori Lenkiją matyti kaip daugiatautę valstybę, kas yra neįmanoma. Jo nuomone, tai nėra nekaltas noras, nes žydai siekia neleisti lenkų tautai visiškai susivienyti. Endekų nuomone, turi būti išvesta tokia etnografinė linija tarp lietuvių ir lenkų Vilnijos krašte, kad abi pusės būtų patenkintos, o Lietuva nebūtų Lenkijos priešas. Jie neprieštaravo, kad egzistuotų tautinė Lietuvos valstybė etnografinėse ribose. K. Lutoslawskis teigė, kad Lietuva pasirinko klaidingą tilto tarp Rusijos ir Vokietijos politiką, nes jai reikia remtis tik Lenkija, kuri jai suteiks saugumo garantijas³¹⁷.

Žydų atstovas S. Hirszhornas kritikavo dešiniųjų politiką tautinių mažumų, o ypač žydų, atžvilgiu. Jis pareiškė, kad žydai nori „didelės suvienytos Lenkijos“, bet ne tokiais būdais, kaip Užsienio reikalų komisija siūlo. Federaciniais ar kitais ryšiais prisijungus Lietuvą, Lenkija turėtų išėjimą į jūrą per Klaipėdą, kuri Lietuvai priklausys, o Lietuva tada nebūtų lietuvių tautinė valstybė, o būtų tautų mišinys, kuriame lenkai vaidintų svarbų vaidmenį. Žydų atstovas pareiškė, kad lietuviai bijo žodžio „federacija“, tačiau niekas tiksliai neapibrėžė, ką tas žodis reiškia. Jis siūlė prie Lietuvos eiti evoliucijos keliu, atmetant visiško prijungimo galimybę, tik savanoriškumo principu. Jis išvardino priežastis, kurios trukdo federacijai – tai Lenkijos reakcingumas, demokratijos pažeidimai, lenkiškasis antisemitizmas. Jo nuomone, Lenkijai nepadės nei konsultacijos, nei nelaisvai išrinktas seimas, nei Tautų Sąjungos įsikišimas, jeigu Lenkijos politika netaps demokratiška ir tolerantiška. Balsavimo metu buvo priimta daugumos pasiūlyta rezoliucija³¹⁸.

Ši Lenkijos seimo rezoliucija buvo žinoma Lietuvoje, nes ji buvo išspausdinta „Lietuvoje“³¹⁹.

Lenkijos Užsienio reikalų ministerija bandė laviruoti tarp seimo spaudimo ir Antantės valstybių pozicijos. Anglijos, Prancūzijos ir Italijos pasiuntiniai Varšuvoje kartu su Lenkijos užsienio reikalų ministru E. Sapięha apsvarstė Lietuvos ir Lenkijos susitarimo principus ir sudarė projektą, pavadintą „Trijų pasiuntinių projektu“, kuris

³¹⁷. Wniosek Komisji Spraw Zagranicznych w sprawie Wilenszczyzny // *Sprawozdanie stenograficzne z 224 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z 15 04 1921*.

³¹⁸ Ten pat.

³¹⁹ O jie vis nori unijos ir gana // *Lietuva*, 1921 05 01, Nr. 95, p. 1.

buvo išsiuntinėtas į Londoną, Paryžių ir Romą³²⁰. Projektas buvo palankus Lenkijai. E. Sapieha buvo tikras, kad šis projektas bus priimtas, todėl nedavė jokių instrukcijų Lenkijos delegacijai. Taip pat keliama versija, kad Lenkijos projektas buvo rašomas Vilniuje, vadovaujant teisininkui Bronislawui Krzyżanowskiui, bet jo autoriumi laikomas Lenkijos generalinio štabo karininkas M. Swieckowski.

1921 m. balandžio 27 d. „*Gazeta Warszawska*“ pranešė, kad Lenkija įteikė Prancūzijai „lietuvių lenkų federacijos projektą“³²¹, vėliau šis laikraštis stebėjosi, kaip galėjo A. Babianskio ir federalistų projektas, paruoštas Belvedere, patekti į Hymanso rankas, kaip Aristido Briando ir Arthuro Jameso Balfouro pasiūlymas, Hymanso projektą federalistų nuopelnu vadino ir „*Rzeczpospolita*“³²². Šie visi pranešimai rodo, kad Lenkijos endekai nepritarė vyriausybės vykdomai federalistinei politikai, A. Babianskį vadino J. Pilsudskio patikėtiniu, o jo projektą laikė J. Pilsudskio ir federalistų kūriniumi, pasiūlytu P. Hymansui. Pats A. Babianskis prisipažino esąs projekto autorius, tačiau aiškino, kad jo mintys kiek iškraipytos, nes J. Pilsudskis reikalavo karinės konvencijos tarp Lenkijos ir Lietuvos³²³. Jis paaiškino, kad jo pasiūlymai buvo spausdinti spaudoje, aptariami susirinkimuose, buvo pranešti Lenkijos valdžiai, taip pat žinomi ir Kontrolės komisijai³²⁴. A. Babianskis žadėjo sukurti naują projektą, kuriame Lietuva būtų visiškai nepriklausoma, o Vilnius, Kaunas ir Klaipėda turėtų teritorinę autonomiją, nes jis nori, kad Lietuva ir Lenkija susitaikytų.

Tuo metu Lenkijos diplomatai ieškojo ryšių su Lietuvos Seimo atstovais. 1921 m. balandžio 14 d. LVS ir LSLDP frakcijų bloko posėdyje P. Ruseckas padarė nepaprastą pranešimą apie susitikimą su Lenkijos konsulato Karaliaučiuje sekretoriumi ir konsulu kelionės į Berlyną metu³²⁵. Lenkijos konsulas pasiūlė susitikti Lenkijos ir Lietuvos liaudininkų atstovams Karaliaučiuje. Neaišku, ar liaudininkai susidomėjo lenkų diplomatų pasiūlymu, tačiau kitų posėdžių protokoluose nepavyko rasti informacijos, kad susitikimas su Lenkijos atstovais būtų įvykęs.

Lietuva taip pat ruošėsi deryboms su Lenkija Briuselyje – 1921 m. balandžio 20 d. Steigiamojo Seimo posėdyje užsienio reikalų ministras padarė nepaprastą

³²⁰ Žepkaitė R. *Diplomatija imperializmo tarnyboje*, p. 149.

³²¹ Patys lenkai išsigando federacijos // *Lietuva*, 1921 05 05, Nr. 98, p. 3.

³²² Lenkai dėl TS ir santykių su Lietuva. // *Lietuva*, 1921 06 15, Nr. 130, p. 3.

³²³ Pašnekesys su gen. Babianskiu // *Lietuva*, 1921 08 04, Nr. 171, p. 2.

³²⁴ Babianskis A. Artimiausios perspektyvos // *Lietuva*, 1921 08 20, Nr. 184, p. 1.

³²⁵ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1921 04 12 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 226.

pranešimą, norėdamas išsklaidyti neteisingus gandus. Seimo nariai diskutavo apie pažadus Lenkijai, derybų taktiką. J. Purickis nurodė, kad Lenkijai siūlys ne tik laisvą tranzitą ir išėjimą prie jūros, ekonominius santykius lygiais pagrindais, netgi sutiks kartu su ja įeiti į Baltijos valstybių sąjungą. Jo nuomone, teritorijos klausimu – reikia laikytis sutarties su Rusija sienų, Rytų Lietuvai pažadėti autonomiją, bet, tai jau – Lietuvos vidaus klausimas³²⁶.

V. Čarneckis KD bloko vardu pasiūlė prieš pradėdant tartis pareikalauti atkurti Suvalkų sutartį ir atitraukti Lenkijos kariuomenę už demarkacijos linijos. Siūlė nerašyti į sutartį pasižadėjimų Rytų Lietuvos gyventojams, nes tokiu būdu Lietuva būtų įtraukta į Lenkijos politikos orbitą. Seimo vicepirmininkas dr. Jonas Staugaitis taip pat pasiūlė preliminarinėse derybose reikalauti Suvalkų sutarties pildymo bei sutikti tiekti Rytų Lietuvai maisto ir sėklos, jei Lietuva pati galės kontroliuoti šį procesą. Jis konstatavo, kad padaryta klaida – per daug kalbėta su Varšuva ir per mažai su Rytų Lietuvos visuomene. Ši klaida jau taisoma, bet praleistas momentas suartėti su Rytų Lietuvos visuomene, kai Vilnius priklausė Lietuvai.

K. Venclauskis, kalbėdamas socialdemokratų vardu, kritikavo Vyriausybės politikos neaiškumą okupuotų Lietuvos žemių atžvilgiu, išreiškė nepasitikėjimą Antantei. Jis aiškino, kad reikia Vilniaus krašto gyventojų apsisprendimo, reikia leisti jiems rinkti savo savivaldybę. B. Liaus Lenkų frakcijos vardu Seime pasisakė už valstybinę Lietuvos nepriklausomybę, tačiau norėjo matyti daugiatautę valstybę ir išvengti karo su Lenkija³²⁷.

Daug dėmesio Briuselio deryboms skyrė opozicijoje esantys Tautos pažangos partijos lyderiai A. Smetona ir A. Voldemaras. A. Voldemaras savo straipsnyje siūlė Lietuvos delegacijai remtis ne Suvalkų, bet Maskvos sutartimi, nes Sovietų Rusija išsižadėjo savo teisių į išvardintas sutartyje žemes, todėl jos teisėtai priklauso Lietuvai. Lenkijos argumentas, kad tai padarė nepripažinta sovietų valdžia, neturi jokio juridinio pagrindo, nes ir jiems Sovietų valdžia yra teisėta – tai rodo Rygos sutarties pasirašymas³²⁸.

Dar prieš atvažiuojant delegacijoms į Briuselį Lenkijai ir Lietuvai buvo žinoma, kad Tautų Sąjunga siūlys konfederacijos projektą. Dar 1921 m. balandžio 15 d.

³²⁶ 1921 04 20 I sesijos 82 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

³²⁷ Ten pat.

³²⁸ Prof. A. Voldemaras, Užmirštieji Briuselio derybose klausimai // *Lietuvos balsas*, 1921 04 28, Nr. 4, p. 2.

„Lietuva“ pateikė informaciją iš Lenkijos laikraščio „*Rzeczpospolita*“, kuris jau 1921 m. balandžio 2 d. rašė apie Tautų Sąjungos planą sukurti Didžiąją Lietuvą su Vilniumi, padalintą į kantonus, kurios santykiai su Lenkija būtų sureguliuoti prekybos, susisiekiimo ir kariuomenės konvencijomis. Laikraščio nuomone, šis planas nedaug skiriasi nuo „Vilniaus lenkų federacijos plano“³²⁹. Jis pareiškė, kad Lenkijos seimo dauguma šiam planui prieštarauja.

Tiesioginės derybos tarp Lietuvos ir Lenkijos prasidėjo 1921 m. balandžio 20 d. Briuselyje tarpininkaujant Belgijos atstovui prie Tautų Sąjungos P. Hymansui.

Lietuva pasiuntė į Briuselį solidžią delegaciją: pirmininkas – E. Galvanauskas, nariai – P. Klimas, T. Naruševičius, Oskaras Milašius, Seimo atstovai – M. Sleževičius, V. Jurgutis ir žydų reikalų ministras M. Soloveičikas³³⁰. Kaip ekspertas su delegacija į Briuselį vyko Generalinio štabo viršininkas plk. K. Kleščinskis, ELTA direktorius Juozas Eretas ir Užsienio reikalų ministerijos sekretorė Magdalena Avietėnaitė³³¹. Seimo LSLDP ir LVS blokas buvo nusprendęs pasiųsti A. Rimką, tačiau krikščionys demokratai ir užsienio reikalų ministras pageidavo M. Sleževičiaus, todėl frakcijos prezidiumas leido pasirinkti J. Purickiui³³². A. Voldemaras spaudoje kritikavo Seimą, kad siunčia savo narius į derybas užsienyje ir taip kišasi į kišasi į Vyriausybės funkcijas. Jo manymu, tokiu būdu nuimama atsakomybė nuo Vyriausybės pečių³³³.

E. Galvanauskas į Briuselį išvyko balandžio 14 d., kita dalis delegacijos – balandžio 15 d., o Seimo nariai – balandžio 19 d.³³⁴. Jau išvykus pagrindinei delegacijos daliai, balandžio 15 d., Užsienio reikalų ministras J. Purickis paruošė 13-os punktų instrukciją Lietuvos delegacijai Briuselyje. Vėliau instrukcija buvo išsiuntinėta visoms Lietuvos pasiuntinybėms su J. Purickio raštu, kuriame rašoma, kad ši instrukcija parodo „valdžios nusistatymą ne tik dėl Briuselio konferencijos, bet ir dėl visos mūsų užsienio politikos“³³⁵. 1-ajame instrukcijos punkte nurodoma ieškoti visų galimų priemonių susitaikyti su Lenkija, nes priešingu atveju, Lietuvai

³²⁹ Tautų Sąjunga agituojianti // *Lietuva*, 1921 04 15, Nr. 81, p.2.

³³⁰ Laiškai iš Briuselio // *Lietuva*, 1921 05 10, Nr. 101, p. 1.

³³¹ Mūsų įgaliotiniai Briuksely // *Laisvė*, 1921 04 16, Nr. 82, p. 1.

³³² Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1921 04 19 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 230, 231.

³³³ Prof. A. Voldemaras. Seimo metinės sukaktuvės // *Lietuvos balsas*, 1921 05 19, Nr. 12, p. 1.

³³⁴ Mūsų delegatai Briuksely // *Laisvė*, 1921 04 20, Nr. 85, p. 3.

³³⁵ Užsienio reikalų ministro J. Purickio laiškas Nr. 230/sl., 1921 04 27 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 127, l. 157, 210.

gresia izoliacija ir Lenkijos okupacija. 2-uoju – patariama derybose su Lenkija ieškoti paramos Tautų Sąjungoje ir Antantės bei Baltijos šalyse. Toliau rašoma, kad Lietuvos užsienio politika turi neprieštarauti tų valstybių grupių politiniams siekiams, todėl reikia laikytis aiškios ir nesvyruojančios taktikos, aiškiai išdėstyti savo politinius siekius ir reikalavimus. 5-uoju punktu numatyta, kad Lietuvos užsienio politikos vienas iš artimiausių objektų turi būti Baltijos valstybių sąjungos įkūrimas.

6-asis punktas apibrėžė Lietuvos santykius su Vokietija ir Rusija. Jame aiškinama, kad diplomatai turi visuomet pabrėžti, kad Lietuvos užsienio politika nėra germanofiliška. Aiškinti, kad Lietuva supranta pavojų, gresiantį iš Vokietijos pusės ir pasireiškiantį pernelyg didele Vokietijos ekonomine įtaka, kuri gali virsti ir politine, todėl Lietuva ieško atramos Antantės, Baltijos šalyse, o ateityje, galbūt ir Lenkijoje. Tokios pačios politikos Lietuva laikosi Rusijos atžvilgiu.

7-asis – 12-asis punktai apibrėžė Lietuvos santykius su Lenkija ir sienų nustatymą. Nutarta, kad santykiuose su Lenkija Lietuva vadovausis bendra Baltijos valstybių sąjungos politika. Kol Baltijos sąjunga kuriasi, Lietuva gali pasižadėti: 1) nepulti Lenkijos ir neleisti panaudoti savo teritorijos Lenkijos puolimui; 2) duoti Lenkijai laisvą tranzitą per savo teritoriją; 3) tartis dėl kitų ekonominių konvencijų. Karinę konvenciją su Lenkija Lietuva sutiks pasirašyti kartu su Baltijos valstybių sąjunga.

10-uoju punktu Lietuva reikalavo pripažinti sienas, nustatytas Maskvos sutartimi, bet sutiko daryti kompromisus Gardino, Lydos ir Molodečno srityse. Kadangi Gardino gubernija ir kitos Baltarusijos dalys ne kartą pareiškė, kad nori prisijungti prie Lietuvos, Lietuva reikalavo, kad Lenkija duotų Baltarusijai bent plačią autonomiją. Skliausteliuose parašyta, kad šį reikalavimą delegatai pateiktų laikydamiesi atsargumo. 11-uoju punktu Rytų Lietuvai pažadama plati autonomija: atskira vidaus administracija, teismai, švietimas, kultūros ir socialinės įstaigos.

12-uoju punktu Lietuva reikalavo griežto Suvalkų sutarties įvykdymo, tačiau darė kompromisą ir pasitraukus L. Želigovskio kariuomenei iš ginčytinų vietų, pažadėjo neįvesti Lietuvos kariuomenės, bet sutiko kad būtų paskirtas Tautų Sąjungos komisaras, o abi valstybės pasiųstų jam po vieną patarėją. Tautų Sąjungos komisaras iš vietos gyventojų sudarytų tarybą, į kurią pariteto pagrindais patektų lietuvių, lenkų, baltarusių ir žydų atstovai. Ši taryba organizuotų laikinąją administraciją.

13-asis punktas numatė įvykdyti rinkimus į Lietuvos Seimą Rytų Lietuvoje, kai

tik bus nustatyta siena su Lenkija³³⁶.

Savo pirmąjį posėdį Briuselyje Lietuvos delegacija surengė balandžio 22 d.. Svarstyta J. Purickio instrukcija delegacijai, Lietuvos sienų klausimas, garantijos lenkams Lietuvoje, užsienio ir ekonominė politika, pažiūra į Lenkijos ir Rusijos sutartį Rygoje³³⁷. Delegacijos pirmininkas E. Galvanauskas papasakojo apie susitikimą su Tautų Sąjungos atstovais, kurie mainais už Gardiną Lietuvai siūlė Lenkijos ir Rusijos koridorių be Molodečno–Lydos geležinkelio, be to, aiškino, kad jeigu Lietuvoje būtų įvestos 2 – lietuvių ir lenkų – valstybinės kalbos, tuomet, galbūt, nereikėtų svarstyti kantonų ar teritorinės autonomijos klausimo. M. Sleževičius kalbėjo, kad sutiktų įvesti 2 valstybines kalbas, jei pavyktų išvengti kantonų, nes šiuo metu jau nėra lietuvių sulenkinimo pavojaus. V. Jurgutis, priešingai, manė, kad sulenkinimo pavojus yra, be to, dviejų kalbų įvedimas blogai paveiktų šalies gyventojų nuotaikas. Svarstant instrukcijos 11-ąjį punktą, nutarta, kad autonominės srities ribas nustatys Steigiamasis Seimas. T. Naruševičius pranešė, kad G. N. Curzonui įteiktas E. Sapiehos projektas, kuriame pažymėta, kad Lietuvos užsienio politika bus vykdoma Lenkijos. E. Galvanauskas pareiškė, kad Lietuvos užsienio politikos pagrindinis tikslas – sudaryti „mažąją kaimyninių valstybių Antantę“ ir kartu įeiti į didžiųjų valstybių Antantės orbitą. Posėdyje nutarta, kad Lietuva sutinka įstoti į Tautų Sąjungą ir sudaryti gynybinę konvenciją su Lenkija.

Tautų Sąjungos atstovai privačiuose pasikalbėjimuose su Lietuvos delegacijos nariais palaiapsniui atskleisdavo savo ketinimus. Balandžio 23 d. posėdyje Lietuvos delegacija ruošėsi susitikimui su P. Hymansu. E. Galvanauskas pranešė apie Tautų Sąjungos atstovų siūlomą muitų uniją su Lenkija³³⁸. V. Jurgučiu įrodžius, kad paskui muitų uniją seks politinė unija, delegacija nutarė nesutikti su muitų unija posėdyje pas P. Hymansą, o pritarti prekybos ir tranzito sutarčiai. T. Naruševičius pranešė apie Anglijos diplomatų jam įteiktą Lietuvos ir Lenkijos sutarties projektą. M. Sleževičiui pavesta jį suredaguoti ir pateikti kaip Lietuvos projektą. Tą pačią dieną įvykusiame posėdyje pas P. Hymansą dalyvavo Tautų Sąjungos atstovai E. Denis, plk. P. Chardigny, gen. Alfredas Burthas, Nase, P. Saura bei Lietuvos delegacijos nariai – E. Galvanauskas, T. Naruševičius, P. Klimas, O. Milašius ir V. Jurgutis³³⁹.

³³⁶ J. Purickio instrukcijos Lietuvos valdžios delegacijai Briuselio konferencijai 1921 04 15 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 127, l. 251–254.

³³⁷ Lietuvos delegacijos Briuselyje protokolas Nr. 1, 1921 04 22 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 130, l. 228.

³³⁸ Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolas Nr 2, 1921 04 23 // ten pat, l. 224.

³³⁹ Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolas Nr. 3, 1921 04 24 // ten pat, l. 217–220.

E. Denis primygtinai siūlė Lietuvai sudaryti bendrą tarybą su Lenkija užsienio politikos koordinavimui. P. Hymansas paklausė, „ką Lietuva Lenkijai duos už Vilnių, jei net nesutinka vykdyti bendrą politiką“. Kai E. Galvanauskas pasakė, kad nė viena Lietuvos Vyriausybė nesutiks su tokiais pasiūlymais, kurie varžo valstybės suverenitetą, tuomet P. Hymansas pasiūlė baigti pokalbį, nes sakėsi turįs skubėti į kitą susirinkimą.

Jau pirmieji susitikimai parodė, kad Tautų Sąjungos atstovai ketino sudaryti Lenkijos ir Lietuvos konfederaciją ir darė spaudimą Lietuvos delegacijai. Lietuvos delegacija iš pradžių bandė ieškoti alternatyvos Tautų Sąjungos atstovų siūlymams. Padedant juriskonsultu pakviestam tarptautinės teisės profesoriui Andre Mandelstamui, M. Sleževičius paruošė sutarties su Lenkija projektą, kuriame Lietuva už Vilniaus ir Klaipėdos pripažinimą sutiko sudaryti su Lenkija prekybos ir tranzito sutartis, taikant didžiausio palankumo principus, o Vilniaus kraštui pažadėjo kultūrinę autonomiją³⁴⁰. Balandžio 25 d. Lietuvos delegacija svarstė, ar pateikiant Lenkijos delegacijai sutartį reikia pateikti pasiūlymus dėl laikino Vilniaus srities sutvarkymo, Suvalkų sutarties įvykdymo ir L. Želigovskio kariuomenės evakuacijos³⁴¹. E. Galvanauskas ir M. Sleževičius manė, kad reikia tą padaryti, kad nebūtų užmirštas Suvalkų sutarties sulaužymas. T. Naruševičius ir V. Jurgutis taktikos sumetimais nenorėjo kelti šio klausimo, nes Lenkijai priėmus pagrindinius Lietuvos parengtos sutarties punktus, šis klausimas savaime išsispresų. T. Naruševičiui išaiškinus, kad dėl to Lenkija nieko nelaimės, o Lietuva gaus Anglijos paramą, nutarta pateikti Lenkijos delegacijai tik pagrindinius punktus.

Balandžio 29 d. pranešime J. Purickiui P. Klimas rašė, kad delegacija nusprendė pirmiausia su Lenkijos atstovais susitarti dėl pagrindinių ir bendrų principų, o tik paskui konkretizuoti detales. Delegacija nutarė paruošti platų memorandumą Vilniaus klausimu, kuriame būtų įrodyta Vilniaus priklausomybė Lietuvai. Juridinę memorandumo dalį pavesta parengti A. Mandelstamui, statistinę – P. Klimui ir M. Soloveičikui³⁴².

Balandžio 28 d. E. Galvanauskas projektą nuvežė į Paryžių, T. Naruševičius – į

³⁴⁰ M. Sleževičiaus parengtas sutarties su Lenkija projektas 1921 04 24 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 130, l. 221.

³⁴¹ Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolas Nr. 4, 1921 04 25 // ten pat, l. 214–216.

³⁴² Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžių protokolai Nr. 24, 1921 05 10 ir Nr. 25, 1921 05 11 //ten pat, l. 75, 68.

Londoną³⁴³. V. Jurgutis projektą parodė Nase ir gen. A. Burthui, kurie atrodė patenkinti Lietuvos pasiūlymais ir patarė detalai paruošti prekybos ir tranzito sutartis³⁴⁴.

Delegacijos pirmininką Briuselyje pavadavo M. Sleževičius. Balandžio 28 d. M. Sleževičius su O. Milašiumi vėl aplankė P. Hymansą, kuris aiškino, kad Lietuva ir Lenkija turi sudaryti vieną politinį bloką, neprarasdamos savo nepriklausomybės, kalbėjo, kad Anglija ir Prancūzija ruošiasi pripažinti Lietuvą *de jure*. Aptarusi šį susitikimą posėdyje, likusi delegacijos dalis nusprendė apie tai informuoti Lietuvos užsienio reikalų ministeriją, pasiunčiant telegramą Seimo Pirmininkui A. Stulginskiui³⁴⁵.

Gegužės 1 d. grįžę iš kelionės, T. Naruševičius ir E. Galvanauskas informavo, kad Anglijos ir Prancūzijos Užsienio reikalų ministerijų valdininkams Lietuvos delegacijos projektas pasirodė pernelyg mažai duodantis Lenkijai. Jie kalbėjo apie bendrą užsienio politiką, teritorinę autonomiją Vilniaus kraštui³⁴⁶. Domėjosi, ką Lietuva darys, jei nutruks derybos. T. Naruševičius atsakė, kad sieks arbitražo, o E. Galvanauskas žadėjo bylą perduoti Tarptautiniam tribunolui. Akivaizdu, kad šiuo klausimu Lietuvos pozicija nebuvo suderinta. E. Galvanauskas Paryžiuje buvo susitikęs su S. Rozenbaumu, kuris pabrėžė, kad kai kuriems Lietuvos delegacijos pasiūlymams jis nebūtų pritars. M. Soloveičikas pranešė sužinojęs, kad turi bendrų pažįstamų su Tautų Sąjungos politinio skyriaus vedėju Paulu Mantoux, todėl tikėjosi per juos informuoti Tautų Sąjungos pareigūną apie Lietuvos interesus. Gegužės 4 d. posėdyje M. Soloveičikas pranešė apie pokalbį su minėtu Tautų Sąjungos pareigūnu³⁴⁷. P. Mantoux aiškino, kad sunkiausia derybose tai, kad Vilnius Lenkijos rankose, o Lietuva nieko Lenkijai priimtino už jį nenori pasiūlyti. Jis ramino, kad Tautų Sąjunga nenori apriboti Lietuvos suvereniteto, tačiau užsienio politikos koordinacija privalo būti nustatyta. Tautų Sąjungos nuomone, lenkams Lietuvoje reikia duoti plačią kultūrinę autonomiją, įvedant 2 valstybines kalbas.

Gegužės 2 d. delegacijos posėdyje buvo aptarta derybų taktika. E. Galvanauskas pranešė, jog P. Hymansas pageidavo, kad Lietuvos delegacija

---

³⁴³ Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolas Nr. 7, 1921 04 27 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 130, l. 197.

³⁴⁴ Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolas Nr. 9, 1921 04 29 // ten pat, l. 192.

³⁴⁵ Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolas Nr. 8, 1921 04 28 // ten pat, l. 194.

³⁴⁶ Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolas Nr. 10, 1921 05 01 // ten pat, l. 177–181.

³⁴⁷ Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolas Nr. 16, 1921 05 04 // ten pat, l. 136.

derybose su Lenkija nelieštų buvusių ginčų, nesvarstytų laikino Vilniaus srities sutvarkymo klausimo, bet kalbėtų apie Lietuvos ir Lenkijos santykius iš esmės³⁴⁸. M. Soloveičikas aiškino, kad P. Hymanso nurodyta derybų taktika palanki Lenkijai. Jis norėjo, kad Lietuvos delegacija išdėstytų visą bylos su Lenkija eigą, nurodytų Lenkijos klaidingus poelgius ir pareikalautų oficialaus jos atsakymo, visa tai būtų užfiksuota tarptautiniuose dokumentuose ir kartu su byla pereitų į aukštesnę instanciją. Jis siūlė derybas pradėti nuo Vilniaus klausimo. V. Jurgutis pritarė, kad reikia paminėti šiuos klausimus, bet siūlė į ginčus nesivelti, o iš karto svarstyti esminius klausimus. T. Naruševičius aiškino, kad apie Vilniaus klausimą kalbėti bergždžias darbas, nes „Želigovskio neišvysime, įklimptume į ginčus ir nieku viskas pasibaigs“. Jo nuomone, reikia pareikšti, kad Lenkija turi darbais įrodyti, kad gerbia ir vykdo su Lietuva padarytas sutartis. P. Klimas, aiškino, kad Lietuvos delegacija jau sutiko svarstyti visą klausimą iš esmės. M. Sleževičius manė, kad reikia tik užfiksuoti Suvalkų sutartį, o toliau svarstyti esminius klausimus, pasiliekant teisę grįžti prie Suvalkų sutarties, jei derybos nepavyks. Pagaliau visi sutarė, kad nėra esminių skirtumų delegatų siūlymuose ir pavadė E. Galvanauskui bei O. Milašiui raštu padaryti pareiškimą tuo klausimu.

O. Milašius pranešė apie savo pasikalbėjimą su Lenkijos vyriausybės emisaru Briuselyje Ostrovskiu, kuris pritarė, kad Lenkijos delegacija pasiruošusi nutraukti derybas, jei nepavyks susitarti, ir Lenkija tuomet tuoj pat aneksuos Vilnių. O. Milašiaus nuomone Antantė spaudžia Lenkiją susitaikyti su Lietuva, pasaulio nuomonė jai nepalanki, todėl okupuoti visos Lietuvos ji neišdrįs.

Gegužės 3 d. posėdyje delegacija pavadė P. Klimui ir O. Milašiui paruošti pareiškimą, kuriame būtų išdėstyti motyvai, kodėl Lietuva reikalauja Vilniaus³⁴⁹. Kitą dieną – svarstė tautinių mažumų teises Lietuvoje. M. Soloveičikas patarė atsargiau vartoti terminą „teritorinė autonomija“, nes ją įgyvendinus susidarys dvi Lietuvos – lietuviška ir lenkiška³⁵⁰. A. Mandelstamas buvo tos pačios nuomonės. V. Jurgučiuui atrodė, kad duodama autonomija tikybos reikalams gali privesti prie savarankiškos lenkų bažnytinės hierarchijos. T. Naruševičiui ir P. Klimui priminus, kad tai turi būti ne projektas apie tautinių mažumų teises, bet projektas, kuriame turi būti išdėstyta, ką

³⁴⁸ P. Klimo laiškas užsienio reikalų ministrui J. Purickiui. Briuselis, 1921 04 29 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 129, l. 62.

³⁴⁹ Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolas Nr. 14, 1921 05 03 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 130, l. 149.

³⁵⁰ Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolas Nr. 15, 1921 05 04 // ten pat, l. 144.

Lietuva duoda Lenkijai už Vilnių, nutariama projekto pagrindu paimti Tautų Sąjungos sutartį su Lenkija dėl tautinių mažumų teisių ir ją papildyti M. Soloveičiko projekto punktais. V. Jurgutis ir T. Naruševičius prieštaravo lenkų tautinės tarybos užfiksavimui sutartyje, tačiau kiti delegacijos nariai tam pritarė. Projektą parengti buvo pavesta A. Mandelstamui, M. Sleževičiui ir M. Soloveičiui. Projektas galutinai parengtas ir apsvarstytas gegužės 5 d. posėdyje³⁵¹. Delegacijos nuomone, geriau duoti lenkams plačią personalinę autonomiją, kad tik išvengus teritorinės autonomijos. M. Soloveičikas aiškino, kad, jei lenkams Lietuvoje bus duotos teisės, nurodytos projekte, tai tokios pat teisės turi būti duotos ir žydams. Delegacija vienbalsiai pritarė jo pasiūlymui.

Lenkijos delegacija vilkino derybas, prisidengusi delegacijos pirmininko Szymono Aszkenazy liga, nes tuo metu buvo ruošiamas sukilimas Aukštutinėje Silezijoje, kuris savo scenarijumi buvo panašus į L. Żeligovskio avantiūrą. 1921 m. kovo 20 d. Aukštutinėje Silezijoje įvyko plebiscitas, kurio metu dauguma balsavusiųjų gyventojų pasirinko Vokietiją³⁵². Plebiscito komisijos narys, atstovavęs Lenkijai, Wojciech Korfanty, nesutikdamas su plebiscito rezultatais, gegužės 3 d. pradėjo sukilimą, kuris tęsėsi iki gegužės 5 d., kol Antantės kariuomenė išskyrė abi kovojančias puses. Įvykiai Silezijoje pakenkė Lenkijos autoritetui, o Varšuvos seimo Užsienio reikalų komisija, spaudžiant endekams pareiškė nepasitikėjimą užsienio reikalų ministrui E. Sapiehai ir jis turėjo atsistatydinti³⁵³.

Pirmasis E. Galvanausko ir T. Naruševičiaus susitikimas su Lenkijos delegacijos pirmininku įvyko pas P. Hymansą gegužės 4 d., nes S. Aszkenazy dėl ligos vėlavo atvykti į Briuselį. (Kiti Lenkijos delegacijai nariai buvo J. Lukasiwiczius, M. Arciszewskis, dalyvavę pasirašant Suvalkų sutartį, Anatolis Muehlsteinas ir karinis ekspertas mjr. Josefus Beckas³⁵⁴.) Lietuvos delegacijos atstovai nurodė P. Hymansui priežastis, kurios apsunkino derybas: nepripažinimas Lietuvos *de jure*, L. Żeligovskio kariuomenės neišvedimas, Antantės nenoras padėti Lietuvai ginklais, nepasitikėjimas rodomas Lietuvai ir Lenkijos noras panaikinti

---

³⁵¹ Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolas Nr. 18, 1921 05 05 // LCVA, f. 383, ap. 130, l. 116.

³⁵² Dawies N. *Dievo žaislas Lenkijos istorija*, t. 2, p. 541.

³⁵³ Sukilėliai ir jų tikslai // *Lietuva*, 1921 05 12, Nr. 103, p. 3; Sapiehą palydinti // *Lietuva*, 1921 05 22, Nr. 111, p. 1.

³⁵⁴ Čepėnas P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 2, p. 643.

Lietuvos suverenitetą³⁵⁵. S. Aszkenazy aiškino, kad Lenkijos delegacija yra trečioji pusė, nes konfliktas vyksta tarp dviejų Lietuvų. Jo nuomone, jeigu Kauno lietuviai kažko nepatenkinti, tai tegul ir teikia savo pasiūlymus. Jei pasiūlymai bus priimtini, Lenkijos delegacija pasiruošusi juos svarstyti, jei ne – išvažiuos kitų darbų atlikti. Jis pranešė turįs informacijos, kad Kauno valdžia veda derybas su L. Želigovskiu. Tokia Lenkijos delegacijos pozicija rodė Lenkijos siekimą sužlugdyti derybas. Kaip jau minėta, Lietuvos Steigiamojo Seimo KD bloko atstovams 1921 m. balandžio 24–26 dienomis apsilankius Vilniuje, Lenkija pranešė užsienio spaudai, kad Lietuvos Vyriausybė jau pradėjusi tiesiogines derybas su L. Želigovskio vyriausybe. Tuo pranešimu leista suprasti, kad Briuselio derybos nereikalingos³⁵⁶.

Gegužės 6 d. prieš oficialų susitikimą su Lenkijos delegacija buvo aptariama derybų taktika. M. Sleževičius siūlė įteikti Lenkijos delegacijai Lietuvos projektą ir pareikalauti to paties iš lenkų pusės. V. Jurgučio nuomone, reikia grįžti prie bendrųjų sutarties principų svarstymo, siekiant išvengti diskusijų apie karinę sutartį. Jis manė, kad Lenkija ir Prancūzija savo gudria taktika siekia izoliuoti Lietuvą nuo Vokietijos ir Rusijos, o tada Lietuvai nieko neliks tik „pulti į lenkų glėbį“³⁵⁷. P. Klimas siūlė bendruose posėdžiuose svarstyti bendros užsienio politikos ir karinės sutarties klausimus, nes kitaip nieko Lietuva negaus. M. Soloveičikas buvo tikras, kad nepavyks susitarti dėl teritorinių klausimų, todėl siūlė šiose derybose „parengti dirvą“ tolimesniam šio klausimo svarstymui. Jis norėjo, kad pagal projektą būtų trumpai išdėstyta Lietuvos pažiūra į karinę konvenciją. M. Sleževičius patarė posėdyje pakartoti derybų principus ir nurodyti kokiomis sąlygomis ir kokias karines konvencijas Lietuva pasirengusi sudaryti. Deklaraciją tuo klausimu apsiėmė parengti A. Mandelstamas, O. Milašius ir M. Soloveičikas.

Tą pačią dieną įvykusiame posėdyje, jau po susitikimo su Lenkijos delegacija, M. Sleževičius konstatavo, kad Lietuvos priešams pavyko primesti delegacijai savo taktiką – lietuviai eina į komisijas ir diskutuoja detaliais klausimais. M. Soloveičikas kritikavo, kad Lietuvos delegacija silpnai veda derybas, nesilaiko savo nustatytos taktikos dėl bendrų principų. Jis prieštaravo, kad klausimai būtų nagrinėjami atskirai nuo pagrindinio Vilniaus klausimo. E. Galvanauskas aiškino, kad tokią taktiką pasiūlė

³⁵⁵ Lietuvos delegacijos Briuselyje protokolas Nr. 16, 1921 05 04 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 130, l. 135–136.

³⁵⁶ Neišmanymas ar blogas noras // *Lietuva*, 1921 05 07, Nr. 99, p. 1.

³⁵⁷ Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolas Nr. 19, 1921 05 06 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 130, l. 107–108.

P. Hymansas. V. Jurgutis sutiko, kad derybos vyktų dėl detalių klausimų, jei tai privers Lenkiją nusileisti. P. Klimas taip pat buvo įsitikinęs, kad tokia derybų taktika Lietuvai naudinga. M. Sleževičius pasiūlė, kad kalbėdama apie detalius klausimus, Lietuvos delegacija eitų prie bendro principo, kaip išvados. Delegacija nutarė vesti derybas pagal P. Hymanso taktiką, tačiau nesutikti sudaryti jokių komisijų. M. Soloveičikas ir V. Jurgutis prieštaravo, kad bendruose posėdžiuose būtų svarstoma Lietuvos užsienio politika. E. Galvanaukas, priešingai, galvojo, kad tai gali būti naudinga. Nutarta, deklaruoti užsienio politikos principus, reikalaujant, kad tą patį padarytų Lenkijos delegacija. P. Klimui ir V. Jurgučiu pavelta pateikti informaciją Lietuvos telegramų agentūrai bei spaudai³⁵⁸. Plk. K. Kleščinskiui prieš pasitarimą su gen. A. Burthu, plk. P. Chardigny ir Lenkijos atstovu mjr. J. Becku buvo duota instrukcija kalbėti abstrakčiai, stengiantis kuo daugiau sužinoti, ir siekti, kad posėdis nebūtų protokoluojamas. Vis dėlto, delegacijos posėdžių protokolų byloje yra ir karinių ekspertų susirinkimo protokolas prancūzų kalba³⁵⁹.

Gegužės 9–11 d. posėdžiuose Lietuvos delegacija bandė redaguoti P. Hymanso rezoliuciją ekonominiais klausimais, kad ji būtų priimtina Lietuvai, svarstė memorandumo Vilniaus klausimu tekstą. Abiejų dokumentų rengime aktyviai dalyvavo M. Soloveičikas³⁶⁰.

Gegužės 11 d. E. Galvanauskas iš P. Hymanso sužinojo apie siūlomą projektą ir pranešė tai delegacijai. V. Jurgutis siūlė iš karto neatsakyti, bet palaukti Lenkijos delegacijos atsakymo. Jis priminė, kad delegacija negali priimti jokių neaiškių formuluočių, nes jomis pasinaudos tas, kuris didesnis ir stipresnis. Be to, jo nuomone, įsileidus svarstyti detalius klausimus, delegacijai bus sunku išvengti kokių nors neaiškių pareiškimų. M. Soloveičikas manė, kad galima atsakyti bendromis frazėmis, kuriose būtų išreiškiamas pritarimas Antantės politikai ir sutikimas apsvarstyti kiekvieną rimtą politinį pasiūlymą. A. Mandelstamas patarė griežtai atsiriboti ne tik nuo federacijos pavadinimo, bet ir nuo jos esmės, nes tai būtų „kolonijos, o ne suvereni valstybė“³⁶¹.

Detaliau Hymanso pasiūlymą delegacija svarstė gegužės 12 d. posėdyje³⁶².

³⁵⁸ Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolas Nr. 20, 1921 05 06 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 130, l. 99–102.

³⁵⁹ Reunion des experts militaires 1921 05 07 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 130, l. 94–98.

³⁶⁰ Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolai Nr. 23, 1921 05 09; Nr. 24, 1921 05 10; Nr. 25, 1921 05 11 // ten pat, l. 78–68.

³⁶¹ Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolas Nr. 26, 1921 05 11 // ten pat, l. 61.

³⁶² Lietuvos delegacijos Briuselyje posėdžio protokolas Nr. 27, 1921 05 12 // ten pat, l. 45–47.

Ekspertas K. Klesčinskis referavo karinės konvencijos projektą, kuris, jo nuomone, kariniu atžvilgiu yra naudingas Lietuvai. M. Soloveičikas manė, kad kai kurie punktai leis Lenkijai kištis ne tik į Lietuvos biudžeto formavimą, bet ir į įstatimdavystę, todėl pasiūlė atidėti detalių svarstymą ir grįžti prie bendrų sutarties su Lenkija pagrindų derybose. Jam pritarė V. Jurgutis ir M. Sleževičius, kuris nurodė, kad jau 3 kartus delegacija nutarė laikytis šios taktikos, tačiau delegacijos pirmininkas E. Galvanauskas jos nesilaikė. M. Sleževičius galvojo, kad detalių svarstymas, nenustačius bendrų principų, kenkia Lietuvai. E. Galvanauskas taip pat pritarė delegacijos nuomonei ir sutiko su siūloma taktika. Nutarta raštu pateikti pareiškimą, kurio projektą tuoj pat paruošė A. Mandelstamas ir M. Soloveičikas, tačiau T. Naruševičius patarė sušvelninti pareiškimo toną.

Lietuvos atstovai tik gegužės 14 d. per pirmąjį oficialų posėdį su Lenkijos P. Hymansui įteikė savo projektą, o O. Milašius perskaitė memorandumą Vilniaus klausimu, kuriame buvo išdėstyti teisiniai, istoriniai, etnografiniai ir ekonominiai motyvai bei moralinė Vilniaus reikšmė Lietuvai. Tą pačią dieną Lietuvos delegacijos posėdyje M. Soloveičikas pranešė apie savo susitikimą su E. Denis, P. Chardigny ir Nase, kurie turėjo išsiaiškinti abiejų delegacijų nuomones dėl Hymanso pasiūlymo, nes jie turėjo paruošti galutinį sutarties projektą³⁶³. M. Soloveičikas įrodinėjo Tautų Sąjungos atstovams, kad „kantonų sistema yra nepraktiška ir Lietuvai nepriimtina“. M. Sleževičius patarė taktiniais sumetimais pranešti P. Hymansui, kad Lietuvos projektas įteiktas jam asmeniškai, o ne konferencijai. Jo nuomone, Lietuvos delegacija pasiūlė maksimalias nuolaidas ir negalės daugiau nusileisti, o P. Hymansas negalės Lietuvai siūlyti eiti toliau, nei leidžia jos projektas. Tuomet gali atrodyti, kad P. Hymansas verčia Lenkijos delegaciją priimti Lietuvos projektą, todėl gali kilti sunkumų, turint omeny „lenkų didybę“. M. Sleževičiaus pasiūlymui pritarė, taip pat nuspręsta į Kauną pasiųsti M. Soloveičiką, kuris tiesiogiai praneštų užsienio reikalų ministrui apie delegacijos veiklą ir gautų naujas instrukcijas. P. Klimas M. Soloveičiką vertino kaip geriausią ekspertą „autonomijos ir kantonų klausimais“, todėl prašė J. Purickio, kad jį kuo greičiau grąžintų atgal į Briuselį³⁶⁴.

M. Sleževičius dažnai pirmininkaudavo delegacijos posėdžiams vietoje E. Galvanausko, kuris, būdamas delegacijos pirmininku, turėdavo dalyvauti

³⁶³ Lietuvos delegacijos Briuselyje protokolas Nr. 29, 1921 05 14 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 130, l. 26, 27.

³⁶⁴ P. Klimo raportas Nr 4 užsienio reikalų ministrui, 1921 05 14 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 129, l. 24.

įvairiuose susitikimuose. Taip pat jis padėjo rengti įvairių sutarčių su Lenkija projektus, konsultavo delegaciją politiniais klausimais. Be to, laiškais iš Briuselio į Kauną LSLDP ir LVS bloko prezidiumui stengėsi informuoti apie Lietuvos tarptautinę padėtį ir koreguoti tinkama linkme Seimo ir Vyriausybės darbą. Savo laiškuose rašydamas apie stringančias derybas, M. Sleževičius siūlė stiprinti kariuomenę, nes manė, kad Lenkija gali pulti Lietuvą, ragino Vyriausybę sudaryti konvenciją su Latvija ir Estija. M. Sleževičius, taip pat ir delegacijos dauguma, klaidingai galvojo, kad didžiosios valstybės nepripažins visų Lenkijos sienų³⁶⁵.

V. Jurgutis buvo delegacijos sekretorius, tačiau nevengdavo pareikšti nuomonės taktikos ir politikos klausimais. Posėdžių protokolai rodo, kad Lietuvos delegacija buvo nevieninga: keliuose protokoluose užfiksuotas M. Sleževičiaus nepritarimas V. Jurgučio pasiūlymams, taip pat išaiškėjo, kad E. Galvanauskas nesiskaitė su delegacijos nuomone ir nesilaikė delegacijos nutarimų. Akivaizdu, kad delegacija buvo pasimetusi ir linkusi pernelyg greitai, dar nesužinojusi, kokios taktikos laikysis Lenkijos delegacija, daryti nuolaidas.

Vis dėlto gegužės 25 d. J. Purickis laiške M. Sleževičiui gyrė gerą delegacijos darbą, tačiau, jo nuomone, „daugiau reikėtų ofenzyvos prieš Lenkus ir gauti iš jų daugiau pareiškimų bei pasiūlymų“³⁶⁶. Jis ramino M. Sleževičių, kad Hymanso projektą remia tik Prancūzija ir Lenkija, tačiau Anglija jo neremia ir nerems, nes tai patvirtino Anglijos atstovas Lietuvoje Ernestas Wiltonas. Tai rodo, kad Didžiosios Britanijos diplomatai nepritarė Lietuvos ir Lenkijos sąjungos idėjai. Šią informaciją patvirtino gegužės 21 d. Lietuvos delegacijos posėdžio protokolas, kuriame užfiksuotas T. Naruševičiaus pranešimas apie pokalbį su generolu A. Burthu, kuris Lietuvos delegacijai pasiūlė raštu kreiptis į P. Hymansą, kad pakviestų į Briuselį E. Wiltoną, gerai išmanantį Lietuvos reikalus³⁶⁷. Delegacija nusprendė E. Wiltono nekviesti, tačiau pageidavo, kad Lietuvos diplomatai Kaune įkalbėtų Anglijos atstovą pasiūsti į Londoną pranešimą, kad „Lietuvos ir Lenkijos federacija negeistina“.

Lietuvos ir Lenkijos delegacijos priėmė Hymanso projektą svarstyti, tačiau Lenkijos delegacijai pareikalavus, kad derybose turi dalyvauti „Vidurio Lietuvos“ atstovai, 1921 m. birželio 3 d. derybos nutrūko.

³⁶⁵ Kasparavičius A. Mykolo Sleževičiaus profilis tarpukario Lietuvos užsienio politikoje (1919 04 12–10 06 ir 1926 06 15–12 16) // *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, p. 209–210.

³⁶⁶ J. Purickio laiškas Nr. 121/ M, 1921 05 25 M. Sleževičiui į Briuselį // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 127, l. 172.

³⁶⁷ Lietuvos delegacijos Briuselyje protokolas Nr. 30, 1921 05 21 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 130, l. 14.

Hymanso projektas Lietuvoje sukėlė didelį nerimą, o vėliau – ir protestų mitingus. Lietuvos delegacija ir Vyriausybė buvo įtarinėjamos priėmusios šį projektą. Tuos įtarimus skatino Lietuvos Vyriausybės ir Seimo vadovybės laikysena.

Daugiausia dėmesio Briuselio deryboms skyrė oficiozas „*Lietuva*“ ir Tautos pažangos partijos laikraštis „*Lietuvos balsas*“. Oficioze, informacija turėjo būti derinama su Vyriausybe, todėl kartais svarbūs pranešimai būdavo išspausdinami pavėluotai. Tik 1921 m. gegužės 28 d. „*Lietuvoje*“ išspausdintas „*Le Temps*“ žurnalisto pranešimas, kad P. Hymansas 1921 m. gegužės 20 d. pasiūlė projektą, kuriame bandoma spręsti ne tik teritorinius klausimus, bet ir mėginama suderinti abiejų šalių politinius, karinius ir ekonominius santykius³⁶⁸. Gegužės 28 d. paskelbta informacija, kad Vyriausybė sutiko priimti Hymanso projektą, kaip diskusijų bazę, „*Lietuvoje*“ kitą dieną buvo paneigta³⁶⁹.

A. Smetona „*Lietuvos balse*“ rašė, kad Lietuvos valdžia apie Hymanso projektą žinojo jau 1921 m. gegužės 23 d. M. Soloveičikui ir plk. K. Kleščinskui grįžus iš Briuselio. Hymanso siūlymą jis pavadino „ne federacija, bet inkorporacija“³⁷⁰. A. Smetona pasiūlė Vyriausybei atsistatydinti, jei ji sutiko su tuo projektu, o derybas nutraukti ir ieškoti kitos išeities. J. Purickis laiške delegacijos pirmininkui rašė, kad originalų Hymanso projekto tekstą atvežė gegužės 24 d. iš Briuselio grįžęs plk. K. Kleščinskis. Jis paminėjo, kad projektas padarė labai blogą įspūdį, „ir kabineto, ir Seimo nariai, kuriuos teko su šiuo pasiūlymu supažindinti, griežtai prieš jį nusistatę“³⁷¹.

Grįžęs į Kauną M. Soloveičikas davė interviu „*Lietuvos*“ žurnalistams. Jis prasitarė, kad norėdama gauti Vilnių, Lietuva turi kažką duoti Lenkijai. Jis išsakė P. Hymanso nuomonę, kad turi būti išlaikytas Lietuvos suverenitetas, bet dėl susitaikymo reikia padaryti „ypatingų“ ryšių tarp Lietuvos ir Lenkijos. M. Soloveičikas paminėjo, kad Lenkijos delegacijos pirmininkas derybas pradėjo perskaitydamas tris Lenkijos seimo rezoliucijas, reikalaujančias aneksuoti Vilnių. Jis pasakė, kad Lietuvos delegacija pasiryžusi dėl taikos nusileisti tiek, kiek leis Lietuvos suvereniteto principas³⁷².

³⁶⁸ Briuselio derybos. Nauja derybų fazė // *Lietuva*, 1921 05 28, Nr. 115, p. 1.

³⁶⁹ Vyriausybė sutikimo nėra davusi // *Lietuva*, 1921 05 29, Nr. 116, p. 2.

³⁷⁰ A. Sm. [A. Smetona]. Sutiko ar nesutiko? // *Lietuvos balsas*, 1921 05 31, Nr. 16, p. 1.

³⁷¹ J. Purickio laiškas Nr. 119/M delegacijos Briuselyje pirmininkui, 1921 05 25 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 127, l. 68.

³⁷² Kaip eina Briuselio derybos (Pasikalbėjimas su Soloveičiku) // *Lietuva*, 1921 05 24, Nr. 112, p. 1.

Nutrūkus deryboms 1921 m. birželio pradžioje dauguma Lietuvos delegacijos narių grįžo į Lietuvą. 1921 m. birželio 13 d. Seimo Užsienio reikalų komisijos pirmininkas ir delegacijos narys M. Sleževičius karių klube kalbėjo apie derybų eigą³⁷³. Susitikime M. Sleževičius priminė, kad prieš metus Spa konferencijoje „lenkai išsižadėjo Vilniaus“. Kalbėdamas apie derybas jis ilgokai aiškinosi, kodėl Lietuvos delegacija pradėjo svarstyti ekonominius ir karinius klausimus, bet ne sienos klausimą. Jis pripažino, kad delegacija susisieki su Kaunu ir priėmusi P. Hymanso pasiūlymą kaip pagrindą tolesnėms deryboms. Jis bandė aiškinti, kad gerosios derybų pusės tai, kad Vilnius bus pripažintas Lietuvai ir kad buvo paneigti lenkų melagingi tvirtinimai apie Vilniaus lenkiškumą. Delegacijos dalyvio pasakojimas auditorijos buvo sutiktas gana šaltai, todėl paskaitos pabaigoje M. Sleževičius pradėjo kaltinti Lietuvos dvarininkus neprincipingumu, o buvusį Lietuvos atstovą Londone grafa A. Tiškevičių pavadino „federacijos šalininku“. Rašydamas apie M. Sleževičiaus paskaitą, A. Voldemaras paneigė jo tvirtinimą, kad Spa konferencijoje „lenkai atsižadėjo Vilniaus“, stebėjosi, kodėl valdžia Lietuvoje neparuošė „plataus memorialo deryboms“. M. Sleževičiaus kaltinimus Lietuvos dvarininkams jis pavadino demagogija, o grafui A. Tiškevičiui – netiesa³⁷⁴.

1921 m. birželio 28 d. Tautų Sąjunga priėmė rezoliuciją, kurioje nutarė pratęsti derybas Ženevoje, dalyvaujant abejose delegacijose Vilniaus krašto atstovams. Iš Lietuvos reikalaujama atitraukti kariuomenę į šalies vidų, Lenkijai išvesti kariuomenę iš ginčytinos teritorijos ir kt.³⁷⁵.

Liepos 3 d. E. Galvanauskas ir M. Soloveičikas grįžo iš Ženevos į Lietuvą³⁷⁶. 1921 m. liepos 6 d. Seimo 114-ajame posėdyje E. Galvanauskas, kalbėdamas apie Briuselio derybas, kurios tęsėsi 6-ias savaites, paminėjo, kad net P. Hymansas konstatavo, jog Lenkijos delegacija nesistengia susitarti, tik kritikuoja Lietuvos pasiūlymus, o savo nesiūlo. Galiausiai Lenkijos delegacija pareiškė, kad ji sutinka kalbėti projekte išdėstytais klausimais su sąlyga, jeigu derybose lygiomis teisėmis dalyvaus Vilniaus krašto delegacija. Tai buvo naujas reikalavimas, todėl derybose Briuselyje nutrūko.

P. Hymanso pasiūlytą projektą E. Galvanauskas pavadino „priešprojektu“. Jis

---

³⁷³ Prof. A. Voldemaras. P. Sleževičiaus pranešimas apie Briuselio derybas // *Lietuvos balsas*, 1921 06 18, Nr. 24, p. 1.

³⁷⁴ Ten pat.

³⁷⁵ Žinia iš Ženevos // *Lietuva*, 1921 07 02, Nr. 143, p. 2.

³⁷⁶ Sugrįžo delegacija iš Ženevos // *Lietuva*, 1921 07 05, Nr. 145, p. 1.

paminėjo, kad Lietuvos delegacija, atsakydama į tą „priešprojektą“, parašė laiškus Hymansui, kuriuose pateikė 2 projektus – viename apibrėžti Lietuvos ir Lenkijos santykiai, kitame – kultūrinės autonomijos projektas Lietuvos lenkams, kurį delegacija norėjo pasirašyti su didžiosiomis valstybėmis³⁷⁷. Tautų Sąjungos posėdyje 1921 m. birželio 27 d. Lenkijos ir Lietuvos delegacijos pirmininkai išsakė savo nuomones dėl tolimesnių derybų. Lenkijos atstovas S. Aszkenazy atsakė ankstesnio reikalavimo, kad derybose dalyvautų Vilnijos atstovai, tačiau pageidavo, kad ginčijamų sričių gyventojai galėtų pareikšti savo nuomonę dėl Lietuvos ir Lenkijos būsimos sutarties. Demonstruodamas taikius Lenkijos ketinimus, jis pasiūlė santykių pradžia šalims pasikeisti politiniais ir konsuliniais atstovais bei pradėti tvarkyti ekonominius, ypač prekybinius reikalus. Lietuvos atstovas išreiškė griežtą Lietuvos nuomonę, kad derybos vyks sklandžiai tik tuomet, kai bus atkurta Suvalkų sutartis. Birželio 28 d. uždarame posėdyje P. Hymansas Lietuvos ir Lenkijos atstovams pateikė rezoliucijos projektą, kurį E. Galvanauskas perskaitė Seimo nariams. Vienoje jo dalyje numatyta Lietuvos teritoriją padalyti į lygiateisius Kauno ir Vilniaus kantonus. Kitoje dalyje aptarti Lietuvos ir Lenkijos ryšiai: bendros ekonominės ir užsienio politikos tarybos, ekonominė ir karinė konvencijos³⁷⁸. Priėmus šį projektą, mažesnė ir silpnesnė Lietuva taptų visiškai priklausoma nuo Lenkijos.

Po šio pranešimo Ministras Pirmininkas K. Grinius perskaitė Steigiamojo Seimo Lenkų frakcijos skundą Tautų Sąjungai dėl „pavojaus lenkų gyvenimui Lietuvoje“, neteisingų Steigiamojo Seimo rinkimų ir t. t. Skundas, adresuotas Tautų Sąjungai ir Lietuvos užsienio reikalų ministrui, buvo parašytas 1921 m. birželio 19 d., vykstant deryboms.

Visos Seimo frakcijos nepritarė tokiam Lenkų frakcijos žingsniui. Diskusijų metu įvyko incidentas – Seimo nariai liaudininkai Jonas Bildušas ir Kazys Kupčiūnas, bei KD bloko atstovas Antanas Simanauskas, įžeisti lenkų atstovų replikų, juos puolė, bet buvo sustabdyti kitų Seimo narių. Lenkų frakcijos narys A. Snelevskis buvo pargriautas, į B. Liausą paleista kėdė. Dėl sukkelto incidento J. Bildušas buvo pašalintas iš 2 posėdžių, o K. Kupčiūnui ir A. Simanauskui pareikštos pastabos.

Nesulaukęs griežtesnės Lietuvos Seimo Prezidiumo reakcijos, faktiškai Lenkų

---

³⁷⁷ 1921 07 06 I sesijos 114 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

³⁷⁸ Ten pat.

frakcijai vadovavęs lenkų dvarininkų skukurtas Informacinis biuras nutarė, kad Lenkų frakcijos atstovai protestuodami atsisakys Seimo nario pareigų³⁷⁹. B. Liaus ir A. Snielevskis liepos 9 d. laikraštyje „*Goniec Kowienski*“ apie tai paskelbė savo atvirame laiške, o A. Grajevskis, nors nedalyvavo Steigiamojo Seimo darbe, tačiau Seimo nario statusą išsaugojo³⁸⁰.

Varšuvos radijas pranešė, kad Lietuvos Seimo Lenkų frakcijos peticiją Tautų Sąjungai įteikė Lenkijos valdžia. Lietuva dar nebuvo gavusi tos peticijos, o Lenkijos vyriausybė tą peticiją per savo delegaciją Briuselyje įteikė Tautų Sąjungai. „*Lietuva*“ padarė išvadą, kad tą dokumentą Lenkų frakcija anksčiau įteikė Lenkijos valdžiai, arba šis dokumentas rašytas Varšuvoje³⁸¹. K. Buchowski rašė, kad Lenkų frakcijos skundas buvo inspiruotas Lenkijos užsienio reikalų ministerijos³⁸².

1921 liepos 8 d. Seimo 116-ajame posėdyje J. Purickis pareiškė, kad Lietuvos delegacija sutiko priimti Hymanso projektą kaip diskusijų bazę, kiek jis neliečia Lietuvos suvereniteto. Tokią nuolaidą Lietuvos delegacija darė dėl Vilniaus, bet tai nereiškė, kad bus priimtas visas projektas. Jis paaikšino, su kuriais Tautų Sąjungos rezoliucijos punktais nesutinka, bet pareiškė, kad Vyriausybė nenori nutraukti derybų. J. Purickis pranešė, kad Lietuvos Vyriausybė raštu siųs atsakymą, kad dauguma rezoliucijos punktų yra nepriimtini, ypač dėl Lietuvos kariuomenės atitraukimo į šalies vidų, bet nesiųs delegacijos į Briuselį³⁸³.

M. Sleževičius pritarė J. Purickio nuomonei, pabrėždamas, kad Lenkija negalima pasitikėti, nes ji sulaužė Suvalkų sutartį, gali vėl tai padaryti ir užimti visą Lietuvą. Socialdemokratų lyderis S. Kairys kritikavo Antantės ir Tautų Sąjungos politiką, tarptautinį imperializmą ir tikėjosi, kad blogėjanti Lenkijos ekonominė padėtis išspręs Vilniaus krašto klausimą Lietuvos naudai. Seimas pritarė Vyriausybės sprendimui nutraukti derybas. Priešingai Seimo sprendimui Vyriausybė nusileido Antantės spaudimui ir nusiuntė delegaciją su raštišku atsakymu, kuriame sutiko dalyvauti derybose.

A. Voldemaras, apibendrinamas Lietuvos ir Lenkijos ginčą Tautų Sąjungoje,

---

³⁷⁹ Stravinskienė V. Grajevskis Adolfas, Liausas Bronislavas, Šnielevskis Antanas // *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, p. 154–156, 218–220, 386–387.

³⁸⁰ Ten pat.

³⁸¹ Trijų frakcijos ministerija arba trupučiuką nepataikė // *Lietuva*, 1921 07 15, Nr. 154, p. 1.

³⁸² Buchowski K. Polacy w sejmach litewskich 1920–1927 // *Studia z dziejow Rosji i Europy Srodkowo-Wschodniej*, t. XXXII, s. 76.

³⁸³ 1921 07 08 I sesijos 116 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

rašė, kad sumaniai vedant bylą Tautų Sąjungoje Lietuvai galėjo būti labai naudinga. Jis kritikavo, kad Vyriausybė neturėjo jokios politikos dėl santykių su Lenkija, todėl, perduodama Tautų Sąjungai byla, nepasirūpino ją tiksliai apibrėžti, siuntė į Tautų Sąjungą gausias delegacijas, nepasiruošusias deryboms. Klaida jis pavadino ir paskutinės delegacijos prašymą perkelti bylą į Tarptautinį Hagos teismą³⁸⁴. Visa derybų dėl Vilniaus eigos analizė rodo, kad A. Voldemaras, kritikuodamas Lietuvos Vyriausybės ir diplomatų taktiką, daug kur buvo teisus. Lietuvos delegacija, kurioje dalyvavo trijų frakcijų atstovai, į derybas Briuselyje nuvyko nepasiruošusi, instrukcija iš užsienio reikalų ministro ją pasiekė jau užsienyje, projektas, kuris taip ir liko nesvarstytas oficialiai, buvo sukurtas taip pat Briuselyje. Be to, P. Hymansas sugebėjo Lietuvos delegacijai primesti nepalankią derybų taktiką, kai neišsprendus esminio sienų klausimo, buvo pradėta svarstyti konvencijas su Lenkija. Delegacijos pirmininkas E. Galvanauskas galbūt pernelyg pasitikėjo savo kaip derybininko sugebėjimais ir neatsižvelgė į kitų delegacijos narių, Lietuvos Seimo ir visuomenės daugumos nuomonę. Užsienio reikalų ministras J. Purickis laviruodamas slėpė informaciją nuo Seimo ir visuomenės, savo oficialiuose pranešimuose pateikdamas ne visus Lietuvos pasiūlymus, kai iš tikrųjų instrukcijose Lietuvos nuolaidos siekiant atgauti Vilniaus kraštą buvo žymiai didesnės.

Vykstant deryboms Briuselyje Lietuvos Steigiamojo Seimo Lenkų frakcija, inspiruota Lenkijos užsienio reikalų ministerijos, parašė skundą Tautų Sąjungai dėl lenkų tautinės mažumos persekiojimų Lietuvoje. Ši informacija, K. Griniaus paskelbta Seime, išprovokavo incidentą, kurio metu buvo panaudotas smurtas prieš Lenkų frakcijos narius. Lenkų frakcijos skundas dar labiau sustiprino nepasitikėjimą lenkų tautine mažuma, o Seimo daugumos reakcija į jį privertė Lenkų frakcijos narius išeiti iš Seimo.

1. 3. 4. Hymanso projektų vertinimai

Seimo nariai mitinguose ir demonstracijose griežtai pasisakė prieš Hymanso projektą, tačiau Vyriausybė bijojo duoti neigiamą atsakymą Tautų Sąjungai. Liepos 10 d. Kaune Rotušės aikštėje įvyko didžiulė demonstracija už Lietuvos

---

³⁸⁴ Prof. A. Voldemaras. Lietuvių – lenkų ginčo TS pabaiga // *Tėvynės balsas*, 1922 01 24–25, Nr. 7, p. 1.

nepriklausomybę ir prieš Tautų Sąjungos pasiūlymą, kurioje dalyvavo apie 9000 žmonių. Kalbėjo Seimo LSLDP ir LVS nariai K. Kupčiūnas ir P. Ruseckas bei KD bloko LDF frakcijos atstovas Viktoras Beržinskas. Mitinge buvo priimta rezoliucija, reikalaujanti atmesti Tautų Sąjungos rezoliuciją. Ją pasirašė visų organizacijų atstovai ir perskaitė Steigiamojo Seimo pirmininkui A. Stulginskiui ir Ministrui Pirmininkui K. Griniui³⁸⁵.

Liepos 10 d. buvo atspausdintas Seimo sukurto VLGK atsišaukimas „Į visuomenę“, kuriame buvo rašoma: „Šalin unija su lenkais, šalin federacija, šalin padalinimas Lietuvos į kantonus!“³⁸⁶ Atsišaukimą pasirašė komiteto pirmininkas, M. Sleževičius, vicepirmininkas M. Krupavičius, išdininkas O. Biuchleris, sekretorius P. Ruseckas, nariai kun. Juozas Vailokaitis, N. Rachmilevičius (visi jie – Seimo nariai), Lietuvos šaulių sąjungos vadas V. Putvinskis, Krašto apsaugos ministerijos atstovas mjr. Jurgis Byla ir baltarusių atstovas Bojevas.

Delegacija ir Vyriausybė juto didelį Antantės valstybių ir Tautų Sąjungos spaudimą priimti projektą. 1921 m. rugsėjo 1 d. K. Grinius liaudininkų frakcijos posėdyje pranešė, kad iš Ženevos gauta žinių, jog P. Hymansas „spiria Lietuvą priimti jo projektą, grasina Vilniaus seimu“³⁸⁷. Delegacijos pirmininkas E. Galvanauskas, Ministras Pirmininkas K. Grinius bei J. Purickis manė, kad Lietuvai reikia priimti Hymanso projektą, bet išsiderėti nepriklausomybės garantijas.

Rugsėjo mėnesio pradžioje P. Hymansas paskelbė antrąjį projektą, kuris jau buvo palankesnis Lietuvai, nes buvo derintas su Lietuvos atstovu Anglijoje T. Naruševičiumi, tačiau projektas buvo pateiktas ne kaip pagrindas diskusijoms, bet kaip susitarimas, kurį reikėjo priimti³⁸⁸.

Paskelbus antrąjį Hymanso projektą, Lietuvoje kilo nepasitenkinimas ir neramumai dėl vedamų derybų su Lenkija. Buvo šaukiami susirinkimai, kuriuose reikalauta atmesti projektą. G. Galva rašė, kad krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas ir generalinio štabo viršininkas rugsėjo 11 d. įteikė slaptą raštą Vyriausybei, kuriame pranešė apie kariuomenės nepasitenkinimą vykstančiomis derybomis su Lenkija. Kariuomenės vadovybė įspėjo, kad gali įvykti perversmas, jei

³⁸⁵ Dar dėl Ženevos rezoliucijos. Didelis mitingas – demonstracija Kaune // *Lietuva*, 1921 07 12, Nr. 151, p. 1, 3.

³⁸⁶ Piliečių balsai // *Lietuva*, 1921 07 10, Nr. 150, p. 3.

³⁸⁷ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1921 09 01 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 290.

³⁸⁸ Žepkaitė R. *Diplomatija imperializmo tarnyboje*, p. 152.

nebus nutrauktos derybos su Lenkija³⁸⁹.

1921 m. rugsėjo 9 d. 121-ajame Steigiamojo Seimo posėdyje LSDP frakcija įteikė interpeliaciją Ministrui Pirmininkui ir užsienio reikalų ministrui dėl derybų su Lenkija, prašydami skubiai ją priimti. Interpeliacijoje, pasirašytoje socialdemokratų S. Kairio, K. Bielinio, J. Pakalkos, Eduardo Šukevičiaus, S. Digrio, Broniaus Cirtauto, V. Čepinskio, Antano Povyliaus ir J. Plečkaičio, Hymanso projektas vertinamas kaip bandymas inkorporuoti Lietuvą į Lenkijos sudėtį, smerkiamas Lietuvos delegacijos nuolaidumas ir noras priimti projektą, primenamas Vyriausybės pažadas nesiųsti delegacijos. Klausama, ar pradėtos derybos Ženevoje, ar Vyriausybė sutiko priimti pataisytą Hymanso projektą, ar ji mato pavojų, gresiantį nepriklausomos ir demokratinės Lietuvos ateičiai, jei mato, tai ką mano daryti, kad nebūtų sudaryta ši katastrofiška Lietuvai sutartis³⁹⁰.

S. Kairys kalbėdamas paaiškino, kad interpeliacijos atsiradimo priežastis – neaiški Vyriausybės pozicija dėl Hymanso projekto. Seime pareiškama griežta nuomonė, o užsienio politikoje einama nuolaidų keliu. Tai verčia nerimauti visuomenę ir Seimą, atsiranda sąlygos plisti gandams, kuriuos reikia išsklaidyti.

LSDP frakcijos nerimas turėjo pagrindą. Rugsėjo 9 d. Ministrų kabineto ir Užsienio reikalų komisijos posėdyje buvo apsvarstytas T. Naruševičiaus pranešimas apie naują P. Hymanso projektą³⁹¹. O jau rugsėjo 11 d. į Ženevą išvyko delegacijos nariai T. Naruševičius, P. Klimas ir karo ekspertas³⁹². Lietuvos delegacijos sudėtyje iš Seimo narių dalyvavo tik M. Soloveičikas. Rugsėjo 10 d. „*Laisvėje*“ pasirodė vieno iš LŪS lyderių E. Draugelio straipsnis, pasirašytas „K. K. Lizdeikos“ slapyvardžiu, kuriame Seimo narys aiškino, kad reikės „susiderėt su lenkais, atgauti Vilnių ir Klaipėdą, užtikrint *de jure* ir sutvarkyti savo vidaus padėtį, ekonominį klausimą, o tuomet mes vėl pažiūrėsime“³⁹³.

LSDP interpeliacija buvo svarstoma Seimo 124-ajame posėdyje 1921 m. rugsėjo 20 d. J. Purickis, atsakydamas į interpeliaciją, įrodinėjo derybų reikalingumą, gąsdino Seimą, kad derybų nutraukimas „reikštų Vilniaus srities išsižadėjimą“ ir gali privesti prie karo su Lenkija ir visos Lietuvos okupacijos, aiškino, kad derybos padėjo pasauliui geriau suprasti Lietuvos siekimus, bet patarė nepamiršti, kad Lenkijai

³⁸⁹ Galva G. *Ernestas Galvanauskas*, p. 200.

³⁹⁰ 1921 09 09 I sesijos 121 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

³⁹¹ Ministerių kabineto posėdis // *Lietuva*, 1921 09 11, Nr. 203, p. 1

³⁹² Delegacija į Ženevą // *Lietuva*, 1921 09 11, Nr. 203, p. 1.

³⁹³ K. K. Lizdeika [E. Draugelis]. Išmintinga politika // *Laisvė*, 1921 09 10, Nr. 201, p. 1.

praradus nepriklausomybę, Lietuva irgi neišsilaikytų³⁹⁴. Jis pateikė Lietuvos kontrpasiūlymą, kuriame atmetama kantonų sistema, tačiau galvojama suteikti Rytų Lietuvai plačią autonomiją su autonominiu seimu, tačiau tai nebūtų įrašyta sutartyje su Lenkija. Santykiuose su Lenkija sutinkama daryti bendras užsienio reikalų ministrų konferencijas, tačiau Lietuva nenori kurti jokių „bendrų organų su sprendžiamuoju balsu“. Užsienio reikalų ministras aiškino, kad Lenkija visą laiką reikalavo federacijos, todėl antrojo Hymanso projekto priimti nenori. LSDP replikavo, kad lenkai tyčia tai skelbia.

S. Kairys paaiškino, kad socialdemokratai interpeliaciją pateikė dėl to, kad jų nuomone šiuo metu yra galutinai sprendžiamas Lietuvos ir Lenkijos ginčas, o derybų objektas yra ne Vilniaus kraštas, o pati Lietuva. Pareiškė, kad delegacija, gavusi iš Vyriausybės pataisytą kontrprojektą, norėjo atsistatydinti, suprasdama, kad tokių reikalavimų ji negalės apginti. Kaltino užsienio reikalų ministrą, kad šis projektas paruoštas skubotai, ir, apskritai ekspromtu ir neapgalvotai sprendžiami visi svarbūs klausimai. Socialdemokratai įsitikinę, kad valdžia visais klausimais buvo nenuosaiki ir nepastovi, o delegacija jaučiasi izoliuota, nepasiruošusi, nesugebanti apginti savo pozicijų ir linksta nusileisti dėl pagrindinių klausimų dėl to, kad Vyriausybė Kaune taip pat linkusi daryti nuolaidas. Kaltino krikščionis demokratų, kad jie siekia sujungti Lietuvą su Lenkija, tai rodo paskutiniai trys straipsniai „*Laisvėje*“, pareiškė nepasitikėjimą Vyriausybe ir Seimo daugumos vykdoma politika.

Jį papildė K. Venclauskis, teigdamas, kad nei Vyriausybė, nei Užsienio reikalų ministerija neparuošė nė vieno projekto deryboms su Lenkija, o visus projektus paskubomis rengė delegacijos. Nė vienoms deryboms nebuvo ruošiamasi iš anksto, nebuvo duodamos tikslios instrukcijos. Socialdemokratai norėjo išgirsti aiškų atsakymą, ar priimtas Hymanso projektas, kaip derybų bazė, ar ne. Reikalavo atsistatydinti Vyriausybę, jeigu ji priėmė šį projektą.

Krikščionis demokratas kunigas Justinas Staugaitis kritikavo Hymanso projektą, vadino jį nepriimtiniu Lietuvai, o M. Krupavičius kaltino socialdemokratų, teigdamas, kad jie pateikė interpeliaciją, siekdami populiarumo visuomenėje, vadino provokacija ir kt.

Interpeliacijos svarstymas buvo tęsiamas 125-ajame posėdyje 1921 m. rugsėjo

---

³⁹⁴ 1921 09 20 I sesijos 124 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

25 d.³⁹⁵ Liaudininkų atstovas dr. Jonas Staugaitis siūlė Seimui daugiau nuolaidų dėl projekto nedaryti ir, jei Seimui reikės ratifikuoti sutartį, prieš ratifikavimą referendumo būdu sužinoti Lietuvos piliečių nuomonę, ar jie sutinka priimti projektą. Jis matė didelį pavojų valstybei dėl Vyriausybės nuolaidumo. Socialdemokratas V. Čepinskis pasisakė už derybų nutraukimą, prieš Hymanso projektą, bet prisipažino Užsienio reikalų komisijoje rėmęs kantonų sistemą Lietuvos Respublikai. Jis teigė, kad Antantė ir Tautų Sąjunga pirmiausia turi pripažinti Lietuvą *de facto* ir *de jure*, nustatyti sienas su Lenkija ir tik tada siūlyti derėtis dėl taikos.

N. Rachmilevičius perskaitė Žydų frakcijos deklaraciją, kurioje pasisakė prieš bet kokią sąjungą su Lenkija, ir pareiškė, kad atsakomybė už Lietuvos likimą tenka ne valdžios atstovams, bet dabartinei Seimo daugumai.

Liaudininkas L. Natkevičius atkreipė dėmesį, kad urmu gaunami protestai prieš Hymanso projektą rodo visuomenės susirūpinimą, kad nebūtų pažeistas Lietuvos suverenumas. Jis nurodė, kad informacija apie derybų eigą buvo skelbiama užsienio laikraščiuose, o Lietuvą pasiekdavo praslinkus dviem savaitėms ir cenzoriaus iškarpyta bei ragino Vyriausybę daugiau nenusileisti, nes tai pakenktų Lietuvos suverenumui.

Ministras Pirmininkas K. Grinius paaiškino, kad derybų jokių būdu negalima nutraukti, nes tai būtų Tautų Sąjungos įžeidimas, stebėjosi, kodėl Seimo nariai taip nusistatę prieš Hymanso projektą, manė, kad galima jį priimti kaip derybų bazę, nes tai duotų nemažai ekonominės naudos. Jis teigė, kad jei opozicija siekia, kad atsistatydintų Ministrų kabinetas, tai nebus kam eiti ministro pareigas, nes nėra pakankamai išsilavinusių žmonių. Nepartinis J.Žitinevičius siūlė Vyriausybei atsistatydinti, jeigu dauguma Seimo narių ja nepasitiki.

Užsienio reikalų ministras, atsakydamas į Seimo narių kritiką, citavo griežtas instrukcijas delegacijai, neleidžiančias daugiau nusileisti, nurodė, kad delegacija neturi įgaliojimų pasirašyti kokią nors sutartį. Vis dėlto nei Ministro Pirmininko, nei užsienio reikalų ministro kalbos LSDP frakcijos neįtikino, kad Vyriausybė nepriims Hymanso projekto. Vėl kalbėję S. Digrys ir S. Kairys abejojo Užsienio reikalų ministerijos paruoštu kotrprojektu, J. Purickio cituotos telegramos taip pat kėlė abejones dėl tvirtos delegacijos laikysenos, o K. Griniaus ekonominiai paskaičiavimai, jų nuomone, parodė Ministro Pirmininko polinkį eiti į kompromisus

---

³⁹⁵ 1921 09 25 I sesijos 125 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

ir dar labiau sustiprino socialdemokratų įtarimus dėl blogos derybų baigties. S. Kairys perskaitė LSDP frakcijos rezoliuciją, kurioje Vyriausybės nuostatas pavadino faktišku Hymanso projekto priėmimu, tai padarytą Lietuvą Lenkijos provincija, todėl Seimas reiškia nepasitikėjimą Ministrų kabinetu. Jis, atsakydamas į krikščionių demokratų replikas, kad socialdemokratai patys nori unijos su Lenkija, paaiškino, kad jis ir V. Požela važiavo į Varšuvą ir susitiko su Lenkijos socialistų partijos atstovais, siekdami sulaikyti Lenkiją nuo Lietuvos puolimo. Nors jų susitikimas naudos nedavė, tačiau Lietuvos socialdemokratai išdėstė savo nuomonę Vilniaus krašto ir Lietuvos santykių su Lenkija klausimais, be to, grįždami Vilniuje susitiko ir užmezgė ryšius su Vilniaus darbininkų atstovais. Taip pat priminė, kad puolant L. Želigovskiui, V. Požela Rygoje pasiekė, kad Latvijos visuomenė palaikytų Lietuvos pusę.

Po ilgų diskusijų pasiūlytos trys pereinamosios rezoliucijos: krikščionių demokratų, valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų. Zigmo Starkaus krikščionių demokratų vardu pasiūlytas tekstas skelbė, kad 1921 m. rugsėjo 3 d. Hymanso pateiktas projektas yra Lietuvai nepriimtinas ir kad Lietuva negali priimti sąlygų, kurios apribotų valstybės suverenumo teises. LSDP ir LVS blokas pasiūlė platesnį tekstą, kuriame reikalaujama vykdyti Suvalkų sutartį ir išvesti L. Želigovskio kariuomenę iš Vilniaus srities, pareiškama, kad Hymanso projektas nepriimtinas Lietuvai, teigiama, kad valdžios kontrprojektas siūlo kenksmingus sekretoriatų užsienio politikoje ir ekonomikoje bei karo konvencijas, ir reikalaujama, kad Vyriausybė griežtai saugotų Lietuvos suverenitetą. Balsuojant 37 balsais prieš 34 buvo priimta KD bloko pasiūlyta rezoliucija, nors už ją balsavo tik krikščionys demokratai. Kitos frakcijos pasisakė, kad balsuos tik už savo pasiūlymus, bet už juos nebuvo balsuota. Šis balsavimas parodė, kad koalicijos partneriai nesutaria ne tik vidaus, bet ir užsienio politikos klausimais. Vis dėlto Seimas nutarė, kad Hymanso projektas nepriimtinas, nors Tautų Sąjunga darė didelį spaudimą Lietuvos delegacijai ir net 1921 m. rugsėjo 22 d. posėdyje Lietuva buvo priimta į Tautų Sąjungos narius, kad tik ji priimtų siūlomą projektą.

A. Voldemaras savo straipsniuose gyrė LSDP frakciją už interpeliaciją, teigdamas, kad ši interpeliacija paskatino priimti Lietuvą į Tautų Sąjungą, nes Tautų Sąjunga nenorėjo, kad būtų nuverstas Ministrų kabinetas. Jis kaltino užsienio reikalų ministrą, kad jis vienus nurodymus duoda delegacijai, o visai ką kitą šneka Seime³⁹⁶.

---

³⁹⁶ Prof. A. Voldemaras. Seimas ir Hymanso projektas // *Lietuvos balsas*, 1921 09 27–28, Nr. 66, p. 1.

A. Voldemaras ir A. Smetona ne kartą kritikavo Vyriausybę ir Seimą dėl neaiškios ir neryžtingos užsienio politikos, kaip išeitį iš susidariusios padėties siūlė atsistatydinti Vyriausybei, patarė atšaukti delegaciją, ragino Seimą pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe, kaltino valdančiąją koaliciją bailumu, apgaulinėjimu, atsakomybės vengimu³⁹⁷.

Steigiamojo Seimo stenogramos neparodo koalicijos partnerių krikščionių demokratų ir valstiečių liaudininkų tikslios pozicijos Hymanso projekto atžvilgiu, nors viešai jie Tautų Sąjungos projektą kritikavo, tačiau, kaip ir Vyriausybė, ilgai nesiryžo jo atmesti ir svyravo. Tai galima pamatyti studijuojant šių partijų dokumentus. Hymanso projektas ne kartą buvo svarstomas LKDP centro komiteto posėdžiuose. M. Krupavičiui pasiūlius centro komitetas 1921 m. birželio 14 d. nutarė slapta instrukcija paskatinti partijos organizacijas protestuoti prieš Hymanso projektą³⁹⁸. 1921 m. rugsėjo 12–15 d. įvykusioje krikščionių demokratų konferencijoje priimtoje rezoliucijoje „lenkų klausimu“ rašoma:

„1. Lietuvai nepriimtini jokie ryšiai su Lenkija, jei kėsintųsi aprėžti Lietuvos nepriklausomybę.

2. Vilnius ir Klaipėda turi būti sugrąžinti Lietuvai.

3. Vilniaus krašto gyventojams pažada plačias garantijas kultūrai, kalbai ir religijai.

4. Pritaria ankštų ryšių užmezgimui su Latviais ir Estais“³⁹⁹.

Rezoliucija rodo krikščionių demokratų nuostatas Lietuvos užsienio politikoje – jie pritarė ryšiams su Latvija ir Estija, tačiau priešinosi nelygiateisiams santykiams su Lenkija.

1921 m. spalio 22 d., spalio 28 d., lapkričio 19 d. posėdžiuose visi LKDP centro komiteto nariai pasisakė prieš Hymanso projekto priėmimą, nors J. Purickis pastarajame posėdyje pranešė, kad visi Lietuvos atstovai užsienyje patarė priimti projektą, nes priešingu atveju Lietuva liks izoliuota. 1921 m. lapkričio 29 d. posėdyje kiekvienas centro komiteto narys pasisakė savo nuomonę – visi buvo už projekto atmetimą. Steigiamojo Seimo KD bloko 1921 m. gruodžio 22 d. posėdyje buvo

³⁹⁷ Prof. A. Voldemaras. Padėtis be išeities // *Lietuvos balsas*, 1921 07 05-06, Nr. 31, p. 1; Prof. A. Voldemaras. Kodėl tyli? // *Lietuvos balsas*, 1921 10 08-09, Nr. 71, p. 1; A. Sm.[A. Smetona]. Kodėl ir kam? // *Lietuvių balsas*, 1921 11 24-25, Nr. 10, p. 1; Prof. A. Voldemaras. Lydint d-rą Purickį // *Lietuvių balsas*, 1921 12 15-16, Nr. 19, p. 2.

³⁹⁸ Hymanso projektas vyriausiuose kr. d. p. organuose // *Krikščionis demokratas*, 1928, Nr. 1-2, p. 6-8.

³⁹⁹ Krikščionių demokratų konferencija lenkų klausimu // *Laisvė*, 1921 09 18, Nr. 209, p. 1.

galutinis balsavimas dėl Hymanso projekto. Vienas balsavo – už priėmimą, kiti prieš⁴⁰⁰. Šios ištraukos iš protokolų yra labai trumpos, bet pateikia nemažai informacijos. Akivaizdu, kad užsienio reikalų ministras J. Purickis įkalbinėjo savo partijos vadovus priimti projektą, todėl šis klausimas buvo taip dažnai svarstomas. Krikščionių demokratų vadovybė suprato, kad priėmus projektą Lietuva netektų dalies suvereniteto, tačiau dauguma Lietuvos gyventojų nenorėjo prarasti taip sunkiai iškovotos nepriklausomybės. Seimo KD bloko daugumos nuomonę išreiškė A. Šmulskštys savo straipsnyje „Visuomenė, valdžia ir seimas“⁴⁰¹. Jis kritikavo Vyriausybę, kad Seimo nariai apie vidaus ir užsienio politiką sužino iš laikraščių, bet ne iš valdžios pranešimų, kad nebuvo padarytas pranešimas apie delegacijos veiklą Ženevoje, nuogaštavo, kad Vyriausybė gali priimti Hymanso projektą be Seimo žinios.

LSLDP ir LVS bloko nuomonę dėl Hymanso projekto atspindi jų frakcijos posėdžių protokolai. Platesnės diskusijos šiuo klausimu įvyko 1921 m. rugsėjo 11 d. frakcijos posėdyje. Ministras Pirmininkas K. Grinius pasisakė už projekto priėmimą. Jo nuomonei prieštaravo dr. Jonas Staugaitis, P. Ruseckas, L. Natkevičius, Antanas Tamošaitis. Už priėmimą pasisakė Kazys Škirpa, argumentuodamas, kad reikia prisidėti prie didžiųjų Europos valstybių grupės, nes „ginklo jėga viešpatauja“, bei M. Sleževičius. P. Ruseckas K. Škirpą apkaltino bailumu⁴⁰². Balsuojant buvo priimtas P. Rusecko pasiūlymas, kad jokių diskusijų objektu negali būti Lietuvos nepriklausomybės siaurinimas.

Rugsėjo 15 d. LSLDP ir LVS blokas svarstė Tautų Sąjungos projektą atskirais paragrafais ir nutarė, kad 5, 8, 9 ir 10 paragrafus reikia atmesti, tačiau nusprendė projektą priimti kaip bazę deryboms. V. Lašas kritikavo Ministro Pirmininko poziciją ir siūlė padaryti Ministrų kabineto krizę, kad lengviau būtų nutraukti derybas⁴⁰³.

1921 m. rugsėjo 22 d. posėdyje liaudininkai svarstė, kaip elgtis frakcijai dėl Hymanso projekto, kurį Tautų Sąjunga vertė Lietuvą priimti be jokių pakeitimų⁴⁰⁴. Po M. Sleževičiaus pranešimo vykusiose diskusijose išryškėjo liaudininkų abejonės ir

---

⁴⁰⁰ Hymanso projektas vyriausiuose kr. d. p. organuose // *Krikščionis demokratas*, 1928, Nr. 1–2, p. 6–8.

⁴⁰¹ Šmulskštys A. Visuomenė, valdžia ir seimas // *Laisvė*, 1921 11 25, Nr. 266, p. 1.

⁴⁰² Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1921 09 01 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 296–297.

⁴⁰³ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1921 09 15, // ten pat, l. 300–302.

⁴⁰⁴ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1921 09 22 // ten pat, l. 304–306.

pasimetimas. K. Kupčiūnas teigė, kad delegacijos elgesys prieštarauja ministro pranešimui Steigiamajame Seime, siūlė pareikšti nepasitikėjimą ir atsakomybę suversti Seimo daugumai. V. Lašas kritikavo J. Purickį, kad jis slepia informaciją, o delegacija, negaudama instrukcijų, veikia savo nuožiūra ir eina nuolaidų Lenkijai keliu. Jo nuomone, tokia politika pasitikėti negalima. L. Natkevičius nebuvo toks griežtas ir siūlė nedaryti Ministro kabineto krizės, aiškino, kad liaudininkai taip pat padarė klaidą, sutikdami priimti Hymanso projektą kaip pagrindą. K. Škirpa kalbėjo, kad Vyriausybės projektas nukreipia Lietuvą į Antantės pusę. Jo nuomone, neutralitetas yra geras dalykas, bet šiuo metu Lietuvai nepriimtinas, nes „vis tiek reikės į Vilniaus konfliktą įsikišti, kaip jau įvyko su bolševikais Sovietų Rusijos ir Lenkijos kare“, o tai pakenkė Lietuvai.

M. Sleževičius aiškino, kad reikia atsižvelgti į realybę, priminė, kad politiką diktuoja galingieji, o Rusijai ir Vokietijai negalima leisti susitarti, nes jie nori sunaikinti Lenkiją, o paskui likviduos ir mažąsias valstybes. Jis kalbėjo, kad Hymanso projekte nėra unijos požymių, o Lietuva dūsta be Vilniaus, Klaipėdos ir tranzito. Jo nuomone, kabineto krizė derybų nesulaikys, o Lietuvai iškyla dilema: Hymanso projektas arba okupacija. Buvo pasiūlytos 2 rezoliucijos Ministrų kabinetui: L. Natkevičiaus – įspėjamoji ir V. Lašo – nepasitikėjimo, tačiau abi rezoliucijos po vardinio balsavimo buvo atmestos.

1921 m. rugsėjo 26 d. posėdyje dr. Jonas Staugaitis norėjo išeiti iš Užsienio reikalų komisijos, kadangi M. Sleževičius buvo pareiškęs, kad jis klaidina frakciją. M. Sleževičius paneigė šiuos gandus, todėl frakcija nutarė, kad Jonas Staugaitis liktų Užsienio reikalų komisijoje⁴⁰⁵.

1921 m. rudenį, vykstant Lietuvos ir Lenkijos deryboms Ženevoje, valstiečiai liaudininkai padarė labai ryškų posūkį. 1921 m. spalio 8–11 d. LSLDP ir LVS metinio suvažiavime Seimo nario V. Lašo vadovaujama opozicinė grupė užsipuolė K. Griniaus Vyriausybę, kaltindama viešosios nuomonės nepaisymu, ir pareikalavo atšaukti partijos narius iš Vyriausybės⁴⁰⁶. Nemažai kritikos susilaukė ir M. Sleževičius. Suvažiavime laimėjo radikalusis sparnas – rezoliucijoje „Dėl Lietuvos politinės padėties“ suvažiavimo dalyviai pasmerkė P. Hymanso projektą,

⁴⁰⁵ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolas 1921 09 26 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 307.

⁴⁰⁶ Abromaitis A. Kaip kito požiūris į Lenkiją. Lietuvos viešojo nuomonė 1920–1923 metais. // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, p. 219.

kaip žalingą Lietuvai. Suvažiavimas kategoriškai atsisakė atsakomybės už Vyriausybės politiką, nors jai tebevadovavo K. Grinius. Rezoliucijoje pabrėžta:

„Negalėdamas nešti atsakomybės už valdžios politiką, kuri yra vedama KDP, esant ministerių kabinete tik vienam mūsų partijos atstovui ir tam pačiam jokios ministerijos nevaldant, be portfelio, ir atsižvelgdamas į tą sunkią ir nepakenčiamą padėtį, kurioj yra atsidūręs mūsų su lenkais santykių klausimas, LVS ir SLDP suvažiavimas pareiškia, kad jis negalės pasitikėti tokia vyriausybe, kuri kuo griežčiausiai nesaugos Lietuvos suverenumo ir kuri tiks daryti mažiausio nusileidimo, vedančio prie bendrų organų užsienio ir ekonomijos srityse, o taip pat militarinės konvencijos, pirm negu bus nustatytos galutinės sienos tarp Lenkijos ir Rusijos“⁴⁰⁷.

Tokiam liaudininkų sprendimui įtakos turėjo visuomenės spaudimas, tačiau jų lyderiai M. Sleževičius ir K. Grinius patys buvo pritarę projektui, o suvažiavimas visą kaltę dėl užsienio politikos suvertė koalicijos partneriams krikščionims demokratams. Tyrinėdamas Vilniaus problemą tarptautiniu aspektu, A. E. Senn tvirtino, kad visuomenės nuomonė darė didelę įtaką Lietuvos užsienio politikai, tačiau ją jis vertino neigiamai, nes, jo nuomone, ji trukdė Vyriausybei daryti kompromisus sprendžiant Vilniaus problemą⁴⁰⁸.

Spalio 8 d. į Kauną sugrįžo delegacijos nariai E. Galvanauskas, V. Sidzikauskas, O. Milašius, T. Naruševičius ir M. Soloveičikas. Spalio 10 d. jie darė pranešimą Ministrų kabineto posėdyje⁴⁰⁹. Delegacijos nariai buvo pakviesti pietų pas Seimo Pirmininką A. Stulginskį, vicepirmininką kun. Justiną Staugaitį ir Užsienio reikalų komisijos pirmininką M. Sleževičių, o spalio 16 d. jie darė pranešimus Miesto teatre⁴¹⁰.

Spalio 23 d. LSLDP Kauno kuopos iniciatyva miesto teatre buvo sušauktas mitingas dėl antrojo Hymanso projekto priėmimo. Pranešėjai buvo Petras Leonas, Seimo LSDP frakcijos lyderis S. Kairys, Jonas Vileišis, diskusijose dalyvavo Juozas Pajaujis, Seimo vicepirmininkas dr. Jonas Staugaitis, ministras E. Galvanauskas. Mitinge, kuriame dalyvavo apie 1000 žmonių buvo vienbalsiai nutarta, kad „priėmus Hymanso projektą ir pasirašius jį kaip sutartį su Lenkija, Lietuvos Respublika netektų

⁴⁰⁷ SLDP ir VS metinis suvažiavimas 1921 m. spalio 8–11 d. ir jo nutarimai // *Varpas*, 1921, Nr. 4–6, p. 193; Valstiečių sąjungos gyvenimas. Iš VS suvažiavimo // *Lietuvos ūkininkas*, 1921 m. spalio 20–26, Nr. 42, p. 3; Socialistai liaudininkai ir Hymansas // *Laisvė*, 1921 10 26, Nr. 241, p. 1.

⁴⁰⁸ Senn A. E. *The Great Powers Lithuania and Wilna question. 1920–1928*, p. 104.

⁴⁰⁹ Ženevos delegacija // *Lietuvos balsas*, 1921 10 11–12, Nr. 74, p. 3.

⁴¹⁰ Prof. A. Voldemaras. Priimsime ar atmesime // *Lietuvos balsas*, 1921 10 15–16, Nr. 74, p. 2; Kauno kronika // ten pat, p. 3.

nė savo nepriklausomybės, nė savo suverenumo“⁴¹¹.

Lapkričio pabaigoje tarp Seimo narių buvo išplatintas „Lietuvos gelbėtojų komiteto“ pasirašytas atsišaukimas, reikalavęs, jog Seimo nariai nesutiktų su Vyriausybės nuostata priimti Hymanso projekto antrąjį variantą⁴¹². Vyriausybės nariams buvo siuntinėjami anoniminiai laišakai, grasinant atentatais, jei jie sutiktų priimti Tautų Sąjungos pasiūlymus.

1921 m. lapkričio 21 d. Seimo LSLDP ir LVS bloko frakcijų posėdyje dr. Jonas Staugaitis pranešė informaciją iš Užsienio reikalų komisijos, kad Ministrų kabinetas dar neapsisprendęs dėl Hymanso projekto. Buvo svarstomi du atsakymo variantai: pirmas – priimti projektą su rezervais prie kiekvieno punkto, antras – priimti su vienu bendru rezervu⁴¹³. P. Ruseckas pranešė Rytų komisijos susirinkime išsakytą pageidavimą, kad Seimas dėl Vilniaus krašto priimtų panašų nutarimą kaip dėl Klaipėdos. 1921 m. lapkričio 24 d. į LSLDP ir LVS frakcijų posėdį atvykęs Z. Žemaitis pranešė, kad Ministras Pirmininkas K. Grinius jį informavo, jog Ministrų kabinetas Hymanso priėmimo klausimą svarstys lapkričio 25 d., o jo nutarimui nereikės Seimo ratifikavimo. Z. Žemaitis nuogaštavo, kad Seimui gali tekti tik ratifikuoti sutartis, padarytas po projekto priėmimo⁴¹⁴. Frakcijos nariai nebuvo tikri, kad Ministrų kabinetas nepriims projekto be Seimo žinios, todėl vieni reikalavo garantijų, kad taip neatsitiktų, o kiti reiškė nepasitikėjimą Ministrų kabinetu. Nutarta, kad Ministrų kabinetas dėl Hymanso projekto priėmimo privalo paklausti Seimo nuomonės.

1921 m. lapkričio 25 d. buvo įvykdytas pasikėsinimas prieš Lietuvos delegacijos vadovą E. Galvanauską. Tą pačią dieną 143-ajame Steigiamojo Seimo posėdyje socialdemokratai įteikė dar vieną interpeliaciją Ministrui Pirmininkui ir užsienio reikalų ministrui, kurioje buvo klausama, koks yra Ministrų kabineto nusistatymas dėl Tautų Sąjungos sprendimo, ar Lietuvos Vyriausybės atsakymas Tautų Sąjungai bus aprobuojamas Seime⁴¹⁵. K. Venclauskis pasisakė už skubų interpeliacijos svarstymą. Užsienio reikalų ministras J. Purickis atsakė, kad Vyriausybė savo sprendimą dėl Hymanso projekto pateiks Seimui, nes ji negali imtis

⁴¹¹ Kauno mitingo nutarimas dėl Hymanso projekto // *Lietuvos ūkininkas*, 1921 11 03–09, Nr. 44, p. 6.

⁴¹² Žepkaitė R. Buržuazinės partijos kai kurių užsienio politikos klausimų požiūriu // *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919–1926 metais*, p. 205–206.

⁴¹³ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko protokolai 1921 11 21 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 342.

⁴¹⁴ Ten pat, l. 343–344.

⁴¹⁵ 1921 11 25 I sesijos 143 posėdis, *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

atsakomybės už šį žingsnį ir neturi kompetencijos galutinai šį klausimą spręsti. Krikščionių demokratų lyderis M. Krupavičius pasisakė prieš skubotumą, paaiškindamas, kad Seimas jau ne kartą pasisakė, kad Hymanso projektas Seimui nepriimtinas, ir patikino, kad Vyriausybė viena šio klausimo nespęs.

Vėliau savo atsiminimuose K. Grinius rašė, kad jam, ministrams E. Galvanauskui, J. Purickiui, J. Šimkui „tasai projektas su nesvarbiomis pataisomis atrodė priimtinas, bet daugeliui neatsakingų mūsų patriotų, ypač jaunajai kartai (kariams, studentams) buvo negalimas“⁴¹⁶. K. Griniaus nuomone, P. Hymanso projektas tuo metu buvo vienintelė galimybė atgauti Vilnių. Jis manė, kad turint savo administraciją, mokyklas ir vadovavimą, vietinę kariuomenę, galima buvo Vilniją sulietuvinti. Augustinas Janulaitis, teisininkas ir LSDP narys savo straipsnyje rašė, kad Hymanso projektas iš pamatų keičia valstybės įstatymus ir konstituciją, o tai gali padaryti tik Seimas, o ne Vyriausybė. Jis smerkė partijų vadus, kurie bijojo projekto svarstymo Seime, o visą atsakomybę už atsakymą užkrovė Vyriausybei⁴¹⁷.

Lenkijos Seimas taip pat nerimavo dėl derybų eigos, todėl Užsienio reikalų komisija, Vilniaus pakomisija ir kiti Seimo atstovai 1921 m. rugsėjo mėnesį įteikė interpeliaciją užsienio reikalų ministrui, kuriame išreiškiamas nerimas dėl Vilniaus krašto bei prašoma paaiškinimo. 1921 m. rugsėjo 30 d. 248-ajame Seimo posėdyje Lenkijos užsienio reikalų ministras Konstantinas Skirmuntas atsakydamas į interpeliaciją, apžvelgė Lenkijos ir Lietuvos santykius ir paskutinius įvykius Tautų Sąjungoje⁴¹⁸. Jis kaltino Lietuvą, kad ji pretenduoja į Vilniaus kraštą, kur beveik nėra lietuvių, ir matė tame užsienio įtaką. Taip pat jis papasakojo apie Lenkijos ir Lietuvos ginčo dėl Vilniaus krašto eigą, pradedant nuo plebiscito siūlymo ir baigiant Hymanso projektu. K. Skirmuntas teigė, kad pirmoje Briuselio derybų fazėje lenkų delegacija pasiūlė, kad derybose dalyvautų Vilnijos atstovai, tačiau tas pasiūlymas nepriimtas, todėl derybos nutrūko. Kita derybų fazė turėjo prasidėti nuo taip vadinamo Hymanso projekto svarstymo. Pagal šį projektą Lietuva turėjo tapti federacinė valstybė, sudaryta iš lygiateisių Vilniaus ir Kauno kantonų, valstybinės kalbos turėjo būti lenkų ir lietuvių. Užsienio politika, karo ir ekonomikos reikalai ateityje turėjo būti

⁴¹⁶ Ilgūnas G. *Kazys Grinius*, p. 259–260.

⁴¹⁷ Janulaitis A. Dėl Seimo ir valdžios teisių // *Lietuvių balsas*, 1921 12 03–04, Nr. 14, p. 2.

⁴¹⁸ Interpelacja w sprawie Wilenskiej // *Sprawozdanie stenograficzne z 248 posiedzenia Seimu Ustawodawczego z 30 09 1921 r.*

reguliuojami per politinį organą, išrinktą abiejų seimų. Lenkijos delegacija norėjo parodyti savo gerą valią ir ketinimus susitarti, nors jai buvo nepriimtini kai kurie projekto paragrafai. Lietuviai šį projektą atmetė ir tada sekė nauja fazė – derybos Ženevoje, kuriose buvo pasiūlytas naujas projektas, kuris Lenkijos požiūriu buvo žymiai blogesnis. Dingo abiejų kantonų lygiateisiškumas, dingo Vilniaus ir Kauno lygiateisiškumas. Vilnius tapo Lietuvos valstybės kantonas, turintis autonomiją, ir jame turėjo reziduoti Lietuvos valdžia. Valstybės kalbos turėjo būti lietuvių ir lenkų, menka smulkmena, bet pirmame projekte pirmoji kalba buvo įrašyta lenkų, o paskui lietuvių. Be to, šis projektas turėjo būti priimtas be pakeitimų. Lenkija su tuo sutikti negalėjo, todėl jos delegacija iš karto pareiškė, kad ji turi atmesti šį projektą, kuris sprendžia Vilniaus likimą, neatsižvelgdamas į jo gyventojų norus. Lietuvos delegacija šį projektą iš pradžių priėmė, tačiau pateikė jam tokias pataisas, kad P. Hymansas Tautų Sąjungos posėdyje, apibūdindamas abiejų pusių atsakymus, pareiškė, kad Lietuvos atsakymas faktiškai reiškia pasiūlymo atmetimą. Tuomet Tautų Sąjungos plenumas apsiribojo pareiškimu, kad abi šalys stengtųsi taikiai išspręsti ginčą. Lenkijos užsienio reikalų ministras seimui pareiškė, kad Lenkija visada taikiai stengsis išspręsti ginčą ir niekada neaneksuos žemių, kurios nėra lenkiškos, bet Vilniaus kraštas turi pasisakyti dėl savo ateities. Jis pasakė, kad Vilnius gali būti Lietuvos sostinė, tačiau tik tokios Lietuvos, kuri būtų glaudžiai susieta su Lenkija, nes Vilnius buvo ir bus lenkiškas miestas.

S. Grabskis Lenkijos seimo Užsienio reikalų komisijos vardu pasiūlė priimti rezoliuciją, kurioje Lenkijos seimas patvirtina, kad nutarimas, kam turi priklausyti Vilniaus žemė, turi būti priimtas atsižvelgiant į vietos gyventojų valią. Lenkija negali priimti jokio sprendimo, kuris disponuotų Vilniaus žeme be jos gyventojų sutikimo, kaip siūlo Hymanso projektas. Seimas patvirtino, kad neaiški Vilniaus krašto padėtis kelia grėsmę Lenkijos rytinių sienų saugumui, todėl mano, kad negalima atidėlioti Vilniaus seimo, kuris nuspręstų krašto teisinę ir politinę padėtį, sušaukimo. Ši rezoliucija buvo priimta vienbalsiai⁴¹⁹.

Lietuvoje vykstant karšties debatams dėl antrojo Hymanso projekto, Lenkijos seimas, nelaukdamas derybų pabaigos, 1921 m. lapkričio 16 d. 261-ajame posėdyje sprendė rinkimų Vilniaus krašte klausimą. Vilniečiu save vadinantis kunigas

---

⁴¹⁹ Interpelacja w sprawie Wilenskiej // *Sprawozdanie stenograficzne z 248 posiedzenia Seimu Ustawodawczego z 30 09 1921 r.*

S. Maciejewiczus savo ilgame pasisakyme aiškino, kad Lenkija turi teisę į 1772 metų sienas, tačiau susiklostė tokios aplinkybės, kad ji neturi pakankamai jėgų ir poreikio šiuo metu „statyti šį reikalą ant kardo ašmenų“⁴²⁰. Bet, jo nuomone, tai dar nereiškia, kad Lenkija atsisako Žemaitijos, tik nenorėdama pralieti „broliško kraujo“ ji nepuola Kauno, bet tai nereiškia, kad tie, kurie kuria Lietuvoje valstybę, turi teisinį pagrindą tos valstybės egzistavimui. Jis pareiškė, kad Vilniuje ir Gardine jie atkurs dalį tos Lietuvos, kuri Liubline prisiekė ištikimybę lenkų tautai. Jis kritikavo federacijos idėją ir jos autoriumi pavadino gen. A. Babianski, kurio projektas be ministro ir ministerijos žinios pateko į Paryžių, po to į Briuselį ir šiek tiek pataisytas buvo pristatytas kaip Hymanso projektas. Kunigo nuomone, prijungiant kitas lenkiškas žemes nebuvo laikytasi jokios federacijos, tai Vilniui ji irgi nereikalinga. Jis savo klubo vardu pasiūlė seimui apsispręsti dėl seimo rinkimų Vilniuje, leisti gen. L. Želigovskiui paskelbti rinkimus ir kad jie kuo greičiau įvyktų. O Lenkija tuo metu gali rinkti įrodymus, siuntinėti notas ir dokumentus, dar kartą ramiai apsvarstyti šį reikalą komisijoje. Jis siūlė neskubėti ir leisti „Vidurio Lietuvai“ pasisakyti, o jau paskui spręsti jos ateitį⁴²¹.

Adamus Chądzynskis Liaudies darbo partijos (Narodowej Partji Robotniczej) vardu kalbėjo, kad Vilniaus žemės gyventojai seniai pareiškė norą priklausyti Lenkijai, bet valdžia, suvaržyta tarptautinių sutarčių ir koalicijos spaudimo, nesugebėjo prijungti šios žemės prie Lenkijos, ar surengti ten rinkimus. Kadangi Lietuva atmetė visus bandymus betarpiškai susitarti su Lenkija Vilniaus klausimu, todėl liko tik viena išeitis – priimti nutarimą paskelbti rinkimus į Vilniaus seimą. Partija neabejojo nei rinkimų rezultatais, nei tuo, kad bus priimtas nutarimas susijungti su Lenkija, todėl nutarė balsuoti už vyriausybės pasiūlymą. Eustachyjus Rudzinskis „Wyzwolenie“ vardu pareiškė, kad balsuos už vyriausybės rezoliuciją, nes tų žemių gyventojams turi būti suteikta teisė pasisakyti.

Artemjusz Czerniewskis kritikavo E. Sapięgą už tai, kad vykdydamas užsienio politiką, nepaisė Lenkijos seimo nutarimų. Jis pareiškė, kad visi žino, jog E. Sapiega buvo priverstas atsistatydinti daugiausia dėl Vilniaus klausimo. Jis aiškino, kad federalizmo idėja „subankrutavo“, bet jos šalininkai nori primesti šią idėją nauja forma. Jis, Tautinio centro (Centrum Narodowe) frakcijos vardu, prieštaravo prieš bet

---

⁴²⁰ Rozprawa nad rezolucją Rządu w sprawie wyborow w Wilenszczyźnie // *Sprawozdanie stenograficzne z 261 posiedzenia Seimu Ustawodawczego z 16 11 1921 r.*

⁴²¹ Ten pat.

kokių rinkimų organizavimą Lydos ir Brėslaujos apskrityse, todėl nutarė balsuoti prieš vyriausybės pasiūlymą. Dėl tos pačios priežasties prieš Vyriausybės nutarimą pareiškė balsuosią Tautinis liaudies susivienijimas (Narodowe zjednoczenie ludowie). Žydų atstovas S. Hirszonas (Zydowskie stronnictwo Ludowe) pritarė plebiscito išplėtimui ir vyriausybės rezoliucijai. Už vyriausybės rezoliuciją balsavo 172, prieš 158 seimo nariai.

Lietuvos užsienio politikai pakenkė spekuliacinis skandalas, susijęs su Lietuvos pasiuntinybėmis Vokietijoje ir Sovietų Rusijoje, dėl kurio gruodžio 12 d. J. Purickis atsistatydino iš užsienio reikalų ministro pareigų. Laikinais šias pareigas perėmė viceministras P. Klimas.

Aiškėjant, kad Tautų Sąjungos projektas bus atmestas abiejų šalių, Lenkija pabandė tiesiogiai išsiaiškinti Lietuvos Vyriausybės poziciją. „*Socialdemokratas*“ bei „*Lietuvių balsas*“ rašė, kad S. Rozenbaumas, kaip Lietuvos Vyriausybės įgaliotinis, Varšuvoje susitiko su Lenkijos užsienio reikalų ministru K. Skirmuntu ir S. Aszkenazy ir kalbėjo apie Lietuvos ir Lenkijos galimybes susitaikyti. Vyriausybė paneigė siuntusi S. Rozenbaumą į Lenkiją, nors laikraščiai mini, kad S. Rozenbaumą konsultavo J. Purickis, kuriam jis, grįžęs iš Lenkijos, padarė pranešimą⁴²². „*Krašto balsas*“ išvertė straipsnį vokiečių laikraštyje „*Vossische Zeitung*“, kuriame buvo rašoma, kad iniciatyvą tiesioginėms deryboms parodė Lenkijos užsienio reikalų ministras per Lenkijos konsulą Karaliaučiuje pakvietęs derėtis Lietuvos atstovą⁴²³. Laikraštis rašė, kad, nors S. Rozenbaumas atvyko be oficialių Vyriausybės įgaliojimų, tačiau perdavė Lietuvos nuomonę, kad ji galėtų pripažinti Vilniaus seimo sprendimą dėl Vilniaus krašto ateities, jeigu rinkimai bus laisvi, o tai garantuotų rinkimus prižiūrinčios įstaigos, kuriose būtų po lygiai lietuvių ir lenkų atstovų. Lenkijos vyriausybė nenorėjo tokių šansų išlyginimo. Šiame straipsnyje pirmą kartą išsakyta mintis, kad Klaipėdos kraštą Antantės valstybės Lietuvai gali atiduoti, kaip kompensaciją už Vilnių.

Gruodžio 22 d. LSLDP ir LVS frakcijos posėdyje buvo svarstoma, kaip reaguoti į tą pačią dieną Seimo posėdyje ruošiamą padaryti Vyriausybės pranešimą

---

⁴²² P. Rozenbaum taikos balandžio rolėj // *Socialdemokratas*, 1921 12 08, Nr. 49, p. 2; Nuliūdęs Rozenbaum ir milaširdingi krikščionys // *Socialdemokratas*, 1921 12 15, Nr. 50, p. 2; A. Voldemaras. Ar tikrai atmetama? // *Lietuvių balsas*, 1921 12 06 – 07, Nr. 15, p. 1.

⁴²³ Kokių reikalų p. Rozenbaumas buvo nuvažiavęs į Varšuvą // *Lietuvių balsas*, 1921 12 06–07, Nr. 15, p. 2.

dėl Hymanso projekto⁴²⁴. M. Sleževičius taktiniais sumetimais siūlė Vyriausybei atsakymą Tautų Sąjungai duoti savo vardu ir nesvarstyti Seimo plenumo arba, jei vis dėlto valdžios pranešimas būtų daromas, frakcijoms susilaikyti nuo debatų ir pasiūlyti pereinamąją rezoliuciją, kad Seimas, išklausęs valdžios pranešimo, eina kitų darbų svarstyti. J. Makauskas siūlė priimti Hymanso projektą, kadangi Lietuva neturi pakankamai jėgų karui laimėti, arba, jei nepriimti, tai griežtai neatmesti, nes atmetant galima visai netekti Vilniaus. Dr. Jonas Staugaitis atsakė, kad tris mėnesius svarstant projektas yra pakankamai paaiškėjęs ir Lietuvai nepriimtinas. Jis informavo, kad P. Klimas ir V. Jurgutis grįžę iš Latvijos pranešė, kad Latvija ir Estija taip pat mano, kad Hymanso projektas Lietuvai nepriimtinas. Šios šalys pažadėjo palaikyti Lietuvą Tautų Sąjungoje svarstant šį klausimą, todėl siūlė Seimui pasisakyti griežtai ir aiškiai prieš Hymanso projekto priėmimą. Juozas Liekis ir Antanas Žeromskis nežinojo, kaip Lietuvai geriau, ar priimti, ar atmesti Hymanso projektą, jie linko projektą priimti, kad tik nebūtų karo. V. Lašas griežtai pasisakė, kad projektas yra nepriimtinas, o J. Makauskui, J. Liekiui ir A. Žeromskiui pasiūlė grįžti namo, nes tokiems atstovams, kurie neturi savo nuomonės, Seime ne vieta. Balsuojant už Hymanso projekto priėmimą pasisakė vienas J. Makauskas, už M. Sleževičiaus pasiūlymą, kad Seimas neišsakytų pritarimo Vyriausybei, atmetusiai projektą, balsavo 7, prieš – 10, už Jono Staugaičio pasiūlymą pritarti Vyriausybei – 10, prieš – 7.

1921 m. gruodžio 22 d. 156-ajame Steigiamojo Seimo posėdyje P. Klimas padarė pranešimą apie Lietuvos ir Lenkijos santykių eigą nuo 1919 metų iki paskutinių įvykių. P. Klimas išreiškė nuomonę, kad Hymanso projekte siūloma Lietuvoje įvesti dvikalbystę „ižeidžia tautinę sąmonę“ ir visus kitus siūlymus jis vertino kaip Lenkijos dominavimą įteisinančius faktus. Po pranešimo vienbalsiai buvo pritarta Vyriausybės nutarimui nepriimti Hymanso projekto, bet pasilikti Tautų Sąjungoje⁴²⁵. Liaudininkas dr. Jonas Staugaitis manė, kad Lenkija stipresnė, todėl, priėmus Hymanso projektą, ji gali Lietuvą privesti prie unijos. Krikščionių demokratų lyderis M. Krupavičius pabrėžė, kad Hymanso projektas yra nepriimtinas, nes neša vergiją ir naikina valstybės suverenumą ir pasidžiaugė, kad dar nė vienu klausimu tauta nebuvo tokia vieninga. S. Kairys kritikavo Vyriausybę, kad leido delegacijai tiek nuolaidžiauti ir pasiduoti Antantės spaudimui, o nekreipė dėmesio į Lietuvos

⁴²⁴ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1921 11 21 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 364.

⁴²⁵ 1921 12 22 I sesijos 156 posėdis // *SSD*, Kaunas 1920–1922.

visuomenės nuomonę. Aiškino, kad Hymanso projekto pasiūlymas buvo tik pirmas etapas, kad Lietuvai ir toliau gresia pavojus netekti nepriklausomybės. Seimas tam turi ruoštis ir neslėpti nuo visuomenės, reikia konsoliduoti visas visuomenės jėgas ir laikytis tvirtos linijos. Sprendimas atmesti Hymanso projektą 1921 m. gruodžio 24 d. praneštas Tautų Sąjungai. Po šio posėdžio Seimas išėjo atostogų iki 1922 m. sausio 10 d. A. Voldemaras, rašydamas apie šį Seimo posėdį, pareiškė, kad Seimas, nepasmerkęs delegacijos ir Ministrų kabineto veiksmų, pritarė Hymanso projekto principams, tik nesutiko su jo redakcija⁴²⁶.

A. Voldemaras, atidžiai ir įtariai sekęs Vyriausybės ir Seimo laikyseną santykiuose su Lenkija, savo Tautos pažangos partijos laikraštyje pateikė Šveicarijos profesoriaus Makso Nydermano nuomonę, pareikštą gruodžio 17 d. laikraštyje „*Neue Schweizer Zeitung*“⁴²⁷. M. Nydermanas teigė, kad Lietuvos valdžia iki paskutinės minutės pritarė Hymanso projektui, bet spaudžiama socialistų ir Tautos pažangos partijos, turėjo jį atmesti. Jis pareiškė, kad socialistai nori Lietuvą atitraukti nuo Vakarų ir pasukti į Sovietų Rusiją, o Tautos pažangos partija, pralaimėjusi rinkimus, negali nurimti, todėl pradėjo akciją, norėdama supriešinti Vyriausybę ir Seimą. Straipsnio pabaigoje A. Voldemaras pranašavo, kad Hymanso projektas, lyg kokia šmėkla persekios K. Griniaus ministrų kabinetą iki jo paskutinių dienų ir dar ilgai kliudys naujam ministrų kabinetui.

Išanalizavus derybų Tautų Sąjungoje eigą, Seimo frakcijų nuostatas ir įvairių partijų spaudą, galima teigti, kad kai kurie Lietuvos Vyriausybės ir Seimo LVS ir LSLDP frakcijų nariai linko priimti Tautų Sąjungos siūlomą antrąjį projektą, nors ir suprato, kad jis smarkiai apriboja Lietuvos suverenitetą. Jie nenorėjo, kad Lietuva liktų maža ir izoliuota. Protestuojant visuomenei Seimas vienbalsiai pritarė Vyriausybės nutarimui nepriimti šio projekto. Akivaizdu, kad Lietuva patyrė didžiulį Antantės ir Lenkijos spaudimą nusileisti, tačiau Lenkija niekur nedarė jokių nuolaidų. Jau gyvendamas emigracijoje diplomatas V. Sidzikauskas pripažino, kad nors Steigiamajam Seimui nepavyko išspręsti Lietuvos sienų su Lenkija klausimo, tačiau jo užimta pozicija šiuo klausimu buvo teisinga. Jo nuomone, santykių su Lenkija nebuvimas „lengvino tautinės konsolidacijos vyksmą, greitino tautinės sąmonės ugdymą, brandino tautos ryžtą ir kovingumą. Jei Steigiamasis Seimas 1921 m. būtų

⁴²⁶ Prof. A. Voldemaras. Kas atmesta iš Hymanso projekto // *Tautos balsas*, 1921 12 27–28, Nr. 2, p. 1.

⁴²⁷ Prof. A. Voldemaras. Ko galime laukti iš TS pirmojo posėdžio? // *Tėvynės balsas*, Nr. 1, 1922 01 11, p. 1.

nusileidęs Vilnius greičiausiai būtų atsidūręs sovietinėje Gudijoje, jei ne komunistinėje Lenkijoje“⁴²⁸.

Lietuvos lenkų sukurtas „Didžiosios Lietuvos“ projektas, patobulintas lenkų federalistų, virto pirmuoju Hymanso projektu, kuris buvo labai palankus Lenkijai. Antrasis projektas, pataisytas pagal lietuvių pageidavimus, buvo mažiau jai palankus, bet vis dėlto darė mažesnę Lietuvą priklausomą nuo Lenkijos, tačiau Lenkijoje valdžią turėjusių aneksionistų buvo atmestas. Lenkijos diplomatų taktika buvo vilkinti derybas, kad Lietuva pirmoji atmetų projektą, ir jie tą pasiekė. Nė viena Lenkijos Seimo frakcija neabejojo, kad Vilnius turi priklausyti Lenkijai, skyrėsi tik šio klausimo išsprendimo būdai – vieni buvo linkę šį klausimą išspręsti leidžiant vietos gyventojams pasisakyti, kiti – norėjo Vilnių prijungti be jokių rinkimų. Vis dėlto, Lenkijos Steigiamojo seimo dauguma pritarė vyriausybei dėl rinkimų į Vilniaus seimą paskelbimo, matyt, siekiant parodyti Lenkijos geranoriškumą ir politikos Vilniaus klausimu nuoseklumą. Žinant tokį Lenkijos seimo požiūrį, akivaizdu, kad bet kokios derybos dėl Vilniaus buvo beviltiškos. Tik Tautų Sąjungos ir Antantės spaudimas privertė Lenkiją sėsti prie derybų stalo.

Lietuva šiose derybose parodė didelį nuolaidumą, siekdama savo tikslo, tačiau tokioms nuolaidoms nepritarė dauguma Lietuvos gyventojų, todėl kažin ar jos būtų buvusios realizuotos.

1. 4. Bendradarbiavimas su Baltijos šalių parlamentais

Lietuvos Steigiamojo Seimo darbo pradžioje koalicijos partneriai KD bei LSLDP ir LVS blokai deklaravo siekimą sudaryti Baltijos sąjungą, tačiau ne iš karto Vyriausybė ir Seimas pradėjo ieškoti ryšių su Latvijos ir Estijos politikais. Artimesniam bendradarbiavimui su Latvija trukdė nesutarimai dėl sienų.

Kaip ir derybose su Sovietų Rusija, Lietuvos Steigiamasis Seimas įtraukė savo atstovą į delegacijos, kuri buvo pasiūsta į Buldurius (prie Rygos) dalyvauti Baltijos valstybių konferencijoje 1920 m. rugpjūčio 6 d., sudėtį. Šioje konferencijoje buvo sukviesti Suomijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos atstovai. Lenkijos vyriausybė siekė šioje konferencijoje gauti Baltijos šalių karinę paramą kare su

---

⁴²⁸ Sidzikauskas V. Steigiamasis Seimas ir Lietuvos tarptautinės problemos // *Tėvynės sargas*, 1970, Nr. 1, p. 65.

Sovietų Rusija. Lietuvos delegacijos pirmininkas buvo dr. Jurgis Šaulys, nariai Steigiamojo Seimo sekretorius L. Natkevičius ir Lietuvos atstovas Rygoje Dovas Zaunius⁴²⁹. (Istorikė R. Žepkaitė rašė, kad delegacijos sudėtyje buvo ir Vytautas Gylys – Lietuvos atstovas Estijoje, o kpt. L. Natkevičių ji pavadino kariniu ekspertu⁴³⁰). Lietuvos delegacija turėjo instrukcijas, kuriose buvo griežtai nurodyta nepasirašyti jokios konvencijos, jeigu joje dalyvaus Lenkija ir pažymėta, kad reikia siekti trijų Baltijos valstybių sąjungos. Pasirašyta sutartis su Sovietų Rusija, paskelbtas neutralumas Rusijos ir Lenkijos karo atžvilgiu bei tiesioginis Sovietų Rusijos delegacijos spaudimas⁴³¹ trukdė Lietuvai pasirašyti bet kokias konvencijas su Lenkija.

Lietuvos delegacija padarė vizitus Antantės šalių ambasadoriams Rygoje, vedė derybas su Latvijos delegacijos vadovu Zigfridu Meierovicu ir Estijos delegacijos vadovu Kaarelu Pusta. Kalbėta apie Baltijos valstybių sąjungą, pripažinimą *de jure* ir karinę konvenciją. Rugsėjo 18 d. įvyko Latvijos ir Lietuvos delegacijų posėdis dėl sienų, dalyvaujant T. Naruševičiui, tačiau derybų rezultatai, anot delegacijos pirmininko J. Šaulio, buvo negatyvūs⁴³². J. Šaulys rugsėjo 25 d. grįžo į Kauną gauti instrukcijų. Kitą dieną jis padarė pranešimą Ministrų kabineto ir Užsienio reikalų komisijos posėdyje. „*Lietuvos ūkininkas*“ rašė, kad dėl neaiškios politinės padėties Lietuvos delegacijai tenka laikytis nuošalyje ir padarė išvadą, kad nuo Lietuvos ir Lenkijos santykių posūkio priklausys ir Baltijos valstybių sąjungos likimas⁴³³.

Konferencija tęsėsi iki rugsėjo 6 d. Per tą laiką pasikeitė Lenkijos ir Sovietų Rusijos karo eiga. Rugsėjo viduryje Lenkijos kariuomenė, panaudojusi sėkmingą karinį manevrą, perskyrė Sovietų Rusijos kariuomenę į 2 dalis, perėjo į kontrataką ir privertė Raudonąją armiją trauktis nuo Varšuvos. Lenkijos kariuomenei priartėjus prie Lietuvos sienos, prasidėjo kariniai susidūrimai tarp abiejų šalių kariuomenių. Lietuvos delegacija, žinodama situaciją, kategoriškai atsisakė nuo bet kokių susitarimų su Lenkija. 1920 m. rugsėjo 13 d. Lietuvos Steigiamasis Seimas nutarė skirti 32 600 auksinų kreditą Lietuvos delegacijai Rygoje. Nepartinis J. Žitinevičius stebėjosi, kad delegacija, dirbusi Maskvoje, mažiau kainavo negu Rygoje⁴³⁴, tačiau

⁴²⁹ Mūsų delegacija į Rygą // *Lietuva*, 1920 08 03, Nr.162, p. 1.

⁴³⁰ Žepkaitė R. *Lietuva tarptautinės politikos labirintuose*, p. 154.

⁴³¹ Butkus Z. Vokietijos ir Sovietų politikos poveikis Baltijos sąjungos kūrimui 1919–1940 metais // *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, Nr. 20, p. 28.

⁴³² Jurgis Šaulys, *Užrašai* // *LMABRS*, f. 290–280, l. 12.

⁴³³ Iš Baltijos valstybių konferencijos // *Lietuvos ūkininkas*, 1920 09 05, Nr. 34, p. 6.

⁴³⁴ 1920 08 13 I sesijos 39 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

plačiau apie delegacijos veiklą kalbėta nebuvo.

1920 m. rugsėjo 17 d. Steigiamojo Seimo 42-ajame posėdyje kalbėdamas apie įvykius užsienio politikos srityje J. Purickis pripažino, kad santykiai su Latvija buvo pablogėję dėl sienų, būta nesusipratimų ir tarp piliečių iš abiejų pusių, tačiau jis buvo įsitikinęs, kad susitarti pavyks, informavo, kad šiuos klausimus padės spręsti arbitras iš Anglijos⁴³⁵. Rugsėjo 20 d. 43-ajame posėdyje buvo ratifikuota „Pašto, telegrafo ir telefono tarp Lietuvos ir Latvijos sutartis“. Ją referavo kun. Juozas Vailokaitis.

Rygos konferencijos metu Lietuvos Užsienio reikalų ministerija įgaliojo T. Naruševičių privačiai pasikalbėti su Latvijos atstovais dėl sienų, siekiant išvengti kitų valstybių tarpininkavimo. Derybų metu Latvijos atstovas pranešė, kad Lietuvos kariuomenė užėmė kelias ginčijamas vietas – Beverną ir Bitelshofą, todėl susitarti nepavyko. Arbitru abi šalys išrinko Anglijos atstovą ir rugsėjo 28 d. Rygoje pasirašė sutartį, kurioje nutarta išrinkti komisiją sienoms nustatyti, skiriant po 2 atstovus iš abiejų šalių⁴³⁶.

Vykstant kovoms su Lenkija Lietuvai reikėjo Latvijos palaikymo, todėl 1920 m. spalio 8d. vakare skubiai sušauktas Seimo posėdis, kuriame turėjo būti ratifikuota sutartis su Latvija dėl sienų. Seimo Pirmininkas A. Stulginskis informavo, kad rugsėjo 28 d. buvo pasirašyta sutartis su Latvija dėl sienų, kurią reikia ratifikuoti per 14 dienų⁴³⁷. Jis nežinojo, kodėl Seimui ir Ministrų kabinetui apie tai pavėluota pranešti. Sutarties projektą referavo krikščionis demokratas kun. V. Jurgutis, kuris Užsienio reikalų komisijos vardu siūlė ją priimti ir patvirtinti, kad daugiau nebūtų nesusipratimų tarp abiejų kaimyninių valstybių. Komisija manė, kad ši sutartis taps Baltijos valstybių sąjungos pradžia. Sutartis numatė abiem valstybėms lygias teises nustatant sienas, visi ginčai bus sprendžiami plebiscito būdu, tam klausimui spręsti bus išrinkta speciali komisija. LSLDP atstovas L. Natkevičius paaiškino, kad sienų su Latvija klausimas iškilo dar Paryžiaus konferencijoje Versalio taikos derybų metu. Vėliau tas klausimas buvo nagrinėjamas keliose konferencijose, iš kurių 2 buvo Kaune, o viena – Mintaujoje, bet susitarti nepavyko dėl to, kad Latvija reikalavo Palangos ir Alūkštos sričių. Iš pradžių jie norėjo prisijungti ir Mažeikių trikampį, tačiau jau antroje konferencijoje to atsisakė. L. Natkevičius pripažino, kad sienų klausimas taip ilgai tęsėsi, nes iš abiejų pusių buvo nemažai užsispyrimo ir

⁴³⁵ 1920 09 17 I sesijos 42 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

⁴³⁶ 1920 10 15 I sesijos 51 posėdis // ten pat.

⁴³⁷ 1920 10 18 I sesijos 49 posėdis // ten pat.

„užsiprašinėjimo“. Ir Lietuva bandė prašyti Liepojos, Daugpilio ir net Latgalijos, o kai kurie Latvijos laikraščiai kėlė balsą ne tik dėl Mažeikių, bet ir dėl Joniškio, Biržų, Žagarės bei kitų miestų. Informavo, kad Latvijos armijos laikraštis „*Latvijas kareivis*“ siundė latvius prieš lietuvius ir nagrinėjo karo su Lietuva galimybes. Jo nuomone, tokį nedraugišką požiūrį skatino ir Latvijos valdančioji partija – Ūkininkų sąjunga (Zemnieku Savienība), kuriai įtaką darė Lenkija. L. Natkevičius pripažino, kad Alūkštos srityje nė viena tauta neturi žymios persvaros, todėl plebiscitas netinka. Tokiu atveju geriausia jos priklausomybę spręsti arbitražui. Palangoje pagal statistiką daugiausia gyveno lietuvių, todėl jai nereikia nei arbitražo, nei plebiscito, bet latviai to reikalauja, todėl reikia nusileisti. LSLDP ir LVS vardu jis pasiūlė sutartį priimti, manydamas, kad tuo bus užkirstas kelias Lenkijos įtakai ir susinormalizuos santykiai su Latvija.

Krikščionių demokratų lyderis M. Krupavičius kritikavo Latviją, kad ji, paveikta Lenkijos įtakos, prieš porą dienų užgrobė ginčijamas teritorijas. Jis suprato, kad Seimui sutarties neratifikavus, ji iširs ir gali tekti šį klausimą spręsti karu. Jis nuogaštavo, kad sutartyje nenurodytos ginčijamos sritys, apgailestavo, kad Seimas pavėluotai gavo šį dokumentą, tačiau manė, kad reikia jį ratifikuoti. Ministras Pirmininkas K. Grinius paaiškino, kad sutartis pavėluotai gauta dėl sunkaus susisiekiimo su Ryga, be to Užsienio reikalų ministerijoje ir Lietuvos atstovybėje Latvijoje dirba per mažai žmonių. Socialdemokratas J. Plečkaitis aiškino, kad dėl karų ir tautų nesutarimo kalta buržuazinė santvarka, tačiau jis netikėjo, kad anglų arbitras bus bešališkas ir teisingai išspręs sienų klausimą. Seimas visais trimis skaitymais apsvarstė sutarties projektą ir ją ratifikavo tą pačią dieną. (Sutartį Lietuvos vardu pasirašė T. Naruševičius ir D. Zaunius, Latvijos vardu – Z. Meierovicas ir Janis Balodis bei Anglijos atstovas plk. S. Tallents⁴³⁸.) 1920 m. spalio 15 d. T. Naruševičius informavo Steigiamojo Seimo narius apie derybas su Latvija dėl sienų. Jis prašė skubiai paskirti 2 atstovus į sienų nustatymo komisiją ir suteikti jiems medžiagos apie ginčijamų plotų gyventojų sudėtį⁴³⁹.

L. Želigovskio kariuomenei okupavus Vilniaus kraštą Lietuva vėl atkreipė dėmesį į Latviją. 1920 m. spalio 11 d. Steigiamojo Seimo Užsienio, Krašto apsaugos komisijų ir Seniūnų sueigos jungtinis posėdis nutarė prašyti Latvijos pagalbos,

⁴³⁸ 1920 10 18 I sesijos 49 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

⁴³⁹ 1920 10 15 I sesijos 51 posėdis // ten pat.

siekiant apsiginti nuo gen. L. Želigovskio kariuomenės puolimų⁴⁴⁰. Spalio 17 d. oficioze „Lietuva“ buvo pranešta, kad Latvijos kariuomenė užėmė 5 valsčius – Šventėnų, Alūkštos, Lašų, Raupynų, Kalkūnų ir Kuršių⁴⁴¹. Matyt, dėl šių įvykių buvo delsiama siųsti delegaciją į Latviją. Lapkričio 4 d. liaudininkų frakcijos posėdyje B. Žygelis pasiūlė pasiųsti į Latviją delegaciją, L. Natkevičius patarė atidėti, nes dabartiniai Lietuvos ir Latvijos santykiai neleidžia siųsti delegacijos⁴⁴². Jo nuomone, galima vykti tik privačiai. V. Lašas pranešė, kad arbitru sienoms su Latvija nustatyti paskirtas anglas James Young Simpson, o Lietuvos atstovas – kun. Pijus Bielskus. 1920 m. lapkričio 6 d. LSLDP ir LVS frakcijų posėdyje nutarta oficialios Seimo delegacijos nesiųsti, tačiau frakcijų atstovams vykti privačiai. Pasiūlyta A. Rimkos kandidatūra, tačiau jam atsisakius, apsisistota prie L. Natkevičiaus⁴⁴³. L. Natkevičius nenorėjo vykti delegacijos sudėtyje, tačiau V. Lašui pabrėžus, kad misija labai svarbi, visi posėdžio dalyviai vienbalsiai pritarė L. Natkevičiaus kandidatūrai⁴⁴⁴.

1920 m. lapkričio 12 d. į Rygą išvyko politinė ir karinė Lietuvos delegacija, kurią sudarė Užsienio reikalų ministerijos atstovas J. Šaulys, gen. ltn. M. Katchė, plk. Vladimiras Ozolas ir kpt. Vladas Kurkauskas. Lietuvos delegacija siekė sudaryti Lietuvos ir Latvijos karinę konvenciją prieš L. Želigovskį, buvo numatyta pasiūlyti karinių veiksmų planą: Latvija puola L. Želigovskio kariuomenę, jei jis veržiasi Kaišiadorių ar Ukmergės kryptimi, o Lietuva – jei jis žygiuoja Daugpilio link⁴⁴⁵. Seimas pasiuntė savo neoficialius atstovus – krikščionių demokratų – K. Jokantą, liaudininkų – L. Natkevičių ir socialdemokratų – V. Poželą⁴⁴⁶. Neoficialios Seimo delegacijos tikslas buvo padėti oficialiai delegacijai, užmezgant ryšius su Latvijos seimo nariais, siekiant Latvijos politikų ir visuomenės palaikymo kovoje prieš Lenkiją. Frakcijų atstovai, derindami tarpusavyje visus veiksmus, susitikinėjo su Latvijos seimo pirmininku, sekretoriumi, frakcijų ir partijų lyderiais bei atstovais, darė pranešimus apie Lietuvos padėtį jų posėdžiuose.

---

⁴⁴⁰ Butkus Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, p. 45.

⁴⁴¹ Latviai eina į Lietuvą // *Lietuva*, 1920 10 17, Nr. 226, p. 2.

⁴⁴² Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1920 11 04 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 99.

⁴⁴³ LSLDP ir LVS CK ir abiejų frakcijų bloko posėdžio protokoliai 1920 11 06, 1920 11 10 // *LMABRS*, f. 199–102, l. 4.

⁴⁴⁴ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1920 11 10 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 101.

⁴⁴⁵ Butkus Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, p. 46.

⁴⁴⁶ Ataskaita darbų Steigiamojo Seimo nario L. Natkevičiaus deleguoto socialistų liaudininkų demokratų frakcijos į Latviją // *LMABRS*, f. 199–102, l. 29–33.

Daug nuveikė L. Natkevičius, turėjęs nemažai asmeninių pažinčių tarp įvairių Latvijos partijų narių, pažinojęs kai kurių latvių laikraščių redaktorius, LETA direktorių ir Estijos atstovą Latvijoje. Lapkričio 13 d. neoficiali Seimo delegacija susitiko su Latvijos seimo pirmininku, seimo sekretorium, o L. Natkevičius ir K. Jokantas padarė pranešimus Latgalijos politikų posėdyje. Lapkričio 14 d. jie posėdžiavo pas tautinius demokratų (atitinkančius Tautos pažangos partiją Lietuvoje) ir Darbo partiją (centro partija, atitinkanti Lietuvos Santarą) ⁴⁴⁷. L. Natkevičius įrodinėjo L. Želigovskio pavojų ne tik Lietuvai, bet ir Latvijai, nes Lenkija gali kėsintis į Latgaliją, o okupavus Lietuvą neišvengiamai kils karas tarp Lenkijos ir Rusijos, o tada gali nelikti ir Latvijos. Tautininkai Lietuvos atstovus sutiko palankiai ir šiltai. Darbo partija, kurios lyderis advokatas M. Antons buvo seimo trečiasis sekretorius, be to, ji turėjo 3 narius vyriausybėje, buvo labai atsargi. Jos lyderiai aiškino, kad Latvija L. Želigovskio atžvilgiu laikysis „neskelbtino ginkluoto neutraliteto“ ir priekaištavo lietuviams, kad jie, numatydami galimą karą su Lenkija, nenumatė jokių sąjungininkų.

Ataskaitoje L. Natkevičius taip pat pažymėjo, kad geriausiai sekėsi V. Poželai pas socialdemokratų, nes lapkričio 14 d. vakare bendrame posėdyje, kuriame dalyvavo Latvijos prezidentas, kariuomenės vadas, Užsienio reikalų ministerijos atstovai ir frakcijų lyderiai, socialdemokratai pasisakė už atvirą kovą su L. Želigovskiu, kiti paliko klausimą atvirą, tačiau nutarė pasiųsti Lenkijai notą, nurodančią, kad atsakomybė už L. Želigovskį tenka Lenkijai. Posėdyje nutarta padėti Lietuvai kariniais specialistais, ginklais ir amunicija, sudaryti sąlygas naudotis Latvijos karinėmis dirbtuvėmis, leisti į Lietuvos kariuomenę stoti Latvijos savanoriams. Pasitarimo dalyviai pažymėjo, kad Latvija panaudos prieš L. Želigovskį savo kariuomenę, jei šis mėgins sunaikinti Lietuvos valstybę, tačiau nesutiko pasirašyti karinės konvencijos ir tuoj pat pasiųsti savo kariuomenę Lietuvai į pagalbą, nes tam nepritarė Anglija⁴⁴⁸. Tokia Latvijos pozicija trukdė Lenkijai okupuoti visą Lietuvą.

Lapkričio 15 d. L. Natkevičius ir K. Jokantas susitiko su Latvijos Ūkininkų sąjungos partijos atstovais. Jų lyderis A. Klyvė pabrėžė ypatingas simpatijas Lietuvai, tačiau lapkričio 14d. vykusiame posėdyje balsavo prieš karinės pagalbos suteikimą

---

⁴⁴⁷ Ataskaita darbų Steigiamojo Seimo nario L. Natkevičiaus deleguoto socialistų liaudininkų demokratų frakcijos į Latvius // *LMABRS*, f. 199–102, l. 31–33.

⁴⁴⁸ Butkus Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, p. 46.

Lietuvai⁴⁴⁹. L. Natkevičius davė interviu Latvijos laikraščiams, susitiko Estijos atstovu Hellatu ir Suomijos atstovu Silvanderiu, bendravo su įtakingais karininkais. Lietuviai pamatė ir sužinojo daug vertingos informacijos apie Lenkijos vykdomą propagandą, laikraščių papirkinėjimą, todėl pasiūlė Latvijai teikti daugiau informacijos apie Lietuvą: į Latviją pasiųsti lektorių, kurie paskaitytų paskaitas apie Lietuvą, nuvežti dailininkų parodą, surengti Kipro Petrausko koncertus, pasikviesti Latvijos žurnalistus į Lietuvą.

Lapkričio 18 d. į Rygą atvyko oficiali Lietuvos Steigiamojo Seimo delegacija, kurią sudarė liaudininkų lyderis M. Sleževičius, krikščionių demokratų atstovas V. Jurgutis ir Žydų frakcijos atstovas O. Finkelšteinas, dalyvauti Latvijos nepriklausomybės šventės renginiuose. Delegacija buvo priimta Latvijos prezidento Janio Čakstės, po to dalyvavo iškilmingame Latvijos seimo posėdyje, o vakare – koncerte ir pokylyje. Lapkričio 19 d. naktį oficialioji delegacija išvyko į Kauną, įgaliojusi anksčiau atvykusius dar kelioms dienoms tęsti darbą.

Likę Lietuvos parlamentarai lapkričio 22 d. pakvietė arbatos Rygoje leidžiamų laikraščių atstovus⁴⁵⁰. Atvyko ne tik latvių, bet taip pat žydų ir rusų laikraštininkai. Delegacijos išpūdžiai buvo labai geri, nes dauguma sutiktų politikų, visuomenės veikėjų bei žurnalistų rodė palankumą Lietuvai. Gruodžio 16 d. LSLDP ir LVS frakcijų posėdyje L. Natkevičius pranešė, kad Lenkijos atstovai daug dirbo Latvijoje dėl politinės ir karinės konvencijos sudarymo, bet dėl Lietuvos delegacijos veiklos, Latvijos seimo Užsienio komisija atmetė šios konvencijos ratifikavimą. Lietuvos atstovams pavyko įtikinti Latvijos ūkininkų sąjungos atstovus nebalsuoti už šią konvenciją. Tokiu būdu projektuojamoji Baltijos valstybių politinė ir karinė konvencija su Lenkijos dalyvavimu žlugo. Lenkijos atstovas Rygoje V. Kameneckis, išgirdęs, kad konvencijos ratifikavimas atmestas, neslėpė pasipiktinimo⁴⁵¹. L. Natkevičius pareiškė, kad Latvijoje yra nuomonių, kad reikia tartis dėl naujos Baltijos valstybių konvencijos be Lenkijos, tačiau latvių lenkofiliškumą nugalėti bus sunku, nes bijodami Sovietų Sąjungos, jie linksta į Lenkiją.

Latvijos politikų palankumą Lietuvai rodo faktas, kad tuo pat metu ir L. Želigovskis atsiuntė į Latviją savo atstovus, norėdamas užmegzti diplomatinis

⁴⁴⁹ Ataskaita darbų Steigiamojo Seimo nario L. Natkevičiaus deleguoto socialistų liaudininkų demokratų frakcijos į Latvius // *LMABRS*, f. 199–102, l. 32–33.

⁴⁵⁰ Steigiamojo Seimo delegacija į Latvius // *Laisvė*, 1920 12 07, Nr. 6, p. 2.

⁴⁵¹ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1920 12 16 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 132–133.

santykius, tačiau K. Ulmanio vyriausybė ne tik jų nepriėmė, bet nedelsdama išprašė iš Latvijos⁴⁵². Vis dėlto, nors ir nepavyko sudaryti karinės konvencijos, vizitą į Latviją galima vertinti, kaip nemažą Lietuvos delegacijos diplomatinę pergalę. Dauguma Latvijos politikų užjautė Lietuvą, tačiau, nematydami tiesioginės Lenkijos grėsmės Latvijai, nenorėjo gadinti santykių su Lenkija bei ją palaikančiomis didžiosiomis valstybėmis.

Opozicijoje buvę Tautos pažangos partijos lyderiai bei kai kurie krikščionys demokratai siūlė būti griežtesniems Latvijos, užėmusios Alūkštą, atžvilgiu. LKDP laikraštyje „*Laisvė*“ pasirodė opozicijoje buvusio A. Smetonos kritiškas straipsnis apie pernelyg taikią Lietuvos užsienio politiką.⁴⁵³ Į šį straipsnį atsakymą davė pats A. Stulginskis, pasivadinęs A. Valiuška⁴⁵⁴. (A. Stulginskis į užsienį važiuodavo ir straipsnius kartais rašydavo, pasivadinęs Valiuškos pavarde (aut. pastaba)). A. Stulginskis pripažino, kad Latvija negražiai pasielgė, tačiau Alūkštos klausimą perdavus spęsti arbitražui, Lietuvai nenaudinga bloginti santykius, ypačingai L. Želigovskio avantiūros akivaizdoje. Lietuvos atstovų apsilankymą Latvijoje jis pavadino dideliu diplomatijos laimėjimu, nes jis padėjo Latvijos politikams atskleisti tikruosius Lenkijos kėslus. Kaip realus politikas, jis buvo linkęs problemas spęsti taikiais metodais. Už Baltijos valstybių sąjungą be Lenkijos agitavuota sausio 19 d. „*Lietuvos*“ straipsnyje, kuriame rašyta, kad iškilus problemoms, Lietuva į Latviją siunčia net po kelias delegacijas, tačiau pavojui praėjus, atslūgsta ir dėmesys, o tuo pasinaudoja Lenkija. Straipsnyje siūlyta Vyriausybei nepraleisti momento ir palaikyti nuolatinius ryšius su Latvija ir Estija, nes šių šalių vyriausybės ir visuomenės yra palankios Lietuvai⁴⁵⁵.

1921 m. vasario 4 d. Seimo 60-ajame posėdyje užsienio reikalų ministras informavo, kad Tautų Sąjunga pripažino Latviją ir Estiją *de jure*, o Lietuvos nepripažino dėl nenustatytų sienų rytuose. Socialdemokratų atstovas, kalbėdamas apie nepripažinimo priežastis, nurodė blogą atstovybių darbą Baltijos šalyse ir apgailestavo, kad per vėlai pradėta glaudžiau su šiomis šalimis bendrauti⁴⁵⁶.

Lietuvos Steigiamojo Seimo delegacijos vizitas suteikė impulsą dviejų valstybių tarpparlamentiniams santykiams. Latvija, gavusi tarptautinį pripažinimą,

⁴⁵² Butkus Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, p. 46.

⁴⁵³ A. Sm. [A. Smetona]. Daugiau aiškumo // *Laisvė*, 1920 12 08, Nr. 9, p. 1.

⁴⁵⁴ Valiuška A. [A. Stulginskis]. Taikingumas ar karingumas? // *Laisvė*, 1920 12 16, Nr. 13, p. 2.

⁴⁵⁵ Nauja galimybė Baltijos valstybių sąjungos // *Lietuva*, 1921 01 19, Nr. 14, p. 1.

⁴⁵⁶ 1921 02 04 I sesijos 60 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

nenuisuko nuo Lietuvos. 1921 m. vasario 16 d. iškilmingame Lietuvos Steigiamojo Seimo posėdyje dalyvavo Latvijos steigiamojo seimo delegacija – Seimo vicepirmininkas socialdemokratas Antons Petrevičius, darbo grupės atstovas M. Antons ir Ūkininkų sąjungos lyderis A. Klyvė⁴⁵⁷. Buvo paskelbta, kad Latvija pripažino Lietuvą *de jure*. Latvijos delegacija kartu su Lietuvos Seimo ir Vyriausybės nariais dalyvavo kariuomenės parade Žaliajame kalne, kapinėse, kur A. Petrevičius pasakė kalbą, pareiškdamas pagarbą žuvusiems už nepriklausomybę, vėliau – Karo muziejaus pašventinimo ir Vyčio kryžių įteikimo karo invalidams ceremonijoje.

Mišri arbitražo komisija, vadovaujama prof. J. Y. Simpsono, dirbo sparčiai ir 1921 m. kovo 13 d. pateikė šalims sutarties projektą, o kovo 20 d. paskelbė galutinį sprendimą, pagal kurį Latvijai pripažinta Alūkštos sritis, o Lietuvai Palanga ir Mažeikiai. J. Y. Simpsonas pats nustatė sieną ginčijamose vietose, atsižvelgdamas į etninę ribą bei abiejų šalių ekonominius ir strateginius interesus, bandydamas juos suderinti kompensacijos būdu⁴⁵⁸. Kovo 15 d. Latvijos steigiamajame seime užsienio reikalų ministras Z. Meierovics J. Y. Simpsono projektą įvertino kaip neatitinkantį Latvijos interesų⁴⁵⁹. Latvijos steigiamasis seimas įpareigojo vyriausybę Palangos rajone reikalauti plebiscito, tačiau prof. J. Y. Simpsonas tą reikalavimą atmetė. Jis įtikino Latvijos atstovus, kad į Latvijos interesus atsižvelgta nė kiek ne mažiau negu į Lietuvos, todėl Latvijos valdžia nusileido profesoriaus sprendimui. Apie Latvijoje kilusį nepasitenkinimą rašyta „Lietuvos“ straipsnyje, kur pacituotas Ūkininkų sąjungos lyderis A. Klyvė, kuris piktinosi, kad Palanga Lietuvai atiduota be jokios kompensacijos. Jis norėjo ją išmainyti į Mažeikius, kurie latviams buvo labiau reikalingi⁴⁶⁰. Buvo nepasitenkinimo apraiškų ir Lietuvoje. A. Smetona, buvęs Lietuvos delegacijos sienai su Latvija nustatyti pirmininkas, nevengė kaltinti Lietuvos Vyriausybės, kad per daug pasitikėjo Latvija ir sutiko, kad arbitražas būtų Rygoje, tai, jo nuomone, padarė įtaką deryboms dėl sienų⁴⁶¹.

1921 m. kovo 30 d. specialiu traukiniu iš Kauno į Palangą perimti jos iš Latvijos valdžios išvyko Lietuvos delegacija – Lietuvos Latvijos sienai nustatyti lietuvių komisijos pirmininkas A. Smetona, narys M. Yčas, vidaus reikalų ministras R. Skipitis, krašto apsaugos ministras plk. K. Žukas, Vyriausiojo Lietuvos gynimo

⁴⁵⁷ Iškilmingas St. Seimo 1921 met. vasario 16 dienos posėdis // *Lietuva*, 1921 02 18, Nr. 38, p. 1.

⁴⁵⁸ Butkus Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, p. 54–55.

⁴⁵⁹ Ten pat, p. 56.

⁴⁶⁰ Neišmintingas žaistas // *Lietuva*, 1921 04 06, Nr. 73, p. 1.

⁴⁶¹ A. Sm. [A. Smetona]. Ministerių kabineto sukaktuvės // *Lietuvos balsas*, 1921 06 21, Nr. 25, p. 1.

komiteto nariai M. Sleževičius ir Doma Sleževičienė, Seimo nariai ir kt.⁴⁶².

Lietuvos Steigiamojo Seimo nariai gaudavo informacijos apie sienos nustatymo problemas. Steigiamojo Seimo frakcijos domėjosi komisijos darbu, kai kurie Seimo nariai važiavo į ginčijamą teritoriją susipažinti su situacija. Liaudininkas B. Žygelis 1921 m. vasario 21 d. parašė pareiškimą VLGK, kuriame aiškino, kad Latvijos kareiviai grasino Kalkūnų gyventojams, panorėjusiems prisijungti prie Lietuvos, o Latvijos steigiamojo seimo narys Pavlovas agitavo Alūkštos sentikius jungtis prie Latvijos⁴⁶³. B. Žygelis kritikavo Lietuvos geležinkelių valdybą, kad ji neišmokėjo algų Ignalinos geležinkelio ruožo darbininkams, algos išmokėtos tik VLGK dėka. Pakuršyje buvo uždėtos sunkiausios rekvizicijos, kai tuo metu Latvijos vyriausybė leido nukentėjusiems nuo karo žmonėms naudoti artimiausio miško medžiagą. B. Žygelis 1920 m. lapkričio pradžioje apie tai padarė pranešimą Mažojo Seimo ir Vyriausybės atstovams, tačiau niekas nesureagavo. Jo nuomone, dėl tokio abejingumo Ežerėnų valsčiaus sentikiai pateikė pareiškimą arbitražo komisijai, kuriame prašė priskirti valsčių prie Latvijos. Ginčijamose teritorijose latviai būdavo pasiruošę komisijos atvykimui, o lietuviai nieko apie tai nežinodavo, nes Lietuvos atstovai arbitražo komisijoje apie tai nepranešdavo. Sienų nustatymo problemų pasitaikydavo ir arbitražo komisijai baigus darbą. 1921 m. lapkričio 14 d. LSLDP ir LVS frakcijų posėdyje P. Ruseckas pranešė, kad siena iki šiol nenustatyta, nes latviai visokiais būdais stengiasi sutrukdyti. Posėdyje nutarta pateikti Vyriausybei paklausimą⁴⁶⁴.

Menki nesusipratimai dėl sienų nustatymo nesutrukdė Lietuvos ir Latvijos santykiams. 1921 m. gegužės 1 d. užsienio reikalų ministras J. Purickis ir Seimo nariai L. Natkevičius ir V. Čarneckis dalyvavo Latvijos seimo metinių sukaktuvių šventėje Rygoje⁴⁶⁵. Jie apsilankė iškilmingame Latvijos seimo posėdyje, įteikė Lietuvos Steigiamojo Seimo pasveikinimą lietuvių ir latvių kalbomis. Vakare Lietuvos delegacija buvo pakviesta į operą, o vėliau – vakarienės pas Latvijos seimo pirmininką J. Čakstę. Čia dalyvavo Latvijos seimo prezidiumas, frakcijų lyderiai ir ministrų kabineto nariai. Privačiuose pokalbiuose paliesti Lietuvos ir Latvijos santykiai. Savo pranešime frakcijai L. Natkevičius teigė, kad daugiausia kalbėjosi

⁴⁶² Važiuoja Palangos paimti // *Lietuva*, 1921 03 31, Nr. 68, p. 2.

⁴⁶³ Steigiamojo Seimo nario B. Žygelio pareiškimas VLGK 1921 02 21 // *LMABRS*, f. 199–102, l. 34.

⁴⁶⁴ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1921 11 14 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 336.

⁴⁶⁵ Derybos Rygoje // *Tėvynės sargas*, 1921 05 14, Nr. 20, p. 215.

ekonominiais klausimais, vengiant politikos. Latvijos partijų atstovai buvo atsargūs ir laukė Briuselio derybų rezultatų. Latvijos socialdemokratai priėmė rezoliuciją, kad reikia siekti Latvijos, Estijos, Suomijos ir Lietuvos sąjungos sudarymo⁴⁶⁶. Gegužės 6 d. priėmimą surengė Lietuvos atstovas Latvijoje D. Zaunius. Jame dalyvavo Lietuvos delegacija, visi Latvijos ministrai ir svarbesnių seimo frakcijų atstovai. D. Zaunius, Z. Meierovicas, A. Petrevičius, J. Purickis kalbėjo apie Baltijos šalių vienybę. V. Čarneckis nurodė, kad reikalinga ne tik ekonominė ir politinė sąjunga, bet ir kultūriniai ryšiai⁴⁶⁷.

Z. Butkus rašė, kad gegužės 14 d. Lietuva ir Latvija pasirašė slaptą protokolą, kuriame pažymėta, kad reikia siekti visų Baltijos valstybių sąjungos su Suomija ir Lenkija, bet, kadangi nei Lietuvai, nei Latvijai tuo metu karinė konvencija su Lenkija buvo nepriimtina, pirmiausia turi būti sudaryta Lietuvos, Latvijos ir Estijos sąjunga⁴⁶⁸. Be minėto protokolo, J. Purickis ir Z. Meierovicas pasirašė konvencijas dėl sienos ir dėl piliečių teisių, kurios buvo ratifikuotos 1921 m. liepos 9 d. 117-ajame Steigiamojo Seimo posėdyje⁴⁶⁹. Šias sutartis Seime referavo Užsienio reikalų komisijos pirmininkas M. Sleževičius.

LSDP turėjo ryšių su Latvijos socialdemokratais. LSDP spauda rašė, kad Latvijos socialdemokratai aktyviai palaikė Baltijos šalių sąjungos idėją. Baltijos socialdemokratų III konferencijoje, įvykusioje Rygoje 1921 m. spalio mėnesį nutarta siekti Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos suartėjimo⁴⁷⁰. Lenkijos socialistų partijos atstovai į suvažiavimą buvo neįleisti dėl imperialistinės politikos Kijeve ir Vilniuje.

L. Želigovskio kariuomenei okupavus Vilnių, Lietuvos politikai atkreipė dėmesį ir į Estiją, tačiau neprašė paramos prieš L. Želigovskį, bet pasiuntė delegaciją „susipažinti su žemės reformos vykdymu“. 1920 m. gruodžio 2 d. į Taliną išvyko agronomai Vladas Kriaučiūnas, Juozas Tonkūnas, Seimo nariai – agronomas, liaudininkų atstovas Jonas Kriščiūnas ir LDF frakcijos atstovas K. Ambrozaitis⁴⁷¹. Viena iš kelionės priežasčių buvo Lenkijos kaltinimai Lietuvai dėl vykdomos žemės

---

⁴⁶⁶ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1921 05 11 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 251.

⁴⁶⁷ Kelionė į Latvius ir Estus // *Lietuva*, 1921 05 22, Nr. 111, p. 2.

⁴⁶⁸ Butkus Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, p. 62–63.

⁴⁶⁹ 1921 07 09 I sesijos 117 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

⁴⁷⁰ Socialdemokratai už susiartinimą suomių, estų, latvių ir lietuvių // *Socialdemokratas*, 1921 10 27, Nr. 43, p. 2; Trečioji Pabaltijūrio socialdemokratų konferencija // *Lietuva*, 1921 10 25, Nr. 240, p. 1.

⁴⁷¹ Mūsų komisija į Estoniją // *Laisvė*, 1920 12 05, Nr. 5, p. 3.

reformos, nukreiptos prieš Lietuvos lenkus. Taline delegaciją sutiko ir globojo Estijos Užsienio reikalų ministerijos atstovai. Neoficialiai buvo kalbama ir apie Lietuvos politinę padėtį, nors delegacija aiškino, kad kalbėtis politiniais klausimais atvyks kita delegacija. K. Ambrozaitis grįžęs pranešė KD blokui, kad Estijoje žemės reforma skubiai vykdoma dėl politinių ir ekonominių motyvų, „kol neatsigavo rusų buržuazija ir kol vokiečių baronai buvo išblaškyti ir netekę įtakos“, tačiau čia buvo nusavinami ne visi dvarai, tik baronų majoratai, bažnytinės žemės ir rusų valdininkų žemė⁴⁷². 1920 m. gruodžio 16 d. J. Kriščiūnas apie delegacijos darbą padarė pranešimą liaudininkų frakcijai⁴⁷³. Jis informavo, kad estai domėjosi Lietuvos ūkiu, finansais ir santykiais su Lenkija. Jis sužinojo, kad Lenkijos atstovas Estijoje veikia prieš Lietuvą, tačiau pastaruoju metu Estijos simpatijos Lenkijai sumažėjo, norima užmegzti ryšį su Lietuva. Lietuvos Seimas pasinaudojo gauta informacija ir nutarė užmegzti artimesnius santykius su Estija. 1921 m. vasario pabaigoje Lietuvos Seimas pasiuntė delegaciją į Estiją dalyvauti pripažinimo *de jure* ir nepriklausomybės 3 metų šventėje. Delegacijos pirmininkas buvo liaudininkas ir Užsienio reikalų komisijos pirmininkas M. Sleževičius, nariai – KD atstovas V. Čarneckis, LSDP – S. Digrys ir Žydų frakcijos – O. Finkelšteinas⁴⁷⁴. Delegacija susitiko su Estijos užsienio reikalų ministru Antsu Piipu bei ministru pirmininku Konstantinu Petsu⁴⁷⁵. Lietuvos delegacijų vizitai davė realių vaisių – 1921 m. kovo 3 d. Užsienio reikalų ministras J. Purickis Seimui pranešė, kad Estija pripažino Lietuvą *de jure*⁴⁷⁶.

Aktyvus Lietuvos ir Estijos politikų bendradarbiavimas tęsėsi visus metus. 1921 m. gegužės 8d. užsienio reikalų ministras J. Purickis, Seimo nariai V. Čarneckis ir L. Natkevičius iš Rygos nuvyko į Taliną, kur susitiko su užsienio reikalų ministru A. Piipu bei Ministru pirmininku K. Petsu⁴⁷⁷. Priėmimuose buvo reiškiamas pritarimas Baltijos valstybių sąjungos idėjai. Lietuvos Vyriausybė ir Seimas tikėjosi, kad Baltijos valstybių sąjungos sukūrimas padės Lietuvai „atsikratyti“ Hymanso projekto. Tokios viltys turėjo pagrindo, nes Latvija aktyviai palaikė Lietuvą, bijodama didesnio Lenkijos įsigalėjimo dėl savo saugumo, tačiau Estija ir Suomija

---

⁴⁷² Estonijoje (Iš pranešimo atst. Ambrozaičio , padaryto L. kr. dem. pos.) // *Laisvė*, 1920 12 18, Nr. 15, p. 2.

⁴⁷³ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1920 12 16 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 133.

⁴⁷⁴ Delegacija į Estoniją // *Laisvė*, 1921 02 23, Nr. 42, p. 1.

⁴⁷⁵ Čarneckis V. Pas mūsų kaimynus // *Laisvė*, 1921 03 10, Nr. 54, p. 2.

⁴⁷⁶ 1921 03 03 I sesijos 68 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

⁴⁷⁷ Kelionė į Latvijus ir Estus // *Lietuva*, 1921 05 24, Nr. 112, p. 2.

nenorėjo gadinti santykių su Lenkija⁴⁷⁸.

1921 m. gruodžio 16–18 d. Taline įvyko Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos užsienio reikalų ministrų konferencija. Lietuvai atstovavę užsienio reikalų viceministras P. Klimas ir Seimo narys V. Jurgutis pranešė, kad Lietuva pasiruošusi atmesti Hymanso projektą. Lietuvą palaikė Latvijos užsienio reikalų ministras, o Estijos ir Suomijos ministrai tam neprieštaravo⁴⁷⁹.

Archyvuose šaltiniuose taip pat randama fragmentiškų žinių apie ryšius su Suomija. LSLDP ir LVS frakcijų posėdžio protokole užfiksuotas nutarimas 1921 m. gruodžio 17 d. pasiūsti F. Bortkevičienę ir L. Natkevičių į Suomiją⁴⁸⁰.

Lietuvos Steigiamojo Seimo KD blokas, LSLDP ir LVS blokas bei LSDP frakcija palaikė Baltijos sąjungos sukūrimą be Lenkijos ir rėmė užsienio reikalų ministro J. Purickio sprendimus, padedančius siekti jos realizacijos. Tuo metu, Tautos pažangos partijos lyderiai kritikavo tokią Seimo narių nuostatą, vadindami ją platoniška. A. Smetonos nuomone, neišsprendus Lietuvos ir Lenkijos nesutarimo, trijų Baltijos šalių sąjunga yra negalima, o jeigu ji susikurtų, tai neaišku, ar ji duotų daug naudos ir netaptų kitų šalių įrankiu⁴⁸¹.

Trišalei Baltijos valstybių sąjungai susikurti trukdė Lenkija, nuolat siekusi izoliuoti Lietuvą ir patraukti į savo pusę naujai susikūrusias Baltijos valstybes. 1922 m. kovo 13–17 d. Varšuvoje įvyko Lenkijos, Latvijos, Estijos ir Suomijos užsienio reikalų ministrų konferencija, kurioje kovo 17 d. buvo pasirašyta politinė sutartis, kuria šalys įsipareigojo bendromis jėgomis gintis nuo Sovietų Rusijos agresijos⁴⁸². Kovo 30 d. Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas apie šią konferenciją padarė pranešimą jungtiniame Seimo Seniūnų sueigos, Užsienio reikalų komisijos ir visų partijų lyderių posėdyje⁴⁸³. Varšuvoje pasirašytą politinę sutartį E. Galvanauskas pavadino nedraugišku Lietuvai aktu, o po konferencijos sekusią Vilniaus aneksiją jis tiesiogiai siejo su Varšuvoje pasirašytais slaptaisiais protokolais. E. Galvanauskas pabrėžė, kad toks minėtų valstybių poelgis laužo jų pasižadėjimus Lietuvai 1921 metų konferencijose⁴⁸⁴.

---

⁴⁷⁸ Butkus Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, p. 70–71.

⁴⁷⁹ Ten pat, p. 72.

⁴⁸⁰ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijų bloko posėdžio protokolas 1921 12 08 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 357.

⁴⁸¹ A. Sm. [A. Smetona]. Laikraštiniškai ir mūsų politika // *Lietuvos balsas*, 1921 06 07, Nr. 19, p. 1.

⁴⁸² Butkus Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, p. 76.

⁴⁸³ Pasitikėjimo pareiškimas mūsų vyriausybei // *Lietuva*, 1922 04 01, Nr. 75, p. 1.

⁴⁸⁴ Slapti protokolai Varšuvoj // *Lietuva*, 1922 04 01, Nr. 75, p. 1.

Bendrame LSLDP ir LVS bei LSDP Seimo frakcijų posėdyje 1922 m. birželio 22 d. K. Raliui paklausus dėl santykių su Baltijos valstybėmis, E. Galvanauskas atsakė, kad geriausi yra santykiai su Suomija, neblogi – su Estija ir kiek blogesni su Latvija, nes ji nori įtraukti Lietuvą į savo politiką su Lenkija⁴⁸⁵. Prie santykių su Baltijos valstybėmis atšalimo prisidėjo ir Sovietų Rusijos intrigos. Z. Butkus teigia, kad 1921 metais Lietuvos Vyriausybei Sovietų Rusija ne kartą priminė, kad Baltijos sąjungos kūrimas bus traktuojamas kaip nedraugiškas Sovietams aktas⁴⁸⁶.

Lietuvos Steigiamasis Seimas deklaravo uždavinį sukurti Baltijos sąjungą, tačiau tik po Vilniaus netekimo pradėjo siųsti delegacijas į Latviją ir Estiją. Šie vizitai davė teigiamų vaisių – abi kaimynės netrukus pripažino Lietuvą *de jure*, sustiprėjo simpatijos Lietuvai, prasidėjo aktyvus parlamentų ir vyriausybių bendradarbiavimas, tačiau dėl Lenkijos politikos ir Sovietų Rusijos intrigu, šis bendradarbiavimas atšalo po 1922 m. kovo mėnesį Varšuvoje įvykusios Baltijos šalių konferencijos, kurioje Lietuva nedalyvavo.

---

⁴⁸⁵ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS bloko ir SD frakcijų posėdžio protokolas 1922 06 22 // LMABRS, f. 199–109, l. 104–108.

⁴⁸⁶ Butkus Z. Vokietijos ir Sovietų politikos poveikis Baltijos sąjungos kūrimui 1919–1940 metais // Lietuvos istorijos studijos, 2007, Nr. 20, p. 29.

2. I SEIMO FRAKCIJŲ NESUTARIMŲ POVEIKIS UŽSIENIO POLITIKAI

I Seimas dirbo mažiau nei pusę metų – nuo 1922 lapkričio 13 d. iki 1923 m. kovo 13 d. Šiame Seime, panašiai, kaip ir Steigiamajame, vyravo 30–40 metų amžiaus parlamentarai, o jų išsilavinimas buvo aukštesnis – aukštąjį ir nebaigtą aukštąjį išsilavinimą turėjo 46,99 % Seimo narių, be to, didelė jų dalis turėjo parlamentinio darbo Steigiamajame Seime patyrimą⁴⁸⁷. 1922 m. spalio 10–12 d. išrinktame I Seime nė viena partija neturėjo absoliučios daugumos. Seime LŪS turėjo 12 atstovų, LDF – 11, LKDP – 15, LVS – 14, LSLDP – 5, LSDP – 11, Darbininkų kuopos frakcija – 5, lenkai – 2 ir žydai – 3 atstovus⁴⁸⁸. Gausiausias KD blokas dėl įvairių priežasčių nesudarė koalicijos su buvusiais partneriais Steigiamajame Seime LSLDP ir LVS bloku, todėl pastarieji ir kitos frakcijos dažnai principingai balsuodavo prieš bet kokius KD pasiūlymus. Darbininkų kuopos frakciją faktiškai sudarė komunistų atstovai, kurių tikslas – „griauti buržuazinę santvarką iš vidaus“, tačiau jie greitai buvo neutralizuoti pašalinus jų lyderį K. Dominą iš Seimo už anksčiau padarytus nusikaltimus. Taigi, toks margas Seimas turėjo spręsti svarbiausius Lietuvos vidaus ir užsienio politikos klausimus.

Užsienio politikos srityje išliko tos pačios svarbiausios problemos kaip ir Steigiamajame Seime – Lietuvos pripažinimas *de jure*, Vilniaus krašto susigrąžinimas ir Klaipėdos prijungimas.

1922 m. lapkričio 28 d. I Seimo 5-ajame posėdyje buvo išrinkta Užsienio reikalų komisija, kurią sudarė LSLDP ir LVS frakcijų bloko atstovai – M. Sleževičius, dr. Jonas Staugaitis (1922 11 23 LVS ir LSLDP frakcijų bloko posėdyje į komisiją buvo pasiūlytas J. Vileišis⁴⁸⁹), pavaduotojas – L. Natkevičius, LŪS – Justinas Staugaitis, pavaduotojas – Stasys Šilingas; LKDP – M. Krupavičius ir Kazys Oleka, LDF – K. Ambrozaitis, LSDP – S. Kairys⁴⁹⁰. Pagal specialybes – 2 kunigai, 2 teisininkai, 1 visuomenės darbuotojas, 1 inžinierius; pavaduotojai – 1 karininkas, 1 teisininkas. Visi komisijos nariai turėjo aukštąjį, tik L. Natkevičius ir K.

⁴⁸⁷ Tamošaitis M. I Seimas (1922–1923) // *Lietuvos Respublikos seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*, p. 25, 29.

⁴⁸⁸ 1922 11 17 I sesijos 2 posėdis // *I SS*, Kaunas, 1922–1923.

⁴⁸⁹ I Seimo LVS ir LSLDP frakcijų bloko posėdžio protokolas 1922 11 23 // *LMABRS*, f. 199–115, l. 11.

⁴⁹⁰ 1922 11 28 I sesijos 5 posėdis // *I SS*, Kaunas, 1922–1923.

Ambrozaitis – nebaigtą aukštąjį išsilavinimą. Komisijos pirmininku nuo 1922 m. lapkričio 30 d. iki 1923 m. kovo 10 d. buvo prelatas Justinas Staugaitis⁴⁹¹.

Jau nuo pirmųjų Seimo posėdžių prasidėjo nesutarimai. 1922 m. lapkričio 17 d. renkant mandatų patikrinimo komisiją Lenkų frakcijos atstovai atsisakė balsuoti, o Žydų frakcijos atstovai pareiškė, kad boikotuos Seimo darbą, kol nebus atkurtas teisingumas. Jų nuomone, Vyriausioji rinkimų komisija neteisingai traktavo Seimo rinkimų įstatymo 76 straipsnį⁴⁹². Žydų frakcija siūlė Lenkų frakcijai boikotuoti naująjį Seimą ir pradėti protesto akcijas užsienyje ir Tautų Sąjungoje. Lenkų centrinis rinkiminis komitetas, įkurtas Informacinio biuro lyderių Eugeniuszo Romerio ir Kazimierzo Janczewskio, organizavęs lenkų tautinės mažumos rinkimų kampaniją bei vadovavęs Lenkų frakcijai, atsisakė nuo žydų atstovų pasiūlymo, motyvuodamas tuo, kad tai vienintelė lenkų politinė institucija Lietuvoje. Tautinių mažumų frakcijos apsiribojo išėjimu iš Seimo salės patvirtinus rinkimų rezultatus⁴⁹³. Panašu, kad Lenkų frakcija pasimokė iš savo klaidų Steigiamajame Seime. Ryškėjo nesutarimai ir KD bloke. Balsuojant kartais išsiskirdavo LŪS, LKDP ir LDF nuomonės.

KD ir LSLDP bei LVS blokas bandė derėtis dėl koalicijos, tačiau derybos nepavyko. Pasinaudoję palankiai susiklosčiusia politine situacija ir turėdami persvarą Seime, LSLDP ir LVS atsisakius dalyvauti rinkimuose, KD blokas 1922 m. lapkričio 21 d. išrinko Seimo prezidiumą. Tuo metu LSLDP ir LVS vienijo jėgas, jos ne tik sudarė bloką Seime, bet ir 1922 m. gruodžio 3–5 d. įvykusiame suvažiavime LSLDP ir LVS susijungė į Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungą (toliau – LVLS). Vėliau derybos buvo atnaujintos, susitarta, kad Vyriausybei vadovaus M. Krupavičius, o prezidentu bus renkamas P. Leonas, tačiau KD blokas vėl pasinaudojo savo jėgų persvara ir nutarė patys išrinkti prezidentą⁴⁹⁴.

Lietuvos prezidento rinkimai buvo Seimo 14-ajame posėdyje 1922 m. gruodžio 21 d. Seimo kairiosios partijos boikotavo rinkimus, o liaudininkai L. Natkevičius ir J. Vileišis bandė juos sutrukdyti, pareiškdami, kad nėra kvorumo ir rinkimai neteisėti. Balsavimo metu jie net buvo išėję iš salės, bet sugrįžo ir bandė perskaityti deklaraciją. Vis dėlto rinkimai įvyko, KD bloko 36 balsais iš dalyvavusių 38 atstovų prezidentu

⁴⁹¹ Raulinaitis P. V. Parlamentinė užsienio politikos kontrolė // *Teisė*, 1925, Nr. 8, liepa–gruodis, p. 37.

⁴⁹² 1922 11 17 I sesijos 2 posėdis // *I SS*, Kaunas, 1922–1923.

⁴⁹³ Buchowski K. Polacy w sejmach litewskich 1920–1927 // *Studia z dziejow Rosji i Europy Srodkowo-Wschodniej*, t. XXXII, s. 77.

⁴⁹⁴ Eidintas A. *Aleksandras Stulginskis*, p. 162–163.

išrinktas A. Stulginskis⁴⁹⁵. Seimo kairiosios frakcijos, o ypač LVLS frakcija su tuo nesutiko per visą I Seimo egzistavimo laikotarpį, reikalavo panaikinti rinkimų rezultatus, prieštaravo naujojo Ministrų kabineto sudarymui. Tai labai kenkė normaliam valstybės gyvenimui, o tuo pačiu ir užsienio politikai.

Lietuvos atstovas Anglijoje T. Naruševičius slaptame rašte iš Londono paminėjo, kad paskutiniai įvykiai Lietuvoje renkant prezidentą ir sudarant naują kabinetą padarė užsienyje labai blogą įspūdį ir gali daug pakenkti ateityje. „[...] Jei pas vadovaujančias partijas buvo iš tikrųjų ščyras noras valstybės interesus gerbti ir jos likimą saugoti, jos turėjo susitarti, bet ne griebtis griežtų būdų žūt būt kovos viena prieš kitą [...]“ – rašė diplomatas, palinkėdamas daugiau vienybės, solidarumo, nusileidimų ir doros⁴⁹⁶.

Netekusi Vilniaus Lietuvos Vyriausybė savo dėmesį nukreipė į Klaipėdą ir ėmėsi priemonių krašto gyventojams į savo pusę patraukti: skyrė daug lėšų agitacijai, bet kartu ėmėsi ir ekonominių sankcijų. 1922 m. kovo mėnesį Lietuvos Vyriausybė sustiprino sienos tarp Lietuvos ir Klaipėdos apsaugą. Jau rugsėjo mėnesį Lietuvos šalininkų rankose atsidūrė dauguma Klaipėdos krašto laikraščių ir pradėjo propaguoti susijungimą su Lietuva.

Tarp Klaipėdos krašto gyventojų vyravo kelios nuomonės: viena – susijungimo su Lietuva, kita – Klaipėdos savarankiškumo arba „freištato“ idėja. Pirmąją labiau palaikė krašto lietuviai, antrąją – vokiečiai. Pradėjus Klaipėdos kraštą valdyti prancūzams, kartu padidėjo Lenkijos įtaka Klaipėdoje. Lenkija išvystė diplomatinę akciją, siekdama užtęsti ir sutrukdyti Klaipėdos krašto atidavimą Lietuvai. Ji stengėsi išsikovoti kuo daugiau teisių šio krašto, ypač uosto, valdyme. Užėmusi Vilniją ir turėdama ypatingų teisių Klaipėdos krašte, Lenkija tikėjosi priversti Lietuvą jai pasiduoti. 1921 metų pabaigoje į Klaipėdą konsulo pareigoms buvo atkeltas Lenkijos pasiuntinys Austrijoje Marcelis Szarota, kurio iniciatyva labai pagyvėjo „freištatininkų“ veikla⁴⁹⁷. Prasidėjo įvairių lenkiškų bendrovių steigimas, net žemių supirkinėjimas būsimiems lenkų kolonistams, buvo sudaryta sutartis su Lenkija, iš Lenkijos geležinkeliais į Klaipėdą pradėjo vežti miško medžiagą medžio apdirbimo įmonėms. 1922 m. pabaigoje Ambasadorių konferencija jau buvo pasiryžusi remti šią Lenkijos politiką, pamiršusi savo ankstesnius argumentus ir pažadus Lietuvai. Dėl to

⁴⁹⁵ 1922 12 21 I sesijos 14 posėdis // *I SS*, Kaunas, 1922–1923.

⁴⁹⁶ T. Naruševičiaus pranešimas Nr.1. URM, 1923 01 09 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 394, l. 205.

⁴⁹⁷ 1922 11 17 I sesijos 2 posėdis // *I SS*, Kaunas, 1922–1923.

sunerimo vietiniai lietuvių veikėjai.

Siekdama sustabdyti pasienyje klestinčią spekuliaciją, Lietuvos Vyriausybė 1922 m. lapkričio mėnesį uždarė sieną tarp Lietuvos ir Klaipėdos krašto. Klaipėdoje išseko grūdų atsargos, pradėjo trūkti duonos. 1922 m. lapkričio 20 d. Ambasadorių konferencija pripažino Lietuvą *de jure*. Tą pačią dieną E. Galvanauskas sukviėtė nepaprastąjį Ministrų kabineto posėdį Klaipėdos reikalams svarstyti⁴⁹⁸. Nušvietęs Klaipėdos klausimą, jis pasiūlė organizuoti vadinamą „Klaipėdos krašto lietuvininkų sukilimą prieš vokišką direktoriją“. Šiam pasiūlymui pritarė visi Vyriausybės nariai, Prezidentas apie tai buvo informuotas anksčiau, tačiau tik ką išrinktas I Seimas apie organizuojamą sukilimą nebuvo informuotas. Vyriausybė nenorėjo imtis atsakomybės už šiuos įvykius ir negalėjo oficialiai duoti lėšų, taip pat reikalavo, kad šis žygis būtų vykdomas be Šaulių sąjungos tarybos žinios, nes čia yra Seimo narių (dr. Jonas Staugaitis, M. Sleževičius, M. Krupavičius)⁴⁹⁹.

Sukilimo organizavimui labai trūko lėšų. Tai sužinojęs, A. Smetona patarė Šaulių sąjungos pirmininkui Vincui Krėvei-Mickevičiui kreiptis į kunigą ir bankininką Juozą Vailokaitį ir suorganizavo jų susitikimą. Susitikimas pranoko lūkesčius, nes Juozas Vailokaitis sukilimui paaukojo 25 000 litų⁵⁰⁰. (Kun. Juozas Vailokaitis buvo KD atstovas Seime.)

Sprendžiant iš stenogramų, apie Klaipėdos sukilimą Seime nebuvo kalbėta iki 1923 m. sausio 16 d. G. Galvos veikale rašoma, kad kai kurie Seimo nariai apie tai žinojo⁵⁰¹. V. Krėvė-Mickevičius savo prisiminimuose rašė, kad apie sukilimą žinojo dauguma Seimo narių⁵⁰², tačiau tik savanoriams apsupus Klaipėdą, E. Galvanauskas oficialiai pranešė Seimo Užsienio reikalų komisijai apie įvykių raidą.

1923 m. sausio 12 d. liaudininkai Z. Toliušis ir M. Sleževičius įteikė paklausimą užsienio reikalų ministrui, kuriame klausama: kokią poziciją užėmė Lietuvos valdžia ir kaip mano padėti Klaipėdos kraštui susijungti su Lietuva⁵⁰³. 1923 m. sausio 16 d. 18-ajame posėdyje Seimo Pirmininkas L. Bistras nurodė, kad Prezidiumas gavo iš L. Natkevičiaus ir P. V. Raulinaičio prašymus atleisti nuo posėdžių lankymo dėl svarbių priežasčių: pirmąjį – mėnesiui, antrąjį – 6 savaitėms⁵⁰⁴.

⁴⁹⁸ Galva G. *Ernestas Galvanauskas*, p. 297.

⁴⁹⁹ Marcinkevičius – Mantautas A. Šaulių sąjunga Klaipėdos sukilime, p. 320–331, 332.

⁵⁰⁰ Ten pat, p. 333–334.

⁵⁰¹ Galva G. *Ernestas Galvanauskas*, p. 310–311.

⁵⁰² Marcinkevičius – Mantautas A. Šaulių sąjunga Klaipėdos sukilime, p. 333–334, 348.

⁵⁰³ Z. Toliušio ir M. Sleževičiaus paklausimas URM 1923 01 12 // LCVA, f. 923, ap. 1, b. 303, l. 281.

⁵⁰⁴ 1923 01 16 I sesijos 18 posėdis // I SS, Kaunas, 1922–1923.

Partinėje spaudoje žinios apie įvykius Klaipėdoje pasirodė anksčiau. Sausio 11 d. krikščionių demokratų laikraštyje „*Laisvė*“ pasirodė skelbimas, kuriame rašoma, kad Klaipėdos sukilimo tikslas – prisijungimas prie Lietuvos. O jau sausio 14 d. čia išspausdinamas iš Klaipėdos slapta atvežtas „Manifestas visiems Klaipėdos krašto gyventojams“, pasirašytas Martyno Jankaus⁵⁰⁵. LŪS atstovas Seime E. Draugelis sausio 20 d. „*Laisvėje*“ ragino daryti visoje Lietuvoje susirinkimus ir mitingus, kuriuose inteligentai paaiškintų Klaipėdos reikšmę Lietuvai, taip pat protestuoti prieš Lenkijos ir kitų kišimąsi į Lietuvos reikalus⁵⁰⁶.

LVLS laikraštyje „*Lietuvos žinios*“ sausio 16 d. buvo išspausdintas liaudininkų atstovų Seime M. Sleževičiaus ir Z. Toliušio paklausimas dėl sukilimo, aprašyta sausio 14 d. manifestacija Kaune Rotušės aikštėje, kurioje dalyvavo apie 10 000 žmonių⁵⁰⁷. O jau kitą dieną liaudininkų partija ėmėsi aktyvios veiklos: paskelbė, kad „*Lietuvos žinios*“ atidarė Mažosios Lietuvos gelbėjimo fondą aukoms rinkti, kvietė visuose miestuose rengti sukilėlių palaikymo mitingus, ragino gerai dirbti diplomatus ir Užsienio reikalų ministeriją, patarė krikdemams sudaryti tvirtą valdžią ir perspėjo jaunuomenę nedaryti neatsargių žingsnių⁵⁰⁸. Po kelių dienų straipsnyje „Kodėl neturime ministerių kabineto“ buvo kritikuojamas krikščionių demokratų ramumas, tylėjimas, laukimas ir neveiklumas Klaipėdos įvykių akivaizdoje⁵⁰⁹.

Kaune įsikūrė Klaipėdos lietuviams remti komitetas, kurio pirmininkas buvo A. Vitkauskas, vicepirmininkė Magdalena Galdikienė (KD atstovė Seime) ir sekretorius J. Strimaitis. Sausio 17 d. įvyko jo antrasis susirinkimas, kuriame dalyvavo 22 organizacijų atstovai⁵¹⁰. Net krikščionys demokratai sausio 18 d. Kaune surengė manifestaciją, kurioje protestuota prieš Lietuvos Vyriausybės pasyvumą ir reikalauta aktyviai paremti klaipėdiečius. LDF lyderis K. Ambrozaitis prašė išdalinti darbininkams ginklus.

Visoje Lietuvoje vyko mitingai, palaikantys Klaipėdos sukilėlius ir jų siekimus, o Vyriausybę atakavo Antantės valstybių ir Ambasadorių tarybos notos ir ultimatumai. Tuo metu buvo ypač svarbus visų valdžios struktūrų vieningas darbas,

⁵⁰⁵ Skelbimas // *Laisvė*, 1923 01 11, Nr. 8, p. 1; Manifestas visiems Klaipėdos krašto gyventojams // *Laisvė*, 1923 01 14, Nr. 11, p. 1.

⁵⁰⁶ Lizdeika. [E. Draugelis]. Gyvi dar esame! // *Laisvė*, 1923 01 20, Nr. 16, p. 1.

⁵⁰⁷ Manifestacija dėl Klaipėdos // *Lietuvos žinios*, 1923 01 16, Nr. 12, p. 2.

⁵⁰⁸ Pagelbėkim klaipėdiečiams // *Lietuvos žinios*, 1923 01 17, Nr. 13, p. 1.

⁵⁰⁹ Kodėl neturime ministerių kabineto // *Lietuvos žinios*, 1923 01 20, Nr. 16, p. 1.

⁵¹⁰ Eidintas A. Lietuvos propagandinė veikla ruošiant sausio sukilimą Klaipėdoje // *1923 metų sausio įvykiai Klaipėdoje*, p. 32.

tačiau straipsniai spaudoje rodo, kad ir šiuo momentu partijos neišvengė tarpusavio kaltinimų ir partinio požiūrio į valstybės reikalus.

Iš socialdemokratų spaudos matosi, kad LSDP nežinojo apie ruošiamą sukilimą. Laikraštyje „*Socialdemokratas*“ apie sukilimą parašyta tik sausio 18 d., pažymėta, kad LSDP neturi išsamesnių duomenų apie šiuos įvykius, tačiau Klaipėdos krašto darbininkai buvo raginami ginti savo pozicijas, „atremti priešus iš buržuazijos tarpo“⁵¹¹. Kitame straipsnyje buvo rašoma, kad Lietuva neprivalo kištis į Klaipėdos krašto reikalus, o klaipėdiečiai patys turi „nusistatyti savo gyvenimo tvarką“ ir tai yra svarbiausia „susidėjimo sąlyga“⁵¹².

Iš šių publikacijų datų, turinio bei apimties jau galima daryti kai kurias išvadas. LKDP – valdančioji partija negalėjo nežinoti apie Klaipėdos įvykius, todėl jų spauda anksčiausiai pranešė apie tai. Jų pranešimai buvo patys trumpiausi, nes buvo neaišku, kaip pakryps įvykiai, kaip sukilimas atsilies Lietuvos, todėl vengta vertinti ir daryti kokius nors pareiškimus. Be to, vienas KD lyderių – kunigas Juozas Vailokaitis sukilimą rėmė finansiškai.

Greičiausiai LVLS vadai žinojo apie rengiamą sukilimą, nes buvęs Steigiamojo Seimo narys, liaudininkas Juozas Pronskus, aktyviai dalyvavo Klaipėdos sukilime. 1922 m. rudenį jis buvo pakviestas dirbti „*Prūsų lietuvių balso*“ redakcijoje, o nuo 1922 m. gruodžio 8 d. buvo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto narys⁵¹³. „*Lietuvos žinių*“ publikacijos iš karto parėmė sukilimą, o laikraštyje pateikiami nurodymai, kaip elgtis visuomenei ir Vyriausybei, sutapo su Vyriausybės pozicija. Tačiau liaudininkai neilgai išlaikė savo lojalumą Vyriausybei ir vėl ėmė spaudoje pulti krikščionis demokratų.

„*Socialdemokrato*“ straipsniai rodo, kad LSDP frakcija nežinojo apie Vyriausybės ruošiamą sukilimą. LSDP liko ištikima savo ideologinėms nuostatoms, ragindama Klaipėdos darbininkus kovoti su buržuazija, siūlė Lietuvai nesikišti ir pasisakė už laisvą klaipėdiečių apsisprendimą.

Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas sukilimą ruošė savo iniciatyva ir atsakomybe, nes Vyriausybė jo rengimo metu buvo atsistatydinusi ir tik laikinai ėjo savo pareigas, kol bus sudarytas naujas Ministrų kabinetas. Naujojo kabineto

⁵¹¹ Dėl Klaipėdos įvykių // *Socialdemokratas*, 1923 01 18, Nr.3, p. 1.

⁵¹² Klaipėdos įvykiai ir Lietuvos darbininkai // *Socialdemokratas*, 1923 01 25, Nr. 4, p. 1–2.

⁵¹³ Tamošaitis M. Juozas Pronskus // *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, p. 282.

sudarymas užsitęsė dėl partinių nesutarimų Seime, nes krikdemai ir liaudininkai nesutarė dėl koalicijos sudarymo, opozicija protestavo dėl neteisėtų Prezidento rinkimų, užsitęsė 1923 m. biudžeto svarstymas. Galbūt valdančioji partija delsė, laukdama, kaip pakryps įvykiai Klaipėdoje, kad reikalams pasisukus į blogąją pusę, galėtų apkaltinti laikinąją E. Galvanausko Vyriausybę. A. Merkelis rašė, kad net Prezidentas A. Stulginskis prieštaravo Klaipėdos sukilimui, kaip labai rizikingam žingsniui⁵¹⁴, tačiau šaltiniai to nepatvirtino. Prezidentas A. Stulginskis vadovaudavo Ministrų kabineto posėdžiams, kurie ne kartą vykdavo Prezidentūroje, todėl galima teigti, kad jis pritarė sukilimui, nes, priešingu atveju, būtų griežtai tam pasipriešinęs.

Sausio 12 d. Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas padarė pareiškimą spaudai dėl įvykių Klaipėdoje. Jame jis užjautė Klaipėdos krašto gyventojų judėjimą, suprato lietuvių patriotų veržimąsi padėti klaipėdiečiams, bet pasisakė, kad Lietuvos Vyriausybė priversta saugoti sieną nuo tokio savo piliečių brovimosi, nes kraštas yra ne jos suverenitete. Pabaigoje jis pabrėžė, kad Lietuvos Vyriausybė neliks abejinga, jeigu Antantės valstybės griebsis ginklo „prieš gyventojų apsisprendimo teisę ir pasiryžimą sudaryti krašto organus, kurie atstovauja gyventojų daugumos interesams ir tautiniams siekimams“⁵¹⁵.

Pirmąjį nepaprastąjį pranešimą Seime apie įvykius Klaipėdos krašte Ministras Pirmininkas padarė 1923 m. sausio 16 d. po Klaipėdos miesto užėmimo⁵¹⁶. Pranešimą pradėjo priekaištais Seimui dėl iki šiol nepriimto biudžeto. Žinia apie sėkmingą operaciją Klaipėdoje buvo sutikta smarkiais plojimais ir himnu. Aišku, laikydamasis numatytos taktikos, E. Galvanauskas šią akciją pavadino „vietinių gyventojų sukilimu“ prieš vietinę valdžią dėl nepakenčiamos ekonominės situacijos, nors pripažino, kad Ambasadorių konferencija šių įvykių kaltininke laiko Lietuvos Vyriausybę. Premjeras išreiškė viltį, kad Antantės valstybės, spręsdamos Klaipėdos krašto likimą, laikysis Versalio sutarties ir atsižvelgs į Klaipėdos gyventojų norą susijungti su Lietuva. Po pranešimo Ministrų kabineto nariai paliko Seimo rūmus. LVLS atstovas V. Lašas pasiūlė svarstyti nepaprastąjį pranešimą. Jį palaikė LSDP lyderis S. Kairys. Jiems paprieštaravo LKDP frakcijos pirmininkas M. Krupavičius pareiškęs, kad Ministrų kabinetas jokie atsakymo nenorėjo gauti. Jis pasakė, kad laukia svarbesnių įstatymų svarstymas, o diskusijos bus tikrai bergždžias darbas.

⁵¹⁴ Merkelis A. Antanas Smetona, p. 278.

⁵¹⁵ Ministro pirmininko pareiškimas spaudai 1923 01 12 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 378, l. 304.

⁵¹⁶ 1923 01 16 I sesijos 18 posėdis // *ISS*, Kaunas, 1922–1923.

Balsuojant KD bloko balsais pasiūlymas dėl diskusijų buvo atmestas.

Tuo metu aktyvios diskusijos apie Klaipėdos įvykius vyko Seimo frakcijų posėdžiuose. 1922m. sausio 22 d. LVLS frakcijos posėdyje buvo svarstomas bloko požiūris į būsimą Ministro Pirmininko pranešimą dėl Klaipėdos. Nutarta išreikšti Seimo džiaugsmą dėl įvykių, patvirtinti Steigiamojo Seimo 1921 m. lapkričio 11 d. rezoliuciją dėl autonomijos Klaipėdai, reikalauti iš Vyriausybės imtis visų priemonių Klaipėdos prijungimui prie Lietuvos. Kalbėti pavesta M. Sleževičiui⁵¹⁷.

Kitą pranešimą Ministras Pirmininkas padarė 20-ajame Seimo posėdyje 1923 m. sausio 23d.⁵¹⁸. E. Galvanauskas perskaitė Klaipėdos krašto atstovų deklaraciją, priimtą Šilutėje 1923 m. sausio 19 d. su nutarimu prisijungti prie Lietuvos autonominės dalies teisėmis. Ministras Pirmininkas Vyriausybės vardu sveikino tokį Klaipėdos krašto gyventojų valios pareiškimą. Pranešimas vėl buvo palydėtas ovacijomis, tačiau Seimo Pirmininkas L. Bistras nutraukė Seimo posėdį iš karto po pranešimo, o diskusijos buvo atidėtos rytdienai. Akivaizdu, kad valdantysis KD blokas vengė diskutuoti šiais opiais klausimais.

Diskusijos vis dėlto įvyko I Seimo 21-ajame posėdyje 1923 m. sausio 24 d. M. Sleževičius savo ilgoje kalboje pritarė sukilimui, siūlė Lietuvos valdžiai aktyviau padėti sukilėliams susijungti su Didžiąja Lietuva. Jis patarė Vyriausybei nežiūrėti neutraliai į Klaipėdos gyventojų pastangas „kaip ligi šiol žiūrėjo“, pasiūlė LVLS frakcijos rezoliuciją, kurioje sveikino „Mažosios Lietuvos brolius“, pareiškusius savo norą susijungti su Didžiąja Lietuva ir reikalavo, kad Vyriausybė kuo greičiau prijungtų Klaipėdos kraštą prie Lietuvos Respublikos⁵¹⁹.

LKDP lyderis M. Krupavičius apgailestavo, kad Versalio sutartis nuvylė mažąsias tautas, kurios realiai neturėjo apsisprendimo teisės, kritikavo Antantės darbus. Paskui jis padarė priekaištą Lietuvos Vyriausybei, kad ji apstatė pasienį ir neleido Didžiosios Lietuvos ginkluotos pagalbos klaipėdiečiams, nors suprato, kad Vyriausybė turi atsižvelgti į tarptautinius suvaržymus. Jis išreiškė pagarbą tiems didvyriams, kurie vis dėlto prasiveržė pro sieną ir žuvo už klaipėdiškių laisvę, kaltino Petisne sukilėlių kraujo praliejimu. Paskatino Vyriausybę teikti materialinę pagalbą ir imtis kitų priemonių, kad klaipėdiečių apsisprendimas būtų įgyvendintas.

K. Venclauskis, kalbėdamas socialdemokratų vardu, pareiškė, kad Ministro

⁵¹⁷ I Seimo LVLS frakcijos posėdžio protokolas 1923 01 22 // *LMABRS*, f. 199–115, l. 38.

⁵¹⁸ 1923 01 23 I sesijos 20 posėdis // *I SS*, Kaunas, 1922–1923.

⁵¹⁹ 1923 01 24 I sesijos 21 posėdis / ten pat.

Pirmininko pranešimas apie „vadinamosios Mažosios Lietuvos Seimo“ deklaraciją buvo visai nesuprantamas, suabejojo pačia Mažosios Lietuvos Seimo institucija, konstatavo, kad tikros apsisprendimo teisės čia nėra. Jis prieštaravo, kad būtų suteikta karinė pagalba, nes nėra prieš ką kariauti. Jo nuomone, be reikalo sukilime buvo tiek aukų, nes klaipädiečiai visuomet buvo lojalūs ir su niekuo nekariavo, o jeigu vis dėlto kariaus, tai teks kariauti su Antantės kariuomene, o tai labai pavojingas žaidimas. Lietuva gali tik reikalauti, kad Klaipėdos kraštui duotų teisę išsirinkti demokratinį Seimą, kuris galėtų išreikšti gyventojų valią. K. Venclauskis pasiūlė prijungti Klaipėdos kraštą autonominio vieneto teisėmis, nes jie bijosi pačios Didžiosios Lietuvos, perskaitė LSDP rezoliuciją, kurioje pripažįstama Mažajai Lietuvai apsisprendimo teisė ir autonomija, patvirtinta 1921 m. lapkričio 11 d. Steigiamojo Seimo nutarimu, jei ją priims demokratinio būdu išrinktas Mažosios Lietuvos Seimas, ir išreiškė moralinę ir diplomatinę paramą Mažosios Lietuvos „plačiųjų darbo sluoksnių“ išsivadavimui iš Antantės okupacijos⁵²⁰.

LŪS atstovas S. Šilingas apžvelgė pavergtų ir atskirtų lietuviškų žemių susijungimo procesą, pareiškė pasitikėjimą ir palaikymą Vyriausybei, pasakė, kad atėjo laikas susigražinti Vilnių, o rezoliucijoje pasiūlė įrašyti, kad Mažosios Lietuvos Seimo nutarime mato „aiškiai ir galutinai pareikštą Klaipėdos krašto gyventojų valią“, o krašto prijungimą vykdyti remiantis Steigiamojo Seimo nutarimu⁵²¹.

LDF atstovas K. Ambrozaitis įvertino Klaipėdos krašto prijungimą, atsižvelgdamas į darbininkų interesus ir ekonominę padėtį, pažadėjo remti Vyriausybę, jeigu ji kuo greičiau, nepaisydama Antantės grasinimų, įvykdys klaipädiečių norą prisijungti prie Lietuvos.

Po pertraukos įvyko balsavimas dėl 2 rezoliucijų. Diskusijų metu buvo pateiktos 3 rezoliucijos: LVLS, LSDP ir LŪS. Daugumai frakcijų pritarus, pagrindu paimta liaudininkų rezoliucija, ją sukonkretinus buvo vienbalsiai priimta. Joje sveikinamas Mažosios Lietuvos gyventojų apsisprendimas, patvirtinamas Steigiamojo Seimo 1921 m. lapkričio 11 d. nutarimas, reikalaujama, kad Vyriausybė dėtų visas pastangas susijungimui pagreitinti. Nors socialdemokratai pasiūlė savo rezoliuciją, tačiau nebalsavo prieš pirmąją. Posėdyje dalyvavo SSRS pasiuntinio Lietuvoje pavaduotojas Matuševskis, siekdamas palaikyti „maištingą Lietuvos nuotaiką“ ir jos

---

⁵²⁰ 1923 01 24 I sesijos 21 posėdis / I SS, Kaunas, 1922–1923.

⁵²¹ Ten pat.

simpatijas rusams⁵²². SSRS turėjo savų interesų palaikydama Lietuvą Klaipėdos sukilimo metu. Ji siekė nustumdyti Antantės autoritetą ir kovoti, kad Lenkija negautų jokių teisių Klaipėdoje.

Apibendrinant 21-ajame posėdyje išsakytas mintis apie Klaipėdos sukilimą ir Lietuvos Vyriausybės poziciją, galima konstatuoti, kad nė vienas Seimo atstovas nepasakė, kad ši akcija įvykdyta Lietuvos savanorių, o ne klaipeidiečių. Liaudininkų ir krikščionių demokratų kalbose net padarytos pastabos Vyriausybei dėl neutralumo politikos ir sienos uždarymo. Tik socialdemokratai nepripažino Mažosios Lietuvos Seimo deklaracijos, nesutiko suteikti karinės pagalbos, o pasiūlė kuo skubiau šiame krašte išrinkti demokratinį Seimą, kuris ir nuspręstų dėl prisijungimo. LŪS atstovas vienintelis užsiminė apie Vilniaus susigrąžinimą.

Kai kurie Seimo nariai slaptais reikalais važiavo į Klaipėdos kraštą. Tai rodo Lietuvos centriniame archyve esanti byla „Slaptų išlaidų pateisinamieji dokumentai 1923 m. Klaipėdos reikalu“⁵²³. Čia minimos Seimo narių LDF atstovų K. Ambrozaičio, Petro Radzevičiaus bei liaudininkų L. Natkevičiaus ir M. Sleževičiaus pavardės, bet neparašytas jų kelionių tikslas. Pavyko rasti L. Natkevičiaus slaptą pranešimą apie Klaipėdos padėtį, skirtą Ministrui Pirmininkui, Seimo Užsienio reikalų ir Krašto apsaugos komisijoms⁵²⁴. Pranešime jis rašė apie didelį vietos gyventojų pasyvumą, neiniciatyvumą, jų ypatingą psichologinį bruožą – gerbti tvirtą valdžią ir klausyti įsakymų, inteligentijos trūkumą, kritikavo vietos lietuvišką spaudą, ypač „*Prūsų lietuvių balsą*“ dėl politinės nuovokos neturėjimo, nes jis atvirai parašė, kad Lietuvos kariuomenės būriai perėjo sieną. Jis matė, kad vietos gyventojai tyčiojosi iš tvarką palaikančių savanorių dėl prastos jų aprangos ir aprūpinimo, vadino „klumpiais“, buvo nepatenkinti, kad savanoriai juos „apvalgys“, labai kritiškai atsiliepė apie Gelbėjimo komitetą, pareikšdamas, kad jis labai silpnas ir jo negalima rodyti atvykstančiai Antantės komisijai. L. Natkevičius patarė, kad reikia kuo greičiau sudaryti krašto atstovybę, o Gelbėjimo komitetą palikti tik agitacijos tikslams, direktorijai prižiūrėti siūlė skirti nuolatinį neoficialų politikos ir administracijos komisarą. Rašydamas apie Šilutėje įvykusį Gelbėjimo komiteto skyrių suvažiavimą, pasivadinusį Mažosios Lietuvos Seimu, Seimo narys pažymėjo,

⁵²² Klaipėdos kraštas 1920–1924 m. archyvuose dokumentuose. // *Acta historica universitatis Klaipedensis IX*, p. 61.

⁵²³ Slaptų išlaidų pateisinamieji dokumentai. 1923 m. Klaipėdos reikalu // *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 316, l. 2.

⁵²⁴ L. Natkevičiaus pranešimas apie Klaipėdos padėtį 1923 01 19 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 378, l. 281.

kad jis, nors buvo gausus, bet blogai paruoštas – neturėjo nei dienotvarkės, nei rezoliucijų. L. Natkevičius asmeniškai suredagavo prisijungimo prie Lietuvos deklaraciją. Apskritai apie lietuvninkus Seimo narys buvo labai blogos nuomonės, patarė jų vienų nepalikti nė valandėlei, „nes jie susipeš, yra bejėgiai, dažnai netvirti patriotai, į patį prisiglaudimą prie Lietuvos žiūri tik savais išrokavimais, kad gavus pelningesnes vietas“⁵²⁵.

L. Natkevičius prašė pasiųsti į Klaipėdos kraštą D. Zaunių, Vytautą Gailių ir visus lietuvius iš „Prūsų Lietuvos“, ypač atvykstant Santarvės komisijai. Siūlė „įlieti kito elemento“ taip pat į savanorių kariuomenę, vadą pakeisti „prūsų lietuviu“, paliekant savą štabo viršininką, patarė kuo greičiau išrinkti krašto Seimą. Savo straipsnyje „Klaipėdos krašto cesijos raida“ L. Natkevičius taip pat, neminėdamas savo pavardės, rašė, kad prūsų lietuvių nuomonių skirtumus priešseiminiame Šilutės pasitarime padėjo išlyginti „vienas Lietuvos Seimo narys, liaudininkų frakcijos, tuo metu pašalintas iš Seimo posėdžių už priešinimąsi dėl nebuvimo posėdyje absoliutinės atstovų daugumos, renkant Respublikos Prezidentą“⁵²⁶. Autorius iškėlė deklaracijos reikšmę, pabrėždamas, kad deklaracija ne tik aptarė autonomijos dėsnius, bet ir įgaliojo Lietuvos Vyriausybę derėtis su Antantės valstybėmis dėl visiško krašto prijungimo.

Lietuvos Vyriausybės įgaliotinis A. Smetona, atvykęs į Klaipėdą, savo pranešime daug kur patvirtino Seimo nario L. Natkevičiaus pranešimą ir pritarė jo pasiūlymams. Jis labai gerai atsiliepė apie savanorių drausmę ir tvarkingumą, bet prašė daugiau pasirūpinti jų materialine padėtimi. Rašė, kad civilinėje valdžioje trūksta inteligentijos ir taip pat paprašė atsiųsti D. Zaunių ir V. Gailių į Klaipėdos kraštą. Pageidavo apriboti pašalinių asmenų įvažiavimą į Klaipėdą, kad be Krašto apsaugos ministerijos leidimo niekas neturėtų teisės įvažiuoti, ir „neleisti Lietuvos partijų agentams skirstyti Klaipėdos gyventojų partijomis“, nes čia kitokios sąlygos⁵²⁷.

1923 m. vasario 6 d. 25-ajame Seimo posėdyje Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas padarė nepaprastą pranešimą apie 1923 m. vasario 2 d. Antantės ultimatumą, kuriame Lietuvos Vyriausybė kaltinama sukilimo Klaipėdos krašte

⁵²⁵ L. Natkevičiaus pranešimas apie Klaipėdos padėtį 1923 01 19 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 378, l. 281.

⁵²⁶ Natkevičius L. Klaipėdos krašto cesijos raida // *Mūsų žinynas*, 1933, Nr. 101, p. 165.

⁵²⁷ A. Smetonos laiškas URM 1923 01 22 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 417, l. 102.

organizavimu⁵²⁸. Ultimatas reikalavo paleisti Gelbėjimo komitetą, E. Simonaičio direktorią ir savanorių kariuomenę, nepaklusus grasinama diplomatinių santykių nutraukimu. E. Galvanauskas savo kalboje išvardijo Antantės politikos klaidas: norą sudaryti Lietuvos ir Lenkijos uniją, delsimą pripažinti Lietuvą *de jure* ir perduoti jai Klaipėdos kraštą. Paminėjo „tikrąsias“ vidines Klaipėdos sukilimo priežastis – blogą administravimą, ekonominę ir finansinę krizę, socialinį gyventojų nepasitenkinimą. Ministro Pirmininko kalbą LKDP, LŪS, LDF ir LVLS palydėjo plojimais. LŪS ir LVLS atstovai pasiūlė nediskutuoti tuo klausimu, bet palaikyti griežtą Vyriausybės poziciją. Tuo metu LSDP norėjo diskutuoti dėl pranešimo, nes griežtas atsakymas į Antantės notą gali sukelti komplikacijas. LDF pritarė diskusijoms dėl to, kad reikia parodyti Antantei visos Lietuvos ir Seimo bendrą poziciją Klaipėdos atžvilgiu. Balsuojant 32 balsams prieš 12, nutarta diskusijų nedaryti, priimta rezoliucija, pritarianti Ministrų kabineto nuostatai dėl Antantės ultimatumo. Balsavimo rezultatai rodo, kad KD blokas šiame Seime jau nebuvo vieningas. LDF pareiškė savo nuomonę, kuri šįkart sutapo su LSDP, tačiau akivaizdu, kad KD ir LVLS pozicijos vėl buvo suderintos iš anksto. Tą patvirtina 1923 m. vasario 2 d. LVLS frakcijos posėdžio protokolas, kuriame buvo nutarta pritari Vyriausybės politikai, tačiau nuspręsta toliau boikotuoti Prezidentą ir nedalyvauti nei iškilmingame Seimo posėdyje vasario 16 d., nei kituose renginiuose, kur dalyvaus A. Stulginskis⁵²⁹. Apie šį sprendimą liaudininkai informavo krikščionis demokratus.

Antantės karo veiksmams Klaipėdoje nepritarė Anglija, kuri beveik viso konflikto metu slapta palaikė Lietuvą. Anglijos politinių sluoksnių požiūrį į Klaipėdos prijungimą nuosekliai atskleidžia Lietuvos atstovo Londone T. Naruševičiaus politiniai pranešimai. Apskritai, per visą incidento eigą iki sausio 19 d. T. Naruševičius iš Anglijos valdžios nesulaukė jokių griežtų pareiškimų. Vėliau santykiai su Didžiąja Britanija kiek susikomplicavo, nes Kaune vykusios demonstracijos metu kalbėtojai kurstė minią prieš šios valstybės atstovybę. Tarp šių kalbėtojų buvo ir Seimo narys LDF frakcijos lyderis K. Ambrozaitis. Be to, aprašant šią demonstraciją oficioze „*Lietuva*“ pabrėžta, kad Anglijos atstovas neišėjo pagerbti demonstrantų. T. Naruševičius rašė, kad tokios demonstracijos labai pasunkins padėti,

⁵²⁸ 1923 02 06 I sesijos 25 posėdis // *I SS*, Kaunas, 1922–1923.

⁵²⁹ I Seimo LVLS frakcijos posėdžio protokolas 1923 02 02 // *LMABRS*, f. 199–115.

kai šiuo metu reikia išlaikyti korektiškus santykius ir pelnyti kuo daugiau anglų simpatijų. „Atsistojom ant slidaus kelio“⁵³⁰, – konstatavo jis.

28-ajame Seimo posėdyje, įvykusiame 1923 m. vasario 20 d., Ministras Pirmininkas pranešė, kad Klaipėdos kraštas jau perduotas Lietuvai ir čia įvedama Lietuvos kariuomenė, bet jis nutylėjo Antantės keliamas nepriimtinas perdavimo sąlygas⁵³¹. Tai Lenkijai suteikiama teisė laisvai naudotis susisiekimu jūra, upe ir sausuma su Klaipėda ir net laisvųjų zonų įkūrimą šiame krašte; be to, Ambasadorių taryba pati nutarė parengti Klaipėdos krašto statutą ir pateikti jį Lietuvai pasirašyti⁵³².

Tik 33-ajame Seimo 1923 m. kovo 9 d. posėdyje E. Galvanauskas perskaitė naujojo kabineto deklaraciją. Užsienio politikos srityje paminėjo Lenkijos okupuoto Vilniaus krašto išvadavimą, pažadėjo sustiprinti ryšius su Baltijos ir Skandinavijos valstybėmis, toliau vystyti draugiškus santykius su Rusija. Po deklaracijos pristatymo kairiosios partijos norėjo atidėti diskusijas kitam posėdžiui, motyvuodamos tik prieš dieną gavusios deklaracijos tekstą ir nespėjusios gerai su juo susipažinti. KD balsų persvara šis pasiūlymas buvo atmestas. Tada LVLS lyderis M. Sleževičius sukritikavo KD vykdomą vidaus politiką, tačiau palaikė užsienio politiką Klaipėdos klausimu. Kaltino KD, kad jie eina diktatūros keliu nesudarydami koalicijos, kaip Steigiamajame Seime. K. Griniaus nuomone, Vyriausybė daro klaidą per mažai dėmesio skirdama baltarusiams, o tai kenkia užsienio politikai. LVLS ir LSDP atstovai taip pat kritikavo vidaus politiką, svaidėsi replikomis su KD, neslėpdami, kad balsuos prieš E. Galvanausko kabinetą vien dėl to, kad jis proteguojamas KD.

Žydų frakcijos atstovas Levas Garfunkelis pareiškė, kad jų frakcija balsuos prieš naująjį Ministrų kabinetą, nes jiems nepriimtinas žydų reikalų ministras Naftalis Fridmanas. A. Bliuminas rašė, kad nepasitikėjimą N. Fridmanui Žydų frakcija pareiškė siekdama kuo greitesnio Seimo paleidimo ir naujų rinkimų paskelbimo⁵³³. Lenkų frakcijos atstovas Kazys Volkovickis taip pat pareiškė, kad lenkai balsuos prieš pasitikėjimą, nes deklaracijoje nieko nekalbama apie lenkų teises Lietuvoje.

LKDP frakcijos vardu kalbėjo V. Bičiūnas, kuris, apžvelgęs atskiras gyvenimo sritis, pritarė pagrindinėms Ministrų kabineto nuostatoms. LVLS atstovas L. Natkevičius kritikavo Ministrų kabinetą, kurio neremia nei valstiečiai, nei

⁵³⁰ T. Naruševičiaus pranešimas URM Politikos dpt. Nr.12. 1923. 01. 29 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 394, l.157.

⁵³¹ 1923 02 20 I sesijos 28 posėdis // I SS, Kaunas, 1922–1923.

⁵³² Galva G. *Ernestas Galvanauskas*, p. 320.

⁵³³ Bliuminas A. *Žydų frakcija Lietuvos seimuose 1920–1927*, l. 36.

darbininkai, nei mažumos; kaltino santykių su Amerikos lietuviais sugadinimu, nuogaštavo, kad nedarydami rinkimų Klaipėdos krašte, sugadins santykius su vietos gyventojais. LŪS atstovas S. Šilingas pareiškė, kad dauguma Seimo narių kalbėjo ne apie deklaraciją. Jis pagyrė buvusį Ministrų kabinetą už iniciatyvą, parodytą užsienio politikoje, ir Lietuvos vidaus gyvenime matė daug teigiamų poslinkių. Savo pritarimą Ministrų kabinetui išreiškė ir LDF atstovas K. Ambrozaitis. Balsuojant dėl pasitikėjimo Ministrų kabinetu balsai pasiskirstė po lygiai: 38 Darbininkų kuopos, lenkų, žydų, LVLS ir LSDP prieš 38 LKDP, LŪS ir LDF⁵³⁴. Tai buvo didelis smūgis E. Galvanauskui ir Lietuvos užsienio politikai.

1923 m. kovo 13 d. K. M-nis „*Lietuvoje*“ rašė, kad LVLS, kaip didžiausia Seimo partija, turi pati sudaryti Vyriausybę, bet abejojo, ar jai pasiseks susitarti su Lenkų frakcija ir Darbininkų kuopos atstovais⁵³⁵. Jo nuomone, lenkai pareikalaus pakeisti žemės reformą bei įsileisti į Seimo Užsienio reikalų ir Krašto apsaugos komisijas, o Darbininkų kuopa – proletariato diktatūros. Autorius kaltino Seimo frakcijas, kad Ministrų kabineto krizė daroma neturint jokio pozityvaus plano sunkiu ir atsakingu valstybei momentu. Jis abejojo LVLS noru susitarti su KD dėl koalicijos sudarymo. 1923 m. Lietuvos šaulių sąjungos pirmininkas V. Krėvė-Mickevičius kaltino Žydų ir Lenkų frakcijas suardžius I Seimą ir gąsdino rinkėjus, kad lietuvių partijoms nesusitaikius, tautinės mažumos su komunistais nulems Lietuvos likimą⁵³⁶. P. Klimas atsiminimuose rašė, kad vėl prasidėjo nesusipratimai dėl vidaus krizės: „pirmasis seimas negalėjo sudaryti darnios daugumos ir turėjo būti paleistas, vyriausybė prarado atramą [...] Ir kai atėjo Ambasadorių konferencijos nutarimas, Galvanauskas, baimindamasis nepalankaus visuomenės reagavimo į nustatytas sąlygas, santarvininkų atstovams Kaune prasitarė neigiamai“⁵³⁷. Matydamas, kad I Seimas trukdo normaliam Lietuvos gyvenimui, Prezidentas A. Stulginskis, remdamasis Lietuvos Konstitucijos 52-uosiu straipsniu, paleido Seimą ir paskelbė naujus rinkimus. Šis nutarimas buvo perskaitytas 34-ajame, paskutiniame Seimo posėdyje 1923m. kovo 13 d.⁵³⁸. Tuo metu derybos dėl Klaipėdos vyko nepalankia Lietuvai linkme. Kovo 12 d. LVLS frakcijų bloko posėdyje B. Žygelis pranešė, kad rinkimai Klaipėdoje atidėti A. Smetonos iniciatyva, tačiau vietiniai lietuvninkų

⁵³⁴ 1923 03 09 I sesijos 33 posėdis // *I SS*, Kaunas, 1922–1923.

⁵³⁵ K. M-nis. Partijų ginčai ir Vyriausybės sudarymas // *Lietuva*, 1923 03 13, Nr. 58, p. 1.

⁵³⁶ Abas. Seimo rinkimai ir šauliai // *Trimitas*, 1923, Nr. 134, p. 18

⁵³⁷ Klimas P. *Iš mano atsiminimų*, p.36.

⁵³⁸ 1923 03 13 I sesijos 34 posėdis // *I SS*, Kaunas, 1922–1923.

veikėjai rinkimų nori, informavo, kad mokytojai ir darbininkai Klaipėdos krašte labai provokiški⁵³⁹.

Iš šių papildomų duomenų aiškėja, į kokią sunkią padėtį buvo pakliuvusi Lietuvos Vyriausybė Klaipėdos sukilimo metu – Seime neturėjo visų frakcijų pasitikėjimo, be to, buvo oficialiai atsistatydinusi; Klaipėdos krašte nebuvo tvirtų rėmėjų, o dar užsitraukė Antantės valstybių pyktį ir grasinimą panaudoti karinę jėgą, padažnėjo lenkų partizanų įsiveržimai į Lietuvos teritoriją. Vasario 16 d., kai Ambasadorių konferencija Klaipėdos kraštą pripažino Lietuvai, Lenkijos kariuomenė pradėjo veržtis į vakarus nuo Valkininkų – Rūdiškių geležinkelio – užėmė visą neutralią zoną, prasiveržė pro Lietuvos kariuomenę ir užėmė 3 kaimus. Lietuvos kariuomenė, dengiama artilerijos ugnies, atsiėmė savo teritoriją⁵⁴⁰.

Pasirodo, Ministrų kabinete ir Užsienio reikalų ministerijoje net buvo svarstoma mintis evakuoti Klaipėdos kraštą. 1923 m. balandžio 18 d. savo „*Pro memoria*“ S. Šilingas LŪS centro valdybos vardu nurodė šio sumanymo pražūtingumą, kuris paskatintų Prancūzijos ir Lenkijos agresyvumą ir pakirstų pasitikėjimą Vyriausybe viduje⁵⁴¹. LŪS žiniomis, Klaipėdos valdžios nuolatinis svyravimas bei laukimas atstumia ir dezorganizuoja vietinius lietuvius ir suteikia galimybę kelti galvas vokiečiams. Jis pasiūlė, nelaukiant Paryžiaus derybų pasekmių ir Lietuvos diplomatams vilkinant Klaipėdos statuto priėmimą, imtis kuo greitesnių reformų Klaipėdos krašte – centralizuoti geležinkelius, paštą, vidaus administraciją, miliciją, priimti rinkimų įstatymus, paskirti uosto viršininką ir t.t. Jis užsiminė, kad Lietuvos kariuomenė savo bloga drausme erzina vietos gyventojus, patarė pakeisti pulką.

Gausiausias KD blokas dėl įvairių priežasčių nesudarė koalicijos su buvusiais partneriais Steigiamajame Seime LSLDP ir LVS bloku, todėl pastarieji ir kitos frakcijos dažnai principingai balsuodavo prieš bet kokius KD pasiūlymus. Darbininkų kuopos frakciją faktiškai sudarė komunistų atstovai, tačiau jie greitai buvo neutralizuoti pašalinus jų lyderį K. Dominą iš Seimo už anksčiau padarytus nusikaltimus. Žydų frakcijos atstovai pareiškė, kad boikotuos Seimo darbą, nes jų nuomone, Vyriausioji rinkimų komisija neteisingai traktavo Seimo rinkimų įstatymo 76-ąjį straipsnį. Žydų frakcija siūlė Lenkų frakcijai boikotuoti naująjį Seimą ir pradėti protesto akcijas užsienyje ir Tautų Sąjungoje, tačiau Lenkų frakcija atsisakė šio

⁵³⁹ I Seimo LVLS frakcijos posėdžio protokolas 1923 03 12 // *LMABRS*, f. 199–115, l. 51.

⁵⁴⁰ Mūšiai su lenkais // *Lietuvos žinios*, 1923 02 21, Nr. 42, p. 1.

⁵⁴¹ S. Šilingo „*Pro memoria*“, 1923 04 18 // *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 316, l. 89.

pasiūlymo. KD blokas pats ne visuomet buvo vieningas, kartais LŪS ir LDF frakcijos pareiškėdavo skirtingas nuomones. Seimo kairiosios partijos boikotavo prezidento rinkimus, o išrinkus prezidentą su tuo nesutiko per visą I Seimo egzistavimo laikotarpį, reikalavo panaikinti rinkimų rezultatus, prieštaravo naujojo Ministrų kabineto sudarymui. Tai labai kenkė normaliam valstybės gyvenimui, o tuo pačiu ir užsienio politikai.

I Seimo KD blokas ir LVLS frakcija žinojo apie Ministro Pirmininko E. Galvanausko organizuojamą Klaipėdos sukilimą ir tam pritarė: partijos organizavo lėšų rinkimą „sukilusiems klaipėdiečiams“, kai kurie Seimo krikščionių demokratų bloko ir liaudininkų frakcijos nariai slaptais reikalais važiavo į Klaipėdos kraštą, liaudininkas L. Natkevičius prisidėjo redaguojant Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetų deklaraciją dėl prisijungimo prie Lietuvos, tačiau, kai reikėjo patvirtinti naują E. Galvanausko Ministrų kabinetą, LVLS, LSDP ir tautinių mažumų frakcijos balsavo prieš. LSDP frakcija nepritarė Lietuvos kišimuisi į Klaipėdos krašto reikalus ir siūlė surengti ten referendumą. Nesutarimai Seime, kuriuos sukėlė KD bloko bekompromisiškumas, kairiųjų frakcijų siauras partinis mąstymas bei politinės nuovokos stoka ir tautinių mažumų frakcijų savanaudiškumas privedė prie Lietuvos autoriteto užsienyje susilpnėjimo, apsunkino Klaipėdos konvencijos svarstymą ir prisidėjo prie to, kad Vilniaus kraštas oficialiai buvo pripažintas Lenkijai.

3. II SEIMO DARBAI UŽSIENIO POLITIKOS SRITYJE

3.1. Tarptautinės orientacijos pakeitimas

1923 m. gegužės 12–13 d. rinkimai į II Seimą vėl atnešė pergalę KD bloko partijoms. Iš 78 vietų LKDP ir LŪS gavo po 14, LDF – 12, LVLS – 16, LSDP – 8, žydai – 7, lenkai – 3, vokiečiai – 2 ir rusai – 1 atstovą⁵⁴². II Seimas dirbo visą kadenciją nuo 1923 m. birželio 5 d. iki 1926 m. Seimo nariai buvo gana jauni – daugiau kaip 45 % narių buvo 24–35 metų amžiaus, apie 32 % sudarė 35–45 metų amžiaus žmonės. Pusė atstovų turėjo aukštąjį arba nebaigtą aukštąjį išsilavinimą⁵⁴³. Daugiau kaip pusė atstovų turėjo parlamentinio darbo patirties Steigiamajame bei I seimuose. Gegužės 30 d. LKDP ir LŪS pakvietė LVLS sudaryti koaliciją ir pasiūlė 2 ministrų vietas: susisiekimo ir teisingumo arba užsienio reikalų, tačiau vėliau koalicija iširo. Be to, vis dažniau išsiskirdavo KD bloko LŪS ir LDF frakcijų interesai. Tuo metu Lietuva, nesutikdama su Vilniaus praradimu, buvo patekusi į politinę izoliaciją, iš kurios bandė išeiti. Užsienio reikalų srityje pagrindiniai LKDP ir LŪS uždaviniai buvo:

- 1) atgauti Lietuvai priklausančias teritorijas,
- 2) užmegzti artimesnius santykius su draugiškomis valstybėmis,
- 3) sutvarkyti atstovybes, sumažinti jų etatus⁵⁴⁴.

Birželio 6 d. LVLS pateikė LŪS ir LKDP frakcijoms papildomus reikalavimus dėl užsienio politikos:

- 1) pagerinti santykius su Amerikos lietuviais. Tuo tikslu:
  - a) įsteigti prie Užsienio reikalų ministerijos specialų skyrių, kuris rūpintųsi Amerikos lietuvių reikalais,
  - b) atšaukti V. Čarneckį iš Amerikos ir pasiųsti ten nepartinį asmenį,
  - c) leisti pagal įstatymą Amerikos lietuviams įsigyti nekilnojamąjį turtą Lietuvoje,
- 2) Vyriausybė privalo vykdyti realią užsienio politiką,
- 3) atgauti Vilnių,

⁵⁴² Seimo frakcijos // *Lietuva*, 1923 06-05, Nr. 122, p. 3.

⁵⁴³ Blažytė-Baužienė D. II Seimas (1923–1926) // *Lietuvos Respublikos seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*, p. 67, 68.

⁵⁴⁴ Krikščionių demokratų ir Ūkininkų sąjungos frakcijų derybos su valstiečiais liaudininkais // *Laisvė*, 1923 06 09, Nr. 126, p. 2–3.

4) sutvarkyti Klaipėdos kraštą, kad jis atitiktų Lietuvos teises ir interesus.

5) sudaryti prekybines sutartis su užsienio valstybėmis⁵⁴⁵.

1923 m. birželio 5 d. sveikindamas II Seimą Lietuvos Respublikos Prezidentas A. Stulginskis paminėjo užsienio politikos problemas: sienos su Lenkija klausimą ir protestą prieš Ambasadorių konferencijos 1923 m. kovo 15 d. sprendimą priskirti Vilniaus kraštą Lenkijai bei Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos problemą⁵⁴⁶.

1923 m. birželio 8 d. sudaryta Užsienio reikalų komisija iš 8 asmenų. Vėliau kai kurie komisijos nariai keitėsi – per visą II Seimo laikotarpį Užsienio reikalų komisijoje dirbo 18 Seimo atstovų.

*2 lentelė. II Seimo Užsienio reikalų komisijos nariai 1923–1926 m.*⁵⁴⁷

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Specialybė	Frakcija	Laikotarpis	Komisijos pirmininkas
1.	Kazimieras Ambrozaitis	LDF pirmininkas	LDF	1923 06 08–1924 12 19, 1925 09 29	
2.	Mykolas Krupavičius	kunigas	LKDP	1923 06 08–09 18	
3.	Leonas Bistras	gydytojas	LKDP	1923 06 08–09 18	
4.	Justinas Staugaitis	kunigas	LŪS	1923 06 08–1923 07; 1925 02 06	
5.	Stasys Šilingas	teisininkas	LŪS	1923 06 08–1924 02 12; 1925 10 29	1923 06 25–1924 01 31
6.	Mykolas Sleževičius	teisininkas	LVLS	1923 06 08	
7.	Zigmas Toliušis	teisininkas	LVLS	1923 06 08	
8.	Steponas Kairys	inžinierius	LSDP	1923 06 15	
9.	Kazys Oleka	teisininkas	LKDP	1923 09 18–1924 10 10	
10.	Antanas Šmulkštys	kunigas	LKDP	1923 09 18	1924 02 09–1925 05 06
11.	Juozas Vailokaitis	kunigas	LŪS	1923 07–1923 10 05	
12.	Vincas Karoblis	teisininkas	LŪS	1923 10 05–1924 12 19	
13.	Kazimieras Jokantas	gydytojas	LŪS	1924 02 12–1925 02 06	
14.	Petras Karvelis	teisininkas	LKDP	1924 10 10–1925 10 06	
15.	Eliziejus Draugelis	gydytojas	LŪS	1924 12 19	1925 05 09

⁵⁴⁵ Ūkininkų sąjungos ir krikščionių demokratų partijos frakcijoms Seime // *Lietuvos žinios*, 1923 06 06, Nr. 121, p. 2.

⁵⁴⁶ 1923 06 05 I sesijos 1 posėdis // *II SS*, Kaunas 1923–1926.

⁵⁴⁷ 1923 06 05 I sesijos 1 posėdis; 1923 06 08 I sesijos 2 posėdis; 1923 06 15 I sesijos 3 posėdis; 1923 09 18 II sesijos 25 posėdis; 1923 10 05 II sesijos 29 posėdis; 1924 02 12 III sesijos 64 posėdis; 1924 10 10 V sesijos 123 posėdis; 1924 12 19 V sesijos 153 posėdis; 1925 02 06 VI sesijos 158 posėdis; 1925 04 03 VI sesijos 173 posėdis; 1925 09 29 VIII sesijos 196 posėdis; 1925 10 06 VIII sesijos 198 posėdis; 1925 10 29 VIII sesijos 204 posėdis // ten pat.

16.	Pranas Viktoras Raulinaitis	teisininkas	LDF	1924 12 19–1925 09 29	
17.	Jonas Steponavičius	kunigas	LKDP	1925 10 06	

Visi komisijos nariai turėjo aukštąjį išsilavinimą (K. Ambrozaitis II Seimo laikotarpiu baigė Friburgo universitetą ir apgynė filosofijos daktarą). Pagal specialybes II Seimo Užsienio reikalų komisijoje buvo: 1 visuomenės darbuotojas, 5 kunigai, 7 teisininkai, 1 inžinierius, 3 gydytojai. Komisijos pirmininkais buvo S. Šilingas – nuo 1923 m. birželio 25 d. iki 1924 m. sausio 31 d., A. Šmulkštys – nuo 1924 m. vasario 9 d. iki 1925 m. gegužės 6 d. ir E. Draugelis – nuo 1925 m. gegužės 9 d.⁵⁴⁸

1923 m. birželio 30 d. 9-ajame II Seimo posėdyje Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas perskaitė Ministrų kabineto deklaraciją. Užsienio politikos srityje jis paminėjo objektyvias jėgas, kurios veikia užsienio politiką, t. y. šalies geografinę padėtį, praeitis (istorija), valstybės interesai. Vienu svarbiausių interesų jis pavadino tarptautinės taikos palaikymą. Konkretizuodamas santykius su atskiromis valstybėmis, jis paminėjo siekimą sudaryti Baltijos valstybių sąjungą, siekiant didesnio šių valstybių bendradarbiavimo, pabrėžė, kad Vyriausybė lauks didesnio Seimo susidomėjimo ir bendradarbiavimo siekiant išvaduoti Vilniaus kraštą iš Lenkijos okupacijos, pažadėjo išspręsti Klaipėdos klausimą, atsižvelgiant į Steigiamojo Seimo nutarimą⁵⁴⁹.

Diskusijose dėl Ministro Pirmininko deklaracijos frakcijų lyderiai išsakė savo požiūrį į Lietuvos užsienio politikos uždavinius. LVLS vardu M. Sleževičius siūlė palaikyti glaudesnius ryšius su Amerikos lietuviais, prašė išleisti įstatymą, kad jie galėtų Lietuvoje įsigyti nekilnojamojo turto neatsisakydami Amerikos pilietybės. K. Ambrozaitis LDF vardu reikalavo, kad Vyriausybė nepriimtų tokios taikos, kuri verstų išsižadėti Vilniaus, taip pat reikalavo nepriimti kitų sąlygų Klaipėdos kraštui prijungti, tik tas, kurias suteikia bendros internacionalinės uostų naudojimosi taisyklės. Jis atkreipė dėmesį į kai kurių ambasadų nekorektišką elgesį bei tautinių mažumų vykdomą demagoginę propagandą užsienio spaudoje, nukreiptą prieš Lietuvos Respubliką.

LKDP vardu kalbėjęs kunigas Adomas Vilimas reikalavo griežtai saugoti

⁵⁴⁸ Raulinaitis P. V. Parlamentinė užsienio politikos kontrolė // *Teisė*, 1925, Nr. 8, liepa–gruodis, p. 37–38.

⁵⁴⁹ 1923 06 30 I sesijos 9 posėdis // *II SS*, Kaunas 1923–1926.

suverenumą. LŪS atstovas S. Šilingas sakė, kad svarbiausias tikslas – atgauti Vilniaus kraštą ir atremti Lenkijos propagandą. Visos frakcijos išreiškė pasitikėjimą Ministrų kabinetui, tik LSDP susilaikė nuo balsavimo.

Žydų frakcijos poziciją aiškiai demonstruoja 1923 m. gegužės 15 d. Žydų delegacijų komiteto Paryžiuje išleistas biuletenis, pavadintas „Žydų klausimas Lietuvoj“, kuriame Lietuva kaltinama žydų teisių naikinimu: pasikėsinimu panaikinti Žydų reikalų ministeriją, antisemitine agitacija ir dėl to kilusia iškabų teplojimo banga⁵⁵⁰. Biuletenyje, paruoštame S. Rozenbaumo, iškeliami žydų nuopelnai Lietuvos valstybei ir pabrėžiamas Lietuvos Vyriausybės ir visuomenės nedėkingumas, neužmirštama net pažymėti apie tariamas žydų skriaudas Klaipėdos krašte. I Seimas kaltinamas neteisingu Rinkimų įstatymo 76-ojo paragrafo aiškinimu, dėl to žydai gavo per mažai vietų Seime ir boikotavo I Seimo darbą. „*Lietuvos žinių*“ straipsnyje ši žydų akcija pavadinta kenksminga Lietuvai, nes „naminius ginčus“ perkėlė į tarptautinę areną⁵⁵¹.

LSDP savo frakcijos nuomonę pareiškė svarstant 1923 m. biudžetą 1923 m. liepos 11 d.. S. Kairys pritarė Ministrų kabineto atsargiam pasisakymui dėl santykių su Lenkija. Jo manymu, ginklo jėga Vilniaus klausimo neišspręs, reikia ieškoti kitų būdų. Visų pirma, tai Lietuvos ūkio pakilimas, tai bus geras argumentas Vilniaus krašto gyventojams⁵⁵².

1923 metais, vykstant sunkioms deryboms dėl Klaipėdos konvencijos ir Lietuvai patiriant Antantės šalių spaudimą, įvairių partijų spaudoje pasirodė straipsniai apie Lietuvos orientaciją užsienio reikalų politikoje. Į diskusiją įsitraukė ir diplomatai, ir politikai.

1923 m. kovo 21 d. „*Lietuvos žinios*“ išspausdino J. Vileišio straipsnį „Naujas pralaimėjimas“, kuriame kritikuojama KD užsienio politika⁵⁵³. Straipsnyje krikščionys demokratai kaltinami, kad jie demagogiškai kelia triukšmą prieš Lenkiją, bet nieko nedaro, kad pagerintų santykius su nekatalikiškais šalimis; rašoma, kad blėsta noras bendrauti su Baltijos šalimis, šalinamasi Anglijos įtakos, gadinami santykiai su Ambasadorių konferencija, siunčiant užgaulaus tono notas. Autoriaus nuomone, klaidas užsienio politikoje diktavo katalikiškos nuostatos, o gal ir įtakingi

⁵⁵⁰ Žydų akcija prieš Lietuvą // *Lietuva*, 1923 06 06, Nr. 123, p. 1–2.

⁵⁵¹ K. Žydų akcija // *Lietuvos žinios*, 1923 06 03, Nr. 119, p. 1.

⁵⁵² 1923 07 11 I sesijos 12 posėdis // *II SS*, Kaunas 1923–1926.

⁵⁵³ J. P-tis [J. Vileišis]. Naujas pralaimėjimas // *Lietuvos žinios*, 1923 03 21, Nr. 65, p. 1.

LŪS atstovai S. Šilingas ir E. Draugelis, kuriems tas pats, ką pasakys užsienis. Gegužės 12 d. „Lietuvos žinių“ numeryje J. Vileišis kritikavo pernelyg tiesmuką diplomatų taktiką, informacijos slėpimą⁵⁵⁴. Patarė geriau informuoti visuomenę apie žingsnius, daromus užsienio politikoje. Rugsėjo 16 d. straipsnyje „Užsienio svečiams apsilankius“, J. Vileišis, rašydamas apie Anglijos parlamento delegacijos vizitą, siūlė orientuotis į Didžiąją Britaniją ir Skandinavijos valstybes⁵⁵⁵. Jo nuomone, orientacijos pakeitimui trukdo Seime vyraujanti KD dauguma, kuri linksta į katalikiškąsias Prancūziją ir Lenkiją. Kritikavo laviravimo politiką, per kurią Lietuva atsidūrė politinėje izoliacijoje.

1923 m. balandžio 29 d. „Lietuvos žiniose“ pasirodė Igno Šeinaus straipsnis „Kodėl Lietuvai nesiseka“⁵⁵⁶. Diplomatas kritikavo Lietuvos neutralumo politiką, patardamas lygiuotis į Antantę ir nebijoti Vokietijos ir SSRS. Jis rašė: „Santarvė būtent negali pakęsti ir nepakęš, kad Lietuva vieton skirti jungtų Vokietiją su Rusija. Tai jau joks neutralumas, tai atviras ėjimas prieš Santarvę ir Versalės sutartį [...]“. I. Šeinaus nuomone, dėl tokios Lietuvos politikos buvo sugalvotas Hymanso projektas, o vėliau Vilnius atiduotas Lenkijai. Jis siūlė tapti Antantės šalininkais, tuomet Vokietija ir Rusija daugiau skaitysis su Lietuva. Jo straipsnio išspausdinimas „Lietuvos žiniose“ rodo, kad šiai nuomonei pritarė dalis LVLS vadovų.

1923 m. lapkričio 21 d. LVLS centro komiteto posėdyje dalyvavo Lietuvos diplomatinio korpuso nariai T. Naruševičius, Jurgis Baltrušaitis, V. Sidzikauskas, I. Jurkūnas-Šeinius, Seimo nariai K. Grinius, Z. Toliušis, Aleksandras Tornau, A. Sugintas ir centro komiteto nariai⁵⁵⁷. V. Sidzikauskas nurodė, kad artimiausi užsienio politikos uždaviniai – Vilniaus atgavimas, nepriklausomybės išsaugojimas ir Klaipėdos klausimas. Jis aiškino, kad Vilniaus prijungimo Lenkijai nebus leista fiksuoti, kad reikia dirbti Vilniaus krašte ir iš ten trukdyti prijungimą legalizuoti. Jo nuomone, reikia stiprinti santykius su Baltijos ir Skandinavijos valstybėmis. T. Naruševičius siūlė tarp Antantės šalių rasti valstybę, kuri remtų Lietuvą. Jis neabejojo, kad tokia valstybė yra Anglija, nes ji nori turėti įtaką Baltijos valstybėse ir neduoti Rusijai sustiprėti. Lapkričio 22 d. LVLS centro komiteto posėdyje, kuriame dalyvavo centro komiteto nariai M. Sleževičius, J. Vileišis, B. Žygelis, Kostas

⁵⁵⁴ J. P-tis [J. Vileišis]. Dėl mūsų užsienio politikos // *Lietuvos žinios*, 1923 05 12, Nr. 105, p. 1.

⁵⁵⁵ J. P-tis [J. Vileišis]. Užsienio svečiams apsilankius // *Lietuvos žinios*, 1923 09 16, Nr. 206, p. 1.

⁵⁵⁶ Irvis Gedainis [I. Šeinius]. Kodėl Lietuvai nesiseka // *Lietuvos žinios*, 1923 04 29, Nr. 96, p. 1.

⁵⁵⁷ LVLS CK posėdžio protokolas 1923 11 21 // *LMABRS*, f. 199–32, l. 19.

Kregždė, F. Bortkevičienė, K. Ralys, Jonas Staugaitis, V. Lašas; frakcijos prezidiumo nariai Z. Toliušis, A. Sugintas, A. Tornau; Santaros centro komiteto narys Jonas Pranas Aleksa, vidaus reikalų ministras Karolis Žalkauskas; diplomatai T. Naruševičius ir J. Baltrušaitis, priimtos nuostatos svarbiausiais užsienio politikos klausimais:

1. Dėl Vilniaus ir Klaipėdos klausimų:

- 1) neužmegzti jokių santykių su Lenkija, kol nebus išspręstas Vilniaus klausimas ir griežtai priešintis bet kokioms deryboms su Lenkija,
- 2) nesutikti, kad Lenkija turėtų savo atstovą Klaipėdos uoste,
- 3) nevilkinti Klaipėdos klausimo Tautų Sąjungoje.

2. Dėl užsienio politikos krypties:

- 1) orientuotis į Angliją,
- 2) siekti Baltijos valstybių sąjungos sudarymo,
- 3) laikytis „griežto autoriteto“ (gali būti, kad LVLS turėjo galvoje neutralitetą) SSRS ir Vokietijos atžvilgiu.

3. Santykiai su baltarusiais:

- 1) padėti Baltarusių komitetui, veikiančiam Vilniaus krašte,
- 2) šelpti ir remti visą baltarusių judėjimą⁵⁵⁸.

Orientacijai į Baltijos valstybes ir Lietuvos, Latvijos ir Estijos sąjungos sukūrimui pritarė socialdemokratai⁵⁵⁹. LSDP bendradarbiavo su Baltijos šalių socialdemokratinėmis partijomis, dalyvaudama Baltijos šalių socialdemokratų konferencijose. Ji taip pat ragino pasinaudoti proga ir pagerinti santykius su Anglija, kol valdžioje yra leiboristai. Leiboristui James Ramsay Macdonaldui tapus Didžiosios Britanijos Ministru Pirmininku 1924 m. sausio 25 d. Seimo LSDP frakcija pasiuntė sveikinimo telegramą ir gavo padėką iš Didžiosios Britanijos Užsienio reikalų ministerijos⁵⁶⁰. „*Socialdemokrate*“ autorius, pasivadinęs V. R., rašė, kad Lenkija, susidarius J. R. Macdonaldo kabinetui, jo pasveikinti į Angliją pasiuntė socialistų delegaciją ir pakeitė pasiuntinį, kad įgytų Varšuvai palankesnę užsienio politiką, nes ji ruošėsi Klaipėdos klausimo išsprendimui. Tuo metu Lietuva pasiuntė krikščionių demokratą V. Čarneckį, kuris, autoriaus manymu, visai netinka, kai Londone

⁵⁵⁸ LVLS CK posėdžio protokolas 1923 11 22 // *LMABRS*, f. 199–32, l. 20.

⁵⁵⁹ Kauno konferencija // *Socialdemokratas*, 1924 05 22, Nr. 21, p. 1.

⁵⁶⁰ Telegrama R. Makdonaldui // *Socialdemokratas*, 1924 01 31, Nr. 5., p. 1; R. Makdonaldo atsakymas // *Socialdemokratas*, 1924 02 21, Nr. 8, p. 1.

socialistų valdžia, o Užsienio reikalų ministerija „rymo ir laukia rytojaus dienos“⁵⁶¹.

LKDP išsiskyrė kelios nuomonės politinės orientacijos klausimu ir tai atsispindėjo LKDP laikraščio „*Rytas*“ publikacijose. 1923 m. gruodžio 30 d. numeryje autorius, prisidengęs slapyvardžiu *A-sis*, apibendrina Lietuvos užsienio politiką 1923 metais ir informavo, kad Vyriausybė „pasiryžo prie svarbaus žingsnio užsienio orientacijos kryptyje“⁵⁶². Straipsnyje teigiama, kad Vyriausybė padarė viską, kad suartėtų su Latvija ir Estija, tačiau jos nežiūri rimtai į Lietuvos pasiūlymus ir savo ateitį mato sąjungoje su Lenkija. 1924 m. vasario 20 d. straipsnyje „Kuriuo gi keliu?“ autorius, pasivadinęs slapyvardžiu *Trakėnas*, nematė nieko blogo Vilniaus atgavimo siekti per Maskvą ir Berlyną, tačiau kartu pasisakė už 3-jų arba 4-ių Baltijos valstybių sąjungos sukūrimą bei draugystę su Anglija⁵⁶³ (tai gali būti J. Purickio straipsnis, nes jis pasisakė už orientaciją į SSRS ir Vokietiją, bet siekė išlaikyti gerus santykius su Anglija ir pritarė Baltijos valstybių sąjungos idėjai – aut. past.). Kitame straipsnyje tas pats autorius nematė jokių perspektyvų susitaikyti su Lenkija, nes lenkai ne realūs politikai, bet šovinistai ir svajotojai⁵⁶⁴. Kitas autorius, pasivadinęs *Rinu*, kritikavo Tautos pažangos partijos norą matyti Lietuvą Vokietijos ir Rusijos sąjungininke ir siūlė turėti savo savarankišką politiką – „artimiausi mūsų draugai – mes patys“⁵⁶⁵. Jo nuomone, su Latvija, Estija ir Suomija galima artimiau ekonomiškai bendradarbiauti. *Rino* požiūrį kritikavo J. Purickis ir J. Vileišis, aiškindami, kad tai kelias į dar didesnę Lietuvos izoliaciją⁵⁶⁶.

KD bloko atstovai Seime nesimpatizavo SSRS ir Vokietijai, ypač LDF atstovai, kurie griežtai pasisakydavo apie prieštaringą šių šalių pasiuntinybių veiklą. 1923 m. spalio 1 d. LDF frakcijos nariai K. Ambrozaitis, Vaclovas Kasakaitis ir V. Beržinskas įteikė paklausimą Ministrų kabinetui: kodėl SSRS nepildo pasižadėjimų, numatytų sutartyje: negražina indėlių darbininkams bei neduoda 100 000 ha miško⁵⁶⁷. Jie piktinosi, kad SSRS išleidžia dideles sumas pinigų propagandai Lietuvoje daryti. Analogišką paklausimą užsienio reikalų ministrui dėl indėlių negražinimo iš SSRS tuo pačiu metu pateikė ir liaudininkų atstovas Ignas Lapinskas. Jis pareiškė, kad

⁵⁶¹ V. R. Kur užsienio politika // *Socialdemokratas*, 1924 02 07, Nr. 6, p. 1.

⁵⁶² A-sis. Mūsų užsienio politika 1923 metais // *Rytas*, 1923 12 30, Nr. 11, p. 1.

⁵⁶³ Trakėnas. Kuriuo gi keliu? // *Rytas*, 1924 02 20, Nr. 42, p. 1–2.

⁵⁶⁴ Trakėnas. Ar galima su lenkais susitaikinti? // *Rytas*, 1924 04 10, Nr. 85, p. 1–2.

⁵⁶⁵ Rinas. Mūsų draugai // *Rytas*, 1924 03 26, Nr. 71, p. 1.

⁵⁶⁶ Vygandas [J. Purickis]. Pasitikėti savimi ir kas toliau? // *Lietuva*, 1924 04 07, Nr. 81, p. 1–2; J. P-tis. [J. Vileišis]. Nevykusi politika // *Lietuvos žinios*, 1924 04 05, Nr. 80, p. 1.

⁵⁶⁷ 1923 11 16 I sesijos 40 posėdis // *II SS*, Kaunas 1923–1926.

Lietuvos piliečiai įteikė 18 000 pareiškimų su pretenzijomis į 14 milijonų rusų aukso rublių, tačiau, jo žiniomis, visos indėlių bylos guli Užsienio reikalų ministerijoje, bet neperduotos Rusijai. Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas pareiškė, kad Rusija dalį sutarties pasižadėjimų įvykdė iš karto, o dabar jos finansinė ir ekonominė padėtis yra labai sunki, tačiau jis viliasi, kad vėliau pasižadėjimai bus įvykdyti. K. Ambrozaitis netikėjo rusų gerais ketinimais ir siūlė imtis griežtesnių priemonių užkirsti kelią propagandai, vykdomai per diplomatinę atstovybę. Jis buvo nepatenkintas Vyriausybės atsakymu, siūlė net nutraukti diplomatinius santykius su SSRS ir teigė, kad Vyriausybė deda per mažai pastangų, kad Taikos sutartis būtų vykdoma.

Tautos pažangos partijos atstovai 1924 m. pradžioje savo spaudoje ir viešuose renginiuose ne tik kritikavo Vyriausybės užsienio politiką, bet aktyviai ragino nukreipti orientaciją į Rusiją ir Vokietiją. Lietuvos šaulių sąjungos pirmininkas V. Krėvė-Mickevičius (1923 m. V. Krėvė-Mickevičiaus visuotiniame susirinkime siūlė Šaulių sąjungai dalyvauti rinkimuose į II Seimą, tačiau jo pasiūlymui nebuvo pritarta, todėl jis rinkimuose dalyvavo Tautos pažangos partijos sąraše, bet į Seimą nebuvo išrinktas.) 1924 m. sausio 3 d. „*Trimito*“ vedamajame aiškino, kad Vilnių galima atgauti tik suradus draugų tarp Lenkijos priešų, todėl siūlė „pakreipti vairą“ į SSRS ir Vokietiją⁵⁶⁸. Vasario 16 d. šaulių teatre jis skaitė paskaitą „Šešių metų Lietuvos nepriklausomybės sukaktuvės“, kurios metu siūlė išstoti iš Tautų Sąjungos ir užsienio politiką nukreipti į Rusiją ir Vokietiją⁵⁶⁹. Kovo 14 d. prof. A. Janulaitis savo paskaitoje Lietuvai siūlė pasinaudoti Lenkijos ir SSRS prieštaravimais, tačiau nepamiršti SSRS komunistų imperialistinės politikos⁵⁷⁰. Po jo kalbėjęs V. Krėvė-Mickevičius įtikinėjo, kad Lietuvai nei iš Vokietijos, nei iš SSRS jokio pavojaus nėra, todėl reikia susitarti su SSRS ir kartu veikti prieš Lenkiją, tik tokiu būdu, jo manymu, Lietuva galės apginti Klaipėdą ir atgauti Vilnių. Orientuotis į Rusiją ir Vokietiją savo straipsniuose „Politinės orientacijos reikalu“, „Kelias Vilniui atgauti“ siūlė Tautos pažangos partijos lyderis A. Smetona, aiškindamas, kad Lietuva „svarbi kaip grandis tarp Rusijos ir Vokietijos“⁵⁷¹.

Birželio 11 d. Prezidento A. Stulginskio pakviestas pasitarti dėl koalicijos su

⁵⁶⁸ V. Krėvė-Mickevičius. Pakreipkim vairą // *Trimitas*, 1924 01 03, Nr. 170, p. 1–5.

⁵⁶⁹ Kaunas // *Lietuvos žinios*, 1924 02 19, Nr. 41, p. 1.

⁵⁷⁰ B. St. Apie santykius su Rusija (prof. Janulaičio paskaita) // *Lietuvos žinios*, 1924 03 19, Nr. 65, p. 1.

⁵⁷¹ A. Sm. [A. Smetona]. Politinės orientacijos reikalu // *Tautos vairas*, 1924 05 15, Nr. 10, p. 1; A. Sm. [A. Smetona]. Kelias Vilniui atgauti // *Tautos vairas*, 1924 05 29, Nr. 12, p. 1–4.

KD bloku LVLS lyderis M. Sleževičius pareikalavo:

- 1) priimti Vyriausybės geležinkelių tiesimo projektą ir Anglijos siūlomą paskolą,
- 2) suteikti 6 milijonus litų pašalpos savivaldybėms,
- 3) po Klaipėdos sutarties ratifikavimo Seime, Klaipėdos krašte padaryti rinkimus į Lietuvos Seimą,
- 4) neduoti pašalpų politinėms organizacijoms, kaip LŪS ir pan.⁵⁷².

KD blokui buvo nepriimtinos LVLS sąlygos, todėl jis nutarė sudaryti A. Tumėno Ministrų kabinetą iš KD narių. 1924 m. birželio 18 d. A. Tumėnas Seime perskaitė naujojo Ministrų kabineto deklaraciją. Užsienio politikoje jis pažadėjo remti Tautų Sąjungos autoritetą, tikėjosi užmegzti artimesnius santykius su Antantės valstybėmis, kai bus pasirašyta Klaipėdos konvencija, paminėjo, kad pirmiausia bus sprendžiamas paskolos sutarties su Anglija realizavimas. Kiti uždaviniai – suartėjimo su Baltijos valstybėmis siekimas, sutarties su Rusija įgyvendinimas, Vilniaus krašto problemos išsprendimas⁵⁷³.

LŪS frakcijos lyderis E. Draugelis pritarė deklaracijos punktui dėl užsienio politikos, bet pasiūlė griežčiau atremti Lenkijos šmeižtus, neleisti Ambasadorių konferencijai kištis į Lietuvos vidaus reikalus ir labiau pasitikėti visuomene. LVLS atstovas K. Grinius abejojo, ar KD blokas, griaudamas demokratinę tvarką Lietuvoje, gali sulaukti tarptautinių demokratiškos įstaigų palaikymo, priminė KD, kad jie patys balsavo prieš paskolos iš Anglijos realizavimą, todėl Lietuva dabar yra izoliuota. Jis manė, kad naujasis užsienio reikalų ministras V. Čarneckis negalės išpildyti šių užsienio politikos uždavinių, aiškino, kad KD blokas nerodė noro suartėti su Baltijos valstybėmis ir neišspręs Vilniaus problemos. Be to, jis atkreipė dėmesį, kad posėdyje nedalyvavo nė vienas užsienio valstybių atstovas ir pareiškė, kad naujoji Vyriausybė LVLS frakcijos pasitikėjimo negaus.

LSDP atstovas S. Kairys kritikavo KD diktatūrą ir taip pat išreiškė nepasitikėjimą Vyriausybe. LVLS atstovas Z. Toliušis manė, kad KD specialiai balsavo prieš geležinkelių tiesimo projektą ir paskolą iš Anglijos, nes norėjo suardyti koaliciją ir eiti prie diktatūros, pasigedo naujojo Ministrų kabineto nuomonės apie Klaipėdos konvencijos ratifikavimą. Žydų frakcijos atstovas Jakobas Robinzonas

⁵⁷² Valstiečių liaudininkų sąlygos (Dėl Ministerių kabineto kriziaus) // *Lietuvos žinios*, 1924 06 13, Nr. 132, p. 2.

⁵⁷³ 1924 06 18 IV sesijos 111 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

atkreipė dėmesį į tai, kad koalicija KD buvo reikalinga tik dėl to, kad nereikėtų imtis atsakomybės ir dažniausiai pasireikšdavo sprendžiant užsienio politikos klausimus. Jis kritikavo Vyriausybės deklaraciją, kad čia buvo nutylėtos tautinių mažumų teisės ir išreiškė nepasitikėjimą. Nepasitikėjimą Vyriausybe taip pat pareiškė Lenkų frakcija ir vokiečių atstovas Rudolfas Kinderis. II Seimo LKDP frakcijos lyderio A. Šmulkščio ir daugumos KD bloko nuomone, Krašto apsaugos ir Užsienio reikalų komisijos buvo svarbiausios valstybės politiniame gyvenime, todėl tose komisijose, anot jų, turėtų dirbti tik Vyriausybę palaikančių frakcijų atstovai⁵⁷⁴. Tokia Seimo daugumos nuostata užkirto kelią tautinių mažumų atstovams patekti į šias komisijas.

1924 m. birželio 20 d. balsuojant dėl A. Tumėno ministrų kabineto deklaracijos buvo pasiūlytos 3 rezoliucijos:

1) LSDP – įvertindama naująją Vyriausybę kaip KD diktatūros vykdytoją, reiškia visišką nepasitikėjimą ja;

2) LVLS – matydama, kad naujasis Ministrų kabinetas negali tinkamai rūpintis nei užsienio, nei vidaus reikalais, reiškia nepasitikėjimą juo;

3) LKDP – reiškia pasitikėjimą Vyriausybe⁵⁷⁵.

Už LKDP rezoliuciją balsavo 41 Seimo atstovas – LKDP, LŪS ir LDF, prieš – 33 opozicijos atstovai.

Užsienio ministru tapęs V. Čarneckis Seimo Užsienio reikalų komisijai pažadėjo tęsti E. Galvanausko vykdytą užsienio politiką, pažymėdamas, kad gali keistis tik darbo metodai. Jo nuomone, Baltijos valstybėms reikia jungtis į sąjungą, Lietuvai reikia derinti savo politiką su tomis Vakarų Europos valstybėmis, kurių interesai sutampa su Lietuvos interesais. Informavo, kad bus pasirašomos sutartys su Anglija ir JAV, daugiau dėmesio skiriama konsulatų sutvarkymui⁵⁷⁶. LKDP atstovas A. Šmulkštys ir LŪS atstovas K. Jokantas pageidavo, kad ne tik eksportas, bet ir importas būtų planingai tvarkomas Vyriausybės. M. Sleževičius kritikavo, kad žodžiai skiriasi nuo darbų, konstatavo, kad gadinami santykiai su Anglija. Diskusijoms pasibaigus, komisija balsų dauguma, 2 nariams, M. Sleževičiui ir Z. Toliušiu, susilaikius priėmė rezoliuciją, kuria aprobavo užsienio reikalų ministro politiką⁵⁷⁷.

⁵⁷⁴ 1924 05 13 IV sesijos 96 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

⁵⁷⁵ 1924 06 20 IV sesijos 112 posėdis // ten pat.

⁵⁷⁶ Iš Seimo Užsienio komisijos // *Lietuvos žinios*, 1924 07 30, Nr. 170, p. 3.

⁵⁷⁷ Seimo Užsienio komisijoje // *Lietuvos žinios*, 1924 07 31, Nr. 171, p. 3.

Lietuva ieškojo būdų susigražinti Vilnių, todėl nutarė dar kartą iškelti Vilniaus klausimą Tautų Sąjungos plenumo 1924 m. rugsėjo mėnesį, reikalaujama, kad Hagos Tarptautinis teismas galutinai nuspręstų, ar Tautų Sąjungos Taryba turėjo teisę priimti nutarimą, kurio neprašė nė viena valstybė, o viena valstybė prieš jį protestuoja⁵⁷⁸. Lenkijos vyriausybė pasiuntė memorandumą visiems Tautų Sąjungos nariams, aiškindama, kad Vilniaus klausimas jau išspręstas, ir prašė neįrašyti šio klausimo į dienotvarkę⁵⁷⁹. Lietuva ieškojo sąjungininkų ir stengėsi gauti Latvijos delegacijos pritarimą. Rugsėjo 27 d. per Kauną važiavo Latvijos delegacija į Tautų Sąjungos konferenciją Ženevoje. Latvijos delegatus – užsienio reikalų ministrą L. Sėja, politikos departamento direktorių V. Šumaną ir Seimo Užsienio reikalų komisijos pirmininką F. Cieloną Kauno stotyje pasitiko Lietuvos užsienio reikalų ministras V. Čarneckis, atstovas Latvijoje Jonas Aukštuolis ir aukštesnieji ministerijos valdininkai⁵⁸⁰.

Lietuvos memorandumą Vilniaus klausimu pavesta nagrinėti Tautų Sąjungos VI subkomisijai, tačiau į šią subkomisiją nebuvo įtrauktas nei Lietuvos, nei Latvijos atstovas. Už Lietuvos dalyvavimą šioje subkomisijoje balsavo tik Olandija, prieš balsavo net Latvija. Lietuvos delegacija, pasitarusi su Vyriausybe, nutarė atsiimti šį klausimą iš dienotvarkės, pasilikusi teisę jį iškelti ateityje⁵⁸¹. Lietuvai nepadėjo nei Lietuvių – latvių vienybės draugijos kongreso rezoliucija Vilniaus klausimu, nei lietuvių, baltarusių ir ukrainiečių protestas prieš Lenkijos politiką, įteiktas Tautų Sąjungos Tautinių mažumų komisijai⁵⁸². LVLS atstovas Seime J. Vileišis kaltino KD politiką dėl nesėkmės Tautų Sąjungos Taryboje⁵⁸³, o kitas jo partijos narys – P. Dailidė teigė, kad toks Tautų Sąjungos komisijos balsavimas „gali būti laikomas iš dalies Lietuvos vardo užsieny populiarumo barometru“ ir kaltino KD dėl rinkimų nesurengimo Klaipėdos krašte ir blogos politikos tautinių mažumų atžvilgiu⁵⁸⁴. Nesėkmė Tautų Sąjungoje vėl sukėlė diskusijų bangą apie Lietuvos draugus. „*Rytas*“

⁵⁷⁸ A. Dėl. Lietuvių – latvių vienybės egzaminas // *Rytas*, 1924 08 10, Nr. 179, p. 1; Lietuvos juridikos klausimas Tautų Sąjungos plenumui // *Rytas*, 1924 08 22, Nr. 188, p. 1.

⁵⁷⁹ Lenkai jau agituoja dėl Vilniaus // *Rytas*, 1924 01 27, Nr. 192, p. 1.

⁵⁸⁰ Kauno kronika // *Lietuva*, 1924 08 29, Nr. 194, p. 5.

⁵⁸¹ Tautų Sąjungos konferencijoj // *Rytas*, 1924 09 10, Nr. 203, p. 1; Kova dėl Vilniaus Ženevoje // *Rytas*, 1924 09 14, Nr. 207, p. 1; Ką tai reiškia // *Rytas*, 1924 09 16, Nr. 208, p. 1; Lietuvos delegacijos darbai T.S. posėdyje // *Rytas*, 1924 10 02, Nr. 222, p. 2.

⁵⁸² Mažumų protestas prieš lenkus ir pačiai T. Sąjungai įteiktas // *Rytas*, 1924 09 18, Nr. 210, p. 1; Lietuvių, ukrainiečių ir gudų delegatai pas Motę // *Rytas*, 1924 09 30, Nr. 220, p. 1.

⁵⁸³ J. P-tis [J. Vileišis]. Ir vėl be vaisių // *Lietuvos žinios*, 1924 09 24, Nr. 215, p. 1.

⁵⁸⁴ Dedalas [P. Dailidė] Po Ženevos derybų // *Lietuvos žinios*, 1924 10 10, Nr. 229, p. 1.

siūlė diplomatams ieškoti draugiškų valstybių⁵⁸⁵.

Opozicija buvo nepatenkinta Vyriausybės vykdoma vidaus ir užsienio politika ir dažnai kritikuodavo spaudoje ir Seimo plenariniuose posėdžiuose. 1924 m. gruodžio 5 d. Seimo 145-ajame posėdyje tvirtinant Užsienio reikalų ministerijos sąmatą 1925 metams opozicija aštriai kritikavo KD vykdomą užsienio politiką.⁵⁸⁶ M. Sleževičius LVLS vardu kaltino užsienio reikalų ministrą, kad ne laiku pasiuntė notą, reikalaujamas sušaukti konferenciją dėl santykių su Lenkija sureguliuavimo ir Vilniaus prijungimo prie Lietuvos; prikišo Lietuvos izoliaciją, pabrėžė, kad bloga vidaus politika kenkia užsienio politikai, kaltino, kad net Baltijos valstybės nepalaikė Lietuvos Tautų Sąjungos posėdyje, kad nevykdoma sutartis su Rusija ir net siūlė V. Čarneckiui atsistatydinti, nes jis negalės priversti savo frakcijos pakeisti dabartinę politiką.

Žydų atstovas J. Robinzonas taip pat pritarė, kad visa užsienio politika yra politika „nieko nedarymo“ Jis apibūdino pasikeitusią tarptautinę politiką Europoje – faktišką Antantės subyrėjimą, Vokietijos sustiprėjimą, SSRS pripažinimą, svarstė, ar Lietuva pasinaudojo pasikeitusiomis aplinkybėmis, ir padarė išvadą, kad nepasinaudojo: sugadino santykius su vokiečiais Klaipėdos krašte, nesukūrė Baltijos sąjungos, panaikino Gudų ir Žydų reikalų ministerijas.

LDF atstovai V. Beržinskas ir Petras Jočys kalbėjo, kad SSRS nepildo sutarties punktų dėl indėlių gražinimo ir ragino Vyriausybę griežtai to pareikalauti.

V. Čarneckis stengėsi paneigti opozicijos kritiką, aiškindamas, kad per paskutinį pusmetį buvo sudaryta įvairių sutarčių su JAV, Italija, Čekoslovakija, Prancūzija, Latvija, Estija, Vokietija ir kitomis valstybėmis, ruošiamasi pasirašyti prekybos sutartis su SSRS, Latvija ir Estija. Jis pripažino, kad propagandos srityje Lietuva negali lygintis su Lenkija, bet stengiasi užsienio spaudai teikti pozityvių žinių apie Lietuvos ekonomikos ir žemės ūkio augimą, taip pat sutiko, kad konsulatai neaprečia jiems pavesto darbo.

1925 m. vasario 4 d. atsistatydino A. Tumėno ministrų kabinetas. Viena iš Vyriausybės krizės priežasčių – LKDP konferencijoje dalies partijos narių pareikštas nepasitikėjimas A. Tumėnu ir Z. Starkumi, kaltinant juos neaktyvumu ir lojalumu

---

⁵⁸⁵ Lietuva ir jos draugai // *Rytas*, 1924 10 02, Nr. 222, p. 1.

⁵⁸⁶ 1924 12 05 V sesijos 145 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

opozicijai⁵⁸⁷. LKDP frakcijos lyderis kun. A. Šmulštys pripažino, kad Seimo dauguma buvo nepatenkinta pasyvia ir neveiklia buvusios Vyriausybės vidaus politika, tolerancija opozicijos skleidžiamiems šmeižtams ir valdžios diskreditavimui⁵⁸⁸. Konferencijos nutarimai parodė, kad LKDP laimėjo radikalus sparnas, vadovaujamas kun. A. Šmulščio ir kun. M. Krupavičiaus, nugalėdamas nuosaikiams atstovaujančius A. Tumėną ir Z. Starkų.

„Lietuvos žinios“ buvo nurodytos Vyriausybės klaidas užsienio politikoje:

- 1) V. Čarneckio nota Ambasadorių konferencijai labai pablogino Vilniaus klausimą,
- 2) Tautų Sąjungą pasiekė skundai dėl tautinių mažumų skriaudų Lietuvoje,
- 3) palaidota 1 milijono svarų sterlingų paskola iš Anglijos naujiems geležinkeliams,
- 4) pradėtos Lietuvai pavojingos derybos su Vatikanu dėl konkordato,
- 5) apsiimta JAV mokėti apie 5 milijonų dolerių paskolą, kurios kitos valstybės nemoka,
- 6) nesugebėta tinkamai valdyti Klaipėdos kraštą ir surengti ten rinkimus⁵⁸⁹.

1925 m. vasario 6 d. Ministras Pirmininkas Vytautas Petrulis Seime perskaitė Vyriausybės deklaraciją, kurioje žadėjo daugiau dėmesio skirti ekonominių santykių vystymui, sudaryti tarptautinių sutarčių, reguliuojančių prekybą su užsieniu. Aktualiu užsienio politikos klausimu jis pavadino politinį ir ekonominį suartėjimą su Baltijos valstybėmis, dėl Vilniaus – žadėjo sekti buvusių vyriausybių pavyzdžiu bei geriau informuoti užsienio valstybes apie Lietuvą⁵⁹⁰.

LVLS vadovas M. Sleževičius vėl aštriai kritikavo Vyriausybės užsienio politiką: dėl notos, reikalaujančios sušaukti konferenciją Vilniaus klausimu, dėl izoliacijos, Baltijos sąjungos nesudarymo, nesutvarkytų santykių su SSRS ir Vokietija, konkordato su Vatikanu rengimo. Jis nemanė, kad naujoji Vyriausybė pakeis netinkamą Lietuvos užsienio politiką. LŪS atstovas E. Draugelis pageidavo, kad Vyriausybė daugiau galvotų apie šalies ekonominę nepriklausomybę⁵⁹¹. Opozicijos atstovai daugiausia kritikavo KD vykdomą vidaus politiką ir balsavo prieš

⁵⁸⁷ Kodėl atsistatydino kabinetas // *Lietuvos žinios*, 1925 01 31, Nr. 25, p. 1.

⁵⁸⁸ Dėl Ministerių kabineto krizės // *Rytas*, 1925 02 01, Nr. 26, p. 1.

⁵⁸⁹ L. V. Tumėno ministerių kabinetui atsistatydinant // *Lietuvos žinios*, 1925 02 01, Nr. 26, p. 1.

⁵⁹⁰ 1925 02 06 VI sesijos 158 posėdis // *II SS*, 1923–1926.

⁵⁹¹ 1925 02 10 VI sesijos 159 posėdis // ten pat.

pasitikėjimą Vyriausybė, tačiau 40 LKDP, LŪS ir LDF atstovų pritarė Ministro Pirmininko deklaracijai.

V. Petrulis buvo ekonominių santykių su Lenkija užmezgimo šalininkas, todėl turėjo kelis slaptus susitikimus su Lenkijos diplomatais, kurie tikėjosi užmegzti su Lietuva normalius diplomatinius santykius. Klaipėdos konvencijoje buvo numatytas laisvas tranzitas Nemunu, todėl, tuo pasinaudodama, Lenkija per Antantės valstybes ir kitais būdais darė spaudimą Lietuvai vėl sėsti prie derybų stalo. Lenkija dažnai inspiruodavo lenkų tautinės mažumos Lietuvoje skundus Tautų Sąjungai ir naudojo juos kaip spaudimo priemonę Lietuvai. 1925 m. kovo pabaigoje Tautų Sąjungos Tarybos sesijoje turėjo būti svarstomas klausimas dėl lenkų tautinės mažumos diskriminavimo Lietuvoje⁵⁹². Turbūt tuo tikslu 1925 m. kovo 1 d. Kaune viešėjo aukštų Tautų Sąjungos pareigūnų delegacija: generalinis sekretorius E. Drummondas, politinio departamento direktorius P. Mantoux ir informacijų biuro viršininkas Siliakus, kuriuos sutiko užsienio reikalų ministras V. Čarneckis, departamentų direktoriai, Seimo nariai, diplomatai, *Tautų Sąjungai remti draugijos* pirmininkas⁵⁹³. Tautų Sąjungos delegacija padarė vizitą Prezidentui, Seimo Pirmininkui, Ministrui Pirmininkui ir užsienio reikalų ministrui. Prezidentas svečiams suruošė iškilmingus pusryčius, kurių metu A. Stulginskis išreiškė apgailestavimą dėl nepalankaus Lietuvai Vilniaus klausimo sprendimo Tautų Sąjungoje⁵⁹⁴. Po priėmimo svečiai apžiūrėjo miesto apylinkes, vėliau, lydimi Užsienio reikalų ministerijos atstovų, išvyko per Virbalį atgal į Ženevą.

1925 m. kovo 9 d. Tautų Sąjungos Tarybos sesijoje numatyta svarstyti Lenkijos skundą dėl žemės reformos ir lenkų persekiojimo Lietuvoje. Į Tautų Sąjungą buvo pasiūsta Lietuvos delegacija, kurios pirmininkas buvo V. Sidzikauskas, nariai – D. Zaunius, O. Milašius ir sekretorius Seimo narys K. Ambrozaitis⁵⁹⁵. Lenkijos skundas ir Lietuvos pozicija šiuo klausimu vasario pabaigoje buvo svarstomi Lietuvos Seimo užsienio reikalų komisijoje⁵⁹⁶.

Tautininkų lyderiai savo spaudoje ir toliau kritikavo KD bloko vykdomą užsienio politiką, agituodami už orientaciją į Vokietiją ir Rusiją. A. Smetona 1925 m. gegužės 15 d. „*Lietuvyje*“ parašė apie Anglijos planus grąžinti Vokietijai Sileziją ir

⁵⁹² Vilkelis G. *Lietuvos ir Lenkijos santykiai Tautų Sąjungoje*, p. 128.

⁵⁹³ Tautų Sąjungos svečių atsilankymas Kaune // *Lietuva*, 1925 03 02, Nr. 49, p. 1.

⁵⁹⁴ Aukštų T. Sąjungos svečių viešėjimas Kaune // *Lietuva*, 1925 03 03, Nr. 50, p. 1.

⁵⁹⁵ Lietuvos delegacija Tautų Sąjungos Tarybos sesijoje // *Lietuvos žinios*, 1925 03 10, Nr. 55, p. 1.

⁵⁹⁶ Seimo komisijose // *Lietuvos žinios*, 1925 02 11, Nr. 34, p. 3.

Dancigo koridorių, kaip kompensaciją Lenkijai atiduodant Lietuvą⁵⁹⁷. Jis kaltino valdančiąsias partijas valstybinio mąstymo stoka ir vadovavimusi vien partiniais motyvais. Gegužės 31 d. panaši informacija pateikta „*Lietuvos žiniose*“: slapyvardžiu V. I. Karas pasivadinęs P. Dailidė parašė, kad Šveicarijos spaudoje pasirodė gandai, jog Lenkija už Dancigo koridorių nori gauti Lietuvą⁵⁹⁸. Straipsnyje teigiama, kad Lietuva, nenorėdama taikytis su Lenkija, kol jai nebus gražintas Vilnius, nuteikė prieš save Prancūziją ir Angliją.

V. Petručiui organizuojant derybas su Lenkija, dauguma Vyriausybės narių netikėjo galimybe susitaikyti su Lenkija, kadangi ji net negalvojo gražinti Lietuvai Vilniaus. 1925 m. birželio 12 d. Ministrų kabineto posėdyje, įvykusiame Prezidentūroje, dalyvaujant Prezidentui A. Stulginskiui buvo svarstyta rezoliucija Vilniaus klausimu, kurioje numatyta Vokietijos ir SSRS pagalba susigrąžinti Vilnių⁵⁹⁹. Istorikai A. Kasparavičius ir V. Žalys, naudodami kitą Užsienio reikalų ministerijos fondo dokumentą, teigia, kad 1925 m. gruodžio pradžioje L. Bistro Vyriausybė galutinai apsisprendė dėl tarptautinės orientacijos pakeitimo ir priėmė politinės – diplomatinės veiklos projektą „Bendri bruožai nusistatymui dėl Vilniaus klausimo rišimo“⁶⁰⁰, tačiau šiame dokumente nėra nurodyta tiksli data, parašyti tik 1925 metai. Šio dokumento įžangoje minima priimta „rezoliucija Lietuvos saugumo klausimu“⁶⁰¹, be to, šio projekto tekstas analogiškas birželio 12 d. rezoliucijai, todėl galima teigti, kad ši data ir yra Lietuvos geopolitikos kurso pakeitimo pradžia. Šio projekto priede „Miškų plukdymas Nemunu“ nurodoma, kad derybose su Lenkija Vyriausybė neišeis iš Klaipėdos konvencijos ribų ir nedarys Lenkijai politinių nuolaidų, kurios kliudytų tikslų „nustatytų rezoliucijose dėl Lietuvos saugumo ir dėl Vilniaus atgavimo“ įgyvendinimui⁶⁰². Tai rodo, kad buvo dvi rezoliucijos, kurias priėmė Ministrų kabinetas dar iki derybų su Lenkija Kopenhagoje.

Latvijos laikraščiai taip pat atkreipė dėmesį į diskusiją Lietuvos spaudoje tarptautinės orientacijos klausimais. 1925 m. birželio 13 d. „*Jaunakas žinas*“

⁵⁹⁷ A. Sm. [A. Smetona]. Derybų ruošia? // *Lietuvis*, 1925 05 15, Nr. 19, p. 1.

⁵⁹⁸ V. I. Karas [P. Dailidė]. Orientacijos klausimas // *Lietuvos žinios*, 1925 05 31, Nr. 120, p. 1.

⁵⁹⁹ Rezoliucija, svarstyta Ministrų kabineto posėdyje pas Respublikos Prezidentą, 1925 06 12 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 598, l. 2–7.

⁶⁰⁰ Kasparavičius A. *Didysis X Lietuvos užsienio politikoje*, p. 57; Žalys V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, t. 1. Vilnius, 2007, p.

⁶⁰¹ Projektas. Bendro bruožai nusistatymui dėl Vilniaus klausimo rišimo (svarstytas pas Prezidentą A. Stulginskį 1925 m.) // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 711, p. 257.

⁶⁰² Priedas „Miškų plukdymas Nemunu“ // ten pat, p. 261.

apibūdino Lietuvos partijų orientaciją⁶⁰³. Laikraštis teigė, kad tautininkai yra „fanatiški rusofilai ir vokietofilai“, o KD partijos neturi tvirtos nuomonės – iki konferencijos Rygoje jos pritarė Latvijos, Lietuvos ir Estijos sąjungai, taip pat matėsi simpatijos Skandinavijai ir Anglijai, tačiau po karo atstovų pasitarimo Rygoje, krikščionių demokratų dėmesys Baltijos sąjungai sumažėjo. Latviai atkreipė dėmesį, kad buvęs užsienio reikalų ministras J. Purickis paskelbė seriją straipsnių, kuriuose patarė dėl Vilniaus vadavimo tartis su vokiečiais, rusais, ukrainiečiais ir baltarusiais. Jų nuomone, liaudininkai ir socialdemokratai neskyrė daug dėmesio orientacijos klausimui, tačiau iš socialdemokratų viešų pasisakymų matėsi, kad jiems svetima orientacija į Vokietiją ir SSRS.

1925 m. rugsėjo 25 d. V. Petrulio Ministrų kabinetas dėl visuomenės pasipiktinimo derybomis su Lenkija Kopenhagoje buvo priverstas atsistatydinti. Rugsėjo 29 d. Seimo 196-ajame posėdyje L. Bistras Seime paskelbė naujojo Ministrų kabineto deklaraciją, kurioje dar kartą pabrėžė, kad, kol nebus „atstatyta“ Suvalkų sutartis, tol tarp Lietuvos ir Lenkijos nebus užmegzti nei diplomatiniai, nei konsuliniai santykiai⁶⁰⁴. Žadėjo ypatingą dėmesį skirti artimesniam bendravimui su Baltijos valstybėmis, sustiprinti konsulatų darbą, Užsienio reikalų ministerijoje paruošti diplomatinės tarnybos statutą.

Po Ministro Pirmininko pranešimo vykusiose diskusijose M. Sleževičius kaltino, kad Užsienio reikalų ministeriją valdo ne ministras, bet kažkokia grupė žmonių, turinti savo interesų, todėl nėra aiškios užsienio politikos linijos, kritikavo, kad naujasis Ministrų kabinetas stengsis nustatyti gerus santykius su Vatikanu, nes užsienio reikalų ministras kun. Mečislovas Reinys ištikimas Vatikanui žmogus. Jo manymu, valdant naujam Ministrų kabinetui užsienio politika atsidurs dar sunkesnėje padėtyje. LVLS lyderis reikalavo pasakyti, į kokias valstybes žada orientuotis Vyriausybė, o jeigu to nežino, tuomet ji turi pasitraukti. Jis konstatavo, kad Vyriausybė neturi jokios nuomonės nei Vilniaus klausimu, nei derybų su Lenkija ar santykių su kitomis valstybėmis klausimais ir LVLS frakcijos vardu išreiškė nepasitikėjimą naujuoju Ministrų kabinetu.

LSDP atstovas S. Kairys pasisakė už derybas su Lenkija. LSDP nuomone, Vyriausybės politika Vilniaus klausimu subankrutavo ir atvedė valstybę į padėtį be

---

⁶⁰³ Vygandas [J. Purickis]. Latvių nuomonė dėl mūsų politinės orientacijos // *Lietuva*, 1925 06 19, Nr. 134, p. 1.

⁶⁰⁴ 1925 09 29 VIII sesijos 196 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

išeities, todėl reikia ieškoti naujo kelio. S. Kairys abejojo, kad dabartinė Seimo dauguma išdrįs atvirai pasisakyti tuo klausimu ir LSDP vardu išreiškė nepasitikėjimą naująja Vyriausybe⁶⁰⁵.

Vienintelis Santaros partijos atstovas Seime, priklausęs LVLS frakcijai, R. Skipitis taip pat pareiškė nepasitikėjimą KD Vyriausybe. Jis konstatavo, kad Lietuvos užsienio politika yra karo padėtyje, nes reikia ne tik atgauti okupuotas žemes, bet ir saugoti nepriklausomybę. Jis kritikavo, kad buvęs Ministrų kabinetas neturėjo jokio plano bei drąsos užsienio politikoje: nutaręs vesti derybas su Lenkija, jis pabūgsta didesnio sujudimo ar kritikos šalyje ir net nedrįsta pasakyti, ar jos bus tęsiamos. Jis aiškino, kad Užsienio reikalų ministerijoje labiausiai trūksta patyrusių darbuotojų, todėl, kad ant jų pečių suverčiama visa atsakomybė, kaltino, kad Lietuva atsidūrė izoliacijoje, nesitikėjo, kad ir naujasis Ministrų kabinetas užmegs ar sustiprins santykius su kaimyninėmis valstybėmis. Jo nuomone, Užsienio reikalų ministerijai turi vadovauti drąsus, nepriklausomas žmogus ir abejojo, ar M. Reinys bus savarankiškas.

Spalio 2 d. Seime buvo tęsiamos diskusijos dėl Ministrų kabineto deklaracijos. LKDP atstovas kun. J. Steponavičius kalbėjo, kad žiūrint į politinę konsteliaciją užsienyje, matosi, kad veikia 2 magnetiniai centrai: vienas – Didžioji Britanija, prieš kurią turi nusilenkti ir Prancūzija, ir Vokietija, ir Suomija, ir kitos Baltijos valstybės; antras magnetinis centras – Rusija. Jo manymu, nereikia pamiršti ir JAV, todėl reikia tomis galimybėmis Lietuvos užsienio politikams pasinaudoti, bet kartu laikytis savarankiškos tautiškos valstybės linijos⁶⁰⁶. LVLS atstovas K. Grinius kritikavo krikščionis demokratų, kad negina valstybės garbės, nes Vatikanas atsiuntė raštą, kad Lietuva gali atšaukti savo atstovą, o Vatikano diplomatas Luigi Faidutti Kaune tebedirba; aiškino, kad galima buvo apsieiti be Kopenhagos derybų, tačiau Vyriausybė nusileido ir nusiuntė delegaciją derėtis; abejojo, ar M. Reinys galės vykdyti savarankišką politiką. Balsavimui buvo pasiūlytos 2 rezolucijos: M. Sleževičiaus, reiškianti nepasitikėjimą, ir Vincento Mieleškos – pasitikėjimą, 40 Seimo narių išreiškė pasitikėjimą Vyriausybei, 28 – balsavo prieš⁶⁰⁷.

Savo dienoraštyje J. Šaulys, rašė, kad „smarkiai, o iš dalies ir gana teisingai buvo kritikuojama užsienio politika, nors visoje kalboje stigo [...] pozityviųjų

⁶⁰⁵ 1925 09 29 VIII sesijos 196 posėdis // II SS, Kaunas, 1923–1926.

⁶⁰⁶ 1925 10 02 VIII sesijos 197 posėdis // ten pat.

⁶⁰⁷ Ten pat.

pageidavimų pareiškimo⁶⁰⁸. SSRS reikalų laikinasis patikėtinis Lietuvoje Sobolevskis 1925 m. spalio 14–16 d. diplomatiname dienoraštyje rašė, kad dėl Lietuvos užsienio politikos krypties pasirinkimo skilo LŪS: vienas partijos lyderių ir Seimo Pirmininkas V. Petrusis pasisakė už susitarimą su Lenkija, o S. Šilingas – už suartėjimą su Rusija⁶⁰⁹. Z. Butkus rašė, kad SSRS pavyko S. Šilingą patraukti į savo pusę, nes jis jau 1924 m. vasario 4 d. pareiškė Sovietų pasiuntiniui Kaune Ivanui Lorencui, kad Lietuva turi remtis Rusija ir Vokietija, o ne Latvija ir Estija, kurių ateitis nėra aiški⁶¹⁰.

Vykstant deryboms su Lenkija Lugane „Ryte“ pasirodė straipsnis „Daugiau santykių su Pabaltijo valstybėmis“, kuriame rašoma, kad pasikeitus Latvijos ir Estijos užsienio politikos vadovams gerėja Lietuvos santykiai su šiomis valstybėmis, siūloma daugiau dėmesio skirti santykiams su Švedija⁶¹¹.

1925 m. pabaigoje po Lokarno konferencijos išaugęs Vokietijos politinis vaidmuo ir jos revizionistinės tendencijos, Vakarų Europos valstybių nusišalinimas nuo Rytų Europos problemų sprendimo ir net jų diplomatų neoficialūs pasiūlymai paversti Lietuvą teritorinės kompensacijos Lenkijai objektu bei SSRS bei Lenkijos santykių atšilimas privertė Lietuvą ieškoti saugumo garantų. „Lietuvos žinios“ išspausdino P. Dailidės straipsnį „Lokarno ir Lietuva“, kuriame aiškinama, kad sustiprėjus Vokietijos pozicijoms, susilpnėjo Lenkijos tarptautinė padėtis, o tai gali atvesti prie Vilniaus klausimo peržiūrėjimo, tik Lietuva privalo nepraleisti momento⁶¹². Kitame straipsnyje P. Dailidė tikėjosi, kad socialdemokratams laimėjus rinkimus Latvijoje, pagerės Lietuvos ir Latvijos santykiai⁶¹³. Prognozės pasitvirtino – 1925 m. gruodžio 4 d. Rygoje prasidėjo Lietuvos ir Latvijos ekonominės derybos, kuriose Lietuvos delegacija pasiūlė pasirašyti laikinąją prekybos sutartį, remiantis didžiausio palankumo principu⁶¹⁴. Ši sutartis buvo pasirašyta. „Rytas“ taip pat skyrė dėmesio Lokarno sutarčiai – „Lokarno sutartį pasirašius“, „Lokarno konferencijos nutarimai“, „Rytų problema“⁶¹⁵.

⁶⁰⁸ Dr. Jurgio Šaulio dienoraščiai. I dalis // *LMABRS*, f. 290–280, l. 31.

⁶⁰⁹ Kasparavičius A. *Didysis X Lietuvos užsienio politikoje*, p. 54.

⁶¹⁰ Butkus Z. Vokietijos ir Sovietų politikos poveikis Baltijos sąjungos kūrimui 1919–1940 metais, p. 31.

⁶¹¹ Jt. Daugiau santykių su Pabaltijo valstybėmis // *Rytas*, 1925 10 15, Nr. 227, p. 1–2.

⁶¹² Ded. [P. Dailidė] Lokarno ir Lietuva // *Lietuvos žinios*, 1925 11 10, Nr. 253, p. 1.

⁶¹³ Ded. [P. Dailidė] Mes ir latviai // *Lietuvos žinios*, 1925 11 17, Nr. 259, p. 1.

⁶¹⁴ Lietuvos Latvijos ekonominės derybos // *Lietuvos žinios*, 1925 12 10, Nr. 278, p. 1.

⁶¹⁵ Lokarno sutartį pasirašius // *Rytas*, 1925 10 20, Nr. 231, p. 1; D. M. Lokarno konferencijos nutarimai // *Rytas*, 1925 10 24, Nr. 235, p. 1–2; X. Rytų problema // *Rytas*, 1925 10 25, Nr. 236, p. 1.

Iš karto po Lugano derybų žlugimo, Lietuvos Vyriausybė atkreipė dėmesį į SSRS – 1925 m. lapkričio 14 d. į Maskvą nuvyko Lietuvos prekybos delegacija, kurios prezidiumą sudarė Prekybos rūmų pirmininkas Jonas Dobkevičius, Seimo Ekonominės komisijos pirmininkas kun. J. Steponavičius, Klaipėdos uosto valdybos pirmininkas T. Naruševičius ir Lietuvos banko direktorius Juozas Paknys⁶¹⁶. Likus dienai iki išvažiavimo į Maskvą, Seimo Pirmininkas V. Petrulis kreipėsi į LVLS ir LSDP frakcijas, kad paskirtų savo atstovus į delegacijos sudėtį, bet frakcijos nespėjo to padaryti⁶¹⁷. Delegaciją sudarė 20 žmonių. Ji turėjo sudaryti tvirtesnius prekybinius ryšius su Rusija, padidinti tranzitą per Lietuvą tiek geležinkeliais, tiek per Klaipėdos uostą, sureguliuoti kredito ir susisiekimo klausimus. Tikrasis jos tikslas buvo užmegzti tvirtesnius santykius su Rusija⁶¹⁸. Gruodžio 2 d. delegacija grįžo į Lietuvą. Delegacijos pirmininkas J. Dobkevičius interviu pareiškė, kad delegacija važiavo daugiau informacijos tikslais, o konkrečių rezultatų pasiekti nepavyko, nes SSRS vyriausybė jau buvo patvirtinusi biudžetą, kurioje nenumatyta prekyba su Lietuva, kadangi nėra sutarties⁶¹⁹. Seimo narys J. Steponavičius interviu „Ryto“ korespondentui paminėjo, kad Lietuvos delegacija buvo labai nuoširdžiai priimta, gyrė SSRS ekonominę pažangą, taip pat prasarė, kad su S. Aralovu kalbėjęs dėl kultūros vertybių gražinimo. Tuo klausimu reikės siųsti papildomą komisiją, kad ištirtų reikalą vietoje⁶²⁰.

1925 m. gruodžio 17 d. Seime svarstant Užsienio reikalų ministerijos biudžetą 1926 metams LVLS lyderis M. Sleževičius kritikavo, kad pasiuntinybės nesuteikia informacijos apie pasaulinius įvykius. LVLS manė, kad Užsienio reikalų ministerija tinkamai nepasinaudojo situacija po Klaipėdos sukilimo, ministras nenuvyko į Paryžių ir nepasirašė sutarties su Prancūzija, todėl vėliau Lietuvai teko pasirašyti nepalankią Klaipėdos konvenciją. Jo nuomone, Užsienio reikalų ministerija neturi jokio užsienio politikos plano ir iniciatyvos, todėl Lietuva pralaimi visose derybose⁶²¹.

Žydų atstovas J. Robinzonas priekaištavo, kad tautinių mažumų atstovai

⁶¹⁶ Lietuvos prekybos delegacija Maskvoj // *Lietuvos žinios*, 1925 11 18, Nr. 260, p. 2.

⁶¹⁷ Dėl ekskursijos į Maskvą // *Lietuvos žinios*, 1925 11 14, Nr. 257, p. 1.

⁶¹⁸ M.R. Lietuvos santykiai su SSSR // *Lietuvos žinios*, 1925 11 10, Nr. 253, p. 2.

⁶¹⁹ J. K. Ką davė Lietuvos ekonominės delegacijos kelionė Rusijon // *Lietuvos žinios*, 1925 12 05, Nr. 275, p. 1.

⁶²⁰ A. G. Pasikalbėjimas su Lietuvos ekonominės delegacijos nariu Rusijon ir Seimo atst. dr. Steponavičium // *Rytas*, 1925 12 03, Nr. 269, p. 1.

⁶²¹ 1925 12 17 VIII sesijos 222 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

neįleidžiami į Užsienio reikalų komisiją, o tai prieštarauja Konstitucijai. Jis teigė, kad tautinių mažumų atstovai yra labiausiai išsilavinę, net 8 nariai iš 13 turi aukštojo mokslo diplomą, o yra mažiau vertinami už LDF atstovus; aiškino, jog užsienio šalių parlamentuose partijų kova neperkeliamą į užsienio politikos sritį, nėra Europoje parlamento, išskyrus Italiją, kad kova tarp pozicijos ir opozicijos būtų tokia aštri kaip Lietuvoje. J. Robinzonas gyrė Lenkijos užsienio reikalų ministrą A. Skrzyński, kuris sudarė delegaciją, į kurią įtraukė 3 Seimo narius, ir nuvyko į Tautų Sąjungos Tarybos posėdį, taip pademonstruodamas visų Lenkijos partijų vienybę užsienio politikos klausimais. Pagrindiniai užsienio politikos uždaviniai, jo nuomone, yra nepriklausomybės išlaikymas ir sienų pataisymas, nors pastarąjį jis pavadino pavojingu mažai valstybei. Trečias uždavinys – sudaryti gyventojams palankias egzistencijos sąlygas, ketvirtas – taikos palaikymas Rytų Europoje. Žydų atstovas aiškino, kad nereikia pulti į kraštutinumus, kai prieš metus buvo pareikšta, kad su SSRS nereikia ekonominių derybų, o paskui staiga išvažiuoja ekonominė delegacija į Maskvą. Jo nuomone, Klaipėdos klausimas taip pat turi priklausyti Užsienio reikalų ministerijos kompetencijai, nes Vokietija, pasirašiusi Lokarno paktą, pradėjo griauti Versalio sutartį, todėl Lietuva negalės išspręsti Klaipėdos krašto klausimo be Vokietijos sutikimo. Jis teigė, kad turbūt nėra nė vieno Klaipėdos konvencijos straipsnio, kuris nebūtų sulaužytas, todėl lietuviai pralaimėjo rinkimus į seimelį; kalbėjo, kad klaida kelti Vilniaus klausimą, žinant iš anksto, kad bus neigiamas atsakymas; kritikavo, kad Vyriausybė nedarė nieko, kad patrauktų į savo pusę Vilniaus krašto gyventojus. LKDP lyderis A. Šmulktys aiškino, kad Klaipėdos konvenciją laužo ne Lietuvos valdžios atstovai, o klaipėdiečiai; priešingai J. Robinzonui manė, kad reikia kelti Vilniaus klausimą Tautų Sąjungos posėdžiuose.

Gruodžio 23 d. į Kauną, grįždamas iš Vakarų Europos, atvyko SSRS užsienio reikalų komisaras Georgijus Čičerinas⁶²². G. Čičerinas padarė vizitą užsienio reikalų ministrui M. Reiniui, Ministrui Pirmininkui L. Bistrui, Seimo Pirmininko pavaduotojui Justinui Staugaičiui. Lietuvos Prezidentas jam surengė iškilmingą priėmimą, kuriame dalyvavo ir Seimo frakcijų lyderiai – LKDP – A. Šmulktys, LVLS – M. Sleževičius, LSDP – S. Kairys. Pietų Ministrų kabinete metu užsienio reikalų ministras M. Reinys Lietuvos Vyriausybės vardu pareiškė norą užmegzti artimesnius ryšius su SSRS ir apsilankyti Maskvoje, pratęsiant Kaune prasidėjusias

---

⁶²² Čičerinas Kaune // *Lietuvos žinios*, 1925 12 29, Nr. 291, p. 1.

derybas. G. Čičerinas išreiškė norą „tiksliau nustatyti [...] santykių turinį“ ir pakvietė Vyriausybės atstovus apsilankyti Maskvoje⁶²³. „Lietuvos žinios“ buvo rašyta, kad iniciatyva visada buvo iš SSRS pusės, nes KD valdančiojo bloko taktika buvo „geriau lenkų pragaras, negu sovietų rojus“, ir patarta, kad atėjo laikas pradėti su SSRS normalius gerų kaimynų santykius⁶²⁴. Tai rodo, kad ir LVLS pakeitė savo nuomonę užsienio politikos klausimu.

1926 m. vasario mėnesį LKDP konferencija priėmė nutarimą, kuriuo pritariama Vyriausybės pozicijai neužmegzti jokių santykių su Lenkija, kol ji negražins okupuotų sričių⁶²⁵.

Lietuvai pradėjus derybas su SSRS, Berlyne leidžiamas laikraštis paskelbė, kad Lietuva veda slaptas derybas su SSRS, kurios tikslas – slapta sutartis, kuria SSRS pasižada Lietuvai gražinti Vilnių ir garantuoja Klaipėdos kraštą⁶²⁶. 1926 m. balandžio 22 d. M. Reinys davė interviu „Rytui“ patvirtindamas, kad vedamos derybos su SSRS dėl politinės sutarties, tačiau paneigė gandus, kad sutartis bus nukreipta prieš Baltijos sąjungą ir Tautų Sąjungą⁶²⁷.

II Seimo laikotarpiu Lietuvos politikams aktyviai svarstant tarptautinės orientacijos klausimus, Lietuvoje lankėsi didžiųjų valstybių parlamentų atstovai. Be jau minėtos Anglijos parlamento delegacijos, 1925 m. spalio 24 d. Lietuvos Seime lankėsi Belgijos parlamento Užsienio reikalų komisijos narys ir Žurnalistų sąjungos pirmininkas Pierardas⁶²⁸. Lankydamas Baltijos valstybes, 1926 m. balandžio 8 d. į Kauną atvyko Prancūzijos senato Užsienio reikalų komisijos vicepirmininkas senatorius Reynaldas⁶²⁹.

Lietuvos Seimo nariai taip pat lankėsi įvairiose tarptautinėse konferencijose. 1923 m. liepos 15 d. LVLS frakcijos prezidiumo posėdyje nutarta pasiūsti 3 atstovus į Tarpparlamentinės sąjungos suvažiavimą, kuris įvyks liepos 17 d. Kopenhagoje. LVLS kandidatu numatytas M. Sleževičius⁶³⁰. 1924 m. balandžio 4–6 d. Seimo sekretorius P. V. Raulinaitis dalyvavo parlamentinės Tarptautinės Tarybos

⁶²³ Lietuvos SSSR santykiams besiplečiant // *Lietuvos žinios*, 1925 12 30, Nr. 292, p. 2.

⁶²⁴ B g p. Mūsiškių politika ir SSSR // *Lietuvos žinios*, 1925 12 31, Nr. 293, p. 1.

⁶²⁵ Krikščionių demokratų konferencija // *Rytas*, 1926 02 13, Nr. 36, p. 5.

⁶²⁶ V. Triukšmas sukeltas dėl SSSR derybų su Lietuva // *Lietuva*, 1926 04 19, Nr. 86, p. 1.

⁶²⁷ Dėl Lietuvos derybų su SSSR // *Rytas*, 1926 04 22, Nr. 89, p. 1.

⁶²⁸ Kaune // *Rytas*, 1925 10 27, Nr. 237, p. 3.

⁶²⁹ Ed. Jt. [Eduardas Jatulis]. Senatorių Reynaldą sutinkant // *Rytas*, 1926 04 08, Nr. 77, p. 1.

⁶³⁰ II Seimo LVLS frakcijos prezidiumo posėdžio protokolas 1923 07 15 // *LMABRS*, f. 199–144, l. 24.

posėdžiuose⁶³¹.

1924 m. birželio pabaigoje Lietuvos Seimo vicepirmininkas K. Jokantas ir LKDP atstovas L. Bistras kartu su Latvijos ir Estijos parlamentarais lankėsi Didžiojoje Britanijoje Parlamento kvietimu. Delegacijos dalyvavo parlamento posėdyje, iškilminguose parlamento pirmininko, premjero J. R. Macdonaldo bei parlamento narių priėmimuose, parodose, operoje⁶³². Be oficialių priėmimų, buvo keletas pasitarimų dėl ekonominių santykių užmezgimo tarp Anglijos ir Baltijos valstybių. Lietuvos delegacijos nariai Užsienio reikalų komisijai pranešė, kad priėmimas buvo labai nuoširdus, o Anglijos parlamentarai, kurie anksčiau lankėsi Baltijos valstybėse, pasiūlė įkurti specialią komisiją santykiams su šiomis šalimis palaikyti⁶³³.

1925 m. gegužės 19 d. Ženevoje prasidėjo metinė Darbo konferencija, sušaukta Darbo biuro, veikiančio prie Tautų Sąjungos, iniciatyva. Užsienio reikalų ministerija norėjo, kad konferencijoje dalyvautų LSDP ir LDF atstovai, tačiau LSDP atsisakė, nes, jų nuomone, atstovus į konferenciją gali siųsti tik profesinės sąjungos. Tuo metu Lietuvoje nebuvo oficialiai registruotų darbininkų profsąjungų, o darbdavių organizacijos taip pat tik kūrėsi, todėl Lietuvai konferencijoje atstovavo D. Zaunius ir LDF pirmininkas, Seimo narys K. Ambrozaitis⁶³⁴.

1925 m. liepos pabaigoje – rugpjūčio pradžioje LKDP atstovė E. Gvildienė dalyvavo tarptautinėje žemės ūkio parodoje ir konferencijoje Belgijoje⁶³⁵. LSDP delegacija – Seimo nariai K. Bielinis, ir Liuda Purėnienė bei Vaclovas Bielskis 1925 m. rugpjūčio pabaigoje dalyvavo tarptautiniame socialistų kongrese Marselyje. Lietuvos atstovai dalyvavo specialioje Rytų komisijoje, kurioje iškėlė klausimą apie Lietuvos ir Lenkijos santykius ir Vilniaus bylą. Lietuvos delegaciją palaikė Lenkijos nepriklausomoji socialistinė darbininkų partija, debatuose susirėmusi su Lenkijos socialistų partija, prieštaravusia lietuviams⁶³⁶. Lietuvos socialdemokratų delegacija įteikė kongreso pirmininkui Friedrichui Adleriui rezoliuciją, kurioje prašoma daugiau dėmesio skirti Vilniaus klausimui ir Lietuvos bei Lenkijos santykiams⁶³⁷. Lietuvių

⁶³¹ 1924 04 01 III sesijos 82 posėdis // *II SS*, Kaunas 1923–1926.

⁶³² Seimo delegacijos atsilankymas Londone // *Lietuva*, 1924 07 08, Nr. 151, p. 2.

⁶³³ Seimo Užsienio reikalų komisijoje // *Lietuvos žinios*, 1924 07 27, Nr. 168, p. 5; Seimo revizitas Anglijos parlamentui // *Rytas*, 1924 06 22, Nr. 139, p. 3.

⁶³⁴ Eilinis Vyriausybės smurtas prieš darbininkus // *Socialdemokratas*, 1925 05 28, Nr. 22, p. 1.

⁶³⁵ Vyksta į Belgiją // *Rytas*, 1925 07 12, Nr. 149, p. 3.

⁶³⁶ Kas buvo nutarta Marselyje // *Lietuvos žinios*, 1925 09 10, Nr. 201, p. 1.

⁶³⁷ Lietuvos delegacija Marsaille socialistų kongrese // *Lietuva*, 1925 09 16, Nr. 206, p. 5.

pareiškimu labai susidomėjo vokiečių, britų, austrų, rusų ir čekoslovakų delegacijos.

1925 m. rugsėjo mėnesį LKDP frakcijos lyderis A. Šmulkštys dalyvavo Amerikos lietuvių Romos katalikų federacijos kongrese Filadelfijoje. Jame buvo kalbama, kaip sustiprinti katalikiškas partijas Lietuvoje ir JAV. A. Šmulkštys taip pat lankė lietuvių kolonijas, skaitydamas paskaitas apie Lietuvos užsienio politiką, žemės ūkį, pramonę, finansus⁶³⁸. Spalio 1–7 d. jis dalyvavo Vašingtone vykusioje tarpparlamentinėje konferencijoje, kurioje dalyvavo 371 parlamentaras iš 41 valstybės⁶³⁹. Konferencijoje buvo svarstomi Tarpparlamentinės Unijos, tarptautinės teisės, taikos ir nusiginklavimo, tautinių mažumų klausimai. Grįžęs į Lietuvą A. Šmulkštys davė interviu laikraščiams ir skaitė paskaitas LKDP Politiniame klube apie kelionės išpūdžius⁶⁴⁰.

II Seime buvo ratifikuota nemažai ekonominių sutarčių. Sutartis referavo Užsienio reikalų komisijos pirmininkas kun. A. Šmulkštys ir narys kun. J. Steponavičius⁶⁴¹. J. Steponavičius paaiškino, kad sutartis apsvarstė Užsienio reikalų ir Ekonominė komisijos ir pripažino jas ratifikuotinomis⁶⁴². Šios sutartys buvo ratifikuotos Seime be jokių diskusijų.

Taip pat buvo pasirašyta sutarčių dėl ekstradicijos. 1924 m. vasario 15 d. ratifikuota Lietuvos ir Latvijos konvencija dėl nusikaltėlių išdavimo ir teismo pagalbos, konsulinės konvencijos su Latvija ir Estija bei ekstradicijos sutartis su Estija⁶⁴³. Visos šios sutartys buvo pasirašytos buvusio užsienio reikalų ministro J. Purickio dar 1921 metais, tačiau nebuvo pateiktos Seimui ratifikuoti. 1924 m. liepos 31 d. ratifikuota ekstradicijos sutartis su JAV.

1923 m. gruodžio 4 d. Užsienio reikalų komisijos referentas S. Šilingas referavo „Lietuvos deklaraciją dėl tautinių ir tikybinių mažumų teisių Lietuvoje“. Teisių ir redakcijos komisija nutarė, kad deklaracija nereikalauja Seimo ratifikavimo⁶⁴⁴. Žydų frakcijos atstovas O. Finkelšteinas siekė, kad deklaraciją Seimas ratifikuotų, nes tuomet valstybė prisiimtų įsipareigojimus, tačiau balsuojant Seimo dauguma priėmė Teisių ir redakcijos komisijos pasiūlymą. A. Bliuminas rašė, kad atsisakymas

---

⁶³⁸ Kunigas Šmulkštys ir Amerikos lietuvius veda Kanason // *Lietuvos žinios*, 1925 09 08, Nr. 200, p. 3.

⁶³⁹ Tarp-parlamentinė konferencija Vašingtone // *Krivulė*, 1925, Nr. 16, p. 2–3.

⁶⁴⁰ St. Br. Kelionės išpūdžiai // *Rytas*, 1925 11 03, Nr. 248, p. 1–2.

⁶⁴¹ 1926 03 05 nepaprastosios sesijos 238 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

⁶⁴² 1926 03 24 nepaprastosios sesijos 244 posėdis // ten pat.

⁶⁴³ Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis, p. 106–111, 112–120, 121–129, 130–135, 163–167.

⁶⁴⁴ 1923 12 04 II sesijos 46 posėdis // *II SS*, Kaunas 1923–1926.

ratifikuoti šią deklaraciją sukėlė didžiulį Žydų frakcijos nepasitenkinimą. Dėl šio sprendimo Lietuvos Vyriausybė buvo priversta aiškintis Tautų Sąjungos Tarybai⁶⁴⁵. 1924 m. liepos 30 d. ratifikuota konvencija su Didžiąja Britanija, Prancūzija, Italija ir Japonija dėl Klaipėdos teritorijos

3 lentelė. II Seime ratifikuotos ekonominės sutartys

Eil. Nr.	Sutarties pavadinimas	Ratifikavimo data
1.	Lietuvos ir Čekoslovakijos prekybos sutartis ⁶⁴⁶	1923 m. spalio 26 d.
2.	Sutartis su Vokietija dėl plaukiojimo vidaus vandens keliais	1924 m. kovo 26 d.
3.	Sutartis su Vokietija dėl karo nuostolių ir Ob-Osto pinigų likvidavimo bei prekybos sutartis	1924 m. liepos 31 d.
4.	Prekybos sutartis su Norvegija	1924 m. liepos 31 d.
5.	Sutartis su JAV dėl Lietuvos skolos fondavimo bonais	1924 m. gruodžio 18 d.
6.	Sutartis su Vokietija dėl optacijos Klaipėdos krašte bei konvencija su Vokietija Versalio sutarties 371-ajam straipsniui įvykdyti ⁶⁴⁷	1925 m. vasario 20 d.
7.	Lietuvos ir Švedijos konvencija taikomajai komisijai steigti	1926 m. kovo 5 d.
8.	Konvencija su Latvija dėl plaukiojimo pasienio upėmis	1926 m. kovo 5 d.
9.	Prekybos sutartys su Anglija, pasirašytos 1922 m. gegužės 6 d. ir 1923 m. rugsėjo 29 d.	1926 m. kovo 24 d.
10.	Prekybos sutartis su JAV	1926 m. kovo 24 d.
11.	Prekybos sutartis su Šveicarija	1926 m. kovo 24 d.
12.	Prekybos sutartis su Danija	1926 m. kovo 24 d.
13.	Prekybos sutartis su Islandija	1926 m. kovo 24 d.
14.	Prekybos sutartis su Švedija	1926 m. kovo 24 d.
15.	Prekybos sutartis su Lichtenšteinu	1926 m. kovo 24 d.
16.	Prekybos sutartis su Olandija,	1926 m. kovo 24 d.
17.	Deklaracija dėl didžiausio palankumo taikymo Latvijai ekonominiuose santykiuose	1926 m. kovo 24 d.
18.	Berno tarptautinė konvencija keleiviams, bagažui ir kroviniams transportuoti ⁶⁴⁸ .	1926 m. kovo 24 d.

1923–1925 metų laikotarpiu Seimo frakcijos aktyviai svarstė Lietuvos tarptautinės orientacijos pakeitimo klausimus, tačiau Seimo plenumuose apie užsienio politiką buvo kalbama dažniausiai svarstant Ministrų kabineto deklaracijas ar biudžetą. KD bloko lyderiai dažniausiai deklaruodavo buvusių vyriausybių užsienio politikos tęstinumą ir užimdavo gynybinę poziciją, kai sulaukdavo opozicijos kritikos. Be to, galbūt dėl nesutarimų su opozicija, KD vengdavo užsienio politikos klausimus svarstyti ne tik Seime, bet ir Užsienio komisijos posėdžiuose, svarbi

⁶⁴⁵ Bliuminas A. *Žydų frakcija Lietuvos seimuose*, p. 41.

⁶⁴⁶ 1923 10 26 II sesijos 35 posėdis // *II SS*, Kaunas 1923–1926.

⁶⁴⁷ Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis, p. 198–199, 200–220, 233–241, 242–244, 252–259, 260–295, 308–315, 324–332, 333–335, 363–368, 369–376.

⁶⁴⁸ Ten pat, p. 221–226, 233–241, 245–251, 301–307, 413, 414–418.

informacija buvo slepiama nuo kitų frakcijų arba pranešama pavėluotai. Tokią taktiką lėmė ir subjektyvios priežastys, nes LKDP lyderiui M. Krupavičiui išėjus dirbti į Vyriausybę, LKDP frakcijai pradėjo vadovauti jaunosios kartos atstovas kun. A. Šmulkštys. Be to, KD blokas nebuvo vieningas tarptautinės orientacijos klausimu: vieni buvo už orientaciją į Angliją ir Baltijos valstybes, V. Petrulis siekė sureguliuoti santykius su Lenkija, o LŪS atstovas S. Šilingas bei buvęs užsienio reikalų ministras J. Purickis – už orientaciją į SSRS ir Vokietiją. Juos paveikė ne tik nesėkmės užsienio politikoje, bet ir aktyvi tautininkų lyderių agitacija bei SSRS diplomatų veikla, todėl tuoj po nesėkmingų derybų su Lenkija Lugane, krikščionys demokratai atsisuko į SSRS. LVLS daugiausia tik kritikavo krikščionių demokratų vykdomą vidaus ir užsienio politiką, bet nesiūlė konstruktyvių sprendimų. Tuo metu LSDP ne tik kritikavo KD bloko vykdomą užsienio politiką, bet ir pasisakė už santykių su Lenkija sureguliuojimą. Tautinių mažumų frakcijos dėl KD bloko nepasitikėjimo ir neigiamos nuostatos negalėjo dalyvauti Užsienio reikalų komisijos darbe.

3. 2. Klaipėdos krašto konvencijos ir integracijos vertinimai

Vienas svarbiausių klausimų, kuriuos turėjo spręsti II Seimas – Klaipėdos konvencijos klausimas. Ambasadorių konferencijos paskirtoji komisija, vadovaujama Jules Laroche 1923m. kovo 25 d. paruošė Klaipėdos konvencijos projektą, kurį kovo 29 d. įteikė Lietuvos delegacijai, vadovaujamai E. Galvanausko⁶⁴⁹. Delegacija informavo Vyriausybę apie J. Laroche komisijos projektą. 1923 m. balandžio 3 d. Ministrų kabineto posėdyje buvo nutarta, kad šis projektas Lietuvai nepriimtinas ir pavedė delegacijai pasiūlyti savo kontrprojektą, kurio pagrindu būtų paimti 1921 m. lapkričio 11 d. Steigiamojo Seimo nutarimas ir 1923 m. sausio 19 d. Mažosios Lietuvos Gelbėjimo komiteto skyrių seimo Šilutėje deklaracija⁶⁵⁰. Lietuvos delegacija paruošė projektą, tačiau Ambasadorių konferencijos komisija laikėsi savo projekto principų ir toliau atkakliai gynė Lenkijos interesus Klaipėdos krašte. Vyriausybės poziciją palaikė ir rinkimuose dalyvaujančios partijos – 1923 m. balandžio 10 d. LŪS centro valdyba „Lietuvoje“ išspausdino pareiškimą, nukreiptą prieš konvencijos projekto priimtinumą⁶⁵¹.

⁶⁴⁹ Čepėnas P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 2, p. 784.

⁶⁵⁰ I Klaipėdos krašto konstitucijos projektas // *LCVA*, f. 923, ap. 1 b.295, l. 70.

⁶⁵¹ Pareiškimas // *Lietuva*, 1923 04 10, Nr. 78, p. 3.

Užsienio reikalų komisija ne kartą svarstė konvencijos projektą ir savo pasiūlymus perdavė Vyriausybei. Komisijos požiūrį į projektą atskleidžia LŪS atstovo Seime, Užsienio reikalų komisijos pirmininko S. Šilingo pranešimas, skaitytas 1923 m. liepos 5 d. *Lietuvos draugijos Tautų Sąjungai remti* viešame susirinkime⁶⁵². S. Šilingas išreiškė nuomonę, kad užsienio politika turi būti daroma „ne kelių kabinetų tylumoje, bet visos tautos jėgomis“. Jis pasisakė už visuomenės dalyvavimą užsienio politikoje. Jo nuomone, Vyriausybė privalo neslėpti pavojų ir informuoti visuomenę, kad ji žinotų, kas gresia valstybei ir kaip tą pavojų pašalinti. S. Šilingas kaltino Lenkiją, kad ji per Antantę siekia išplėsti savo agresiją į Rytprūsius, todėl Antantė ir bauginimais, ir gražiuoju spaudžia Lietuvą priimti Klaipėdos konvenciją.

S. Šilingas teigė, kad Seimo Užsienio reikalų komisija ilgai nagrinėjo projektą ir padarė išvadą, kad pagrindinės juridinės sąvokos projekte naudojamos neaiškiai ir net dviprasmiškai. Komisija susidarė nuomonę, kad tai nebuvo atsitiktinumas ar redakcinės klaidos. Ji matė, kad projekte sąmoningai buvo siekiama išplėsti svetimšalių ir Klaipėdos krašto įstaigų teises ignoruojant Lietuvos Vyriausybės teises. Užsienio reikalų komisija surašė pastabas, kurias įteikė Lietuvos delegacijai⁶⁵³. S. Šilingas kaltino Vyriausybę ir delegaciją nerūpestingumu redaguojant konvencijos projektą, nes netiksliai suredaguotas straipsnis gali būti įvairiai aiškinamas. Jis pažymėjo, kad Klaipėdos kraštas bandomas priešpriešinti Lietuvai kaip lygi suvereni valstybė: vartojami posakiai „*Klaipėdos krašto konstitucija*“, „*Klaipėdos krašto vyriausybė*“. Be to, išplečiamos piliečių laisvės visiems Klaipėdos gyventojams. Komisija nuogaštavo, kad užsieniečiai Klaipėdos krašte galės nevaržomai kurti organizacijas, nes Lietuvos Vyriausybei nebuvo numatyta teisė normuoti užsieniečių įvažiavimą. S. Šilingas nurodė, kad kai kurie straipsniai prieštarauja vienas kitam, vienu straipsniu suteikiamas Lietuvai suverenitetas Klaipėdos krašte, kitu – siaurinamas. Antantės reikalavimą pripažinti teisę užsieniečiams įsigyti žemės Klaipėdos krašte Lietuva vertino kaip užslėptą Lenkijos įtakos plėtimą. Taip galvoti vertė kitas konvencijos straipsnis, kuriuo šalia Lietuvos ir Klaipėdos krašto atstovų į Klaipėdos uosto komisiją buvo įtrauktas Lenkijos atstovas, o Lenkija jau spėjo pareikalauti, kad lenkų kalba Klaipėdos krašte turėtų lygias teises su lietuvių ir

⁶⁵² Klaipėdos klausimo padėtis // *Lietuva*, 1923 07 07, Nr. 149, p. 1.

⁶⁵³ Klaipėdos klausimo padėtis (tęsinys) // *Lietuva*, 1923 07 08, Nr. 150, p. 1.

vokiečių kalbomis. S. Šilingas pareiškė, kad Lietuva negali sutikti, kad būtų siauriamos jos suverenios teisės ir negali leisti, kad Klaipėda taptų Lenkijos politikos objektas, todėl tokių konvencijų nepasirašys⁶⁵⁴. Nemuno internacionalizavimo ir laisvo tranzito klausimus siūlė išskirti į atskirą konvenciją.

1923 m. liepos 9 d. II Seimo LVLS frakcijos posėdyje Užsienio reikalų komisijos narys Z. Toliušis padarė pranešimą apie Klaipėdos statuto projektą⁶⁵⁵. Liaudininkai nesutiko, kad uosto taryboje būtų Lenkijos atstovas, prieštaravo, kad uoste 99-eriems metams lenkams būtų išnuomotas sklypas. Jie manė, kad lenkus galima įsileisti tik tuomet, jei bus nustatyti normalūs santykiai su Lenkija. Liaudininkai aktyviai vykdė agitaciją Klaipėdos krašte, siuntė savo atstovus dalyvauti LVLS artimų organizacijų susirinkimuose.

Beveik visą liepos mėnesį Lietuvos delegacija derėjosi su J. Laroche komisija, įrodinėdama, kad Klaipėdos projektas jai nepriimtinas, bet Ambasadorių konferencija nusprendė priimti J. Laroche komisijos projektą ir duoti Lietuvai mėnesį laiko atsakyti, ar ji sutinka priimti šį projektą be pakeitimų. Liepos 8 d. visoje Lietuvoje vyko protesto mitingai prieš Lietuvai nepriimtina Klaipėdos statutą⁶⁵⁶.

Seimo vicepirmininkas kan. Justinas Staugaitis 1923 m. rugsėjo 18 d. Seimo posėdyje informavo apie Ambasadorių konferencijos 1923 m. rugpjūčio 9 d. sprendimą, kuris susiaurino Lietuvos suverenias teises Klaipėdos krašte bei sudarė sąlygas svetimai valstybei kištis į Lietuvos vidaus reikalus. Justinas Staugaitis šį sprendimą pavadino nepriimtinu Lietuvai ir neabejojo, kad Vyriausybė tinkamai sureaguos⁶⁵⁷. Užsienio reikalų komisija dviejuose posėdžiuose svarstė atsakymą Ambasadorių konferencijai⁶⁵⁸. Vienbalsiai buvo priimtas Vyriausybės paruoštas neigiamas atsakymas, kuriame aiškinama, kad Ambasadorių konferencijos pasiūlytas projektas prieštarauja 1923 m. vasario 16 d. nutarimui Klaipėdos suverenitetą perleisti Lietuvai. Lietuva pateikė savo projektą kaip paskutinę nuolaidą, jei Antantės valstybės su tuo nesutiktų, tektų konstatuoti, kad yra juridinis nesusipratimas tarp Lietuvos ir Antantės ir kreiptis į Tautų Sąjungos Tarptautinį nuolatinį teismą⁶⁵⁹.

1923 m. rugsėjo 23 d. A. Voldemaras straipsnyje „Nepriklausomybės

⁶⁵⁴ Klaipėdos klausimo padėtis (tęsinys) // *Lietuva*, 1923 07 08, Nr. 150, p. 1.

⁶⁵⁵ II Seimo LVLS frakcijos posėdžio protokolas 1923 07 09 // *LMABRS*, f. 199–115, l. 19–20.

⁶⁵⁶ Tautos nusistatymas Klaipėdos reikalu // *Trimitas*, 1923 07 12, Nr. 147, p. 1–4.

⁶⁵⁷ 1923 09 18 II sesijos 12 posėdis // *II SS*, Kaunas 1923–1926.

⁶⁵⁸ Seimas. Komisijose // *Lietuvos žinios*, 1923 09 23, Nr. 212, p. 2.

⁶⁵⁹ Lietuvos Vyriausybės atsakymas Ambasadorių Konferencijai dėl Klaipėdos statuto priėmimo // *Lietuvos žinios*, 1923 09 28, Nr. 216, p. 3.

naikinimas“ rašė, kad atsakymo dėl Klaipėdos konvencijos Ambasadorių konferencijai autoriai buvo E. Galvanauskas, M. Sleževičius ir T. Naruševičius, tačiau M. Sleževičius, paklaustas apie tai Užsienio reikalų komisijos posėdyje, atsakė, kad dar neturi nuomonės, nes tik dabar išgirdęs atsakymo turinį⁶⁶⁰. A. Voldemaras konstatavo, kad ruošiamas dar vienas Hymanso projektas ir Lietuva eina nuolaidų Lenkijai keliu, kritikavo Vyriausybę, kad ji nepasiūlė savo projekto, tik parašė kelias pastabas prie Ambasadorių konferencijos projekto. Kitame straipsnyje jis teigė, kad Seimo Užsienio reikalų komisija konstatavusi, kad E. Galvanauskas nusižengė jos duotoms instrukcijoms, tačiau nei komisija, nei Seimas nepadarė iš to jokių išvadų⁶⁶¹. Panašios mintys ir aktyvi agitacija prieš Vyriausybę ir Seimą buvo vedama Šaulių sąjungos laikraštyje „*Trimitas*“, kuriame buvo spausdinami Šaulių sąjungos centro valdybos pirmininko V. Krėvės-Mickevičiaus straipsniai, kuriuose jis Klaipėdos konvencijos projektą vadino „antruoju Hymanso projektu“, gąsdino pavojumi valstybei. (Vasario 16 d. straipsnis „Gelbėkim savo Tėvynę“⁶⁶².)

1923 m. rugsėjo 25 d. Ambasadorių konferencija nutarė perduoti Klaipėdos krašto bylą Tautų Sąjungai. 1923 m. gruodžio 6 d. Seimo Užsienio reikalų komisijos posėdyje pirmininkas S. Šilingas informavo apie gruodžio 5 d. Ministrų kabineto pasitarimą Klaipėdos klausimu, kuriam pirmininkavo Prezidentas A. Stulginskis. Jame buvo svarstomas Lietuvos Vyriausybės kontrprojektas Klaipėdos klausimu, rugsėjo 21 d. įteiktas Ambasadorių tarybai. Ministrų kabinetas nusprendė daugiau nenusileisti ir pasiūsti atitinkamą instrukciją Lietuvos delegacijai⁶⁶³. M. Sleževičius ir Z. Toliušis pareiškė, kad komisija gali išnagrinėti šį kontrprojektą, pareikšti savo nuomonę ir nusiūsti Lietuvos delegacijai dar iki Tautų Sąjungos Tarybos posėdžio. Komisijos pirmininkas S. Šilingas, nariai A. Šmulkštys ir V. Karoblis atsisakė dalyvauti balsavime dėl šio pasiūlymo.

Byla dėl Klaipėdos konvencijos Tautų Sąjungoje buvo pradėta svarstyti 1923 m. gruodžio 15d. Lietuvos delegacijos vadovas E. Galvanauskas paprašė sudaryti komisiją, kurios pirmininkas būtų JAV pilietis, o kiti 2 atstovai taip pat ne Antantės atstovai. Jis pasiūlė, kad komisija sudarytų naują projektą ir atsižvelgtų į Lietuvos pasiūlytą kontrprojektą bei memorandumus. Tautų Sąjunga priėmė E. Galvanausko

⁶⁶⁰ Pr. A. Voldemaras. Nepriklausomybės naikinimas // *Vairas*, 1923 09 23, Nr. 1, p. 20.

⁶⁶¹ Pr. A. Voldemaras. Metas nubusti. // *Vairas*, 1923 09 27, Nr. 2, p. 3.

⁶⁶² V. Krėvė-Mickevičius. Gelbėkim savo Tėvynę // *Trimitas*, 1924 02 14, Nr. 176, p. 1–3.

⁶⁶³ Ištrauka iš Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokolo 1923 12 06 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 422, l. 8.

pasiūlymą ir neatsižvelgė į Lenkijos užsienio reikalų ministro K. Skirmunto reikalavimus⁶⁶⁴.

1923 m. gruodžio 22 d. E. Galvanauskas padarė pranešimą Seimo Užsienio reikalų komisijoje apie Klaipėdos klausimo svarstymą Tautų Sąjungos Taryboje. Komisija, išklausiusi pranešimą, pagyrė delegacijos darbą⁶⁶⁵, tačiau oficialiai pateikiama informacija buvo ribojama, todėl susidarė palankios sąlygos skliti gandams ir dezinformacijai. Tuo sėkmingai naudojosi opozicijoje esanti Tautos pažangos partija, kaltindama Vyriausybę ir Seimą. Ribota informacija ir skleidžiami gandai sėjo nerimą visuomenėje – net valdančiosios Seimo frakcijos galvojo, kad Vyriausybė nepakankamai gina Lietuvos interesus Klaipėdos klausimu.

1924 m. vasario 12 d. LKDP, LŪS, LDF ir LVLS atstovai A. Šmulkštys, P. Jočys, V. Kasakaitis, Juozapas Dagilis, B. Žygelis, E. Gvildienė, M. Sleževičius, V. Karoblis, Jonas Diržys ir Liudas Laikūnas pasirašė interpeliaciją Ministrui Pirmininkui ir užsienio reikalų ministrui E. Galvanauskui dėl nepakankamai ginamų Lietuvos interesų Klaipėdos klausimu ir nuolaidžiavimų Tautų Sąjungos Tarybai, kurios 1923 m. gruodžio 10 d. sprendimu Klaipėdos krašto ir uosto klausimas buvo perduotas specialiai komisijai⁶⁶⁶. Jų nuomone, Užsienio reikalų ministerija neturėjo drąsos griežtai pasipriešinti Lenkijos interesams Klaipėdos uoste, o sutikusi be rezervų priimti 1923 m. vasario 16 d. notą, vėliau derybose dėl Klaipėdos prijungimo taip pat darė nuolaidų. Seimo narių žiniomis, komisija bandys spręsti Klaipėdos klausimą, siekdama patenkinti Lietuvą ir Lenkiją, nors Versalio sutartis nenumatė Lenkijos interesų Klaipėdos uoste.

1924 m. vasario 13 d. E. Galvanauskas atsakė į interpeliaciją, pareikšdamas, kad nuo 1919 m. keldama reikalavimus dėl Klaipėdos, Lietuvos Vyriausybė visada vadovavosi istoriniu, ekonominiu, geografiniu, tautiniu motyvais ir žmonių valia⁶⁶⁷. Lenkija Klaipėdoje turi ne ekonominių, bet politinių interesų, ir Lietuvos Vyriausybės uždavinys – demaskuoti Lenkijos imperialistinę politiką. Jis pripažino, kad nors kitos valstybės Klaipėdos klausimą jau laiko išspręstu, tačiau Ambasadorių konferencija vilkina šio klausimo juridinį išsprendimą. E. Galvanauskas pirmą kartą Seimui pateikė 1923 m. vasario 16 d. Ambasadorių konferencijos notą, nustatytas Klaipėdos

⁶⁶⁴ Čepėnas P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, p. 786–787.

⁶⁶⁵ Mūsų delegacijos pranešimas Seimo Užsienio reikalų komisijoje // *Rytas*, 1923 12 23, Nr. 8, p. 1.

⁶⁶⁶ 1924 02 12 III sesijos 64 posėdis // *II SS*, Kaunas 1923–1926.

⁶⁶⁷ 1924 02 13 III sesijos 65 posėdis // ten pat.

perdavimo Lietuvai sąlygas: 1) autonomija Klaipėdos kraštui, 2) laisvas tranzitas per šį kraštą, 3) reparacijų dalies perėmimas, 4) Antantės okupacijos išlaidų padengimas.

Į LŪS atstovo E. Draugelio repliką, kad nereikia tartis su Ambasadorių konferencija, E. Galvanauskas atsakė, kad tokį žingsnį galima žengti tik išbandžius visus kitus kelius, neišnaudoti siūlomų derybų, nors ir nėra vilties susitarti, būtų netikslinga, nes to pasekmė būtų diplomatinė santykių nutraukimas, politinio spaudimo Lietuvai stiprinimas, finansinis ir ekonominis Lietuvos boikotavimas. Dėl šių motyvų nutarta, kad taktiniais sumetimais Lietuva turi dalyvauti derybose, kad galėtų parodyti Lenkijos imperialistinius siekimus bei Ambasadorių konferencijos reikalavimus, kurie prieštarauja tarptautinės teisės aktams. Jo nuomone, tai galėtų sustiprinti Lietuvos tarptautinę padėtį.

E. Galvanauskas kritikavo Seimą dėl kišimosi į Vyriausybės vedamų derybų procedūrą ir diplomatinio darbo metodų kritikos, kaltino, kad Seimas „negali iškęsti neatidengdamas savo vyriausybės kortų, tuo tarpu kai priešininkas lošia uždengtomis kortomis“⁶⁶⁸. Jis teigė, kad Seimas, nesuprasdamas ir nežinodamas visų Vyriausybės pastangų, politinės ir diplomatinės kovos detalių, sunkiai pasiektą ir sudarytą sutartį svarstydamas pareiškia, kad Vyriausybė per daug nusileido. Jis stebėjosi, kad interpeliaciją pasirašė Užsienio komisijos nariai, kurie buvo pritarę Vyriausybės darbams sprendžiant Klaipėdos klausimą. E. Galvanauskas pareiškė, kad skleisti nepasitikėjimą ir tuo ardyti derybas gali tie, kurie nori pakenkti Lietuvai. Jis suformulavo Vyriausybės nuostatą: Klaipėdos uostą gali valdyti tik viena valstybė, jis turi priklausyti tik Lietuvai. Baigdamas pridūrė, kad visas diplomatinis darbas buvo dirbamas kontaktuojant su Užsienio reikalų komisija, todėl priekaištai užsienio reikalų ministrui neturi pagrindo.

LKDP atstovas A. Šmulškštys kritikavo Ambasadorių konferenciją ir Tautų Sąjungą, kad jos gina tik didžiųjų valstybių interesus, pareiškė, kad derybos dėl privilegijų Lenkijai Klaipėdos krašte jau yra Lietuvos Vyriausybės nuolaida ir, jeigu Vyriausybė nebus pakankamai aktyvi sprendžiant šį klausimą, KD blokas pasiliks „laisvas rankas“ Vyriausybės atžvilgiu. V. Karoblis pritarė A. Šmulkščiui, kad Vyriausybė ne visada turėjo drąsos išeiti iš jai daromų pinklių. M. Sleževičius paaiškino, kad didžiosios valstybės siekė sustiprinti Lenkiją ir norėjo mažas valstybes įtraukti į Lenkijos įtakos sferą ir taip sudaryti barjerą prieš SSRS. Suprasdamas, kad

---

⁶⁶⁸ 1924 02 13 III sesijos 65 posėdis // II SS, Kaunas 1923–1926.

diplomatiniėje ir politiniėje kovoje ne viskas gali būti skelbiama, jis manė, kad paslaptims taip pat turi būti ribos, o Vyriausybė turėtų paskelbti visuomenei svarbią informaciją, kad nesklisėtų įvairūs gandai⁶⁶⁹.

S. Šilingas pareiškė, kad 1923 m. vasario 16 d. Ambasadorių konferencijos sprendimas perduoti Klaipėdos kraštą Lietuvai su sąlygomis yra glaudžiai susijęs su jos kovo 15 d. sprendimu galutinai nustatyti Lenkijos rytinę sieną, paliekant jai Vilnių. Tik tada, kai kovo 13 d. Lietuvos Vyriausybė priėmė Ambasadorių konferencijos nutarimą dėl Klaipėdos, kovo 15 d. Vilnius buvo galutinai atiduotas Lenkijai. Jis aiškino, kad Vyriausybė turėjo atsisakyti Ambasadorių konferencijos 1923 m. vasario 16 d. sprendimo dėl Klaipėdos perdavimo, kai 1923 m. kovo 14 d. ji nusprendė Vilnių priskirti Lenkijai. Jo nuomone, Ministras Pirmininkas ir Užsienio reikalų ministerija padarė klaidą, neatsisakydami vykdyti vasario 16 d. nutarimo, o jei ir toliau nusileis, kils grėsmė Lietuvos nepriklausomybei. Jis abejojo, ar E. Galvanauskas sugebės išeiti iš susidariusios padėties ir išreikšti nepasitikėjimą juo. Daugiau kaip pusę metų buvęs Seimo Užsienio reikalų komisijos pirmininku, vasario 12 d. jis atsistatydino⁶⁷⁰. „Lietuvos žiniose“ konstatuota – „krikščionių bloko užsienio politikos nusistatymas skilo tarp Šilingo ir kitų“⁶⁷¹.

Žydų atstovas Levas Garfunkelis paaiškino, kad Žydų frakcija dėl Seimo daugumos politikos negalėjo dalyvauti Užsienio reikalų komisijos darbe, todėl negali spręsti, ar kaltas užsienio reikalų ministras. Jis pakartojo, kad Žydų frakcija nepritarė ir niekada nepritaris unijai su Lenkija, aiškino, kad Vyriausybės politika tautinių mažumų atžvilgiu kenkia vilniečiams, o dabar panaši politika vykdoma Klaipėdos krašte. Jis teigė, kad reikia kuo greičiau surengti rinkimus Klaipėdos krašte, kol dar nepatvirtintas Klaipėdos statusas, tačiau manė, kad Vyriausybės nuvertimas šiuo metu Lietuvai yra kenksmingas⁶⁷². LŪS atstovas E. Draugelis patarė užsienio reikalų ministrui „išvalyti“ ministeriją nuo išdavikų, nes visas slaptąsias žinias pirmiausia sužino Berlyne, Paryžiuje, Maskvoje ar Varšuvoje, o tik paskui jos pasiekia Seimą.

Diskusijos buvo tęsiamos ir vasario 15 d. Seimo posėdyje. LSDP atstovas K. Bielinis kritikavo Vyriausybę dėl diktatoriškos politikos Klaipėdos krašte,

⁶⁶⁹ 1924 02 13 III sesijos 65 posėdis // II SS, Kaunas 1923–1926.

⁶⁷⁰ Atsistatydino p. St. Šilingas // *Rytas*, 1924 02 12, Nr. 36, p. 1; Isterika // *Lietuvos žinios*, 1924 02 19, Nr. 41, p. 1.

⁶⁷¹ Ž. J. Krikščionys dem. kryžkelėje // *Lietuvos žinios*, 1924 02 22, Nr. 44, p. 1.

⁶⁷² 1924 02 13 III sesijos 65 posėdis // II SS, Kaunas 1923–1926.

aiškindamas, kad bloga vidaus politika glaudžiai susijusi su užsienio politika⁶⁷³. Piktinosi Užsienio reikalų ministerijos valdininkų aplaidumu, nes 1921 m. pasirašytos sutartys su Latvija tik dabar pateikiamos Seimui ratifikuoti. LSDP nuomone, Seimo dauguma nemoka vykdyti nei vidaus, nei užsienio politikos.

E. Galvanauskas aiškino, kad dėl Vilniaus ir Klaipėdos Vyriausybės ir Seimo nuomonė yra vienoda, gali tik skirtis taktika ir darbo metodai. Jis prašė, kad partijos nekovotų tarpusavyje dėl užsienio politikos ir nepamirštų, kad pagrindinis tikslas yra Vilniaus ir Klaipėdos atgavimas, todėl čia visos partijos turi būti vieningos, nes priešingu atveju partiniais nesutarimais gali pasinaudoti užsienio valstybės.

Po diskusijų Seimas priėmė LKDP, LŪS, LDF ir LVLS pasiūlytą rezoliuciją dėl politikos Klaipėdos klausimu. Joje atsizvelgiant į tai, kad:

- a) Ambasadorių Konferencijos 1923 m. vasario 16 d. nota Lietuvos Vyriausybei neatitinka 99-ojo Versalio sutarties paragrafo;
- b) Lenkija laiko užgrobusi dalį Lietuvos žemių su sostine Vilniumi, todėl Lietuva negali turėti su ja jokių santykių;
- c) Lietuvos Vyriausybė yra pasirašiusi Barselonos konferencijos nuostatus dėl tranzito, kuriuose nenumatoma jokių privilegijų nė vienai valstybei.

Seimas nutarė:

- 1) kad ekonominius ir kitokius santykius su Lenkija galima užmegzti tik atitaisius sulaužytą Suvalkų sutartį,
- 2) kad Klaipėdos uostas turi priklausyti Lietuvos Respublikai, kuri jį valdys per savo Vyriausybę,
- 3) kad Lietuvos Vyriausybė gali taikyti Barselonos konferencijos nuostatus tik tranzitui iš tų valstybių, su kuriomis yra normalūs santykiai⁶⁷⁴.

Rezoliuciją pasirašė valdančiųjų frakcijų atstovai: LKDP – A. Šmulškštys, LŪS – V. Karoblis, LDF – P. Jočys ir LVLS – Z. Toliušis.

LSDP frakcija pateikė savo rezoliuciją, kuria siūlė Seimui išreikšti nepasitikėjimą Ministru Pirmininku ir užsienio reikalų ministru, nes: 1) daugiau kaip metus faktiškai valdydama Klaipėdos kraštą, Vyriausybė neįgyvendino Steigiamojo ir I Seimo nutarimų dėl Klaipėdos krašto sutvarkymo; 2) Ambasadorių konferencija tendencingai sprendė Klaipėdos klausimą, siekdama patenkinti Lenkijos pretenzijas,

⁶⁷³ 1924 02 15 III sesijos 66 posėdis // II SS, Kaunas 1923–1926.

⁶⁷⁴ Ten pat.

o užsienio reikalų ministras sutiko su Ambasadorių konferencijos nutarimais; 3) aktyvi užsienio politika gali būti vykdoma tik tvirtai saugant demokratinis vidaus politikos principus, o į tai Vyriausybė nekreipia dėmesio.

1924 m. vasario 14 d. Klaipėdos komisijos pirmininkas Normanas DAVISAS Kaune susitiko su Vyriausybės ir Seimo nariais ir pasiūlė ieškoti sąjungininkų prieš Lenkiją tarp didžiųjų valstybių. Jis paaiškino, kad dėl Klaipėdos prijungimo reikės mokėti reparacijų dalį už Vokietiją (kadangi Klaipėdos kraštas buvo Vokietijos dalis), kritikavo Lietuvos Vyriausybę už lietuvių kalbos įvedimą Klaipėdos krašto geležinkeliuose, pasiūlė paleisti traukinius iš Vievio į Liepoją arba miško sielius plukdyti Nemunu. N. DAVISAS pareiškė, jei nebus tinkamai išspręsti tranzito klausimai, galimos „karinės komplikacijos prieš Lietuvą“⁶⁷⁵, tačiau nuramino Lietuvos politikus, pareiškdamas, kad komisija prieštarauja Lenkijos dalyvavimui Klaipėdos uosto administravime.

Po N. DAVISAS apsilankymo ir Seimo rezoliucijos Klaipėdos klausimu įtampa Lietuvoje dėl Klaipėdos konvencijos projektų nesumažėjo, bet padidėjo. Ją didino Tautos pažangos partijos atstovai, o ypač V. KRĖVĖ-MICKEVIČIUS, veikdamas per Lietuvos šaulių sąjungą. M. SLEŽEVIČIUS „*Lietuvos žiniose*“ buvo priverstas paneigti V. KRĖVĖS-MICKEVIČIAUS skleidžiamus gandus, nes liaudininkų lyderį pasiekė informacija, kad prieš jį net organizuojamas teroro aktas.

Vasario 23 d. Lietuvos šaulių sąjungos Centro valdybos posėdyje prof. V. KRĖVĖ-MICKEVIČIUS viešai pareiškė, kad M. SLEŽEVIČIUS slaptai, be Seimo Užsienio reikalų komisijos žinios, kartu su Seimo Pirmininku kan. JUSTINU STAUGAIČIU ir Ministru Pirmininku pakeitęs Klaipėdos konvencijos projekto 42-ąjį paragrafą Lenkijos naudai, kad Lenkijos atstovas galėtų dalyvauti Klaipėdos uosto valdyme⁶⁷⁶. Lietuvos šaulių sąjungos pirmininkas apkaltino M. SLEŽEVIČIŲ pasidavimu Varšuvai. S. ŠILINGAS pataisė, kad konvencijos projekto taisyme dalyvavo ne kan. JUSTINAS STAUGAITIS, bet kun. JUOZAS VAILOKAITIS.

M. SLEŽEVIČIUS pareiškė protestą prieš skleidžiamus gandus ir paaiškino, kad rugsėjo mėnesį Ministro Pirmininko kabinete jis su kun. JUOZU VAILOKAIČIU, A. MANDELSTAMU ir V. SIDZIKAIUSKU svarstė notos tekstą, kuriame buvo atsakymas Ambasadorių konferencijai, kad ginčo dėl Klaipėdos konvencijos sprendimas

⁶⁷⁵ XX. Ką sakė Kauno stoty p. Davis? // *Lietuvos žinios*, 1924 02 16, p. 1–2.

⁶⁷⁶ Melo ir šmeižto keliais. Seimo atstovo M. Sleževičiaus pareiškimas // *Lietuvos žinios*, 1924 02 27, Nr. 48, p. 1.

perduodamas Tarptautiniam teismui. Jis teigė, kad Seimo Užsienio reikalų komisija buvo nutarusi, jog Lietuvos Vyriausybė Ambasadorių Konferencijos reikalavimą Klaipėdos konvencijos ginčo klausimą perduoti Tautų Sąjungai atmetų ir reikalautų, kad šį klausimą spręstų Tarptautinis teismas. M. Sleževičius apkaltino V. Krėvę vykdant liaudininkų kompromitavimą⁶⁷⁷. 1924 m. vasario 23 d. Seimo Užsienio reikalų komisijos posėdyje Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas paliudijo M. Sleževičiaus teiginius, tačiau posėdžio pirmininkas LKDP frakcijos lyderis A. Šmulskštys ir sekretorius LDF atstovas P. V. Raulinaitis atsisakė šį liudijimą įtraukti į protokolą ir pasiūlė M. Sleževičiui parašyti atskirą pareiškimą. Protestuodami liaudininkai M. Sleževičius ir Z. Toliušis išėjo iš Užsienio reikalų komisijos⁶⁷⁸. Vėliau minėtas E. Galvanausko ir M. Sleževičiaus dialogas buvo įtrauktas, bet į vasario 25 d. protokolą, kai E. Galvanauskas buvo išvykęs iš Lietuvos⁶⁷⁹.

1924 m. vasario 26 d. oficioze „Lietuva“ pasirodė A. Ratelio straipsnis „Pavojingi bandymai“, kuriame V. Krėvė-Mickevičius kaltinamas gaudų ir prasimanymų apie Vyriausybę ir Seimą skleidimu, be to, nurodoma, kad jis pradėjo lankytis užsienio atstovybėse ir tartis politikos klausimais. Autorius tai įvertino kaip mėginimą susprogdinti valstybę iš vidaus⁶⁸⁰.

Tą pačią dieną vykusiame LVLS centro komiteto posėdyje Z. Toliušis referavo, kad laukiant Klaipėdos klausimo sprendimo, Lietuvoje pasidarė labai sunki atmosfera: vyksta stipri agitacija prieš liaudininkus, Šaulių sąjunga ruošiasi nuversti valdžią, KD blokas vykdo nešvarią politiką siekdami provokuoti liaudininkus, dėl to kilo konfliktai Seimo Užsienio reikalų komisijoje bei Šaulių sąjungos centro valdybos posėdyje, KD blokas kaltina E. Galvanauską priėmus Klaipėdos statutą⁶⁸¹. Posėdyje dalyvavęs vidaus reikalų ministras K. Žalkauskas, kalbėdamas apie ruošiamą pučą, informavo, kad rimtos organizacijos nėra: proklamacijas rašė studentai, o spausdino šauliai, tačiau neneigė, kad yra slapta organizacija kariuomenėje, pranešė, kad keli karininkai areštuoti. LVLS centro komitetas nutarė spaudoje griežtai pasisakyti prieš N. Daviso projektą, tačiau E. Galvanausko nepulti, tęsti pradėtą akciją Užsienio

⁶⁷⁷ Melo ir šmeižto keliais. Seimo atstovo M. Sleževičiaus pareiškimas // *Lietuvos žinios*, 1924 02 27, Nr. 48, p. 1.

⁶⁷⁸ Toliušis Z. Seimo Užsienio reikalų komisijoje // *Lietuvos žinios*, 1924 02 29, Nr. 50, p. 3.

⁶⁷⁹ Seimo Užsienio reikalų komisijoje // *Lietuvos žinios*, 1924 03 09, Nr. 57, p. 1.

⁶⁸⁰ Ratelis. A. Pavojingi bandymai // *Lietuva*, 1924 02 26, Nr. 47, p. 1–2.

⁶⁸¹ LVLS centro komiteto posėdžio protokolas 1924 02 26 // *LMABRS*, f 199–32, p. 30.

reikalų komisijoje ir Šaulių sąjungos centro valdyboje. Jei Šaulių sąjungos pirmininkas V. Krėvė-Mickevičius duos patenkinantį atsakymą į paklausimą, jo neversti, jei ne – balsuoti prieš jį, į būrius pasiųsti laikraščius. Z. Butkus rašė, kad V. Krėvė-Mickevičius nuo 1924 m. bendradarbiavo su SSRS pasiuntinybe Kaune. Jis ne tik čia gaudavo finansinę paramą tautininkų spaudai, bet ir kelis kartus (vasario 2 d., kovo 17 ir 28 d.) pareiškė sovietų pasiuntiniui, kad Lietuvai geriausiai būtų „įsijungti į Sovietų Sąjungą“⁶⁸².

„Lietuvos žiniose“ rašyta, kad Tautos pažangos partija per V. Krėvę nori panaudoti Šaulių sąjungą savo partijos reikalams⁶⁸³. Vasario 29 d. Šaulių sąjungos centro valdybos posėdyje V. Krėvė-Mickevičius atsistatydino iš centro valdybos pirmininko ir nario pareigų. Sąjungos centro valdybos pirmininku laikinai paskirtas S. Šilingas⁶⁸⁴. (Birželio 6 d. jis išrinktas Šaulių sąjungos centro valdybos pirmininku⁶⁸⁵.) Seimo narys K. Grinius „Atvirame laiške prof. V. Krėvei-Mickevičiui“ džiaugėsi, kad profesorius pažadėjo nepulti Vyriausybės ir atsistatydino iš Šaulių sąjungos centro valdybos pirmininko pareigų⁶⁸⁶. Po V. Krėvės-Mickevičiaus atsistatydinimo, Šaulių sąjungos laikraštyje „*Trimitas*“ nebeliko Vyriausybę ir Seimą kritikuojančių straipsnių, tačiau jie periodiškai pasirodydavo Tautos pažangos partijos spaudoje. 1924 m. kovo 13 d. „*Tautos vairo*“ vedamajame A. Smetona kritikavo 1923 m. Lietuvos Vyriausybės paruoštą Klaipėdos konvencijos projektą, teigdamas, kad jis „nėra suderinamas su Lietuvos nepriklausomybe ir Lietuvos teisės apsaugojimu Vilniaus klausime“ ir nesitikėjo, kad naujasis projektas yra geresnis⁶⁸⁷. Darydamas šias išvadas jis rėmėsi buvusio Seimo Užsienio reikalų komisijos pirmininko S. Šilingo pranešimu.

Kovo 12 d. Tautų Sąjungos Tarybos posėdyje buvo pradėtas svarstyti Klaipėdos klausimas. Lenkijos atstovas K. Skirmuntas pareiškė nepasitenkinimą N. Daviso raportu ir projektu. Jis reikalavo laisvo tranzito Lenkijai, Lenkijos atstovo Klaipėdos uosto direkcijoje, ekonominės zonos uoste⁶⁸⁸. Kovo 13 d. Lenkijos Seimas vienbalsiai priėmė rezoliuciją, raginančią Vyriausybę imtis griežtų priemonių ir apginti Lenkijos

⁶⁸² Butkus Z. SSRS intrigos Baltijos šalyse (1920–1940) // *Darbai ir dienos*, 1998, Nr. 7, p. 156–157.

⁶⁸³ Kauno būrio šaulys. Netikras šaulių sąjungos kelias // *Lietuvos žinios*, 1924 02 23, Nr. 45, p. 1.

⁶⁸⁴ Šaulių reikalai. C.V. pirmininkas atsistatydino // *Trimitas*, 1924 03 06, Nr. 178, p. 31.

⁶⁸⁵ Įvairios žinios. Lietuvoje. Šaulių Sąjungos Pirmininkas // *Trimitas*, 1924 06 19, Nr. 192, p. 2.

⁶⁸⁶ Dr. K. Grinius. Atviras laiškas prof. V. Krėvei-Mickevičiui // *Lietuvos žinios*, 1924 03 11, Nr. 58, p. 1.

⁶⁸⁷ A. Sm. [A. Smetona]. Girdų politika // *Tautos vairs*, 1924 03 13, Nr. 1, p. 1–2.

⁶⁸⁸ Lenkų reikalavimai dėl Klaipėdos // *Lietuva*, 1924 03 17, Nr. 63, p. 1.

interesus Klaipėdos uoste⁶⁸⁹.

Kovo 21 d. Seimo posėdyje E. Galvanauskas padarė pranešimą apie Klaipėdos klausimo sprendimą Tautų Sąjungos Tarybos posėdyje Ženevoje. Jis informavo, kad tik Anglijos ir Lietuvos atstovai pasirašė po Klaipėdos konvencija, kuri įsigalios, kai ją pasirašys kitos Antantės šalys⁶⁹⁰. Seimas priėmė A. Šmulkščio pasiūlymą nesvarstyti šio klausimo, o pareikšti savo nuomonę ratifikuojant Klaipėdos konvenciją. Balandžio 12 d. E. Galvanauskas supažindino Seimo Užsienio reikalų komisiją su ištaisytu Klaipėdos konvencijos tekstu, kurį Ženevoje pateikė N. Daviso komisija ir pasirašė Lietuvos bei Anglijos atstovai⁶⁹¹. Jis informavo, kad pataisytos tik gramatinės klaidos bei suderinti tekstai prancūzų ir anglų kalbomis.

1924 m. liepos 29 d. posėdyje Seime buvo svarstomas Klaipėdos konvencijos ratifikavimas. A. Šmulkštys, referuodamas konvenciją, paminėjo paragrafus, kurie pažeidžia Lietuvos suverenias teises Klaipėdos krašte: Tautų Sąjungos atstovo dalyvavimas uosto valdyme, leidimas sielius plukdyti Nemunu Lenkijai ir kt., bet pasiūlė ją ratifikuoti, nes pataisų siūlyti negalima. Užsienio reikalų ministras V. Čarneckis sutartį pavadino kompromisu tarp Klaipėdos krašto ir Vyriausybės⁶⁹². LVLS atstovas M. Sleževičius kritikavo konvencijos punktą, pagal kurį Lietuva turės sumokėti Prancūzijos okupacijos išlaidas Klaipėdos krašte ir Vokietijos reparacijos dalį, tačiau aiškino, kad ateityje pritariant Klaipėdos krašto gyventojams galima bus pakeisti kai kuriuos konvencijos punktus. LSDP atstovas S. Kairys džiaugėsi, kad Klaipėdos krašto gyventojai gauna plačią autonomiją ir pritarė konvencijos ratifikavimui. Liepos 30 d. konvencija buvo ratifikuota, prieš balsavo tik LŪS atstovai E. Draugelis ir S. Šilingas⁶⁹³.

Santykiai su Vokietija mažai buvo svarstomi Seimo posėdžiuose, tačiau atsispindėdavo Seimo narių paklausimuose bei LVLS frakcijos protokoluose. 1923 m. liepos 18 d. Seimo narys LDF frakcijos atstovas Pulgis Lumbis pasiuntė paklausimą Užsienio reikalų ministrui informuodamas, kad Vokietijos konsulas varžo vizų išdavimą Lietuvos piliečiams. Vokietijos konsulate Lietuvos piliečius, vykstančius gydytis į Vokietiją, papildomai tikrina gydytojas, kuris nusprendžia, ar tam žmogui

⁶⁸⁹ Lenkų Seimo rezoliucija dėl Klaipėdos // *Lietuva*, 1924 03 17, Nr. 63, p. 1.

⁶⁹⁰ 1924 03 21 III sesijos 79 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

⁶⁹¹ Kaunas. Klaipėdos konvencija // *Lietuvos žinios*, 1924 04 15, Nr. 88, p. 2.

⁶⁹² 1924 07 29 Nepaprastosios sesijos 117 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

⁶⁹³ 1924 07 30 Nepaprastosios sesijos 118 posėdis // ten pat.

tikrai reikalingas gydymas. Be to, Vokietijos konsulato sekretorius neteisėtai iškraustė tame pačiame pastate apgyvendintą Lietuvos karininko K. Batūros šeimą, dėl šio incidento net buvo sustabdytas Vokietijos vizų išdavimas Lietuvos diplomatomams⁶⁹⁴. Seimo narys piktinosi tokiu Vokietijos diplomatų elgesiu ir klausė, kaip į tai reagavo Užsienio reikalų ministerija. 1925 m. balandžio 27 d. LVLS atstovai Seime dr. Jonas Staugaitis ir Ignas Lapinskas įteikė paklausimą Ministrui Pirmininkui, kuriame klausė, kodėl Vokietija uždraudė įvežti raguočius galvijus ir jų mėšą iš Lietuvos ir kaip į tai reaguos Vyriausybė⁶⁹⁵. Užsienio reikalų ministras V. Čarneckis atsakė, kad panašiai Vokietija pasielgė su Šveicarija ir Olandija, nes nori apsaugoti gyvulius nuo užkrečiamųjų ligų. Lietuvos Vyriausybė manė, kad šis Vokietijos žingsnis neturi jokio pagrindo, kadangi gyvuliai Lietuvoje užkrečiamosiomis ligomis nesirgo, ir ėmėsi priemonių, kad panašūs draudimai nepasikartotų. Panašu, kad tai galėjo būti spaudimo priemonės Lietuvai dėl jos veiksmų Klaipėdos krašte.

Lietuvos politikai domėjosi Vokietijos požiūriu į Klaipėdos kraštą ir Lietuvą. LVLS frakcijos posėdyje 1925 m. sausio 29 d. vidaus reikalų ministras K. Žalkauskas padarė pranešimą apie derybas su Vokietija dėl sutarčių Klaipėdos krašto reikalais sudarymo⁶⁹⁶. Nutarta pritarti Vokietijos pasiūlymui visiems Klaipėdos krašto valdininkams vokiečiams leisti priimti Lietuvos ar Vokietijos pilietybę. Už šį pasiūlymą balsavo visi, išskyrus Z. Toliušį, kuris pritarė užsienio reikalų ministro V. Čarneckio nuomonei. Seime buvo svarstoma „Lietuvos Respublikos ir Vokietijos sutartis dėl Klaipėdos statuto“. 1925 m. vasario 20 d. Seimo posėdyje E. Draugelis kritikavo projektą dėl Lietuvos ekonominiams interesams nepalankių punktų, kurie suteikė teisę vokiečiams važiuoti į Klaipėdos kraštą bei valdyti čia savo turtą. Jo nuomone, tai kels nuolatinius nesusipratimus bei pavadino „planingu vokiečių kolonizacijos darbu“⁶⁹⁷. 1925 m. kovo 9 d. LVLS frakcijos posėdyje M. Sleževičius padarė platų pranešimą apie Vokietijos padėtį. Jis pareiškė, kad Vokietijos tautininkai nepripažįsta Lietuvos ir kitų naujai susikūrusių Baltijos valstybių, centro, demokratų ir socialdemokratų partijos Lietuvą pripažįsta, sutinka, kad Vilnius turi priklausyti Lietuvai, bet Klaipėdos kraštas, jų nuomone, turi būti sugražintas Vokietijai⁶⁹⁸.

⁶⁹⁴ Seimo nario P. Lumbio paklausimas URM 1923 07 18 // LCVA, f. 923, ap. 1, b. 303, l. 126–128.

⁶⁹⁵ 1925 05 08 VII sesijos 180 posėdis // II SS, Kaunas, 1923–1926.

⁶⁹⁶ II Seimo VLS frakcijos 1925 01 29 posėdžio protokolas // LMABRS, 199–146, l. 18.

⁶⁹⁷ 1925 02 20 VI sesijos 163 posėdis // II SS, Kaunas, 1923–1926.

⁶⁹⁸ II Seimo VLS frakcijos 1925 03 09 posėdžio protokolas // LMABRS, 199–146, p. 26.

Lietuvos Vyriausybė bei politinės partijos ėmėsi įvairių priemonių siekdami patraukti Klaipėdos krašto gyventojus į savo pusę, tačiau dažnai neįvertindavo krašto specifikos bei žmonių psichologijos. Tai atsispindi Seimo narių pranešimuose iš Klaipėdos krašto bei šio krašto gyventojų skunduose. LVLS centro komitetas ir frakcija dažnai aptardavo Klaipėdos klausimus. Dažniausiai pranešimus darydavo B. Žygelis, kuris informuodavo apie krašto žmonių negatyvias nuotaikas Lietuvos atžvilgiu, skųsdavosi tinkamų žmonių trūkumu valstybiniam ir visuomeniniam darbui dirbti. Taip pat buvo pranešama, kad KD blokas aktyviai dirba Klaipėdos krašte, stengiasi materialinėmis priemonėmis į savo pusę patraukti klaipėdiečius⁶⁹⁹. 1923 m. spalio 2 d. į Mažųjų laukininkų suvažiavimą Šilutėje buvo pasiūstas Seimo narys B. Žygelis⁷⁰⁰. Spalio 4 d. B. Žygelis padarė pranešimą apie laukininkų suvažiavime išskeltas problemas. LVLS frakcija nutarė:

1. Prašyti steigti liaudies bankus Klaipėdos krašte.
2. Kreiptis į Žemės ūkio kooperatyvų sąjungą, kad ji įsteigtų skyrius Mažojoje Lietuvoje.
3. Prašyti Apdraudimo įstaigos praplėsti savo veiklą Klaipėdos krašte⁷⁰¹.

Vyriausybė delsė surengti rinkimus Klaipėdos krašte, tai kėlė krašto gyventojų nepasitenkinimą. Klaipėdos krašto gyventojai rašė peticijas ir rezoliucijas Seimo frakcijoms. 1924 m. rugsėjo 30 d. Klaipėdos krašto lietuvių organizacijų sąjunga, atstovaujama Jokūbo Stikloriaus, Viliaus Gaigalaičio ir Naujoko, parašė raštą LSDP frakcijai „Dabartinė Klaipėdos krašto padėtis ir kaip ją ištaisyti“⁷⁰². Rašte rašoma, kad krašte didėja susierzinimas, sunki ekonominė padėtis, nes „Kauno valdžia“ leidžia potvarkius, nežinodama Klaipėdos krašto gyvenimo sąlygų ir nesistengdama jų iširti. Jų nuomone, šių klaidų galima išvengti, jeigu:

- 1) Klaipėdos krašto gyventojai turėtų atstovus Seime,
- 2) būtų ministras Klaipėdos krašto reikalams (prie šio punkto pažymėta, kad jis išbrauktas iš konvencijos),
- 3) gubernatorius būtų ne administratorius, bet politikas ir diplomatas iš Klaipėdos krašto,
- 4) skiriami įgaliotiniai ir viršininkai būtų lietuviai patriotai,

⁶⁹⁹ LVLS CK posėdžio protokolai 1925 04 21, 1925 05 26 // *LMABRS*, f. 199–32, l. 64, 68–69.

⁷⁰⁰ II Seimo LVLS frakcijos prezidiumo posėdžio protokolas 1923 09 27 // *LMABRS*, f. 199–115, l. 27.

⁷⁰¹ II Seimo LVLS frakcijos posėdžio protokolas 1923 10 04 // *LMABRS*, f. 199–115, l. 29.

⁷⁰² Klaipėdos krašto lietuvių organizacijų sąjungos raštas LSDP frakcijai 1924 09 30 // *LCVA*, f. 937, ap. 1, b. 121, l. 11–17.

5) į valdininkus būtų priimti vietos lietuviai, o valdininkai vokiečiai panaudoti Lietuvos įstaigose,

6) būtų surengti rinkimai į seimelį.

Ekonomikos srityje reikalauta: pertvarkyti muitų tarifą, palengvinti miško plukdymą, surasti rinkas vietos pramonei, sutvarkyti kreditą žemės ūkiui, prekybai ir pramonei ir kt.⁷⁰³.

Seimo frakcijose ir Užsienio reikalų komisijoje vyko diskusijos dėl rinkimų rengimo Klaipėdos krašte. Spalio 7 d. LVLS centro komiteto posėdyje M. Sleževičius informavo, kad LVLS ir LSDP frakcijos reikalauja rinkimų, o KD blokas nevieningas – vieni siūlo rengti rinkimus, kiti griežtai tam priešinasi (M. Krupavičius, A. Šmulskštys), tretį – svyruoja (A. Tumėnas)⁷⁰⁴.

Spalio 8 d. Seimo Užsienio reikalų komisija svarstė Šilutės ir Priekulės piliečių rezoliucijas, kuriose reikalaujama surengti rinkimus Klaipėdos krašte į Seimą ir vietos seimelį⁷⁰⁵. Referentas Z. Toliušis pasiūlė pritarti rezoliucijoms ir reikalauti, kad Ministrų kabinetas neatidėliodamas paskelbtų rinkimus Klaipėdos krašte. Po ilgų diskusijų 4 KD bloko nariams prieš 3 LVLS ir LSDP atstovus komisija nutarė jokie sprendimo šiuo klausimu nedaryti, kadangi klausimas nepriklauso Užsienio reikalų komisijos kompetencijai.

1924 m. spalio 9 d. LVLS frakcija įteikė Seimui interpeliaciją dėl padėties Klaipėdos krašte, kurioje klausama, kada čia įvyks rinkimai į Lietuvos Seimą ir seimelį, kada bus pakeista neturinti autoriteto Direktorija ir gubernatorius⁷⁰⁶. Seimo posėdyje Z. Toliušis kalbėjo, kad Klaipėdos krašto gyventojai nusivylę Lietuvos „okupacine“ politika ir nori patys tvarkyti savo reikalus, todėl negalima atidėti rinkimų. LKDP atstovas P. Karvelis teigė, kad LVLS siekia rinkimų Klaipėdos krašte todėl, kad tikisi Seime iš to krašto susilaukti 6 atstovų paramos ir paimti valdžią, todėl pasiūlė interpeliacijos nesvarstyti skubiai, už tai balsavo 35 LŪS, LKDP ir LDF frakcijų atstovai, prieš – 24 LVLS, LSDP ir tautinių mažumų frakcijų atstovai.

Lapkričio 4 d. Seimo posėdyje Ministras Pirmininkas A. Tumėnas, atsakydamas į LVLS interpeliaciją, aiškino, kad, Vyriausybė nenori vilkinti rinkimų, tačiau norint

⁷⁰³ Klaipėdos krašto lietuvių organizacijų sąjungos raštas LSDP frakcijai 1924 09 30 // LCVA, f. 937, ap. 1, b. 121, l. 16–17.

⁷⁰⁴ LVLS CK posėdžio protokolas 1924 10 07 // LMABRS, f. 199–32, l. 46.

⁷⁰⁵ Seimo užsienių komisijoj // *Lietuvos žinios*, 1924 10 10, Nr. 229, p. 3.

⁷⁰⁶ 1924 10 14 V sesijos 124 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

juos surengti, reikia išspręsti daug juridinių klausimų⁷⁰⁷. Jis kaltino opoziciją, kad jos atstovai važinėjo į Klaipėdos kraštą ir kurstė žmones rašyti rezoliucijas, reikalaujančias rinkimų.

LVLS lyderis M. Sleževičius teigė, kad Klaipėdos konvencijos ir Lietuvos įstatymų užtenka, kad būtų surengti rinkimai į Klaipėdos seimelį, jis citavo J. Stikloriaus ir kitų Klaipėdos krašto lietuvių pasirašytą raštą, kuriame aiškinama, kad trūksta kontakto tarp Lietuvos Vyriausybės ir Klaipėdos krašto gyventojų⁷⁰⁸. Jo nuomone, Vyriausybė neskelbia rinkimų tik dėl politinių priežasčių – nenorėdama prarasti daugumos Seime.

LSDP atstovas Mečys Markauskas taip pat kritikavo A. Tumėno atsakymą ir aiškino, kad Klaipėdos problemos yra rimtos ir jas reikia kuo greičiau išspręsti. Žydų atstovas, teisininkas O. Finkelšteinas taip pat įrodinėjo, kad rinkimus Klaipėdos krašte galima surengti tuoj pat ir rimtų kliūčių tam nėra. Lapkričio 3 d. po aštrių diskusijų buvo pasiūlytos 3 rezoliucijos: KD – reiškianti pasitikėjimą Ministrų kabinetu, kitos 2 – LVLS ir LSDP reiškiančios nepasitikėjimą⁷⁰⁹. 38 balsais prieš 23 buvo pritarta A. Tumėno atsakymui ir veiksams.

LVLS nevengė aštrios agitacijos Klaipėdos krašte. 1924 m. lapkričio 26 d. LDF atstovas V. Beržinskas įteikė paklausimą vidaus reikalų ministrui dėl buvusio liaudininkų atstovo Seime barono A. Tornau, kuris važinėja po Klaipėdos kraštą ir rengia mitingus, nukreiptus prieš valstybę, klausė, ar jis bus nubaustas. Vidaus reikalų ministras Z. Starkus atsakė, kad A. Tornau Klaipėdos apygardos teisme yra iškelta byla⁷¹⁰.

1925 m. spalio 19 d. rinkimuose į Klaipėdos seimelį daugiausia balsų gavo vokiečiai, už kuriuos balsavo ir vietos lietuviai. Tai nemalonai nustebino Lietuvos Prezidentą ir politikus. A. Stulginskis, besigydydamas Vichy, laiške P. Klimui į Paryžių rašė: „Mane labai nustebino Klaipėdos rinkimų rezultatai – tokių rezultatų turbūt niekas iš lietuvių nelaukė. Juk lietuviškieji laikraščiai turėjo apie 6000 prenumeratorių – pasirodo, net lietuviškus laikraščius skaitė balsavo už vokiečius. Sunku bus gyventi“⁷¹¹.

1925 m. lapkričio 3 d. LVLS centro komiteto posėdyje Z. Toliušis pasiūlė

⁷⁰⁷ 1924 11 04 V sesijos 131 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

⁷⁰⁸ 1924 11 07 V sesijos 132 posėdis // ten pat.

⁷⁰⁹ 1924 11 11 V sesijos 133 posėdis // ten pat.

⁷¹⁰ 1925 01 30 VI sesijos 155 posėdis // ten pat.

⁷¹¹ A. Stulginskio laiškas P. Klimui, Vichy, 1925 10 25 // *LMABRS*, f.191–241, l. 3.

pakeisti partijos taktiką Klaipėdos krašte ir remtis valstybingumu, nes „demagogija, pjovimasis tarpe partijų stiprina vokiečių pusę, kurią be to tvirtai veda Berlyno politikieriai“⁷¹².

Svarstant Klaipėdos statuto klausimus išryškėjo akivaizdus Seimo nepasitikėjimas E. Galvanausko vadovaujamos delegacijos veikla. Tam įtakos turėjo ir E. Galvanausko asmenybė, Lietuvos politinių partijų konfrontacija, KD bloko frakcijų nesutarimai bei opozicinės Tautos pažangos partijos lyderių vykdoma Vyriausybės ir Seimo diskreditavimo politika. Taip pat negalima neįvertinti SSRS pastangų paveikti Lietuvos politikų orientaciją. Oficialiai pateikiama informacija apie Lietuvos delegacijos veiklą buvo ribojama, todėl susidarė palankios sąlygos sklusti gandams ir dezinformacijai. Ribota informacija ir skleidžiami gandai sėjo nerimą visuomenėje – net valdančiosios Seimo frakcijos galvojo, kad Vyriausybė nepakankamai gina Lietuvos interesus Klaipėdos klausimu, todėl 1924 m. vasario 12 d. LKDP, LŪS, LDF ir LVLS atstovai pasirašė interpeliaciją Ministrui Pirmininkui ir užsienio reikalų ministrui E. Galvanauskui dėl nepakankamai ginamų Lietuvos interesų Klaipėdos klausimu ir nuolaidžiavimų Tautų Sąjungos Tarybai. Jų nuomone, Užsienio reikalų ministerija neturėjo drąsos griežtai pasipriešinti Lenkijos interesams Klaipėdos uoste, o sutikusi be rezervų priimti 1923 m. vasario 16 d. notą, vėliau derybose dėl Klaipėdos prijungimo taip pat darė nuolaidų. Ministras Pirmininkas apkaltino Seimą dėl kišimosi į Vyriausybės vedamų derybų procedūrą ir diplomatinio darbo metodų kritikos. Jis pasipiktino, kad tarp pasirašiusiųjų interpeliaciją buvo ir Užsienio reikalų komisijos nariai.

Lietuvos Vyriausybė bei politinės partijos ėmėsi įvairių priemonių siekdami patraukti Klaipėdos krašto gyventojus į savo pusę, tačiau dažnai neįvertindavo krašto specifikos bei žmonių psichologijos. Vyriausybė dėsė surengti rinkimus Klaipėdos krašte, tai kėlė krašto gyventojų nepasitenkinimą. Jų peticijose ir rezoliucijose Seimo frakcijoms buvo rašoma, kad krašte didėja susierzinimas, sunki ekonominė padėtis, nes „Kauno valdžia“ leidžia potvarkius, nežinodama Klaipėdos krašto gyvenimo sąlygų ir nesistengdama jų iširti. Dėl šių priežasčių 1925 m. spalio 19 d. rinkimuose į Klaipėdos seimelį daugiausia balsų gavo vokiečiai, už kuriuos balsavo ir vietos lietuviai. Visos partijos suprato, kad sprendžiant Klaipėdos krašto integracijos problemas, reikalinga visų politinių jėgų vieninga nuomonė bei vieninga politika,

---

⁷¹² LVLS CK posėdžio protokolas 1925 11 03 // *LMABRS*, f. 199–32, l. 80.

tačiau ir šiuo klausimu nepavyko išvengti ideologinių nesutarimų.

3. 3. Santykiai su Didžiąja Britanija ir Baltijos šalimis

Kaip ir ankstesniuose seimuose, II Seime KD blokas ir LVLS frakcija deklaravo orientaciją į Angliją ir Baltijos valstybes, nors neoficialiai buvo svarstomi ir kiti tarptautinės orientacijos variantai. Lietuvos politikai buvo nusivylę, kad Anglijos ir Baltijos šalių diplomatai nepakankamai palaikė Lietuvos reikalavimus tarptautinėse institucijose, tačiau bendradarbiavimas buvo tęsiamas.

1923 m. rugsėjo 5–8 d. Lietuvoje lankėsi Didžiosios Britanijos parlamento delegacija⁷¹³. Delegaciją priėmė Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas, Prezidentas A. Stulginskis ir Seimo Pirmininkas Justinas Staugaitis. Delegacijos tikslas buvo užmegzti realius ekonominius santykius su Lietuva. Po to Anglijos parlamentarų delegacija lankėsi Latvijoje ir Estijoje. KD blokas ir LVLS suprato delegacijos vizito reikšmę. Seimo Pirmininkas Justinas Staugaitis, rugsėjo 18 d. posėdyje, Seimui susirinkus po atostogų, pareiškė, jog šis vizitas prisidės prie politinių ir ekonominių ryšių su Anglija sustiprėjimo⁷¹⁴.

Dar Steigiamojo Seimo frakcijų atstovai buvo įgalioję Vyriausybę ieškoti užsienio paskolos geležinkelių tiesimo reikalams. G. Galvos monografijoje rašoma, kad 1922 m. pradžioje Anglija buvo sutikusi duoti Lietuvai 3 milijonų svarų sterlingų paskolą 45-eriems metams, tačiau LŪS atstovas Seime kun. Juozas Vailokaitis pareikalavo naudotis Ūkio banko tarpininkavimu⁷¹⁵. E. Galvanausko Vyriausybė turėjo atsisakyti paskolos, nes tokiu atveju ji būtų labai padidėjusi, o nesutikusi su kun. Juozo Vailokaičio pasiūlymu, Vyriausybė nebūtų gavusi Steigiamojo Seimo pritarimo paskolai.

1923 m. lapkričio 12 d. Didžiosios Britanijos Vyriausybė vėl nusprendė suteikti Lietuvai 1 milijono svarų sterlingų kreditą elevatoriams statyti ir naujiems geležinkeliams Kazlų Rūda – Tauragė ir Šiauliai – Kretinga tiesti⁷¹⁶. Lietuvos Vyriausybė suprato, kad tai ne tik nauja rinka eksportui, bet ir pagalba tarptautinių santykių srityje. Dėl šios paskolos beveik 3 metus Lietuvos pasiuntinys Londone

⁷¹³ Pirmoji vaišių diena // *Laisvė*, 1923 09 07, Nr. 200, p. 1; J. P-tis. [J. Vileišis]. Užsienio svečiams apsilankius // *Lietuvos žinios*, 1923 09 16, Nr. 206, p. 1.

⁷¹⁴ 1923 09 18 II sesijos 25 posėdis // *II SS*, Kaunas 1923–1926.

⁷¹⁵ Galva G. Ernestas Galvanauskas..., p. 230.

⁷¹⁶ V. K. R. Anglijos paskolos Lietuvai reikšmė // *Lietuvos žinios*, 1923 12 16, Nr. 276, p. 1.

T. Naruševičius vedė derybas su Didžiosios Britanijos vyriausybe. Apie derybų eigą jis ne kartą darė pranešimus Seimo Užsienio reikalų ir kitose komisijose. 1923 m. birželio 29 d. T. Naruševičius tapo susisiekimo ministru E. Galvanausko Vyriausybėje ir aktyviai tęsė derybas dėl paskolos. 1924 m. sausio pradžioje „*Trimitas*“ pranešė, kad Vyriausybė gauna vieno milijono svarų sterlingų paskolą (apie 45 milijonus litų) geležinkeliams tiesti ir nurodė reikalingas geležinkelių kryptis: Amaliai–Telšiai–Klaipėda bei Kazlų Rūda–Šakiai–Tauragė⁷¹⁷. Straipsnyje nurodyta, kad už paskolą Lietuva mokės 3 procentus palūkanų ir 5 procentus paskolos padengimui, paskola bus išmokėta per 20 metų.

Galbūt dėl užsitęsusių derybų, o gal dėl kieno nors įtakos krikščionys demokratai ėmė ieškoti kitų ekonominių grupių Anglijoje. 1923 m. pabaigoje iš Didžiosios Britanijos atvyko vienos ekonominės grupės atstovas Bernardas Hollandas su 2 inžinieriais, kurių tikslas buvo ištirti Lietuvos ekonominę padėtį ir susipažinti su geležinkelių tiesimo klausimu. LDF atstovas K. Ambrozaitis 1924 m. vasario 9 d. savo straipsnyje rašė, kad LVLS ir T. Naruševičiaus veiklos dėka šis verslininkas nebuvo tinkamai priimtas Vyriausybės atstovų, tačiau jį sutiko priimti Seimo Ekonominės komisijos pirmininkas kun. J. Steponavičius⁷¹⁸. Grįžęs į Londoną B. Hollandas apie Lietuvos ekonominę padėtį informavo Didžiosios Britanijos parlamento Ekonominės komisijos pirmininką, kuris parašė laišką Lietuvos Seimo Finansų ir biudžeto komisijos pirmininkui, pareikšdamas, kad Anglijos ekonominės grupės labai susidomėjo Lietuva ir yra pasiryžusios jai suteikti ekonominę pagalbą. K. Ambrozaitis teigiamai įvertino B. Hollando pasiūlymą ir kritikavo T. Naruševičiaus veiklą Londone. Jis ragino Vyriausybę ir Seimą kuo greičiau spręsti užsitęsusių paskolos klausimą, nes, jo nuomone, Lietuvai reikia bent kelių geležinkelių ruožų susisiekimui su Klaipėdos uostu, siekiant patenkinti tranzito tarp Rytų ir Vakarų Europos poreikius.

1924 m. kovo mėnesį sutarties projektą dėl paskolos iš Anglijos svarstė Seimo Finansų ir biudžeto, Užsienio reikalų ir Ekonominė komisijos ir pasiūlė savo pataisas⁷¹⁹. Komisijos taip pat išklausė, apsvaistė ir priėmė Vyriausybės paruoštą geležinkelių tiesimo projektą. 1924 m. balandžio 14 d. Seimo posėdyje 1-uju

⁷¹⁷ Anglų paskola Lietuva // *Trimitas*, 1924 01 03, Nr. 170, p. 6.

⁷¹⁸ Ambrozaitis K. Diplomataų ligos ir mūsų ekonominio gyvenimo reikalai // *Rytas*, 1924 02 09, Nr. 34, p. 1.

⁷¹⁹ Kauno kronika // *Lietuva*, 1924 03 15, Nr. 52, p. 6.

skaitymu buvo svarstoma valstybės pajamų ir išlaidų sąmata 1924 metams⁷²⁰. Referentas Finansų ir biudžeto komisijos pirmininkas kun. J. Steponavičius pasiūlė Seimui priimti rezoliuciją, pritariančią Vyriausybės sumanymui iki 1927 metų nutiesti geležinkelių linijas Amaliai–Telšiai–Kretinga ir Kazlų Rūda–Šakiai–Tauragė bei pastatyti geležinkelių dirbtuves. LŪS atstovas kun. Juozas Vailokaitis pasiūlė diskusijas atidėti kitam posėdžiui, nes įstatymo projektas Seimo nariams išdalintas tik šį vakarą, o rezoliucijos projektas visai nepadalintas, todėl nespėta su juo susipažinti. Jo pasiūlymą palaikė dauguma Seimo narių.

1924 m. balandžio 15 d. Seimo plenumė diskutuojant dėl papildomos sąmatos geležinkelių tiesimui išryškėjo nuomonių skirtumai dėl Lietuvos ūkio politikos⁷²¹. Nors finansų ministras V. Petrusis įtikinėjo Seimą priimti projektą, dalis Seimo narių išsakė savo abejones dėl projekto tikslingumo. LSDP atstovas K. Bielinis klausė, ar teisingai parinktos geležinkelio linijos, manė, kad paskola gali būti per sunki našta, kuri guls ant darbo žmonių pečių. LSDP nutarė susilaikyti balsavime dėl geležinkelių projekto ir balsuoti prieš papildomų lėšų skyrimą. Kun. Juozas Vailokaitis suabejojo valstybės nepaprastųjų išlaidų tikslingumu ir nurodė, kad be geležinkelių tiesimo yra ir kitų reikalų – mokyklų statyba, žemės reformos vykdymas, savivaldybių rėmimas, Klaipėdos uosto tvarkymas, pramonės kėlimas. Jis pageidavo, kad Ministrų kabinetas pateiktų bendrą ekonominę programą artimiausiems 3–4 metams. Vakariniame posėdyje kalbėjęs Žydų frakcijos atstovas Joselis Roginskis aiškino, kad paskola bus sunki našta kraštui, kad daugiau kelti mokesčių negalima, todėl siūlė gražinti projektą komisijai dar kartą apsvarstyti⁷²². Finansų ministrui V. Petrušui, susisiekimo ministrui T. Naruševičiui ir Ministrui Pirmininkui E. Galvanauskui įrodžius, kad paskolos našta bus Lietuvai pakeliama, tam pritarus Seimo Finansų ir biudžeto komisijos pirmininkui kun. J. Steponavičiui, Seimas 1-uoju skaitymu priėmė papildomą sąmatą naujų geležinkelių tiesimui.

Balandžio 16 d. Seimo posėdyje tęsiant valstybės pajamų ir išlaidų sąmatos svarstymą 2-uoju skaitymu, kun. Juozas Vailokaitis pasiūlė gražinti projektą komisijai, nes, jo manymu, iš pradžių reikia tiesti vieną geležinkelio liniją, o paskui – kitą. Be to, jis pasiūlė Seimui apsvarstyti ne rezoliuciją dėl paskolos, o pačią

⁷²⁰ 1924 04 14 III sesijos 89 posėdis // II SS, Kaunas, 1923–1926.

⁷²¹ 1924 04 15 III sesijos 90 posėdis // ten pat.

⁷²² 1924 04 15 III sesijos 91 posėdis // ten pat.

sutartį⁷²³. Jam paprieštaravo LSDP atstovas K. Bielinis, kuris įrodė, kad gražinimas komisijai neturi prasmės, o sutartis bus pateikta Seimui ratifikuoti, kai ji bus pasirašyta. Seimo dauguma, LŪS balsuojant prieš, pritarė sąmatai.

Vėliau Juozui Vailokaičiui kilo mintis pakeisti Vyriausybės pasiūlytas geležinkelio linijas viena tiesia linija iš Kauno į Klaipėdą. „*Lietuvos žiniose*“ jis aiškino, kad vykstant deryboms dėl paskolos, Anglija pareikalavo, kad geležinkelio linijos neitų per Klaipėdą, kuri dar nebuvo pripažinta Lietuvai, bet šiuo metu padėtis pasikeitė, todėl reikia pasirinkti patogiausią geležinkelio liniją, nors tektų sugaišti vieną sezoną. Kun. Juozas Vailokaitis paneigė liaudininkų kaltinimus, kad jis kliudo Anglijos paskolos priėmimui ir palieka Žemaitiją be geležinkelių dėl asmeninių išskaičiavimų⁷²⁴. Vėliau „*Lietuvos žinios*“ pateikė informaciją iš Anglijos, kad kun. Juozas Vailokaitis vis dėlto buvo suinteresuotas pats tiesti geležinkelius, nes buvo susitaręs su B. Hollandu ir vasario 22 d. prašė firmos *W. G. Armstrong Whitwosht and Co Ltd* paramos, tačiau firmos vadovas, sužinojęs, kad Lietuvos Vyriausybė veda derybas su Didžiąja Britanija, atsisakė Juozo Vailokaičio pasiūlymo⁷²⁵.

„*Lietuvos žiniose*“ pasirodė *Ataus* atsakymas kun. Juozui Vailokaičiui, kuriame teigiama, kad naujų geležinkelių linijų tyrimas užtruks mažiausiai vienerius metus, todėl vėliau Lietuva gali negauti paskolos iš Anglijos, nes paskola skiriama iš kiekvienais metais asignuoto Parlamento fondo. Autorius tvirtino, kad Vyriausybė numatė geležinkelius į Kretingą ir Tauragę ne dėl Anglijos reikalavimų, bet siekdama panaudoti Klaipėdos kraštą Lietuvos poreikiams⁷²⁶. Autorius buvo gerai informuotas, nes konkrečiais skaičiais ir kilometrais įrodinėjo kun. Juozo Vailokaičio pasiūlymo blogąsias puses, aiškindamas, kad tokiu būdu šiaurės Lietuvos vystymasis atiduodamas Latvijai, o pietų – Vokietijai.

Vis dėlto kun. Juozui Vailokaičiui pavyko įtikinti visą KD bloką, kad reikia tiesti tik vieną geležinkelį iš Kauno į Klaipėdą ir šiuos darbus atidėti tolimesniam laikui, bet, bijodami visuomenės reakcijos, vilkino šio klausimo sprendimą. „*Ryto*“ publikacijos įrodinėjo T. Naruševičiaus parinktų geležinkelių linijų neekonomiškumą, per brangų tiesimą, aiškino, kad Anglija duoda tik 34 milijonus litų, o Lietuva turi pridėti dar 86 milijonus litų, už kuriuos galima ne vieną liniją nutiesti⁷²⁷.

⁷²³ 1924 04 16 III sesijos 92 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

⁷²⁴ J. Vailokaitis, Seimo narys, „Lietuvos žinių“ redakcijai // *Lietuvos žinios*, 1924 05 24, Nr. 117, p. 2.

⁷²⁵ Armstrongo laiškas Vailokaičiui // *Lietuvos žinios*, 1924 05 31, Nr. 122, p. 1.

⁷²⁶ Atus. Atsakymas kun. Vailokaičiui // *Lietuvos žinios*, 1924 05 24, Nr. 117, p. 2.

⁷²⁷ Mn. Naujų geležinkelių reikalu // *Rytas*, 1924 05 13, Nr. 108, p. 1.

Žemaičiai pasipiktinę Seimo KD bloko elgesiu, siuntė telegramas Seimo frakcijoms, rengė protesto mitingus, reikalaujami neatidėliotino geležinkelio linijos Amaliai – Telšiai – Kretinga tiesimo. Į Kauną atvažiavusi Telšių apskrities ir miesto delegacija susitiko su Seimo Pirmininku kan. Justinu Staugaičiu ir kun. M. Krupavičiumi, kurie pažadėjo žemaičiams padėti. Telšių atstovas Seime kun. Juozas Dagilis atvirai pasakė, kad negali pritarti jų reikalavimams, nes tai draudžia frakcijos disciplina, o kitas atstovas – Sikstas Riauka pritarė kun. Juozui Vailokaičiui. Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas pareiškė, jei Seimas nepritaris Vyriausybės geležinkelių projektui, tai reikš nepasitikėjimą Vyriausybe, todėl reikės arba Seimą paleisti, arba – Vyriausybei atsistatydinti⁷²⁸. LVLS ir LSDP frakcijos pažadėjo žemaičių delegacijai balsuoti už geležinkelio tiesimą, o LKDP, LDF ir LŪS pareiškė, kad pritaria kun. Juozo Vailokaičio pasiūlymui šiais metais geležinkelio netiesti. Delegacija įteikė platų ir motyvuotą pareiškimą Prezidentui, Ministrų kabinetui ir Seimo frakcijų prezidiumams. Gegužės 24 d. į Kauną atvykusi Tauragės delegacija taip pat įteikė pareiškimą Ministrui Pirmininkui ir Seimo Pirmininkui, kuris pranešė, kad Tauragės geležinkelio linija bus statoma, bet neaišku kada⁷²⁹.

Birželio 6 d. Seimas nepatvirtino Ministrų kabineto pateiktos 1924 m. papildomos išlaidų sąmatos geležinkeliams tiesti, išbraukė iš biudžeto 16 milijonų litų, numatytų naujų geležinkelių tiesimui, ir priėmė rezoliuciją dėl naujų geležinkelių linijų tiesimo, todėl E. Galvanauskas nutarė atsistatydinti. Ministras Pirmininkas buvo pasipiktinęs, kad Seimas net neperspėjo jo dėl naujos rezoliucijos priėmimo⁷³⁰. „Ryte“ buvo paskelbas Seimo nutarimas:

1) skubiai atlikti tyrimus siekiant sujungti Kauną su Klaipėda artimiausiu keliu magistraline linija,

2) pirmiausia sujungti Telšius ir Plungę su Klaipėda, o Šakius su Kazlų Rūda vietinės reikšmės geležinkeliais,

3) šiems darbams galima paimti paskolą iš Anglijos dar šiais metais⁷³¹.

Laikraštyje buvo įrodinėjama, kad KD blokas neatsisakė paskolos iš Anglijos, tačiau, pasirinkusi naują liniją, Lietuva sutaupys ne mažiau kaip 20 milijonų litų.

„Socialdemokrate“ buvo rašoma, kad paskola jau buvo paskirta, sutartis su

⁷²⁸ Žemaitis. Žemaičių rūpesčiai dėl geležinkelio // *Lietuvos žinios*, 1924 05 25, Nr. 118, p. 1.

⁷²⁹ Tauragė reikalauja geležinkelio // *Lietuvos žinios*, 1924 05 28, Nr. 120, p. 1, 5.

⁷³⁰ Ministrų kabineto posėdis 1924 06 06 // *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 397, l. 151–154; Kun. Vailokaitis laimėjo. Ministerių kabinetas atsistatydina // *Lietuvos žinios*, 1924 06 08, Nr. 129, p. 1.

⁷³¹ Inž. Geležinkelių tiesimo reikalas Seimui išsprendus // *Rytas*, 1924 06 18, Nr. 136, p. 1.

Anglija išspausdinta, jų inžinieriai buvo apžiūrėję būsimųjų geležinkelių linijas ir Kaune laukė sutarties pasirašymo. Straipsnyje padaryta išvada, kad „trilypis blokas, atmesdamas gelžkelių statybą, vienu rankų mostu pridirbo trilypių nesąmonių“⁷³². LSDP laikraštyje buvo kritikuojama, kad krikščionys demokratai, pasiūlę tiesti geležinkelius nuo Kazlų Rūdos iki Šakių ir nuo Telšių iki Kretingos, nori nuraminti žemaičius, o didelės naudos jie neduos, nes tam, kad jie būtų naudingi, juos reikia sujungti su kitų geležinkelių mazgais.

Birželio 11 d. Prezidento A. Stulginskio pakviestas pasitarti dėl koalicijos su KD bloku LVLS lyderis M. Sleževičius pareikalavo priimti Vyriausybės geležinkelių tiesimo projektą ir Anglijos siūlomą paskolą⁷³³. KD blokui buvo nepriimtinos LVLS sąlygos, todėl jis nutarė sudaryti A. Tumėno Ministrų kabinetą iš KD bloko narių. Naujasis užsienio ministras V. Čarneckis manė, kad Anglijos vyriausybės paskola naujiems Lietuvos geležinkeliams yra labai svarbi ir reikia ja pasinaudoti. Jis paaiškino, kad Anglijos visuomenės nuomonė palanki Lietuvai. Vykstant deryboms dėl geležinkelių, padidėjo pasitikėjimas Lietuva, todėl laimingai pasibaigus deryboms, prasidėtų nauja naudingų ekonominių santykių era tarp Lietuvos ir Anglijos⁷³⁴.

1924 m. birželio pabaigoje Lietuvos Seimo vicepirmininkas, LŪS atstovas K. Jokantas ir LKDP atstovas L. Bistras kartu su Latvijos ir Estijos parlamentarais lankėsi Didžiojoje Britanijoje parlamento kvietimu. Delegacijos dalyvavo parlamento posėdyje, iškilminguose parlamento pirmininko, premjero J. R. Macdonaldo bei parlamento narių priėmimuose, parodose, operoje⁷³⁵. Be oficialių priėmimų, buvo keletas pasitarimų dėl ekonominių santykių užmezgimo tarp Anglijos ir Baltijos valstybių. Lietuvos delegacijos nariai Užsienio reikalų komisijai pranešė, kad priėmimas buvo labai nuoširdus, o Anglijos parlamentariai, kurie anksčiau lankėsi Baltijos valstybėse, pasiūlė įkurti specialią komisiją santykiams su šiomis šalimis palaikyti⁷³⁶.

Paskolos atsisakymas sumažino Didžiosios Britanijos interesus Lietuvoje. Valdančiajam KD blokui teko ieškoti kitų lėšų geležinkeliams tiesti. Krikščionys

⁷³² N. Trilypio bloko trilypės nesąmonės // *Socialdemokratas*, 1924 06 12, Nr. 25, p. 1.

⁷³³ Valstiečių liaudininkų sąlygos (Dėl Ministrų kabineto kriziaus) // *Lietuvos žinios*, 1924 06 13, Nr. 132, p. 2.

⁷³⁴ Su p. Ministeriu Čarnekiu pasikalbėjus // *Rytas*, 1924 07 11, Nr. 154, p. 1.

⁷³⁵ Seimo delegacijos atsilankymas Londone // *Lietuva*, 1924 07 08, Nr. 151, p. 2.

⁷³⁶ Seimo Užsienio reikalų komisijoje // *Lietuvos žinios*, 1924 07 27, Nr. 168, p. 5; Seimo revizitas Anglijos parlamentui // *Rytas*, 1924 06 22, Nr. 139, p. 3.

demokratai kaltino opoziciją, kad pastaroji stengėsi ir užsienyje kenkti pozicijai. A. Šmulkštys interviu „Ryto“ korespondentui aiškino, kad tai rodo LSDP elgesys Darbininkų konferencijoje Šveicarijoje ir šių dienų liaudininkų taktika paskolos klausimu⁷³⁷. Vyriausybė derėjosi su JAV bendrove *Foreign trades securities comp. ltd.* dėl 12 milijonų litų paskolos, kurią norėjo panaudoti Hipotekos banko įsteigimui, planavo dalį sumos skirti Žemės bankui naujakurių kreditui ir kitą dalį – geležinkelio Amaliai – Telšiai sujungimui su Klaipėda, tačiau derybos nutrūko. LKDP lyderis informavo, kad M. Sleževičius tarpininkavo firmai *Fondation company*, kuri vilkino paskolos klausimą iki sausio mėnesio. Kai LVLS paskelbė, kad KD blokas neturi pasitikėjimo užsienyje, todėl užsienio firmos laukia naujų rinkimų, Vyriausybė nutraukė derybas su minėta firma⁷³⁸. 1926 m. gegužės 7 d. buvo atidaryta nauja geležinkelių linija Amaliai – Telšiai. Tuo Vyriausybė norėjo įrodyti, kad ji pajėgia rūpintis „gyvaisiais krašto reikalais“⁷³⁹.

1922 m. pablogėję santykiai su Latvija ir Estija dėl dalyvavimo Varšuvos konferencijoje vėl atšilo po Klaipėdos sukilimo, kai Baltijos šalys pritarė Klaipėdos prijungimui prie Lietuvos, tačiau diskusijose dėl E. Galvanausko Ministrų kabineto deklaracijos nė viena frakcija nepasisakė apie Baltijos valstybių sąjungos sukūrimą.

1923 m. pabaigoje paaiškėjus, kad Latvija nepalaikys Lietuvos protesto dėl Ambasadoriaus konferencijos sprendimo priskirti Vilniaus kraštą Lenkijai, LKDP spaudoje pasirodė straipsnis, kuriame konstatuota, kad Vyriausybė padarė viską, kad suartėtų su Latvija ir Estija, tačiau jos nežiūri rimtai į Lietuvos pasiūlymus ir savo išsigelbėjimą mato Lenkijoje⁷⁴⁰. Tuo metu LVLS dar neprarado vilties ir 1923 m. lapkričio 22 d. LVLS centro komiteto posėdyje nutarta siekti Baltijos valstybių sąjungos sudarymo⁷⁴¹.

LSDP nuo 1919 m. reguliariai bendradarbiavo su Baltijos šalių socialdemokratų partijomis, dalyvaudama Baltijos šalių socialdemokratų konferencijose. 1924 m. „*Socialdemokratas*“ rašyta, kad Lietuvos, Latvijos ir Estijos sąjunga yra būtina ir numatyta, kad šioms valstybėms užmegus glaudžius ekonominius ir politinius ryšius „Lenkijos buržuazijos ir užgrobimo politikai bus padarytas galas“⁷⁴². Laikraštyje

⁷³⁷ A. G. Pasikalbėjimas su L. Kr. D. P. C. V. pirm. p. Šmulkščiu // *Rytas*, 1926 02 05, Nr. 29, p. 1.

⁷³⁸ P. Užsienio paskola // *Rytas*, 1925 02 09, Nr. 32, p. 1.

⁷³⁹ Amalių – Telšių geležinkelio atidarymas // *Lietuva*, 1926 05 07, Nr. 101, p. 1.

⁷⁴⁰ A-sis. Mūsų užsienio politika 1923 metais // *Rytas*, 1923 12 30, Nr. 11, p. 1.

⁷⁴¹ LVLS CK posėdis 1923 11 22 // *LMABRS*, f. 199–32, l. 20.

⁷⁴² Kauno konferencija // *Socialdemokratas*, 1924 05 22, Nr. 21, p. 1.

buvo kritikuojama, kad KD blokas ir LVLS, valdę Lietuvą 4 metus, nenorėjo šito suprasti ir laikė Lietuvą izoliacijoje.

Tautos pažangos partija nepritarė Vyriausybės siekiui sudaryti Baltijos valstybių sąjungą. Tokios pat nuomonės laikėsi ir Lietuvos šaulių sąjungos vadovybė „*Trimite*“ kritikuodama Vyriausybės pastangas sudaryti sąjungą su Latvija ir Estija ir ragindama būti ne barjeru, bet tiltu tarp Rusijos ir Vakarų Europos⁷⁴³.

Vis dėlto 1924 m. Lietuvos ir Latvijos Vyriausybių pastangomis vėl buvo atnaujinti tarpvalstybiniai kontaktai, tačiau Lietuvos Seimo nariai jau netikėjo galimybe sukurti Baltijos sąjungą. 1924 m. sausio 5 d. Užsienio reikalų komisijos posėdyje LDF atstovas K. Ambrozaitis siūlė derybas su SSRS pradėti atskirai, bet ne kartu su Latvija ir Estija, kurios yra Lenkijos įtakoje⁷⁴⁴. Komisijos pirmininkas LŪS atstovas S. Šilingas buvo įsitikinęs, kad Rygos bei Kauno konferencijos bus nevaisingos, tačiau manė, kad reikia toliau laikytis šios politinės linijos todėl, kad visiškai paaiškėtų Latvijos ir Estijos pozicija, o jau tada bus galima pereiti „nuo iliuzijų į realią politiką“. Jam pritarė M. Sleževičius, kuris tikėjosi, kad Latvijos politika Lietuvos atžvilgiu gali pasikeisti, jei jos vyriausybę sudarys socialdemokratai. A. Šmulštys aiškino B. K. Balučiui, kad pasiūlymas Latvijai sušaukti konferenciją Kaune negalėjo būti duotas be Ministrų kabineto sutikimo, tačiau apskritai komisija buvo patenkinta Užsienio reikalų ministerijos darbu.

1924 m. vasario 12 d. posėdyje V. Karoblis referavo „Lietuvos, Estijos ir Latvijos konvenciją kai kuriems tarptautinės privatinės teisės dalykams tvarkyti“, kuri buvo reikalinga teismų bendradarbiavimui palengvinti⁷⁴⁵. Iki sutarties pasirašymo norint įteikti šaukimą Latvijos piliečiui, reikėjo kreiptis į Teisingumo ministeriją, ši kreipdavosi į Užsienio reikalų, kuri susisiekdavo su Latvijos užsienio reikalų ministerija, o ši – su Latvijos Teisingumo ministerija ir t. t. Konvencija leido šalių teismams kontaktuoti tiesiogiai. Tame pačiame posėdyje liaudininkų atstovas M. Sleževičius referavo „Konsulinę sutartį tarp Lietuvos ir Latvijos“, kuri nustatė konsulų veikimo sąlygas ir jų teises. 1924 m. vasario 13 d. liaudininkas Z. Toliušis referavo „Konvencijos tarp Lietuvos ir Latvijos dėl nusikaltėlių išdavimo ir teismo pagalbos teikimo“, kuri buvo pasirašyta 1921 m. vasarą ir ratifikuota Latvijos

⁷⁴³ Ar jungtis su latviais? // *Trimitas*, 1924 01 17, Nr. 172, p. 1–3.

⁷⁴⁴ Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokolas, rašytas B. K. Balučio, 1924 01 05 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 499, l. 52–53.

⁷⁴⁵ 1924 02 12 III sesijos 64 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

seimo⁷⁴⁶. Visas šias sutartis Seimas ratifikavo vasario 15 d.. Ratifikavimą paspartino Latvijos Seimo delegacijos vizitas.

1924 m. vasario 15 d. į Kauną atvyko Latvijos Seimo delegacija: Janis Goldmanas – krikščionių demokratų, Pauls Kalmins – socialdemokratų ir Francis Trasuns – latgaliečių bloko atstovas⁷⁴⁷. Svečius priėmė Lietuvos Seimo komisija – Seimo vicepirmininkas dr. Jonas Staugaitis, Seimo sekretorius Vincas Kvieska, nariai – A. Vilimas, R. Skipitis, V. Kasakaitis, J. Diržys ir K. Bielinis. Tą pačią dieną svečiai teatre žiūrėjo spektaklį „Kęstučio mirtis“, o kitą dieną dalyvavo iškilmingame Seimo posėdyje bei Vasario 16-osios iškilmėse. Interviu „*Ryto*“ korespondentui P. Kalmins pasisakė už artimesnį Latvijos, Lietuvos ir Estijos bendradarbiavimą. Jis suprato, kad Lietuva negali atsisakyti Vilniaus, bet aiškino, kad Latvijos dalyvavimas eilinėje Varšuvos konferencijoje negali būti Lietuvos ir Latvijos santykių pablogėjimo priežastimi⁷⁴⁸. Latvijos atstovas paneigė gandus, kad SSRS ir Lenkija nori pasidalinti mažas Baltijos valstybes. Vasario 17 d. svečiai iš Latvijos dalyvavo oficialiuose pusryčiuose pas Seimo Pirmininką kan. Justiną Staugaitį. Z. Toliušis rašė, kad Seimo Pirmininkas pasakė „gražią kalbą apie du brolius, augusius drauge, paskui išsiskyrusius ir vėliau vėl susijusius, palygino tuo pavyzdžiu dviejų broliškų tautų bendrą praeitį ir vienodą likimą“⁷⁴⁹.

Kai kurie Latvijos Seimo nariai nepritarė Z. Meierovico pastangoms sukurti Baltijos valstybių sąjungą su Lenkija, bet be Lietuvos. Laikraštis „*Latvijas sargs*“ pateikė Seimo nario T. Zandero straipsnį, kuriame rašoma, kad Baltijos valstybių sąjunga gali išaugti tik iš Latvijos, Lietuvos ir Estijos, siūloma Latvijos užsienio politiką derinti su Lietuva bei susitarti dėl karinės sutarties pasirašymo⁷⁵⁰.

Vokietija, kaip ir SSRS mėgino sulaukyti Lietuvą nuo trišalės Baltijos sąjungos kūrimo. Z. Butkus rašė, kad Vokietijos atstovas 1924 m. pradžioje kelis kartus gavo iš Berlyno slaptus nurodymus trukdyti Lietuvai prisijungti prie Latvijos ir Estijos sąjungos, išardyti Kauno konferenciją. Latvijos atstovybė gavo žinių, jog Vokietijai pavyko nuteikti prieš suartėjimą su Latvija S. Šilingą ir kai kuriuos kitus Lietuvos politikus, jog jau „beveik visa Lietuvos armija“ palaiko sąjungos sudarymą su

⁷⁴⁶ 1924 02 13 III sesijos 65 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

⁷⁴⁷ Latvių Seimo atstovai Kaune // *Rytas*, 1924 02 16, Nr. 40, p. 4.

⁷⁴⁸ J. Latvių Seimo delegacija // *Rytas*, 1924 02 19, Nr. 41, p. 3.

⁷⁴⁹ Toliušis Z. Vyskupas Justinas Staugaitis (mašininraštis). Pastangų ir vargų kronika, t. III. Mano amžinininkai // *VUB RS*, f. 87–19, l.204.

⁷⁵⁰ Varšuvos konferencija ir Lietuva, *Lietuva*, 1924 02 22, Nr. 44, p. 1–2.

Vokietija, o ne su Latvija⁷⁵¹. Nepaisant Vokietijos pastangų 1924 m. gegužės 19–21 d. Kaune įvyko Lietuvos, Latvijos ir Estijos konferencija, kurioje buvo nutarta rekomenduoti vyriausybėms koordinuoti užsienio politiką ir veiklą Tautų Sąjungoje Baltijos šalims svarbiais klausimais bei, esant reikalui, teikti diplomatinę paramą užsienio valstybėse⁷⁵².

Krikščionių demokratų atstovai Seime aktyviai dalyvavo steigiant visuomenines organizacijas, kurių tikslas buvo užmegzti artimesnius ryšius su Baltijos šalių visuomeninėmis organizacijomis. Pavyzdžiui 1923 m. kovo 7 d. KD bloko Seimo nariai M. Krupavičius ir M. Galdikienė padavė prašymą Kauno m. ir apskrities viršininkui įregistruoti draugijos „Lietuvių–latvių vienybė“ įstatus (įregistruota 1923 m. kovo 17 d.)⁷⁵³. Draugijos tikslas – užmegzti artimus ryšius tarp lietuvių ir latvių tautų, o priemonės tam tikslui pasiekti:

a) paskaitų apie abiejų tautų politiką, visuomenę, mokslą, meną, ekonomiką rengimas,

b) informacijos biurų, kursų, skaityklų, bibliotekų, klubų steigimas; ekskursijų, spektaklių, loterijų rengimas,

c) laikraščių, žurnalų, knygų leidimas⁷⁵⁴.

Šios draugijos ir Latvių-lietuvių vienybės draugijos (Rygoje) iniciatyva 1924 m. liepos 25–27d. Rygoje įvyko pirmasis Lietuvių ir latvių kongresas, priėmęs rezoliuciją, reikalaujančią gražinti Vilnių Lietuvai⁷⁵⁵. Rezoliucija buvo pasiūsta į Tautų Sąjungos konferenciją Ženevoje. Kongresą sveikino Latvijos vyriausybės nariai finansų ministras R. Kalnings, užsienio reikalų ministras L. Sēja, švietimo ministras K. Straubergs, sveikinimo telegramas atsiuntė prezidentas J. Čakstė ir ministras pirmininkas V. Zamuels. Dėl kongreso priimtos rezoliucijos Lenkija įteikė protesto notą Latvijos užsienio reikalų ministrui, tačiau pastarasis atsiribojo nuo rezoliucijos.

1925 m. sausio 3 d. į Kauną atvyko Latvijos seimo pirmininkas Frydrichas Vesmans, kurį sutiko Lietuvos Seimo vicepirmininkas K. Jokantas, LDF atstovas V. Kasakaitis, Latvijos pasiuntinys A. Baluodis, Užsienio reikalų ministerijos

⁷⁵¹ Butkus Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, p. 97–98.

⁷⁵² Kauno konferencija. Paskutinis plenarinis posėdis // *Lietuvos žinios*, 1924 0523, Nr. 116, p. 2.

⁷⁵³ Prašymas Kauno m. ir apskrities viršininkui įregistruoti draugijos „Lietuvių–latvių vienybė“ įstatus 1923 03 07 // *LCVA*, f. 402, ap. 4, b. 252, l. 1.

⁷⁵⁴ Draugijos „Lietuvių–latvių vienybė“ įstatai, 1923 03 17 // *LCVA*, f. 402, ap. 4, b. 252, l. 2.

⁷⁵⁵ Latvių lietuvių vienybės kongreso rezoliucija Vilniaus reikalu // *Rytas*, 1924 08 05, Nr. 174, p. 1; Dviejų brolių tautų kongresui Rygoje prasidėjus // *Rytas*, 1924 07 26, Nr. 167, p. 1.

atstovas Blaveščiūnas⁷⁵⁶. Kitą dieną jis padarė vizitus Seimo Pirmininkui kan. Justinui Staugaičiui, Ministrui Pirmininkui A. Tumėnui, užsienio reikalų ministrui V. Čarnekiui, Seimo vicepirmininkams K. Jokantui ir P. V. Raulinaičiui, buvo pakviestas pusryčiams pas Seimo Pirmininką kan. Justiną Staugaitį Aukštojoje Panemunėje. Sausio 5 d. F. Vesmans padarė vizitus Seimo frakcijų vadovams ir Ministrų kabineto nariams. F. Vesmano vizitas buvo neoficialus. „*Lietuvos žinios*“ svarstė, ar jo vizitas, skirtas pagerinti santykius su Lietuva po vizito į Varšuvą, „ar kaimyno mandagumu prieš Helsinkio konferenciją“, kurioje turėjo dalyvauti Lenkija, Latvija, Estija ir Suomija⁷⁵⁷. Sausio 7d. F. Vesmans išvyko į Rygą.

Sausio pabaigoje Latvijos Seimo Užsienio reikalų komisijoje buvo svarstomas santykių su Lietuva klausimas, kalbėta apie prekybos sutartį. Posėdyje dalyvavo užsienio reikalų ministras Z. Meierovics⁷⁵⁸. Lietuvos ir Latvijos užsienio reikalų ministrai balandžio ir birželio mėnesiais apskaitė vizitais, pasirašyta konvencija, reguliuojanti miško plukdymą ir plaukiojimą pasienio upėmis tarp Lietuvos ir Latvijos⁷⁵⁹.

Buvo tęsiamas Lietuvos ir Latvijos socialdemokratų partijų bendradarbiavimas. 1925 m. balandžio 4–5 d. Rygoje įvyko Latvijos socialdemokratų darbininkų partijos X kongresas, kuriame dalyvavo Lietuvos Seimo LSDP frakcijos atstovai M. Markauskas ir J. Markelis⁷⁶⁰.

1925 m. birželio 21–23 d. Kaune įvyko II Lietuvių ir latvių susiartinimo kongresas, priėmęs rezoliucijas, siūlančias Lietuvos ir Latvijos vyriausybėms sudaryti tarpusavio saugumo sutartį, kurti Baltijos valstybių sąjungą, viena rezoliucija aiškino, kad Vilniaus grąžinimas Lietuvai yra būtina sąlyga normaliam tarptautinių santykių vystymuisi⁷⁶¹. Suaktyvėję santykiai tarp Lietuvos ir Latvijos sulėtėjo rugpjūčio 22 d. autoavarijoje žuvus Z. Meierovicui⁷⁶².

1926 m. sausio 16 d. Rygoje vyko I Baltijos valstybių tautinių mažumų konferencija, kurioje dalyvavo Lietuvos Seimo nariai – žydų frakcijos atstovas O. Finkelšteinas, vokiečių – R. Kinderis, lenkų – Viktoras Budzynskis⁷⁶³.

---

⁷⁵⁶ Latvijos seimo pirmininkas p. Vesmanis Kaune // *Lietuva*, 1925 01 07, Nr. 4, p. 1.

⁷⁵⁷ Latvių Seimo pirmininkas Kaune // *Lietuvos žinios*, 1925 01 08, Nr. 5, p. 3.

⁷⁵⁸ Lietuvos – Latvijos susiartinimas // *Lietuva*, 1925 01 31, Nr. 25, p. 1.

⁷⁵⁹ Mejerovic Kaune // *Trimitas*, 1925 07 20, Nr. 25, p. 896.

⁷⁶⁰ Svečiuose pas draugus latvius // *Socialdemokratas*, 1925 04 16, Nr. 16, p. 2.

⁷⁶¹ II Lietuvių Latvių susiartinimo kongreso rezoliucijos // *Rytas*, 1925 06 25, Nr. 135, p. 1.

⁷⁶² Užsieny // *Trimitas*, 1925 08 27, Nr. 33, p. 1073–1074.

⁷⁶³ Lietuvos mažumų atstovai Rygon // *Lietuva*, 1926 01 16, Nr. 12, p. 3.

Artimesnių santykių užmezgimui trukdė valdančiųjų Latvijos politikų požiūris į Vilniaus klausimą. Latvijos Ūkininkų sąjungos laikraštis „*Brīva Zeme*“ dažnai savo straipsniuose patarinėdavo Lietuvai atsisakyti pretenzijų į Vilnių ir užmegzti santykius su Lenkija⁷⁶⁴. Šie straipsniai atspindi Latvijos politikų poziciją, nes užsienio reikalų ministras Hugo Celminš buvo Ūkininkų sąjungos narys.

1926 m. kovo 4 d. Latvijos Seimo Užsienio komisijos pirmininkas F. Cielens SSRS atstovui Černychui pareiškė, kad Baltijos šalys sutiktų pasirašyti kolektyvinį paktą su SSRS⁷⁶⁵. Jis taip pat pripažino, kad Latvijoje populiaru suartėjimo su Lietuva idėja, tačiau suartėjimui kliūdo Vilniaus problema, nes Ryga nenori jokių įsipareigojimų dėl Vilniaus, tačiau Lenkijai užpuolus Kauną, Latvija gintų Lietuvą. Latviją išgąsdino Lietuvos ir SSRS derybos, nes buvo paskleista informacija, kad ši sutartis nukreipta prieš Latviją, Baltijos valstybių sąjungą ir Tautų Sąjungą. Latvijos užsienio reikalų ministras sukvietė specialią atstovų konferenciją⁷⁶⁶. Latvijos pasiuntinys A. Baluodis bandė atkalbėti Lietuvos Vyriausybę nuo dvišalės sutarties su SSRS pasirašymo. Jis kalbėjo su užsienio reikalų ministru M. Reiniu, Seimo pirmininku Justinu Staugaičiu bei J. Purickiu, kurį Latvijos atstovas laikė „tuometinės Lietuvos užsienio politikos inspiratoriumi“⁷⁶⁷. KD bloko vadovybė nutarė atidėti derybas su SSRS, kadangi pastaroji nepatenkino Lietuvos reikalavimų, bet ne dėl Latvijos prašymų.

II Seime KD blokas ir LVLS frakcija deklaravo orientaciją į Angliją ir Baltijos valstybes, nors neoficialiai buvo svarstomi ir kiti tarptautinės orientacijos variantai. Lietuvos politikai buvo nusivylę, kad Anglijos ir Baltijos šalių diplomatai nepakankamai palaikė Lietuvos reikalavimus tarptautinėse institucijose, tačiau bendradarbiavimas buvo tęsiamas. Lietuvoje lankėsi Didžiosios Britanijos parlamento delegacija, Lietuvos Seimo delegacija kartu su Latvijos ir Estijos parlamentų atstovais buvo pakviesta į Londoną. Vis dėlto, užsitęsus deryboms, KD blokas atsisakė Didžiosios Britanijos paskolos geležinkelių tiesimui, todėl atsistatydino E. Galvanausko Vyriausybę, o LVLS ir LSDP aštriai kritikavo valdančiojo bloko sprendimą, kaltindami interesų konfliktu. Paskolos atsisakymas parodė, kad KD blokas nesieja Lietuvos ateities su Didžiosios Britanijos palaikymu.

⁷⁶⁴ Latvių laikraščio „patarimai“ Lietuvai // *Lietuva*, 1925 10 12, Nr. 228, p. 3.

⁷⁶⁵ Kasparavičius A. Didysis X Lietuvos užsienio politikoje, p. 88.

⁷⁶⁶ V. Triukšmas sukeltas dėl SSSR derybų su Lietuva // *Lietuva*, 1926 04 19, Nr. 86, p. 1.

⁷⁶⁷ Butkus Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, p. 105.

1922 m. pablogėję santykiai su Latvija ir Estija dėl dalyvavimo Varšuvos konferencijoje vėl atšilo po Klaipėdos sukilimo, kai Baltijos šalys pritarė Klaipėdos prijungimui prie Lietuvos, tačiau 1923 m. pabaigoje paaiškėjus, kad Latvija nepalaikys Lietuvos protesto dėl Ambasadoriaus konferencijos sprendimo priskirti Vilniaus kraštą Lenkijai, skepticizmas Baltijos sąjungos atžvilgiu vėl padidėjo. Lietuvos Seimo narių nuomonę veikė kryptinga Tautos Pažangos partijos ir Šaulių sąjungos vadovų kritika spaudoje bei Vokietijos ambasados veiksmai. 1924 m. sausio 5 d. Užsienio reikalų komisijos posėdyje buvo nutarta derybas su SSRS pradėti atskirai, bet ne kartu su Latvija ir Estija, kurios yra Lenkijos įtakoje. Tik LSDP frakcija nuosekliai pasisakė už santykių su Baltijos šalimis stiprinimą ir palaikė ryšius su tų šalių socialdemokratų partijomis.

Vis dėlto, Lietuvos ir Latvijos vyriausybių iniciatyva buvo palaikomi tarparlamentiniai ryšiai su Latvija, Lietuvoje lankėsi Latvijos Seimo delegacijos. KD bloko Seimo nariai M. Krupavičius ir M. Galdikienė įsteigė draugiją „Lietuvių–latvių vienybė“, kuri 1924 m. vasarą Rygoje suorganizavo pirmąjį Lietuvių ir latvių kongresą, priėmusį rezoliuciją, reikalaujančią grąžinti Vilnių Lietuvai, tačiau Latvijos vyriausybės atsiribojo nuo šios rezoliucijos. Neišspręstas Vilniaus klausimas vertė Lietuvą ieškoti paramos iš SSRS ir Vokietijos.

3. 4. Nesėkmingų derybų su Vatikanu ir Lenkija panaudojimas rinkiminėse kovose

Dar 1924 m. sausio 5 d. Seimo Užsienio komisijos posėdyje Seimo pirmininkas Justinas Staugaitis atkreipė komisijos dėmesį į tuščią pasiuntinio postą Lietuvos atstovybėje prie Vatikano⁷⁶⁸. Jis pranešė, kad lenkai siekia iškelti iš Vilniaus arkivyskupą Jurgį Matulevičių. Komisija nutarė artimiausiu laiku išspręsti atstovybės prie Vatikano klausimą ir paprašė B. K. Balučio kitame komisijos posėdyje pranešti Užsienio reikalų ministerijos požiūrį šiuo klausimu. Dėl konkordato sudarymo Lietuvos Vyriausybė kreipėsi į Vatikano valstybės sekretorių Pietro Gaspari 1923 m. spalio 17 d.⁷⁶⁹. Gavusi teigiamą atsakymą, Lietuva 1924 m. birželio mėnesį į Romą

⁷⁶⁸ Užsienio reikalų komisijos posėdžio protokolas, rašytas B. K. Balučio, 1924 01 05 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 499, l. 53.

⁷⁶⁹ Užsienio reikalų ministro V. Čarneckio nota Vatikano valstybės sekretoriui P. Gaspari. 1924 m. kovas // *LCVA*, f. 383 ap. 7. b. 582, l. 123.

kartu su vyskupu Antanu Karosu, vykstančiu su raportu pas popiežių, pasiuntė Seimo Pirmininką Justiną Staugaitį. Popiežiaus delegatas Lietuvoje Antonio Zecchini kritikavo Lietuvoje vykdomą žemės reformą ir gynė dvarininkus, todėl Seimo KD blokas galvojo, kad popiežius gali pasidomėti žemės reformos klausimais. Popiežius apie žemės reformą neužsiminė, tik palaimino Lietuvos atstovus⁷⁷⁰. Justinas Staugaitis ne kartą kalbėjo su A. Zecchini dėl konkordato, tačiau popiežiaus atstovas atsakydavo, kad Lietuvai jokių konkordatų nereikia, nes ji, būdama katalikiška šalis, turi laikytis bažnyčios kanonų. Atstovo sekretorius L. Faidutti buvo priešingos nuomonės, nes manė, kad reikia skubėti sudaryti konkordatą kol valdžioje krikščionys demokratai, abejodamas, ar 1926 m. rinkimuose katalikai laimės daugumą⁷⁷¹.

1924 m. spalio 13 d. Ministrų kabinetas, apsvarstęs konkordato su Vatikanu klausimą, nutarė pavesti Užsienio ir Vidaus reikalų ministerijoms paruošti konkordato projektą⁷⁷².

1924 m. pabaigoje Lietuvoje sužinota, kad Lenkijos užsienio reikalų ministras W. Grabskis Vatikane jau baigia susitarti dėl konkordato ir jis netrukus bus pasirašytas. Lietuvos Vyriausybė ir Seimas susirūpino, kad Vatikane Vilniaus klausimas nebūtų išspręstas Lenkijos naudai. Nutarta gruodžio pradžioje į Romą pasiųsti delegaciją, kurios pirmininkas buvo Justinas Staugaitis, nariai kun. Juozapas Kukta ir prof. Stasys Šalkauskis. Kartu su delegacija Lietuvos universiteto Teologijos filosofijos fakulteto reikalais į Romą vyko ir profesorius Blažiejus Čėsnys. Justinas Staugaitis atsiminimuose rašė, kad delegacijos misijai pakenkė Lietuvos *charge d'affaires* Juozo Macevičiaus nota Vilniaus klausimu, įteikta Vatikanui. Seimo Pirmininkas tvirtino, kad delegacija nieko nežinojo apie šią notą ir net abejojo, ar tokį neišmintingą žingsnį jam liepė žengti Vyriausybė. (Užsienio reikalų ministras V. Čarneckis 1924 m. gruodžio 4 d. pavadė J. Macevičiui įteikti notą, kurioje buvo išreikštas susirūpinimas bažnytinių reikalų sutvarkymu okupuotose Lietuvos žemėse⁷⁷³.) Delegacija susitiko su Vatikano valstybės sekretoriumi kardinolu P. Gaspari, kuris kategoriškai pareiškė, kad bažnyčiai rūpi ne valstybės ribos, bet jų

⁷⁷⁰ Vyskupas Justinas Staugaitis. Mano atsiminimai (mašinėraštis) // *LMABRS*, f. 290–296, l. 209–210.

⁷⁷¹ Staugaitis J. *Mano atsiminimai*, Vilnius, p. 311–312.

⁷⁷² Ministrų kabineto kanceliarijos raštas Nr. 14/81 Vidaus reikalų ministrui, 1924 10 16. // *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 76, l. 99.

⁷⁷³ Užsienio reikalų ministro V. Čarneckio nota Vatikano valstybės sekretoriui P. Gaspari. 1924 m. kovas // *LCVA*, f. 383 ap. 7. b. 582, l. 123.

sienos. Vatikanas, sudarydamas konkordatą su Lenkija, Vilniaus neinkorporavo į Varšuvos metropoliją, kaip norėjo Lenkija, bet Vilniaus metropolijai priskyrė Lomžos ir Pinsko diecezijas, išskirdamas nelenkus gyventojus iš tikrosios Lenkijos. P. Gaspari nedavė Lietuvos delegacijai audiencijos pas popiežių, tačiau pakvietė paklausti Šv. Tėvo mišių, laikomų jo privačioje koplyčioje⁷⁷⁴. Justino Staugaičio atsiminimai rodo, kad Lietuvos Vyriausybė ir Seimas bandė paveikti Vatikaną, siekdami Lietuvai palankaus sprendimo Vilniaus klausimu, tačiau jau 1924 m. gruodžio mėnesį buvo žinoma, kad Vatikanas, sudarydamas konkordatą su Lenkija, Vilnių priskirs Lenkijos bažnytinei provincijai.

Tik 1925 m. sausio mėnesį Užsienio reikalų ministerija pateikė Seimo Užsienio reikalų komisijai svarstyti konkordato su Vatikanu projektą⁷⁷⁵. Sausio 31 d. LVLS frakcijos nariai K. Ralys ir V. Kvieska įteikė paklausimą Ministrui Pirmininkui ir užsienio reikalų ministrui dėl Vatikano delegato A. Zecchini juridinės padėties ir kišimosi į Lietuvos vidaus reikalus, nes dar 1924 m. balandžio 28 d. 378 lietuviai katalikai parašė protestą popiežiui, kad Benediktinių vienuolyno bažnyčioje A. Zecchini neleidžia laikyti lietuviškų pamaldų vaikams. V. Čarneckis atsakė, kad popiežiaus atstovas atsiųstas į Lietuvą tik bažnytiniais reikalais ir neakredituotas prie Vyriausybės.

Lietuva deryboms su Vatikano delegatu bažnytiniais reikalais Lietuvoje A. Zecchini sudarė delegaciją, kurios pirmininkas buvo K. Jokantas, nariai – atstovas prie Šv. Sosto J. Macevičius ir P. Karvelis⁷⁷⁶. 1925 m. sausio 7 d. Ministrų kabineto posėdyje užsienio reikalų ministro V. Čarneckio pranešime delegacijos nariu buvo įrašytas ne J. Macevičius, bet Tadas Petkevičius⁷⁷⁷. Justinas Staugaitis atsiminimuose rašė, kad komisijos pirmininkas buvo P. Karvelis⁷⁷⁸. Sausio 30 d. Kaune įvyko pirmasis posėdis, kurio metu užsienio reikalų ministras V. Čarneckis išreiškė viltį, kad derybos bus sėkmingos, ir įteikė Vatikano atstovui Lietuvos Vyriausybės parengtą projektą, kuris buvo pradėtas nagrinėti vasario 3 d. antrajame posėdyje. Daugiausia sunkumų sukėlė 2-asis paragrafas, kuriame buvo rašoma, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje sudaroma atskira bažnytinė provincija su arkivyskupu priešakyje. Vyskupijos sudaromos atsižvelgiant į tikinčiųjų skaičių – 1 vyskupija 500

⁷⁷⁴ Staugaitis J. *Mano atsiminimai*, p. 313–314.

⁷⁷⁵ Seimo komisijoje. Konkordatas su Vatikanu // *Lietuvos žinios*, 1925 01 23, Nr. 18, p. 1.

⁷⁷⁶ Derybos dėl konkordato su Šventuoju Sostu // *Lietuva*, 1925 02 05, Nr. 29, p. 1.

⁷⁷⁷ Ministrų kabineto posėdžio protokolas 1925 01 07 // *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 420, p. 3.

⁷⁷⁸ Staugaitis J. *Mano atsiminimai*, p. 312.

000 tikinčiųjų. Arkivyskupo sostinė, vyskupijų sienos ir jų skaičius bus nustatyti vėliau atskira sutartimi, tačiau norėta susitarti, kad Vilniaus, Seinų ir Žemaičių vyskupijos, nurodytos prie projekto pridėtame žemėlapyje, yra Lietuvos bažnytinės provincijos dalis. Dėl šio paragrafo Vatikano atstovas kitam posėdžiui pažadėjo pateikti savo kontrpasiūlymą. Justinas Staugaitis rašė, kad A. Zeccini jam guodėsi, jog P. Karvelis jo kategoriškai paklausė, ar Šv. Sostas pripažįsta Vilnių Lietuvai. A. Zeccini, nepasižymėdamas diplomatinio taktu, atsakė, kad Šv. Tėvas neskirsto teritorijų valstybėms, nes jam rūpi tik bažnyčios reikalai. Jis pareiškė, kai Lietuva atgaus Vilnių, tuomet ir kalbėsisi dėl bažnyčios reikalų sutvarkymo tame krašte, o kol neturi – nesikalbės⁷⁷⁹. Derybos buvo vilkinamos tiek dėl kairiosios opozicijos pasisakymų Seime, tiek dėl Vatikano atstovo veiksmų.

Vyskupas Pranciškus Karevičius manė, kad nereikia prašyti, kad arkidiecezijos sostinė padarytų Vilniuje. Jo nuomone, geriau pasiūlyti kad Vilnių tiesiogiai tvarkytų Vatikanas, o arkidiecezijos sostinę skirti Kaune⁷⁸⁰. Jam pritarė vyskupų atstovai⁷⁸¹.

Vasario 10 d. Lenkijai pasirašius konkordatą su Vatikanu ir priskyrus Vilniaus vyskupiją Lenkijos bažnytinei provincijai, Lietuvoje kilo protestų banga. LVLS ir publikacijos „Lietuvos žiniose“ kaltino Vyriausybę ir KD bloką dėl Lenkijos konkordato su Vatikanu. Valdantysis KD blokas buvo pasipiktinęs ir nusivylęs Vatikano politika. Krikščionys demokratai kaltino buvusią E. Galvanausko Vyriausybę, kad ji nepaskyrė nuolatinio atstovo prie Vatikano ir atidėliojo derybas dėl konkordato sudarymo⁷⁸². Kovo 8 d. Rotušės aikštėje buvo surengtas mitingas, kuriame kalbėjo Seimo narys Z. Toliušis, kiti visuomenės veikėjai. Mitinge buvo priimta rezoliucija Vyriausybei, A. Zeccini ir spaudai⁷⁸³.

Vis dėlto liaudininkai nebuvo vieningi konkordato klausimu. LVLS frakcijos posėdyje, įvykusiame kovo 9 d. buvo diskutuojama dėl interpeliacijos konkordato klausimu, dėl bažnyčios ir valstybės santykių. Z. Toliušis pasisakė už konkordatą su Vatikanu. Jam pritarė A. Sugintas, kuris taip pat pasisakė prieš bažnyčios atskyrimą nuo valstybės. K. Grinius kritikavo, kad katalikybė per 500 metų nieko gero Lietuvai nedavė, todėl lietuviai yra atsilikę. M. Sleževičius pasisakė prieš konkordatą ir siūlė

⁷⁷⁹ Staugaitis J. *Mano atsiminimai*, p. 312.

⁷⁸⁰ Vyskupo J. Karevičiaus pastabos apie Lietuvos konkordatą su Vatikanu projektą // *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 76, l. 94.

⁷⁸¹ Vyskupų atstovų siūlymų formulavimas dėl konkordato. // *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 76, l. 114.

⁷⁸² Dėl valstiečių liaudininkų politikos Vatikano atžvilgiu // *Lietuva*, 1925 03 17, Nr. 61, p. 3–4.

⁷⁸³ Protestai prieš Vatikaną // *Lietuvos žinios*, 1925 03 10, Nr. 55, p. 1.

agituoti žmones už tautinę bažnyčią. B. Žygelis griežtai priešinosi tautinės katalikų bažnyčios sukūrimui. Kostas Kregždė pritarė bažnyčios atskyrimui nuo valstybės. Išsiskyrus nuomonėms, nutarta principiniais klausimais – ar reikalingas konkordatas su Vatikanu, ar bažnyčia turi būti atskirta nuo valstybės, ar reikia sudaryti tautinę bažnyčią – nebalsuoti. Už interpeliacijos skubotumą pavesta kalbėti K. Raliui, už priimtinumą – Z. Toliušiu⁷⁸⁴.

1925 m. kovo 10 d. Seime buvo svarstoma LVLS frakcijos interpeliacija dėl konkordato su Vatikanu, kurioje Užsienio reikalų ministerija buvo kaltinama diplomatinėmis klaidomis ir tvirtinama, kad po šio įvykio konkordatas su Vatikanu Lietuvai nereikalingas⁷⁸⁵. Kalbėdamas Seime dėl LVLS interpeliacijos Lenkijos konkordato su Vatikanu klausimu, A. Šmulkštys atsakė, kad Vyriausybė yra pasiuntusi griežtą notą, kurioje pareiškė, kad sudarytą Vatikano ir Lenkijos konkordatą nelaiko tarptautinio akto dokumentu. Jis pripažino, kad krikščionys demokratai kalti tik dėl to, kad per ilgai dirbo E. Galvanausko Ministrų kabinetas, todėl krikščionių demokratų Vyriausybė nespėjo ištaisyti buvusios Vyriausybės klaidų. Jis kaltino LVLS, kad dėl jų įtakos E. Galvanausko kabinetui nebuvo užmegzti normalūs santykiai su Vatikanu, todėl LVLS kalta dėl Lenkijos konkordato su Vatikanu. Daugumos balsais interpeliacija buvo atmesta. A. Kasparavičius rašė, kad Vatikanas pasipiktino Lietuvos reakcija į Lenkijos konkordatą. Pasirodo, pasirašydamas konkordatą su Lenkija, Vatikanas stengėsi atsižvelgti ir į lietuvių interesus, todėl įkūrė atskirą Vilniaus arkivyskupiją, nors lenkai labai stengėsi Vilniaus dieceziją įjungti į Varšuvos metropoliją⁷⁸⁶.

Liaudininkai šį skandalą stengėsi išnaudoti kovai prieš KD bloką. LVLS Seime, Užsienio reikalų komisijoje ir spaudoje jie nuolat prieštaravo konkordato su Vatikanu pasirašymui ir kritikavo KD vykdomą užsienio politiką. 1925 m. kovo 10 d. LVLS centro komiteto posėdyje buvo nutarta „visur ir visada konkordato klausimu rengti mitingus ir žmonėms aiškinti jo žalingumą Lietuvai“⁷⁸⁷, o jau kovo 29 d. M. Sleževičius Marijampolėje skaitė paskaitą „Konkordatas – Vilnius“⁷⁸⁸. „Lietuvos žinių“ straipsnyje „Kokiu konkordatu su Roma norėta mus apdovanoti?“ išanalizuoti

⁷⁸⁴ II Seimo LVLS frakcijos posėdžio protokolas 1925 03 09 // *LMABRS*, 199–146, p. 26.

⁷⁸⁵ 1925 03 10 VI sesijos 167 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

⁷⁸⁶ Kasparavičius A. Tarp politikos ir diplomatijos. Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika, p. 166.

⁷⁸⁷ LVLS CK posėdžio protokolas 1925 03 10 // *LMABRS*, f. 199–32, l. 61.

⁷⁸⁸ Šisioks. M. Sleževičiaus paskaita Marijampolėj „Konkordatas– Vilnius“ // *Lietuvos žinios*, 1925 04 05, Nr. 78, p. 1.

visi projekto punktai ir padaryta išvada, kad konkordato Lietuvai nereikia⁷⁸⁹. Pateikta informacija, kad 1925 m. Lietuvos Respublikos biudžete 4 715 909 litai skirti kunigų algoms, teologijos fakultetui, kapelionams, tikybos pamokoms, liaudininkų nuomone – tiek Lietuvai kainuoja bažnyčios neatskyrimas nuo valstybės. „*Lietuvos žiniose*“ buvo teigiama, kad konkordatu siekiama tik pagerinti kunigų luomo padėtį.

Vis dėlto, kovo 12 d. santykiams su Vatikanu sureguliuoti į Romą buvo pasiųstas J. Purickis su griežta Užsienio reikalų ministerijos instrukcija pranešti kardinolui P. Gaspari Lietuvos Vyriausybės reikalavimą, kad Vilniaus bažnytinės provincijos žemes turi valdyti Vatikanas⁷⁹⁰. 1925m. balandžio 21 d. LVLS atstovas V. Kvieska įteikė paklausimą užsienio reikalų ministrui V. Čarneckiui, kuriame klausama, ar kovo mėnesį buvo siunčiama delegacija, vadovaujama J. Purickio, į Vatikaną konkordato reikalais. V. Čarneckis atsakė, kad delegacija nebuvo siunčiama, tik J. Purickis, kuris buvo įgaliotas surinkti informaciją apie Vatikano ir Lenkijos konkordatą⁷⁹¹.

Opozicijos puolimas privertė Lietuvos Vyriausybę balandžio 3 d. per Lietuvos atstovą Vatikane J. Macevičių įteikti kardinolui P. Gaspari protesto notą⁷⁹². Vatikanas gražino Lietuvos protesto notą balandžio 30 d., todėl gegužės 6 d. J. Macevičius informavo Vatikaną, kad Lietuva oficialiai nutraukia diplomatinius santykius, tačiau atstovas negrįžo į Lietuvą, bet liko saugoti pasiuntinybės turtą ir mokytis. Tuo metu tautininkų laikraštyje „*Lietuvis*“ A. Voldemaras kritikavo krikščionis demokratų dėl santykių su popiežiumi nutraukimo⁷⁹³.

Galima sutikti su A. Kasparavičiaus tvirtinimu, kad atvira diplomatinė konfrontacija su Vatikanu Lietuvai nebuvo naudinga ir netgi pakenkė⁷⁹⁴. Tai suprato ir valdžioje esantys krikščionys demokratai ir bandė ieškoti išeities iš susidariusios padėties. 1925 m. spalio 29 d. Panemunėje susirinkęs Lietuvos episkopatas – Žemaičių vyskupas P. Karevičius, kanauninkas J. Skvireckas, buvęs Seinų vyskupas A. Karosas, vyskupas J. Kukta, dalyvaujant II Seimo vicepirmininkui prelatui Justinui

⁷⁸⁹ X.X.X. Kokių konkordatu su Roma norėta mus apdovanoti? // *Lietuvos žinios*, 1925 03 29, Nr. 72, p. 1.

⁷⁹⁰ ⁷⁹⁰ Žepkaitė R. Buržuazinės partijos kai kurių užsienio politikos klausimų požiūriu // *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919–1926 metais*, p. 212.

⁷⁹¹ 1925 05 05 VII sesijos 179 posėdis // *II SS*, 1923–1925.

⁷⁹² Plačiau: Veilientienė A. Voldemaras Vytautas Čarneckis ir Lietuvos užsienio politikos problemos (1924 06 18–1925 09 25) // *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, p. 137.

⁷⁹³ Prof. A. Voldemaras. Pavojus tikybai ir tautai // *Lietuvis*, 1925 06 12, Nr. 23, p. 1.

⁷⁹⁴ Kasparavičius A. *Tarp politikos ir diplomatijos. Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika*, p. 196–197.

Staugaičiui bei Šventojo Sosto atstovybės Lietuvoje sekretoriui L. Faidutti, parengė kreipimąsi į Vatikaną, kuriame buvo prašoma reformuoti Lietuvos bažnytinę organizaciją ir pasiūlytas Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo projektas⁷⁹⁵.

Tarpininkauti ėmėsi arkivyskupas J. Matulaitis-Matulevičius, kurį 1925 m. gruodžio 8d. Vatikanas paskyrė apaštališkuoju vizitatoriumi Lietuvai. Šis Vatikano žingsnis parodė Vatikano norą rasti abiem pusėms priimtina sprendimą. A. Kasparavičius rašė, kad Lietuvos Vyriausybė bijojo, kad J. Matulaičio-Matulevičiaus popiežius nepaskirtų Lietuvos arkivyskupu, nes į šį postą pretendavo Seimo vicepirmininkas prelatas Justinas Staugaitis, todėl ne iš karto sutiko, kad J. Matulaitis-Matulevičius būtų paskirtas apaštališkuoju vizitatoriumi Lietuvai⁷⁹⁶. Atvykęs į Lietuvą Vatikano atstovas susitikinėjo su kunigais ir politikais, įvertino Lietuvos Katalikų Bažnyčios situaciją bei vidaus politinę padėtį. Savo pranešime į Vatikaną jis kritiškai vertino kun. M. Krupavičiaus vykdomą žemės reformą, o LKDP lyderį Seime kun. A. Šmulkštį vadino „kone Lietuvos diktatoriumi“⁷⁹⁷. Per nepilnus 3 mėnesius J. Matulaičiui-Matulevičiui pavyko parengti Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo projektą, kuriam pritarė Lietuvos vyskupų konferencija, įvykusi Kaune, Žemaičių vyskupo rezidencijoje, 1926 m. vasarį⁷⁹⁸. 1926 m. balandžio 4 d. popiežius Pijus XI paskelbė bulę „*Lituanorum Gente*“ apie Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimą⁷⁹⁹. Lietuvos bažnytinę provinciją sudarė Kauno arkivyskupija, Telšių vyskupija su prelatūra Klaipėdoje, Kaišiadorių, Vilkaviškio, Panevėžio vyskupijos.

1926 m. balandžio 10 d. vyko Seimo Užsienio komisijos posėdis dėl bažnytinės provincijos įsteigimo ir naujų arkivyskupų ir vyskupų paskyrimo klausimų. Ministras M. Reinys padarė pranešimą. Z. Toliušis pabrėžė, kad derybos su Vatikanu buvo vedamos slaptai nuo visuomenės, Seimo ir Užsienio reikalų komisijos. Jis aiškino, kad Popiežiaus aktas Lietuvai nepriimtinas, nes tai kartu ir politinis aktas, o įsteigimas Kaišiadorių vyskupijos, kuri eina Lietuvos demarkacijos linija, yra išsižadėjimas teisių į Vilnių. Kritikavo, kad naujų vyskupijų įsteigimas turės finansinių pasekmių valstybei. Įteikta rezoliucija smerkianti Vyriausybės politiką

---

⁷⁹⁵ Kasparavičius A. *Tarp politikos ir diplomatijos. Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika*, p. 202.

⁷⁹⁶ Ten pat, p. 213, 216.

⁷⁹⁷ Ten pat, p. 222.

⁷⁹⁸ Ten pat, p. 234.

⁷⁹⁹ Žalys V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, t. 1, p. 457, 459.

Vatikano atžvilgiu⁸⁰⁰.

M. Reinys paaiškino, kad kai kurių partijų lyderiai buvo informuoti apie derybas. Justinas Staugaitis balandžio 8 d. tikino M. Sleževičių, kad ir krikščionys demokratai nežinojo apie derybas. S. Kairys nepateisino slaptų derybų ir palaikė liaudininkus. A. Šmulktys, E. Draugelis ir K. Ambrozaitis išėjo iš posėdžio, liko tik kun. J. Steponavičius. Kai reikėjo balsuoti už rezoliuciją, grįžo K. Ambrozaitis ir pareiškė, kad neduos jos balsuoti. M. Reinys pasiūlė balsavimą atidėti, kol komisija susipažins su rezoliucija. S. Kairys pareiškė, kad ministras balsavime nedalyvauja ir viską nuspręs komisija. M. Sleževičius teigė, kad rezoliucijos atidėjimą negali nuspręsti posėdžio pirmininkas, o turi balsuoti komisija. M. Reinys norėjo kalbėti dar 2 valandas ir viską paaiškinti, tačiau Z. Toliušis atsakė, kad diskusijos jau yra baigtos ir šį klausimą vėl turi spręsti komisija. Posėdžio pirmininkas K. Ambrozaitis pareiškė, kad neduos nė vieno klausimo balsuoti, todėl komisija išsiskirstė⁸⁰¹.

Seimo Užsienio komisijos nariai K. Ambrozaitis, A. Šmulktys ir J. Steponavičius „Ryto“ korespondentui sakė, kad LVLS nariai M. Sleževičius ir Z. Toliušis, paskelbdami faktus iš balandžio 10 d. komisijos posėdžio, pažeidė nutarimą, kuris neleidžia skelbti diskusijų be komisijos žinios⁸⁰². Jie teigė, kad LVLS atstovai komisijoje neišsakė argumentų apie Vilniaus srities išsižadėjimą. LVLS atstovai protestavo, kad nebuvo informuoti apie Lietuvos bažnytinį sutvarkymą ir kad naujų vyskupų išlaikymas sudarys papildomų išlaidų valstybei. Krikščionių demokratų oficialus rašė, kad popiežiaus delegatas arkivyskupas J. Matulevičius apie tai, kad ruošiamasi įkurti Lietuvos bažnytinę provinciją, kalbėjosi su M. Sleževičiumi, todėl LVLS apie tai žinojo. Jis kaltino LVLS ir LSDP, kad jie, prieštaraudami Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimui, pažeidė Konstitucijos 83-įjį straipsnį, kuriuo visos tikibinės organizacijos turi teisę tvarkytis pagal savo kanonus ir statutus. „Ryte“ buvo pateikta kitokia posėdžio eigos versija: komisijos posėdžio pirmininkas K. Ambrozaitis pasiūlė atidėti balsavimą dėl rezoliucijos kitam posėdžiui, kada ministras suteiks papildomos informacijos, tačiau LVLS atstovai neklausė, triukšmavo, todėl pirmininkas nutraukė posėdį. Užsienio reikalų ministras M. Reinys savo interviu „Rytui“ atkreipė dėmesį, kad LVLS pasiūlė balsuoti už rezoliuciją, nukreiptą prieš Lietuvos bažnytinės provincijos sutvarkymą, tuomet, kai

⁸⁰⁰ Iš Seimo Užsienio reikalų komisijos // *Lietuvos žinios*, 1926 04 13, Nr. 83, p. 1.

⁸⁰¹ Ten pat.

⁸⁰² Senator. Istorinis Seimo Užsienių komisijos posėdis // *Rytas*, 1926 04 13, Nr. 81, p. 1.

sutapus aplinkybėms, jie turėjo daugumą komisijoje, bet tai nebūtų Užsienio reikalų komisijos nuomonė⁸⁰³.

„Ryte“ ne kartą buvo rašoma apie būtinybę įkurti Lietuvos bažnytinę provinciją ir aiškino, kad dėl to Lietuva neatsisakė savo teisių į Vilniaus kraštą, nes valdantysis KD blokas buvo smarkiai puolamas opozicijos spaudoje⁸⁰⁴. L. Bistro Vyriausybė nepakluso opozicijos spaudimui ir 1926m. gegužės 8 d. nutarė oficialiai atnaujinti santykius su Vatikanu⁸⁰⁵. Tuo metu vyko arši priešrinkiminė kova, kurioje opozicija stengėsi pasinaudoti atsitiktinai gavusi daugumą Seime ar Seimo Užsienio komisijoje, nevengė išpuolių viešuose susirinkimuose ir spaudoje. Krikščionys demokratai į tai atsakė straipsniais spaudoje, trukdė opozicijai susirinkimuose, taip pat naudojami administracinėmis priemonėmis – uždėdami baudas opozicijos laikraščiams.

Vilniaus klausimas trukdė Lietuvai užmegzti normalius santykius su Lenkija, tačiau Lenkija stengėsi Lietuvą priversti tai padaryti. Tam ji naudojo įvairius būdus – skundė Lietuvą dėl tautinių mažumų teisių pažeidimų tarptautinėms institucijoms, stengėsi pasinaudoti Klaipėdos konvencijos svarstymu Ambasadorių konferencijoje ir Tautų Sąjungoje. 1924 m. balandžio ir gruodžio mėnesį Tautų Sąjungos Tarybos pirmininkas gavo Ištremtųjų Lietuvos lenkų komiteto skundus iš Vilniaus dėl tautinių mažumų persekiojimo Lietuvoje. Gruodžio 7 d. skundas pasirašytas buvusio Steigiamojo Seimo nario A. Snelevskio⁸⁰⁶. K. Buchowskis neabejojo, kad medžiagą skundams surinko ir paruošė lenkų dvarininkų politinė organizacija – Informacinis biuras, padedamas Lietuvos II Seimo Lenkų frakcijos, tačiau, prisimindami įvykius Steigiamajame Seime, Lenkų frakcijos nariai nutarė nepasirašyti patys, bet panaudoti Lenkijos vyriausybės ir Vilniaus krašto visuomenės pagalbą⁸⁰⁷.

Lietuvos Seimo nariai atidžiai sekė Lenkijos skleidžiamą informaciją apie Lietuvą, jos valdžios elgesį su lietuviais Vilniaus krašte ir ne kartą teikė paklausimus Vyriausybei. 1924 m. sausio 22 d. L. Laikūnas ir J. Diržys įteikė paklausimą užsienio reikalų ministrui, kaip reaguoja Lietuvos Vyriausybė, kad Švenčionių apskrityje

---

⁸⁰³ St. B. Užsienių reikalų Ministeris prof. M. Reinys dėl įkūrimo Lietuvos bažnytinės provincijos // *Rytas*, 1926 04 14, Nr. 82, p. 1.

⁸⁰⁴ T. Gutas. Dar dėl bažnytinės provincijos Lietuvoje // *Rytas*, 1926 04 13, Nr. 81, p. 1; Rūdys A. Argi tas negerai // *Rytas*, 1926 04 15, Nr. 83, p. 1; Katalikų veikimo centras. Lietuvos katalikams. Didelis Lietuvos katalikų bažnyčios laimėjimas // *Rytas*, 1926 04 15, Nr. 83, p. 1; Rūdys A. Bažnyčios reikalai – ir Vilnius // *Rytas*, 1926 04 16, Nr. 84, p. 1.

⁸⁰⁵ Kasparavičius A. Tarp politikos ir diplomatijos. Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika, p. 248.

⁸⁰⁶ Ištremtųjų iš Lietuvos lenkų komiteto telegrama Tautų Sąjungos Tarybos pirmininkui, Vilnius, 1924 12 07. // *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 426, l. 33–34.

⁸⁰⁷ Buchowski K. Polacy w sejmach litewskich 1920–1927, s. 81.

Lenkijos administracija uždarė lietuvių gimnaziją, o mokytojai lietuviai ištremti. E. Galvanauskas atsakė, kad Lietuvos Vyriausybė Tautų Sąjungos posėdyje įteikė keletą notų ir specialią notą dėl lietuvių mokyklų persekiojimo Vilniuje⁸⁰⁸.

1924 m. gegužės 30 d. Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas atsakė į LVLS atstovo B. Žygelio paklausimą dėl Lenkijos skleidžiamų pramanytų žinių, kad Lietuvos Vyriausybė planuoja Lenkijos teritorijos užpuolimus ir slepia pabėgusius iš Lenkijos banditus, kad Lietuvos šauliai nuolat įsibrauna į Vilniaus kraštą⁸⁰⁹. E. Galvanauskas paaiškino, kad Lenkija, negavusi privilegijų Klaipėdos krašte, sustiprino Lietuvos diskreditaciją užsienyje, versdama Lietuvai kaltę už sukilimus Lenkijos užgrobtose nelenkiškose teritorijose, esančiose net prie SSRS sienos. Pažadėjo, kad Lietuvos Vyriausybė atrems Lenkijos akciją per savo diplomatinį korpusą ir užsienio spaudą.

Klaipėdos konvencija numatė tranzitą Nemunu, todėl Ambasadorių konferencija vertė Lietuvą atidaryti Nemuną Lenkijos miško plukdymui. V. Petrulis, tapęs Ministru Pirmininku, slapta buvo kelis kartus susitikęs su Lenkijos atstovu J. Lukasiewicziumi (V. Sidzikauskas savo atsiminimuose rašė, kad su Tadeuszu Hołowko⁸¹⁰), tačiau tai slėpė ne tik nuo opozicijos Seime, bet ir nuo daugumos LKDP narių. Atrodo, kad net užsienio reikalų ministras V. Čarneckis taip pat nežinojo visų premjero planų, nes prašė Anglijos pasiuntinio Baltijos valstybėms Tudoro Vaughano tarpininkavimo derybose su Lenkija. Britų tarpininkavimas nutrūko jiems sužinojus, kad Lietuvos Ministras Pirmininkas tarpininku pasirinko Klaipėdos pramonininką Nataną Naphthalį⁸¹¹.

Apie planuojamas derybas su Lenkija LVLS centro komitetas sužinojo 1925 m. gegužės mėnesį iš LKDP frakcijos lyderio kun. A. Šmulkščio. LVLS centro komitetas nutarė pritarti konferencijai su Lenkija, tačiau „Nemuno jiems neatidaryti ir konsulų neįsileisti“⁸¹².

Lietuvoje sklido gandai apie slaptus Vyriausybės narių susitikimus su Lenkijos atstovais. A. Voldemaras rašė, kad Lenkijos laikraštis „*Gazeta Warszawska*“ paskelbė, jog Ministras Pirmininkas V. Petrulis yra susitaikymo su Lenkija šalininkas, o A. Smetona liepos 24 d. informavo, kad Lietuvos kurorte aukšti Vyriausybės

⁸⁰⁸ 1924 01 22 III sesijos 58 posėdis // II SS, Kaunas 1923–1926.

⁸⁰⁹ 1924 05 30 IV sesijos 103 posėdis // ten pat.

⁸¹⁰ Sidzikauskas V. *Lietuvos diplomatijos paraštėje*, p. 99.

⁸¹¹ Žalys V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, t. 1, p. 51–52.

⁸¹² LVLS CK posėdžio protokolas 1925 05 26 // LMABRS, f. 199–32, l. 68–69.

pareigūnai susitinka su Lenkijos agentais⁸¹³. V. Sidzikauskas rašė, kad A. Stulginskio viloje Palangoje vykusiame pasitarime dalyvavo tik Lietuvos politikai – Prezidentas A. Stulginskis, V. Petrulis, V. Čarneckis ir pasiuntiniai V. Sidzikauskas, E. Galvanauskas, P. Klimas ir D. Zaunius⁸¹⁴.

Derybų su Lenkija dėl tranzito Nemunu klausimas buvo svarstomas Ministrų kabineto posėdžiuose, o 1925 m. rugpjūčio 25 d. – Užsienio reikalų komisijos posėdyje, kuriame pranešimą padarė užsienio reikalų ministras V. Čarneckis⁸¹⁵. Baigęs pranešimą, jis paklausė Užsienio reikalų komisijos nuomonės dėl derybų ir instrukcijų delegacijai. Komisijos pirmininkas A. Šmulkštys buvo išvykęs į JAV, todėl posėdžiui pirmininkavo Justinas Staugaitis. Opozicijos atstovai atsakė, kad nuomonės klausama per vėlai, nes sutikimas deryboms jau duotas, paskirta delegacija ir apie viską jau pranešta spaudai. LVLS atstovai dr. Jonas Staugaitis ir Z. Toliušis pareiškė, kad jie į projektuojamas derybas su lenkais žiūri neigiamai. Jų nuomone, derybos su Lenkija nereikalingos, nes tas klausimas išspręstas Klaipėdos konvencijos, o Lenkija šioje konvencijoje neregistroja ir šiomis derybomis siekia politinių rezultatų. Jų nuomone, Lietuva yra išleidusi „Tranzitinio miško plukdymo Nemunu taisyklės“ ir tai yra Lietuvos Vyriausybės reikalas, o ne derybų su Lenkija objektas. Jei reikėtų derėtis dėl miško tranzito Nemunu, tai tik su Antantės valstybėmis arba su Tautų Sąjunga, kurioms Lietuva davė savo pasižadėjimus. LVLS atstovai nuogaštavo, kad derybos Kopenhagoje veda prie Vilniaus atsisakymo ir santykių su Lenkija užmezgimo. V. Čarneckis gynė Vyriausybės poziciją. Komisijos dauguma nepritarė LVLS pasiūlytai derybas smerkiančiai rezoliucijai⁸¹⁶. Vėliau liaudininkai krikščionių demokratų Vyriausybės sutikimą derėtis su Lenkija panaudojo rinkiminėje kovoje, piktindamiesi, kad Ministrų kabinetas be Seimo sutikimo galėjo priimti iš Lenkijos derybų pasiūlymą, o Užsienio reikalų komisija nekreipė dėmesio į LVLS atstovų nuomonę ir pritarė deryboms⁸¹⁷.

Lenkija buvo tikra, kad derybose pavyks užmegzti normalius santykius su Lietuva. „Lietuvos žiniose“ buvo paskelbta Varšuvos žydų laikraščio „Moment“ informacija, kad Lietuva ir Lenkija vedė neoficialias derybas apie normalių santykių

---

⁸¹³ Prof. A. Voldemaras. „Oby jak najpręndzej“ // *Lietuvis*, 1925 06 19, Nr. 24, p. 1; A. Sm. [A. Smetona]. Slidusis politikos kelias // *Lietuvis*, 1925 07 24, Nr. 29, p. 1.

⁸¹⁴ Sidzikauskas V. *Lietuvos diplomatijos paraštėje*, Vilnius, 1994, p. 99.

⁸¹⁵ Seimo Užsienio komisijos posėdis // *Lietuvos žinios*, 1925 08 27, Nr. 190, p. 1.

⁸¹⁶ Ten pat.

⁸¹⁷ Straipsnis „Mūsų klerikalai faktų šviesoje“ // *LMABRS*, f. 199–286, l. 9.

užmezgimą, nes Lietuvos valdžia pradėjo suprasti, kad normalių diplomatinių santykių užmezgimas su Lenkija yra būtinai reikalingas⁸¹⁸.

1925 m. rugsėjo 1 d. Kopenhagoje prasidėjo Lietuvos ir Lenkijos derybos dėl miško plukdymo Nemunu⁸¹⁹. Valdantysis KD blokas mėgino nuraminti visuomenę – rugsėjo 2 d. „*Rytas*“ išspausdino LKDP frakcijos atstovo P. Karvelio straipsnį, kuriame jis aiškino, kad valdančioji dauguma patyrė ir užsienio, ir opozicijos spaudimą, todėl teko pradėti derybas su Lenkija dėl sielių plukdymo, tačiau garantavo, kad jokių nusileidimų politikoje dėl Vilniaus nebus ir žadėjo paskelbti visus derybų dokumentus⁸²⁰. Rugsėjo 10 d. *Lietuvos draugija Tautų Sąjungai* remti pakvietė Seimo narį P. Karvelį Universiteto salėje paskaityti paskaitą „Lietuvos Lenkijos santykiai ir Kopenhagos derybos“⁸²¹.

Opozicinės LVLS ir LTS partijos ėmėsi organizuoti protestų mitingus. Per pirmąsias dešimtį rugsėjo dienų protesto mitingai ir susirinkimai, kuriuose buvo priimtos protesto rezoliucijos, įvyko daugelyje Lietuvos miestų ir miestelių⁸²². LVLS centro taryba rugsėjo 10 d. „*Lietuvos žiniose*“ paskelbta rezoliucija, kurioje griežtai protestuojama prieš derybas su Lenkija, reikalaujama jas nutraukti, kviečiama rengti protesto mitingus visoje Lietuvoje⁸²³. Tame pačiame laikraštyje paskelbtas interviu su LVLS centro komiteto pirmininku M. Sleževičiumi, kuris pareiškė, kad jokių derybų su Lenkija vesti negalima, kol ji negrąžino Lietuvai Vilniaus.

Socialdemokratai pritarė deryboms, kadangi to reikalavo Klaipėdos konvencija. Be to, jie manė, kad miško plukdymas Nemunu turės reikšmės Lietuvos, o ypač Klaipėdos pramonei, bet reikalavo, kad derybos neperžengtų techninių susitarimų ribų. LSDP nemanė, kad derybos nulems Vilniaus krašto ateitį ir dar kartą pabrėžė, kad jie yra už laisvą Vilniaus krašto gyventojų apsisprendimą⁸²⁴. 1925 m. rugsėjo 23 d. LSDP centro komiteto posėdyje S. Kairys neprieštaravo deryboms su Lenkija neperžengiant Klaipėdos konvencijos nustatytų prievolių⁸²⁵. K. Bielinis palaikė S. Kairio nuomonę ir pritarė ekonominių ryšių su Lenkija užmezgimui. J. Paplauskas

⁸¹⁸ Lenkijos spauda apie Kopenhagos derybas // *Lietuvos žinios*, 1925 08 28, Nr. 191, p. 1.

⁸¹⁹ Kopenhagos derybos // *Lietuva*, 1925 09 03, Nr. 196, p. 1.

⁸²⁰ Dr. P. Karvelis. Kopenhagos derybos // *Rytas*, 1925 09 02, Nr. 191, p. 1.

⁸²¹ Lietuvos Lenkijos santykiai ir Kopenhagos derybos // *Rytas*, 1925 09 10, Nr. 197, p. 3.

⁸²² ⁸²² Žepkaitė R. Buržuazinės partijos kai kurių užsienio politikos klausimų požiūriu // *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919–1926 metais*, p. 214–215.

⁸²³ Valstiečių liaudininkų centro tarybos rezoliucija // *Lietuvos žinios*, 1925 09 10, Nr. 201, p. 1.

⁸²⁴ Mūsų socialdemokratai apie Kopenhagos derybas // *Lietuva*, 1925 09 16, Nr. 206, p. 4.

⁸²⁵ LSDP CK posėdžio protokolas Nr. 14, 1925 09 23 // *LCVA*, f. 937, ap. 1, b. 123, l. 31.

ir J. Markelis pasisakė už santykių su Lenkija užmezgimą, nes karo stovis sukelia ekonominį krašto smukimą ir karo pavojų rytuose. J. Plečkaitis iš dalies pritarė jų nuomonei, bet siūlė apie tai Seime nekalbėti, o pasitenkinti derybų kritika. J. Paplauskas ir J. Markelis net pasiūlė rezoliuciją, pritariančią santykių su Lenkija užmezgimui, tačiau ji buvo atmesta. J. Plečkaitis pasiūlė rezoliuciją, kuria siekiama ekonominio suartėjimo su Vilniaus kraštu. Jo nuomone, tai skiriasi nuo politinio suartėjimo su Lenkija, nes L. Želigovskio žygis yra ir liks smurto aktu, kurį gali atitaisyti tik plebiscitas. K. Bielinis pasiūlė Vilniaus klausimą atidėti kitam posėdžiui ir jam pritarė dauguma narių. S. Kairiui pavesta padaryti Seime pareiškimą dėl Kopenhagos derybų, kad ekonominiai santykiai su Lenkija yra pageidaujami⁸²⁶.

Derybos nutrūko rugsėjo 7 d., kai Lenkijos delegacija pareikalavo konsulato Klaipėdoje. Rugsėjo 21 d. įvykusiame Užsienio reikalų komisijos posėdyje LVLS atstovas Z. Toliušis pareiškė griežtą protestą dėl komisijos teisių neigimo, kadangi komisija nebuvo informuota apie svarbiausius užsienio politikos klausimus – tautinių mažumų skundą Tautų Sąjungos Tarybai, Tautų Sąjungos plenumą ir Lietuvos delegacijos dalyvavimą jame bei Kopenhagos derybas su Lenkija⁸²⁷. Jis teigė, kad Vyriausybė vykdo „klerikalinio bloko diktatūrą“, visiškai neigia Seimo teises ir visuomenės nuomonę. Jam pritarė LSDP atstovas S. Kairys. Komisijai pranešimą apie derybas su Lenkija darė delegacijos pirmininkas V. Sidzikauskas, o V. Čarneckis aiškinosi, kodėl delegacija negavo paskutinių instrukcijų.

Opozicija, sukėlus didelį triukšmą dėl derybų su Lenkija, privertė V. Petrulio Ministrų kabinetą atsistatydinti. Prelato Justino Staugaičio nuomone, Vyriausybė padarė klaidą per greitai sutikusi priimti Lenkijos pasiūlymą pradėti derybas ir per sklandžiai jas vedusi. Reikėjo parodyti Lenkijai, kad su Lietuva ne taip lengva bus net ir tokias derybas vesti⁸²⁸. Tačiau V. Petrulis tapo Seimo Pirmininku ir ragino Vyriausybę tęsti derybas su Lenkija.

Rugsėjo 29 d. L. Bistras Seime paskelbė naujojo Ministrų kabineto deklaraciją, kurioje dar kartą pabrėžė, kad, kol nebus atstatyta Suvalkų sutartis, tol tarp Lietuvos ir Lenkijos nebus užmegzti nei diplomatiniai, nei konsuliniai santykiai⁸²⁹.

M. Sleževičius norėjo sužinoti, ar bus tęsiamos derybos su Lenkija, nes

⁸²⁶ LSDP CK posėdžio protokolas Nr. 14, 1925 09 23 // *LCVA*, f. 937, ap. 1, b. 123, l. 32–33.

⁸²⁷ Seimo užsienių komisijos posėdy // *Lietuvos žinios*, 1925 09 23, Nr. 212, p. 1.

⁸²⁸ Dr. Jurgio Šaulio dienoraščiai, I dalis // *LMABRS*, f. 290–280, l. 32.

⁸²⁹ 1925 09 29 VIII sesijos 196 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

deklaracijoje L.Bistras to nepaminėjo. Aiškino, kad apie visas derybas opozicija sužino pavėluotai. Jo manymu, valdant naujam Ministrų kabinetui užsienio politika atsidurs dar sunkesnėje padėtyje, nes Vyriausybė net nediršta pasakyti, ar ji tęs derybas su Lenkija. LVLS manė, kad šios derybos dabar visai nereikalingos, kad jos naudingos tik Lenkijai, o ne Lietuvai. Jis siūlė tik Antantei pateikti tranzito Nemunu taisykles, o jeigu derėtis su Lenkija, tai pasinaudoti jos bloga tarptautine padėtimi ir pareikalauti Vilniaus, priešingu atveju net nesiderėti. Kritikavo, kad Vyriausybė dabar atiduoda Lenkijai išėjimą į Baltijos jūrą per Klaipėdą, o pati nieko negauna.

LSDP atstovas S. Kairys kritikavo, kad į Vyriausybės deklaraciją iš pradžių buvo įrašyta derybos su Lenkija, o vėliau – išbraukta, nors tai labai opus klausimas. Traktavo derybas kaip pirmą žingsnį užmezgant normalius diplomatinius santykius su Lenkija. LSDP nuomone, jau treji metai visos vyriausybės santykiuose su Lenkija vadovavosi užsispyrimo taktika – kol negražintas Vilnius, neturėti jokių santykių. Lietuva galvojo pasinaudojusi tinkama tarptautine konjunktūra, iškelti Vilniaus klausimą ir radus sąjungininkų su jų pagalba atgauti Vilniaus kraštą, tačiau Vilniaus klausimas tarptautinėje politikoje buvo beveik pamirštas, o visos Vyriausybės pastangos apie jį priminti nedavė jokių rezultatų. Kitas propaguojamas visuomenėje būdas atgauti Vilniaus kraštą – ginkluotas revanšas, apie kurį galvoja ne tik LKDP, bet ir LVLS, S. Kairio manymu, yra naivus ir nerealus, todėl toliau laikytis užsispyrimo politikos yra klaidingas kelias. LSDP lyderis tikėjosi po savo kalbos susilaukti priekaištų dėl Vilniaus išsižadėjimo, todėl priminė, kad LSDP visada aiškino, kad Vilnius turi priklausyti Lietuvai dėl bendrų ekonominių interesų, nes kultūrinių ir tautinių interesų yra nedaug. Dėl šių priežasčių santykių sutvarkymas tarp Lietuvos ir Lenkijos yra būtinybė ir tikėjosi, kad Vyriausybė tai supras. S. Kairys sakė, kad tik užmezgus normalius diplomatinius santykius, Lietuva galės ekonomiškai bendradarbiauti su Vilniaus kraštu ir ateityje šie kraštai taps vienu politiniu vienetu. LSDP nuomone, Vyriausybės politika Vilniaus klausimu subankrutavo ir atvedė valstybę į padėtį be išeities, todėl reikia ieškoti naujo kelio. S. Kairys abejojo, kad dabartinė Seimo dauguma išdrįs atvirai pasisakyti tuo klausimu ir LSDP vardu išreiškė nepasitikėjimą naująja Vyriausybe.

Rugsėjo 27 d. LVLS frakcijos atstovas V. Kvieska Marijampolėje skaitė paskaitą „Derybos su lenkais“⁸³⁰. Spalio 9 d. valstybės teatre paskaitas apie Vilnių

---

⁸³⁰ Kromininkas. Marijampolė // *Lietuvos žinios*, 1925 10 02, Nr. 220, p. 3.

skaitė užsienio reikalų ministras M. Reinys ir LVLS atstovas Seime M. Sleževičius⁸³¹. LVLS vadovas aštriai kritikavo užsienio politiką, orientaciją į Angliją ir Prancūziją bei derybas su Lenkija ir ragino suartėti su Vokietija bei Sovietų Sąjunga⁸³². Tą pačią dieną Lietuvos delegacija, vadovaujama J. Šaulio, išvyko tęsti derybų su Lenkija į Luganą. „Lietuvos žiniose“ buvo piktinamasi, kad delegacija išvyko slapta ir dar gedulo dėl Vilniaus dieną, kad dėl keleto „biznierių“ reikalų Vyriausybė paneigė tautos valią⁸³³. Kitas „Lietuvos žinių“ numeris, kuriame buvo išspausdintas atsišaukimas prieš derybas su Lenkija, karikatūra ir M. Sleževičiaus kalba Seime dėl Ministrų kabineto deklaracijos, buvo konfiskuotas karo komendanto įsakymu, o redaktorė F. Bortkevičienė nubausta 2 tūkstančių litų bauda arba 1,5 mėnesio kalėjimo⁸³⁴. Seimo LVLS frakcijos atstovai važinėjo po Lietuvą, skaitydami pranešimus, nukreiptus prieš derybas su Lenkija. Pavyzdžiui, K. Kregždė spalio 10 d. skaitė pranešimą Pilviškiuose, po pranešimo buvo pasiūlyta rezoliucija, protestuojanti prieš derybas ir reikalaujanti atšaukti delegaciją⁸³⁵. Spalio 18 d. Kauno rotušės salėje M. Sleževičius skaitė paskaitą „Lietuvių lenkų derybos Kopenhagoje ir Luganoje“, kurioje taip pat išreiškė mintį apie būtinybę užmegzti glaudžius ryšius su Vokietija ir Rusija⁸³⁶.

Spalio 11 d. Kaune krikščionių demokratų ir Liudo Giros iniciatyva buvo surengta teatralizuota manifestacija, skirta Vilniaus praradimui paminėti. Daugiatūkstantinei miniai priartėjus prie Ministrų kabineto, ją pasitiko ir pasveikino L. Bistras. Daliai minios pareikalavus pasiaiškinti dėl derybų, Ministras Pirmininkas nieko neatsakė ir pradingo už durų. Minia jį palydėjo juoku ir švilpimais, paskui nuėjo prie Karo muziejaus⁸³⁷.

„Lietuvos žiniose“ buvo rašoma, kad derybos su Lenkija turėjo neigiamų pasekmių Lietuvos užsienio ir vidaus politikoje, nes susilpnino Lietuvos pozicijas Vilniaus klausimu ir, vykdamos Lokarno konferencijos išvakarėse, sustiprino Lenkijos pozicijas, parodydamos Lenkijos taikingumą; vidaus politikoje dar labiau pagilino prarają tarp KD bloko ir opozicijos. LVLS laikraštyje klausiama: jei derybos

⁸³¹ G. Paskaitos apie Vilnių. Prof. M. Reinio ir ats. Sleževičiaus paskaitos // *Lietuva*, 1925 10 12, Nr. 12, p. 1–2.

⁸³² Kasparavičius A. *Didysis X Lietuvos užsienio politikoje*, p. 46.

⁸³³ P. Tauta sau, valdžia sau? // *Lietuvos žinios*, 1925 10 10, Nr. 227, p. 1.

⁸³⁴ Konfiskuotas „Lietuv. Žinių“ sekmadienio 228 numeris // *Lietuvos žinios*, 1925 10 13, Nr. 229, p. 1.

⁸³⁵ Nauja Lietuvos protestų banga // *Lietuvos žinios*, 1925 10 13, Nr. 229, p. 1.

⁸³⁶ Derybų su lenkais klausimu // *Lietuvos žinios*, 1925 10 17, Nr. 233, p. 1.

⁸³⁷ Manifestacija – demonstracija // *Lietuvos žinios*, 1925 10 13, Nr. 229, p. 1, 4.

buvo techninio pobūdžio, kodėl derybose dėl miško plukdymo nedalyvavo ir Rusija, kuriai šis klausimas taip pat aktualus. Autorius matė dar vieną būdą išvengti tiesioginių derybų su Lenkija – paskelbti tranzito Nemunu taisyklių aktą, kurį ratifikuotų Klaipėdos konvenciją pasirašiusios valstybės⁸³⁸. Deryboms Lugane vadovavęs J. Šaulys rašė, kad „liaudininkai nori, matyt, pasirodyti prieš rinkikus labai gerais patriotais, demagogiškai agituodami prieš bet kokias derybas su lenkais dėl miško plukdymo Nemunu“⁸³⁹. Tai iliustruoja ir kiti J. Šaulio dienoraščio įrašai, kuriuose minima, kad tik jam grįžus iš Lugano spalio 29 d. LVLS lyderis M. Sleževičius jį pasikvietė pietų, kurių metu delegacijos pirmininkas piktinosi, kad „*Lietuvos žinios*“ iškreipė jo kalbos tekstą ir įdėjo nevykusią karikatūrą⁸⁴⁰.

KD bloko atstovai taip pat stengėsi skaityti paskaitas ir aiškinti visuomenei savo požiūrį – kan. Justinas Staugaitis Ūkininkų sąjungos klube skaitė paskaitą „Kopenhaga – Lugano ir Lokarno“⁸⁴¹, tačiau visuomenės pasipiktinimas privertė Vyriausybę nutraukti derybas. Derybas su Vatikanu dėl konkordato ir su Lenkija dėl tranzito Nemunu veikė Lietuvos Seimo ir Vyriausybės pozicija Vilniaus klausimu. KD blokas, matydamas, kad šios sutartys reikalingos Lietuvai, ėjo į derybas, tačiau užimta kategoriška pozicija Vilniaus klausimu, trukdė pasiekti teigiamų rezultatų. Lietuvos Vyriausybė ir Seimas bandė paveikti Vatikaną, siekdami Lietuvai palankaus sprendimo Vilniaus klausimu, tačiau jau 1924 m. gruodžio mėnesį buvo žinoma, kad Vatikanas, sudarydamas konkordatą su Lenkija, Vilnių priskirs Lenkijos bažnytinei provincijai. KD blokas, žinodamas išankstinę opozicinių frakcijų nuomonę šiais klausimais, stengėsi nusišnešti informaciją apie rengiamas derybas arba pateikdavo ją pavėluotai, kai jau nieko negalima pakeisti. Toks jų elgesys sukeldavo didžiulį opozicijos pasipiktinimą, kuris išsiliedavo spaudoje ir susirinkimuose. KD bloko lyderiai taip pat bandė visuomenei spaudoje ir viešose paskaitose aiškinti apie derybų reikalingumą, tačiau opozicija buvo žymiai aktyvesnė. Vis dėlto, atrodo, kad LVLS lyderis M. Sleževičius žinojo apie visas šias derybas, tačiau oficialiai LVLS deklaruodavo, kad krikščionys demokratai slepia informaciją apie vykdomą užsienio politiką. Matyt, tokia buvo jų priešrinkiminė taktika, tačiau toks elgesys kenkė Lietuvos saugumui, nes kurstė visuomenę prieš Vyriausybę ir Seimą.

⁸³⁸ N. Ką davė Kopenhagos ir Lugano derybos // *Lietuvos žinios*, 1925 12 03, Nr. 273, p. 1–2.

⁸³⁹ Dr. J. Šaulio dienoraščiai, 1925 08 30 // *LMABRS*, f. 290–280, l. 28.

⁸⁴⁰ Dr. J. Šaulio dienoraščiai, 1925 10 30 // ten pat, l. 34.

⁸⁴¹ Prelatas Staugaitis apie Kopenhagą – Lugano, Lokarno ir Lietuvos orientaciją // *Rytas*, 1925 12 03, Nr. 269, p. 2.

4. III SEIMAS IR VALSTYBĖS DIPLOMATINĖS IZOLIACIJOS PROBLEMOS

4.1. Užsienio politikos klausimai Seime

Nesutarimai KD bloko viduje bei agresyvi opozicijos rinkiminė agitacija nulėmė krikščionių demokratų pralaimėjimą rinkimuose į III Seimą. Rinkimuose į III Seimą nė viena partija negavo absoliučios daugumos. 1926 m. birželio 2 d. susirinkusį į 1-ąjį posėdį Seimą sudarė: 22 LVLS, 15 LSDP, 14 LKDP, 11 LŪS atstovų, 5 LDF, 3 Lietuvių tautininkų sąjungos (toliau – LTS), 2 LŪP, 3 žydų, 4 lenkų, 6 klaipečių ir vokiečių atstovai. LVLS buvo partija, gavusi daugiausia balsų. K.Grinius teigė, kad krikščionys demokratai atsisakė eiti į koaliciją⁸⁴². LTS ir LŪP taip pat atsisakė. Po ilgų derybų koalicija sudaryta su LSDP ir tautinėmis mažumomis. Rinkimų metu vyravęs partijų priešiškas išliko ir Seime. III Seimas dirbo nuo 1926 m. birželio 2 d. iki 1927 m. balandžio 12 d.. Seimo narių amžius panašus į II Seimo – apie 43 % narių buvo iki 35 metų amžiaus, 39 % – 35–45 metų amžiaus, 41 % atstovų turėjo aukštąjį ir nebaigtą aukštąjį išsilavinimą. Daugiausia vietų parlamente gavusios LVLS frakcijos narių išsimokslinimas buvo mažiausias⁸⁴³. Beveik pusė Seimo narių turėjo parlamentinės patirties kituose seimuose. Koaliciją sudarė ir Vyriausybę formavo ilgai opozicijoje buvusios kairiosios ir tautinių mažumų frakcijos, neturėjusios patirties valstybės valdymo bei užsienio politikos formavimo srityje.

1926 m. birželio 9 d. 6 posėdyje buvo išrinktos III Seimo komisijos. Į Užsienio reikalų komisiją buvo išrinkti LSDP atstovai S. Kairys ir K. Bielinis, LKDP – M. Krupavičius ir Eduardas Turauskas (pavadootoju – A. Šmulskštys), LTS – A. Voldemaras, LVLS– P. Dailidė, Z. Toliušis ir Juozas Pajaujis, LŪS – A. Stulginskis (pavadootoju – K. Jokantas). 1927 m. balandžio 1 d. LSDP frakcija pavadootoja į Užsienio reikalų komisiją paskyrė Liudą Purėnienę⁸⁴⁴.

LVLS laikraštyje „*Lietuvos žinios*“ dar prieš galutinį Vyriausybės suformavimą LVLS frakcijos narys Seime, tapęs Užsienio reikalų komisijos nariu P. Dailidė parašė straipsnį „Svarbesnieji uždaviniai“, kuriame aiškino, kad

⁸⁴² Ilgūnas G. *Kazys Grinius*, p. 301.

⁸⁴³ Tamošaitis M. III Seimas (1926–1927) // *Lietuvos Respublikos seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*, p. 130,133.

⁸⁴⁴ 1927 04 01 III sesijos 76 posėdis // *III SS, Kaunas, 1926–1927*.

svarbiausias uždavinys – padaryti visos užsienio politikos reviziją, nes iki šiol Lietuva neturėjo aiškios linijos užsienio politikoje ir linko ten, kur stūmė susiklosčiusios politinės aplinkybės⁸⁴⁵. Jis kritikavo, kad valdant KD blokui didelę įtaką užsienio politikai darė Vatikanas ir manė, kad santykius su Vatikanu ir „Kauno bažnytinės provincijos įsteigimą, įžeidžiantį lietuvių tautos suverenitetą“, reikia peržiūrėti pirmiausia. P.Dailidė aiškino, kad naujai Vyriausybei reikės išeiti iš izoliacijos: pirmas kelias – Lietuva, sudarydama tiltą tarp Vakarų ir Rytų Europos, tarp Vokietijos ir SSRS, jau vien dėl ekonominių išskaičiavimų turi suartėti su šiomis valstybėmis, antras – siekti Baltijos valstybių suartėjimo.

Kitame straipsnyje „Lietuvos užsienio politika“ pirmiausia buvo nurodyta būtinybė plėtoti santykius su Baltijos šalimis, o ypač su Latvija, tačiau pažymėta, kad daugeliu atvejų Lietuvos interesai sutampa su Vokietijos ir Rusijos siekais⁸⁴⁶. Šie straipsniai rodo, kad naujoji Seimo dauguma nutarė tęsti L. Bistro Vyriausybės pradėtą užsienio politikos posūkį į Berlyno ir Maskvos ašį, tačiau kartu deklaravo Baltijos šalių bendradarbiavimą, o tai buvo viena kitai prieštaraujanti užsienio politikos kryptys, nes SSRS ir Vokietija siekė priešingo tikslo – trukdyti Baltijos valstybių suartėjimui.

1926 m. birželio 22 d. III Seimo 10-ajame posėdyje Ministras Pirmininkas M. Sleževičius perskaitė Ministrų kabineto deklaraciją. Užsienio politikos srityje Vyriausybė svarbiausiu uždaviniu kėlė Vilniaus krašto susigrąžinimą. M. Sleževičius pabrėžė, kol nebus sugražintas Vilniaus kraštas, tol nebus normalių santykių su Lenkija. Be to, pažadėjo, kad išvaduotoms iš Lenkijos okupacijos žemėms Lietuva suteiks autonomiją vidaus ir vietos reikalų tvarkymui⁸⁴⁷. Ypatingą dėmesį numatyta kreipti santykių su Vokietija, SSRS ir Baltijos valstybėmis plėtojimui. Vyriausybė įsipareigojo greičiau baigti politines ir ekonomines derybas su SSRS, tačiau pripažino, kad vienu svarbiausių uždavinių yra visapusiškas suartėjimas su Baltijos šalimis, pasisakė už ekonominių ryšių su Anglija stiprinimą.

LKDP lyderis M. Krupavičius įžiūrėjo pavojų, kad M. Sleževičiaus Vyriausybė turės tenkinti visus savo sąjungininkų – Lenkų frakcijos reikalavimus, nes kitaip neturės daugumos palaikymo. Jis abejojo ir paties Ministro Pirmininko tvirtumu, ginant Lietuvos teises į Vilniaus kraštą, ir net priminė, kad jis buvo Hymanso

⁸⁴⁵ Pr. Dail. [P. Dailidė]. Svarbesnieji uždaviniai // *Lietuvos žinios*, 1926 06 03, Nr. 125, p. 1.

⁸⁴⁶ Lietuvos užsienių politika // *Lietuvos žinios*, 1926 06 06, Nr.128, p. 1.

⁸⁴⁷ 1926 06 22 I sesijos 10 posėdis // *III SS*, Kaunas, 1926–1927.

projekto šalininkas. M. Krupavičius nurodė, kad socialdemokratams svarbu užmegzti ekonominius santykius su Lenkija, o politiniai santykiai jiems nėra svarbūs, taip pat žydams, Klaipėdos vokiečiams, jau nekalbant apie lenkus, ir abejojo, ar sugebės M. Sleževičius su tokiais sąjungininkais ginti Lietuvos interesus.

M. Sleževičiaus deklaraciją kritikavo net jų sąjungininkai tautininkai. A. Voldemaras užsienio politikos srityje prieštaravo Klaipėdos konvencijos vykdymui, teigdamas, kad jos pasirašymas buvo E. Galvanausko Vyriausybės klaida. Jis kritikavo Vyriausybės pozicijos neaiškumą užsienio politikos srityje, informavo, kad K. Grinius dar prieš tapdamas prezidentu davė interviu laikraščiu „*Segodnia*“, kuriame pasakė, kad santykiai su Vatikanu nebus užmegzti⁸⁴⁸. Taip pat, jo nuomone, blogai, kad nėra užsienio reikalų ministro. LTS frakcijos vardu jis pareiškė, kad palaikys Ministrų kabineto siūlymus, atitinkančius Lietuvos reikalus, tačiau, balsuojant dėl deklaracijos, susilaikys ir palauks konkrečių darbų.

S. Kairys, kalbėdamas dėl užsienio politikos, pabrėžė, kad socialdemokratams į Vilniaus kraštą nežiūri kaip į objektą, kuris turi besąlygiškai priklausyti Lietuvai, nes toks požiūris būdingas tik imperialistinėms valstybėms. Jų nuomone, Vilniaus krašto gyventojams reikia suteikti laisvo apsisprendimo teisę. Jis pareiškė, kad socialdemokratams ypač artima Baltijos kraštų sąjungos idėja, kuri, nors buvo deklaruojama visų vyriausybių, tačiau realių rezultatų nepasiekta. Jis paminėjo, kad neseniai Rygoje įvykusioje socialdemokratų partijų konferencijoje nutarta siekti didesnio politinio ir ekonominio Baltijos valstybių suartėjimo.

Tautinių mažumų atstovai išreiškė savo paramą Vyriausybei. Tokį pareiškimą rugpjūčio 25 d. Lietuvos tautinių mažumų atstovai – Seimo Žydų frakcijos atstovas Jokūbas Robinzonas, Lenkų – V. Budzynskis ir vokiečių Bergas padarė Ženevoje vykusiame Europos tautinių mažumų kongrese⁸⁴⁹. Lenkų frakcija už Vyriausybės palaikymą tikėjosi privilegijų ir pateikė savo reikalavimus: leisti laisvai steigti privačias lenkiškas mokyklas ir teikti joms valstybės paramą, leisti įkurti privačią lenkų mokytojų seminariją, nediskriminuoti lenkų tautybės gyventojų vykdant žemės reformą, išlaisvinti lenkus politinius kalinius ir pan.⁸⁵⁰.

Vokiečių ir klaipečių atstovai Seime, nors palaikė M. Sleževičiaus

⁸⁴⁸ 1926 06 23–24 I sesijos 12 posėdis / III SS, Kaunas, 1926–1927.

⁸⁴⁹ Valkauskas. Europos tautinių mažumų kongresas. Pasikalbėjimas su Lietuvos taut. maž. delegacijos nariu d-ru Robinzonu // *Lietuvos žinios*, 1926 09 04, Nr. 203, p. 2.

⁸⁵⁰ Kasparavičius A. *Tarp politikos ir diplomatijos. Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika*, p. 257.

Vyriausybę, tačiau kai kurie jų nebuvo lojalūs Lietuvos valstybei. Klaipėdiečių atstovas III Seime Robertas Grabovas net nemokėjo lietuvių kalbos, todėl neturėjo galimybės reikšti savo pozicijos svarstant įstatymus, tačiau aktyviai dalyvavo užkulisinėje politinėje veikloje – 1926 metų rudenį Klaipėdoje jis slapta susitikinėjo su Vokietijos konsulato atstovais ir vedė neaiškaus turinio slaptas derybas⁸⁵¹. 1925 m. pranešime „Klaipėdos krašto bendrosios būklės charakteristika“ buvo rašoma, kad dar derybų dėl Klaipėdos konvencijos metu paaiškėjo pagrindinis Vokietijos politikos tikslas – susiklosčius palankioms aplinkybėms atplėšti Klaipėdos kraštą nuo Lietuvos ir vėl jį prisijungti. Lietuvos pareigūnai pastebėjo, kad Vokietija per savo diplomatinčius agentus ir Klaipėdos krašto vokiečius Grabovą, Dresslerį, Gubą ir kitus stengėsi visose srityse apsaugoti ir išplėsti vokiečių įtaką Klaipėdos krašte bei sudaryti galimybę Vokietijai tiesiogiai ir netiesiogiai kištis į Klaipėdos krašto reikalus. Klaipėdos krašto vokiečių politinėms akcijoms visą laiką vadovavo ir politines gaires jiems nustatė Vokietijos generalinis konsulas Klaipėdoje⁸⁵².

M. Sleževičius savo deklaracijoje nutylėjo santykių su Vatikanu klausimą, tačiau „*Lietuvos žiniose*“ LVLS atstovas ir Užsienio reikalų komisijos narys P. Dailidė atkakliai reikalavo nepripažinti Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimo, pavadindamas šį Vatikano aktą kišimusi į valstybės vidaus reikalus⁸⁵³. Dar birželio 9 d. Šventasis Sostas sutiko Kaune įsteigti savo internunciatūrą, o internuncijumi paskyrė arkivyskupą Lorenzo Schioppą⁸⁵⁴. Lietuvos Vyriausybei tereikėjo priimti Vatikano atstovo kredencialus ir patvirtinti Lietuvos atstovą Vatikanui. Liepos 8 d. Seimo LVLS frakcija svarstė atstovybės prie Vatikano panaikinimo klausimą, tačiau nutarė „kol kas nenaikinti“⁸⁵⁵.

Vokietijos spauda, rašydama apie naujosios Lietuvos Vyriausybės deklaraciją, atkreipė dėmesį, kad vis dėlto neaišku, ar Lietuva nori orientuotis į Rytus ar į Vakarus, nors SSRS atžvilgiu buvo pabrėžtas politinio ir ekonominio bendradarbiavimo būtinumas⁸⁵⁶. Rašė, kad pareiškimas neatsisakyti Vilniaus krašto ir pažadas suteikti jam autonomiją buvo didelis smūgis Lenkijai.

---

⁸⁵¹ Svarauskas A. Grabovas Robertas (Grabow Robert) // *Lietuvos Respublikos seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*, p. 271–272.

⁸⁵² Klaipėdos krašto bendrosios būklės charakteristika, 1925 m. // *LCVA*, f. 377, ap. 9, b. 99, l. 30–32.

⁸⁵³ V. I. K. [P. Dailidė] Reik sutvarkyti // *Lietuvos žinios*, 1926 07 01, Nr. 147, p. 1.

⁸⁵⁴ Kasparavičius A. Tarp politikos ir diplomatijos. Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika, p. 253.

⁸⁵⁵ III Seimo LVLS frakcijos posėdžio protokolai 1926 07 08 // *LMABRS*, f. 199–146, l. 57.

⁸⁵⁶ Vokiečių spauda apie naująją Lietuvos vyriausybę // *Lietuva*, 1926 07 10, Nr. 151, p. 4.

LTS atstovai, patekę į Seimą, aktyviai dalyvavo formuojant užsienio politiką: A. Voldemaras buvo Užsienio reikalų komisijos narys, o ir A. Smetona nevengdavo pareikšti nuomonės užsienio politikos klausimais. 1926 m. liepos 13 d. A. Voldemaras pateikė paklausimą Ministrui Pirmininkui ir užsienio reikalų ministrui M. Sleževičiui dėl Klaipėdos Seimelio skundo Tautų Sąjungai apie Klaipėdos konvencijos sulaužymą. Jis klausė, kodėl apie tai neinformuota Lietuvos visuomenė. M. Sleževičius patvirtino, kad skundas Tautų Sąjungai tikrai yra paduotas ir jį pasirašė kai kurie Klaipėdos Seimelio atstovai. Jis pabrėžė, kad pirmas skundas parašytas 1925 m. gruodžio pabaigoje, paskui dar keli, todėl už visuomenės informavimą buvo atsakingos ankstesnės vyriausybės. Rugsėjo 27 d. „*Rytas*“ paskelbė, kad Užsienio reikalų komisijos narys A. Voldemaras „su neskelbiama tuo tarpu diplomatine misija“ išvyko į Ženevą⁸⁵⁷. Neaišku, ar A. Voldemaras turėjo padėti Lietuvos delegacijai svarstant Klaipėdos Seimelio skundą, ar norėjo išsiaiškinti Tautų Sąjungos nuomonę apie Lietuvos ir SSRS derybas.

1926 m. liepos 13 d. A. Smetona taip pat parašė paklausimą Ministrui Pirmininkui, kuriame klausė M. Sleževičiaus apie slaptas Lietuvos ir Lenkijos derybas Dancige, vykusias birželio mėnesį, bei J. Pilsudskiui artimo asmens apsilankymą Kaune. M. Sleževičius paneigė šiuos gandus⁸⁵⁸.

J. Pilsudskiui perversmu paėmus valdžią Lenkijoje, buvo laukiama pokyčių Lenkijos ir Lietuvos santykiuose. Lenkijos užsienio reikalų ministras Augustas Zaleskis, liepos pabaigoje darydamas pranešimą Lenkijos seime, pareiškė, kad Lenkija pasiruošusi užmegzti santykius su Lietuva⁸⁵⁹, tačiau tuo pačiu metu SSRS ir Vokietijos spaudoje pasirodė informacijos apie Lenkijos ketinimus pulti Lietuvą⁸⁶⁰. Lietuvos politikai suprato, kad tai SSRS gąsdinimas ir spaudimas kuo greičiau pasirašyti Nepuolimo paktą, todėl nesureikšmino Lenkijos grėsmės. Seimo narys A. Smetona straipsnyje „Lenkijos išdykavimas“ aiškino, kad Lenkijos smurtas prieš Lietuvą sukeltą karą Rytų Europoje, todėl buvo įsitikinęs, kad, keldama triukšmą, Lenkija nori priversti Lietuvą derėtis dėl santykių užmezgimo⁸⁶¹. Jis patarė

⁸⁵⁷ Prof. Voldemaro paslaptina misija Genevon. // *Rytas*, 1926 08 27, Nr. 192, p. 1.

⁸⁵⁸ 1926 07 15 I sesijos 20 posėdis // *III SS*, Kaunas 1926–1927.

⁸⁵⁹ Lenkijos santykiai su Pabaltijū. Užs. reik. ministerio Zaleskio pareiškimas // *Rytas*, 1926 07 27, Nr. 165, p. 1.

⁸⁶⁰ Lenkijos agresingi planai prieš Lietuvą // *Rytas*, 1926 07 28, Nr. 166, p. 1; Pilsudskis ruošia karą // ten pat.; Dar kartą apie Lenkų planus // *Lietuvos žinios*, 1926 07 29, Nr. 171, p. 1; „Izvestija“ dėl Lenkų grobuoniškų planų // ten pat, p. 2.

⁸⁶¹ A. Sm. [A. Smetona]. Lenkijos išdykavimas // *Lietuvis*, 1926 08 06, Nr. 31, p. 1–2.

Vyriausybei elgtis taip, kad Lenkija pajustų, jog tokiais metodais ji neprivers Lietuvos nusileisti ir išsižadėti Vilniaus. Ministras Pirmininkas M. Sleževičius savo interviu spaudos atstovams pareiškė, kad Lietuva nesileis išprovokuojama Lenkijos, bet ims visų saugumo priemonių⁸⁶².

Liepos pabaigoje į Lietuvą atvyko Latvijos premjeras Karlis Ulmanis. LKDP laikraštyje „*Rytas*“ buvo svarstoma, kas sudomino kaimyną – naujoji Lietuvos kryptis santykiuose su SSRS ir Vokietija ar nauji Latvijos ir Lenkijos planai Lietuvos atžvilgiu⁸⁶³? Tiesiai iš Kauno K. Ulmanis išvyko į Varšuvą. Iš šio fakto ir iš Latvijos laikraščio „*Jaunakas žinias*“ straipsnio, raginusio Lietuvą atsisakyti romantizmo ir liautis svajojus apie Vilnių bei susitaikyti su Lenkija, L. Bistras padarė išvadą, kad K. Ulmanis norėjo įkalbėti Lietuvą atsisakyti Vilniaus ir susitarti su Lenkija⁸⁶⁴. Jis aiškino, kad protingiau būtų Lenkijai atsisakyti romantizmo turėti Vilnių ir sudaryti Baltijos valstybių sąjungą, kuri galės būti stipri tik tuomet, jei joje dalyvaus Lietuva. A. Smetona įtarinėjo, kad K. Ulmanis į Kauną atvažiavo ne Latvijos, o Lenkijos reikalais, norėdamas tarpininkauti derybų atnaujinimui. Jis ragino Vyriausybę aiškiai pasakyti Latvijai, kad Lietuvai netinka „Latvijos lenkiška orientacija“⁸⁶⁵. Latvijos spaudoje pasirodė straipsnių apie Lietuvos – Latvijos sienos reviziją: „*Rigas žinias*“ straipsnyje buvo reiškiamos pretenzijos į Palangą, Mažeikius, Joniškį ir Biržus, taip pat siūloma Lietuvai atsisakyti Vilniaus ir susitaikyti su Lenkija, o kaip kompensaciją paimti kai kurias Suvalkų krašto sritis ir Rytų Prūsijos dalis. L. Bistras rašė, kad Latvijos laikraštyje pasirodę pasiūlymai panašūs į kai kurių Lenkijos laikraščių pasiūlymus, o tai verčia manyti, šių straipsnių užsakovė Lenkija, kuri siekia supykdyti Lietuvą su Latvija ir Vokietija⁸⁶⁶.

Be abejo, Lenkiją labai domino ruošiamą Lietuvos ir SSRS sutartis, galbūt todėl į Lietuvą neoficialiai buvo atvykęs J. Pilsudskio patikėtinis Kognovickis. Rugsėjo 17 d. „*Ryte*“ paskelbta informacija, kad Lenkija siūlo Lietuvai derybas, tačiau ELTA kitą dieną tai paneigė⁸⁶⁷. Vis dėlto išaiškėjo, kad tarpininkaujant V. Jurgučiu aukšti Lietuvos Užsienio reikalų ministerijos pareigūnai B. K. Balutis ir V. Sidzikauskas buvo susitikę su Kognovickiu. V. Jurgutis prisipažino pakvietęs savo seną gerą

⁸⁶² Min. Pirmininkas ir U.R.M.– spaudos atstovams // *Rytas*, 1926 08 13, Nr. 180, p. 1.

⁸⁶³ K. Ulmanis Kaune // *Rytas*, 1926 07 29, p. Nr. 167, p. 1.

⁸⁶⁴ Dr. L. Bistras. Piršlius išlydėjus // *Rytas*, 1926 08 07, Nr. 175, p. 1.

⁸⁶⁵ A. Sm.[A. Smetona]. Vieša, bet neaišku // *Lietuvis*, 1926 08 13, Nr. 32, p. 1–2.

⁸⁶⁶ Dr. L. Bistras. Latvių norai // *Rytas*, 1926 08 31, Nr. 195, p. 1.

⁸⁶⁷ Lenkai siūlo Lietuvai derybas // *Rytas*, 1926 08 17, Nr. 183, p. 1; Dėl lenkų siūlomų derybų Lietuvai // *Rytas*, 1926 08 19 Nr. 185, p. 1.

pažištamą Kognovickį pietauti į Lietuvių klubą, o V. Sidzikauskas ir B. K. Balutis užėjo atsitiktinai ir buvo supažindinti su svečiu, tačiau jokių politinių derybų nevedė⁸⁶⁸. SSRS diplomatai savo pranešimuose rašė, kad 1926 m. vasarą būta slaptų susitikimų tarp Lietuvos ir Lenkijos diplomatų. 1926 m. rugpjūčio 24 d., vykstant Lietuvos ir SSRS deryboms, A. Voldemaras SSRS pasiuntiniui S. Aleksandrovskiui pareiškė, kad buvo pakviestas į susitikimą „Metropolio“ restorane su „kažkokiu Karpinskiu“, kuris ruošėsi vykti deryboms pas J. Pilsudskį. Justas Paleckis 1928 m. SSRS diplomatei Lietuvoje Levkovič patvirtino, kad 1926 metų vasarą vyko slaptos neoficialios derybos su Lenkija, kuri siūlė atiduoti Lietuvai kai kuriuos rajonus, kad atsisakytų pretenzijų į Vilnių, tačiau M. Sleževičiaus nepalaikė krikščionys demokratai⁸⁶⁹. Panašu, kad A. Voldemaras nepritarė deryboms su Lenkijos atstovais, todėl apie tai užsiminė SSRS pasiuntiniui, tačiau kažkodėl suklydo sakydamas J. Pilsudskio patikėtinio pavardę.

Valdančiosiomis tapusios LVLS ir LSDP, kaip ir anksčiau KD blokas, pradėjo vykdyti savo politiką, neatsižvelgdamos į opozicijos nuomonę ir protestus, todėl LKDP, LŪS ir LDF frakcijos užvertė Seimą interpeliacijomis – nuo liepos iki gruodžio mėnesių jie įteikė 13 interpeliacijų įvairiais klausimais. Naujoji dauguma neišvengė klaidų ne tik vidaus, bet ir užsienio politikoje, o opozicijoje atsidūrusios KD bloko frakcijos nepraleido progos pakritikuoti. 1926 m. A. Tumėnas savo memorandume rašė: „[...] kaip vyrauja iš vienos pusės opozicija dėl opozicijos, o ne dėl kontrolės, kaip turėtų būti, iš kitos – noras būti „neklaidingais“ visose savo klaidose“⁸⁷⁰. Jis manė, kad tokia konfrontacija pavojinga valstybės saugumui ir siūlė sudaryti darbo kabinetą, į kurį be žalos valstybės nepriklausomybei iš tautinių mažumų gali įeiti tik žydai. Švedų diplomatai rašė, kad liaudininkų ir socialdemokratų vadovaujamas Seimas skubindamas įvykius neretai praranda politinės realybės jausmą ir nesuvokia savo politinės atsakomybės prieš tautą⁸⁷¹.

Buvęs Ministras Pirmininkas L. Bistras LKDP oficioze „*Rytas*“ dažnai pareiškėdavo nuomonę užsienio politikos klausimais, patardamas naujajai Vyriausybei, kokios taktikos laikytis vienu ar kitu klausimu. Liepos 11 d. straipsnyje

⁸⁶⁸ O vis dėlto pasimatymų būta // *Rytas*, 1926 08 27, Nr. 192, p. 1; Jurgutis V. Dėl pasimatymo su Kognovickiu // *Rytas*, 1926 08 29, Nr. 194, p. 1.

⁸⁶⁹ Kasparavičius A. Mykolo Sleževičiaus profilis tarpukario Lietuvos užsienio politikoje (1919 04 12–10 06 ir 1926 06 15–12 16) // *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, p. 222.

⁸⁷⁰ A. Tumėno memorandumas 1926 m. // *LCVA*, f. 1557, ap. 1, b. 208, l. 1–2.

⁸⁷¹ Kasparavičius A. Trečiojo Seimo užsienio politika: tarp iliuzijų ir pragmatizmo // *Parlamento studijos*, Nr. 8, 2009, p. 59.

„Konvencija, Tautų Sąjunga, Seimelis“ jis teigė, kad Klaipėdos krašto Seimelis pagal konvenciją neturi teisės betarpiškai kaltinti Lietuvos Vyriausybės dėl konvencijos nevykdymo, o patį seimelio skundą pavadino „lojalumo nusikaltimu Lietuvos suverenumui“⁸⁷². Jo nuomone, Lietuvos Vyriausybė negali duoti atsakymo Tautų Sąjungos Tarybos nariams, kol vienas iš jų Lietuvai nepateiks kaltinimų dėl konvencijos nevykdymo, o seimelio skundai yra Lietuvos vidaus reikalas. Tame pačiame laikraštyje pasirodė straipsnis „Paskuba užsienio politika“, kuriame kritikuojama M. Sleževičiaus Vyriausybė, panaikinusi 30% maito mokesčių valstybėms, neturinčioms sutarčių su Lietuva. Šių mokesčių krikščionys demokratai įvedė, siekdami, kad šios valstybės sudarytų bent provizorines sutartis su Lietuva, nes šios valstybės nesudarė su Lietuva sutarčių, laukdamos, kol ji normalizuos santykius su Lenkija⁸⁷³. Autorius pripažino, kad prieš Lietuvą faktiškai buvo organizuota ekonominė blokada, prisidėjusi prie Lietuvos izoliacijos. Jo nuomone, naujoji Vyriausybė padarė pirmą žingsnį, realizuodama LSDP ir Vokiečių frakcijos siekimą užmegzti ekonominius santykius su Lenkija. Liepos 30 d. straipsnyje „Politinių galimybių sukūrys“ L. Bistras sutiko, kad politinis suartėjimas su Vokietija ir Rusija yra svarbus, tačiau patarė laikytis atsargumo ir sekti SSRS ir Anglijos santykius, nes Anglija nesuinteresuota paleisti Baltijos valstybių iš savo įtakos sferos⁸⁷⁴. Rugsėjo 8 d. straipsnyje „Lietuva – Vatikanas“ L. Bistras rašė, kad Prezidentui tik reikia duoti sutikimą Vatikanui L. Schioppai ir padaryti kredencialus Lietuvos atstovui P. Klimui ir diplomatiniai santykiai su Vatikanu bus visiškai atnaujinti⁸⁷⁵, tačiau M. Sleževičiaus Vyriausybė neigiamai žiūrėjo į diplomatinį santykių atnaujinimą su Vatikanu ir net neigė buvusios krikščionių demokratų Vyriausybės darbus šioje srityje.

1926 m. spalio 8 d. Ministras Pirmininkas M. Sleževičius, atsakydamas į krikščionių demokratų interpeliaciją dėl vidaus reikalų ministro veiksmų, kurioje ministras buvo kaltinamas, kad sulaiko pinigus, skirtus tikiybinių įstaigų reikalams, pareiškė, kad pinigai, skirti kunigų algoms, sulaikyti todėl, kad neįkurta Lietuvos bažnytinė provincija ir, nesant juridinio subjekto, niekas neturi teisės reikalauti šių pinigų.

⁸⁷² Dr. L. Bistras. Konvencija, tautų Sąjunga, Seimelis // *Rytas*, 1926 07 11, Nr. 152, p. 1.

⁸⁷³ P. Paskuba užsienio politika // *Rytas*, 1926 07 11, Nr. 152, p. 1.

⁸⁷⁴ Dr. L. Bistras. Politinių galimybių sukūrys // *Rytas*, 1926 07 30, Nr. 168, p. 1.

⁸⁷⁵ Dr. L. Bistras. Lietuva – Vatikanas // *Rytas*, 1926 08 03, Nr. 171, p. 1.

L. Bistras paaiškino, kad arkivyskupas J. Matulevičius iš Romos parvežė raštą, kuriuo 1926m. balandžio 24 d. įsteigiama Lietuvos bažnytinė provincija su Kauno arkivyskupija, Telšių vyskupija su Klaipėdos prelatūra bei Kaišiadorių, Panevėžio ir Vilkaviškio vyskupijos, kurioms paskirti nauji vyskupai. 1926 m. gegužės 8 d. įvykusiame Ministrų kabineto posėdyje nutarta atnaujinti diplomatinius santykius su Vatikanu. 1926 m. gegužės 12 d., būdamas Ministru Pirmininku, L. Bistras parašė raštą Šv. Sostui, teigdamas, kad bažnytinės provincijos įkūrimas yra bažnyčios ir tikinčiųjų reikalas, neturintis įtakos Lietuvos valstybės sienoms ir užsienio politikai, tačiau sveikintinas reiškinys, nes atpalaiduoja Lietuvos bažnyčias nuo Mogiliovo ir Varmijos arkivyskupijų jurisdikcijos. Kartu jis pasiūlė Vatikanui atnaujinti diplomatinius santykius. L. Bistras įrodė, kad Lietuvos bažnytinė provincija yra formaliai įkurta, todėl Vyriausybės atsakymas neatitinka tikrovės, tuo labiau, kad nemokami pinigai ir kitų religijų dvasininkams. Jis aiškino, kad Vyriausybė, nepripažindama Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo, kartu griaua savo autoritetą, nes ignoruoja buvusios Vyriausybės pasižadėjimus ir pažeidžia užsienio politikos tęstinumą⁸⁷⁶. Jis teigė, kad Vatikanas turi didelį moralinį ir tarptautinį autoritetą, todėl toks Lietuvos Vyriausybės elgesys yra valstybės vardo diskreditavimas tarptautinėje plotmėje. L. Bistras kalbos metu LSDP atstovai L. Purėnienė ir J. Bielinis bei LVLS atstovas Z. Toliušis replikavo, šaipydami iš krikščionių demokratų ir Vatikano. Lenkų frakcijai nepatiko kairiosios Seimo daugumos požiūris į bažnyčią, bet ji vis tiek balsavo už pasitikėjimą Ministrų kabinetu, nes kaip rašė V. Buchowskis, Lenkų frakcija labiau bijojo krikščionių demokratų grįžimo į valdžią⁸⁷⁷.

Tautininkų lyderiai, tapę Seimo nariais, taip pat neretai spaudoje pasisakydavo užsienio politikos klausimais. Anot A. Voldemaro, norint turėti gerą užsienio politiką, reikia atsisakyti siauros partinės politikos ir vykdyti bendrą tautinę politiką, pavesti šį darbą išmanantiems ir iniciatyviems žmonėms⁸⁷⁸. A. Smetona savo straipsniuose nemažai dėmesio skyrė Vokietijai. 1926m. rugsėjo 3 d. straipsnyje „Vokios pasiuntinį palydėjus“ jis aiškino, kad Rusija ir Vokietija turėjo, turi ir visuomet turės Lietuvai daugiausia įtakos⁸⁷⁹. Jo nuomone, Lietuvai su Vokietija dar teks išspręsti Klaipėdos

⁸⁷⁶ 1926 10 08 II sesijos 30 posėdis // III SS, Kaunas 1926–1927.

⁸⁷⁷ Buchowski K. Polacy w sejmach litewskich 1920–1927, s. 83.

⁸⁷⁸ Prof. A. Voldemaras. Pirmas žingsnis // *Lietuvis*, 1926 10 15, Nr. 41, p. 5.

⁸⁷⁹ A. Sm. [A. Smetona]. Vokios pasiuntinį palydėjus // *Lietuvis*, 1926 09 03, Nr. 35, p. 1–2.

klausimą ir tikėjosi, kad Vokietija bus aktyvesnė tapusi Tautų Sąjungos nare. Kitame straipsnyje A. Smetona rašė, kad Lietuvos politinė orientacija panaši į Vokietijos – ekonominiais reikalais ji daugiau susijusi su Vakarais, tačiau atramos savo politikai ieško Rytuose⁸⁸⁰.

Tuoju po Nepuolimo sutarties su SSRS ratifikavimo, lapkričio 19 d. Lietuvos Seime lankėsi Lenkijos seimo Socialistų partijos (PPS) frakcijos atstovas Boleslawas Drobneris, kuris bendravo su Lietuvos LSDP frakcijos atstovais⁸⁸¹. Pasirodo, į Lietuvą jis pateko vidaus reikalų ministro V. Poželos įsakymu gavęs 3 dienų tranzito vizą į Latviją iš Lietuvos konsulato Karaliaučiuje, tačiau į Latviją jis nevažiavo, o tuo pačiu keliu grįžo į Lenkiją⁸⁸². Šis faktas rodo, kad LSDP vadovai net po sutarties su SSRS pasirašymo neatsisakė savo nuomonės dėl santykių su Lenkija užmezgimo.

Lapkričio 29 d. Vilniuje lankėsi J. Pilsudskis ir tarėsi su kariuomenės dalių atstovais, Lenkijos pasiuntiniu Rygoje J. Lukasiewicziumi bei politinių partijų atstovais⁸⁸³. Lenkijos laikraštis „*Echo Warszawskie*“ J. Pilsudskio apsilankymą siejo su Lenkijos noru atnaujinti derybas su Lietuva⁸⁸⁴.

1926 m. lapkričio 30 d. 47-ajame posėdyje buvo perskaityta tautininkų ir krikščionių demokratų 1926 m. lapkričio 22 d. interpeliacija užsienio reikalų ministrui, kurioje klausama:

- 1) kada bus paskirtas nuolatinis užsienio reikalų ministras;
- 2) kodėl Lietuvos atstovas prie Tautų Sąjungos D. Zaunius paskirtas į Prahą, o vietoje jo paskirtas V. Sidzikauskas;
- 3) kokios instrukcijos buvo duotos Lietuvos delegacijai;
- 4) kokią reikšmę Lietuvai turi Lenkijos patekimas į Tautų Sąjungos Tarybą ir pirmojo klaipečių skundo svarstymas;
- 5) ar žinoma, kaip V. Sidzikauskas balsavo dėl Lenkijos priėmimo į Tautų Sąjungos Tarybą⁸⁸⁵.

Dėl interpeliacijos kalbėjęs A. Voldemaras stebėjosi, kad turėdamas galimybę tarptautinėje plotmėje iškelti Vilniaus klausimą svarstant Lenkijos priėmimą į Tautų

---

⁸⁸⁰ A. Sm. [A. Smetona]. Vokiai T. Sąjungon įstojus // *Lietuvis*, 1926 09 17, Nr. 37, p. 3.

⁸⁸¹ Lenkų Seimo atstovas Kaune // *Rytas*, 1926 11 26, Nr. 268, p. 3;

⁸⁸² Kaip buvo patekęs Kaunan Lenkų Seimo atstovas socialistas Drobner // *Rytas*, 1926 12 14, Nr. 282, p. 1.

⁸⁸³ Pilsudskis Vilniuje // *Rytas*, 1926 11 30, Nr. 271, p. 3.

⁸⁸⁴ Lenkai nori atnaujinti derybas su Lietuva (?) // *Rytas*, 1926 12 02, Nr. 273, p. 3.

⁸⁸⁵ 1926 11 30 II sesijos 47 posėdis // *III SS*, Kaunas, 1926–1927.

Sjungos Tarybą, Lietuvos atstovas ta proga nepasinaudojo ir netiesiogiai balsavo už Lenkijos priėmimą į Tarybą. Jis buvo nusivylęs, kad Vyriausybė nepalaikė krikščionių demokratų Vyriausybės protesto, padaryto pavasarį. Jis norėjo, kad Ministras Pirmininkas paaiškintų, kodėl nerandamas užsienio reikalų ministras ir kokia Lietuvos užsienio politikos padėtis.

LVLS vardu kalbėjęs P. Dailidė prieštaravo interpeliacijos priimtinumui, aiškindamas, kad apie užsienio politiką buvo pakankamai kalbėta svarstant sutarties su SSRS ratifikavimą, o šios sutarties sudarymas yra Lietuvos atsakymas į Lenkijos išrinkimą Tautų Sąjungos Tarybos nare. Balsuojant tik 29 Seimo nariai pasisakė už skubų interpeliacijos svarstymą, tačiau 41 balsavo prieš.

Svarstant 1927 metų valstybės biudžetą, kai kurie Seimo nariai kalbėjo užsienio politikos klausimais. 1926 m. gruodžio 9 d. Seimo posėdyje LŪS frakcijos atstovas A. Stulginskis prisipažino, kad beveik nebuvo Užsienio reikalų komisijos posėdžio, kuriame jis nebūtų klausęs Ministro Pirmininko ir užsienio reikalų ministro, ką jis mano daryti dėl eksporto, kad Lietuvoje užauginti gyvuliai pasiektų tinkamą rinką, tačiau rezultatų nėra⁸⁸⁶. Jis dar kartą pareiškė, kad dėl Nepuolimo sutarties su SSRS Lietuva pralošė, o ne išlošė, nes ekonominiai santykiai tarp šalių negali būti intensyvesni, kadangi abi yra agrarinės valstybės. Svarbiausia Lietuvos ekonominės krizės priežastis, jo manymu, yra rinkų trūkumas. A. Stulginskis aiškino, kad dėl sutarties su SSRS pablogėjo santykiai su Baltijos valstybėmis, kritikavo Vyriausybę, kad ji nenorėjo pataisyti pašlijusių santykių su Vatikanu. Jis tikėjosi, kad Vatikanas galėtų padaryti Lenkijai įtaką dėl lietuvių persekiojimo Vilniaus krašte.

M. Sleževičiaus Vyriausybės vykdoma vidaus politika, skubios ir neapgalvotos reformos, opozicijos ignoravimas ir menkinimas sudarė prielaidas 1926 m. gruodžio 17 d. perversmui. LVLS frakcijos III Seime lyderis Z. Toliušis savo atsiminimuose trentyje Sibire rašė:

„Dažni rinkimai su nevaržoma partijų agitacija vedė prie liaudies demokratijos ir parlamentinės idėjos profanavimo. Seimai didelį daly susidėjo iš pripuolamų neturinčių nei politinio prityrimo, nei visuomeninių tradicijų žmonių [...] Todėl, kai įvyko perversmas, jam (reikia tai pripažinti) pritarė dauguma tautos, nes tauta, išgyvenusi tiek vargo per karą ir pakėlus ant savo pečių sunkią vokiečių okupaciją, norėjo vieno: ji troško ramybės ir tvirtos bei pastovios vyriausybės, kuri apsaugotų

---

⁸⁸⁶ 1926 12 09 II sesijos 55 posėdis // III SS, Kaunas, 1926–1927.

vaisingą nualinto krašto atstatymo darbą⁸⁸⁷.

Apie užsienio politiką taip pat buvo kalbama po perversmo 1926 m. gruodžio 30 d., svarstant Užsienio reikalų ministerijos sąmatą Seime⁸⁸⁸. LVLS atstovas P. Dailidė kalbėjo, kad reikia tęsti ankstesnę užsienio politikos kryptį, nuogaštavo, kad SSRS labai blogai sureagavo į perversmą ir komunistų sušaudymą, o su ja reikia palaikyti gerus santykius, nes nuo to priklauso Vilniaus krašto likimas, pabrėžė, kad reikia toliau siekti Baltijos valstybių sąjungos. Ministras Pirmininkas ir užsienio reikalų ministras A. Voldemaras pareiškė, kad tai yra politinė romantika.

K. Ambrozaitis stebėjosi P. Dailidės nuostata, kad savo vidaus politiką turime tvarkyti taip, kad patiktų SSRS. Jis protestavo prieš SSRS kišimąsi į Lietuvos vidaus reikalus. LDF lyderis prasitarė, kad sovietai prieš perversmą bandė diktuoti savo sąlygas: reikalavo areštuoti kai kuriuos veikėjus, uždaryti krikščioniškas organizacijas, nusavinti turtus ir t. t. K. Ambrozaitis pareikalavo, kad Vyriausybė pareikštų protestą prieš SSRS kišimąsi į Lietuvos vidaus reikalus.

LVLS atstovas J. Pajaujis pažymėjo, kad krikščionys demokratai yra aiškiai pasisakę L. Bistro straipsniais „Ryte“ ir Užsienio reikalų komisijoje už antirusišką politiką, siūlė remtis buvusiomis Antantės valstybėmis, žiūrėti, kad jos neįtartų Lietuvos prosovietiškumu ir provokietiškumu. Tą nuomonę jie ypač aiškiai išreiškė būdami opozicijoje, tačiau tautininkų nuomonė užsienio politikos klausimais yra visiškai priešinga krikščionims demokratams. Jis pasiūlė abiem partijoms susikalbėti, kad nebūtų žalos valstybei, išreiškė pritarimą A. Voldemaro užsienio politikos nuostatoms, bet teigė, kad negali pasitikėti jo Vyriausybės vidaus politika. A. Voldemaras atsakė, kad Vyriausybės deklaracija Seime bus perskaityta vėliau.

1927 m. vasario 25 d. Seime Ministras Pirmininkas A. Voldemaras perskaitė Ministrų kabineto deklaraciją⁸⁸⁹. Jis pareiškė, kad pagrindiniai Lietuvos užsienio politikos reikalavimai yra: 1) nepriklausoma Lietuva su sostine Vilniumi, 2) Lietuva negali įeiti į artimesnius ryšius nė su viena kaimynine didele valstybe, todėl ji turi bendrauti su tomis valstybėmis, kurios šias nuostatas parems. A. Voldemaras apžvelgė Lietuvos užsienio politiką nuo valstybės atkūrimo, daugiausia dėmesio skirdamas Vilniaus klausimui ir santykiams su Lenkija. Lokarno susitarimą jis

⁸⁸⁷ Z. Toliušis. Augustinas Voldemaras. Pastangų ir vargų kronika, t. 3. Mano amžininkai // VUBRS, f. 87–19, l. 296–297.

⁸⁸⁸ 1926 12 30 III sesijos 66 posėdis // III SS, Kaunas, 1926–1927.

⁸⁸⁹ 1927 02 25 III sesijos 69 posėdis // ten pat.

pavadino Vakarų valstybių susitarimu su Vokietija dėl jos rytinių sienų peržiūrėjimo. Premjeras neslėpė, kad iš Vokietijos laikraščių sklinda informacija, kad Lietuva gali būti atiduota Lenkijai kaip kompensacija Vokietijai už Dancigo koridorių ir Sileziją, bet jis tikėjosi, kad Europa to nedarys, nes kiltų karas su SSRS, nes „Lietuvos išnykimas skaudžiai užgautų jos interesus“. A. Voldemaras teigė, kad stambiausi Lietuvos užsienio politikos veiksniai yra artimiausi kaimynai: Rusija, Lenkija, Vokietija, ir tik po jų Vakarų Europa. Išreiškė nuomonę, kad Rytų Europai taip pat reikalingas Lokarno susitarimas, tačiau tai ilgas darbas.

Jis pasiūlė vesti „lietuvišką politiką“ ir vėl išskėlė „neutralumo politikos“ idėją, tačiau, jo nuomone, neutralumas turi būti kitų valstybių pripažintas ir garantuotas. Jis pareiškė, kad Lietuvoje gimusi neutralumo idėja pradeda leisti savo šaknis Baltijos valstybėse. Jo nuomone, visas Baltijos valstybes galima paskelbti neutraliomis ir jų neutralumui suteikti tarptautinių garantijų. Jis aiškino, kad Lenkija turėtų gražinti Lietuvai Vilnių ir Gardiną be jokių kompensacijų, nes šie miestai jai buvo reikalingi tik strateginiu požiūriu. Jei jie priklausytų neutraliai Lietuvai, Lenkija tik laimėtų, nes galėtų sumažinti gynybos išlaidas. A. Voldemaras pripažino, kad šiuose kraštuose lenkai turi tautinių interesų, bet juos galima apsaugoti ir kitais būdais. Kartu jis manė, kad „būtų klaida iš Lenkijos reikalauti visko ir neimti nieko, jei negaunama viskas“. Premjeras atvirai pasakė, kad nevensgs derėtis su Lenkija, jeigu šios derybos prisidės prie Vyriausybės programos realizavimo, tačiau pabrėžė, kad derybų galimybė priklausys ne nuo Lietuvos, bet nuo Lenkijos. Jis išreiškė palankumą Lenkijos tautiniam atgimimui, teigdamas, kad „nepriklausomos ir stiprios Lenkijos buvimas mums reikalingas, nes tada ir nepriklausomos Lietuvos likimas būtų tikresnis“. Jis atkreipė dėmesį, kad politinė ideologija Lenkijoje pasikeitė ir yra kitokia, negu buvo 1918–1920 metais.

V. Žalys rašė, kad A. Voldemaro deklaracija buvo palankiai sutikta užsienyje ir net Lenkijoje⁸⁹⁰. Lietuvoje Ministro Pirmininko deklaracija buvo sutikta santūriai, tačiau Seime opozicija kritikavo Vyriausybės bandymą pakeisti Lietuvos užsienio politiką.

1927 m. kovo 3 d. Seimo posėdyje LVLS atstovas Z. Toliušis pareiškė, kad užsienio politika negali būti partinių sąskaitų objektas⁸⁹¹. Jo nuomone, neutralumo

⁸⁹⁰ Žalys V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, p. 259.

⁸⁹¹ 1927 03 03 III sesijos 70 posėdis // III SS, Kaunas, 1926–1927.

idėja gimė kaip Lietuvos politinės izoliacijos pasekmė ir yra kompromisas tarp dviejų politinių orientacijų – tautininkų ir krikščionių demokratų. Jis teigė, kad tautininkai visuomet pasisakė už orientaciją į Rusiją ir Vokietiją, o krikščionių demokratų blokas – „angliškos orientacijos“, o dėl konflikto tarp Anglijos ir SSRS nėra kaip suderinti šių valdančiųjų partijų orientacijų, todėl teko deklaruoti neutralitetą. Z. Toliušis nemanė, kad Lenkija palankiai pažiūrės į pasiūlymą atsisakyti Vilniaus ir Gardino, nes be A. Voldemaro komplimentų, išsakytų Lenkijos adresu ir susitikimo prie J. Basanavičiaus kapo, Lietuvos ir Lenkijos santykiuose neįvyko nieko naujo. Jis atkreipė dėmesį, kad A. Voldemaro viešas derybų pasiūlymas gali pakenkti Lietuvai ir apkaltino, kad Vyriausybė eina Vilniaus atsižadėjimo ir santykių su Lenkija užmezgimo keliu. Taip pat Lietuvos valstiečių liaudininkų vardu jis protestavo prieš diplomatinį santykių su Vatikanu atnaujinimą.

S. Kairys pritarė Z. Toliušio nuomonei ir teigė, kad perversmas pablogino santykius su užsieniu, ypač su SSRS, su kuria grėsė net santykių nutraukimas. Jis informavo, kad Vokietijos spauda taip pat neigiamai įvertino perversmą ir net Latvijos tautininkai pasmerkė perversmą Lietuvoje, tačiau plačiau kalbėti apie užsienio politiką vengė.

Tęsiant diskusijas dėl Vyriausybės deklaracijos 1927 m. kovo 8 d. Seimo posėdyje LŪP atstovas R. Skipitis pareiškė, kad A. Voldemaro išsakytos pagrindinės Lietuvos užsienio politikos kryptys nesuteikia Lietuvai saugumo. Pažymėjo, kad 1926 m. Nepuolimo sutartis su SSRS gali būti įvairiai traktuojama, atsižvelgiant į nelygias šalių jėgas. Pacitavo „*Pravdoje*“ įvertintą Italijos ir Albanijos panašią sutartį, kurioje punktą apie Albanijos pasižadėjimą nedaryti jokios politinės ar karinės sutarties, nukreiptos prieš Italiją, rusai vertino, kaip galimybę Italijai interpretuoti šį punktą kaip galimybę Albaniją paversti savo protektoratu⁸⁹². Dėl neutralumo politikos jis pateikė Belgijos, kurios neutralumas neapsaugojo Pirmojo pasaulinio karo metu, pavyzdį ir aiškino, kad nuolatinis neutralumas nesuderinamas su dalyvavimu Tautų Sąjungoje.

Krikščionių demokratų atstovas A. Šmulkštys pageidavo, kad Vyriausybė aiškiau pasisakytų dėl santykių su Baltijos valstybėmis, nes, jo manymu, glaudesnis bendradarbiavimas atitinka Lietuvos politiką. Ūkininkų partijos atstovas S. Šilingas

---

⁸⁹² 1926 03 08 III sesijos 71 posėdis // III SS, Kaunas, 1926–1927.

perspėjo, kad premjeras perdaug dėmesio skiria laikraščiniams gandams apie Lietuvos padalijimą. Jis nuogaštavo, kad po A. Voldemaro kalbos tie gandai netaptų realia galimybe, su kuria Lietuva pasirengusi susitaikyti. Darbo federacijos lyderio K. Ambrozaičio nuomone, neutralumas yra nerealus dalykas, todėl patarė premjerui, kad geriausia Lietuvos saugumo garantija – tautos karinis parengimas ir tinkamas išauklėjimas.

Motyvuodamas LVLS balsavimą dėl Ministrų kabineto deklaracijos, J. Pajaujis konstatavo, kad Vyriausybės deklaracija užsienio politikos srityje užsibrėžia tokią kryptį, kuri gali privesti prie visiško Vilniaus praradimo, sumanyti Konstitucijos keitimai yra antidemokratiški, ekonominio gyvenimo tvarkymas policinėmis priemonėmis gali suardyti krašto ūkį, žemės reformos sustabdymas ir savivaldybių reforma, siekianti panaikinti savivaldybių savarankiškumą, numatytas mokyklų klerikalinimas yra nepriimtini, todėl LVLS frakcija balsuos už nepasitikėjimą naująja Vyriausybe. Socialdemokratai ir liaudininkai, balsavo už nepasitikėjimą, o Lenkų, Žydų ir Klaipėdiečių frakcijos dėl susidariusios politinės situacijos atsisakė dalyvauti balsavime, todėl krikščioniškųjų frakcijų balsais A. Voldemaro Ministrų kabinetas gavo pasitikėjimą. Vadinasi, koalicijos partneriai krikščionys demokratai pritarė A. Voldemaro posūkiui į derybas su Lenkija, nors liaudininkai manė, kad tai yra rizikinga.

1927 m. kovo 18 d. III Seime pasiūlyta ratifikuoti „Lietuvos ir Anglijos nusikaltėlių išdavimo sutartį“, kurią referavo LVLS atstovas Z. Toliušis. Jis pasakė, kad Lietuva iki šiol pasirašiusi 3 panašias sutartis: su Estija ir Latvija 1924 m. vasario 15 d., su JAV – 1924 m. gruodžio 21 d.⁸⁹³.

1927 m. balandžio 12 d. 78-ajame Seimo posėdyje buvo perskaitytas Prezidento pasirašytas Seimo paleidimo aktas, kurio pabaigoje informuota, kad naujo Seimo rinkimai bus paskelbti atskiru aktu, tačiau tautininkai nenorėjo skelbti naujų rinkimų. Balandžio 29 d. Ministrų kabineto posėdyje buvo svarstomas atsišaukimas į visuomenę, kuriame buvo paaiškintos priežastys, kodėl dabartiniu metu negali būti renkamas Seimas. Atsišaukime neigiamai įvertinti visų seimų ir Vyriausybių darbai, partijos kaltinamos „mažu tautiškumu bei valstybiškumu“, teigiama, kad Seimas nesugebėjo leisti tinkamų įstatymų ir trukdė Lietuvai. Jame aiškinama, kad Vyriausybė Seimui siūliusi padidinti prezidento galias, per pusę sumažinti Seimo

---

⁸⁹³ 1927 03 18 III sesijos 73 posėdis // III SS, Kaunas, 1926–1927.

narių skaičių ir pailginti jo darbo laiką iki 5 metų, tačiau Seimo opozicija tam nepritarė. Vyriausybė nusprendė, kad negali skelbti Seimo rinkimų pagal iki šiol buvusiąją tvarką, nes „tik tie įstatymai seimui rinkti ir jo darbams nustatyti bus Tautos gerbiami ir saugojami, kurie gaus jos pritarimo“⁸⁹⁴. Krikščionių demokratų ministrai L. Bistras ir P. Karvelis atsisakė pasirašyti po šiuo pareiškimu, tuomet A. Smetona ir A. Voldemaras pasiūlė jiems išeiti iš Vyriausybės. Balandžio 30 d. krikščionių demokratų ministrai įteikė Ministrui Pirmininkui A. Voldemarui atsistatydinimo raštus.

1927 m. birželio 22 d. M. Krupavičius LKDP ir III Seimo LKDP frakcijos vardu įteikė A. Smetonai memorandumą, kuriame pareiškama, kad LKDP pereina į opoziciją. Jame Vyriausybė kaltinama Konstitucijos sulaužymu ir įstatymu nesilaikymu, kritikuojama ir jos užsienio politika. Memorandume rašoma, kad Vyriausybė boikotuoja Tautų Sąjungą, nes uždarė čia veikusią atstovybę, primenama, kad Lietuva Tautų Sąjungoje turi labai svarbių bylų; teigiama, kad ignoruojami valstybės ekonominiai interesai, nes nesiunčiami atstovai į Ženevos ekonominę konferenciją bei Baltijos valstybių prekybos rūmų atstovų suvažiavimą⁸⁹⁵. Memorandumo pabaigoje buvo kreipiamasi į Prezidentą, kad jis pakeistų kenksmingą Lietuvai politiką, tačiau A. Smetonos nuomonė tuo metu sutapo A. Voldemaro Vyriausybės nuomone.

Valdančioji dauguma III Seimo laikotarpiu iki 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo užsienio politikoje deklaravo orientaciją į Vokietiją ir SSRS bei tikslą sukurti Baltijos valstybių sąjungą, tačiau šie du siekiai buvo nesuderinami, nes Vokietija ir SSRS darė viską, kad Baltijos valstybių sąjunga nesusikurtų. 1926 metais būta Lietuvos ir Lenkijos diplomatų bei Seimo narių susitikimų, kuriuos inicijavo LSDP ir kai kurie LKDP nariai, tačiau M. Sleževičiaus Vyriausybė nesiryžo pradėti derybų su Lenkija, bijodama krikščionių demokratų pasipriešinimo.

LVLS ir LSDP savo ideologines nuostatas perkėlė į užsienio politiką kategoriškai pasisakydamos prieš santykių su Vatikanu atnaujinimą bei nepripažindamos Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo. KD bloko lyderiai, kritikuodami M. Sleževičiaus vykdomą užsienio politiką, ne kartą siūlė konstruktyvius sprendimus dėl Lietuvos delegacijos pozicijos Tautų Sąjungoje,

⁸⁹⁴ Vyriausybės pranešimas 1927 m. // LCVA, f. 923, ap. 1, b. 46, l. 60–61.

⁸⁹⁵ L. Truska. 1927 m. birželio 22 d. LKDP vadovybės memorandumas A. Smetonai. // *Lietuvos istorijos metraštis 1994*, p. 187.

santykių su Vatikanu atnaujinimo, sutarties su SSRS, tačiau jų nuomonė buvo ignoruojama.

Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo Ministras Pirmininkas A. Voldemaras savo deklaracijoje paskelbė Lietuvos neutralumo idėją suteikė Lenkijai galimybę vėl abiems šalims sėsti prie derybų stalo. III Seimo LVLS frakcija Vyriausybę apkaltino „Vilniaus išsižadėjimu“, o LŪP frakcija kritikavo, kad neutralumo politika nesuteikia Lietuvai saugumo, tačiau Seime daugumą turėję krikščionys demokratai pritarė Ministrų kabineto deklaracijai. Prezidentui A. Smetonai paleidus III Seimą, krikščionys demokratai nepritarė tautininkų norams sustiprinti Prezidento instituciją, parlamento veiklos menkinimui ir atsisakymui paskelbti Seimos rinkimus, todėl šių partijų koalicija iširo. Parlamentinio valdymo pakeitimas prezidentiniu kartu reiškė ir Seimo institucijos galių pabaigą nustatant užsienio politikos kursą. Nuo 1927 m. balandžio svarbiausių sprendimų priėmimas perkeltas į Vyriausybę, vėliau – į Prezidentūrą.

4. 2. Užsienio reikalų komisijos indėlis rengiant Nepuolimo sutartį su SSRS ir jos ratifikavimas

Dar prieš III Seimo rinkimus Latvijos pasiuntinys A. Baluodis pradėjo derėtis su LVLS ir LSDP lyderiais, kad Lietuva viena nepasirašytų sutarties su SSRS. Gegužės pradžioje abu partijų vadai patikino A. Baluodį, kad paėmę valdžią jie stengsis sudaryti nepuolimo paktą kartu su Latvija ir Estija. LSDP atstovas K. Bielinis net pareiškė, jog, Lietuvos Vyriausybei nusprendus pasirašyti sutartį su SSRS be šiaurinių kaimynų, jo partija sukeltų prieš tokį sprendimą ne tik savo spaudą, bet ir „tautos mases“⁸⁹⁶. Koalicinė Vyriausybė iš pradžių laikėsi latviams duoto žodžio, bet reikalavo, kad Latvija besąlygiškai pripažintų Vilnių Lietuvai. Latvija nesutiko su Lietuvos reikalavimu, todėl Lietuva toliau intensyviai derėjosi dėl dvišalės nepuolimo sutarties su SSRS.

M. Sleževičiaus Vyriausybė vėl atnaujino derybas su Maskva. Birželio 24 d. ji pateikė Užsienio reikalų komisijai svarstyti sutarties su SSRS 3-iąjį projektą⁸⁹⁷. LCVA Užsienio reikalų ministerijos fonde prie 3-iojo projekto spausdinto teksto,

⁸⁹⁶ Butkus Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*, p. 106.

⁸⁹⁷ Sutartis tarp Lietuvos ir Socialistinių Tarybų Respublikų Sąjungos, projektas Nr. 3, pastabos Užsienio reikalų komisijos posėdyje 1926 06 24 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 679, l. 214–217.

B. K. Balučio, yra užrašytos komisijos narių pastabos, kurios parodo jų požiūrį į sutartį.

LKDP atstovas A. Šmulkštys aiškino, kad 1-ajame straipsnyje neaiškiai apibrėžta Lietuvos valstybės teritorija, kurią pripažįsta SSRS; 2-asis straipsnis, kuriame abi šalys pasižada susilaikyti nuo agresijos, neduoda realios naudos; o 3-įjį straipsnį, kuriame rašoma apie abiejų šalių draugiškus ryšius, jis pasiūlė visai išmesti. Projekte numatytas sutarties galiojimo laikas – 4 metai A. Šmulkščiui atrodė per ilgas. Jis teigė, kad apskritai tokia sutartis nepriimtina, tačiau pataisius nurodytus straipsnius, galima priimti.

LVLS atstovas P. Dailidė nurodė, kad reikia suderinti 1-ojo straipsnio 1-ąją dalį, kurioje rašoma apie 1920 m. Taikos sutarties tęstinumą, su 5-ojo straipsnio 2-ąją dalimi, kurioje apibrėžiamas dabar sudaromos sutarties galiojimas.

LŪS atstovas A. Stulginskis, kalbėdamas savo vardu, griežčiausiai prieštaravo sutarties pasirašymui. Jo argumentai:

- 1) nepatinka 1-ojo straipsnio 2-oji dalis apie Lietuvos teritoriją,
- 2) nieko naujo nepasakyta Vilniaus klausimu,
- 3) nepatvirtina Lietuvos saugumo,
- 4) neįvykdyti 1920 m. Taikos sutarties punktai, todėl ir šią sutartį galės taip pat vykdyti,
- 5) „iš rusų pagalbos negaunam, o kitus nustatysim prieš save“ (Tautų Sąjungą),
- 6) „neigiamai atsilieps į Baltijos valstybes“⁸⁹⁸.

LSDP lyderis S. Kairys manė, kad derybų nutraukimas šiuo metu būtų sudėtingas. Jo nuomone, A. Stulginskis nori maksimalios programos, bet pats aiškino, kad Lietuva turi kažką gauti už tai, ką ji duoda, o jei nepasieks maksimumo – atšaukti santykių sustiprinimą. Jis pasisakė už kolektyvinės sutarties su SSRS pasirašymą kartu su Latvija ir Estija, nes tokia sutartis sustiprintų santykius tarp Baltijos šalių. S. Kairys siūlė atkreipti dėmesį į Latvijos pareiškimą ir net pasiūsti neoficialią misiją į Rygą. LSDP teigė, kad svarbiausia tuojau užmegzti kontaktus su Estija ir Latvija, už tai pasisakė ir LSDP konferencijoje Rygoje. S. Kairys taip pat siūlė 1-ajame straipsnyje aiškiau apibrėžti Lietuvos teritoriją, o 3-iasis straipsnis turėtų prasmę, jei būtų pasirašyta ekonominė sutartis.

---

⁸⁹⁸ Sutartis tarp Lietuvos ir Socialistinių Tarybų Respublikų Sąjungos, projektas Nr. 3, pastabos Užsienio reikalų komisijos posėdyje 1926 06 24 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 679, l. 215.

LTS atstovas A. Voldemaras aiškino, kad reikia sudaryti sutartį su SSRS, bet nurodė, kad tokia sutartis daugiau naudinga SSRS negu Lietuvai, nes agresijos atsisakymas neturint bendros sienos Lietuvai mažai svarbus. Tokia sutartimi Lietuva užkerta kelią barjerui prieš SSRS, panaikina Lenkijos hegemoniją Pabaltijyje, be to, sustiprina SSRS, kaip didelės pajūrio valstybės Rytuose, statusą. Jis siūlė daugiau pareikalauti iš rusų: 1-ajame straipsnyje nepamirėta Klaipėda, todėl reikia išsiaiškinti dėl to, nes SSRS nepripažino Versalio sutarties⁸⁹⁹.

Birželio 29 d. A. Voldemaras Užsienio reikalų ministerijai pateikė savo sutarties projekto variantą prancūzų kalba, kuriame siūloma 1920 m. sutartį laikyti šalių tarpusavio santykių pagrindu⁹⁰⁰. 4-ajame straipsnyje nurodyta, kad sutartis galioja visose Lietuvos Respublikos žemėse, esančiose tarp jos rytų sienos, nurodytos Maskvos sutartyje, ir dabartinės sienos su Vokietija. Pažymėta, kad Vilniaus ir Gardino žemės yra atplėštos nuo Lietuvos ir yra Lenkijos valdomos. Numatyta, kad Lietuvos valdžios veiksmai, padaryti siekiant atgauti okupuotas žemes, negali būti laikomas nesuderinamu „su taikiu jos nusistatymu“. Antroji dalis įpareigojo SSRS, darant politinę sutartį su Lenkija, įtraukti į ją straipsnį apie ypatingą Vilniaus ir Gardino žemių padėtį. Sutartį A. Voldemaras siūlė pasirašyti 5 metams. Jis išvalgiai numatė, kad sutartyje reikia ne tik konstatuoti Lietuvos žemių okupacijos faktą bei pasilikti galimybę jas susigrąžinti, bet ir apsidrausti nuo galimos SSRS ir Lenkijos sutarties. Matyt, tokiam sprendimui įtaką turėjo 1921 m. Rygoje pasirašyta Lenkijos ir Sovietų Rusijos sutartis, kurios formuluotė dėl Lenkijos ir Lietuvos sienos kėlė abejones 1920 m. Lietuvos ir Sovietų Rusijos Taikos sutartimi.

1926 m. birželio 25 d. Užsienio reikalų ministerija, atsižvelgdama į komisijos pastabas, paruošė 4-ąją sutarties projektą, kuris buvo svarstytas ir taisytas Seimo Užsienio komisijos posėdyje liepos 3 d.⁹⁰¹. Buvo išmestas daugumos komisijos narių kritikuotas straipsnis apie draugiškus šalių politinius ir ekonominius ryšius, todėl pasikeitė straipsnių numeracija. Svarstant 4-ąją projektą komisijoje vėl iškilo notos dėl sienos su Vokietija klausimas. Aštrus ginčas kilo dėl kai kurių A. Voldemaro teiginių. Pagrindinius nesutarimus sukėlė klausimas, kurioje Lietuvos teritorijoje galios pasirašoma sutartis ir kurios jos teritorijos SSRS įsipareigoja nepulti, jeigu

⁸⁹⁹ Sutartis tarp Lietuvos ir Socialistinių Tarybų Respublikų Sąjungos, projektas Nr. 3, pastabos Užsienio reikalų komisijos posėdyje 1926 06 24 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 679, l. 217.

⁹⁰⁰ A. Voldemaro parengtas projektas 1926 06 29 // ten pat, l. 246–247.

⁹⁰¹ Sutartis tarp Lietuvos ir Socialistinių tarybų respublikų sąjungos, projektas Nr. 4 (serija b), ištaisyta URM posėdyje 1926-06-25 // ten pat, l. 191, 157.

pakto pasirašymo metu dalis teritorijos okupuota Lenkijos, o Klaipėdos kraštas gražintas Lietuvai jau po 1920 m. sutarties, ir jo Lietuvai Sovietų Sąjunga nepripažįsta⁹⁰². A. Voldemaras taip pat suabejojo, ar SSRS apima ir Baltarusiją. Komisija nutarė sutarties galiojimą pratęsti 5 metams⁹⁰³. Prie projekto pateikti 2 protokolai. 1-asis papildė 3-įjį straipsnį, kuriame kalbama dėl pagalbos trečiųjų valstybių agresijos atveju. Jame rašoma, kad šis susitarimas taip pat galios trečiųjų šalių ekonominio ir finansinio boikoto prieš vieną iš susitariančiųjų šalių atveju. Be to, pridėtas pareiškimas G. Čičerinui, kuriame rašoma, kad Lietuvos narystė Tautų Sąjungoje negali kliudyti draugiškiems santykiams tarp Lietuvos ir SSRS. 2-asis protokolas buvo naujas. Jo 1-oje dalyje rašoma, kad jei Lenkijos okupuotoje Lietuvos dalyje įvyks faktas, prieštaraujantis sutarčiai, tai nebus sutarties sulaužymas. 2-oje dalyje pabrėžiama, kad Vilniaus okupacija nemažina Lietuvos suverenių teisių į šią teritoriją kaip integralią Lietuvos Respublikos dalį. Prie protokolo projekto B. K. Balučio ranka parašytas prašymas perrašyti, nes liepos 5 d. bus Užsienio reikalų komisijos posėdis⁹⁰⁴. Taip gimė 5-asis sutarties projektas, galutinai priimtas liepos 5 d. Užsienio reikalų komisijos posėdyje. Protokole Nr. 2 patikslintas teiginys, kad teritorija, esanti tarp 1920 m. Taikos sutartimi nustatytos Lietuvos rytų sienos ir dabartinės demarkacijos linijos tarp Lietuvos ir Lenkijos, dabar yra okupuota Lenkijos, bet tai negali būti pretekstas užginčyti Lietuvos suverenitetą šioje teritorijoje⁹⁰⁵.

Akivaizdu, kad komisija pritarė kai kuriems A. Voldemaro projekto teiginiams dėl 1920 m. Taikos sutarties įrašymo į naująjį projektą ir 5 metų galiojimo. Protokole Nr. 2 patvirtinamas Lietuvos suverenitetas Lenkijos okupuotoms lietuviškoms žemėms.

Liepos 9 d. šis variantas buvo įteiktas G. Čičerinui ir S. Aleksandrovskiui, tačiau Maskva kategoriškai atmetė projektą, teigdama, kad visos projekto formuluotės yra demonstratyvios ir sukels Lenkijos priešišumą⁹⁰⁶. Sovietai pabandė per tautininkus paveikti Lietuvos Vyriausybę, todėl liepos 15 d. pasiuntinybės sekretorius D. Skalovas susitiko su LTS lyderiu A. Smetona, bandydamas įkalbėti sušvelninti

⁹⁰² Kasparavičius A. *Didysis X Lietuvos užsienio politikoje*, p. 144.

⁹⁰³ Projektas Nr. 4, ištaisytas Užsienio reikalų komisijos posėdyje 1926 07 03 // LCVA, f. 383, ap. 7, b. 679, l. 157.

⁹⁰⁴ Projektas Nr. 4, protokolas Nr. 1, protokolas Nr. 2. // ten pat, l. 194, 193, 172.

⁹⁰⁵ Projektas Nr. 5 (serija b), ištaisytas UR k-jos posėdyje 1926 07 03, protokolas Nr. 2 // ten pat, l. 140, 138.

⁹⁰⁶ Kasparavičius A. *Didysis X Lietuvos užsienio politikoje*, p. 145.

pakto tekstą. A. Smetona sutiko su pasiuntinybės sekretoriaus nuomone, bet reikalavo, kad Vilniaus klausimu SSRS aiškiai pasisakytų Lietuvos naudai, tačiau sovietai nenorėjo to patvirtinti net slaptame protokole ar deklaracijoje.

Užsienio reikalų komisijos pirmininkas LVLS atstovas Z. Toliušis pokalbiuose su SSRS pasiuntiniu S. Aleksandrovskiu taip pat užėmė tvirtą poziciją, reikalaudamas politinėje sutartyje pripažinti Klaipėdą Lietuvai ir pasisakyti Vilniaus klausimu. Derėdamasis su SSRS atstovu Z. Toliušis siekė ne neutraliteto sutarties, bet garantinio pakto, kuriuo SSRS garantuotų Lietuvai ne tik nepuolimą, bet ir paramą trečiųjų šalių užpuolimo atveju⁹⁰⁷.

S. Aleksandrovskis, norėdamas gauti iš Lietuvos nuolaidų, ieškojo ryšių su įvairių politinių jėgų atstovais. Liepos viduryje viename pobūvyje Kaune jis kalbėjosi su Seimo Pirmininku dr. Jonu Staugaičiu, kuris pareiškė, kad Rusijai reikalinga Lietuva, dėl to ji niekada jos nepuls, bet visada gins nuo Lenkijos agresijos. SSRS pasiuntinys bandė išsklaidyti pernelyg tvirtą dr. Jono Staugaičio pasitikėjimą Sovietų geranoriškumu, tačiau Seimo vadovas paklausė, kodėl Maskva nenori pripažinti „to, kas egzistuoja realybėje“⁹⁰⁸. Aiškindamasis Lietuvos politikų pažiūras, S. Aleksandrovskis taip pat bendravo su LKDP lyderiu III Seime M. Krupavičiumi ir LŪS atstovu – kun. Juozu Vailokaičiu, apie juos labai pagarbiai atsiliepdamas savo pranešime Maskvai.

Tada Maskva nutarė pagąsdinti Lietuvą Lenkijos grėsme ir perspėjo dėl J. Pilsudskio karinių pasirengimų prie jos sienos. Liepos mėnesį SSRS, Vokietijos, Latvijos ir net JAV laikraščiai pradėjo spausdinti grėsmingus straipsnius, kad Lenkija ruošiasi pulti Lietuvą. LKDP laikraštis „Rytas“ taip pat pateikė „Izvestiju“ ir JAV dienraščio „Chicago tribune“ korespondento Varšuvoje Floyd Gibbonso straipsnius, kuriuose perspėjama, kad Lenkija ruošiasi pulti Lietuvą ir traukia kariuomenę prie demarkacinės linijos⁹⁰⁹.

Lietuvos politikai suprato, kad šie straipsniai buvo užsakyti Maskvos. LKDP atstovas L. Bistras liepos 30 d. rašė, kad, gąsdindama Lenkija, SSRS daro spaudimą Lietuvos Vyriausybei, norėdama padaryti ją nuolaidesnę, tačiau patarė sekti Rusijos ir Anglijos santykius, nes Anglija suinteresuota laikyti Baltijos valstybes savo įtakos

⁹⁰⁷ Kasparavičius A. *Didysis X Lietuvos užsienio politikoje*, p. 146–147.

⁹⁰⁸ Ten pat, p. 148.

⁹⁰⁹ Lenkijos agresingi planai prieš Lietuvą; Pilsudskis ruošia karą // *Rytas*, 1926 07 28, Nr. 165, p. 1.

zonoje⁹¹⁰. Jis patarė M. Sleževičiaus Vyriausybei nedaryti eksperimentų, siekti vienybės ir būti atsargiai.

Lietuvos Seimo Užsienio reikalų komisijai SSRS spaudimas nepadarė didelio įspūdžio. Rugsėjo 23 d. B. K. Balutis J. Baltrušaičiui į Maskvą rašė, kad Seimo Užsienio komisija buvo nepatenkinta SSRS notos dėl Vilniaus projektu ir manė, kad nota, „kurią jie tik priima domėn, visiškai nepakankama“⁹¹¹. Komisija nutarė, kad tokia nota privalo būti bent protokolo fone, o jeigu protokolo nebūtų, net nenorėjo suteikti Vyriausybei teisės derėtis dėl kitų variantų, t. y. siūlyti sovietams patiems parašyti notą dėl Vilniaus, kurią Lietuva „priimtų domėn“ arba, jei Lietuva rašytų tokią notą, tai SSRS atsakydama turėtų pakartoti jos turinį ir pritarti Lietuvos Vyriausybės nuomonei. B. K. Balutis, rašė, kad norėdama toliau derėtis su SSRS, Vyriausybė turėjo gauti Užsienio reikalų komisijos sutikimą, nes SSRS pasiūlymo dėl Vilniaus komisija nelaikė jokių nusileidimų.

LSDP oficioze „*Socialdemokratas*“ rugsėjo 26 d. paskelbti keli straipsniai, kuriuose rašoma, kad rusai taip gąsdina norėdami paaštrinti Lietuvos ir Lenkijos santykius bei siekdami paveikti Lietuvos Vyriausybę greičiau pasirašyti sutartį su SSRS. Straipsnyje „Kam reikalingas triukšmas“ rašoma, kad net ir J. Pilsudskis negali nesiskaityti su galimomis karo su Lietuva pasekmėmis, nes gali kilti pasaulinis karas⁹¹². Teigiama, kad Anglija siekia paimti į savo įtakos zoną Lenkiją ir Baltijos šalis taip siekdama sudaryti barjerą prieš SSRS, tačiau tam kliudo Lietuvos ir Lenkijos konfliktas dėl Vilniaus. Anglija stengiasi baigti šį ginčą ir sutaisyti Lietuvą su Lenkija. SSRS, tai žinodama, sukėlė triukšmą, tačiau straipsnio autoriaus nuomone, tai visai nereikalinga, nes nėra sąlygų užbaigti konfliktą dėl Vilniaus, o mažutė Lietuva nevykdys agresyvios politikos prieš SSRS, nes dabartinė Vyriausybė laikosi nuostatos, kad Lietuva gali išlaikyti nepriklausomybę tik būdama neutrali. Straipsnyje „Angarietis – Lietuvos „gynėjas““ rašoma, kad SSRS spauda meluoja, norėdama nukreipti rusų darbininkų ir visuomenės dėmesį nuo komunistų diktatūros krizės, o „Maskvos imperializmo agentas“ Zigmas Angarietis pakartoja visus prasimanymus apie lenkų puolimus Lietuvoje leidžiamame „*Darbininkų atstove*“⁹¹³.

Lietuvos pasiuntinys J. Baltrušaitis net keliuose laiškuose Ministrui Pirmininkui

⁹¹⁰ Dr. L. Bistras. Politinių galimybių kūryba // *Rytas*, 1926 07 30, Nr. 168, p. 1.

⁹¹¹ B. K. Balučio laiškas J. Baltrušaičiui 1926 08 23 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 679, l. 55–58.

⁹¹² Kam reikalingas triukšmas // *Socialdemokratas*, 1926 08 26, Nr. 34, p. 1.

⁹¹³ Angarietis – Lietuvos „gynėjas“ // *Socialdemokratas*, 1926 08 26, Nr. 34, p. 1.

M. Sleževičiui rašė, kad straipsniai „*Socialdemokrate*“ labai supykė rusus, todėl apie protokolą net negalima kalbėti, tačiau notą dėl Vilniaus pažadėjo. J. Baltrušaitis rašė, kad apie tai reikia informuoti LSDP lyderius S. Kairį ir K. Bielinį⁹¹⁴.

1926 m. rugpjūčio 29 d. LKDP oficioze „*Rytas*“ Seimo narys E. Turauskas straipsnyje „Mūsų politika ir Sovietai“ svarstė, ar tinka Lietuvai „eiti prieš Anglijos politikos kryptis“⁹¹⁵. Jis rašė, kad SSRS atsidūrusi izoliacijoje ir sutartis su Lietuva jai būtų ne tik moralinis laimėjimas, bet ir pralaužtų izoliacijos žiedą. Jo nuomone, rizikuodama sukelti prieš save daugumos Europos šalių politiką, Lietuva privalo ne tik reikalauti, bet ir gauti realių kompensacijų iš SSRS: 1) gauti aiškų pasisakymą dėl Vilniaus priklausymo Lietuvai, 2) dėl kai kurių Maskvos sutarties straipsnių vykdymo, 3) SSRS pareiškimą Klaipėdos klausimu. E. Turauskas patarė Vyriausybei nepasiduoti SSRS spaudimui ir neskubėti pasirašyti sutarties, manydamas, kad iš didžiųjų Europos valstybių Lietuva gaus daug realesnių ir naudingesnių pasiūlymų.

Seimo Užsienio reikalų komisija turėjo didelę įtaką Vyriausybės sprendimams. J. Purickio 1926 m. rugsėjo 11 d. laiškas J. Baltrušaičiui rodo, kad tik pritarus Užsienio reikalų komisijai M. Sleževičius sutiko vykti į Maskvą, tačiau vizitą atidėjo, kol Tautų Sąjungoje bus apsvarstytas Klaipėdos Seimelio skundas⁹¹⁶.

1926 m. rugsėjo 28 d. „*Ryto*“ straipsnyje teigiama, kad M. Sleževičius išvyko į Maskvą pavėlavęs dėl opozicijos ir LVLS abejonių, ar tinkamas metas važiuoti į Maskvą⁹¹⁷. LKDP oficiozo nuomone, premjero vykdoma politika su sovietais gali Lietuvą įvelti į įvairias avantiūras, nes sovietai nepatenkina principinių Lietuvos reikalavimų ir nesuteikia ekonominių lengvatų. Kitame „*Ryto*“ straipsnyje sutartis įvertinta kaip nenaudinga Lietuvai, nes SSRS aiškiai nepasisakė nei Vilniaus, nei Klaipėdos klausimu. Šia sutartimi Lietuva įėjo į Vokietijos ir SSRS politikos orbitą ir užsitraukė stiprių ir nepalankių SSRS valstybių nemalonę⁹¹⁸.

Vyriausybės oficioze „*Lietuva*“ kritikuojami opozicijos argumentai, teigiama, kad opozicija siekia sumažinti sutarties reikšmę. Opozicija aiškino, kad Anglija siekianti izoliuoti SSRS nuo Vokietijos, o Lietuvos sutartis tarp jų nutiesė tiltą. Be to, sutartis, KD nuomone, sukels neigiamą įspūdį Tautų Sąjungoje ir apsunkins Lietuvos

⁹¹⁴ J. Baltrušaičio laiškas Ministrui Pirmininkui M. Sleževičiui 1926 08 30 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 679, l. 47; J. Baltrušaičio laiškas Ministrui Pirmininkui M. Sleževičiui 1926 09 08 // ten pat, l. 33.

⁹¹⁵ Ed. T.[E. Turauskas]. Mūsų politika ir Sovietai // *Rytas*, 1926 08 29, Nr. 194, p. 1.

⁹¹⁶ J. Purickio laiškas J. Baltrušaičiui 1926 09 11 // *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 679, l. 25.

⁹¹⁷ P. Sleževičius išvyko Maskvon // *Rytas*, 1926 09 28, Nr. 218, p. 1.

⁹¹⁸ A. Pakalniškis. Nepuolimo sutartis // *Rytas*, 1926 10 01, Nr. 221, p. 1.

tarptautinę padėtį, ji taip pat žalinga santykiams su Baltijos valstybėmis, nes laužo bendrą jų frontą⁹¹⁹.

„*Socialdemokrato*“ vedamajame priešingai – Nepuolimo sutartis vertinama teigiamai. Straipsnyje aiškinama, kad sutarties tikslas – stiprinti taiką Europos rytuose, parašyta, kad prie sutarties pridėtos 2 notos – viena Lietuvos Vyriausybės, kurioje rašoma, kad sutartis nekliudys Lietuvai atlikti Tautų Sąjungos narės pareigų, o kita – SSRS, aiškinanti, kad Vilniaus užgrobimas nepakeitė SSRS nuostatos tuo klausimu. Autoriaus nuomone, po Nepuolimo sutarties pasirašymo turi sekti ekonominės sutarties sudarymas, o kitas Lietuvos Vyriausybės žingsnis turėtų būti bandymas susitarti su Baltijos šalimis⁹²⁰.

A. Smetona savo straipsnyje nurodė, kad sutartis su SSRS pasirašyta ne todėl, kad Lietuva bijojo SSRS agresijos, bet todėl, kad galėtų apsiginti nuo Lenkijos agresijos⁹²¹. Jo nuomone, ši sutartis yra naujos krypties – orientacijos į kaimynines valstybes – pradžia, todėl kitas žingsnis turėtų būti sutartis su Vokietija. Be to, jis rašė, kad sutartis su SSRS nekliudo pasirašyti sutarties su Lenkija, jeigu ji sutiks gražinti visą Vilniaus kraštą.

Straipsnyje „Pirmas žingsnis“ A. Voldemaras kaltino LKDP oficiozą, kad agituodamas prieš sutartį, jis dirba Lenkijai, tačiau neabejojo, kad ši agitacija nesutrukdytų sutarties ratifikavimui Seime⁹²². Jis teigiamai vertino sutartį, nors manė, kad galima buvo daugiau pasiekti, tačiau nepasiekta dėl Vyriausybės nesugebėjimo. Nepuolimo sutartis, jo nuomone, „didelis Lietuvos politikoje žingsnis į priekį“, nes ji: 1) iškelia Lietuvos politiką į tarptautinį lygmenį, 2) primena, kad Vilniaus klausimas yra atviras, 3) sumažina Lenkijos puolimo pavojų.

A. Voldemaras aiškino, kad tik nuo Lietuvos priklausys, kiek naudos duos ši sutartis, tačiau jis bijojo, kad Vyriausybė nesugebės ja pasinaudoti, nes Ministrų kabinetas neturi nė vieno žmogaus, kuris orientuotųsi tarptautinėje politikoje. Jis pripažino, kad M. Sleževičius daug nusipelnė pasirašant Maskvos sutartį, tačiau abejojo, ar jis žengs toliau, nes artimiausiu patarėju pasirinko savo draugą V. Sidzikauską, „amžiną optimistą, kuriam viskas visada rodomi būsią labai gerai, bet kuris grįžta pabloginęs padėtį, kaip kad padarė Ženevoj“.

⁹¹⁹ Nepuolimo sutartis ir opozicija // *Lietuva*, Nr. 231, 1926 10 13, p. 1.

⁹²⁰ V. Pasirašius nepuolimo sutartį su Rusais // *Socialdemokratas*, 1926 10 07, Nr. 40, p. 3.

⁹²¹ A. Sm. [A. Smetona]. Nepuolimo sutartį pasirašius // *Lietuvis*, 1926 10 08, Nr. 40, p. 2–3.

⁹²² Prof. A. Voldemaras. Pirmas žingsnis // *Lietuvis*, 1926 10 15, Nr. 41, p. 4–5.

Vyriausybė nutarė santykiuose su SSRS žengti antrąjį žingsnį ir nedelsdama pradėti ekonomines derybas, todėl jau spalio 16 d. pasiuntė į Maskvą delegaciją, kurios pirmininkas buvo J. Purickis, nariai – Užsienio reikalų ministerijos ir Ministrų kabineto juristai, visų sutartimi suinteresuotų Lietuvos žinybų atstovai, tarp kurių buvo ir Žemės ūkio rūmų narys bei Seimo LVLS frakcijos atstovas J. Pajaujis. Delegacijos ekspertais paskirti stambiausi pramonininkai, tarp jų įtakingas LŪS narys Jonas Vailokaitis⁹²³. Derybų Maskvoje metu buvo sudarytos 3 komisijos, kurias sudarė abiejų šalių atstovai. Pirmoje – Prekybos sutarties komisijoje Lietuvos pusės pirmininkas buvo Jonas Dobkevičius, o Rusijos – B. Stomoniakovas. Šios komisijos nariu buvo Seimo narys J. Pajaujis, ekspertu – Jonas Vailokaitis. Antroji – Tranzito transporto, o trečioji – Juridinė – redakcinė komisija. Lietuvos delegacijos pirmininkas J. Purickis priklausė trečiajai komisijai⁹²⁴. Derybos vyko sunkiai, nes Lietuvos delegacija siekė maksimumo, o SSRS delegacija šalia ekonominių, kėlė ir politinius reikalavimus. Siekdami patenkinti savo reikalavimus, rusai bandė papirkti Joną Vailokaitį, pasiūlydami patrauklų sandėrį – pusės milijonų litų vertės konsignacinę sutartį dėl jo įmonėse gaminamų prekių pirkimo. Jonas Vailokaitis su pasiūlymu sutiko ir pažadėjo LŪS pritarimą Maskvos sutarties ratifikavimui Seime⁹²⁵, tačiau Seime LŪS balsavo prieš sutarties ratifikavimą. J. Purickis ekonomines derybas bandė susieti su Maskvos sutarties ratifikavimu Seime, o tai sukėlė rusų priešišumą⁹²⁶.

Lenkija į Nepuolimo sutartį sureagavo pasiuntusi SSRS notą, kurioje pareiškama, kad ši sutartis prieštarauja Lenkijos ir Sovietų Rusijos sutarčiai, pasirašytai Rygoje, ir antrąją notą – Ambasadorių konferencijai, kurioje prašoma dar kartą patvirtinti 1923 m. kovo 15 d. nustatytą Lenkijos rytinę sieną. Ambasadorių konferencija, 1926 m. spalio 20 d. apsvarsčiusi Lenkijos prašymą, nutarė antrą kartą šio klausimo nespresti, nes, jos nuomone, Lietuvos ir SSRS sutartis tam neturi įtakos⁹²⁷.

Spalio 30 d. Ministras Pirmininkas ir užsienio reikalų ministras M. Sleževičius

---

⁹²³ Delegacijos į ekonomines derybas su SSSR galutinė sudėtis // *Lietuvos žinios*, 1926 10 10, Nr. 233, p. 1.

⁹²⁴ Ekonom. deryboms komisijos Maskvoj // *Rytas*, 1926 10 29, Nr. 245, p. 3.

⁹²⁵ Kasparavičius A. *Didysis X Lietuvos užsienio politikoje*, p. 270–271.

⁹²⁶ Žalys V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, t. 1, p. 194.

⁹²⁷ Nepuolimo sutartis Vilniaus byloje // *Lietuva*, 1926 10 26, Nr. 242, p. 1; Ambasadorių konferencija dėl Vilniaus klausimo // *Lietuva*, 1926 10 27, Nr. 243, p. 1.

Seimo Užsienio reikalų komisijoje padarė *expose* Vilniaus klausimu. Jis išreiškė Vyriausybės nuostatą, kad Ambasadorių konferenciją sudarančios valstybės neturėjo jokių juridinių teisių į Vilniaus kraštą, jokia tarptautinė sutartis joms šių teisių nesuteikė, todėl jos negalėjo savo nuožiūra tomis žemėmis disponuoti. 87-asis Versalio sutarties straipsnis taip pat joms šios teisės nesuteikė, be to, jis Lietuvos neliečia, ir Tautų Sąjunga nepripažino 1923 m. kovo 15 d. Ambasadorių konferencijos nutarimo. M. Sleževičius akcentavo „nuoširdžiai pacifistinį Lietuvos užsienio politikos pobūdį“, teigė, kad dėl geografinės padėties Lietuvai skirta politiškai ir ekonomiškai jungti Rytus ir Vakarus. Dar kartą patvirtino, kad kol Vilniaus priklausomybės klausimas nebus teisingai ir teisiškai išspręstas, tol normalūs santykiai tarp Lietuvos ir Lenkijos nebus galimi⁹²⁸. A. Kasparavičius rašė, kad mainais už kontroversiškai suredaguotą (dėl lietuvių derybininkų neprofesionalumo) Nepuolimo sutartį ir neapibrėžtus pažadus Vilniaus byloje M. Sleževičius Maskvai 1926 metų rudenį atskleidė Lietuvos rengiamus partizaninio pasipriešinimo Lenkijai planus, leido sovietų diplomatijai įpajioti Lietuvą į provokatoriškas antilenkiškas propagandines akcijas bei sudarė „džentelmenišką susitarimą“ su G. Čičerinu, kuriame pasižadėjo keistis žvalgybine informacija apie Lenkiją ir Baltijos šalis⁹²⁹.

1926 m. lapkričio 5 d. Užsienio reikalų komisijos pirmininkas Z. Toliušis Seime referavo sutartį tarp Lietuvos Respublikos ir SSRS ir įvertino ją kaip svarbų įvykį politiniame Rytų Europos gyvenime⁹³⁰. Jis konstatavo, kad sutartis yra įvairiai vertinama ir užsienyje, ir Lietuvoje. Aiškino, kad politiniame ir visuomeniniame Europos gyvenime vyrauja pacifizmo idėjos, o Lietuvai, kaip mažai valstybei, taika yra labai reikalinga. Jis pripažino, kad 1920 m. sutartis taip pat galioja, o 1926 m. rugsėjo 28 d. sutartis daugiausia patvirtina pirmosios sutarties nuostatas. Įrodinėjo, kad reikėjo pasirašyti naują sutartį, nes po 1920 m. liepos 12 d. sutarties su Lietuva, rusai 1921 m. kovo 18 d. Rygoje pasirašė sutartį su Lenkija, kurioje parašyta, kad siena tarp Lietuvos ir Lenkijos nustatoma šių dviejų valstybių tarpusavio susitarimu. Lenkijos diplomatai aiškino, kad Rygos sutartis panaikino Maskvos sutartį, nors rusai laikėsi kitos nuomonės, todėl Lietuva norėjo, kad SSRS aiškiai, o ne dviprasmiškai

---

⁹²⁸ Ministerio pirmininko ir Už. Reik. Minist. p. M. Sleževičiaus *expose* Vilniaus klausimu Seimo Užsienio reikalų komisijoje // *Lietuva*, 1926 10 30, Nr. 246, p. 1.

⁹²⁹ Kasparavičius A. Trečiojo Seimo užsienio politika: tarp iliuzijų ir pragmatizmo // *Parlamento studijos*, Nr. 8, 2009, p. 68–69.

⁹³⁰ 1926 11 05 II sesijos 39 posėdis // *III SS*, Kaunas 1926–1927.

pripažintų ankstesnes nuostatas. Sutarties su SSRS pasirašymui turėjo įtakos ir J. Pilsudskio vadovaujamas perversmas Lenkijoje ir su juo susijusi akcija prieš Lietuvą lenkų spaudoje bei kariuomenės pertvarkymai pasienyje. Z. Toliušis teigė, kad J. Pilsudskis turi planą nuo SSRS atsiskirti tam tikru barjeru, kurį sudarytų pusiau nepriklausoma Ukraina, pusiau nepriklausoma Baltarusija ir priklausoma nuo Lenkijos Lietuva. Jis pareiškė, kad dėl Lenkijos pavojaus buvo pasiūsta nota Lietuvos atstovams užsienyje, kad jie informuotų tų šalių vyriausybes. Referuodamas sutartį, paminėjo, kad SSRS pasikeitė Konstitucija, todėl, nors liko galioti 1920 m. sutartis, ją reikėjo dar kartą patvirtinti. Tai ir padaryta 1-uoju straipsniu. 2-uoju straipsniu abi valstybės pasižadėjo gerbti viena kitos suverenumą bei teritorinę neliečiamybę, 3-uoju – susilaikyti nuo bet kokių agresijos veiksmų, 4-uoju – nestoti į trečiųjų valstybių sudarytą politinę ar ekonominę sąjungą, nukreiptą prieš vieną iš susitariančiųjų pusių. Dėl šio punkto M. Sleževičius parašė notą SSRS, kad Lietuvos dalyvavimas Tautų Sąjungoje neprieštarauja sutarčiai ir kad Lietuva nori būti neutrali valstybė. 5-ajame straipsnyje rašoma, kad konfliktai tarp susitariančiųjų šalių turi būti sprendžiami diplomatinio keliu, o jei susitarimas nepasiekiamas, skiriamos taikomosios komisijos. 6-asis straipsnis – apie sutarties ratifikavimą, 7-asis – numatė, kad sutartis galioja 5 metus, o 1-ojo ir 2-ojo straipsnių galiojimas neapibrėžtas.

Atsakydamas kritikams, Z. Toliušis paaiškino, kad sutartis neprieštarauja Tautų Sąjungos paktui, nes Vokietija pirmoji pasirašė sutartį su SSRS ir ne tik buvo priimta į Tautų Sąjungą, bet ir išrinkta Tautų Sąjungos Tarybos nuolatine nare.

Kalbėdamas apie sutarties reikšmę, jis pirmiausia pabrėžė, kad ji sustiprins Lietuvos pozicijas, siekiant atgauti Vilnių, jos tarptautinę padėtį bei saugumą. Sutartis bus pagrindas tolimesniems santykiams su SSRS vystyti. Z. Toliušis pripažino, kad daug inteligentijos yra išauklėta Rusijos įtakoje ir ši įtaka iki šiol stipri, todėl pritarė glaudesniems ryšiams su SSRS. Siūlė Lietuvai tapti „tiltu“ tarp Vakarų ir Rytų Europos, labiau išnaudojant geografinę padėtį prekybai ir tranzitui per Lietuvos teritoriją. Tikėjosi, kad pasirašius naują sutartį SSRS pagaliau įvykdys ir 1920 m. sutarties pasižadėjimus.

1926 m. lapkričio 5 d. diskusijose dėl sutarties ratifikavimo LŪS atstovas A. Stulginskis priminė, kad, nors buvo pasižadėjusi 1920 m. sutartimi, Rusija negrąžino Lietuvos piliečių indėlių, miško, archyvų, todėl abejojo, ar verta buvo

sudaryti naują sutartį su valstybe, kuri nevykdo savo sutarčių⁹³¹. Jis manė, kad tuometinės Lietuvos ekonominės krizės priežastis buvo SSRS negražinti indėliai Lietuvos gyventojams. Jis pareiškė, kad krikščionių demokratų Vyriausybė, vesdama derybas su SSRS, reikalavo įvykdyti 1920 m. sutartį ir aiškiau pasisakyti Klaipėdos ir Vilniaus klausimais, tačiau negavusi iš Sovietų vyriausybės patenkinančio atsakymo, nutraukė derybas. Paneigė referento išvedžiojimus, kad sutartis užtikrina Lietuvos saugumą ir pasiūlė išsiaiškinti, ar tikrai ji neprieštaruja Tautų Sąjungos paktui. Apgailestavo, kad sutartyje plačiau neišnagrinėti ginčų sprendimo klausimai. Apskritai, jis sutartį vertino kaip nenaudingą Lietuvai, paneigė referento teiginį, kad Lietuva buvo izoliuota, ir pareiškė, kad Lietuva iki šiol vykdė savarankišką užsienio politiką. Jo nuomone, po šios sutarties pasirašymo Lietuva pateko į dar didesnę izoliaciją, nes SSRS santykiai su Vakarų Europa yra labai įtempti, dėl šios sutarties atšalo Lietuvos santykiai su Baltijos valstybėmis. Jo nuomone, negali abi agrarinės šalys vystyti tarpusavio prekybinių santykių, nes pasaulinėje rinkoje jos konkuruoja savo produktais. Netikėjo jis ir politinio suartėjimo perspektyva, kuri duotų teigiamų rezultatų. Paminėjo, kad panašių nukrypimų į Sovietų Rusijos pusę Lietuvos užsienio politikos orientacijoje jau buvo ir jie nedavė pageidaujamų vaisių. Jis prisiminė 1920 m., teigdamas, kad Lietuvos orientacija į Rusiją prisidėjo prie Vilniaus praradimo. A. Stulginskis aiškino, kad jeigu maža valstybė savo užsienio politikoje remiasi į didelę valstybę, tai jos užsienio politika bus nepastovi ir anksčiau ar vėliau ji susilauks kracho. Jis patarė nedėti vilčių, kad Vilnių pavyks atgauti svetimomis rankomis, o labiau pasitikėti savo jėgomis, nes priešingu atveju galima prieiti prie nepriklausomybės praradimo. LŪS vardu jis pareiškė, kad šios sutarties ratifikuoti negalima.

LDF frakcijos lyderis K. Ambrozaitis konstatavo, kad Lietuvoje yra trys visuomenės grupės: I – dvarininkų grupė Lietuvos ateitį įsivaizduoja susietą glaudžiais ryšiais su Lenkija, II – Lietuvą nori matyti savarankišką ir nepriklausomą ir III grupė, kuri orientuojasi į Rusiją. Nepuolimo sutartį su SSRS jis įvertino, kaip „rusiškos politikos realizavimą“. Teigė, kad orientacija į Rusiją yra ne piktas noras, bet individualus įsitikinimas, kurį sustiprino artimi Rusijai ideologiniai motyvai. LDF nuomone, ši sutartis nieko realaus Lietuvai neduoda ir jokių garantijų nesuteikia, o Lietuvą paverčia žaislu SSRS politikoje, kad ši sutartis garantuoja ne

---

⁹³¹ 1926 11 05 II sesijos 40 posėdis // III SS, Kaunas 1926–1927.

taiką, bet karą⁹³². Jis apkaltino SSRS komunistinės propagandos vykdymu, sukilimų ruošimu ir kurstymu prie Lietuvos Vyriausybės. Seimo Pirmininkas dr. Jonas Staugaitis padarė pastabą K. Ambrozaičiui, prašydamas neįtarinėti „visos valstybės dėl vienos partijos“. K. Ambrozaitis kalbėjo, kad dabartinė pozicija, norėdama įrodyti sutarties naudingumą ir sovietų draugiškumą, mažina „moralinį tautos atsparumą kovoje su bolševizmu“. Baigdamas kalbėti, padarė išvadą, jei šiai orientacijai bus lemta realizuotis plačiau, tai SSRS ir Vokietija pasidalins Lietuvą, nes ši sutartis veda valstybę prie tokio tragiško galo. Sutartį jis pasiūlė atmesti kaip lietuvių tautai svetimą ir pavojingą.

LTS atstovas A. Voldemaras manė, kad tik dėl Pirmojo pasaulinio karo ir Rusijos revoliucijos dėka susidarė sąlygos Lietuvai tapti nepriklausoma valstybe. Jis aiškino, kad dar 1917 m. Petrogrado lietuvių seimo metu Rusijos kareivių ir valstiečių taryba norėjo suteikti Lietuvai apsisprendimo teisę, bet lietuvių seimui skilus, tai neįvyko. Jis kritikavo Vakarų Europos valstybes už nenorą pripažinti Lietuvą *de jure* ir palankiai kalbėjo apie Sovietų Rusiją ir 1920 m. su ja pasirašytą sutartį. Jis tvirtino, kad dabar pasirašyta Nepuolimo sutartis anuliuoja Lenkijos ir Sovietų Rusijos sutartį, pasirašytą 1921 m. Rygoje, pagal kurią Lenkija gavo teisę dėl savo sienų susitarti su Lietuva, tačiau ja nepasinaudojo, todėl pagal tarptautinę teisę ji nustojo galioti. A. Voldemaras pasakė, kad Prancūzijos Užsienio reikalų ministerijos oficiozas „*Le Temps*“ padarė išvadą, kad Vakarų diplomatijai reikia stengtis sutaukyti Varšuvą su Kaunu ir imtis priemonių, kad ši sutartis nebūtų ratifikuota. A. Voldemaras kaltino krikščionių demokratų Vyriausybę, kad nedalyvavo Lokarno sutartyje, bet nuvažiavo derėtis su Lenkija į Luganą. Gynė M. Sleževičiaus Vyriausybę, kad ji, pasirašydama sutartį su SSRS, rūpinosi Lietuvos reikalais. Jo nuomone, ši sutartis gali priversti Lenkiją pagalvoti apie jos politikos klaidingumą ir sudaro galimybę Lietuvai Europos politikos plotmėje reikalauti sienų peržiūrėjimo⁹³³. Nepuolimo sutartį jis įvertino kaip didelį žingsnį pirmyn ir M. Sleževičiaus laimėjimą.

LKDP atstovas L. Bistras pareiškė, kad vertinant praktišką šios politinės sutarties reikšmę dabarties sąlygomis, ji yra nieko verta, nes mažos valstybės savo politikoje turi orientuotis į didžiąsias valstybes. Šia sutartimi Lietuva sukėlė sau nenaudingą Europos diplomatijos reakciją. Jis kritikavo, kad notos, kurios turėjo

---

⁹³² 1926 11 05 II sesijos 40 posėdis // III SS, Kaunas 1926–1927.

⁹³³Ten pat.

paaikinti sutartį, redakcija yra neaiški, nors Užsienio reikalų komisija reikalavo ją pakeisti, ji nebuvo pakeista. Jis negarantavo, kad SSRS vėl nepasirašys kokios nors sutarties, analogiškos Rygos sutarčiai, su Lenkija, taip vėl sutartį su Lietuva padarys beverte. Jo nuomone, tuo metu Nepuolimo sutartis su SSRS buvo nesvarbi, nes neturint sienų, kariauti buvo neįmanoma, todėl jos vadinti Nepuolimo sutartimi negalima. Jis vadino ją politine sutartimi, todėl patarė nesieti su ja ekonominių dalykų⁹³⁴.

LVLS atstovas P. Dailidė kritikavo krikščionis demokratų, kurie patys norėjo sutarties su Maskva, o dabar ją kritikuoja. Pripažino, kad ji negali Lietuvai gražinti Vilniaus, ji nepanaikins tuoj pat politinės izoliacijos ir neužtikrins Klaipėdos. Jo nuomone, ši sutartis turi būti vertinama, atsižvelgiant į svarbiausius Lietuvos užsienio politikos klausimus – saugumo ir Vilniaus klausimus. Paaikino, kad Lietuva yra suinteresuota taika, todėl jai rūpi taip pat tokią sutartį pasirašyti su Vokietija ir Latvija, o kai bus išspręsti teritoriniai ginčai, galbūt tokią sutartį reikės pasirašyti ir su Lenkija. Jis lygino Nepuolimo sutartį su Lokarno paktu, vertindamas sutartį kaip taikos veiksnių, svarbų visai Rytų Europai. Jo nuomone, svarbiausias pavojus, grėšiantis taikai, yra neišspręstas Vilniaus klausimas. Jis teigė, kad sutarties pasirašymas padarė Lietuvai reklamą, kurios dėka Lietuva tapo politikos faktoriumi, su kuriuo skaitosi net Anglija ir Prancūzija.

LSDP lyderis S. Kairys svarbiausiu Lietuvos užsienio politikos uždaviniu vadino neutralumo pozicijos įtvirtinimą. Nepuolimo sutartį su SSRS jis vertino kaip vieną iš žingsnių šiam tikslui pasiekti. Jis pripažino, kad ši sutartis sužlugdė Lenkijos hegemoniją Pabaltijyje ir paralyžiavo jos pastangas sugrupuoti apie save Baltijos valstybes, o SSRS nota suteikė galimybę Vilniaus klausimą vėl iškelti į tarptautinį lygmenį⁹³⁵. Jis aiškino, kad užsienio spaudoje buvo rašoma, kad Vilniaus klausimo negalima laikyti išspręstu, nes jis iškyla iš naujo, sudarydamas pavojų taikai, todėl reikia ieškoti tokio klausimo sprendimo būdo, kuris patenkintų ir Lietuvą, ir Lenkiją. Sutartį jis pavadino didžiausiu Lietuvos politikos laimėjimu. S. Kairys dar kartą išsakė socialdemokratų nuostatą, kad Vilniaus krašto žmonėms turi būti suteikta teisė patiems apsispręsti dėl šio krašto likimo. Socialdemokratų vardu jis pritarė sutarties ratifikavimui.

---

⁹³⁴ 1926 11 05 II sesijos 40 posėdis // III SS, Kaunas 1926–1927.

⁹³⁵ Ten pat.

LTS lyderis A. Smetona, kalbėdamas dėl sutarties ratifikavimo, kritikavo E. Galvanausko Vyriausybę, kuri Lietuvos pripažinimą *de jure* gavo pažadėjusi Nemuno internacionalizaciją. Jo nuomone, tai per didelė kaina ir rodo Vyriausybės vergiškumą. Kaip vergiškumą ir lietuvių vardo žeminimą jis įvertino visas derybas su Lenkija bei Vilniaus klausimo sprendimo perdavimą Ambasadorių konferencijai. Sutartį su SSRS jis pavadino neišvengiama, nes Lietuvai reikėjo išeiti iš izoliacijos, o eiti daugiau nebuvo kur. Informavo, kad tautininkai balsuos už sutarties ratifikavimą.

Jonas Bucevičius Lenkų frakcijos vardu pareiškė, kad ši sutartis yra tik epizodas buvusių Vyriausybių vykdytos užsienio politikos linijos, kuri įtraukė Lietuvą į Rytų politikos orbitą. Jis priminė, kad krikščionių demokratų vyriausybės buvo suvaržiusios Lenkų frakcijos teises, neleido dalyvauti Užsienio reikalų komisijos darbe, ji negalėjo turėti įtakos svarbiems gyvenimo klausimams, todėl dabar negali būti priimti atsakomybės ir susilaikys nuo balsavimo.

Už sutarties ratifikavimą balsavo 45 LSDP, LVLS, LTS, Žydų ir Klaipėdiečių frakcijų atstovai, prieš – 24 LŪS, LKDP, LDF frakcijų atstovai⁹³⁶. (Istoriografijoje rašant apie Lietuvos ir SSRS 1926 metų Nepuolimo sutarties ratifikavimą, kartais sumaišomos Ūkininkų sąjungos (LŪS) ir Ūkininkų partijos (toliau – LŪP) frakcijos⁹³⁷.)

„Lietuva“ vedamajame rašė, kad prieš Seimo posėdį buvo pasklidę gandai, kad LŪS neturi aiškios nuomonės dėl Nepuolimo pakto, todėl buvo spėliojimų, ar LŪS frakcijos atstovai balsuos su pozicija, ar su opozicija, todėl didelio dėmesio susilaukė A. Stulginskio ir L. Bistro kalbos. Taip pat pažymėjo, kad balsavimo metu salėje nebuvo LŪP atstovų, tačiau teigė, kad jie sutarties šalininkai, nes LŪP narys V. Sidzikauskas daug prisidėjo prie sutarties parengimo⁹³⁸.

Nepavykus pasinaudoti Nepuolimo sutarties ratifikavimu ir tuo pačiu pasirašyti prekybos sutartį, lapkričio 15 d. Lietuvos delegacijos nariai J. Dobkevičius, T. Petkevičius, J. Pajaujis, ekspertas Jonas Vailokaitis ir net pasiuntinys J. Baltrušaitis sugrįžo į Kauną pasitarti su Vyriausybe dėl tolimesnės derybų eigos. J. Purickis liko Maskvoje⁹³⁹. J. Purickis iš Maskvos grįžo tik po perversmo – gruodžio 27 d. ir padarė pranešimą A. Voldemarui⁹⁴⁰.

⁹³⁶ 1926 11 05 II sesijos 40 posėdis // III SS, Kaunas 1926–1927.

⁹³⁷ Žalys V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, t. 1, p. 194.

⁹³⁸ Nepuolimo sutartį ratifikavus // *Lietuva*, 1926 11 06, Nr. 251, p. 1.

⁹³⁹ Sugrįžo iš Maskvos deleg. nariai // *Rytas*, 1926 11 15, Nr. 258, p. 1.

⁹⁴⁰ Sugrįžo iš Maskvos mūsų delegacija // *Rytas*, 1926 12 28, Nr. 291, p. 1.

III Seimo Užsienio reikalų komisija tiesiogiai prisidėjo prie Nepuolimo sutarties su SSRS rengimo, tačiau ne į visas jos narių pastabas buvo atsižvelgta, nes derybos vyko sunkiai, SSRS naudojo įvairias psichologinio spaudimo priemones. LKDP, LŪS ir LDF atstovai kategoriškai siūlė sutarties nepasirašyti, nes ji Lietuvai nieko gero neduoda. LTS atstovas A. Voldemaras siūlė pareikalauti iš Sovietų Sąjungos aiškiai pasisakyti Vilniaus ir Klaipėdos klausimais. LSDP atstovas S. Kairys iš pradžių norėjo, kad su SSRS būtų pasirašoma kolektyvinė sutartis kartu su Latvija ir Estija, tačiau vėliau pakeitė nuomonę. Ratifikuojant sutartį dauguma Seimo narių ją vertino teigiamai, pabrėždami, kad Nepuolimo sutartis išskėlė Lietuvos politiką į tarptautinį lygmenį, primenė, kad Vilniaus klausimas yra atviras, sumažino Lenkijos puolimo pavojų vertino sutartį. Prieš sutartį balsavę LKDP, LŪS ir LDF atstovai teigė, kad sutartis pablogina santykius su Tautų Sąjunga ir Baltijos šalimis, nieko realaus Lietuvai neduoda ir jokių garantijų nesuteikia, o Lietuvą paverčia žaislu SSRS politikoje. LDF lyderis K. Ambrozaitis numatė, kad, jei šiai orientacijai bus lemta realizuotis, tai SSRS ir Vokietija pasidalins Lietuvą, nes ši sutartis veda valstybę prie tokio tragiško galo. Po sutarties pasirašymo į SSRS nuvykusiai Lietuvos delegacijai užmegzti ekonominių santykių

5. UŽSIENIO REIKALŲ MINISTERIJOS BIUDŽETO FORMAVIMAS PARLAMENTINIŲ LAIKOTARPIU

Seimo požiūri į Lietuvos užsienio politiką taip pat atskleidžia Užsienio reikalų ministerijos biudžeto priėmimas bei etatų tvirtinimas. Steigiamojo Seimo laikotarpiu valstybės institucijos buvo kūrimosi stadijoje, stigo ne tik lėšų, bet ir specialistų. Šios problemos išryškėdavo diskusijose dėl biudžeto ar ministerijų etatų. 1921 m. kovo 3 d. Steigiamojo Seimo 68-ajame posėdyje svarstant Užsienio reikalų ministerijos etatus, referentas V. Jurgutis informavo, kad Užsienio reikalų ministerijoje yra 4 departamentai: Bendrasis, Rytų, Europos Centro ir Vakarų. Rytų departamentas apėmė Rusiją, Baltijos valstybes ir Lenkiją, Europos Centro – Vokietiją, Austriją, Olandiją, Skandinavijos valstybes, Čekiją ir Šveicariją, Vakarų – Angliją, JAV, Prancūziją, Italiją ir Belgiją⁹⁴¹. V. Jurgutis siūlė palikti visas keturias Užsienio reikalų ministerijos dalis departamentų teisėmis, nes departamentų direktoriai turi instrukuoti Lietuvos pasiuntinybes užsienyje bei bendrauti su akredituotais užsienio šalių atstovais. Referentas nurodė, kad Finansų ir biudžeto bei Užsienio reikalų komisijos nutarė panaikinti ministro adjutanto ir visų vicedirektorių etatus, taip pat sumažintas sekretorių ir raštininkų skaičius. V. Jurgutis pareiškė Užsienio reikalų komisijos nuomonę, kad reikia įsteigti konsulatus Švedijoje ir Olandijoje.

Užsienio reikalų ministras J. Purickis prašė Seimo narių atkreipti dėmesį į tai, kad Užsienio reikalų ministerija sprendžia ne mažesnius uždavinius, negu Krašto apsaugos ministerija, kuriai skiriama beveik 60 % viso valstybės biudžeto. Jis pabrėžė, kad Užsienio reikalų ministerijos biudžetas sudaro tik 1/30 Krašto apsaugos ministerijos biudžeto, kai Užsienio reikalų ministerijai šiuo metu tenka didžiausia atsakomybė už valstybės nepriklausomybę, todėl prašė daugiau nemažinti lėšų. Jis paaikškino, kad Lietuvoje daug išsilavinusių žmonių, tačiau jie moka per mažai užsienio kalbų, todėl jie negali dirbti ministerijoje. Ministras pažadėjo peržiūrėti atstovybių užsienyje etatus, nors, jo manymu, atstovybės turi veikti autonomiškai, gaudamos iš Lietuvos direktyvas⁹⁴².

LSDP atstovas V. Čepinskis pareiškė, kad vertina užsienio reikalų ministro demokratinius papročius, plačias pažiūras ir politinį išsilavinimą, todėl LSDP

---

⁹⁴¹ 1921 03 03 I sesijos 68 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

⁹⁴²Ten pat.

nesiūlys nieko nei nubraukti, nei pridėti. Kartu jis kritikavo ELTA, kad žinios pateikiamos pavėluotai, o kartais jos būna ne tik klaidingos, bet ir kenksmingos valstybei. V. Čepinskis atkreipė dėmesį, kad Tautos pažangos partijos lyderiai turi per daug įtakos kai kuriems ministrams, o per juos ir šalies politiniam gyvenimui, todėl siūlė šią įtaką pašalinti.

KD bloko atstovas kun. Justinas Staugaitis prašė palaikyti komisijos mažumos nuomonę ir palikti patarėjo bažnytiniam reikalams etatą. LSLDP ir LVS atstovas L. Natkevičius aiškino, kad keturiuose departamentuose dirbs tik po 3 ar 4 žmones, todėl ar ne geriau būtų 3 departamentus sujungti į vieną Politinį departamentą, kuriame galėtų būti daugiau skyrių. Jo nuomone, Lietuvos atstovybė Vokietijoje turi per daug etatų, o Vašingtone, Taline ir Helsinkyje – per mažai, silpni ryšiai su Švedija. Taip pat jis pritarė, kad užsienio reikalų ministras turėtų adjutantą ar karininką ryšiams su Krašto apsaugos ministerija.

Telegramų agentūros direktorius J. Eretas prašė atskirti agentūrą nuo Užsienio reikalų ministerijos ir suteikti jai atskiras patalpas. Jis aiškinosi, kad ELTA vėluoja pateikti informaciją todėl, kad telegramos ateina įvairiomis kalbomis, jas reikia išversti į lietuvių kalbą ir patikrinti informaciją, skundėsi, kad trūksta vertėjų ir trukdo dirbti išsigalėjęs biurokratizmas.

Užsienio reikalų bei Finansų ir biudžeto komisijų pasiūlymu buvo nutarta įsteigti konsulatus Stokholme ir Olandijoje. J. Purickio prašymu Seimas balsavo už konsulato Hamburge steigimą bei, primygtinai prašant L. Natkevičiui, pritarė konsulatui Helsinkyje. Taip pat nutarta palikti konsulatą Sibire, kur buvo daug lietuvių tremtinių kolonijų, bet panaikinti Tiflise. Be to, buvo numatyti etatai ir atstovybei Varšuvoje.

1921 m. kovo 11 d. Steigiamojo Seimo 71-ajame posėdyje svarstant Užsienio reikalų ministerijos etatus 3-uju skaitymu P. Ruseckas kritikavo, kad ministerijos nekoordinuoja tarpusavyje prekių užsakymų ir Prekybos skyrius prie Berlyno atstovybės dažnai gauna tuos pačius užsakymus po kelis kartus⁹⁴³. Be to, pasitaiko atvejų, kad Prekybos skyrius suranda reikalingas prekes ir jas užsako, o pasirodo, kad jos jau nupirktos iš kokio nors pirklio, dažnai blogos kokybės ir už didesnę kainą. Jis pasiūlė Londono atstovybėje įsteigti prekybos atašė etatą.

J. Purickis ir finansų, prekybos ir pramonės ministras E. Galvanauskas

---

⁹⁴³1921 03 11 I sesijos 71 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

pripažino, kad pasitaiko klaidų, bet teisinosi, kad ministerijose trūksta prekybą išmanančių žmonių. Diskusijų susilaukė taip pat karininko atašė prie užsienio reikalų ministro bei patarėjo bažnytiniais reikalais etatai: pirmąjį nutarta išbraukti, reikalui esant, karininką komandiruos Krašto apsaugos ministerija, o antrąjį – palikti. J. Purickis paprašė į Bendrąjį departamentą gražinti vicedirektoriaus etatą, kai kurių valdininkų etatus pakeisti į aukštesnės kategorijos, kad jie gautų didesnę atlyginimą. Su tokiu ministro prašymu nesutiko LSLDP ir LVS atstovai V. Lašas ir A. Rimka bei LSDP – V. Čepinskis, o LKDP atstovas Z. Starkus pasiūlė palikti vicedirektorius visuose departamentuose. Vis dėlto, Seimo dauguma nubalsavo prieš vicedirektoriaus bei skyriaus vedėjo etatus, tačiau pritarė žemesniųjų kategorijų etatų pakeitimams⁹⁴⁴. Vakarų departamente J. Purickis prašė palikti 2 sekretorius, čia Seimas jam nusileido. ELTA direktorius J. Eretas paprašė skirti korespondento etatą prie Lietuvos atstovybės Vašingtone, Seimo dauguma tam pritarė.

1921 m. spalio 18 d. 133-ajame Seimo posėdyje referentas V. Jurgutis supažindino su Užsienio reikalų ministerijos etatų papildymo ir pakeitimo įstatymo sumanymu. Jis informavo, kad priimant etatus, jie buvo labai „apkarpyti“, bet ministerijai leista, esant reikalui, laikinai priimti ir kitus tarnautojus. Užsienio reikalų ministerija šia teise pasinaudojo, bet Valstybės kontrolė neleido mokėti tarnautojams daugiau negu 4000 auksinų⁹⁴⁵. Jis priminė, kad Užsienio reikalų bei Finansų ir biudžeto komisijos sumažino kai kurių atstovybių ir konsulatų etatus, siekdamas, kad atstovybių būtų mažiau ir jų veikimo teritorija būtų praplėsta.

1921 m. spalio 21 d. diskusijose dėl minėto projekto V. Čepinskis kritikavo, kad atstovybės Berlyne etatų ne sumažėjo, o padaugėjo, piktinosi, kad atstovybės Maskvoje Prekybos skyrius užsiima spekuliacija ir siūlė apskritai naikinti šį skyrių, nes su Rusija jokios prekybos nėra⁹⁴⁶. Taip pat patarė gerbti save ir išbraukti Lietuvos atstovybės Varšuvoje etatus, nes neaišku, kokie bus santykiai su Lenkija, kritikavo, kad per daug etatų numatyta atstovybėse Rygoje ir Vašingtone bei Petrogrado konsulate.

KD bloko lyderis M. Krupavičius reikalavo visur laikytis taupumo, kritikuodamas, kad valdžios atstovai serga „poniškumo liga“. Jis kritikavo atstovybės Berlyne vadovą, kad pastarasis netinka šioms pareigoms, taip pat piktinosi, kad

⁹⁴⁴ 1921 03 11 I sesijos 71 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

⁹⁴⁵ 1921 10 18 I sesijos 133 posėdis // ten pat.

⁹⁴⁶ 1921 10 21 I sesijos 134 posėdis // ten pat.

atstovybėje Maskvoje dirba žmonės, padarę nusikaltimų Lietuvoje. Jis pritarė V. Čepinskiui dėl atstovybės Varšuvoje panaikinimo ir suabejojo, ar reikalinga atstovybė Olandijoje, kuri neturi didelės tarptautinės reikšmės. Manė, kad abiem atstovybėms Romoje galėtų užtekti vienos raštinės.

LSDP ir LVS atstovas K. Ralys kalbėjo apie įvairius pažeidimus ministerijoje – spekuliaciją, dokumentų padirbinėjimą, kuriuos toleruoja ne tik Užsienio reikalų, bet ir Finansų ministerijos vadovai. Jo nuomone, Klaipėdos krašte taip pat reikia įkurti Lietuvos atstovybę, nes ten dirbantis Krašto apsaugos ministerijos atašė Leopoldas Dymša kartu su atstovu Anglijoje A. Tiškevičiumi „lengva ranka duoda vizas lenkų legionieriams, atvykstantiems į Lietuvą gelbėti savo dvarų“⁹⁴⁷. LSDP atstovas S. Digrys taip pat kritikavo atstovybės Maskvoje darbą, kaltino sekretorių Juozą Avižonį, lengvai išduodantį leidimus žmonėms, neturintiems jokių dokumentų, o tikri Lietuvos piliečiai priversti laukti arba ieškoti kitų kelių, kaip grįžti.

Atsakydamas į Seimo narių kritiką, J. Purickis skundėsi inteligentų, mokančių Vakarų Europos kalbų, trūkumu, mažu atlyginimu. Jis aiškino, kad atstovybės Berlyne ir Maskvoje turi daugiausia darbo, todėl nespėja, be to, niekas nenori važiuoti dirbti į Maskvą. Taip pat sunku surasti žmonių, norinčių dirbti atstovybėje Klaipėdoje, nes skirta per mažai lėšų. Ministras pažadėjo, kad susikompromitavę asmenys bus atleisti iš darbo.

Referentas V. Jurgutis konstatavo, kad Finansų ir biudžeto bei Užsienio reikalų komisijos kiek galėjo, tiek panaikino atstovybių etatų, jeigu bus panaikinta daugiau, tai nukentės darbas. Užsienio reikalų komisija buvo gavusi skundų dėl įvairių precedentų, susijusių su diplomatiniais atstovais. Ji svarstė juos posėdžiuose ir stengėsi reaguoti, perduodama medžiagą teismui, tačiau teismas iki šiol nieko nepadarė. V. Jurgutis paminėjo, kad Užsienio reikalų komisija siekė sugriežtinti diplomatinio pašto darbą, tačiau tai buvo labai sunku.

Svarstant Užsienio reikalų ministerijos etatus, J. Purickis ir viceministras P. Klimas Seime kovojo, kad jų pasiūlyti etatai nebūtų išbraukti, o Seimas siekė kiek galima daugiau jų panaikinti, nes patikrinus pasirodė, kad nemažai etatų buvo neužimti. Buvo pritaria atstovybės Varšuvoje ir Prekybos skyriaus Maskvoje panaikinimui, kai kuriose atstovybėse taupumo sumetimais buvo sujungti mašininkės ir sekretoriaus etatai.

---

⁹⁴⁷ 1921 10 21 I sesijos 134 posėdis // SSD, Kaunas, 1920–1922.

1921 m. spalio 28 d. 136-ajame Steigiamojo Seimo posėdyje svarstant Užsienio reikalų ministerijos etatų pakeitimą, M. Sleževičius kaltino ministeriją dėl netinkamų pareigūnų, dirbančių atstovybėse: kritikavo atstovą Maskvoje J. Baltrušaitį nemokėjimu elgtis su Sovietų Rusijos pareigūnais ir vadovauti atstovybės tarnautojams, atstovą Vokietijoje – pažadų netesėjimu bei atstovą Klaipėdoje – leidimų įvažiuoti į Lietuvą dalijimu valstybės priešams⁹⁴⁸.

KD bloko atstovas A. Tumėnas abejojo, ar juristai, dirbantys Lietuvos atstovybėse, susipažinę su Lietuvos įstatymais, kritikavo, kad atstovybės neatsiskaito už pajamas, gautas iš leidimų įvažiuoti į Lietuvą. Lietuvos atstovas Berlyne Viktoras Gailius prašė nemažinti atstovybės etatų skaičiaus, nes ji turi daug techninio darbo su korespondencija bei interesantais, tačiau ne į visus jo prašymus balsuojant buvo atsižvelgta.

1921 m. gruodžio pradžioje ministras J. Purickis ir dar keletas ministerijos darbuotojų buvo apkaltinti dėl spekuliacijos Lietuvos atstovybėse Rusijoje ir Vokietijoje. Spalio 20 d. LSLDP ir LVS frakcijų posėdžio protokole užfiksuotas K. Ralio pranešimas Užsienio reikalų komisijai, kad Skundų ir tardymo komisija dar gegužės mėnesį buvo įteikusi Užsienio reikalų komisijai medžiagą apie negeroves Užsienio reikalų ministerijoje. Užsienio reikalų komisijos narys V. Čarneckis buvo kaltinamas tai nuslėpęs, tačiau nuo 1921 m. balandžio 15 d. jis pradėjo dirbti Lietuvos atstovybėje JAV⁹⁴⁹. Skundų ir tardymo komisijos dėka byla buvo surasta ir pradėtas tyrimas. Gruodžio 5 d. LSLDP ir LVS frakcijos svarstė, kaip reaguoti į spekuliacijos skandalą, siejamą su Užsienio reikalų ministerijos valdininkais. K. Ralys pasiūlė pateikti interpeliaciją, P. Ruseckas – paklausimą, o M. Sleževičius patarė elgtis atsargiai, kad apsaugoti valstybės garbę, todėl pasiūlė įteikti paklausimą ir paskirti tyrimo komisiją⁹⁵⁰. Dauguma frakcijos narių pritarė M. Sleževičiaus pasiūlymui. Tą pačią dieną krikščionis demokratas A. Šmulštys įteikė paklausimą Ministrui Pirmininkui dėl kontrabandos, surastos Užsienio reikalų ministerijos vagonuose, siunčiamuose atstovybei į Maskvą, o gruodžio 6 d. LSDP frakcija įteikė interpeliaciją Ministrui Pirmininkui dėl spekuliacijos Užsienio reikalų ministerijoje⁹⁵¹.

1921 m. gruodžio 16 d. 151-ajame Seimo posėdyje Ministras Pirmininkas

⁹⁴⁸ 1921 10 28 I sesijos 136 posėdis // *SSD*, Kaunas, 1920–1922.

⁹⁴⁹ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijos bloko protokolas 1921 11 21 // *LMABRS*, f. 199–22, l. 316.

⁹⁵⁰ Steigiamojo Seimo LSLDP ir LVS frakcijos bloko protokolas 1921 12 05 // ten pat, l. 353.

⁹⁵¹ 1921 12 16 I sesijos 151 posėdis // *SSD*, Kaunas 1920–1922.

K. Grinius, atsakydamas į interpeliaciją, aiškinosi, kad cukrų ir miltus Užsienio reikalų ministerija siuntė į Rusiją badaujantiems žmonėms, tačiau vagonus Šiauliuose sulaikė Krašto apsaugos darbuotojai, kurie, juos patikrinę, rado miltų, sacharino, 14 kilogramų kokaino, sidabrinių stalo įrankių ir kt. Jis kalbėjo, kad termino „spekuliacija“ Lietuvos įstatymuose nėra, todėl jis negali apie tai kalbėti, minėdamas betvarkę Berlyno atstovybėje, jis aiškino, kad „nuo 1919 m. yra pilnos daržinės dokumentų, kurios dar nepatikrintos, nes Vyriausybė nespėjo“⁹⁵². Premjeras nenorėjo pripažinti spekuliacijos fakto. Jo kalba sukėlė socialdemokratų pasipiktinimą. LSDP lyderis S. Kairys gailėjosi K. Griniaus, kad jis, būdamas doras žmogus, gina „tokį nešvarų reikalą“, teigė, kad Užsienio reikalų ministerija turi blogą reputaciją. Kritikavo Ministrų kabinetą, kad 3 mėnesius nebuvo vykdomas nutarimas pasiųsti 3 vagonus miltų ir cukraus badaujantiems Rusijoje, o paskui bandyta ši pažadą įvykdyti su spekuliantų pagalba. Aiškino, kad sacharinas ir kokainas Sovietų Rusijoje yra kontrabanda, už kurią griežtai baudžiama, minėjo, kad spekuliacijos atvejų pasitaikė Lietuvos atstovybėje Berlyne ir Taline. Spaudoje dėl šių atvejų tiesiogiai buvo kaltinamas J. Purickis, o netiesiogiai – Vailokaičiai. Jo nuomone, dėl tokių įvykių nukentėjo Lietuvos prestižas, o padėti gali tik kruopštus bylos ištyrimas, pasiūlė sudaryti specialią Seimo komisiją, o nusikaltusius valdininkus – suimti. Jam pritarė liaudininkas K. Ralys, socialdemokratai J. Plečkaitis, V. Čepinskis ir V. Požela. Socialdemokratai pasiūlė rezoliuciją, kurioje reikalavo paskirti Seimo komisiją, kuri padarytų Užsienio reikalų ministerijos bei atstovybių Maskvoje ir Berlyne reviziją; pašalinti iš tarnybos susikompromitavusius asmenis ir Valstybės kontrolieriui paskirti atstovą prie Užsienio reikalų ministerijos, kuris kontroliuotų į užsienį siunčiamus siuntinius.

Krikščionis demokratas A. Tumėnas gynė Užsienio reikalų ministerijos valdininkus, bandė sumenkinti jų kaltę ir nenorėjo, kad būtų sudaryta Seimo komisija šiems įvykiams ištirti. M. Krupavičius aiškino, kad dėl tokių atvejų kalta netvarka ir suirutė valstybiniame gyvenime ir su tokiais reiškiniais reikia griežtai kovoti, tačiau jis netikėjo, kad J. Purickis yra tiesiogiai su tuo susijęs, manė, kad ministro kaltė daugiau moralinė, todėl, kad nematė, ką daro jo vadovaujami valdininkai. Liaudininkai pasiūlė rezoliuciją, kurioje pasmerkė nusikaltusius valdininkus, tikėjosi, kad jie bus nubausti bei reikalavo atitinkamose atstovybėse bei įstaigose padaryti

---

⁹⁵² 1921 12 16 I sesijos 151 posėdis // SSD, Kaunas 1920–1922.

reviziją. Už šią rezoliuciją balsavo dauguma Seimo narių, taip pat ir krikščionys demokratai.

1921 m. gruodžio 13 d. 149-ajame posėdyje V. Jurgutis referavo Nepaprastųjų valstybės išlaidų sąmatos sumanymą, kuriame buvo numatyta 11 milijonų 174 tūkstančiai 500 auksinų Užsienio reikalų ministerijai⁹⁵³:

4 lentelė. Nepaprastųjų valstybės išlaidų sąmata Užsienio reikalų ministerijai 1921 m.

Eil. Nr.	Paskirtis	Suma (auksiniais)
1.	Taikos sutarties su Rusija vykdymui – nepaprastos 22 narių komisijos išlaikymui	2 milijonai bei 600 tūkstančių įvairioms išlaidoms
2.	Sienų nustatymui su Latvija	250 tūkstančių (šalia pažymėta, kad to neužteks)
3.	Bylai su Lenkija – tiesioginėms deryboms, atstovavimui Tautų Sąjungoje ir kt.	1 milijonas 200 tūkstančių (pažymėta, kad ši suma taip pat bus viršyta);
4.	1920 m. skolų likvidavimas Lietuvoje ir užsienyje	3 milijonai 224 tūkstančiai 500
5.	Klaipėdos reikalams	350 tūkstančių
6.	Lietuvos reikalų gynimui užsienio spaudoje bei specialiems leidiniams	600 tūkstančių
7.	4 automobilių įsigijimas	420 tūkstančių
8.	Valiutos svyravimo priedas	1 milijonas 800 tūkstančių
9.	Tautų Sąjungos komisijos išlaikymas	230 tūkstančių
10.	Tremtinių grąžinimo iš Konstantinopolio reikalams	500 tūkstančių
	Viso:	11 milijonų 174 tūkstančiai 500

LSDP atstovo S. Digrio nuomone, ministerijos nepaprastosios išlaidos yra per didelės. Jis nesuprato, kaip ministerija gali skolintis pinigų iš Ministrų kabineto, žadėdama skolą grąžinti iš kitų metų biudžeto, kritikavo, kad Lietuvos atstovybės užsienyje neatsiskaito už padarytas išlaidas. V. Jurgutis atsakė, kad tiek daug nepaprastųjų išlaidų todėl, kad valstybė gyvena labai sunkiomis sąlygomis.

1921 m. gruodžio 21 d. 155-ajame Seimo posėdyje svarstant „Lietuvos Respublikos 1921 metų išlaidų sąmatos“ projektą 3-uoju skaitymu Užsienio reikalų ministerijos sąmatą referavo LSLDP ir LVS atstovas V. Račkauskas. Jis informavo, kad visas ministerijos biudžetas sudaro 13 milijonų 789 tūkstančiai 290 auksinų: 3 milijonai 967 tūkstančiai 168 auksinai – centro įstaigoms ir 9 milijonai 822 tūkstančiai 122 auksinai – atstovybėms ir konsulatams, iš kurių daugiausia išlaidų – 6

⁹⁵³ 1921 12 13 I sesijos 149 posėdis // SSD, Kaunas 1920–1922.

milijonus auksinų sudarė lėšos, skirtos svetimų valiutų kursų svyravimui padengti atstovybėse, personalo algoms bei ūkio ir administracijos išlaidoms. Lietuvos telegramų agentūrai skirta 2 milijonai 653 tūkstančiai 590 auksinų⁹⁵⁴:

1922 m. rugsėjo 21 d. Steigiamojo Seimo 248-ajame posėdyje svarstant 1922 metų biudžetą 1-uojų skaitymu Biudžeto komisijos pirmininkas KD bloko atstovas J. Steponavičius kritikavo Užsienio reikalų ministeriją dėl aiškios etatų politikos neturėjimo, pageidavo, kad prieš tvirtinant etatus, kiekviena atstovybė pateiktų išsamias finansines ataskaitas⁹⁵⁵. Nepartinis J. Žitinevičius siūlė taupumo sumetimais nesiųsti į užsienį didelių delegacijų ir Baltijos valstybėms palikti vieną atstovybę, o kitas panaikinti. Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas, atsakydamas į Seimo narių kritiką, 1922 m. rugsėjo 22 d. teigė, kad Lietuvos diplomatinis aparatas užsienyje yra per silpnas, todėl kartais reikia siųsti komisijas ar delegacijas⁹⁵⁶.

Darydamas ataskaitą apie 1921 metų biudžeto įvykdymą Valstybės kontrolierius Justinas Zubrickas konstatavo, kad Berlyno atstovybėje labai blogai tvarkoma buhalterija, todėl dėl jų kaltės buvo supainiotos paprastosios ir nepaprastosios pajamos. 1921 metais Užsienio reikalų ministerijai buvo skirta 34 milijonai auksinų, o išleista tik 30 milijonų. Jis atkreipė dėmesį, kad pinigų neišnaudojo tos ministerijos, kurios turėjo didelį ūkį, ar vykdė kokias reformas, kurios dėl žmonių stokos ar kitų aplinkybių liko neįvykdytos⁹⁵⁷. 1922 m. biudžete Užsienio reikalų ministerijai skirta pagrindinių išlaidų 148 milijonai 212 tūkstančių 852 ir papildomų 105 milijonų 974 tūkstančių 900, iš viso 254 milijonų 187 tūkstančiai 752 auksinų, o visas biudžetas sudarė 4 milijardai 204 milijonai 280 tūkstančių 89 auksinai⁹⁵⁸.

1922 m. rugsėjo 26 d. 250-ajame Seimo posėdyje KD bloko atstovas Juozas Akmenkis referavo „Užsienio reikalų ministerijos etatų papildymo ir pakeitimo sumanymą“, kuriame siūloma Maskvos atstovybėje panaikinti juridinį skyrių, paliekant tik vieną juristo etatą, įsteigti naują Charkovo atstovybę su Juridiniu, Tremtinių grąžinimo ir Ūkio skyriais, Liepojos konsulate įkurti mašininkės-vertėjos ir pasų skyriaus vedėjo etatus, Berlyno atstovybė papildoma 1-ojo ir 2-ojo sekretoriaus

⁹⁵⁴ 192112 21 I sesijos 155 posėdis // SSD, Kaunas 1920–1922.

⁹⁵⁵ 1922 09 21 I sesijos 248 posėdis // ten pat.

⁹⁵⁶ 1922 09 22 I sesijos 249 posėdis // ten pat.

⁹⁵⁷ 1922 09 27 I sesijos 251 posėdis // ten pat.

⁹⁵⁸ 1922 10 05 I sesijos 255 posėdis // ten pat.

etatais, prekybos atašė, atašė spaudos reikalams ir kt.⁹⁵⁹. Tame pačiame posėdyje referuotas „Algų nustatymo Lietuvos atstovybių užsienyje tarnautojams įstatymo ir pakeitimo papildymo pakeitimas ir papildymas“, pagal kurį siūlomas Maskvos atstovybės atstovui mokėti 18 tūkstančių auksinų, konsului – 16 tūkstančių, skyrių vedėjams apie 13–14 tūkstančių auksinų. Berlyno atstovybės atstovui – 36 tūkstančiai, pirmajam sekretoriui 22 tūkstančiai 500, 2-ajam sekretoriui – 15 tūkstančių, prekybos atašė – 18 tūkstančių, Rygos atstovui – 18 tūkstančių Latvijos rublių ir kt. Taip pat referuotas „Dienpinigių siunčiamoms į užsienį delegacijoms ir atskiriems į užsienį deleguojamiems žmonėms įstatymas“, pagal kurį valstybės tarnautojai buvo suskirstyti į 3 kategorijas:

1-oji kategorija – departamentų direktoriai, viceministrai, ministrai ir pan.

2-oji kategorija – konsulai, vicekonsulai ir konsuliniai agentai užsienyje; prekybos atašė ir pirmieji atstovybių sekretoriai, ypatingų misijų sekretoriai ir pan.

3-ioji – atstovybių ir konsulatų tarnautojai, nenurodyti 1-oje ir 2-oje kategorijose; pagalbiniis ypatingų misijų personalas ir pan.

Visi šie projektai buvo svarstyti 2-uju skaitymu, o 3-uoju skaitymu su nedideliais pataisymais priimti 1922 m. spalio 5 d. posėdyje⁹⁶⁰. Pataisas pateikė Užsienio reikalų ministerija, prašydama diplomatų atlyginimus Rusijoje ir Vokietijoje pakeisti litais. Rusijoje 40 markių prilyginti 1 litui, o Vokietijoje 80 markių – 1 litui. Tie pakeitimai buvo reikalingi, nes tose šalyse nebuvo stabilios valiutos. Taip pat šiame posėdyje 3-uoju skaitymu priimta 1922 metų išlaidų sąmata, kurioje ministerijai skirta 254 milijonai 187 tūkstančiai 752, Telegramų agentūrai – 30 milijonų 408 tūkstančiai, o visas biudžetas sudarė 4 milijardus 204 milijonus 280 tūkstančių 89 auksinus. Visi paskutiniai įstatymai buvo priimti be jokių diskusijų.

Steigiamasis Seimas dažniausiai kritikavo Užsienio reikalų ministeriją dėl etatų politikos neturėjimo, blogo atstovybių Maskvoje ir Berlyne darbo bei dėl to, kad atstovybės nepateikia finansinių ataskaitų. Ministrai aiškino, kad trūksta inteligentų, mokančių Vakarų Europos kalbas, kad niekas neina dirbti į ministeriją dėl mažo atlyginimo. Be to, Steigiamojo Seimo laikotarpiu į užsienį buvo siunčiamos gausios delegacijos, kurioms išlaikyti reikėdavo didžiausios ministerijos biudžeto dalies, nes Lietuvos diplomatinis aparatas užsienyje buvo per silpnas užsienio

⁹⁵⁹ 1922 09 26 I sesijos 250 posėdis // SSD, Kaunas 1920–1922.

⁹⁶⁰ 1922 10 05 I sesijos 255 posėdis // ten pat.

politikos keliamiems uždaviniams įgyvendinti.

I Seimo laikotarpiu buvo nuspręsta įvykdyti etatų reformą Užsienio reikalų ministerijoje. 1922 m. gruodžio 20 d. I Seimo 13-ajame posėdyje KD bloko atstovas V. Bičiūnas referavo „Užsienio reikalų ministerijos etatus“ 1-uoju skaitymu. Jis paminėjo, kad ministerija nori kitais metais padaryti vidaus struktūros reformą. Iki 1922 m. pabaigos Užsienio reikalų ministerija buvo suskirstyta į departamentus pagal teritorijas: Rytų, Europos Centro, Vakarų ir Bendrasis administracinis departamentai⁹⁶¹. Ministerija norėjo tuos departamentus panaikinti ir steigti naujus: Politikos, Administracinį, Teisių ir Ekonominių reikalų departamentus, nes buvusi struktūra kuri laiką trukdė ministerijai suderinti politiką dėl santykių su atskiromis valstybėmis. Departamentai buvo izoliuoti vienas nuo kito, apėmė tam tikrą dalį valstybių. Steigiamojo Seimo laikotarpiu atskirais klausimais buvo skiriamos komisijos ir delegacijos, kurios atlikdavo darbą savarankiškai, tačiau dėl to atsirasdavo įvairių nesusipratimų. Tuos reikalus turėjo kontroliuoti viena įstaiga – Užsienio reikalų ministerija. Ekonominius santykius kuravo Prekybos ministerija, tačiau Užsienio reikalų ministerija dažnai matydavo, kad už ekonominių santykių slepiasi politinė konjunktūra. V. Bičiūnas atkreipė dėmesį, kad etatų skaičius Lietuvos Užsienio reikalų ministerijoje bus mažesnis negu kitose Baltijos valstybėse. 1922 m. gruodžio 14 d. Ministras Pirmininkas ir Užsienio reikalų ministras E. Galvanauskas patvirtino Užsienio reikalų ministerijos statutą, kuriame buvo numatytas ministerijos suskirstymas į 4 departamentus bei šių departamentų veiklos sritys⁹⁶², tačiau ši struktūra nebuvo patvirtinta Seime.

1923 m. sausio 16 d. posėdyje svarstant „Lietuvos Respublikos 1922 m. papildomąją pajamų ir išlaidų sąmatą“ 3-uoju skaitymu I Seimas nutarė Užsienio reikalų ministerijai skirti 759 tūkstančių 217 litų nepaprastosioms išlaidoms, iš jų – dalyvavimui Tautų Sąjungoje (nepaprastasis biudžetas) 30 tūkstančių, bylai su Lenkija (tiesioginėms deryboms, atstovavimui Tautų Sąjungoje ir kt.) – 204 tūkstančius 217 bei specialiajam Ministro Pirmininko kreditui – 400 tūkstančių litų.

1923 m. sausio 26 d. posėdyje 2-uoju skaitymu svarstant „Užsienio reikalų ministerijos etatus“ M. Sleževičius prieštaravo, kad būtų svarstomi etatai, nežinant, kokie tiksliai bus departamentai ar pasiuntinybės⁹⁶³. Jis siekė, kad Seimas galėtų

⁹⁶¹ 1922 12 20 I sesijos 13 posėdis // *I SS*, Kaunas, 1922–1923.

⁹⁶² Užsienio reikalų ministerijos statutas // *Vyriausybės žinios*, 1923 01 25, Nr. 122, p. 2–3.

⁹⁶³ 1922 12 26 I sesijos 22 posėdis // *I SS*, Kaunas, 1922–1923.

geriau kontroliuoti Užsienio reikalų ministeriją, o ne tik paklausimais ar interpeliacijomis. Jis nuogaštavo, kad atsistatydinusi E. Galvanausko Vyriausybė gali padaryti tokias reformas, kurios netiks naujai Vyriausybei. KD bloko atstovai M. Krupavičius ir Justinas Staugaitis, priešingai norėjo, kad Užsienio reikalų ministerija savo vidaus struktūrą sutvarkytų savarankiškai.

I Seimas Prezidento A. Stulginskio buvo paleistas dėl nesutaikomų frakcijų nesutarimų ir trukdymo Vyriausybės darbui. Užsienio reikalų ministerijos reforma nespėta įgyvendinti, tačiau diskusijos Seimo posėdžiuose atskleidė liaudininkų siekimą labiau kontroliuoti Užsienio reikalų ministeriją ir KD bloko požiūrį – suteikti jai daugiau savarankiškumo.

1923 m. biudžetas pradėtas svarstyti tik II Seimo 1923 m. liepos 6 d. posėdyje. Ministras Pirmininkas V. Petrulis pateikė duomenis, kiek lėšų skirta kiekvienai ministerijai⁹⁶⁴.

5 lentelė. Lietuvos Respublikos biudžetas 1923 metams

Eil. Nr.	Ministerijos pavadinimas	Paprastosios išlaidos (Lt)	Nepaprastosios išlaidos (Lt)
1.	Susisiekimo	38 433 444	12 411 000
2.	Žemės ūkio	14 419 382	7 555 584
3.	Švietimo	18 971 850	940 454
4.	Finansų, prekybos ir pramonės	7 705 052	11 862 319
5.	Vidaus reikalų	7 174 610	486 352
6.	Užsienio reikalų	4 565 475	6 370 160
7.	Teisingumo	3 838 164	55 000
8.	Krašto apsaugos	58 303 989	156 930

1923 metais daugiausia lėšų skirta krašto apsaugos, susisiekimo, žemės ūkio, švietimo ir finansų ministerijoms, o Užsienio reikalų ministerija liko penktoje vietoje.

V. Petrulis, kalbėdamas apie valstybės skolas, pabrėžė, kad daugiausia Lietuva skolinga JAV. Skola susideda iš 2 sumų: už Prancūzijoje pirktas prekes – 4 milijonai 159 tūkstančiai 627 doleriai ir už paramą maisto prekėmis per JAV labdaros organizacijas – 882 tūkstančių 136 doleriai, iš viso – 5 milijonai 31 tūkstantis 627 doleriai. Be to, Lietuvos valstybė buvo skolinga lietuvių emigrantams JAV už ten išplatintą Laisvės paskolą – 1 milijoną 665 tūkstančius 972 dolerius. Šios paskolos terminas 1934 m. liepos 1 d., valstybė mokėjo 5% metams. Prancūzijai Lietuva buvo skolinga 700 tūkstančių frankų už pirktus garvežius, ginklus ir karininkų išlaikymą

⁹⁶⁴ 1923 07 06 I sesijos 10 posėdis // II SS, Kaunas, 1923–1926.

Prancūzijoje⁹⁶⁵. Taip pat Lietuva buvo skolinga Anglijai ir Vokietijai, šios skolos taip pat po truputį buvo mokamos.

1923 m. liepos 12 d. svarstant Užsienio reikalų ministerijos išlaidas 2-uju skaitymu kun. Juozas Vailokaitis prieštaravo, kad nebūtų išbraukta 5 tūkstančiai litų, skirtų remontui ir inventoriaus įsigijimui⁹⁶⁶. Jo nuomone, Užsienio reikalų vienintelė ministerija, kurioje lankosi užsieniečiai ir čia susidaro įspūdį apie valstybę, todėl nereikia gailėti pinigų remontui ar inventoriaus įsigijimui. Jo pastabą balsuojant palaikė dauguma parlamentarų.

1923 m. liepos 18 d. posėdyje Seimas pritarė Užsienio reikalų ministerijos nepaprastosioms išlaidoms: sienų su Latvija nustatymui 200 tūkstančių, bylai su Lenkija – 153 tūkstančius (iš viso: 353 tūkstančius litų), Klaipėdos atstovybės reikalams – 17 tūkstančių 160, specialiajam ministro kreditui – 3 milijonai litų⁹⁶⁷.

II Seimo laikotarpiu buvo toliau vykdoma Užsienio reikalų ministerijos etatų reforma. 1923 m. lapkričio 27 d. pradėjus svarstyti Užsienio reikalų ministerijos etatų pakeitimą referentas Juozas Skyrius paaiškino, kad numatoma vietoj 112 tarnautojų centre palikti tik 52, o atstovybėse vietoj 142 – 65. Vietoj buvusių 6 departamentų palikti 2: Politikos ir ekonominių reikalų bei Teisių ir administracijos⁹⁶⁸. 1923 m. veikė keturi pastovūs departamentai: Vakarų, Europos Centro, Rytų, Bendrųjų reikalų ir 2 laikinieji – Tautų Sąjungos ir Lenkų⁹⁶⁹.

Socialdemokratas K. Bielinis abejojo, ar sumažinus etatų skaičių, darbo organizavimas pagerės, kritikavo blogą Telegramų agentūros darbą. Jis nuogaštavo, kad žmonių atleidimas iš darbo vyks neplaningai, kad darbuotojai, dirbę 3–4 metus ministerijoje ir turintys patirtį, gali būti atleisti, vadovaujantis asmeniniais tikslais, bet ne valstybės interesais. Jis norėjo, kad užsienio reikalų ministras dalyvautų posėdyje ir atsakytų į klausimus.

LDF atstovas P. V. Raulinaitis patarė atleidžiant darbuotojus taip pat atsižvelgti į socialinę jų padėtį, pasirūpinti jų įdarbinimu, kritikavo ministerijoje vyraujančią biurokratizmą, siūlė kiekvienam valdininkui nustatyti kompetencijos sritį ir atsakomybę už jo darbą. Jis kaltino ELTA už informacijos nepateikimą užsieniui, ypač apie Klaipėdos sukilimą, tai įvertindamas kaip ministerijos apsileidimą.

⁹⁶⁵ 1923 07 06 I sesijos 10 posėdis // II SS, Kaunas, 1923–1926.

⁹⁶⁶ 1923 07 12 I sesijos 13 posėdis // ten pat.

⁹⁶⁷ 1923 07 18 I sesijos 16 posėdis // ten pat.

⁹⁶⁸ 1923 11 27 I sesijos 43 posėdis // ten pat.

⁹⁶⁹ Grigaravičiūtė S. URM struktūros raida 1920–1940. 15 standas, paroda, 2009 m.

P. V. Raulinaitis priekaištavo Lenkų departamentui, kad nesuteikė informacijos Vilnijos lietuviams, dalyvavusiems Tautų Sąjungos IV suvažiavime – Prislėgtųjų Lenkijos tautinių mažumų suvažiavime⁹⁷⁰. Jo nuomone, departamento tikslas – rinkti ir klasifikuoti informaciją apie lietuvių persekiojimą okupuotame Vilniaus krašte, bet jis šito darbo neatlieka. LDF atstovas siūlė atkreipti dėmesį į diplomatinį ir konsulinių atstovybių darbą, išleisti laikraštį, kuriame būtų ekonominė informacija.

LVLS atstovas V. Kvieska stebėjosi, kad centre yra 52 darbuotojai, o užsienyje – tik 67, mažai žmonių dirba ekonominiiais klausimais, todėl nukenčia Lietuvos ekonomika, siūlė nenaikinti Užsienio reikalų ministerijos etatų užsienio atstovybėse.

LVLS atstovas Pranas Radzevičius siūlė ministerijos etatų nesvarstyti, nes nėra pateikta ELTA etatų. Balsuojant K. Bielinio pasiūlymas etatų svarstymą atidėti, kol ministras atsakys į iškilusius klausimus, ir P. Radzevičiaus pasiūlymas etatų svarstymą atidėti, kol bus gauti Telegramų agentūros etatai, buvo atmesti.

1923 m. gruodžio 5 d. posėdyje pradėjus svarstyti ministerijos etatus užsienio reikalų ministras E. Galvanauskas prašė nemažinti atstovybių etatų skaičiaus, nes tuomet reikės jas uždaryti, kadangi ten etatų skaičius sumažintas iki minimumo, tačiau kun. A. Šmulkščio siūlymu išbrauktas generalinio konsulo etatas Vokietijoje, o B. Žygelio – panaikintas konsulo etatas Bauskėje (Latvijoje). 1924 m. vasario 27 d. svarstant Užsienio reikalų ministerijos etatus 3-uoju skaitymu, E. Galvanauskas prašė gražinti panaikintus etatus Berlyne ir Bauskėje, bet Seimo dauguma tam nepritarė⁹⁷¹. A. Šmulkštys pasiūlė panaikinti generalinio konsulo etatą Lietuvos atstovybėje Berlyne, siekdamas, kad šių pareigų neitų Giršavičius, kuris, jo nuomone, naudojami Lietuvos vardu ir kenkia jos interesams.

6 lentelė. Užsienio reikalų ministerijos sąmata 1924 metams⁹⁷²:

Eil. Nr.	Paskirtis	Centro įstaigoms (litais)	Atstovybėms (litais)	Pastabos
1.	Tarnautojų atlyginimams	120 000	1 270 700	
2.	Prie ministerijos priskirtiems valdininkams	15 000		ministerijoje
3.	Reprezentacijos išlaidoms	55 000	145 000	
4.	Kanceliarijos išlaidoms	10 000	81 900	
5.	Sargų ir kurjerių rūbams	4 000		ministerijoje
6.	Pašto, telefono ir telegrafo išlaidoms	15 000	120 600	

⁹⁷⁰ 1923 11 27 I sesijos 43 posėdis // II SS, Kaunas, 1923–1926.

⁹⁷¹ 1924 02 27 II sesijos 71 posėdis // ten pat

⁹⁷² Valstybės pajamų sąmata 1924 metams. // *Vyriausybės žinios*, 1924 03 01, Nr. 152, p. 16.

7.	Buto nuomai	12 000	337 200	
8.	Kurui, šviesai, valymui	10 000	189 200	
9.	Remontui	7 000		ministerijoje
10.	Inventoriui įgyti		120 000	atstovybėse
11.	Dienpinigiams ir kelionpinigiams	60 000	90 000	
12.	Knygoms ir laikraščiams	25 000		ministerijoje
13.	Archyvui, bibliotekai ir laikraščių prenumeratai		45 400	atstovybėse
14.	Pinigams keisti ir siuntinėti	50 000	25 400	
15.	Automobilių išlaikymui	22 000		ministerijoje
16.	Stipendininkams	40 000		ministerijoje
17.	Socialinei pagalbai savo piliečiams užsienyje		20 000	atstovybėse
	Viso:	445 000	2 445 400	

1924 metams Užsienio reikalų ministerijai skirta 2 milijonai 890 tūkstančių 400 litų ir vienas milijonas 153 tūkstančiai litų nepaprastųjų išlaidų⁹⁷³. Pirmą kartą ministerijos biudžete buvo numatytos išlaidos stipendininkams, nes 1923 m. rudenį Užsienio reikalų ministerija paskyrė 5 stipendijas, kurias galėjo gauti ministerijos tarnautojai, neturintys atitinkamo mokslo cenzo diplomatinei tarnybai, asmenys, turintys aukštąjį juridinį bei aukštesnįjį išsilavinimą ir norintys dirbti diplomatinį darbą⁹⁷⁴.

1924 m. gegužės 30 d. Užsienio reikalų komisijos pirmininkas LKDP atstovas A. Šmulkstys 1-uoju ir 2-uoju skaitymu referavo Užsienio reikalų ministerijos etatų papildymo projektą, kuriuo Lietuvos atstovybėje JAV, padidėjus darbo krūviui, siūloma padidinti tarnautojų skaičių, o atstovybėje Berlyne atkurti generalinio konsulo etatą⁹⁷⁵. Finansų ir biudžeto komisija pasiūlė vietoje 2 generalinių konsulų ir 2 vicekonsulų palikti po 1. Seimo dauguma tam pritarė. Galutinai papildomi etatai be pakeitimų buvo priimti 1924 m. birželio 13 d.⁹⁷⁶

1924 m. gruodžio 5 d. 145-ajame posėdyje svarstant valstybės biudžetą 1925 metams LDF atstovas P. Jočys pasiūlė sumažinti išlaidas inventoriui įsigyti nuo 100 tūkstančių litų iki 25 tūkstančių litų⁹⁷⁷. 1924 m. gruodžio 12 d. papildomai Užsienio reikalų ministerijos kreditui skirta 275 tūkstančiai litų⁹⁷⁸.

⁹⁷³ Valstybės pajamų sąmata 1924 metams. // *Vyriausybės žinios*, 1924 03 01, Nr. 152, p. 16–17.

⁹⁷⁴ Užsienio reikalų ministerijos stipendijoms gauti taisyklės // *Vyriausybės žinios*, 1923 09 18, Nr. 138, p. 1–2.

⁹⁷⁵ 1924 05 30 III sesijos 103 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926

⁹⁷⁶ 1924 06 13 III sesijos 107 posėdis // ten pat.

⁹⁷⁷ 1924 12 05 VI sesijos 145 posėdis // ten pat.

⁹⁷⁸ 1924 12 12 VI sesijos 149 posėdis // ten pat.

7 lentelė. Užsienio reikalų ministerijos sąmata 1925 metams⁹⁷⁹

Eil. Nr.	Paskirtis	Centro įstaigoms (litais)	Atstovybėms (litais)	Pastabos
1.	Tarnautojų atlyginimams	305 360	1 548 520	
2.	Kanceliarijos išlaidoms	99 000	236 860	
3.	Ūkio išlaidoms	85 000	594 000	
4.	Turtui įgyti	39 000	144 000	
5.	Įvairioms išlaidoms	364 000	317 000	
6.	Periodiniams leidiniams leisti	20 000		ministerijoje
7.	Dalyvavimui Tautų Sąjungoje	270 000		ministerijoje
8.	Viso:	1 182 360	2 840 380	
	Visas Užsienio ministerijos biudžetas			4 022 740

Ši sąmata buvo priimta 1-uoju ir 2-uoju skaitymu. 1924 m. gruodžio 16 d. buvo priimtas galutinis Užsienio reikalų ministerijos biudžetas, kuriame buvo padidintos išlaidos ministerijos inventoriui nuo 25 iki 39 tūkstančių litų, taip pat pritarta nepaprastoms išlaidoms – specialiam ministro kreditui – 1 milijonas 750 tūkstančių litų ir įvairioms išlaidoms – 250 tūkstančių litų⁹⁸⁰.

1925 m. lapkričio 13 d. LVLS atstovas K. Ralys įteikė paklausimą dėl namų pirkimo pasiuntinybėms Berlyne, Paryžiuje ir Vašingtone, klausdamas, kokiomis lėšomis pirkti, nes 1925 m. biudžete pinigai tam nenumatyti. M. Reinys atsakė, kad pasiuntinybės namas Berlyne kainavo 600 tūkstančių litų, kuriuos reikės sumokėti per 3 kartus iki 1927 metų. Pasiuntinybės namai Paryžiuje nupirkti už 700 tūkstančių litų, kuriuos sumokėti reikės per 4 metus. Vašingtone namai pasiuntinybei buvo nupirkti 1924 metais už 90 tūkstančių dolerių, kuriuos reikės sumokėti per 15 metų. Ministerija nusprendė, kad ekonomiškiau bus nusipirkti, negu išsinuomoti ir pateiks Seimui papildomą nepaprastųjų išlaidų sąmatą⁹⁸¹.

1925 m. gruodžio 17 d. svarstant Užsienio reikalų ministerijos biudžetą 1926 metams 2-uoju skaitymu, referentas A. Šmulskštys pripažino, kad ministerijoje netvarkingi finansiniai atsiskaitymai ir kad šiai ministerijai buvo leidžiama perskirstyti lėšas iš vienos eilutės į kitą, kas neleidžiama kitoms ministerijoms⁹⁸². Kalbėjo apie namų Berlyno ir Paryžiaus pasiuntinybėms pirkimą, aiškindamas, kad Seimas lėšų tokiems pirkimams nebuvo paskyręs. Jis pateisino namo pirkimą

⁹⁷⁹ Valstybės išlaidų sąmata 1925 metams // *Vyriausybės žinios*, 1925 02 14, Nr. 182, p. 104.

⁹⁸⁰ 1924 12 16 VI sesijos 150 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

⁹⁸¹ 1925 11 20 VIII sesijos 209 posėdis // ten pat.

⁹⁸² 1925 12 17 VIII sesijos 222 posėdis // ten pat.

pasiuntinybei Paryžiuje, tačiau kritikavo namo ir automobilio pirkimą pasiuntinybei Berlyne. Apgailestavo, kad Užsienio reikalų ministerijoje yra daug neužimtų etatų, trūksta specialistų, turinčių aukštą kvalifikaciją, ir nieko nebuvo daroma jiems paruošti. Jo nuomone, Užsienio reikalų ministerijoje nepageidaujamos moterys, nes jos negali užimti aukštesnių pareigų. Taip pat nurodė, kad kai kurios atstovybės, o ypač konsulatai, nepalaiko artimų ryšių su ministerija, o tai kenkia valstybei.

LVLS lyderis M. Sleževičius taip pat kritikavo Ministrų kabinetą, kad jis be Seimo sutikimo nusprendė pirkti namus pasiuntinybėms Berlyne, Paryžiuje ir Vašingtone tokios didelės finansinės krizės metu. Jis siūlė neskirti lėšų atstovybei prie Vatikano, nes jo nuomone, „Vatikanas išvarė Lietuvos atstovą“, ir siūlė tas lėšas išbraukti, nes dabartiniu metu nereikia jokių santykių su šia valstybe. Kritikavo, kad nepaskirtas atstovas Čekoslovakijai, netinkamai dirbo atstovas Italijoje, Užsienio reikalų ministerijoje nėra atskiro Ekonomikos departamento ar skyriaus, nevykdoma Taikos sutartis su Rusija.

M. Reinys teisinosi, kad finansinis atsiskaitymas iš pasiuntinybių vėluoja dėl susisiektimo problemų, iš anksto sudarytose sąmatose ne visas išlaidas galima numatyti, todėl paskui reikia koreguoti, skundėsi, kad nėra pakankamai žmonių, turinčių teisinį ir diplomatinį išsilavinimą ir mokančių užsienio kalbų. Minėjo, kad Ekonomikos departamentas buvo panaikintas 1923 m. ir tas panaikinimas nepasiteisino, aiškino, kad Taikos sutartis su Rusija nevykdoma dėl SSRS kaltės⁹⁸³.

Balsuojant dėl biudžeto Finansų ir biudžeto komisija beveik visoms pasiuntinybėms ir konsulatams pasiūlė sumažinti arba išbraukti lėšas smulkioms išlaidoms, tačiau nepaprastosioms išlaidoms skirta 2 milijonai 50 tūkstančių litų⁹⁸⁴.

1925 m. gruodžio 21 d. svarstant Užsienio reikalų ministerijos biudžetą 3-uoju skaitymu, LVLS pasiūlė išbraukti 59 tūkstančius 540 litų, skirtų Lietuvos pasiuntinybei Vatikane, tačiau balsų dauguma LVLS pataisa buvo atmesta⁹⁸⁵. Užsienio reikalų ministerijos centro įstaigoms skirta 1 milijonas 5 tūkstančiai 720 litų, o atstovybėms ir konsulatams – 2 milijonai 993 tūkstančiai 66 litai, o visas Užsienio reikalų ministerijos biudžetas sudarė 3 milijonus 998 tūkstančius 786 litus, kai Lietuvos universitetui skirta 4 milijonai tūkstantis 885 litai⁹⁸⁶. Be to,

⁹⁸³ 1925 12 17 VIII sesijos 222 posėdis // *II SS*, Kaunas, 1923–1926.

⁹⁸⁴ Ten pat.

⁹⁸⁵ 1925 12 21 VIII sesijos 224 posėdis // ten pat.

⁹⁸⁶ Valstybės išlaidų sąmata 1926 metams // *Vyriausybės žinios*, 1926 02 25 Nr. 217, p. 65, 98–106.

Nepaprastosioms Užsienio reikalų ministerijos išlaidoms nutarta skirti 1 milijoną 42 tūkstančius 800 litų, iš kurių buvo planuojama įkurti Ekonominį skyrių ir sumokėti įmokas už pasiuntinybių pastatus Berlyne ir Paryžiuje.

II Seimo laikotarpiu buvo vykdoma Užsienio reikalų ministerijos reforma, tačiau Seimo sprendimu panaikintus etatus, vėliau tekdavo iš naujo įsteigti. Kartais etatai buvo naikinami dėl to, kad tas pareigas Seimo narių manymu užimdavo netinkamas žmogus. Užsienio reikalų ministrai skundėsi aukštos kvalifikacijos tarnautojų stoka, tačiau buvo kaltinami Seimo narių, kad nieko nedaro, kad tokius tarnautojus paruoštų.

1926 metais rinkimus į III Seimą laimėjus kairiosioms partijoms, M. Sleževičiaus Vyriausybė paskelbė taupumo politiką, kurią vykdant buvo numatyta sumažinti lėšas kai kurioms Lietuvos pasiuntinybėms užsienyje. Lapkričio 11 d. Seimo Finansų ir biudžeto komisijos posėdyje LVLS atstovas P. Dailidė ir LSDP atstovas K. Bielinis pasiūlė išbraukti lėšas, skirtas Lietuvos atstovybės Vašingtone išlaikymui, tai faktiškai reiškė atstovybės panaikinimą. Už tokį pasiūlymą balsavo LVLS, LSDP, Klaipėdiečių ir vokiečių bei Lenkų frakcijos atstovai. LKDP atstovai P. Karvelis, kun. J. Steponavičius bei LDF atstovas Petras Radzevičius balsavo prieš tokį neapgalvotą ir žalingą Lietuvai pasiūlymą, siūlė palikti tą klausimą spręsti Užsienio reikalų komisijai⁹⁸⁷.

1926 m. gruodžio 1 d. M. Sleževičiaus Vyriausybė pasiūlė „Lietuvos Respublikos 1926m. išlaidų sąmatos II pakeitimą“, kuriuo buvo numatyta sumažinti pasiuntinybių Anglijoje, Amerikoje, Prancūzijoje, Italijoje prie Kvirinalo, Vatikane ir kitose šalyse lėšas, skirtas tarnautojams ir kanceliarijai. L. Bistras siūlė nemažinti lėšų atstovybei prie Vatikano, nes lėšų sumažinimas nepadės atnaujinti santykių ir gali būti blogai suprastas, tačiau Seimo narių dauguma balsavo už lėšų sumažinimą. Tik pasiuntinybei SSRS bei konsulatui Niujorke lėšos buvo padidintos, kitoms pasiuntinybėms buvo žymiai sumažintos⁹⁸⁸. Iš viso Užsienio reikalų ministerijos sąmata 1926 metams padidinta 64 tūkstančiais 520 litų., tačiau sumažinta 146 tūkstančiais 191 litų. Tame pačiame posėdyje papildomai Užsienio reikalų ministerijos sąmata sumažinta 26 tūkstančiais litų⁹⁸⁹. Už biudžeto išlaidų sumažinimą

⁹⁸⁷ Protestas dėl Lietuvos atstovybės panaikinimo S. Amerikos valstybėse // *Rytas*, 1926 11 15, Nr. 258, p. 1; Dr. P. Karvelis, J. Steponavičius, krikš.dem. frakcijos atstovai, P. Radzevičius Darbo federacijos atstovas. „Lietuva“ netiesą rašo // *Rytas*, 1926 11 19, Nr. 262, p. 1.

⁹⁸⁸ 1926 12 01 II sesijos 49 posėdis // *III SS*, Kaunas, 1926–1927.

⁹⁸⁹ 1926 12 09 II sesijos 56 posėdis // ten pat.

balsavo 29 Seimo nariai, prieš – 21.

III Seimo laikotarpiu daugumą turėjusios kairiosios partijos nutarė smarkiai sumažinti Lietuvos pasiuntinybių biudžetą, negalvodamos, kad tai gali pakenkti jų darbui. Šį nutarimą įgyvendinti sutrukdė 1926 m. gruodžio 17 d. perversmas.

Po perversmo 1926 m. gruodžio 30 d., svarstant Užsienio reikalų ministerijos sąmatą, kairiosios frakcijos toliau siekė sumažinti pasiuntinybių užsienyje lėšas. LSDP lyderis S. Kairys pareiškė, kad diplomatinės atstovybės užsienyje yra per didelės ir nepateisina savo darbo, todėl, LSDP nuomone, nemažai atstovybių reikia pakeisti konsulatais arba visai panaikinti. LSDP vardu jis pasiūlė pasiuntinybę JAV pakeisti generaliniu konsulatu, o atstovybes Čekoslovakijoje, Italijoje ir Šveicarijoje visai panaikinti, taip sutaupyti 350 tūkstančius litų. A. Voldemaras atsakė, kad tuo metu, kai Italija įsteigė specialią atstovybę, Lietuvos atstovybės Italijoje panaikinimas sukeltų politinį skandalą. Jis prašė lėšų nemažinti, kol bus parengtas Užsienio reikalų ministerijos pertvarkymo planas⁹⁹⁰.

1927 m. kovo 18 d. A. Voldemaro Vyriausybė pasiūlė Užsienio reikalų ministerijos etatų pakeitimą, kurį referavo LVLS narys P. Dailidė. Buvo pasiūlyta panaikinti Politikos departamento direktoriaus etatą ir vietoj jo įkurti generalinio sekretoriaus postą, kuris derintų visų 3 departamentų darbą, kai nebus Užsienio reikalų ministro, nes kitam Ministrų kabineto nariui sunku įsigilinti į ministerijos darbą⁹⁹¹. Šis etatų pakeitimas specialiai buvo pritaikytas A. Voldemarui, nes, būdamas Ministru Pirmininku ir užsienio reikalų ministru, jis negalėjo nuolat dirbti Užsienio reikalų ministerijoje. Šis pakeitimas 1927 m kovo 22 d. posėdyje buvo priimtas be diskusijų⁹⁹².

Po perversmo tapęs Ministru Pirmininku ir užsienio reikalų ministru A. Voldemaras pateikė Seimui svarstyti Užsienio reikalų ministerijos sąmatą bei etatų pakeitimą, kuriam pritarė dauguma Seimo narių, tačiau III Seimas netrukus buvo paleistas.

Nuo 1920 iki 1927 metų Užsienio reikalų ministerija nuolat keitėsi – didėjo centrinis aparatas, kūrėsi pasiuntinybės ir konsulatai. Seimas dažniausiai siekdavo sumažinti Užsienio reikalų ministerijos sąmatas, tačiau vėliau neretai tekdavo patvirtinti papildomų išlaidų sąmatas. Seimo nariai dažniausiai kritikavo Užsienio

⁹⁹⁰ 1926 12 30 III sesijos 66 posėdis // III SS, Kaunas, 1926–1927.

⁹⁹¹ 1927 03 18 III sesijos 73 posėdis // ten pat.

⁹⁹² 1927 03 22 III sesijos 74 posėdis // ten pat.

reikalų ministeriją dėl etatų politikos neturėjimo, blogo atstovybių darbo blogai tvarkomų finansinių dokumentų. Ministrai aiškino, kad trūksta inteligentų, mokančių Vakarų Europos kalbas, kad niekas neina dirbti į ministeriją dėl mažo atlyginimo. Steigiamojo Seimo laikotarpiu į užsienį buvo siunčiamos gausios delegacijos, kurioms išlaikyti reikėdavo didžiausios ministerijos biudžeto dalies, nes Lietuvos diplomatinis aparatas užsienyje buvo per silpnas užsienio politikos keliamiems uždaviniams įgyvendinti.

Buvo tobulinama Užsienio reikalų ministerijos struktūra. Iki 1922 m. pabaigos Užsienio reikalų ministerija buvo suskirstyta į departamentus pagal teritorijas, vėliau ministerija įsteigė naujus departamentus, suskirstydama juos pagal veiklos rūšis. Labiausiai Užsienio reikalų ministerijos biudžetą siekė apkarpyti III Seimas, sumažindamas lėšas ambasadoms ir konsulatams. Per visą parlamentinės demokratijos laikotarpį Užsienio reikalų ministerijai trūko aukštos kvalifikacijos, užsienio kalbas mokančių tarnautojų, nors buvo steigiamos stipendijos.

IŠVADOS

1. Seimas darė didelę įtaką Lietuvos užsienio politikai, tvirtindamas Ministrų kabineto programas, nustatydamas Lietuvos užsienio politikos kursą ir kontroliuodamas Užsienio reikalų ministerijos veiklą. Nuolatinei užsienio politikos kontrolei ir įvairiems tos srities klausimams spręsti Seimas sudarydavo Užsienio reikalų komisiją. Be to, buvo plačiai naudojamos parlamentinės Vyriausybės darbų kontrolės formos, numatytos Konstitucijoje – tai interpeliacijos ir paklausimai Ministrui Pirmininkui ir atskiriems ministrams bei revizijų skyrimas.

2. Seimų įtaka užsienio politikai buvo skirtinga. Tai lėmė Seimo sudėtis, partijų ideologija, atstovų amžius, išsilavinimas, politinė įtaka ir nuostatos, frakcijų tarpusavio santykiai ir Seimo veiklos trukmė. Lietuvoje nebuvo susiformavusių parlamentinės ir politinės veiklos tradicijų, parlamentarai buvo jauno amžiaus, nepatyrę, tik apie pusė jų turėjo aukštąjį išsilavinimą, todėl jiems neretai stigo išvalgumo, tolerancijos, atsakomybės jausmo bei polinkio į kompromisą. Dėl šių priežasčių frakcijos nelengvai sudarydavo koalicijas, kurios dėl partinių nesutarimų būdavo trumpalaikės.

3. Steigiamasis Seimas turėjo didžiausią įtaką Lietuvos užsienio politikai, nes absoliučią daugumą turėjęs KD blokas buvo sudaręs koaliciją su LVS ir LSDLP bloku, opozicija buvo silpna, nepasireiškė frakcijų konfrontacija. Steigiamojo Seimo frakcijos, išskyrus Lenkų frakciją, užsienio politikos srityje iš pradžių stengėsi laikytis vieningos linijos, todėl Seimas išsprendė beveik visus atsikūrusiai valstybei iškilusius užsienio politikos uždavinius, išskyrus santykių su Lenkija normalizavimą. Seimo nariai, 1920–1921 metais dalyvaudami visų diplomatinių delegacijų sudėtyje, gynė valstybės interesus ir padėjo Užsienio reikalų ministerijai, kuri neturėjo pakankamai aukštos kvalifikacijos valdininkų. Toks valdžių suartėjimas nepažeidė valdžių padalijimo principo, bet sudarė galimybę palaikyti glaudesnius ryšius tarp parlamento ir vyriausybės bei prisidėjo prie efektyvaus valdžių bendradarbiavimo sprendžiant valstybinės reikšmės klausimus.

4. Pirmojo Seimo įtaka buvo mažiausia, nes jis dirbo trumpiausiai, nė viena frakcija neturėjo ryškios daugumos, o stipri frakcijų konfrontacija paralyžiavo Seimo ir Vyriausybės darbą, todėl Prezidentas turėjo paleisti Seimą. Didžiosios Seimo frakcijos pritarė E. Galvanausko Vyriausybės suorganizuotam sukilimui ir Klaipėdos krašto prijungimui prie Lietuvos, tačiau, pritarė Vyriausybės užsienio

politikai, Liaudininkų frakcija pareiškė nepasitikėjimą Vyriausybe. Nesutarimai Seime sąlygojo Lietuvos autoriteto užsienyje susilpnėjimą ir prisidėjo prie to, kad Vilniaus kraštas oficialiai buvo pripažintas Lenkijai.

5. II Seime daugumą turėjęs KD blokas susidūrė su stipriu opozicijos pasipriešinimu, todėl šio Seimo įtaka užsienio politikai nebuvo tokia didelė kaip Steigiamojo Seimo. Žinodamas neigiamą opozicijos nuomonę, KD blokas kai kuriuos užsienio politikos klausimus vengė svarstyti viešai Užsienio reikalų komisijoje ar Seimo plenumo, todėl svarbūs sprendimai buvo daromi siaurame KD bloko lyderių ir Vyriausybės atstovų rate. Toks elgesys dar labiau komplikavo frakcijų tarpusavio santykius ir susilaukė griežtos opozicijos bei visuomenės reakcijos. Ribota informacija sudarė palankias sąlygas skliti gandams ir dezinformacijai, todėl nesėkmingas derybas su Vatikanu ir Lenkija opozicinės frakcijos panaudojo rinkiminėse kovose ir laimėjo rinkimus į III Seimą.

6. III Seime daugumą gavę liaudininkai ir socialdemokratai savo ideologines nuostatas perkėlė į užsienio politiką kategoriškai pasisakydami prieš santykių su Vatikanu atnaujinimą. KD bloko lyderiai kritikavo tokią užsienio politiką, siūlydami konstruktyvius sprendimus, tačiau jų nuomonė buvo ignoruojama, siekiant sumažinti krikščionių demokratų įtaką valstybei.

7. Seimo sprendimams užsienio politikos srityje didelį poveikį turėjo visuomenės nuomonė: veikiamas visuomenės protestų Steigiamasis Seimas atmetė Hymanso projektą, o II Seimo metu Lietuva buvo priversta nutraukti santykius su Vatikanu ir derybas su Lenkija dėl miško plukdymo. Seimo nariai stengėsi išaiškinti šių derybų reikalingumą, tačiau jiems nepavyko paveikti visuomenės nuomonės.

8. Užsienio reikalų komisija padėjo Vyriausybei formuoti Lietuvos užsienio politiką. Ji svarstydavo ministerijos parengtus politinių sutarčių ir instrukcijų delegacijoms projektus, teikdavo pasiūlymus. Ypač didelis komisijos indėlis į Taikos sutarties su Sovietų Rusija ir Nepuolimo sutarties su SSRS parengimą. Užsienio reikalų ministrai reguliariai informuodavo komisiją užsienio politikos klausimais, tačiau informacijos pateikimas priklausė nuo ministro ar premjero asmenybės bruožų: E. Galvanauskas ir V. Petrulis nenorėjo, kad Seimas kištųsi į Vyriausybės vedamų derybų procedūrą, o Užsienio reikalų komisijos nariai liaudininkai M. Sleževičius ir Z. Toliušis siekė daugiau kontroliuoti Užsienio reikalų ministerijos ir delegacijų veiklą.

9. 1920–1925 metais Lietuvos seimai deklaravo orientaciją į Angliją ir Baltijos šalis, todėl užmezgė ir palaikė tarpparlamentinius ryšius su Didžiosios Britanijos bei Baltijos šalių parlamentais. Šie ryšiai padėjo Lietuvai gauti Baltijos šalių pripažinimą, atsisakyti konfederacijos su Lenkija, pasirašyti sutartis, tačiau ne visos bendradarbiavimo galimybės buvo išnaudotos. Lietuvos politikai dažniausiai kreipdavosi į Baltijos šalis tuomet, kai Lietuvai reikėdavo pagalbos. Be to, nepaisant Lietuvos ir Anglijos parlamentų bendradarbiavimo, krikščionių demokratų blokas nepasinaudojo proga pagerinti santykių su Didžiąja Britanija ir atsisakė jos Vyriausybės siūlomos paskolos elevatoriams statyti ir geležinkeliams tiesti. Santykiams su Baltijos šalimis ir Anglija trukdė neišspręstas Vilniaus klausimas, Latvijos ir Estijos politikų siekimas išlaikyti gerus santykius su Lenkija, Lenkijos noras daryti įtaką Baltijos šalims bei SSRS ir Vokietijos intrigos.

10. Seimo daugumos vykdoma vidaus politika kartu veikė ir užsienio politiką. I ir II seimuose krikščionių demokratų bloko kategoriškumas ir nenoras ieškoti kompromisų opozicijoje frakcijas vertė nepritari ir jų vykdomai užsienio politikai. Iš kitos pusės – kairiųjų partijų siauras partinis mąstymas bei politinės nuovokos stoka ir tautinių mažumų frakcijų savanaudiškumas trukdė spręsti opius užsienio politikos klausimus. Parlamentinių partijų nesutarimai trukdė Seimo ir Vyriausybės darbui, stabdė valstybės vystymąsi, menkino Lietuvos autoritetą užsienyje, kėlė pavojų valstybės saugumui, sukėlė parlamentarizmo krizę ir sudarė prielaidas autoritarinio valdymo įsigalėjimui.

11. Liaudininkų frakcija dažnai, vadovaudamasi partiniais interesais, vengė prisiimti atsakomybę ir naudojo populistinius metodus. Krikščionių demokratų ir liaudininkų frakcijų programinės nuostatos užsienio politikos klausimais ir tarptautinė orientacija dažniausiai sutapo, tačiau iškilus problemoms užsienio politikos srityje ar nesutarimams dėl vidaus politikos, liaudininkai pereidavo į griežtą opoziciją, siekdami suversti atsakomybę vieniems krikščionims demokratams.

12. Socialdemokratų frakcija, turėdama vieną atstovą Užsienio reikalų komisijoje, realios įtakos Lietuvos užsienio politikai nedarė. Užsienio politikos klausimais ji pareiškė atskirą nuomonę: Vilniaus ir Klaipėdos klausimus siūlė spręsti plebiscito būdu, o nuo 1925 metų rudens viešai pasisakė už ekonominių santykių su Lenkija užmezgimą. Ši frakcija visuose seimuose pasisakydavo už trišalės Baltijos valstybių sąjungos idėjos realizavimą.

13. Iš tautinių mažumų frakcijų tik Žydų frakcija aktyviai dalyvavo valstybės užsienio politikoje Steigiamojo Seimo laikotarpiu ir daug padėjo siekiant tarptautinio pripažinimo. I, II ir III seimuose tautinių mažumų frakcijos esminės įtakos valstybės užsienio politikai nedarė, nes buvo pernelyg mažos, todėl remiantis statutu ir Seimo daugumos sprendimu negalėjo dalyvauti Užsienio reikalų komisijos veikloje ir apsiribojo tik tautinių interesų gynimu. Visų seimų Lenkų ir III Seimo Klaipėdiečių frakcijų atstovai susidūrė su lojalumo Lietuvos valstybei problema. Lenkų frakcija buvo finansuojama ir inspiruojama Lenkijos užsienio reikalų ministerijos, rašė skundus prieš Lietuvą tarptautinėms institucijoms, o kai kurie III Seimo Klaipėdiečių ir vokiečių frakcijos atstovai palaikė slaptus ryšius su Vokietijos diplomatais ir siekė Klaipėdos grąžinimo Vokietijai.

14. 1920–1926 metų laikotarpiu Seimo požiūriui į užsienio politiką nemažą poveikį darė Tautos pažangos partijos (vėliau – Lietuvių tautininkų sąjungos) lyderiai A. Smetona ir A. Voldemaras, nors iki 1926 metų jie į Seimą nepateko ir buvo opozicijoje. Aštriai ir dažnai motyvuotai spaudoje ir viešose paskaitose kritikuodami krikščionių demokratų bloko vykdomą užsienio politiką, jie veikė visuomenės, kartu ir Seimo narių nuomonę. Jų pasipriešinimas santykių su Lenkija užmezgimui ir Baltijos sąjungos kritika susilaukdavo įvairių visuomenės grupių ir Seimo narių pritarimo. III Seime Tautininkų sąjungos lyderiai aktyviai dalyvavo užsienio politikos formavime, kreipdami Lietuvos tarptautinę orientaciją į SSRS ir Vokietijos pusę.

15. Seimas darė tiesioginę įtaką Užsienio reikalų ministerijai tvirtindamas ministerijos biudžetą bei struktūrą. Visi seimai stengėsi sumažinti ministerijos lėšas ir etatus, tačiau neretai lėšos ar etatai buvo mažinami dėl subjektyvių priežasčių, todėl vėliau tekdavo priimti papildomas sąmatas ar vėl įsteigti panaikintus etatus.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

ŠALTINIAI

I. Archyvų ir rankraščių fondai

Lietuvos valstybės centrinis archyvas

F. 377 (Vidaus reikalų ministerijos fondas)

F. 383 (Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento fondas)

F. 402. (Vidaus reikalų ministerijos Kauno apskrities viršininko spaudos ir draugijų skyriaus organizacijų, sąjungų veiklos sekimo fondas)

F. 923 (Lietuvos Respublikos Ministrų tarybos fondas)

F. 937 (Lietuvos socialdemokratų partijos fondas)

F. 1557 (A. Tumėno fondas).

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyrius

F. 138 (M. Romerio fondas)

F. 163 (V. Biržiškos fondas)

F. 172 (A. Voldemaro fondas)

F. 191 (P. Klimo fondas)

F. 199 (LVS ir LSLDP, LVLS fondas)

F. 291 (V. Merkio fondas)

F. 290 (A. Tylos fondas).

Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius

F. 87 (Z. Toliušio fondas)

Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniai

S (spaudos grupė)

I. Publikuoti šaltiniai

Basanavičius J. *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija. 1851–1922* // *anthology.lms.lt/texts/20/tekstas/28.html*

Biržiška M. *Vilniaus golgota*. Kaunas, 1930.

I Seimo stenogramos, Kaunas, 1922–1923.

II Seimo stenogramos, Kaunas, 1923–1926.
III Seimo stenogramos, Kaunas, 1926–1927.
Klaipėdos kraštas 1920–1924 m. archyvuose dokumentuose, // *Acta historica universitatis Klaipedensis IX*, Klaipėda, 2003, p. 61.
Lietuvos kariuomenei įsakymai. Kaunas, 1920.
Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis. Kaunas, 1930.
Lietuvos valstybės tarybos protokolai 1917–1918. Vilnius, 1991.
Lietuvos valstybės teisės aktai (1918 02 16–1940 06 15). Vilnius, 1996.
Profesorius Augustinas Voldemaras. Raštai, Chicago, 1976.
Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia Sejmu Ustawodawczego. Warszawa, 1919–1922.
Steigiamojo Seimo darbai, Kaunas, 1920–1922.
Svarbiausios Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys 1918–1995. Vilnius, 1997.
Vyriausias Lietuvos gynimo komitetas. Kaunas, 1921.

III. Periodinė spauda

A. Dlė. Lietuvių – latvių vienybės egzaminas // *Rytas*, 1924 08 10, Nr. 179, p. 1.
Lietuvos juridikos klausimas Tautų Sąjungos plenumui // *Rytas*, 1924 08 22, Nr. 188, p. 1.
A. G. Pasikalbėjimas su L. Kr. D. P. C. V. pirm. p. Šmulkščiu // *Rytas*, 1926 02 05, Nr. 29, p. 1.
A. G. Pasikalbėjimas su Lietuvos ekonominės delegacijos nariu Rusijon ir Seimo atst. dr. Steponavičium // *Rytas*, 1925 12 03, Nr. 269, p. 1.
A. Sm. [A. Smetona]. Sutiko ar nesutiko? // *Lietuvos balsas*, 1921 05 31, Nr. 16, p. 1.
A. Sm. [A. Smetona]. Daugiau aiškumo // *Laisvė*, 1920 12 08, Nr. 9, p. 1.
A. Sm. [A. Smetona]. Girdų politika // *Tautos vairas*, 1924 03 13, Nr. 1, p. 1–2.
A. Sm. [A. Smetona]. Kelias Vilniui atgauti // *Tautos vairas*, 1924 05 29, Nr. 12, p. 1–4.
A. Sm. [A. Smetona]. Laikraštinkai ir mūsų politika // *Lietuvos balsas*, 1921 06 07, Nr. 19, p. 1.
A. Sm. [A. Smetona]. Lenkijos išdykavimas // *Lietuvis*, 1926 08 06, Nr. 31, p. 1–2.
A. Sm. [A. Smetona]. Ministerių kabineto sukaktuvės // *Lietuvos balsas*, 1921 06 21, Nr. 25, p. 1.
A. Sm. [A. Smetona]. Nepuolimo sutartį pasirašius // *Lietuvis*, 1926 10 08, Nr. 40, p.

2–3.

A. Sm. [A. Smetona]. Politinės orientacijos reikalu // *Tautos vairs*, 1924 05 15, Nr. 10, p. 1.

A. Sm. [A. Smetona]. Slidusis politikos kelias // *Lietuvis*, 1925 07 24, Nr. 29, p. 1.

A. Sm. [A. Smetona]. Vingių politika ir jos vaisiai // *Laisvė*, 1921 02 02, Nr. 26, p. 2.

A. Sm. [A. Smetona]. Vokiai T. Sąjungon įstojus // *Lietuvis*, 1926 09 17, Nr. 37, p. 3.

A. Sm. [A. Smetona]. Vokios pasiuntinį palydėjus // *Lietuvis*, 1926 09 03, Nr. 35, p. 1–2.

A. Sm. [A. Smetona]. Dėl naujojo ministerių kabineto // *Tėvynės balsas*, 1922 02 04–05, Nr. 12, p. 1.

A. Sm. [A. Smetona]. Derybų ruoša? // *Lietuvis*, 1925 05 15, Nr. 19, p. 1.

A. Sm. [A. Smetona]. Kodėl ir kam? // *Lietuvių balsas*, 1921 11 24–25, Nr. 10, p. 1.

A. Sm. [A. Smetona]. Vieša, bet neaišku // *Lietuvis*, 1926 08 13, Nr. 32, p. 1–2.

Abas. Seimo rinkimai ir šauliai // *Trimitas*, 1923, Nr. 134, p. 18.

Amalių –Telšių geležinkelio atidarymas // *Lietuva*, 1926 05 07, Nr. 101, p. 1.

Ambasadorių konferencija dėl Vilniaus klausimo // *Lietuva*, 1926 10 27, Nr. 243, p. 1.

Ambrozaitis K. Diplomataų ligos ir mūsų ekonominio gyvenimo reikalai // *Rytas*, 1924 02 09, Nr. 34, p. 1.

Angarietis – Lietuvos „gynėjas“ // *Socialdemokratas*, 1926 08 26, Nr. 34, p. 1.

Anglų paskola Lietuva // *Trimitas*, 1924 01 03, Nr. 170, p. 6.

Ar jungtis su latviais? // *Trimitas*, 1924 01 17, Nr. 172, p. 1–3.

Armstrongo laiškas Vailokaičiui // *Lietuvos žinios*, 1924 05 31, Nr. 122, p. 1.

A-sis. Mūsų užsienio politika 1923 metais // *Rytas*, 1923 12 30, Nr. 11, p. 1.

Atsistatydino p. St. Šilingas // *Rytas*, 1924 02 12, Nr. 36, p. 1.

Atus. Atsakymas kun. Vailokaičiui // *Lietuvos žinios*, 1924 05 24, Nr. 117, p. 2.

Aukštų T. Sąjungos svečių viešėjimas Kaune // *Lietuva*, 1925 03 03, Nr. 50, p. 1.

B g p. Mūsiškių politika ir SSSR // *Lietuvos žinios*, 1925 12 31, Nr. 293, p. 1.

B. St. Apie santykius su Rusija (prof. Janulaičio paskaita) // *Lietuvos žinios*, 1924 03 19, Nr. 65, p. 1.

Babianskis A. „Didžiosios Lietuvos“ projektas // *Lietuva*, 1921 02 22, Nr. 41, p. 1–2.

Babianskis A. Artimiausios perspektyvos // *Lietuva*, 1921 08 20, Nr. 184, p. 1.

Briuselio derybos. Nauja derybų fazė // *Lietuva*, 1921 05 28, Nr. 115, p. 1.

Čarneckis V. Pas mūsų kaimynus // *Laisvė*, 1921 03 10, Nr. 54, p. 2.

Čepinskis V. Lietuvos politinė padėtis užsieniuose // *Socialdemokratas*, 1920 12 02, Nr. 31, p. 2.

Čepinskis V. Lietuvos politinė padėtis užsieniuose // *Socialdemokratas*, 1920 12 09, Nr. 32, p. 2.

Čepinskis V. Lietuvos politinė padėtis užsieniuose // *Socialdemokratas*, 1920 12 16, Nr. 33, p. 2.

Čepinskis V. Lietuvos politinė padėtis užsieniuose // *Socialdemokratas*, 1920 12 23, Nr. 34, p. 2.

Čičerinas Kaune // *Lietuvos žinios*, 1925 12 29, Nr. 291, p. 1.

D. M. Lokarno konferencijos nutarimai // *Rytas*, 1925 10 24, Nr. 235, p. 1–2.

Dar dėl Ženevos rezoliucijos. Didelis mitingas – demonstracija Kaune // *Lietuva*, 1921 07 12, Nr. 151, p. 1, 3.

Dar kartą apie Lenkų planus // *Lietuvos žinios*, 1926 07 29, Nr. 171, p. 1. „Izvestija“ dėl Lenkų grobuoniškų planų // *Lietuvos žinios*, 1926 07 29, Nr. 171, p. 2.

Ded. [P. Dailidė]. Mes ir latviai // *Lietuvos žinios*, 1925 11 17, Nr. 259, p. 1.

Ded.[P. Dailidė]. Lokarno ir Lietuva // *Lietuvos žinios*, 1925 11 10, Nr. 253, p. 1.

Dedalas [P. Dailidė]. Po Ženevos derybų // *Lietuvos žinios*, 1924 10 10, Nr. 229, p. 1.

Dėl ekskursijos į Maskvą // *Lietuvos žinios*, 1925 11 14, Nr. 257, p. 1.

Dėl Klaipėdos įvykių // *Socialdemokratas*, 1923 01 18, Nr.3, p. 1.

Dėl lenkų siūlomų derybų Lietuvai // *Rytas*, 1926 08 19 Nr. 185, p. 1.

Dėl Lietuvos derybų su SSSR // *Rytas*, 1926 04 22, Nr. 89, p. 1.

Dėl Ministerių kabineto krizės // *Rytas*, 1925 02 01, Nr. 26, p. 1.

Dėl valstiečių liaudininkų politikos Vatikano atžvilgiu // *Lietuva*, 1925 03 17, Nr. 61, p. 3–4.

Delegacija į Estoniją // *Laisvė*, 1921 02 23, Nr. 42, p. 1.

Delegacija į Ženevą // *Lietuva*, 1921 09 11, Nr. 203, p. 1

Delegacijos į ekonomines derybas su SSSR galutinė sudėtis // *Lietuvos žinios*, 1926 10 10, Nr. 233, p. 1.

Derybos dėl konkordato su Šventuoju Sostu // *Lietuva*, 1925 02 05, Nr. 29, p. 1.

Derybos Rygoje // *Tėvynės sargas*, 1921 05 14, Nr. 20, p. 215.

Derybų su lenkais klausimu // *Lietuvos žinios*, 1925 10 17, Nr. 233, p. 1.

Dr. K. Grinius. Atviras laiškas prof. V. Krėvei-Mickevičiui // *Lietuvos žinios*, 1924

0311, Nr. 58, p. 1.

Dr. L. Bistras. Konvencija, tautų Sąjunga, Seimelis // *Rytas*, 1926 07 11, Nr. 152, p. 1.

Dr. L. Bistras. Latvių norai // *Rytas*, 1926 08 31, Nr. 195, p. 1.

Dr. L. Bistras. Lietuva – Vatikanas // *Rytas*, 1926 08 03, Nr. 171, p. 1.

Dr. L. Bistras. Piršlius išlydėjus // *Rytas*, 1926 08 07, Nr. 175, p. 1.

Dr. L. Bistras. Politinių galimybių kūryba // *Rytas*, 1926 07 30, Nr. 168, p. 1.

Dr. P. Karvelis, J. Steponavičius, krikšč. dem. frakcijos atstovai, P. Radzevičius Darbo federacijos atstovas. „Lietuva“ netiesą rašo // *Rytas*, 1926 11 19, Nr. 262, p. 1.

Dr. P. Karvelis. Kopenhagos derybos // *Rytas*, 1925 09 02, Nr. 191, p. 1.

D-ras J. Staugaitis. Dėlei Varšuvos derybų // *Laisvė*, 1921 04 06, Nr. 73, p. 2–3.

D-ras J. Staugaitis. Dėlei Varšuvos derybų. Atsakymas prof. A. Voldemarui „Laisvės“ Nr. 10 ir 13 // *Laisvė*, 1921 04 05, Nr. 72, p. 3.

Dviejų brolių tautų kongresui Rygoje prasidėjus // *Rytas*, 1924 07 26, Nr. 167, p. 1.

Ed. Jt. [E. Jatulis]. Senatorių Reynaldą sutinkant // *Rytas*, 1926 04 08, Nr. 77, p. 1.

Ed. T. [E. Turauskas], Mūsų politika ir Sovietai // *Rytas*, 1926 08 29, Nr. 194, p. 1.

Eilinis Vyriausybės smurtas prieš darbininkus // *Socialdemokratas*, 1925 05 28, Nr. 22, p. 1.

Ekonom. deryboms komisijos Maskvoj // *Rytas*, 1926 10 29, Nr. 245, p. 3.

Estonijoje (Iš pranešimo atst. Ambrozaičio, padaryto L. kr. dem. pos.) // *Laisvė*, 1920 12 18, Nr. 15, p. 2.

G. Paskaitos apie Vilnių. Prof. M. Reinio ir ats. Sleževičiaus paskaitos // *Lietuva*, 1925 10 12, Nr. 12, p. 1–2.

Hymanso projektas vyriausiuose kr. d. p. organuose // *Krikščionis demokratas*, 1928, Nr. 1–2, p. 6–8.

II Lietuvių Latvių susiartinimo kongreso rezoliucijos // *Rytas*, 1925 06 25, Nr. 135, p. 1.

Inž. Geležinkelių tiesimo reikalas Seimui išsprendus // *Rytas*, 1924 06 18, Nr. 136, p. 1.

Irvis Gedainis [I. Šeinius]. Kodėl Lietuvai nesiseka // *Lietuvos žinios*, 1923 04 29, Nr. 96, p. 1.

Ir „Vilniaus savaitei“ nepavyko // *Laisvė*, 1921 01 12, Nr. 8, p. 2.

Isterika // *Lietuvos žinios*, 1924 02 19, Nr. 41, p. 1.

Iš Baltijos valstybių konferencijos // *Lietuvos ūkininkas*, 1920 09 05, Nr. 34, p. 6.

Iš laikraščių // *Lietuva*, 1921 03 21, Nr. 63, p. 2.

Iš mūsų derybų su lenkais (Pasikalbėjimas su mūsų delegacijos nariais) // *Lietuva*, 1921 02 11, Nr. 33, p. 1.

Iš pasikalbėjimo su St. Seimo nariais // *Lietuva*, 1920 11 21, Nr. 255, p. 2.

Iš Seimo Užsienio komisijos // *Lietuvos žinios*, 1924 07 30, Nr. 170, p. 3.

Iš Seimo Užsienio reikalų komisijos // *Lietuvos žinios*, 1926 04 13, Nr. 83, p. 1.

Iš St. Seimo delegacijos pranešimo // *Lietuva*, 1920 11 18, Nr. 2, p. 2.

Iš Steigiamojo Seimo // *Lietuva*, 1920 10 24, Nr. 232, p. 1.

Iš Vilniaus delegatai grįžo // *Laisvė*, 1920 12 31, Nr. 24, p. 1.

Iškilmingas St. Seimo 1921 met. vasario 16 dienos posėdis // *Lietuva*, 1921 02 18, Nr. 38, p. 1.

Įvairios žinios. Lietuvoje. Šaulių Sąjungos Pirmininkas // *Trimitas*, 1924 06 19, Nr. 192, p. 2.

J. K. Ką davė Lietuvos ekonominės delegacijos kelionė Rusijon // *Lietuvos žinios*, 1925 12 05, Nr. 275, p. 1.

J. Latvių Seimo delegacija // *Rytas*, 1924 02 19, Nr. 41, p. 3.

J. P-tis [J. Vileišis]. Dėl mūsų užsienio politikos // *Lietuvos žinios*, 1923 05 12, Nr. 105, p. 1.

J. P-tis [J. Vileišis]. Ir vėl be vaisių // *Lietuvos žinios*, 1924 09 24, Nr. 215, p. 1.

J. P-tis [J. Vileišis]. Naujas pralaimėjimas // *Lietuvos žinios*, 1923 03 21, Nr. 65, p. 1.

J. P-tis [J. Vileišis]. Užsienio svečiams apsilankius // *Lietuvos žinios*, 1923 09 16, Nr. 206, p. 1.

J. Vailokaitis, Seimo narys, „Lietuvos žinių“ redakcijai // *Lietuvos žinios*, 1924 05 24, Nr. 117, p. 2.

J. P-tis. [J. Vileišis]. Nevykusi politika // *Lietuvos žinios*, 1924 04 05, Nr. 80, p. 1.

Janulaitis A. Dėl Seimo ir valdžios teisių // *Lietuvių balsas*, 1921 12 03–04, Nr. 14, p. 2.

Jt. Daugiau santykių su Pabaltijo valstybėmis // *Rytas*, 1925 10 15, Nr. 227, p. 1–2.

Jurgutis V. Dėl pasimatymo su Kognovickiu // *Rytas*, 1926 08 29, Nr. 194, p. 1.

K. K. Lizdeika [E. Draugelis]. Išmintinga politika // *Laisvė*, 1921 09 10, Nr. 201, p. 1.

K. M-nis. Partijų ginčai ir Vyriausybės sudarymas // *Lietuva*, 1923 03 13, Nr. 58, p. 1.

K. Ulmanis Kaune // *Rytas*, 1926 07 29, p. Nr. 167, p. 1.

K. Žydų akcija // *Lietuvos žinios*, 1923 06 03, Nr. 119, p. 1.

Ką tai reiškia // *Rytas*, 1924 09 16, Nr. 208, p. 1.

Kaip buvo patekęs Kaunan Lenkų Seimo atstovas socialistas Drobner // *Rytas*, 1926 12 14, Nr. 282, p. 1.

Kaip eina Briuselio derybos (Pasikalbėjimas su Soloveičiku) // *Lietuva*, 1921 05 24, Nr. 112, p. 1.

Kam reikalingas triukšmas // *Socialdemokratas*, 1926 08 26, Nr. 34, p. 1.

Kas buvo nutarta Marselyje // *Lietuvos žinios*, 1925 09 10, Nr. 201, p. 1.

Katalikų veikimo centras. Lietuvos katalikams. Didelis Lietuvos katalikų bažnyčios laimėjimas // *Rytas*, 1926 04 15, Nr. 83, p. 1.

Kaunas // *Lietuvos žinios*, 1924 02 19, Nr. 41, p. 1.

Kaunas. Klaipėdos konvencija // *Lietuvos žinios*, 1924 04 15, Nr. 88, p. 2.

Kaune // *Rytas*, 1925 10 27, Nr. 237, p. 3.

Kauno būrio šaulys. Netikras šaulių sąjungos kelias // *Lietuvos žinios*, 1924 02 23, Nr. 45, p. 1.

Kauno konferencija // *Socialdemokratas*, 1924 05 22, Nr. 21, p. 1.

Kauno konferencija. Paskutinis plenarinis posėdis // *Lietuvos žinios*, 1924 05 23, Nr. 116, p. 2.

Kauno kronika // *Lietuva*, 1921 03 10, Nr. 54, p. 4.

Kauno kronika // *Lietuva*, 1924 03 15, Nr. 52, p. 6.

Kauno kronika // *Lietuva*, 1924 08 29, Nr. 194, p. 5.

Kauno kronika // *Lietuvos balsas*, 1921 10 15–16, Nr. 74, p. 3.

Kauno kronika // *Tėvynės balsas*, 1922 01 19–20, Nr. 5, p. 3;

Kauno mitingo nutarimas dėl Hymanso projekto // *Lietuvos ūkininkas*, 1921 11 03–09, Nr. 44, p. 6.

Kelionė į Latvius ir Estus // *Lietuva*, 1921 05 22, Nr. 111, p. 2.

Kelionė į Latvius ir Estus // *Lietuva*, 1921 05 24, Nr. 112, p. 2.

Klaidingos žinios // *Laisvė*, 1920 06 04, Nr. 121, p. 2.

Klaipėdos įvykiai ir Lietuvos darbininkai // *Socialdemokratas*, 1923 01 25, Nr. 4, p. 1–2.

Klaipėdos klausimo padėtis // *Lietuva*, 1923 07 07, Nr. 149, p. 1.

Klaipėdos klausimo padėtis (tęsinys) // *Lietuva*, 1923 07 08, Nr. 150, p. 1.

Kodėl atsistatydino kabinetas // *Lietuvos žinios*, 1925 01 31, Nr. 25, p. 1.

Kodėl neturime ministerių kabineto // *Lietuvos žinios*, 1923 01 20, Nr. 16, p. 1.

Kokiu reikalu p. Rozenbaumas buvo nuvažiavęs į Varšuvą. // *Lietuvių balsas*, 1921 12 06–07, Nr. 15, p. 2.

Konfiskuotas „Lietuv. Žinių“ sekmadienio 228 numeris // *Lietuvos žinios*, 1925 10 13, Nr. 229, p. 1.

Kopenhagos derybos // *Lietuva*, 1925 09 03, Nr. 196, p. 1.

Kova dėl Vilniaus Ženevoje // *Rytas*, 1924 09 14, Nr. 207, p. 1.

Krėvė-Mickevičius V. Gelbėkim savo Tėvynę // *Trimitas*, 1924 02 14, Nr. 176, p. 1–3.

Krėvė-Mickevičius V. Pakreipkim vairą // *Trimitas*, 1924 01 03, Nr. 170, p. 1–5.

Krikščionių demokratų ir Ūkininkų sąjungos frakcijų derybos su valstiečiais liaudininkais // *Laisvė*, 1923 06 09, Nr. 126, p. 2–3.

Krikščionių demokratų konferencija lenkų klausimu // *Laisvė*, 1921 09 18, Nr. 209, p. 1.

Krikščionių demokratų konferencija // *Rytas*, 1926 02 13, Nr. 36, p. 5.

Kromininkas. Marijampolė // *Lietuvos žinios*, 1925 10 02, Nr. 220, p. 3.

Kun. J. Staugaitis. Steigiamojo Seimo delegacija užsieny // *Lietuva*, 1920 11 20, Nr. 254, p. 2–3.

Kun. Vailokaitis laimėjo // *Lietuvos žinios*, 1924 06 08, Nr. 129, p. 1.

Kunigas Šmulštys ir Amerikos lietuvius veda Kanoson // *Lietuvos žinios*, 1925 09 08, Nr. 200, p. 3.

L. V. Tumėno ministerių kabinetui atsistatydinant // *Lietuvos žinios*, 1925 02 01, Nr. 26, p. 1.

Laiškai iš Briuselio // *Lietuva*, 1921 05 10, Nr. 101, p. 1.

Latviai eina į Lietuvą // *Lietuva*, 1920 10 17, Nr. 226, p. 2.

Latvijos seimo pirmininkas p. Vesmanis Kaune // *Lietuva*, 1925 01 07, Nr. 4, p. 1.

Latvių laikraščio „patarimai“ Lietuvai // *Lietuva*, 1925 10 12, Nr. 228, p. 3.

Latvių lietuvių vienybės kongreso rezoliucija Vilniaus reikalu // *Rytas*, 1924 08 05, Nr. 174, p. 1.

Latvių Seimo atstovai Kaune. // *Rytas*, 1924 02 16, Nr. 40, p. 4.

Latvių Seimo pirmininkas Kaune // *Lietuvos žinios*, 1925 01 08, Nr. 5, p. 3.

Lenkai dėl TS ir santykių su Lietuva // *Lietuva*, 1921 06 15, Nr. 130, p. 3.

Lenkai jau agituoja dėl Vilniaus // *Rytas*, 1924 01 27, Nr. 192, p. 1.

Lenkai nori atnaujinti derybas su Lietuva (?) // *Rytas*, 1926 12 02, Nr. 273, p. 3.

Lenkai siūlo Lietuvai derybas // *Rytas*, 1926 08 17, Nr. 183, p. 1.

Lenkijos agresingi planai prieš Lietuvą // *Rytas*, 1926 07 28, Nr. 166, p. 1.

Lenkijos santykiai su Pabaltiju. Užs. reik. ministerio Zaleskio pareiškimas // *Rytas*, 1926 07 27, Nr. 165, p. 1.

Lenkijos spauda apie Kopenhagos derybas // *Lietuvos žinios*, 1925 08 28, Nr. 191, p. 1.

Lenkų reikalavimai dėl Klaipėdos // *Lietuva*, 1924 03 17, Nr. 63, p. 1.

Lenkų Seimo atstovas Kaune // *Rytas*, 1926 11 26, Nr. 268, p. 3;

Lenkų Seimo rezoliucija dėl Klaipėdos // *Lietuva*, 1924 03 17, Nr. 63, p. 1.

Lietuva ir jos draugai // *Rytas*, 1924 10 02, Nr. 222, p. 1.

Lietuvių, ukrainiečių ir gudų delegatai pas Motę // *Rytas*, 1924 09 30, Nr. 220, p. 1.

Lietuvos – Latvijos susiartinimas // *Lietuva*, 1925 01 31, Nr. 25, p. 1.

Lietuvos prekybos delegacija Maskvoj // *Lietuvos žinios*, 1925 11 18, Nr. 260, p. 2.

Lietuvos delegacija Marsaille socialistų kongrese // *Lietuva*, 1925 09 16, Nr. 206, p. 5.

Lietuvos delegacija Tautų Sąjungos Tarybos sesijoje // *Lietuvos žinios*, 1925 03 10, Nr. 55, p. 1.

Lietuvos delegacijos darbai T.S. posėdyje // *Rytas*, 1924 10 02, Nr. 222, p. 2.

Lietuvos Latvijos ekonominės derybos // *Lietuvos žinios*, 1925 12 10, Nr. 278, p. 1.

Lietuvos Lenkijos santykiai ir Kopenhagos derybos // *Rytas*, 1925 09 10, Nr. 197, p. 3.

Lietuvos mažumų atstovai Rygon // *Lietuva*, 1926 01 16, Nr. 12, p. 3.

Lietuvos SSSR santykiams besiplečiant // *Lietuvos žinios*, 1925 12 30, Nr. 292, p. 2.

Lietuvos užsienių politika // *Lietuvos žinios*, 1926 06 06, Nr.128, p. 1.

Lietuvos Vyriausybės atsakymas Ambasadorių Konferencijai dėl Klaipėdos statuto priėmimo // *Lietuvos žinios*, 1923 09 28, Nr. 216, p. 3.

Lizdeika [E. Draugelis]. Gyvi dar esame! // *Laisvė*, 1923 01 20, Nr. 16, p. 1.

Lokarno sutartį pasirašius / *Rytas*, 1925 10 20, Nr. 231, p. 1.

M. R. Lietuvos santykiai su SSSR // *Lietuvos žinios*, 1925 11 10, Nr. 253, p. 2.

Manifestacija – demonstracija // *Lietuvos žinios*, 1925 10 13, Nr. 229, p. 1, 4.

Manifestacija dėl Klaipėdos // *Lietuvos žinios*, 1923 01 16, Nr. 12, p. 2.

Manifestas visiems Klaipėdos krašto gyventojams // *Laisvė*, 1923 01 14, Nr. 11, p. 1.

Mažumų protestas prieš lenkus ir pačiai T. Sąjungai įteiktas // *Rytas*, 1924 09 18, Nr. 210, p. 1.

Mejerovic Kaune // *Trimitas*, 1925 07 20, Nr. 25, p. 896.

Melo ir šmeižto keliais. Seimo atstovo M. Sleževičiaus pareiškimas // *Lietuvos žinios*, 1924 02 27, Nr. 48, p. 1.

Min. Pirmininkas ir U.R.M.– spaudos atstovams // *Rytas*, 1926 08 13, Nr. 180, p. 1.

Ministerio pirmininko ir Už. Reik. Minist. p. M. Sleževičiaus expose Vilniaus klausimu Seimo Užsienio reikalų komisijoj // *Lietuva*, 1926 10 30, Nr. 246, p. 1.

Ministerių kabinetas atsistatydina // *Lietuvos žinios*, 1924 06 08, Nr. 129, p. 1.

Ministerių kabineto posėdis // *Lietuva*, 1921 09 11, Nr. 203, p. 1

Mn. Naujų geležinkelių reikalu // *Rytas*, 1924 05 13, Nr. 108, p. 1.

Mūsų delegacija į Antantos valstybes ir Tautų Sąjungą // *Laisvė*, 1920 10 02, Nr. 203, p.2.

Mūsų delegacija į Rygą // *Lietuva*, 1920 08 03, Nr.162, p. 1.

Mūsų delegacija Varšuvoj // *Tėvynės sargas*, 1920 12 31, Nr. 2, p. 16.

Mūsų delegacijos pranešimas Seimo Užsienių reikalų komisijoje // *Rytas*, 1923 12 23, Nr. 8, p. 1.

Mūsų delegatai Briuksely // *Laisvė*, 1921 04 20, Nr. 85, p. 3.

Mūsų įgaliotiniai Briuksely // *Laisvė*, 1921 04 16, Nr. 82, p. 1.

Mūsų komisija į Estoniją // *Laisvė*, 1920 12 05, Nr. 5, p. 3.

Mūsų socialdemokratai apie Kopenhagos derybas // *Lietuva*, 1925 09 16, Nr. 206, p. 4.

Mūšiai su lenkais // *Lietuvos žinios*, 1923 02 21, Nr. 42, p. 1.

N. Ką davė Kopenhagos ir Lugano derybos // *Lietuvos žinios*, 1925 12 03, Nr. 273, p. 1–2.

N. Trilypio bloko trilypės nesąmonės // *Socialdemokratas*, 1924 06 12, Nr. 25, p. 1.

Nauja galimybė Baltijos valstybių sąjungos // *Lietuva*, 1921 01 19, Nr. 14, p. 1.

Nauja Lietuvos protestų banga // *Lietuvos žinios*, 1925 10 13, Nr. 229, p. 1.

Neišmanymas ar blogas noras // *Lietuva*, 1921 05 07, Nr. 99, p. 1.

Neišmintingas žaislas // *Lietuva*, 1921 04 06, Nr. 73, p. 1.

Nepuolimo sutartį ratifikavus // *Lietuva*, 1926 11 06, Nr. 251, p. 1.

Nepuolimo sutartis ir opozicija // *Lietuva*, Nr. 231, 1926 10 13, p. 1.

Nepuolimo sutartis Vilniaus byloje // *Lietuva*, 1926 10 26, Nr. 242, p. 1.

Nuliūdes Rozenbaum ir milaširdingi krikščionys // *Socialdemokratas*, 1921 12 15, Nr. 50, p. 2.

O jie vis nori unijos ir gana // *Lietuva*, 1921 05 01, Nr. 95, p. 1.

O vis dėlto pasimatymų būta // *Rytas*, 1926 08 27, Nr. 192, p. 1.

P. Paskuba užsienio politika // *Rytas*, 1926 07 11, Nr. 152, p. 1.

P. Rozenbaum taikos balandžio rolėj // *Socialdemokratas*, 1921 12 08, Nr. 49, p. 2.

P. Sleževičius išvyko Maskvon // *Rytas*, 1926 09 28, Nr. 218, p. 1.

P. Tauta sau, valdžia sau? // *Lietuvos žinios*, 1925 10 10, Nr. 227, p. 1.

P. Užsienio paskola // *Rytas*, 1925 02 09, Nr. 32, p. 1.

Pagelbėkim klaipe diečiams // *Lietuvos žinios*, 1923 01 17, Nr. 13, p. 1.

Pakalniškis A. Nepuolimo sutartis // *Rytas*, 1926 10 01, Nr. 221, p. 1.

Pareiškimas // *Lietuva*, 1923 04 10, Nr. 78, p. 3.

Pasitikėjimo pareiškimas mūsų vyriausybei // *Lietuva*, 1922 04 01, Nr. 75, p. 1.

Pašnekesys su gen. Babianskiu // *Lietuva*, 1921 08 04, Nr. 171, p. 2.

Patys lenkai išsigando federacijos // *Lietuva*, 1921 05 05, Nr. 98, p. 3.

Piliečių balsai // *Lietuva*, 1921 07 10, Nr. 150, p. 3.

Pilsudskis ruošia karą // *Rytas*, 1926 07 28, Nr. 166, p. 1.

Pilsudskis Vilniuje // *Rytas*, 1926 11 30, Nr. 271, p. 3.

Pirmoji vaišių diena // *Laisvė*, 1923 09 07, Nr. 200, p. 1.

Pr. Dail. [P. Dailidė]. Svarbesnieji uždaviniai // *Lietuvos žinios*, 1926 06 03, Nr. 125, p. 1.

Prelatas Staugaitis apie Kopenhagą – Lugano, Lokarno ir Lietuvos orientaciją // *Rytas*, 1925 12 03, Nr. 269, p. 2.

Prie metinių sukaktuvių // *Laisvė*, 1921 05 18, p.1.

Prof. A. Voldemaras. „Oby jak najprėndzej“ // *Lietuvis*, 1925 06 19, Nr. 24, p. 1.

Prof. A. Voldemaras. Kas atmesta iš Hymanso projekto // *Tautos balsas*, 1921 12 27–28, Nr. 2, p. 1.

Prof. A. Voldemaras. Ko galime laukti iš TS pirmojo posėdžio? // *Tėvynės balsas*, Nr. 1, 1922 01 11, p. 1.

Prof. A. Voldemaras. Kodėl tyli? // *Lietuvos balsas*, 1921 10 08-09, Nr. 71, p. 1.

Prof. A. Voldemaras. Lenkai ir mes // *Laisvė*, 1921 01 14, Nr. 10, p. 1.

Prof. A. Voldemaras. Lietuvių – lenkų ginčo TS pabaiga // *Tėvynės balsas*, 1922 01 24–25, Nr. 7, p. 1.

- Prof. A. Voldemaras. Lydint d-rą Purickį // *Lietuvių balsas*, 1921 12 15–16, Nr. 19, p. 2.
- Prof. A. Voldemaras. Metas nubusti // *Vairas*, 1923 09 27, Nr. 2, p. 3.
- Prof. A. Voldemaras. Nepriklausomybės naikinimas // *Vairas*, 1923 09 23, Nr. 1, p. 20.
- Prof. A. Voldemaras. P. Sleževičiaus pranešimas apie Briuselio derybas // *Lietuvos balsas*, 1921 06 18, Nr. 24, p. 1.
- Prof. A. Voldemaras. Padėtis be išeities // *Lietuvos balsas*, 1921 07 05-06, Nr. 31, p. 1.
- Prof. A. Voldemaras. Pavojus tikybai ir tautai // *Lietuvis*, 1925 06 12, Nr. 23, p. 1.
- Prof. A. Voldemaras. Pirmas žingsnis // *Lietuvis*, 1926 10 15, Nr. 41, p. 4–5.
- Prof. A. Voldemaras. Priimsime ar atmesime // *Lietuvos balsas*, 1921 10 15–16, Nr. 74, p. 2;
- Prof. A. Voldemaras. Seimas ir Hymanso projektas // *Lietuvos balsas*, 1921 09 27–28, Nr. 66, p. 1.
- Prof. A. Voldemaras. Seimo metinės sukaktuvės // *Lietuvos balsas*, 1921 05 19, Nr. 12, p. 1.
- Prof. A. Voldemaras. Užmirštieji Briuselio derybose klausimai // *Lietuvos balsas*, 1921 04 28, Nr. 4, p. 2.
- Prof. A. Voldemaras. Lenkija ir mes // *Laisvė*, 1921 01 18, Nr. 13, p. 1–2.
- Prof. Voldemaro paslaptiinga misija Genevon. // *Rytas*, 1926 08 27, Nr. 192, p. 1.
- Protestai prieš Vatikaną // *Lietuvos žinios*, 1925 03 10, Nr. 55, p. 1.
- Protestas dėl Lietuvos atstovybės panaikinimo S. Amerikos valstybėse // *Rytas*, 1926 11 15, Nr. 258, p. 1.
- R. Makdonaldo atsakymas // *Socialdemokratas*, 1924 02 21, Nr. 8, p. 1.
- Ratelis. A. Pavojingi bandymai // *Lietuva*, 1924 02 26, Nr. 47, p. 1–2.
- Rinas. Mūsų draugai // *Rytas*, 1924 03 26, Nr. 71, p. 1.
- Rūdys A. Argi tas negerai // *Rytas*, 1926 04 15, Nr. 83, p. 1.
- Rūdys A. Bažnyčios reikalai – ir Vilnius // *Rytas*, 1926 04 16, Nr. 84, p. 1.
- Sapiehą palydint // *Lietuva*, 1921 05 22, Nr. 111, p. 1.
- Seimas. Komisijose // *Lietuvos žinios*, 1923 09 23, Nr. 212, p. 2.
- Seimo delegacijos atsilankymas Londone // *Lietuva*, 1924 07 08, Nr. 151, p. 2.
- Seimo frakcijos // *Lietuva*, 1923 06 05, Nr. 122, p. 3.

Seimo komisijoje. Konkordatas su Vatikanu // *Lietuvos žinios*, 1925 01 23, Nr. 18, p. 1.

Seimo komisijose // *Lietuvos žinios*, 1925 02 11, Nr. 34, p. 3.

Seimo revizitas Anglijos parlamentui // *Rytas*, 1924 06 22, Nr. 139, p. 3.

Seimo Užsienio komisijoje // *Lietuvos žinios*, 1924 07 31, Nr. 171, p. 3.

Seimo Užsienio komisijos posėdis // *Lietuvos žinios*, 1925 08 27, Nr. 190, p. 1.

Seimo Užsienio reikalų komisijoje // *Lietuvos žinios*, 1924 03 09, Nr. 57, p. 1.

Seimo Užsienio reikalų komisijoje // *Lietuvos žinios*, 1924 07 27, Nr. 168, p. 5.

Seimo užsienių komisijoj // *Lietuvos žinios*, 1924 10 10, Nr. 229, p. 3.

Seimo užsienių komisijos posėdy // *Lietuvos žinios*, 1925 09 23, Nr. 212, p. 1.

Senator. Istorinis Seimo Užsienių komisijos posėdis // *Rytas*, 1926 04 13, Nr. 81, p. 1.

Skelbimas // *Laisvė*, 1923 01 11, Nr. 8, p. 1.

Slapti protokolai Varšuvoj // *Lietuva*, 1922 04 01, Nr. 75, p. 1.

SLDP ir VS metinis suvažiavimas 1921 m. spalio 8–11 d. ir jo nutarimai // *Varpas*, 1921, Nr. 4–6, p. 193.

Socialdemokratai už susiartinimą suomių, estų, latvių ir lietuvių // *Socialdemokratas*, 1921 10 27, Nr. 43, p. 2.

Socialistai liaudininkai ir Hymansas // *Laisvė*, 1921 10 26, Nr. 241, p. 1.

St. B. Užsienių reikalų Ministeris prof. M. Reinys dėl įkūrimo Lietuvos bažnytinės provincijos // *Rytas*, 1926 04 14, Nr. 82, p. 1.

St. Br. Kelionės įspūdziai // *Rytas*, 1925 11 03, Nr. 248, p. 1–2.

Steigiamasis Seimas ir nauja lenkų okupacija // *Lietuva*, 1920 10 14, Nr. 223, p. 1.

Steigiamojo Seimo delegacija į Latvius // *Laisvė*, 1920 12 07, Nr. 6, p. 2.

Su p. Ministeriu Čarnekiu pasikalbėjus // *Rytas*, 1924 07 11, Nr. 154, p. 1.

Sugrįžo delegacija iš Ženevos // *Lietuva*, 1921 07 05, Nr. 145, p. 1.

Sugrįžo iš Maskvos deleg. nariai // *Rytas*, 1926 11 15, Nr. 258, p. 1.

Sugrįžo iš Maskvos mūsų delegacija // *Rytas*, 1926 12 28, Nr. 291, p. 1.

Sukilėliai ir jų tikslai // *Lietuva*, 1921 05 12, Nr. 103, p. 3;

Svečiuose pas draugus latvius // *Socialdemokratas*, 1925 04 16, Nr. 16, p. 2.

Sveikas žingsnis // *Lietuva*, 1921 03 15, Nr. 58, p. 1.

Šaulių reikalai. C.V. pirmininkas atsistatydino // *Trimitas*, 1924 03 06, Nr.178, p. 31.

Šisioks. M. Sleževičiaus paskaita Marijampolėj „Konkordatas– Vilnius“ // *Lietuvos žinios*, 1925 04 05, Nr. 78, p. 1.

Šmulkštys A. Visuomenė, valdžia ir seimas // *Laisvė*, 1921 11 25, Nr. 266, p. 1.

T. Gutas. Dar dėl bažnytinės provincijos Lietuvoje // *Rytas*, 1926 04 13, Nr. 81, p. 1.

Tarp-parlamentinė konferencija Vašingtone // *Krivulė*, 1925, Nr. 16, p. 2–3.

Tauragė reikalauja geležinkelio // *Lietuvos žinios*, 1924 05 28, Nr. 120, p. 1, 5.

Tautos nusistatymas Klaipėdos reikalu // *Trimitas*, 1923 07 12, Nr. 147, p. 1–4.

Tautų Sąjunga agituoja // *Lietuva*, 1921 04 15, Nr. 81, p. 2.

Tautų Sąjunga ir mūsų klausimas. Interviu su A. Voldemaru, grįžusiu iš TS posėdžio Ženevoje // *Lietuva*, 1921 01 09, Nr. 6, p. 2.

Tautų Sąjungos konferencijoj // *Rytas*, 1924 09 10, Nr. 203, p. 1.

Tautų Sąjungos nusprendimas dėl plebiscito Vilniuj // *Lietuva*, 1921 03 06, Nr. 51, p. 2.

Tautų Sąjungos svečių atsilankymas Kaune // *Lietuva*, 1925 03 02, Nr. 49, p. 1.

Tautų Sąjungos Taryboje // *Tėvynės balsas*, 1922 01 17–18, Nr. 4, p. 3.

Telegrama R. Makdonaldui // *Socialdemokratas*, 1924 01 31, Nr. 5, p. 1.

Toliušis Z. Seimo Užsienio reikalų komisijoje // *Lietuvos žinios*, 1924 02 29, Nr. 50, p. 3.

Trakėnas. Ar galima su lenkais susitaikinti? // *Rytas*, 1924 04 10, Nr. 85, p. 1–2.

Trakėnas. Kuriuo gi keliu? // *Rytas*, 1924 02 20, Nr. 42, p. 1–2.

Trečioji Pabaltijūrio socialdemokratų konferencija // *Lietuva*, 1921 10 25, Nr. 240, p. 1.

Trijų frakcijos ministerija arba trupučiuoką nepataikė // *Lietuva*, 1921 07 15, Nr. 154, p. 1.

Ūkininkų sąjungos ir krikščionių demokratų partijos frakcijoms Seime // *Lietuvos žinios*, 1923 06 06, Nr. 121, p. 2.

Užsieny // *Trimitas*, 1925 08 27, Nr. 33, p. 1073–1074.

Užsienio reikalų ministerijos statusas // *Vyriausybės žinios*, 1923 01 25, Nr. 122, p. 2–3.

Užsienio reikalų ministerijos stipendijoms gauti taisyklės // *Vyriausybės žinios*, 1923 09 18, Nr. 138, p. 1–2.

V. I. Karas [P. Dailidė]. Orientacijos klausimas // *Lietuvos žinios*, 1925 05 31, Nr. 120, p. 1.

V. K. R. Anglijos paskolos Lietuvai reikšmė // *Lietuvos žinios*, 1923 12 16, Nr. 276, p. 1.

V. Pasirašius nepuolimo sutartį su Rusais // *Socialdemokratas*, 1926 10 07, Nr. 40, p. 3.

V. R. Kur užsienio politika // *Socialdemokratas*, 1924 02 07, Nr. 6, p. 1.

V. Triukšmas sukeltas dėl SSSR derybų su Lietuva // *Lietuva*, 1926 04 19, Nr. 86, p. 1.

V. I. K. [P. Dailidė] Reik sutvarkyti // *Lietuvos žinios*, 1926 07 01, Nr. 147, p. 1.

Valdžios atsakymas į St Seimo nario dr. E. Draugelio paklausimą // *Laisvė*, 1921 04 03, Nr. 71, p. 2–3.

Valiuška A.[A. Stulginskis]. Taikingumas ar karingumas? // *Laisvė*, 1920 12 16, Nr. 13, p. 2.

Valkauskas. Europos tautinių mažumų kongresas. Pasikalbėjimas su Lietuvos taut. maž. delegacijos nariu d-ru Robinzonu // *Lietuvos žinios*, 1926 09 04, Nr. 203, p. 2.

Valstiečių liaudininkų centro tarybos rezoliucija // *Lietuvos žinios*, 1925 09 10, Nr. 201, p. 1.

Valstiečių liaudininkų sąlygos (Dėl Ministerių kabineto kriziaus) // *Lietuvos žinios*, 1924 06 13, Nr. 132, p. 2.

Valstiečių sąjungos gyvenimas. Iš VS suvažiavimo // *Lietuvos ūkininkas*, 1921 m. spalio 20–26, Nr. 42, p. 3.

Valstybės išlaidų sąmata 1924 metams. // *Vyriausybės žinios*, 1924 03 01, Nr. 152, p. 16–17.

Valstybės išlaidų sąmata 1925 metams // *Vyriausybės žinios*, 1925 02 14, Nr. 182, p. 104.

Valstybės išlaidų sąmata 1926 metams // *Vyriausybės žinios*, 1926 02 25 Nr. 217, 98–106.

Varšuvos delegacija sugrįžo // *Laisvė*, 1921 01 09, Nr. 6, p. 1.

Varšuvos konferencija ir Lietuva // *Lietuva*, 1924 02 22, Nr. 44, p. 1–2.

Važiuoja Palangos paimti // *Lietuva*, 1921 03 31, Nr. 68, p. 2.

„Vilniaus savaitė“ Varšuvoje // *Laisvė*, 1921 01 06, Nr. 4, p. 1;

Vygandas [J. Purickis]. Latvių nuomonė dėl mūsų politinės orientacijos // *Lietuva*, 1925 06 19, Nr. 134, p. 1.

Vygandas [J. Purickis]. Pasitikėti savimi ir kas toliau? // *Lietuva*, 1924 04 07, Nr. 81, p. 1–2.

Vyksta į Belgiją // *Rytas*, 1925 07 12, Nr. 149, p. 3.

Vyriausybė sutikimo nėra davusi // *Lietuva*, 1921 05 29, Nr. 116, p. 2.

Vokiečių spauda apie naująją Lietuvos vyriausybę // *Lietuva*, 1926 07 10, Nr. 151, p. 4.

Voldemaras A. Lydint d-rą Purickį, *Lietuvių balsas* // 1921 12 15–16, Nr. 19, p. 2.

Voldemaras A. Ar tikrai atmetama? // *Lietuvių balsas*, 1921 12 06 – 07, Nr. 15, p. 1.

X. Rytų problema // *Rytas*, 1925 10 25, Nr. 236, p. 1.

X.X.X. Koku konkordatu su Roma norėta mus apdovanoti? // *Lietuvos žinios*, 1925 03 29, Nr. 72, p. 1.

XX. Ką sakė Kauno stoty p. Davis? // *Lietuvos žinios*, 1924 02 16, p. 1–2.

Ž. J. Krikščionys dem. kryžkelėje // *Lietuvos žinios*, 1924 02 22, Nr. 44, p. 1.

Žemaitis. Žemaičių rūpesčiai dėl geležinkelio // *Lietuvos žinios*, 1924 05 25, Nr. 118, p. 1.

Ženevos delegacija // *Lietuvos balsas*, 1921 10 11–12, Nr. 74, p. 3.

Žinia iš Ženevos // *Lietuva*, 1921 07 02, Nr. 143, p. 2.

Žydų akcija prieš Lietuvą // *Lietuva*, 1923 06 06, Nr. 123, p. 1–2.

Žydų tautinė autonomija Lietuvoj // *Lietuva*, 1920 11 12, Nr. 247, p. 3.

IV. Atsiminimai

Galva G. *Ernestas Galvanauskas. Politinė biografija*, Čikaga, 1982.

Klimas P. *Iš mano atsiminimų*. Vilnius, 1990.

Klimas P. *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje*. Vilnius, 1991.

Marcinkevičius-Mantautas A. Šaulių sąjunga Klaipėdos sukilime // *Nepriklausomai Lietuvai*. Čikaga, 1965.

Sidzikauskas V. *Lietuvos diplomatijos paraštėje*, Vilnius, 1994, p. 99.

Staugaitis J. *Mano atsiminimai*. Vilnius, 2006.

LITERATŪRA

Abromaitis A. Kaip kito požiūris į Lenkiją. Lietuvos viešojo nuomonė 1920–1923 metais // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, 2004, p. 213–225.

Ajnenkiel Andrzej. Problem Wilenszczyzny w stosunkach polsko–litewskich w okresie międzywojennym // *Lietuvos karybos istorijos klausimai(2)(tarptautinės mokslinės konferencijos tezės ir pranešimai)*, Kaunas 1994.

Blažytė-Baužienė D. II Seimas (1923–1926) // *Lietuvos Respublikos seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*.

- Vilnius, 2007, p. 56–118.
- Bliuminas A. *Žydų frakcija Lietuvos seimuose*. Vilnius, 2003.
- Buchowski K. Polacy w sejmach litewskich 1920–1927 // *Studia z dziejow Rosji i Europy Srodkowo–Wschodniej*, t. XXXII, Warszawa, 1997, s.71–85.
- Buchowski K. Realizuojant federacijos idėją // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, 2004, p. 129–136.
- Butkus Z. SSRS intrigos Baltijos šalyse (1920–1940) // *Darbai ir dienos*, 1998, Nr. 7, p. 156–157;
- Butkus Z. Bendrininkų kėslai (Vokietijos ir SSRS požiūris į Klaipėdos problemą 1923–1939 metais) // *Darbai ir dienos*, 2000, Nr. 21, p. 193–211.
- Butkus Z. Dr. Kazys Grinius // *Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai*. Vilnius, 1994.
- Butkus Z. Jei opozicija gauna paramą iš svetur... // *Kultūros barai*, 1995, Nr. 8/9, p. 80–94.
- Butkus Z. Kodėl Vilnius atiteko Lenkijai 1919–1920 m.? // *Vilniaus klausimas Lietuvos Respublikos diplomatijoje (1918–1940 m.), IV mokslinės konferencijos pranešimai*. Kaunas, 2003, p. 23–31.
- Butkus Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*. Vilnius, 1993.
- Butkus Z. Pirmasis Sovietų pasiuntinys Lietuvoje A. Akselrodas: diplomatinės veiklos pusmetis (1920 m rugsėjis – 1921 m. kovas) // *Lietuvos istorijos metraštis 1996*, Vilnius, 1997, p. 120–136.
- Butkus Z. Vokietijos ir Sovietų politikos poveikis Baltijos sąjungos kūrimui 1919–1940 metais // *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, Nr. 20, p. 21–41;
- Čepėnas P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 2. Vilnius, 1992.
- Daugirdaitė-Sruogienė V. *Lietuvos Steigiamasis Seimas*. New York, 1975.
- Dawies N. *Dievo žaislas Lenkijos istorija*, t. 2. Vilnius, 2002.
- Eidintas A. *Aleksandras Stulginskis*. Vilnius, 1995.
- Eidintas A. Lietuvos propagandinė veikla ruošiant sausio sukilimą Klaipėdoje // *1923 metų sausio įvykiai Klaipėdoje*, Klaipėda, 1995.
- Gaigalaitė A. Dr. Juozo Purickio veikla siekiant Lietuvos tarptautinio pripažinimo (920 06 19–1922 01 01) // *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*. Kaunas, 1999.
- Gaigalaitė A. Ernestas Galvanauskas tarptautiniame Klaipėdos ir Vilniaus problemų

- sūkuryje (1922 09 28–1924 0610) // *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*. Kaunas, 1999.
- Gierowska-Kałaaur J. Lenkijos Respublikos įstatymų leidžiamasis Seimas ir buvusios Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės žemių problema // *1920–1922 metų parlamentinė patirtis: sprendimų politika, tikslai ir aplinkybės*. Vilnius, 2000, p. 41–64.
- Ilgūnas G. *Kazys Grinius*. Vilnius, 2000.
- Ivinskis Z. Lietuvos ir Sovietų Sąjungos santykių dvidešimtmetis (1919–1939). Reikšmingieji etapai šaltinių šviesoje // *Aidai*, 1969, Nr. 6, p. 254–260; Nr. 7, p. 290–293; Nr. 8, p. 346–354.
- Kasparavičius A. Mykolo Sleževičiaus profilis tarpukario Lietuvos užsienio politikoje (1919 04 12–10 06 ir 1926 06 15–2 16) // *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*. Kaunas, 1999.
- Kasparavičius A. *Didysis X Lietuvos užsienio politikoje*. Vilnius, 1996.
- Kasparavičius A. Don Kichotas prieš Prometėją. Tarpukario lietuvių–lenkų iracionalioji diplomatija // *Darbai ir dienos*, Nr. 30, Kaunas, 2002, p. 49–71.
- Kasparavičius A. Kunigas Mečislovas Reinys diplomatinėje tarnyboje (1925 09 25–1926 04 20) // *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*. Kaunas, 1999.
- Kasparavičius A. Šimšonas Rozenbaumas: vieno žydo patrioto diplomatinis eskizas // *Iš Lietuvos diplomatinės istorijos (3)*. Kaunas, Vytauto Didžiojo karo muziejus, 2000.
- Kasparavičius A. Trečiojo Seimo užsienio politika: tarp iliuzijų ir pragmatizmo // *Parlamento studijos* Nr. 8, 2009, p. 52–71.
- Klimecki M. Lucjano Želigowskio karinė akcija // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, 2004, p. 71–78.
- Laurinavičius Č. Geopolitikos ir demokratijos dilema: moderniosios Lietuvos užsienio politika ir Steigiamasis Seimas // *1920–1922 metų parlamentinė patirtis: sprendimų politika, tikslai ir aplinkybės*. Vilnius, 2000, p. 33–39.
- Laurinavičius Č. Kodėl abejota, bijota ir atsiribota? Lietuvos vyriausybės požiūris į vidurio Lietuvos problemą // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, 2004, p. 253–260.
- Laurinavičius Č. *Lietuvos – Sovietų Rusijos taikos sutartis*. Vilnius, 1992.
- Laurinavičius Č. *Politika ir diplomatija. Lietuvių tautinės valstybės tapimo ir raidos fragmentai*. Kaunas, 1997.
- Łossowski P. *Stosunki Polsko – Litewskie 1921–1939*. Warszawa, 1997.

- Łossowski P. *Stosunki Polsko – Litewskie w latach 1918–1920*. Warszawa, 1966.
- Merkelis A. *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. New York, 1964.
- Miknys R. Masonerijos kuluaruose. Ieškant Vilniaus klausimo sprendimo // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, 2004, p. 201–211.
- Mitrulevičius G. Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose // *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose*. Vilnius, 2006.
- Mockevičius K. Valdžių padalijimo principas 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje // *Parlamento studijos*, 2005, Nr. 5, p. 127–148.
- Natkevičius L. Klaipėdos krašto cesijos raida // *Mūsų žinynas*, 1933, Nr. 101, p. 155–170.
- Purickis J. Seimų laikai // *Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*. Vilnius, 1990.
- Raulinaitis P. V. Parlamentinė užsienio politikos kontrolė // *Teisė*, 1925 Nr. 8.
- Rezmer W. Vidurio Lietuvos karinis potencialas // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, 2004, p. 79–88;
- Riomeris M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990.
- Senn A. E. *The Great Powers Lithuania and Wilna question. 1920–1928*. Leiden, 1966.
- Sidzikauskas V. Steigiamasis Seimas ir Lietuvos tarptautinės problemos // *Tėvynės sargas*, 1970, Nr. 1, p. 58–67.
- Skirius J. *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis*. Vilnius, 2001.
- Stravinskienė V. Grajevskis Adolfas, Liausas Bronislavas, Šnielevskis Antanas // *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, p. 154–156, 218–220, 386–387.
- Svarauskas A. Grabovas Robertas (Grabow Robert) // *Lietuvos Respublikos seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*, p. 271–272.
- Suleja W. Lietuva Jozefo Pilsudskio politinėje mintyje // *Darbai ir dienos*, Nr. 40, 2004, 61–70.
- Tamošaitis M. I Seimas (1922–1923) // *Lietuvos Respublikos seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*, Vilnius,

2007, p. 17–55.

Tamošaitis M. III Seimas (1926–1927). // *Lietuvos Respublikos seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*, Vilnius, 2007, p. 119–184.

Truska L. Kas traukė į Rusijos glėbį? Geopolitinė Lietuvos orientacija 1918–1940 metais // *Darbai ir dienos*, Nr. 30, Kaunas, 2002, p. 39–48.

Truska L. Steigiamasis Seimas ir jo vieta naujųjų laikų Lietuvos istorijoje // *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Vilnius, 2006, p. 11–59.

Urbšienė M. Klaipėdos krašto istorijos paraštėje // *Mūsų žinynas*, 1933, Nr. 101, p. 121–154, 276–290.

Urbšys J. *Medžiaga Vilniaus ginčo diplomatinei istorijai*. Kaunas, 1932.

Vilkelis G. *Lietuvos ir Lenkijos santykiai Tautų Sąjungoje*. Vilnius, 2006.

Veilentienė A. Valdemaras Vytautas Čarneckis ir Lietuvos užsienio politikos problemos (1924 06 18–1925 09 25) // *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*. Kaunas, 1999, p. 127–151.

Zundė P. *Kazys Bizauskas 1893–1941*, t. 2. Čikaga, 1994.

Žalys V. *Kova dėl identiteto. Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939 m.* Lüneburg, 1993.

Žalys V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, t. 1. Vilnius, 2007.

Žepkaitė R. Buržuazinės partijos kai kurių užsienio politikos klausimų požiūriu // *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919–1926 metais*. Vilnius, 1978, p. 198–222.

Žepkaitė R. *Diplomatija imperializmo tarnyboje. Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1919–1939 m.* Vilnius, 1980.

Žepkaitė R. *Lietuva ir Didžiosios valstybės 1918–1939 m.* Kaunas, 1986.

Žepkaitė R. *Lietuva tarptautinės politikos labirintuose (1918–1922 m.)*. Vilnius, 1973.